PRAVILNIK

O NASTAVNOM PLANU I PROGRAMU ZA GIMNAZIJU

("Sl. glasnik SRS - Prosvetni glasnik", br. 5/90 i "Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 3/91, 3/92, 17/93, 2/94, 2/95, 8/95, 23/97, 2/2002, 5/2003, 10/2003, 11/2004, 18/2004, 24/2004, 3/2005, 11/2005, 2/2006, 6/2006, 12/2006, 17/2006, 1/2008, 8/2008, 1/2009, 3/2009, 10/2009, 5/2010 i 7/2011)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni plan i program opšteg tipa i gimnazije sa društveno-jezičkim i prirodno-matematičkim smerom.

Nastavni plan i program iz stava 1. ovog člana sastavni su deo ovog pravilnika.

I PLAN OBRAZOVANJA ZA PREDMETE I RAZREDA GIMNAZIJE

Član 2

Plan obrazovanja za predmete I razreda jednak je za gimnaziju opšteg tipa i gimnaziju sa društveno-jezičkim, odnosno prirodno-matematičkim smerom.

Član 3

Broj časova nastave srpskog jezika i književnosti iznosi po četiri časa sedmično sa 148 časova godišnje.

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na jeziku narodnosti, broj časova srpskog jezika i književnosti u I razredu iznosi po dva časa sedmično sa 74 časova godišnje.

Član 4

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na albanskom, mađarskom, rumunskom, bugarskom, rusinskom, odnosno slovačkom jeziku, broj časova nastave jezika narodnosti iznosi po četiri časa sedmično sa 148 časova godišnje.

Član 5

Za prvi i drugi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog, španskog i italijanskog jezika iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 6

Broj časova nastave latinskog jezika u I razredu iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 7

Broj časova nastave istorije iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 8

Broj časova nastave geografije iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 9

Broj časova biologije iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 10

Broj časova nastave matematike iznosi po četiri časa sedmično sa 148 časova godišnje.

Član 11

Broj časova nastave fizike iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 12

Broj časova nastave hemije iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 13

Broj časova nastave računarstva i informatike u I razredu gimnazije opšteg tipa, društveno-jezičkog smera i prirodno-matematičkog smera iznosi po dva časa vežbi nedeljno sa 74 časa vežbi godišnje.

Član 14

Broj časova nastave muzičke kulture iznosi po jedan čas sedmično sa 37 časova godišnje.

Član 15

Broj časova nastave likovne kulture iznosi po jedan čas sedmično sa 37 časova godišnje.

Član 16

Broj časova fizičkog vaspitanja iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje.

Član 17

Programi obrazovanja za predmete iz čl. 3. do 16. ovog pravilnika sastavni su deo ovog pravilnika.

II PLAN OBRAZOVANJA ZA PREDMETE II, III I IV RAZREDA GIMNAZIJE OPŠTEG TIPA

Član 18

Broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje, u III razredu po četiri časa sedmično sa 144 časa godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na jeziku narodnosti, broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu sa dva časa sedmično po 64 časa godišnje.

Član 19

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na albanskom, mađarskom, rumunskom, bugarskom, rusinskom, odnosno slovačkom jeziku broj časova nastave jezika narodnosti iznosi u II razredu po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje, u III razredu po četiri časa sedmično sa 144 časa godišnje i u IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 20

Za prvi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog, španskog i italijanskog jezika u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po četiri časa sedmično sa 144 časa godišnje i IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Za drugi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog i španskog jezika u II iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 21

Broj časova nastave latinskog jezika u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 22

Broj časova nastave ustava i prava građana u IV razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 23

Broj časova nastave sociologije u IV razredu iznosi po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 24

Broj časova nastave psihologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 25

Broj časova nastave filozofije u III razredu iznosi po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 26

Broj časova nastave istorije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 27

Broj časova nastave geografije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje i III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 28

Broj časova nastave biologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 29

Broj časova nastave matematike u II razredu iznosi po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje, u III razredu po četiri časa sedmično sa 144 časa godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 30

Broj časova nastave fizike u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 31

Broj časova nastave hemije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 32

Broj časova nastave muzičke kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 33

Broj časova nastave likovne kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 34

Broj časova fizičkog vaspitanja u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 35

Broj časova nastave računarstva i informatike u II razredu iznosi 60 časova vežbi godišnje.

III PLAN OBRAZOVANJA ZA PREDMETE II, III I IV RAZREDA GIMNAZIJE SA DRUŠTVENO-JEZIČKIM SMEROM

Član 36

Broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje, u III razredu po pet časova sedmično sa 180 časova godišnje i IV razredu po pet časova sedmično sa 160 časova godišnje.

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na jeziku narodnosti, broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu

po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu sa dva časa sedmično po 64 časa godišnje.

Član 37

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na albanskom, mađarskom, rumunskom, bugarskom, rusinskom, odnosno slovačkom jeziku broj časova nastave jezika narodnosti iznosi u II razredu po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje, u III razredu po pet časova sedmično sa 180 časova godišnje i IV razredu po pet časova sedmično sa 160 časova godišnje.

Član 38

Za prvi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog, španskog i italijanskog jezika u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po pet časova sedmično sa 180 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Za drugi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog i španskog jezika u II iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 39

Broj časova nastave latinskog jezika u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 40

Broj časova nastave ustava i prava građana u IV razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 41

Broj časova nastave sociologije u IV razredu iznosi po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 42

Broj časova nastave psihologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 43

Broj časova nastave filozofije u III razredu iznosi po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 44

Broj časova nastave istorije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 45

Broj časova nastave geografije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, i III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 46

Broj časova nastave biologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje i u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 47

Broj časova nastave matematike u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 48

Broj časova nastave fizike u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 49

Broj časova nastave hemije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časa godišnje.

Član 50

Broj časova nastave muzičke kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje, u III razredu po jedan čas sedmično sa 36 časova godišnje i IV razredu po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 51

Broj časova nastave likovne kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje, u III razredu po jedan čas sedmično sa 36 časova godišnje i IV razredu po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 52

Broj časova fizičkog vaspitanja u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 53

Broj časova nastave računarstva i informatike u III razredu iznosi jedan čas sedmično sa 36 časova godišnje i 30 časova vežbi.

IV PLAN OBRAZOVANJA ZA PREDMETE II, III I IV RAZREDA GIMNAZIJE SA PRIRODNO-MATEMATIČKIM SMEROM

Član 54

Broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na jeziku narodnosti, broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu sa dva časa sedmično po 64 časa godišnje.

Član 55

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na albanskom, mađarskom, rumunskom, bugarskom, rusinskom, odnosno slovačkom jeziku broj časova nastave jezika narodnosti iznosi u II razredu po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 56

Za prvi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog, španskog i italijanskog jezika u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Za drugi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog i španskog jezika u II iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 57

Broj časova nastave ustava i prava građana u IV razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 58

Broj časova nastave sociologije u IV razredu iznosi po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 59

Broj časova nastave psihologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 60

Broj časova nastave filozofije u III razredu iznosi po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 61

Broj časova nastave istorije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 62

Broj časova nastave geografije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje i III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 63

Broj časova nastave biologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 64

Broj časova nastave matematike u II razredu iznosi po pet časova sedmično sa 175 časova godišnje, u III razredu po pet časova sedmično sa 180 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 65

Broj časova nastave fizike u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 118 časova godišnje i u IV razredu po pet časova sedmično sa 160 časova godišnje.

Član 66

Broj časova nastave hemije u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 67

Broj časova nastave muzičke kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 68

Broj časova nastave likovne kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 69

Broj časova fizičkog vaspitanja u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 70

Broj časova nastave računarstva i informatike u IV razredu iznosi jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje i 30 časova vežbi.

IVa IZBORNI PREDMETI

Član 70a

Broj časova nastave verske nastave i građanskog vaspitanja, odnosno drugog predmeta etičko-humanističkog sadržaja u I, II, III i IV razredu iznosi po jedan čas nedeljno.

Verska nastava i građansko vaspitanje, odnosno drugi predmet etičko-humanističkog sadržaja ostvaruju se kao izborni predmeti.

Izuzetno od stava 2. ovog člana verska nastava i građansko vaspitanje ostvaruju se kao fakultativni predmeti za učenike koji su upisani u prvi razred gimnazije školske 2001-2002. godine.

V FAKULTATIVNE AKTIVNOSTI

1. Fakultativne nastavne aktivnosti

Član 71

Broj časova nastave jezika drugog naroda ili narodnosti sa elementima nacionalne kulture u I razredu iznosi po dva časa sedmično sa 74 časa godišnje, u II razredu po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično i 64 časa godišnje.

Broj časova nastave trećeg stranog jezika ima isti fond i raspored kao i jezik iz stava 1. ovog člana.

Član 72

Nastava nacrtne geometrije, astronomije, likovne umetnosti, muzičke umetnosti, sociologije, kulture, razvojne psihologije, etike, scenske umetnosti, demografije, geologije, klasičnog grčkog jezika i opšte lingvistike predviđena je po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje bez određenja razreda.

Nastava istorije umetnosti i pedagogije predviđena je po četiri časa sedmično sa 140 časova godišnje bez određenja razreda.

Član 73

Program predmeta iz čl. 72. i 73. ovog pravilnika sastavni je deo ovog pravilnika.

Član 73a

Broj časova nastave iz predmeta Košarka iznosi tri časa sedmično, odnosno u I razredu 111 časova, u II - 105, III - 108 i IV - 96 časova godišnje.

Broj časova nastave iz predmeta Osnove sportskog novinarstva u III razredu iznosi jedan čas sedmično, odnosno 36 časova godišnje.

Broj časova nastave iz predmeta Osnove marketinga u sportu u IV razredu iznosi jedan čas sedmično, odnosno 32 časa godišnje.

2. Fakultativne vannastavne aktivnosti

Član 74

Ekskurzije učenika predviđene su do tri dana u svakom od četiri razreda, stvaralačke i slobodne aktivnosti učenika od 30 do 60 časova u svakom razredu, hor sa dva časa nedeljno, a kulturna javna delatnost škole sa dva radna dana u školskoj godini.

VI OSTALI OBLICI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA

Član 75

Osim nastave gimnazije ostvaruju dodatni, dopunski i pripremni rad do 60 časova u svakom razredu, društveno korisni rad od po dva radna dana u svakom razredu i za rad sa učeničkom zajednicom od 15 do 30 časova u svakom razredu.

VII ZAVRŠNA ODREDBA

Član 76

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Socijalističke Republike Srbije - Prosvetnom glasniku".

Samostalni član Pravilnika o izmenama i dopunama Pravilnika o planu obrazovanja i vaspitanja za gimnazije i program obrazovanja i vaspitanja za I razred

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 3/91)

Član 5

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku", a primenjivaće se od školske 1991/92 godine.

Samostalni član Pravilnika o izmenama i dopunama Pravilnika o planu i programu obrazovanja i vaspitanja za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 3/92)

Član 25

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

Samostalni članovi Pravilnika o dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 8/2008)

Član 3

Danom početka primene ovog pravilnika prestaje da važi Pravilnik o nastavnom planu i programu ogleda italijanskog jezika kao drugog stranog jezika za gimnaziju ("Prosvetni glasnik", broj 4/01).

Član 5

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku", a primenjivaće se od školske 2008/2009. godine.

Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 1/2009)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 3/2009)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku", a primenjivaće se od 1. septembra 2009. godine.

Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 10/2009)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 5/2010)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku", a primenjivaće se od školske 2010/2011. godine.

Samostalni član Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2011)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetni glasnik", a primenjivaće se do kraja školske 2012/2013. godine.

CILJEVI OBRAZOVANJA I VASPITANJA U GIMNAZIJI

Cilj obrazovanja i vaspitanja u gimnaziji je da se putem sticanja funkcionalnih znanja, ovladavanja veštinama, formiranja stavova i vrednosti, u okviru predviđenih nastavnih predmeta, obezbedi:

- pun intelektualni, emocionalni, socijalni, moralni i fizički razvoj učenika u skladu sa njihovim sposobnostima, potrebama, interesovanjima;

- unapređenje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, tehničke, informatičke pismenosti, što je neophodno za nastavak obrazovanja i profesionalni razvoj;

- podrška razvoju međupredmetnih kompetencija.

Međupredmetne kompetencije obezbeđuju učenicima uspešno snalaženje u svakodnevnom životu i radu. One su rezultat velikog broja aktivnosti koje se ostvaruju u svim nastavnim predmetima i tokom celokupnog gimnazijskog školovanja. Za njihov razvoj važni su ne samo sadržaji već i metode sa kojima se oni proučavaju i u njima treba da dominiraju istraživačke i interaktivne metode, refleksija, kritičko mišljenje, kooperativno učenje i druge metode koje jačaju participaciju učenika u obrazovno-vaspitnom procesu.

Kompetencija komunikacije na srpskom (ili maternjem) jeziku

Učenik je u stanju da razume, koristi i kritički razmišlja o idejama, činjenicama, osećanjima i stavovima koje izražavaju drugi na srpskom (maternjem) jeziku u usmenom i pisanom obliku. U stanju je da izrazi i tumači sopstvene misli, stavove, osećanja u usmenom i pisanom obliku na srpskom (maternjem) jeziku. Učenik koristi srpski (maternji) jezik da bi učestvovao u različitim društvenim i kulturnim situacijama na primeren, konstruktivan i kreativan način.

Kompetencija komunikacije na stranom jeziku

Učenik je u stanju da razume, koristi i kritički razmišlja o idejama, činjenicama, osećanjima i stavovima koje izražavaju drugi na stranom jeziku u usmenom i pisanom obliku. U stanju je da izrazi i tumači sopstvene misli, stavove, osećanja u usmenom i pisanom obliku na stranom jeziku. Učenik koristi strani jezik da bi učestvovao u različitim društvenim i kulturnim situacijama na primeren, konstruktivan i kreativan način.

Matematička kompetencija

Učenik je u stanju da koristi, opiše i objasni matematičke pojmove i procedure, predvidi pojave, donosi matematički zasnovane odluke i rešava probleme u različitim situacijama. Učenik može da identifikuje i razume ulogu koju matematika ima u savremenom životu i aktivno, konstruktivno i kritički učestvuje u životu zajednice i doprinosi njenom razvoju.

Naučno-tehnološka kompetencija

Učenik je u stanju da koristi i primenjuje znanje i naučne metode pri prepoznavanju naučnih problema, formuliše naučna objašnjenja pojava i izvodi na činjenicama zasnovane zaključke o naučno relevantnim pitanjima. Učenik razume nauku kao najznačajniji oblik ljudskog saznanja i delatnosti za razvoj društva, poseduje svest o načinima na koji nauka i tehnologija oblikuju život u savremenom društvu i razume koliko je važno imati odgovoran odnos prema upotrebi naučnih dostignuća za današnje i buduće generacije.

Kompetencija za rešavanje problema

Učenik je u stanju da prepozna, razume i reši problemske situacije u kojima rešenje nije vidljivo na prvi pogled, koristeći znanja i veštine stečene iz različitih predmeta. Rešavanje problema podrazumeva i spremnost učenika da se angažuje i konstruktivno i promišljeno doprinese rešavanju problema sa kojima se suočava zajednica kojoj pripada.

Informatička kompetencija

Učenik kompetentno i kritički koristi tehnologije informacionog društva u raznovrsnim situacijama i aktivnostima da bi ostvario lične ciljeve i aktivnosti, konstruktivno i promišljeno učestvovao u životu zajednice.

Kompetencija za učenje

Oslanjajući se na prethodna znanja i iskustva, učenik je u stanju da organizuje učenje, samostalno ili u grupi, na efikasan način i u skladu sa sopstvenim potrebama. Učenik je svestan načina na koji uči i raspoloživih resursa za učenje (knjige, internet, druge osobe itd.), motivisan je da uči, može da upravlja procesom učenja i prevazilazi teškoće sa kojima se suočava tokom učenja.

Kompetencija za odgovoran odnos prema zdravlju

Učenik je svestan, kratkoročnih i dugoročnih, posledica ponašanja koje ugrožava fizičko i mentalno zdravlje osobe, ima izgrađene zdrave životne stilove i spreman je da se ponaša u skladu sa njima.

Kompetencija za upravljanje sopstvenim ponašanjem i spremnost za akciju Učenik je u stanju da ideje pretoči u akciju. To podrazumeva kritičko mišljenje, kreativnost, inovativnost i preuzimanje rizika, kao i sposobnost planiranja i upravljanja aktivnošću - bilo samostalno ili u okviru tima radi - radi ostvarenja ciljeva. Učenik razume kontekst u kome se odvijaju aktivnosti, ume da se uskladi sa njim i iskoristi mogućnosti koje se nude.

Socijalna kompetencija (saradnja, timski rad)

Ova vrsta kompetencije omogućava učenicima da delotvorno i konstruktivno učestvuju u društvenom životu, ne ugrožavajući interese, potrebe, osećanja, prava drugih, čime se jača društvena kohezija u Srbiji. Učenik ume da sarađuje i timski radi na rešavanju različitih problema, koji su od značaja za njega i širu društvenu zajednicu.

Građanska kompetencija za život u demokratskom društvu

Učenik razume osnovne pojmove, institucije, procedure, principe i vrednosti demokratskog društva, svestan je mesta i uloge građanina za razvoj i održanje demokratskog društva, razume izazove sa kojima se suočava savremeno društvo i država i spreman je da aktivno i konstruktivno učestvuje u različitim sferama društvenog života.

Kulturna kompetencija

Učenik razume značaj koji kultura ima za razvoj i prosperitet pojedinca i društva, u stanju je da interpretira kulturna dela i poveže ih sa svojim ličnim iskustvom da bi ga osmislio i obogatio. Učenik razume značaj kreativnog izražavanja ideja, misli, osećanja u različitim medijima (muzika, izvođačke umetnosti, književnost i vizuelne umetnosti).

Kompetencija za održivi razvoj

Učenik ima svest da zadovoljenje potreba sadašnjice ne sme da ugrozi mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe, svestan je važnosti očuvanja životne okoline i spreman je da se angažuje na konstruktivan i kreativan način u očuvanju životne okoline kroz samostalnu aktivnost i uključivanje u različite društvene akcije.

PROGRAM OBRAZOVANJA ZA I RAZRED GIMNAZIJE***

SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Cilj

Cilj nastave srpskog jezika i književnosti jeste proširivanje i produbljivanje znanja o srpskom jeziku; unapređivanje jezičke i funkcionalne pismenosti; proširivanje i produbljivanje znanja o srpskoj i svetskoj književnosti, razvijanje ljubavi prema knjizi i čitanju, osposobljavanje za interpretaciju umetničkih tekstova; upoznavanje reprezentativnih dela srpske i opšte književnosti, književnih žanrova, književnoistorijskih pojava i procesa u književnosti; proširivanje i produbljivanje književnih znanja i čitalačkih veština; obrazovanje i vaspitanje učenika kao slobodne, kreativne i kulturne ličnosti, kritičkog uma i oplemenjenog jezika i ukusa.

Zadaci

Nastava jezika (znanja o jeziku, sposobnost služenje jezikom i vaspitna uloga nastave jezika). Učenici treba da:

- ovladaju znanjima o srpskom književnom jeziku;

- steknu veštine i sposobnosti njegovog korišćenja u opštenju sa drugima, u pismenom i usmenom izražavanju, prilikom učenja, obrazovanja i intelektualnog razvoja;

- poštuju maternji jezik, neguju srpski jezik, tradiciju i kulturu srpskog naroda, nacionalnih manjina, etničkih zajednica i drugih naroda;

- unapređuju kulturu jezičkog opštenja, u skladu sa poštovanjem rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, sa razvijanjem tolerancije i uvažavanja različitosti i sa poštovanjem i uvažavanjem drugih jezika i drugih kultura.

Nastava književnosti (usvajanje književnih znanja, razvijanje čitalačkih veština i afirmisanje vaspitnih vrednosti putem književnosti). Učenici treba da:

- upoznaju reprezentativna dela srpske književne baštine i dela opšte književnosti, njihove autore, poetske i estetske vrednosti;

- neguju i razvijaju čitalačke kompetencije i interpretacijske veštine posredstvom kojih će se upoznavati sa reprezentativnim književnim delima iz istorije srpske i opšte književnosti, čitati ih i tumačiti u doživljajnoj i istraživačkoj ulozi;

- razvijaju literarne afinitete i postanu čitaoci rafiniranog estetskog ukusa koji će umeti da na istraživački, stvaralački i aktivan način čitaju književna dela svih žanrova, vrednuju ih, govore o njima i povodom njih;

- usvoje humanističke stavove, uverenja i sistem vrednosti;

- osposobe se za pouzdano moralno prosuđivanje, opredeljivanje za dobro i osudu nasilništva i nečoveštva, odbacivanje svih vidova agresivnog i asocijalnog ponašanja i za razvijanje samosvesti i lične odgovornosti;

- podstiču na saosećanje sa bližnjima i odgovornost prema drugom;

- razviju vrline razboritosti i ravnoteže i mudrosti.

Opšti zadaci. Učenici treba da:

- razvijaju i neguju stvaralački i istraživački duh u procesu učenja i u primeni stečenih znanja;

- razvijaju i neguju metodičnost i metodička postupanja prilikom ovladavanja složenim i obimnim znanjima;

- usaglašeno sa opštim ishodima učenja, kao i usklađeno sa uzrastom i sposobnostima, dalje razvijaju znanja, vaspitne vrednosti i funkcionalne veštine koje će moći da koriste u daljem obrazovanju, u profesionalnom radu i u svakodnevnom životu;

- razvijaju lični i nacionalni identitet i osećanje pripadnosti državi Srbiji;

- formiraju vrednosne stavove kojima se čuva nacionalna i svetska kulturna baština;

- budu osposobljeni za život u multikulturalnom društvu.

I razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (88 časova)

I UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (30 časova)

Priroda i smisao književnosti

Pojam i naziv književnosti; književnost kao umetnost; književnost i druge umetnosti; usmena i pisana književnost; uloga književne umetnosti u društvu; književnost i proučavanje književnosti, nauke o književnosti: teorija, istorija književnosti i književna kritika.

Umetnički doživljaj, utisci, razumevanje, saznavanje i doživljavanje umetničkih vrednosti u književnom delu.

Tema, motivi, fabula i siže u književnom delu

Tema (naslov - odnos prema temi); motiv (manja tematska jedinica); fabula i siže. Pojam varijanata (usmena tvorevina jednakih fabula, različitih sižea).

Lik u književnom delu

Lik, karakter, tip (tipski likovi u narodnoj poeziji), pričalac (narator), pisac; umetnički postupci u procesu stvaranja lika; funkcija i značenja lika.

Misli i ideje u književnom delu

Ideje, misli, poruke, smisao književnoumetničkog dela. Misli i ideje - pobuđene i razvijene u čitaocu.

Kompozicija

Kompozicione celine (na primerima lirskog, epskog i dramskog dela); jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni); kompoziciono-motivacioni sklad.

Jezik književnoumetničkog dela

Jezik u književnoj umetnosti (umetnosti reči) i jezičko opštenje izvan književnog dela. Jezičke jedinice u književnoumetničkom delu (piščev izbor i raspoređivanje reči, služba reči).

Tehnika istraživanja književnoumetničkog dela

Književno delo i literatura o delu - primarni izvori (književno delo), sekundarni izvori (literatura o delu); tehnika čitanja književnog dela; vođenje beležaka, rad u biblioteci, izbor i raspored prikupljenih podataka, naučna aparatura (bibliografija, fus-nota). Samostalni pismeni rad učenika.

Dela za obradu

Sunce se devojkom ženi - lirska narodna pesma

Banović Strahinja - epska narodna pesma

Hasanaginica - narodna balada

Devojka brža od konja - narodna pripovetka

Zlatna jabuka i devet paunica - narodna pripovetka

Laza Lazarević: Prvi put s ocem na jutrenje - umet. pripov.

Anton P. Čehov: Tuga - novela

Danilo Kiš: Rani jadi - roman

Sofokle: Antigona - tragedija

Ivo Andrić: Beseda prilikom primanja Nobelove nagrade

O priči i pričanju

II KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (10 časova)

Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici i osobenostima književnosti starog veka.

Ep o Gilgamešu

Homer - Ilijada (odlomak - VI pevanje)

Biblija - iz Starog zaveta - Legenda o potopu; iz Novog zaveta - Beseda na Gori; Stradanje i vaskrsenje Hristovo (Jevanđelje po Mateju)

III SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (12 časova)

Počeci slovenske pismenosti; značaj rada Ćirila i Metodija i njihovih učenika. Najstarija slovenska pisma (glagoljica, ćirilica); staroslovenski jezik i recenzije staroslovenskog jezika; najstariji spomenici južnoslovenske kulture (Bašćanska ploča, Samuilov natpis, Brižinski spomenici, Miroslavljevo jevanđelje). Glavne vrste srednjovekovne književnosti (crkvena poezija, apokrifi, žitija i pohvale). Međusobne veze i uticaji pisane i usmene književnosti.

Sv. Sava: Žitije sv. Simeona (odlomak) - Bolest i smrt sv. Simeona

Teodosije: Žitije sv. Save (odlomak)

Jefimija: Pohvala knezu Lazaru

Despot Stefan Lazarević: Slovo ljubve

Konstantin Filozof: iz Žitija despota Stefana Lazarevića (o smrti Kraljevića Marka, o kosovskoj bici); usmeno predanje o sv. Savi (narodne pesme, priče, legende).

IV NARODNA (USMENA) KNJIŽEVNOST (12 časova)

Poetika narodne (usmene) književnosti. Sinkretizam, animizam, animatizam, magijski način mišljenja, magična moć reči; stvaranje kao podržavanje prirodi; intenzivnost kolektivnih osećanja, niveliranost mišljenja. Proces oblikovanja usmenih tvorevina. Usmeni stvaralac kao predstavnik svoje sredine. Odnos: stvaralac - delo - slušaoci; identifikovanje slušaoca za kazivačem; recenzija usmene sredine; opštenje i vaspitanje usmenim putem; opstajanje dela koja predstavljaju javno mnjenje; individualnost usmenog stvaraoca i nasleđivanje obrazaca; pevač kao čuvar društvenog, moralnog i nacionalnog kodeksa. Istorijsko predanje.

Tipologija jednostavnijih usmenih oblika. Trajnost vrsta usmene književnosti. Njihova osnovna obeležja i razlike u funkciji. Tematski krugovi epske poezije. Junaci kao vaspitni uzori svoje sredine. Narodna poezija kao usmena istorija višeg reda u formiranju i trajanju istorijske svesti - sa širim izborom usmene poezije i proze.

Srpska djevojka - narodna pesma

Kneževa večera - narodna pesma

Marko pije uz ramazan vino - narodna pesma

Dioba Jakšića - narodna pesma

Ropstvo Janković Stojana - narodna pesma

Boj na Mišaru - narodna pesma

V HUMANIZAM I RENESANSA (12 časova)

Humanizam i renesansa u Evropi i kod nas - (pojmovi, osobenosti, značaj).

F. Petrarka: Kanconijer (izbor soneta)

V. Šekspir: Romeo i Julija

Servantes: Don Kihot (odlomak)

Š. Menčetić: Prvi pogled

DŽ. Držić: Gorčije žalosti jesu li gdi komu

M. Držić: Novela od Stanca, Dundo Maroje (odlomci)

VI BAROK I KLASICIZAM (7 časova)

Barok i klasicizam i njihovi glavni predstavnici u Evropi i kod nas.

I. Gundulić: Osman (odlomci iz I i VIII pevanja)

Molijer: Tvrdica

VII LEKTIRA (5 časova)

Dante Aligijeri: Božanstvena komedija (odlomak iz Pakla, pevanje V - Paolo i Frančeska)

Đovani Bokačo: Dekameron (Federigo i dona Đovana, dan peti, priča deveta)

Izbor iz poezije savremenih pesnika prema izboru učenika i nastavnika (D. Radović, M. Antić, Lj. Simović i dr.)

VIII KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja su predviđena za izučavanje u ovom razredu ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirsko, epsko, dramsko pesniLirske ("ženske") i epske (junačke) pesme. Vrste narodne lirske poezije, tematski krugovi epske poezije. Lirsko-epska pesma, balada.

Epska poezija (odlike i podela na stih i prozu).

Epska poezija u stihu: epska pesma, ep (epopeja). Epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman; jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, bajka, priča. Žitije (životopis, biografija), pohvala, slovo.

Dramska poezija (odlike, podela): tragedija, komedija, drama u užem smislu reči. Renesansna komedija. Farsa. Drama i pozorište. Dramski junak.

Stih i proza. Metrika, heksametar, deseterac, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja

Epitet, poređenje, personifikacija, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, lirski paralelizam. Simbol.

Humanizam, renesansa, petrarkizam, barok, klasicizam.

B. JEZIK (32 časa)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Mesto jezika u ljudskom životu. Bitna svojstva jezika. Jezik i komunikacija.

II KNJIŽEVNI JEZIK

Raslojavanje jezika. Jezik, dijalekt i sociolekt. Jezička norma i standardizacija. Književni jezik. Književnojezičke varijante. Funkcionalni stilovi. Nestandardni jezički varijeteti.

Narečja srpskog jezika (kriterijumi, podela, nazivi, razmeštaj, osnovne osobine). Dijalekatska osnovica srpskog književnog jezika.

Književni jezici na srpskom jezičkom području do XIX veka. (Povezati sa nastavom književnosti).

III JEZIČKI SISTEM I NAUKE KOJE SE NJIME BAVE

Jezik kao sistem znakova.

Fonetika i fonologija. Glasovi i foneme. Slog. Prozodija.

Morfologija. Reči i morfeme. Vrste morfema. Morfologija u užem smislu (promena reči). Tvorba reči.

Sintaksa. Rečenica kao jezička i komunikativna jedinica.

Leksikologija. Lekseme. Leksički fond (rečnik, leksika).

Gramatike i rečnici srpskog jezika i način njihove upotrebe.

IV FONETIKA (SA FONOLOGIJOM I MORFOFONOLOGIJOM)

Glasovni sistem srpskog književnog jezika (ponavljanje i utvrđivanje sistematizacije glasova i njihovih karakteristika).

Fonološki sistem srpskog književnog jezika. Distinktivna funkcija srpskih fonema, najvažnije varijante fonema; Distinktivne opozicije i distinktivne crte (pokazati na odabranim primerima).

Morfofonologija. Morfofonološke alternacije i njihova uloga u promeni i tvorbi reči. Alternacije u srpskog književnom jeziku (proširivanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja), Pravopisna rešenja.

Akcenatski sistem srpskog književnog jezika (i njegovo obeležavanje). Klitike (proklitike i enklitike). Kontrastiranje akcenatskog sistema književnog jezika i regionalnog dijalekta (gde je to potrebno). Služenje rečnikom za utvrđivanje pravilnog akcenta.

V PRAVOPIS

Osnovni principi pravopisa srpskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici (i služenje njima).

Pisanje velikog slova.

B. KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Artikulacija glasova, književna akcentuacija, melodija rečenice, jačina, visina tona, boja glasa, tempo izgovora; pauza - logička i psihološka i njihova izražajna funkcija. Akcenat reči, grupe reči, rečenice (smisaonica). Otklanjanje nestandardne akcentuacije iz učeničkog govora.

Izražajno kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova. Recitovanje stihova.

Korišćenje gramofonskih ploča, zvučnih zapisa i magnetofonskih traka u podsticanju, proceni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: razgovorni, književnoumetnički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Akcentovanje reči i obeležavanje akcentskih celina.

Pravopisne vežbe: pisanje velikog slova.

Stilske vežbe: sažimanje pismenog sastava uz pojačavanje njegove informativnosti, otklanjanje suvišnih reči i neprikladnih izraza.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog kao nematernjeg jezika jeste da učenici ovladaju ovim jezikom u okviru predviđenih jezičkih sadržaja i leksike; steknu veštine, umenja i sposobnosti njegovog korišćenja u opštenju sa drugima, u pismenom i usmenom izražavanju, prilikom učenja, obrazovanja; da upoznaju elemente kulture naroda koji govore srpskim jezikom i da se tako osposobe za zajedničko učešće u raznim vidovima društvenog i kulturnog života.

Zadaci nastave srpskog kao nematernjeg jezika su da učenici:

- ovladaju standardnim jezikom u okviru 1600/2000 novih reči i izraza;

- dalje razvijaju sposobnosti za razumevanje usmenog izlaganja;

- se osposobljavaju za samostalno usmeno izražavanje u skladu sa gramatičkim pravilima standardnog srpskog jezika;

- se osposobljavaju za razumevanje tekstova različitog žanra pisanih jezikom i stilom na višem nivou u odnosu na prethodni stupanj;

- se osposobljavaju za korektno (pravilno) pismeno izražavanje;

- se upoznaju sa delima pisanim na srpskom jeziku iz savremene književnosti, kao i sa delima iz ranijih epoha jezički pristupačnim učenicima;

- razvijaju interesovanja za dalje učenje ovog jezika;

- stiču sposobnosti i navike za samostalno korišćenje rečnika i jezičkih priručnika;

- razvijaju znanja i funkcionalne veštine koje će moći da koriste u daljem obrazovanju, u profesionalnom radu i u svakodnevnom životu;

- razvijaju i neguju metodičnost prilikom ovladavanja znanjima;

- razvijaju sposobnosti verbalnog komuniciranja na srpskom jeziku, kao i neverbalnog komuniciranja, sa ciljem osposobljavanja za timski rad;

- se osposobljavaju za upotrebu savremenih komunikacionih tehnologija na srpskom jeziku;

- se osposobljavaju za praćenje i razumevanje medija (radio, televizija, film) na srpskom jeziku;

- formiraju vrednosne stavove kojima se čuva nacionalna i svetska kulturna baština, kao i humanističke stavova, uverenja i sistem vrednosti;

- se osposobljavaju za život u multikulturalnom društvu;

- razvijaju poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavaju različitosti;

- razvijaju kulturu jezičkog opštenja, stavove poštovanja i uvažavanja drugih jezika i drugih kultura.

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: iz života i rada učenika; novi nastavni predmeti; osnovna terminologija iz društvenih nauka.

Iz života mladih: zabavni i sportski život, učešće u društvenim aktivnostima, smotre, susreti.

Kulturni život: iz kulture (sadašnjost i prošlost); karakteristični običaji iz prošlosti u bližoj i široj okolini; o životu i radu najistaknutijih srpskih naučnika i umetnika; radio i TV-emisije iz kulture; značajnije kulturne manifestacije.

Društveni i privredni život: aktuelna zbivanja u zemlji; savremena otkrića; privreda u okruženju.

Komunikativne funkcije: iskazivanje (ne)raspoloženja, iznenađenja, zabrinutosti, (ne)zadovoljstva, razočaranja, čuđenja, prekora, fizičkih tegoba; (ne)poželjnosti i prisustva neke osobe na nekom mestu; ubeđivanje, opraštanje.

RAD NA TEKSTU
(10-12 tekstova u toku školske godine)

Vuk Stefanović Karadžić: O narodnim pevačima

Stevan Raičković: Prva zarada drvene Marije

Branislav Nušić: Sumnjivo lice (odlomak)

Laza Lazarević: Na bunaru

Jovan Jovanović Zmaj: iz Đulića

Vojislav Ilić: Zimsko jutro

Miroslav Antić: Rasejani dečaci

Đura Jakšić: Na Liparu

Izbor iz narodne proze (pripovetka, anegdote)

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom.

Ivo Andrić: Most na Žepi

Miloš Crnjanski: Lament nad Beogradom

Izbor iz savremene proze, naučno-popularne literature, omladinske štampe.

Dva /tri/ teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE

Vežbe razumevanja saslušanog ili pročitanog teksta, dijaloga.

Davanje kompleksnijih odgovora na postavljeno pitanje i postavljanje pitanja.

Reprodukovanje saslušanog ili napisanog teksta, dijaloga u osnovnim crtama.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine; analiza teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr.; jezičko-stilska analiza.

Pričanje o samostalno odabranoj temi na osnovu sačinjenog plana.

Obaveštavanje i izveštavanje o aktuelnim događajima i zbivanjima uz davanje najosnovnijih podataka.

Razgovor o pročitanim tekstovima, TV-emisijama i drugim temama u okviru predviđene tematike.

Opisivanje slike, fotografije i sl.

Posle usmenog savladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi.

Jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK

Fonetika

Vokalski i konsonantski sistem standardnog jezika.

Distribucija fonema.

Akcenat: kvantitet i kvalitet akcentovanih slogova: distribucija akcenta; akcentogene reči, enklitike i proklitike.

Morfologija

Osnovni pojmovi iz morfologije: morfema; korenske i afiksalne morfeme, alomorfi, supletivni alomorfi. Vrste reči. Kriterijumi za podelu reči na vrste; reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom.

Obeležavanje roda u standardnom jeziku kod imenica i ostalih vrsta koje imaju obeležje roda.

Deklinacioni oblici: promena imenica, singularija i pluralija tantum, promena ličnih zamenica, zameničko-pridevska promena, promena brojeva. Diferencijalna uloga prozodije u deklinaciji.

Glagoli. Ukazivanje na najkarakterističnije morfološke osobenosti: obeležavanje lica, broja i roda. Glagolski vid. Glagolski rod. Glagoli s morfemom SE.

Glagolske osnove: prezentska i infinitivna.

Nepravilni glagoli.

Bezlični (infinitni) glagolski oblici.

Sistem ličnih (finitnih) glagolskih oblika. Diferencijalna uloga prozodije u konjugaciji.

Pravopis

Utvrđivanje pravopisnih pravila u promeni i tvorbi reči.

ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (GIMNAZIJE OPŠTEG TIPA)

UVOD

Program je deo programa za gimnaziju. Na ovom nivou razvija se nezavisan rad učenika i neguje kritičko mišljenje. Osnovni zahtevi za ovaj razred u vezi su sa daljim kulturnim, književnim i jezičkim formiranjem, usvajanjem saznanja i formiranjem ličnosti, uključujući i kulturu ponašanja i komunikacije.

Iz tog razloga programom za srednje škole/gimnazije su predviđena saznanja koja će omogućiti formiranje navike korišćenja standardnog albanskog jezika, u usmenom i pisanom obliku, znanja o jezičkom sistemu, pravopisu i upotrebi znakova interpunkcije.

Značajno mesto, takođe, zauzimaju i saznanja o jeziku u opštem smislu i albanskom jeziku u užem smislu, podaci o njegovim teritorijalnim i socijalnim varijantama, jezičkoj kulturi itd. Posebna pažnja se posvećuje pisanom jeziku, mnogobrojnim formama njegovog postojanja i upotrebe u aktuelnom vremenu preko tema koje se vezuju za formiranje navike komunikacije pismenim putem.

Vrlo bitno pitanje je i književno čitanje, s ciljem da se saznanja i navike stečene kroz predmet Albanski jezik i književnost konkretizuju i prodube što više.

Književnost i njeno proučavanje u školi je jedno od najsvestranijih i najuticajnijih polja kada je u pitanju mentalni razvoj, duhovno, književno i estetsko formiranje ličnosti.

Nastava književnosti je nastavljanje i proširivanje prethodno stečenih znanja, produbljivanje jezičke veštine čitanja, osnovnih saznanja o književnosti u teorijskom, književnom, estetičkom i jezičkom smislu.

Struktura programa za književnost je izgrađena na osnovu baze književnih, vremenskih i prostornih vrednosti. Najveći deo programa posvećen je albanskoj, zatim i svetskoj književnosti, teoriji književnosti i usmenoj književnosti.

Koncept programa za književnost se oslanja na:

- program i književne tekstove koji se aktuelno koriste u osnovnoj školi;

- program i književne tekstove koji se aktuelno koriste u srednjoj školi;

- savladavanje, upoznavanje i sticanje osnovnih saznanja o ovoj oblasti kako bi se realizovao plan programa nastave književnosti;

- takav način koncepcije gde su čitanje, poznavanje književnosti i znanja o književnosti u funkciji srednjoškolskog i višeg obrazovanja;

- usklađenost sa starosnom dobi, psihičkim sposobnostima i mogućnošću percepcije književnosti;

- interdisciplinarnu vezu sa jezikom kao osnovnim sredstvom književnog stvaralaštva.

Cilj i zadaci

Cilj nastave predmeta Albanski jezik i književnost jeste da se učenik:

- osposobi da prepozna karakteristike jezika kao sredstva komunikacije, karakteristike govornog i pisanog jezika, kao dve varijante od kojih svaka ima posebne osobine građenja i funkcionisanja;

- upozna sa drevnošću i ilirskim poreklom albanskog jezika, karakteristikama njegovog funkcionisanja u prostoru, njegovim dijalektima i karakteristikama formiranja standardnog albanskog jezika;

- upozna sa pravilima albanskog pravopisa, pravilnim pisanjem vokala, grupe vokala i diftonga, pravilnim pisanjem suglasnika, upotrebom velikog slova;

- upozna sa pravilima upotrebe znakova interpunkcije: tačke, znaka pitanja, uzvika, zareza, tačke i zareza, dve tačke, tri tačke, navodnika, zagrade i crte;

- učvrsti saznanja iz prethodnih razreda i da još više razvije sposobnost slušanja, govorenja, čitanja i pisanja;

- shvati pojam "književnost";

- da razlikuje usmenu od pisane književnosti;

- da razlikuje književne rodove i vrste;

- da razlikuje poeziju i njene vrste;

- da razlikuje prozu i njene vrste;

- da upozna i savlada albansku književnost od samih početaka kroz predstavnike i glavna dela albanske književnosti;

- da upozna i shvati antičku dramu i epove, njihovu važnost, strukturu, likove, vezu sa mitologijom;

- da poveća sposobnost kritičke analize tekstova i kulturnih fenomena;

- da poveća nivo komunikacije sa književnim i neknjiževnim tekstovima;

- da poveća sposobnost komuniciranja sa različitim modelima i kulturama itd.

Interdisciplinarni pristup

Albanski jezik je sredstvo komunikacije za sve nastavne predmete. Ipak, najdirektnije veze su sa predmetima Istorija, Geografija, Građansko vaspitanje, nastavnim predmetima u kojima dominira umetnost itd. Neke teme koje se obrađuju u okviru ovog nastavnog predmeta utiču na razvijanje komunikativnih sposobnosti, na kulturno formiranje i stvaranje samostalne ličnosti. Pored interdisciplinarnih tema kao što je npr. tema o zdravlju, o ljudskim pravima, o razlikama među polovima itd., teme može izabrati i nastavnik, u skladu sa važnošću i aktuelnošću koju imaju (u sredstvima informisanja ili u samom okruženju u kome žive).

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)

Operativni zadaci

Glavni operativni zadatak u nastavi albanskog jezika u prvom razredu srednje škole, a u skladu sa zahtevima savremenog doba, je povećavanje aktivnog ovladavanja maternjim jezikom kod mlađe generacije, kao i njihovo obogaćivanje teorijskim znanjima koja čine osnovu za proučavanje sistema standardnog jezika, u užem smislu, kao i albanskog jezika, u opštem smislu.

Važnost, vrednost i neophodnost nastave književnosti u školi, tj. u prvom razredu srednje škole, ogleda se kroz sledeće operativne zadatke:

Učenik treba da upozna:

- kulturu i pisce stare albanske književnosti;

- kulturu i pisce stare grčke književnosti;

- kulturu i pisce rimske književnosti;

- književnost Bejtejdžija i njene autore;

- usmenu književnost - folkloristiku;

- teoriju književnosti.

Učenik treba da shvati:

- značaj različitih kultura koje su uticale na razvoj albanske kulture i književnosti;

- kulturnu, književnu i jezičku suštinu koja će pomoći u razvijanju njegovog individualnog mišljenja;

- nacionalnu kulturu i književnost, kao i stranu.

Učenik treba da analizira:

- različite tekstove, njihov smisao, strukturu, sadržaj, detalje i efekte;

- književne i neknjiževne tekstove pisaca stare albanske književnosti kao i strane književnosti ovog perioda.

Učenik treba da vrednuje:

- kulturne i književne modele i tekstove iz perioda stare književnosti;

- autore i različite književne tekstove stare albanske književnosti;

- stvaralaštvo različitih autora stare albanske književnosti kao i strane književnosti uglavnom iz starijih vremena.

Realizacija ovih operativnih ciljeva podrazumeva razvijanje jezičkih veština (veština komunikacije):

Slušanje

Čitanje

Govor

Pisanje

i njihovih potkategorija:

- kulturni modeli

- književni i neknjiževni tekstovi

- jezička kultura

- albanska i strana književnost

- kultura komunikacije

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematske oblasti

- Stari vek/Kultura/Poetika;

- Kulturni modeli;

- Književni i neknjiževni tekstovi;

- Jezička kultura;

- Kraj stare književnosti;

- Književnost i društvo;

- Književnost/Ideje/Kultura;

- Književnost/Nacionalni i kulturni identitet.

Stari vek

Ispituje se kontekst književnosti i kultura Starog veka, od početka pa do kraja Stare književnosti i daju se karakteristike kultura i poetika tog vremena; tekstova i njihovog konteksta.

Kulturni modeli

Daju se glavne osobine i karakteristike različitih kulturnih modela koji se vezuju za kraj perioda Stare književnosti.

Književni i neknjiževni tekstovi

Daju se književni i neknjiževni tekstovi vezani za kulturu, Staru albansku i stranu književnost; u funkciji sticanja književnih i kulturnih saznanja, upoznavajući se na taj način i sa određenim autorima, formama pisanja i kulturološkim komunikacijama.

Kraj stare književnosti.

Navode se karakteristike ove epohe i njenih formacija, a zatim se ilustruju autorima i odabranim tekstovima iz ovog perioda.

Karakteristike stare književnosti

- Stara albanska književnost: prvi pisani spomenici albanskog jezika;

- Marin Barleti "Istorija Skenderbega", struktura dela, tematska struktura;

- Frang Bardi "Latinsko-albanski rečnik", analiza i komentari;

- Đjon Buzuku "Misal", struktura dela i analiza;

- Pjeter Budi "Poezija", analiza i komentari, čitanje starog dokumenta;

- Pjeter Bogdani - život i delo, analiza i komentari;

- Julj Variboba "Život Svete Marije", fragmenti za ilustraciju;

- Nezim Berati "Poezija", analiza i komentari;

- Muhamet Čami "Erveheja" analiza i komentari;

- Hasan Zuko Kamberi - život i delo.

Usmena književnost - folkloristika

- Lirika

- Epika

- Narodna proza

Karakteristike strane književnosti

- "Ep o Gilgamešu", analiza i komentari;

- Homer "Ilijada", fragmenti za ilustraciju i komentarisanje;

- Homer "Odiseja", fragmenti za ilustraciju i komentarisanje;

- Eshil - život i delo;

- Sofokle - umetnost u Sofoklovim delima;

- Sofokle "Kralj Edip", analiza;

- Euripid "Medeja", analiza;

- Sofoklie "Antigona", komentarisanje;

- Virgilije "Eneida", analiza.

Teorija književnosti

- Klasifikacija književnosti - Nauka o književnosti

- Poezija i njene vrste

- Proza i njene vrste

- Stilske figure

- Metrika

Književnost i društvo

Na odabranim primerima proučava se relacija književnost/društvo, odnosno književnost/politika. Analiziraju se odnosi albanske književnosti i njenih neknjiževnih/političkih i misionarskih funkcija.

Književnost/Ideje/Kultura

Književnost se dovodi u vezu sa idejama tokom različitih vremenskih perioda, tj. perioda Stare književnosti i dovodi u vezu sa pokretima za očuvanje nacionalnog identiteta posebno aktivnog u tom periodu, posmatrano u kontekstu kulturnog razvoja.

Književnost/Nacionalni i kulturni identitet

Odnos Stare albanske i strane književnosti analizira se i posmatra kroz karakteristike identiteta: individualno/nacionalno, a zatim se književnost posmatra i kao deo opšteg razvoja koji se vezuje za nacionalnu književnost starijih vremena, naročito za kulturni razvoj Grka i Rimljana.

JEZIČKA KULTURA

Ova tematska celina posvećena je sticanju znanja o jezičkom sistemu. Pretenduje se na reorganizovanje, uopštavanje i sintetizaciju znanja o jezičkom sistemu stečenih u osnovnoj školi.

Daju se tekstovi, vežbe i zadaci, što podrazumeva i pisanje eseja u cilju razvoja jezičkih sposobnosti u odnosu na stilistiku, standardni jezik, dijalekte, itd. Daju se primeri različitih stilskih dimenzija albanskog jezika, sekvenca, stila, diskursa, kritičkog i kreativnog jezika.

Program predmeta Albanski jezik i književnost za prvi razred srednje škole koncentrisan je na smisaoni aspekt i njegove osnovne tendencije su usmerene na sledeće tematske jedinice:

1. Fonetika;

2. Organi govora;

3. Vrste glasova (vokali, grupe vokala);

4. Akcenat i dužina vokala;

5. Suglasnici - podela po zvučnosti;

6. Suglasnici - podela po mestu tvorbe;

7. Dijalektologija - pojam i objekat;

8. Karakteristike narodnog govora;

9. Dijalekti albanskog jezika;

10. Fonetske promene;

11. Gegijski i toskijski dijalekat - njihovi poddijalekti;

12. Dijalekatske razlike;

13. Fonologija (funkcija glasova u jeziku);

14. Vrste fonema;

15. Morfologija - struktura reči;

16. Uloga morfologije i red reči;

17. Sufiksi u albanskom jeziku.

Očekivani rezultati

Na kraju prvog razreda srednje škole učenik treba da:

- zna karakteristike stare albanske književnosti;

- zna glavne stvaraoce/predstavnike ove književnosti;

- zna glavna dela pisaca ove književnosti;

- ovlada posebnim individalnim kognitivnim i komunikativnim veštinama kako bi bio osposobljen za individualni rad ili rad u grupama;

- analizira, procenjuje, sintetizuje i organizuje informacije dobijene iz različitih izvora, iskazujući ih u obliku pitanja i problema;

- identifikuje, zna i upotrebljava pisanim putem različite književne i neknjiževne forme;

- shvata karakteristike stare književnosti i albanske kulture tog perioda;

- ovlada sposobnošću argumentacije i procenjivanja kulture i književnosti, kao i znanjima o jeziku i jezičkim problemima praktikujući pri tom različite vrste analiza i stilove pisanja, naročito u sintaksičko-stilskom smislu.

ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER)

Cilj i zadaci

Cilj i zadaci u albanskom jeziku i književnosti su da:

- upoznaje učenike sa književnom umetnošću;

- razvija humanističko i književno obrazovanje na najboljim delima albanske, jugoslovenske i svetske kulturne baštine;

- usavršava literaturnu recepciju, razvija književni ukus i stvara trajne čitalačke navike;

- upućuje učenike na istraživački i kritički odnos prema književnosti i osposobljava ih za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, interesovanje i vrednovanje književnoumetničkih dela;

- obezbeđuje funkcionalna znanja iz teorije i istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja umetničkih tekstova;

- osposobljava učenike da se pouzdano služe stručnom literaturom i drugim izvorima saznanja;

- širi saznajne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta;

- vaspitava u duhu opšteg humanističkog progresa i na načelu poštovanja, čuvanja i bogaćenja kulturne i umetničke baštine, civilizacijskih tekovina i materijalnih dobara u okvirima albanske, jugoslovenske i svetske zajednice;

- uvodi učenike u proučavanje jezika kao sistema;

- uvodi učenike u lingvistička znanja i pojmove;

- razvija jezički senzibilitet i izražajne sposobnosti učenika;

- osposobljava učenike da teorijska znanja o jezičkim pojmovima i pravopisnoj normi uspešno primenjuju u praksi;

- vaspitava u duhu jezičke tolerancije prema drugim jezicima i varijantnim osobenostima albanskog jezika;

- razvija umenja u pismenom i usmenom izražavanju;

- podstiče učenike na usavršavanje govorenja, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga;

- osposobljava učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim funkcionalnim stilovima u različitim govornim situacijama.

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

SADRŽAJ PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80)

I UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (30)

Priroda i smisao književnosti

Pojam i naziv književnosti; književnost kao umetnost; književnost i druge umetnosti; usmena i pisana književnost; uloga književne umetnosti u društvu; književnost i proučavanje književnosti, nauke o književnosti: teorija, istorija književnosti i književna kritika.

Umetnički doživljaj, utisci, razumevanje, saznavanje i doživljavanje umetničkih vrednosti u književnom delu.

Tema, motivi, fabula i siže u književnom delu

Tema (naslov - odnos prema temi); motiv (manja tematska jedinica); fabula i siže. Pojam varijanata (usmena tvorevina jednakih fabula, različitih sižea).

Lik u književnom delu

Lik, karakter, tip (tipski likovi u narodnoj poeziji), pričalac (narator), pisac; umetnički postupci u procesu stvaranja lika; funkcija i značenje lika.

Misli i ideje u književnom delu

Ideje, misli, poruke; smisao književnoumetničkog dela. Misli i ideje - pobuđene i razvijene u čitaocu.

Kompozicija

Kompozicione celine (na primerima lirskog, epskog i dramskog dela); jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni); kompoziciono-motivacioni sklad.

Jezik književnoumetničkog dela

Jezik u književnoj umetnosti (umetnosti reči) i jezičko opštenje izvan književnog dela. Jezičke jedinice u književnoumetničkom delu (piščev izbor i raspoređivanje reči, služba reči).

Tehnika istraživanja književnoumetničkog dela

Književno delo i literatura o delu - primarni izvori (književno delo), sekundarni izvori (literatura o delu); tehnika čitanja književnog dela; vođenje beležaka, rad u biblioteci, izbor i raspored prikupljenih podataka, naučna aparatura (bibliografija, fusnota). Samostalni pismeni rad učenika.

Dela za obradu

Mnogo se voleše devojka i junak - lirska narodna pesma

Känga o Emin Durakut - epska narodna pesma

Đerđelez Alija - narodna balada

Mali Ljulj - Miđeni

Ljudi - Hivzi Sulejmani - roman

Nita - Josip Relja - drama

Beseda prilikom primanja Nobelove nagrade - O priči i pričanju - Ivo Andrić

Antigona - Sofokle - tragedija

Tuga - Anton P. Čehov - novela

II KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (5)

Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici i osobenostima književnosti starog veka.

Ep o Gilgamešu

Homer - Ilijada (odlomak - VI pevanje)

III SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (3)

Počeci slovenske pismenosti; značaj rada Ćirila i Metodija i njihovih učenika. Najstarija slovenska pisma (glagoljica, ćirilica), najstariji spomenici južnoslovenske kulture; (Baščanska ploča, Samuilov natpis i Brižinski spomenik) - informativno (2)

Počeci pismenosti na albanskom jeziku i književnosti (prvi spomenici) informativno (1)

Sv. Sava: Žitije sv. Simeona (odlomak) - Bolest i smrt sv. Simeona

IV NARODNA (USMENA) KNJIŽEVNOST (18)

Narodna književnost (usmena): pojam, razvoj i osnovne karakteristike; osnovne teme, motivi i ideje u delima albanske i jugoslovenskih narodnih književnosti: međusobni uticaji i usmene i pisane književnosti; radovi i vrste dela usmene književnosti.

Vrste narodne književnosti

Lirske narodne pesme: uspavanke - Nina-nana; Mnogo se voleše devojka i junak; Pozdrav selu; U Milice duge trepavice; Majka oplakuje sina; Ljubavni rastanak; Do viđenja, druže, do viđenja.

Epske narodne pesme (neistorijske i istorijske): Martesa e Halilit, Kënga e Emin Durakut (izbor iz epskih stihova iz usmene albanske književnosti; Marko pije uz Ramazan vino; Kneževa večera i Smrt majke Jugovića.

Narodna epika u prozi: osobenosti i vrste: basne, pripovetke, anegdote, legende (izbor).

Epsko-lirska poezija: osobenosti i vrste (balade i romanse). Balade: I ra mjegulla Bujenes, Đerzelez Alija, Çika patureshe; Hasanaginica. Romansa: Aga Imeri.

V HUMANIZAM I RENESANSA (8)

Humanizam i renesansa u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti.

F. Petrarka: Kanconijer (izbor soneta)

V. Šekspir: Romeo i Julija

Dante Alegijeri: Pakao (10 pevanja)

M. Držić: Dundo Maroje (odlomak)

M. Berleti: Istorija Skenderbega (odlomak)

Stara albanska književnost (2)

Glavni predstavnici: Buzuku, Lek Matranga, Pjeter Budi, Frang Bazdi, Pjeter Bogdani - prikaz.

Istorijski, kulturni i književni značaj dela autora stare književnosti - informativno.

VI BAROK I KLASICIZAM (2)

Barok i klasicizam i njihovi glavni predstavnici u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti.

Molijer: Tvrdica

VII LEKTIRA (12)

Šekspir: Hamlet

Servantes: Don Kihot

Njegoš: Gorski vijenac (2)

Vedat Kokona: Na valovima života

Hivzi Sulejmani: Deca moje reke

Vladeta Vuković: Pesme (izbor)

Nazim Rahmani: Krvava zemlja

VIII KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja se izučavaju u ovom razredu ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirsko, epsko, dramsko pesništvo.

Lirske ("ženske") i epske (junačke) pesme. Vrste narodne lirske poezije, tematski krugovi epske poezije. Lirsko-epska pesma, balada.

Epska poezija (odlike i podela na stih i prozu).

Epska poezija u stihu: epska pesma, ep (epopeja). Epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman; jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, bajka, priča. Žitije (životopis, biografija), pohvala, slovo.

Dramska poezija (odlike, podele): tragedija, komedija, drama u užem smislu reči. Renesansna komedija. Farsa. Drama i pozorište.

Dramski junak.

Stih i proza. Metrika, heksametar, deseterac, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja

Epitet, poređenje, personifikacija, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, lirski paralelizam. Simbol.

Humanizam, renesansa, petrarkizam, barok, klasicizam.

B. JEZIK (32)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Mesto jezika u ljudskom životu. Bitna svojstva jezika. Jezik i komunikacija.

II KNJIŽEVNI JEZIK

Raslojavanje jezika. Jezik, dijalekt i sociolekt. Jezička norma i standardizacija. Književni jezik. Funkcionalni stilovi. Nestandardni jezički varijeteti.

Narečja albanskog jezika (kriterijumi, podela, nazivi, razmeštaj, osnovne osobine). Dijalekatska osnovica srpskog književnog jezika.

Književni jezici na albanskom jezičkom području do XIX veka. (Povezati sa nastavom književnosti).

III JEZIČKI SISTEM I NAUKE KOJE SE NJIME BAVE

Jezik kao sistem znakova.

Fonetika i fonologija. Glasovi i foneme. Slog. Prozodija.

Morfologija. Reči i morfeme. Vrste morfema. Morfologija u užem smislu (promena reči). Tvorba reči.

Sintaksa. Rečenica kao jezička i komunikativna jedinica.

Leksikologija. Lekseme. Leksički fond (rečnik, leksika).

Gramatike i rečnici albanskog jezika i način njihove upotrebe.

IV FONETIKA (SA FONOLOGIJOM I MORFOLOGIJOM)

Glasovni sistem albanskog književnog jezika u oblasti fonetike (nosni i usni samoglasnici; samoglasnik e; grupe samoglasnika i diftonga; suglasnici: i, h, nj, c, sh, q, gj, ç, xh, zh; grupe suglasnika. Fonološki sistem albanskog književnog jezika, Distinktivna funkcija albanskog fonema, najvažnije varijante fonema; Distinktivne opozicije i distinktivne crte (pokazati na odabranim primerima).

Morfologija. Morfofonološke alternacije i njihova uloga u promeni i tvorbi reči. Alternacije u albanskom književnom jeziku (proširivanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja).

Pravopisna rešenja.

Akcenatski sistem albanskog književnog jezika (vežbe pravilnog izgovora). Klitike (proklitike i enklitike). Kontrastiranje akcenatskog sistema književnog jezika i regionalnog dijalekta (gde je to potrebno). Služenje rečnikom za utvrđivanje pravilnog akcenta.

V PRAVOPIS

Osnovni principi pravopisa albanskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici (i služenje njima). Pisanje velikog slova.

KULTURNO IZRAŽAVANJE (28)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Artikulacija glasova, književna akcentuacija, melodija rečenice, jačina, visina tona, boja glasa, tempo izgovora; pauza - logička i psihološka i njihova izražajna funkcija. Akcenat reči, grupe reči, rečenice (smisaonica). Otklanjanje nestandardne akcentacije iz učeničkog govora.

Izražajno kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova. Recitovanje stihova.

Korišćenje gramofonskih ploča, zvučnih zapisa i magnetofonskih traka u podsticanju, proceni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: razgovorni, književnoumetnički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Akcentovanje reči i akcentskih celina.

Pravopisne vežbe: pisanje velikog slova.

Stilske vežbe: sažimanje pismenog sastava uz pojačavanje njegove informativnosti, otklanjanje suvišnih reči i neprikladnih izraza.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER)

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (oko 80)

I NARODNA (usmena) književnost (18)

Narodna književnost (usmena): pojam, razvoj i osnovne karakteristike; osnovne teme, motivi i ideje u delima albanske i jugoslovenskih narodnih književnosti; međusobni uticaji i usmene i pisane književnosti; rodovi i vrste dela usmene književnosti.

Vrste narodne književnosti

Lirske narodne pesme: uspavanke - Nina nana; Mnogo se voleše devojka i junak; Pozdrav Selu; Pesma novoj godini; Majka oplakuje sina; Doviđenja, druže, doviđenja (albanske narodne pesme); Ljubavni rastanak (srpska narodna pesma).

Epske narodne pesme: osobenosti vrste u stihu - (neistorijska i istorijska): Marttesa e Halilit, Kenga e Emin Durakut (izbor iz epskih stihova iz usmene albanske književnosti): Marko Kraljević ukida svadbarinu i Smrt majke Jugovića (izbor iz srpske epske poezije).

Narodna epika u prozi: Vrste priča: basne, pripovetke, anegdote, legende (izbor).

Epsko-lirska poezija: osobenosti, vrste (balada i romansa), Balade: I ra mjegulla Bujenës, Đerđalez Alija, Çika potureshë; Hasanaginica. Romansa: Aga Imeri.

Napomena: Za obradu usmene književnosti jugoslovenskih naroda predviđena su 3 časa.

II KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (4)

Osnovni pojmovi o osobenostima književnosti starog veka.

Homer - Ilijada (šesti pev)

Virgilije - Enejida (odlomak)

Ep o Gilgamešu (odlomak)

III SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (3)

Počeci pisane književnosti jugoslovenskih naroda, značaj rada Ćirila i Metodija i njihovih učenika - informativno (1)

Sava Nemanjić (sv. Sava): Žitije sv. Simeona (1)

Počeci pismenosti na albanskom jeziku i književnosti (prvi spomenici) (1)

IV HUMANIZAM I RENESANSA (10)

1. Humanizam i renesansa (preporod) u Evropi (3) Dante Alegijeri - Pakao (10 pevanje)

Frančesko Petrarka - Kanconijer (61 spev)

Vilijem Šekspir - Romeo i Julija

2. Humanizam i renesansa u književnosti jugoslovenskih naroda - informativno (1).

Marin Držić - Dundo Maroje (odlomak) (1)

3. Humanizam i renesansa u albanskoj književnosti (2)

Marin Barleti - Istorija Skenderbega (odlomak)

4. Stara albanska književnost (3)

Glavni predstavnici: Buzuku, Lek Matranga, Pjeter Budi, Frang Bardi, Pjeter Bogdani, Djon Nikol Kazazi, Julj Variboba

Istorijski, kulturni i književni značaj dela autora stare književnosti (informativno)

V BAROK, KLASICIZAM, RACIONALIZAM I PROSVETITELJSTVO (7)

Barok, klasicizam racionalizam i prosvetiteljstvo u Evropi (1)

Prosvetiteljstvo u književnosti jugoslovenskih naroda - informativno (1)

Dositej Obradović - Pismo Haralampiju (1)

Prosvetiteljstvo u albanskoj književnosti (2)

Kulturni pokret u Voskopoju u 18. veku: predstavnici: Teodor Kavalioti, Teodor Hadžifilini - Dhanil Hadžiu (prikaz).

Bejtedžijska književnost (2)

Ibrahim Nezimi Sulejman Naibi, Hasan Zuko Kamberi, Muhamet Kučuku - Čami (informativno).

VI ROMANTIZAM (35)

1. Romantizam u evropskoj književnosti (3)

- Dž. G. Bajron: Putovanje Čajlda Harolda (odlomak)

- A. Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

- Š. Petefi: Sloboda sveta

2. Romantizam u književnosti jugoslovenskih naroda (bitne odlike, značajniji pisci i dela i međusobne veze tih književnosti) (ukupno 13)

Vuk Karadžić: Reformator jezika i sakupljač narodnog stvaralaštva

Branko Radičević: Đački rastanak (odlomak)

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

Laza Kostić: Santa Marija dela Salute

Đura Jakšić: Otadžbina

3. Romantizam u albanskoj književnosti (3)

- Istorijski, društveni i kulturni uslovi. Značaj Prizrenske lige.

- Kulturna društva, škole, listovi i časopisi na albanskom jeziku. Skupljanje folklora (Thimi Mitko, Zef Jubani) - osvrt

- Predstavnici:

Naum Većiljhardži: (prosvetiteljska i književna delatnost);

Jeronim De Rada: Këngët e Milosaos

Gavril Dara i Riu: Kënga e spresme e Balës

Konstantin Kristoforidi: Rad u oblasti jezika (bukvar, gramatika, rečnik, prevodi) i književnosti (Lov brđana) - osvrt Zef Serembe: "Vjersha" (Pesme) - Prijateljstvo, Mojoj dragi (osvrt).

Naim Frašeri: Život i književno stvaralaštvo. "Bagëti e bujqësi II deo (odlomak); "Lulet e verës" (Život, Srce, Lepota); Istorija Skenderbega (odlomak) - prikaz

Sami Frašeri: kulturna, jezička i književna delatnost (informativno).

Ndre Mjeda: Život i književno stvaralaštvo - "Juvenilia", (odlomak); Životni san, Putnik (osvrt).

Filip Široka: "Zani i zemrës" - Скхо Даллльндуесхе -

Një lules së vyshkun - uvelom cvetu (osvrt).

Ljuiđ Gurakući: "Vjersha" - pesma (izbor)

LEKTIRA [1] (12)

Sofokle: Antigona

Šekspir: Hamlet

Njegoš: Gorski vjenac (2)

Vedat Kokona: Na valovima života

Havzi Suljejmani: Deca moje reke

Sinan Hasani: Vetar i hrast

Vladeta Vuković: Izbor iz poezije (1)

---

[1] Za obradu jednog dela iz književnosti u domaćoj lektiri planirana su dva časa.

Pojmovi

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

- Umetnost - pojam, vrste, osobenosti; odnosi među umetnostima. Književna umetnost - pojam, podele, osobenosti. Književni rodovi i vrste. Književno (umetničko) delo - pisac (umetnik) - primalac (čitalac, slušalac, gledalac). Nauka o književnosti - pojmovi (književna kritika, teorija književnosti, istorija književnosti).

- Lirika - pojmovi. Struktura lirske, pesme: tema, motivi, kompozicija, ritmička organizacija, jezik i stil. Lirske vrste u usmenoj i pisanoj književnosti - osnovne odlike (mitološke, obredne, običajne, porodične, posleničke, ljubavne, rodoljubive, opisne, satirične, misaone, elegične, ditiramb, sonet, sonetni venac). Analiza lirske pesme.

- Pesnički jezik - standardni jezik (odnos). Osnovne odlike pesničkog jezika. Epitet, personifikacija, poređenje, kontrast, metafora, hiperbola, gradacija. Ritam glasova, slogova, reči, govornih celina, stihova, strofa; pauze; trohemski i jambski ritam. Stih - vrste. Slik ili rima.

- Epika - pojam. Struktura epskog dela tema, kompozicija, lik, jezik i stil. Epska poezija i proza u usmenoj i pisanoj književnosti - osnovne odlike (epska pesma, ep, mit, legenda, bajka, basna, zagonetka, pripovetka, roman). Analiza epskog dela.

- Lirsko-epska poezija - pojam, osnovne odlike (balada, romansa, poema).

- Drama - pojam. Drama kao književni rod i drugi rodovi (lirika i epika). Drama i pozorište: drama kao književno i scensko delo. Struktura dramskog dela: popis dramskih lica, didaskalije, monolog, dijalog. Kompozicija dramskog dela: dramska radnja, jedinstvo dramske radnje, dramski sukob, dramska napetost. Faze razvoja dramske radnje ekspozicija, zaplet, kulminacija, peripetija, rasplet. Čin, slika, prizor (scena) i dramska situacija. Dramske (scenske) vrste (tragedija, komedija, ostale vrste). Analiza dramskog (scenskog) dela.

- Biografija. Književna kritika i studija, esej.

B. JEZIK (30)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Opšta znanja o jeziku. Jezik kao sistem znakova komunikacije. Razvoj jezika. Kratak istorijat albanskog književnog jezika. Književni i narodni (govorni) jezik.

Fonetika: fonetika i fonologija, glasovi (akustične i artikulacione osobine); podela samoglasnika i grupe samoglasnika književnog albanskog jezika. Podela suglasnika (po mestu artikulacije, načinu tvorbe - formiranja, i dejstvu glasnih žica). Slova albanskog jezika. Fonetski fenomeni albanskog jezika (metafonija, apofonija, diftongizacija, rotacizam, palatalizam, asimilacija, motateza, smanjenje glasova, povećanje glasova). Dužina samoglasnika.

Slog i podela reči na slogove. Akcenat i njegove vrste.

Morfologija: struktura reči - morfeme i njihove vrste (prema tvorbi, temi i obliku).

Gramatičke kategorije različitih rečeničnih delova: Imenica, pridevi, član, zamenice, brojevi i njihove gramatičke kategorije. Glagoli i njihove gramatičke kategorije. Nepromenljivi delovi rečenice.

V KULTURA IZRAŽAVANJA (oko 30)

1. Usmeno izražavanje (oko 14)

Čitanje i kazivanje - nivoi konstatacije, informacije, naracije i identifikacije. Artikulacija glasova, književna akcentuacija, melodija rečenice. Jačina i visina tona; boja glasa; tempo izgovora konverzacionog i umetničkog teksta. Pauza - vrste, funkcija. Naglašavanje reči, grupa reči, rečenica (smisaonice u rečenici, rečeničkom nizu, odeljku i tekstu). Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Pričanje o vlastitim i tuđim doživljajima te stvarnim izmišljenim događajima (prema unapred sačinjenom planu; s upotrebom dijaloga i bez dijaloga; hronološko i retrospektivno; u prvom i trećem licu).

Opisivanje predmeta, bića i pojava (prema unapred sačinjenom planu; statički i dinamički opisi; portretisanje; opisivanje enterijera i eksterijera).

Izveštavanje o različitim pojavama i događajima u društveno-političkom, ekonomskom i kulturnom životu škole i društvene zajednice.

Raspravljanje o raznim aktuelnim temama u vezi s programom književnosti i događajima u zemlji i svetu (postavljanje, dokazivanje i potvrđivanje ili odbacivanje teze; prikupljanje, grupisanje i korišćenje činjeničnog materijala, sučeljavanje različitih stavova i gledišta, sudova i ocena; dijaloška i monološka rasprava).

Praćenje književne periodike.

2. Pismeno izražavanje (oko 16)

Uvežbavanje, proširivanje i sistematizovanje znanja i umeća u vezi sa izradom raznih vrsta pismenih sastava (naracija, deskripcija, izveštaj, rasprava).

Osam domaćih pismenih zadataka (čitanje i analiziranje na času). Po dva školska pismena zadatka u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka).

BUGARSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Cilj i zadaci

Cilj i zadaci nastave bugarskog jezika su da:

- upoznaju učenike s književnom umetnošću;

- razviju humanističko i književno obrazovanje na najboljim delima bugarske kulturne baštine;

- usavršavaju literaturnu recepciju, razvijaju književni ukus i stvaraju trajne čitalačke navike;

- upućuju učenike na istraživački i kritički odnos prema književnosti i osposobljava ih za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, interpretaciji i vrednovanje književnoumetničkih dela;

- obezbeđuju funkcionalna znanja iz istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja umetničkih tekstova;

- osposobljavaju učenike da se pouzdano služe stručnom literaturom i drugim izvorima saznanja;

- šire saznajne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta;

- šire saznajne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta;

- vaspitavaju u duhu opšteg humanističkog progresa i na načelu poštovanja čuvanja i bogaćenja kulturne i umetničke baštine, civilizacijskih tekovina i materijalnih dobara u okvirima svetske zajednice;

- uvode učenike u proučavanje jezika kao sistema;

- razviju jezički senzibilitet i izražajne sposobnosti učenika;

- osposobljavaju učenike da teorijska znanja o jezičkim pojavama i pravopisnoj normi uspešno primenjuju u praksi;

- vaspitavaju u duhu jezičke tolerancije prema drugim jezicima i varijantnim osobenostima bugarskog jezika;

- razvijaju umenja u pismenom i usmenom izražavanju;

- podstiču učenike na usavršavanje govorenja, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga;

- osposobljavaju učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim funkcionalnim stilovima u različitim govornim situacijama.

I razred

(2 časa nedeljno, 70-72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (32)

I KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (1)

Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici i osobenostima književnosti starog veka - informativno.

II SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST

(STAROBUGARSKA KNJIŽEVNOST) (8)

Počeci slovenske pismenosti; značaj rada Ćirila i Metodija i njihovih učenika. Najstarija slovenska pisma (glagoljica, ćirilica); staroslovenski jezik i recenzije staroslovenskog jezika; najstariji spomenici južnoslovenske kulture. Trnovska i Preslavska književna škola. Apokrifi. Bogumilska književnost. Tajna knjiga (odlomak).

Crnorizac Hrabar: Opismene

Prezviter Kozma: Beseda

Gligorije Camblak: Pohvalno slovo za Jeftimij

III NARODNA (USMENA) KNJIŽEVNOST (10)

Narodna (usmena) književnost: pojam, bitne odlike, osnovne teme i motivi, umetnička vrednost i značaj (sinteza).

Narodna poezija i njen značaj u životu i istoriji bugarskog naroda.

Devojačka žalba - lirska narodna pesma

Stefan Karadža - epska narodna pesma

Kraljević Marko oslobađa tri sindžira roblja - epska pesma

Indže vojvoda - narodna epska pesma

U nedelju sunce greje - narodna pesma

Daješ li, daješ, Balkandži Jovo - narodna epska pesma

Zavoleo Stojan Borjanku - narodna balada

IV NASTANAK BUGARSKE KNJIŽEVNOSTI (2)

Glavni predstavnici: Pajsije Hilendarski, Sofronije Vračanski, Petar Beran (informativno)

V LEKTIRA (10)

Elisaveta Bagrjana: Potomka

Boris Hristov: Konjče moje

Nikolaj Hajtev: Pripovetke (izbor)

Marin Mladenov: Pripovetke (izbor)

Izbor iz savremene poezije bugarske narodnosti u Jugoslaviji.

VI KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja se izučavaju u ovom razredu ponavljaju se, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirsko, epsko, dramsko pesništvo.

Lirske ("ženske") i epske (junačke) pesme. Epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman; jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, bajka, priča. Žitije (životopis, biografija), pohvala, slovo.

Dramska poezija (odlike, podela): tragedija, komedija, drama u užem smislu reči. Farsa. Drama i pozorište. Dramski junak.

Stih i proza: Metrika, heksametar, deseterac, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja

Epitet, poređenje, personifikacija, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, lirski paralelizam. Simbol. Humanizam, renesansa, petrarkizam, barok, klasicizam.

B. JEZIK (18)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Jezik kao sredstvo komunikacije (osnovni pojmovi).

Osnovni pojmovi o književnom (standardnom) jeziku. Njegov nacionalni i kulturni značaj. Mesto u porodici slovenskih jezika; narečja bugarskog jezika (istočno i zapadno). Dijalekatska osnova bugarskog književnog jezika.

II FONETIKA I FONOLOGIJA

1. Fonetika

Glas (akustičke i artikulacione osobine). Uloga govornih organa u stvaranju glasova. Osnovna klasifikacija glasova u rečima.

Podela suglasnika prema mestu i načinu tvorbe, učešću glasnih žica; dopunska artikulacija (neki tvrdi suglasnici).

Glasovne promene: palatalizacija; metateza glasa ь; ispadanje samoglasnika u rečima i proširivanje reči samoglasnicima; promenljivo я; asimilacija suglasnika, mukli suglasnici (oni koji se pišu rečima a ne izgovaraju).

Pojam sloga; vrste slogova; struktura slogova; podela reči na slogove.

Akcenat: karakteristike bugarskog akcenta; upoređivanje bugarskog akcenta sa akcentima srpskog jezika. Enklitike i proklitike. Akcentovane reči; reči sa dva akcenta; drugostepeni akcenat; dvojaki akcenti; semantička značenja akcenta; intonacija: komponente intonacije: melodija, pauza, intenzitet, tempo. Logički akcenat.

2. Fonologija

Pojam fonologije; pojam foneme (definicija) dinstinktivna uloga fonema. Fonološki sistem bugarskog jezika.

III PRAVOPIS

Osnovni principi pravopisa bugarskog književnog jezika. Tipovi pravopisa (fonološki, morfološki). Pisanje složenica i skraćenica. Pravilna upotreba nepostojanog ь. Upotreba interpunkcije.

VI KULTURA IZRAŽAVANJA (22)

1. Usmeno izražavanje

Artikulacija glasova, književna akcentuacija, melodija rečenice, jačina, visina tona, boja glasa, tempo izgovora; pauza - logička i psihološka i njihova izražajna funkcija. Akcenat, reči, grupe reči, rečenice (smisaonica). Otklanjanje nestandardne akcentuacije iz učeničkog govora.

Izražajno čitanje i kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova. Recitovanje stihova.

Korišćenje gramofonskih ploča, zvučnih zapisa i magnetofonskih traka u podsticanju, proceni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: razgovorni književnoumetnički jezik.

2. Pismeno izražavanje

Pravopisne vežbe: pisanje velikog slova.

Stilske vežbe: sažimanje pismenog sastava uz pojačavanje njegove informativnosti, otklanjanje suvišnih reči i neprikladnih izraza.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Dva pismena zadatka godišnje.

MAĐARSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Ciljevi i zadaci

Nastava mađarskog jezika i književnosti ima sledeće ciljeve i zadatke:

- uvodi učenike u proučavanje jezika kao sistema;

- upoznaje učenike sa socio-lingvističkim i lingvističkim znanjima;

- tumači jezičke pojave na osnovu istorije jezika;

- razvija izražajne sposobnosti učenika;

- osposobljava učenike da teorijska znanja o jezičkim pojavama i pravopisnim normama uspešno primenjuju u praksi;

- vaspitava u duhu jezičke tolerancije prema jezicima drugih;

- upoznaje učenike sa književnim vrednostima;

- razvija humanističko i književno obrazovanje na najboljim delima kulturne baštine;

- usavršava literarnu recenziju, razvija književni ukus i stvara trajne čitalačke navike;

- upućuje učenike na analizu i kritički odnos prema književnosti i osposobljava ih za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, interpretiranje i vrednovanje književno-umetničkih dela;

- obezbeđuje znanja iz teorije i istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja umetničkih tekstova;

- osposobljava učenike da se služe stručnom literaturom i drugim izvorima saznanja;

- podstiče učenike na lično mišljenje i originalna gledišta;

- izgrađuje naučni pogled na svet;

- razvija kulturu usmenog i pismenog izražavanja;

- podstiče učenike na usavršavanje govorenja, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga;

- osposobljava učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim stilovima u različitim govornim situacijama;

- osposobljava učenike da doživljavaju estetsko i da podstiče potrebu za tim, da poštuju jezičke i kulturne tradicije, vaspitava intelektualno zdravu, radno sposobnu generaciju, koja je sposobna za

razvijanje materijalnih dobara, vrednovanje tekovina civilizacije i ima vaspitnu ulogu u produbljivanju osećaja da je potreban opšti humanistički napredak.

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

GRAMATIKA (31)

JEZIK

Nastanak jezika. Govor - primena jezika. Jezik - norma govora. Jezik i razmišljanje. Jezik i govor. Jezik i pisanje. Odnos jezika i društva.

Znanje, odnosno poznavanje jezika. (Primena jezičkih elemenata - reči i dodataka (nastavaka) - kao i pravila upotrebe u saopštenjima).

Maternji jezik - jezik sredine (nematernji jezik) i strani jezik. Jednojezični i dvojezični rečnici. Savetodavni rečnik za pravopis (Helyesírási tanácsadó szótár) i Pravila mađarskog pravopisa (A magyar helyesírás szabályai).

Sistem jezičkih znakova: a) karakter i tipovi znaka; odnos znakova i onoga što označava, b) jezički znaci, njihovi pismeni oblici, elementi i njihova povezanost u sistemu.

Jezička komunikacija: Pojam komunikacije. Verbalna i neverbalna komunikacija. Ciljevi saopštavanja. Činioci komunikacije: jezik, "poruka", "odašiljalac", i "primalac", "veza" i potreban posrednik, tj. "kanal" i nivoi buke.

Jezičke promene

Nužne promene u jeziku. Leksičke promene. Fonetičke i gramatičke promene. Raslojavanje jezika (dijalekti i govor pojedinih skupina, grupa "slang"). Govorni jezik.

Pojam srodnosti jezika. Ugro-finska jezička grupa.

Svetski jezici. Grupa slovenskih jezika (osnovne sličnosti i razlike u odnosu na ugro-finsku jezičku grupu).

Sastavljanje teksta

Funkcija reči i rečenice za označavanje nečega u tekstu. Značaj proširivanja lične leksike.

Unutrašnja organizacija (kompozicija) teksta: raščlanjivanje i veze, vezni elementi među rečenicama i stavovima. Isticanje sadržaja pisanog teksta pomoću pravilnog izbora načina čitanja.

Praktična pitanja sastavljanja krupnijih tekstova: razgraničavanje teme, davanje naslova, raščlanjivanje, kompozicija i formiranje stavova.

Stil

Različita konstrukcija (kompozicija) i različiti stilovi književnih, naučnih i službenih tekstova. Pojam i značaj terminologije.

Značenje reči i izreka. Proučavanje stilske vrednosti u tekstu: reči sa jednim značenjem, reči sa više značenja, homonima, paronima i sinonima. Proučavanje stilske vrednosti proste i složene rečenice u kontekstu.

Fonetika

Pojam foneme (glasa).

Jednačenje glasova: a) samoglasnici iste tvorbe u rečima i prilagođavanje samoglasnika, b) suglasnici u grupi (jednačenje po zvučnosti, po mestu ili načinu obrazovanja, stapanje - asimilacija i disimilacija, sažimanje - pravilan izgovor ovih glasovnih promena).

Muzikalnost mađarskog jezika.

Upoređivanje fonda glasova mađarskog i srpskog jezika.

Pravopis

Uvežbavanje pravopisa samoglasnika i suglasnika i prepoznavanje njihovih stilskih vrednosti u konkretnim tekstovima (proze i lirike).

KNJIŽEVNOST (75 časova)

1. Uvod u proučavanje književnog dela (30 časova)

I Književnost u sistemu umetnosti. Književna komunikacija (autor, delo, čitalac). Oblik književnog dela, kompozicija, struktura. Književno delo kao jezička struktura. Aristotelova Poetika.

II Književni rodovi i književne vrste

Lirika, epika, drama. Lirske vrste. Tematika, kompozicija, motivi, stil, lirske pesme. Epske vrste. Stav naratora, lik i fabula. Vrste epskih dela u stihovima. Dramske vrste. Kompozicija klasične drame (ekspozicija, sukob, katarza, rasplet).

III Stilistika, retorika, poetika

Stil. Stilske figure i tropi. Ritam i ritamske jedinice. Versifikacije (tonska, antička, silabička).

2. Književnost starog veka (8 časova)

Opšte karakteristike razdoblja. Književnost starog veka na istoku. Klasična grčka književnost i njene vrste: ep, lirika, drama, proza. Rimska književnost i njene glavne vrste (informativno).

Dela za obradu

Ep o Gilgamešu (stvaranje)

Homer: Ilijada (18. pesma: Ahilov štit ili 6. pesma: Hektor i Andromaha)

Eshil: Okovani Prometej (Prometejova izjava o uzrocima svog okovanja)

Sapfa: Afroditi

Biblija (Pesma nad pesmama)

3. Književnost srednjeg veka (8 časova)

Glavne karakteristike srednjovekovne kulture. Srednji vek kao pojam istorije umetnosti i književnosti. Glavne književne vrste evropskog srednjeg veka i njegove vrednosti u svetskoj književnosti (informativno).

Dela za obradu

Večernja molitva sv. Ambrozija

Valter fon der Fogelvajde (Walther von der Vogelweide): A hársfaágak csendes árnyán - Under der linden

Vijon (Villon): Apró képek balladája - Balade

Počeci mađarske pismenosti i crkvena literatura.

Dva tipa svetovne književnosti na maternjem jeziku: viteška i trubadurska (dvorska) kurtoazna literatura.

Beletrističke vrste i besedništvo - pisane propovedi u crkvenoj epici kasnog srednjeg veka.

Dela za obradu

Priče i legende o sv. Savi

Slikovita hronika (Képes Krónika)

Beseda i molitva za mrtve (Halotti Beszed és Könyörgés)

Marijina tužbalica (Staromađarska bogorodična tužbalica - Omagyar Mária - siralom)

Legenda o Margiti (Margit-legenda)

Ferenc Apati (Apáti): Kantilena (Cantilena)

4. Renesansa (8 časova)

Glavne karakteristike evropskog humanizma i renesanse. Renesansa kao epoha istorije umetnosti i književnosti. Humanizam i reformacija kao svetovni odnosno crkveni pokret renesanse i njihov značaj u istoriji književnosti. Kasna renesansa ili manirizam. Italijanska, nemačka, nizozemska, francuska, engleska i španska renesansa (informativno).

Dela za obradu

Petrarka: Kanconijer (izbor)

Bokačo (Boccaccio): (Dekameron, 5. dan, 9. priča: A sólyom feláldozásának története - Davanje sokola za jelo dami)

Informativno predavanje o odomaćenju humanističke literature u Mađarskoj, o njenim važnijim književnim vrstama i piscima. Životno delo Janusa Panoniusa.

Važnije književne vrste i pisci reformacije.

Životno delo Balinta Balašija (Balassi Bálint).

Dela za obradu

Janus Panonius: Egy dunántúli mandulafáról (O bademu preko Dunava)

Mikor a táborban megbetegedett (Kad se razboleo u logoru)

Gašpar Heltai (Heltai Gáspár): A farkasról čs a képröl (O vuku i o slici)

Petar Bornemisa (Bornemisza Péter): Rajtam törtinít dolgok (Moje dogodovštine)

Balint Balaši (Balassi Bálint): A végek dicsérete (Pohvala pograničnim utvrđenjima)

Hogy Júliára talála így köszöne néki (Susrevši Juliju tako ju je pozdravio)

Marin Držić: Dundo Maroje

5. Barok

Barok kao epoha istorije umetnosti i književnosti. Pokušaj vraćanja srednjovekovnog pogleda na svet. Karakteristike ideala umetnosti i stila baroka. Kasni barok ili rokoko. Važnije književne vrste baroka u Evropi i njegove vrednosti u svetskoj književnosti.

Milton: Izgubljeni raj (IX pevanje: Sagrešenje)

Glavne književne vrste baroka: lirska pesma, propoved, autobiografija, ep u stihovima, "kurucke pesme". Lirika rokokoa i literarno pismo.

Dela za obradu

Peter Pazmanj (Pázmány Péter): Az halálrul (O smrti)

Ivan Gundulić: Osman (odlomci)

Ferenc Faludi (Faludi Ferenc): Tündérkert, Tarka madár (Vilinski vrt, Šarna ptica)

Kelemen Mikeš (Mikes Kelemen): 1. pismo.

6. Uzajamne mađarsko-južnoslovenske književne veze

Uzajamne veze u narodnoj književnosti. Roman o Troji i legenda o sv. Ladislavu u srpskoj književnosti. Mađarski junaci u narodnoj književnosti Južnih Slovena. Uzajamne veze u renesansi.

Balint Balaši (Balassi Bálint) i Nikola Zrinji (Zrinyi Miklés) u južnoslovenskoj književnosti. Prevodi epova pripovedaka u stihovima (széphistória). Mátyás-mondák (Predanja o Matiji - Korvinu - informativno).

Dela za obradu

Srpska legenda o sv. Ladislavu.

Gergely éneke Jaksics Demeter veszedelméröl (Pesma Gergelja o mukama Dmitra Jakšića)

7. Narodna književnost

Pojam narodne književnosti (folklorne literature). Glavne karakteristike i veze sa drevnom književnošću i umetničkom književnošću (profesionalnom književnošću). Književne vrste narodne književnosti: lirika, epika, narodni običaji s karakteristikama drame. Tradicije narodne poetike Mađara u Jugoslaviji.

Dela za obradu

Sofokle: Antigona

Dante: Božanstvena komedija (Pakao, 5. pevanje: Grešni ljubavnici)

Servantes: Don Kihot (glava III i VIII)

Šekspir

(Shakespeare): Romeo i Julija

Odabrane pesme Balinta Balašija (Balassi Balint)

Nikola Zrinski: Szigeti veszedelem (Odbrana Sigeta)

9. Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi sledeće pojmove iz poetike (Poetikai szotar - Rečnik poetike): pesma, ditiramb, ekloga, oda, elegija, himna, psalm, sonet, mit, ep, parabola, legenda, hronika, novela, roman, kratki roman, pripovetka, balada, romansa, pripovetka - ep u stihu (historias enek), tragedija, komedija, drama, takt, fraza, stih, veza među stihovima, strofa, uporedba, suprotstavljanje (antiteza), akumulacija, gradacija, ponavljanje, paralelizam, elipsa, anafora, epifora, hiperbola, inverzija, antonomazija, ironija, paradoks, metafora, metonimija, sinestezija, personifikacija, sinekdoha, oksimoron, alegorija, simbol, rima/slik, ritam.

Napomena: Ovi pojmovi su organski deo sadržaja pod naslovom: **Uvod u proučavanje književnog dela**, te se mogu obraditi i u okviru tih sadržaja.

KULTURA IZRAŽAVANJA

Usmeno izražavanje

Pravilna tvorba glasova, svesna primena normi izgovora u duhu zahteva regionalnog govornog jezika. Uvežbavanje govorenja u zavisnosti od situacije i događaja, odnosno u vezi sa temom: upućivanje u sredstva za postizanje željenog uticaja - sredstva verbalnog karaktera (gramatičke konstrukcije, ustaljene sintagme, red reči itd.) i sredstva neverbalnog karaktera. Podsticanje govorljivosti, oslobađanje od eventualnih kompleksa. Upotreba raznih fraza (izraza) za izražavanje mišljenja, protivljenja, sumnje, za vezivanje za reči drugih, za potvrđivanje, za izražavanje zabrinutosti. Uvežbavanje mikrodijaloga, podela uloga učesnika u nevezanom razgovoru (ćaskanju) kroz razne situacije. Diskusija uživo povodom neke aktuelnosti. Govorne situacije u kojima je usmeno opštenje pogodnije, odnosno komunikativne prilike u kojima je pismeno opštenje uspešnije.

Kultura govornog ponašanja. Uvažavanje sagovornika.

Pismeno izražavanje

Jasno i precizno izražavanje u duhu mađarskog jezika.

Oblici razvijanja sposobnosti pismenog izražavanja:

- prepričavanje,

- opis,

- privatno pismo i

- kraća studija/disertacija.

Pisano delo kao izvor informacija. Upotreba leksikona, rečnika, priručnika, pomoćne literature.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas za izradu a dva za ispravku).

RUMUNSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
(OPŠTI TIP GIMNAZIJE)

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave rumunskog jezika i književnosti jeste osposobljavanje i vaspitavanje učenika kao slobodne, kreativne i kulturne ličnosti, kritičkog uma i oplemenjenog jezika.

Zadaci nastave rumunskog jezika su da:

- uvodi učenika u proučavanje jezika kao sistema;

- uvodi učenika u sociolingvistička i lingvistička znanja;

- tumači jezičke pojave na jezičkom nasleđu i novonastalim iskazima;

- razvija jezički senzibilitet i izražajne sposobnosti učenika;

- osposobljava učenike da teorijsko znanje o jezičkim pojavama i pravopisnoj normi uspešno primenjuju u praksi;

- vaspitava u duhu jezičke tolerancije prema drugim jezicima i specifičnim vrednostima maternjeg jezika;

- upoznaje učenike sa književnom umetnošću;

- razvija humanističko i književno obrazovanje na najznačajnijim delima rumunske, jugoslovenske i svetske kulturne baštine;

- usavršava literarnu recepciju, razvija književni ukus i stvara trajno interesovanje za jezik i književnost;

- upućuje učenike na istraživački i kritički odnos prema književnosti i osposobljava ih za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, interpretiranje i vrednovanje književno umetničkih dela;

- obezbeđuje funkcionalna znanja iz teorije i istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja umetničkih tekstova;

- omogući učenicima usvajanje stručnih pojmova i osnovnih elemenata naučno-književne metodologije;

- širi razvojne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta;

- izgrađuje naučni pogled na svet;

- razvija umenja u pismenom i usmenom izražavanju;

- podstiče učenike na usavršavanje govora, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga;

- osposobljava učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim funkcionalnim stilovima u različitim govornim situacijama;

- vaspitava u duhu opšteg humanističkog progresa i na načelu poštovanja, čuvanja i bogaćenja kulturne i umetničke baštine, civilizacijskih tekovina i materijalnih dobara u okvirima jugoslovenske i svetske zajednice.

I razred

JEZIK (26 časova)

Književni jezik

Jezik - društvena pojava; funkcija jezika; značaj jezika kao sredstva komunikacije.

Nastanak rumunskog jezika, mesto rumunskog jezika među romanskim jezicima. Vreme i teritorija formiranja rumunskog naroda i jezika. Konstitutivni elementi rumunskog jezika. Istorijski dijalekti. Poreklo rumunskog književnog jezika. Vreme nastanka rumunskog književnog jezika; odnosi između književnog jezika i jezika književne umetnosti. Dijalektalna osnova književnog jezika. Rumunski govori u SAP Vojvodini.

Leksikografija. Rečnici. Popisi reči. Onomestika i toponimija.

Pravopisni i ortoepski problemi

Pisanje, pravopis, interpunkcija. Vokali i konsonanti i specifične osobenosti pravopisa i ortoepije. Specifični slučajevi pravopisa i ortoepije i vrste reči. Pisanje i izgovor vlastitih i zajedničkih stranih imena. Stvaranje reči i pravopisni i ortoepski problemi. Pisanje složenih reči. Pisanje velikog slova. Skraćenice.

Fonetika i fonologija

Glasovi jezika. Stvaranje izgovornih glasova. Glasovi rumunskog jezika. Vokali. Konsonanti. Artikulisanje glasova. Fonologija. Fonema i njene funkcije. Vokalni sistem. Poluvokali. Diftonzi. Triftonzi. Konsonantski sistem. Slog. Akcenat. Fonetske promene. Intonacija. Slova. Alfabet. Pravopis. Pravopisni principi. Ortoepija. Ritam i akcenat; izražajna vrednost izgovornih glasova. Fonetske promene. Sredstva za proučavanje izgovornih glasova.

UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35 časova)

Priroda i smisao književnosti

Umetnost i nauka kao modaliteti upoznavanja realnosti:

- umetničko i naučno delo;

- umetnička slika.

Književnost i ostale grane umetnosti.

Umetničko delo - realnost i fikcija.

Struktura književnog dela.

Književnost - umetnost reči.

Problemi umetničkog stila.

Kulturni i književni pravci - opšti prikaz.

Književni rodovi (sa konkretnim primerima) - po izboru nastavnika.

Jezik književnoumetničkog dela

Odnosi između književnog jezika i jezika književne umetnosti. Lingvistička građa u književnom delu (autorov izbor i raspoređivanje reči, funkcije reči).

Tematika, motivi, fabula i siže u književnoumetničkom delu

Tematika, naslov (odnos prema temi); motivi (manja tematska jedinica); fabula i siže.

Likovi u književnoumetničkom delu

Lik, karakter, tip, narator, pisac, umetnički postupci u procesu stvaranja lika, funkcija i značenje lika.

Misli i ideje u književnoumetničkom delu

Ideja, osećanja, poruka, smisao književnoumetničkog dela (tumačenje čitalaca).

Kompozicija i motivacija

Kompozicija i motivacija. Kompozicijski elementi specifični za lirsko, epsko i dramsko delo; jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni); kompozicionomotivacioni sklad.

Tehnika istraživanja književnog dela

Izvori: primarni (književno delo), sekundarni (literatura o delu); čitanje književnog dela radi proučavanja; vođenje beležaka; rad u biblioteci. Naučna aparatura (bibliografija, fusnota). Pisani rad (učenika).

Dela za obradu.

Narodno stvaralaštvo - opšti pojmovi, vreme nastanka, sadržaj, karakteristika, glavne vrste i umetnička vrednost.

Lirska poezija (selekcija lirskih dela u stihovima).

Epsko stvaralaštvo u stihovima: Mesterul Manole (Majstor Manole) Zidanje Skadra, Novak i Vila Bužor.

Epsko stvaralaštvo u prozi: Mladost bez starosti i život bez smrti.

Druge vrste (selekcija poslovica, izreka i zagonetki)

Kulturno stvaralaštvo - opšti pojmovi, sadržaj, karakteristike, glavne vrste i umetnička vrednost.

I. L. Karađale: Vizita (**Poseta**)

I. Slavić: **Skormon**

Sofokle: **Antigona** (fragmenti)

KNJIŽEVNOST (45 časova)

KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (oko 8 časova)

Osnovni pojmovi o nastanku, razvitku, tematskoj raznolikosti, vrstama i karakteristikama književnosti starog veka ilustrovane odlomcima iz značajnih dela azijskih i evropskih naroda (Gilgamešov ep, Mahabharata, Ramajana, Biblija, itd.).

*A. Ivireanu: "Didahije" (odlomak).

SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (oko 10 časova)

Počeci pismenosti i književnosti kod jugoslovenskih naroda i narodnosti (informativno). Značaj Ćirila i Metodija i njihovih sledbenika.

Stara rumunska književnost na staroslovenskom jeziku.

Prvi zapisi i tekstovi na rumunskom jeziku.

Rumunska crkvena književnost u XVII i početkom XVIII veka.

Dela za obradu

"Invataturile lui Neagoie Basarab..." (Pouke Neagoja Basaraba...) (odlomci)

Pismo Neakšua (1521)

Simion Štefan: Didahija (odlomci)

A. Ivireanu: "Didanije" (odlomak)

HUMANIZAM I RENESANSA (oko 10 časova)

Humanizam i renesansa u rumunskoj, jugoslovenskoj i svetskoj književnosti - opšti prikaz.

Frančesko Petrarka: Pesme (selekcija)

Migel de Servantes: Don Kihot... (odlomak)

Vilijem Šekspir: Romeo i Julija

Moldovski, muntenski i erdeljski hroničari (istoričari) (opšti prikaz).

Dela za obradu

Cr. Ureke: Letopis države Moldavije (odlomak)

M. Kostin: Letopis države Moldavije (odlomak)

J. Nekulče: Letopis države Moldavije (odlomak)

O sama de cuvinte (Značajne reči)

D. Kontemir: Opis Moldavije (odlomak)

BAROK, KLASICIZAM, RACIONALIZAM I PROSVETITELJSTVO (oko 5 časova)

Barok, klasicizam, racionalizam i prosvetiteljstvo u Evropi, rumunska i jugoslovenska književnost (opšti prikaz).

Ž. B. Molier: Tvrdica (odlomak)

ERDELJSKA ŠKOLA (oko 3 časa) (opšti prikaz latinističkog pravca).

J. B. Deleanu: Cigoniada

Počeci lirske poezije, proze i pozorišta na rumunskom jeziku (oko 3 časa)

Pesnici Vakarešti (selekcija)

KNJIŽEVNOST "ČETRDESET OSME" I "UNIONISTIČKA" KNJIŽEVNOST (oko 15 časova)

Za svakog pisca iz "četrdeset osme" i "unionističke" generacije dati opšti prikaz života i dela

V. Krlova: Suton

I. E. Radulesku: Letač

Gr. Aleksandresku: Mirčina senka na Koziji, Pas i kuče, Sekira i šuma

K. Negruci: Aleksandru Lapušneanu

D. Bolintineanu: San Marina

Manoil (odlomak)

V. Aleksandri: Obala Sereta, Kraj jeseni, Kirica u unutrašnjosti

N. Filimon: Stari i novi Boljari (odlomak)

B. P. Hašdeu: Razvan i Vidra (odlomak)

NAPOMENA: Uz obradu književnih dela usvajaju se književno-teorijski pojmovi koji su u funkciji obrade.

KULTURA IZRAŽAVANJA (25 časova)

Usmeno izražavanje

Jezik, društvo, kultura. Komunikacija: jezička sposobnost, jezičko znanje, upotreba jezika. Jezik i govor (pojmovno razgraničenje). Govor i pisanje (primarnost usmenog opštenja); tri govorna kanala usmene komunikacije: reč, intonacije, nejezički znaci; prednost neposrednog kontakta sagovornika pri usmenom opštenju (važnost izuzetnog reagovanja za uspešno sporazumevanje). Komunikativne prilike u kojima se uspešnije pismeno opšti, odnosno govorne situacije u kojima se bolje usmeno opšti.

Kultura govornog ponašanja. Odnos govornika i sagovornika. Govorna tolerancija (poštovanje govorne posebnosti sagovornika). Kultura dijaloga (uvažavanje prava sagovornika na drugačije mišljenje).

Pismeno izražavanje

Osnovne odlike pismenog izražavanja: jasnost, preciznost, skladnost, sažetost. Praktične vežbe. Osnovna načela pripremanja, planiranja, i kompozicije pismenih sastava. Tehnika istraživanja književnog dela.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas za izradu, a dva za ispravku).

RUSINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (OPŠTI TIP GIMNAZIJE)

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave rusinskog jezika i književnosti je da obrazuje i vaspitava učenike kao slobodne, kreativne i kulturne ličnosti, kritičkog uma, oplemenjenog jezika, sposobnosti da proceni urednost književnog dela.

Zadaci nastave rusinskog jezika i književnosti su da:

- uvodi učenike u proučavanje jezika kao sistema,

- uvodi učenike u sociolingvistička i lingvistička znanja,

- tumači jezičke pojave na jezičkom nasleđu i novonastalim iskazima,

- razvija jezički senzibilitet i izražajne sposobnosti učenika,

- osposobljava učenike da teorijska znanja o jezičkim pojavama i pravopisnoj normi uspešno primenju u praksi,

- vaspitava u duhu jezičke tolerancije prema drugim jezicima i varijantnim osobenostima rusinskog jezika,

- upoznaje učenike sa književnom umetnošću,

- razvija humanističko i književno obrazovanje na najboljim delima rusinske književnosti jugoslovenskih književnosti i svetske kulturne baštine,

- usavršava literarnu recepciju, razvija književni ukus i stvara trajne čitalačke navike,

- upućuje učenike na istraživački i kritički odnos prema književnosti,

- osposobljava učenike za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, interpretiranje i vrednovanje književno-umetničkih dela,

- obezbeđuje funkcionalna znanja iz teorije i istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja književno umetničkih dela,

- osposobljava učenike da se pouzdano služe stručnom literaturom i drugim izvorima saznanja,

- širi saznajne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta,

- izgrađuje naučni pogled na svet,

- razvija znanja i umenja u pismenom i usmenom izražavanju,

- podstiče učenike na usavršavanje govorenja, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga,

- osposobljava učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim funkcionalnim stilovima u različitim govornim situacijama,

- vaspitava u duhu opšteg humanističkog progresa i na načelu poštovanja, čuvanja i bogaćenja kulturne i umetničke baštine, civilizacijskih tekovina i materijalnih dobara u okvirima jugoslovenske i svetske zajednice.

I razred

(4 časa nedeljno, 132 časa godišnje)**

JEZIK (26 časova)

Književni jezik

Jezik kao sredstvo komunikacije (osnovni pojmovi).

Osnovni pojmovi o književnom (standardnom) jeziku. Nacionalni i kulturni značaj jezika. Književni jezik, narodni govor, govorne varijante. Standardizacija književnog jezika. Književnojezička norma i jezička pravilnost. Književnojezička kultura i njen značaj.

Rusinski jezik (mesto u porodici slovenskih jezika). Odnos prema ukrajinskom, poljskom i slovačkom jeziku. Uticaj drugih jezika na rusinski jezik. Normiranje rusinskog jezika. Rusinski jezik u aktuelnom okruženju (obogaćivanje jezika nekritičko preuzimanje reči i konstrukcija), jezik prvih objavljenih dela i savremeni jezik.

Pravopis

Pravopis i njegovi delovi. Tipovi pravopisa (fonetski, morfološki i mešoviti). Osnovni principi pravopisa rusinskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici. Rad na pravopisu rusinskog jezika (Kosteljnik, Nađ, Kočiš).

Pisanje velikog slova.

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči.

Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

Fonetika i fonologija

Test - govor i izgovaranje glasova (test za učenike).

Definicija fonetike. Glas i njegove akustičke i artikulacione karakteristike. Akcenat.

Definicija fonologije. Definicija foneme. Fonološki sistem. Varijante fonema. Fonetska i fonološka transkripcija.

Govorni organi i njihovo učešće u stvaranju glasova. Zvučni i bezvučni glasovi, oralni i nazalni. Osnovna podela glasova.

Sistematizacija vokala: prema vertikalnom i horizontalnom položaju jezika - Džounzov dijagram. Sistematizacija konsonanata prema načinu i mestu tvorbe.

Slog (definicija, struktura, podela reči na slogove).

Akcenat u rusinskom jeziku. Testiranje pravilnog naglašavanja kod učenika. Akcenat grupe reči u rečenici.

Intonacija rečenice, ritam, pauza.

Intonacija u izražavanju (intonacija, ritam, pauza, jačina glasa), vežbanje pravilnog čitanja.

UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35 časova)

Priroda i smisao književnosti

Pojam i naziv, književna umetnost, uloga književnosti u društvu; književnost i druge umetnosti.

Umetnički doživljaj: utisci, razumevanje, saznavanje, doživljavanje umetničkih vrednosti u književnom delu.

Jezik književno-umetničkog dela

Jezik u umetnosti reči i jezičko opštenje izvan književnog dela. Jezičke jedinice u književno-umetničkom delu (piščev izbor i raspoređivanje reči, služba reči).

Tematika, motivi, fabula i siže u književno-umetničkom delu

Tematika, naslov (odnos prema temi); motivi (manje tematske jedinice); fabula i siže.

Misli i ideje u književno-umetničkom delu

Ideja, misli i poruke; smisao književno-umetničkog dela.

Kompozicija i motivacija

Kompozicija i motivacija (pojam); kompozicija lirskog, epskog i dramskog dela (osnovna načela); jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni); kompoziciono-motivacioni sklad.

Tehnika istraživanja književnog dela

Izvori: primarni (književno delo), sekundarni (literatura o delu); čitanje radi proučavanja; vođenje beležaka; rad u biblioteci. Izbor i raspored prikupljenih podataka. Naučna aparatura (bibliografija, fusnota). Pismeni istraživački rad učenika.

Dela za obradu:

Devojačka lepota - narodna pesma

Mladost prolazi - narodna pesma

Hvatanje regruta - narodna pesma

Kozak Golota - duma

Dunave, Dunave, zašto tužan tečeš - narodna balada

Čalovka Petro - narodna pripovetka

A. P. Čehov: Tuga

Sofokle: Antigona

Ivo Andrić: beseda prilikom primanja Nobelove nagrade

KNJIŽEVNOST (45 časova)

Književnost starog veka (8 časova)

Osnovni pojmovi o osobenostima književnosti starog veka.

Dela za obradu:

Ep o Gilgamešu

Homer: Ilijada (odlomak)

Biblija (iz Starog i Novog zaveta)

Srednjovekovna književnost

Osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti slovenskih naroda. Staroslovenska pisma (glagoljica, ćirilica); staroslovenski jezik.

Izbor iz srednjovekovne književnosti (odlomci iz apokrifa, hagiografija i biografija; molitve i pohvale, crkvena prikazanja, hronike, rodoslovi, povelje, zakoni, natpisi i sl.).

Dela za obradu:

Učenje Volodimira Monomaha

Slovo o polku Igorovu

Stefan Lazarević: Slovo ljubve

Narodna (usmena) književnost (10 časova)

Narodna (usmena) književnost: pojam, bitne odlike, osnovne teme i motivi, umetnička vrednost i značaj (sinteza).

Uloga narodne poezije u našoj istoriji.

Humanizam i renesansa (10 časova)

Humanizam i renesansa u Evropi i u našim krajevima.

Dela za obradu:

F. Petrarka: Kanconijer (izvor soneta)

V. Šekspir: Hamlet

M. Servantes: Don Kihot (odlomak)

M. Držić: Dundo Maroje (odlomci)

I. Višenski: Polemike (odlomci)

Barok i klasicizam (5 časova)

Barok i klasicizam u Evropi i kod nas (informativno).

Dela za obradu:

I. Gundulić: Osman (odlomci iz I i VIII pevanja)

Ž. Molijer: Tvrdica (odlomci)

Iz savremene književnosti (4 časa)

Ivo Andrić: Pripovetke (izbor)

Jedno delo po izboru iz savremene književnosti na rusinskom jeziku.

LEKTIRA

Dante Aligijeri: Božanstvena komedija (Odlomak iz Pakla, pevanje V, Paolo i Frančeska).

Đovani Bokačo: Dekameron (pripovetka Federigo i dona Đovana).

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja su predviđena za proučavanje u ovom razredu ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

Lirsko, epsko, dramsko pesništvo.

Vrste narodne lirske poezije (podela V. Hnaćuk), tematski krugovi epske poezije. Balada.

Epska poezija (odlike i podela na stih i prozu).

Epska poezija u stihu: epska pesma, ep (epopeja), epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman.

Jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, legenda, bajka, žitije.

Dramska poezija (odlike, podela), tragedija, komedija, drama u užem smislu. Renesansna komedija. Farsa. Drama i pozorište. Dramski junak.

Stih i proza: metrika, heksametar, deseterac, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja: epitet, poređenje, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, lirski paralelizam. Simbol.

Humanizam, renesansa, petrarkizam, barok, klasicizam.

KULTURA IZRAŽAVANJA (26 časova)

Usmeno izražavanje

Jezik, društvo, kultura. Komunikacija: jezička sposobnost, jezičko znanje, upotreba jezika. Jezik i govor (pojmovno razgraničenje). Govorenje i pisanje (primarnost usmenog opštenja); tri govorna kanala usmene komunikacije; reč, intonacija, nejezički znaci; prednosti neposrednog kontakta sagovornika pri usmenom opštenju (važnost uzvratnog reagovanja za uspešno sporazumevanje).

Kultura govornog ponašanja. Odnos govornika i sagovornika. Tolerancija (poštovanje govorne posebnosti sagovornika). Kultura dijaloga (uvažavanje prava sagovornika na drugačije mišljenje).

Pismeno izražavanje

Osnovne odlike pismenog izražavanja: jasnost, preciznost, skladnost, sažetost. Praktične vežbe. Osnovna načela pripremanja, planiranja i kompozicije pismenih sastava.

Tehnika proučavanja književnog dela.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

SLOVAČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Cilj i zadaci

Cilj i zadaci nastave slovačkog jezika i književnosti su sledeći:

- da učenici upoznaju zakonitosti savremenog književnog slovačkog jezika i da nauče da ih praktično primenjuju;

- da učenici steknu znanja iz sociolingvistike i lingvistike;

- da im se jezičke pojave objasne na tekstovima književne tradicije i na novijim tekstovima;

- da se razvije i neguje jezička kultura učenika i kultura njihovog izražavanja;

- da đaci znaju uspešno primeniti teorijska saznanja o jezičkim pojavama i pravopisnoj normi;

- da neguju korektno jezičko izražavanje i da razaznaju uzajamne uticaje slovačkog jezika i kontaktnog srpskog jezika;

- da se neguje tolerantan odnos učenika prema jezicima drugih nacionalnih zajednica u našoj sredini;

- da se učenici upoznaju sa književnim stvaralaštvom;

- da se humanističke ideje i književna saznanja stiču analizom najvrednijih književnih dela slovačke, jugoslovenske i svetske književnosti;

- razvijati istančan smisao učenika za književnu recepciju, za negovanje književnog doživljaja i negovanje njihove ljubavi prema knjizi i čitanju;

- negovati istraživačko-kritički odnos učenika prema književnosti, njihove čitalačke navike, samostalno prosuđivanje, procenjivanje i interpretaciju književno-umetničkog dela;

- da učenici steknu funkcionalna saznanja iz teorije i istorije književnosti, uz pomoć kojih će bolje razumeti suštinu književnog dela;

- osposobiti učenike da bez problema koriste stručnu literaturu;

- da se obogati opšta kultura učenika, da se podstiče njihovo kritičko rasuđivanje i lični, originalni odnos prema književnosti;

- da se razvije naučni pogled na svet;

- da se poboljša usmeno i pismeno izražavanje učenika;

- da se učenici podstiču na samostalno usmeno i pismeno izražavanje, da se usavršavaju u čitanju i da neguju kulturu dijaloga;

- da se đaci vaspitavaju u duhu humanističkog napretka, u okvirima jugoslovenske i svetske zajednice.

I razred

(4 časa nedeljno, 132 časa godišnje)**

JEZIK (30 časova)

Književni jezik

Pravopis

Fonetika i fonologija

UVOD U ANALIZU KNJIŽEVNOG DELA (35 časova)

Karakter i suština književnosti

Pojam i naziv; književna umetnost; funkcija književnosti u društvu; odnos književnosti i ostalih vrsta umetnosti.

Umetnički doživljaj: dojam, razumevanje i shvatanje umetničkih vrednosti književno-umetničkog dela.

Jezik književno-umetničkog dela

Jezik književno-umetničkog dela i jezička komunikacija uopšte. Jezičke jedinice u književno-umetničkom delu (upotrebljena jezička sredstva, njihov raspored u tekstu, funkcija reči).

Tematika, motivi, fabula i siže književno-umetničkog dela

Tematika, naziv (odnos prema temi); motivi (manje tematske jedinice); fabula i siže.

Likovi u književno-umetničkom delu

Lik, karakter, tip, narator, pisac, umetničko uobličavanje ličnosti, funkcija i značaj književnog dela.

Ideja u književno-umetničkom delu

Ideja, misao, poruka; suština književno-umetničkog dela.

Kompozicija i motivacija

Kompozicija i motivacija (pojam); kompozicija lirskog, epskog i dramskog dela (osnovni principi); motivi (statički, dinamički, slobodni); kompozicija.

Tehnika analize književno-umetničkog dela

Izvori: primarni (književno delo), sekundarni (literatura o delu, način čitanja književnog dela prilikom analize; beleške; bibliotekarski radovi, odabir i raspored podataka. Bibliografija i fusnota. Pismeni rad (učenik).

Književna dela za obradu:

Na Král ovej holi - slovačka narodna pesma

Ja som bača vel mi stary - narodna pesma

Išli hudci horou - narodna balada

Janove príhody - slovačka narodna pripovetka

Božena Slančikova Timrava - Tapákovci

Ljudo Ondrejev: Hajdučka mladost

Elena Čepčekova: Monika, nemoj da zaboraviš, Monika

Sofokle - Antigona

Jan Števček: Studija o delu iz slovačke književnosti

KNJIŽEVNOST (45 časova)

Književnost starog veka (8 časova)

Osnovne informacije o književnosti starog veka, karakter ove književnosti.

Dela za obradu:

Ep o Gilgamešu

Homer: Ilijada (odlomak)

Biblija (odlomci iz Starog i Novog zaveta)

Književnost srednjeg veka (8 časova)

Počeci slovačke književnosti: Staroslovenska književnost. Kultura Velike Morave. Ćirilo i Metodije, njihovi učenici (informativno). Tradicija Velike Morave i Ćirilo-metodijske tradicije u slovačkoj književnosti.

Srednjovekovna latinska književnost. Latinski kao književni jezik Slovaka.

Karakter književnosti srednjeg veka.

Dela za obradu:

Legenda o sv. Svoradu i Benediktu (odlomak)

Izbor iz srednjovekovne latinske književnosti

Narodno (usmeno) stvaralaštvo (10 časova)

Narodno (usmeno) stvaralaštvo - pojam, nastanak, razvoj, osnovne karakteristike, osnovne teme, motivi, ideje, umetnička vrednost i značaj narodnog stvaralaštva (sinteza).

Uloga narodnog stvaralaštva u istoriji slovačkog naroda.

Dela za obradu:

Izbor iz lirskih pesama

Izbor iz balada

Epska poezija - Silađi i Hadmazi

Jánošik a pandúri - slovačka narodna pripovetka

Narodne urečice, izreke, pitalice i brojalice (izvori)

Humanizam i renesansa (8 časova)

Evropski književni humanizam i renesansa, slovačka humanistička i renesansna književnost (karakter, značaj) - informativno.

Osnovne karakteristike književnosti humanizma i renesanse.

Dela za obradu:

Frančesko Petrarka: Kanconjer (izabrani soneti)

Đovani Bokačo: Dekameron (novela)

Vilijem Šekspir: Romeo i Julija

Miguel de Servantes: Don Kihot

Pavol Kirmezer: odlomci iz renesansne drame

Marin Držić: Dundo Maroje (odlomak)

Barok, prosvetiteljstvo, klasicizam (10 časova)

Književnost baroka, prosvetiteljstvo i klasicizam u Evropi, u slovačkoj književnosti (karakteristike i značaj) - informativno.

Dela za obradu:

Žan Baptist Molijer: Tvrdica

Jan Amos Komenski: Pedagoški spisi (prikaz)

Štefan Pilarik: Doživljaji Štefana Pilarika (odlomak)

Jan Kolar: Kći Slavije (prolog, izbor soneta)

Jan Holi: Selanky (izbor)

Jan Halupka: Kocúrkovo (odlomak)

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju (odlomak)

Savremena literatura (4 časa)

Jozef Ciger Hronski: Jozef Mak

Jan Čajak ml.: Zypa Cupák

Napomena: Prilikom obrade književnih dela treba savladati književnoteorijske pojmove koji su u funkciji navedenih tekstova.

LEKTIRA

1. Anton Pavlovič Čehov: Tuga

2. Rudolf Jašik: Trg Svete Alžbete

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Prilikom obrade književno-umetničkih dela obrađuju se književno-teorijski pojmovi koji su u funkciji interpretacije navedenih tekstova.

Lirika, epika, drama.

Vrste narodnih pesama. Tematika. Balada.

Epika (karakteristika i podela na stihove i prozu).

Epska poezija u stihovima: Epska pesma, ep. epski junak.

Epska poezija u prozi: Pripovetka, novela, roman.

Dramska književnost (karakteristika, podela). Tragedija, komedija, pozorišni komad, Renesansna komedija. Farsa. Drama i pozorište. Dramski junak.

Poezija i proza.

IZRAŽAJNA SREDSTVA

Epitet, poređenje, deminutiv, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora. Simbol.

Humanizam, renesansa, barok, klasicizam.

JEZIK (30 časova)

KNJIŽEVNI JEZIK

Književni jezik - pojam

Književna norma, principi normiranja. Savremeni slovački književni jezik. Slovačka lingvistika. Slovakistika u Vojvodini.

Književni jezici Slovaka pre usvajanja slovačkog književnog jezika.

Slovački književni jezik u 19. i 20. veku.

Srpski i slovački jezici kao kontaktni jezici u Jugoslaviji. Slovačko-srpski bilingvizam. Slovački književni jezik i slovačka narečja u Vojvodini.

Gramatike savremenog slovačkog književnog jezika. Jezički priručnici i časopisi. Negovanje kulture slovačkog književnog jezika u vojvođanskoj sredini sa posebnim aspektom na elemente stranog jezika i narečja. Rečnici slovačkog jezika (rečnik slovačkog jezika sa objašnjenjima reči, rečnik sinonima, frazeološki rečnik, kratki rečnik slovačkog jezika, slovačko-srpsko rečnik, terminološki rečnici, rečnik slovačkog književnog izgovora i srpsko-slovački školski rečnik).

Rad sa priručnikom iz pravopisa, rečnikom stranih reči, semantičkim rečnikom slovačkog književnog jezika i terminološkim rečnicima na nastavnom času i kod kuće.

FONETIKA I FONOLOGIJA

Fonetski sistem slovačkog jezika. Samoglasnici (izgovor i podela). Dvoglasnici. Suglasnici, izgovor i podela suglasnika (prema učešću glasovnih organa, prema mestu artikulacije, prema učešću glasa, prema fiziologiji glasovnih organa, prema utisku sluha).

ORTOEPIJA

Izgovor kratkih i dugih samoglasnika. Izgovor dvoglasnika. Izgovor samoglasnika u struji reči. Izgovor samoglasnika i samoglasničkih grupa u stranim rečima.

Izgovor d, t, n, l ispred i, e, ia u domaćim rečima. Izgovor ovih grupa u stranim rečima.

Jednačenje suglasnika po zvučnosti. Jednačenje suglasnika prema mestu izgovora. Jednačenje suglasnika prema jasnosti - nejasnosti. Izgovor udvojenih suglasnika.

Glasovi u nizu.

Slog u slovačkom književnom jeziku. Prozodijske osobine sloga u slovačkom jeziku (otvoreni i zatvoreni slog). Slog je morfema.

Akcenat u slovačkom jeziku. Naglašeni i nenaglašeni slogovi. Akcenat kod predloga. Akcenat kod prefiksa i sufiksa.

Logički izgovor u slovačkom jeziku. Negovanjem pravilnog izgovora otklanjati uticaj srpskog jezika kao kontaktnog.

PRAVOPIS

Slovačka slova. Dijakritički i interpunkcijski znakovi. Principi slovačkog pravopisa: fonetski, morfološki, etimološki i gramatički.

Pisanje i unutar reči (posle tvrdih, mekih i srednjih suglasnika). Pisanje i u gramatičkim i leksičkim sufiksima. Pisanje a. Pisanje dvoglasnika. Pisanje nastavka - ov i - ou. Pisanje dužina (ritmički zakon). Pisanje glasova d, t, l, n bez "mekčenja". Pisanje suglasnika koji se jednače. Pisanje predloga s (so), z (zo). Pisanje velikih početnih slova. Pisanje stranih reči.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja prema samostalno izrađenoj osnovi; hronološko i retrospektivno pripovedanje (pričanje).

Razgovor na datu temu sa datim tematskim rečima.

Opis složenijeg radnog postupka sa povećanom dozom na tačnost kod upotrebe stručnih naziva.

Portret. Opis spoljnog i unutrašnjeg prostora.

Pripovedanje kao postupak kod kulture govora - sadržaj i struktura (teze, citati).

Diskusija o različitim aktuelnim temama iz života - izbor jezičkih sredstava, formulacija sopstvenog mišljenja, argumentacija, zaključak.

Interpretativno čitanje i odgovarajuća interpretacija lirskih i kraćih proznih tekstova koji se obrađuju u ovom razredu.

Stilistička vežbanja.

Funkcionalni stilovi - administrativni stil.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Opisivanje, prilog diskusija (kao i u usmenom izražavanju).

Provera znanja iz pravopisa i dalje sistematsko uvežbavanje pravopisa.

Stilistička vežbanja. Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času) sa pokazivanjem na najčešće jezičke i stilističke greške.

Četiri školska pismena zadatka.

KULTURA IZRAŽAVANJA (26 časova)

NASTAVNI PROGRAM
ZA TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
(OBA TIPA GIMNAZIJE)

TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

CILJ I ZADACI

Cilj nastave turskog jezika i književnosti jeste obrazovanje i vaspitanje učenika kao slobodne, kreativne i kulturne ličnosti, kritičkog uma i plemenitog jezika i ukusa.

Zadaci nastave turskog jezika i književnosti su da:

- upoznaje učenike sa književnom umetnošću;

- razvija humanističko i književno obrazovanje na najboljim delima jugoslovenske i svetske kulturne baštine;

- usavršava literaturnu recepciju, razvija književni ukus i stvara trajne čitalačke navike;

- upućuje učenika na istraživački i kritički odnos prema književnosti i osposobljava ih za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, tumačenje i ocenjivanje književno-umetničkih dela;

- obezbeđuje funkcionalna znanja iz teorije i istorije književnosti radi boljeg razumevanja i uspešnijeg proučavanja umetničkih tekstova;

- osposobljava učenike da se pouzdano služe stručnom literaturom i drugim izvorima saznanja;

- širi saznajne vidike učenika i podstiče ih na kritičko mišljenje i originalna gledišta;

- vaspitava ih u duhu opšteg humanističkog progresa i na načelu poštovanja, čuvanja i bogaćenja kulturne umetničke baštine, civilizacijskih tekovina i materijalnih dobara u okvirima jugoslovenske i svetske zajednice;

- uvodi učenike u proučavanje jezika kao sistema;

- uvodi učenike u lingvistička znanja i pojmove;

- razvija jezički senzibilitet i izražajne sposobnosti učenika;

- osposobljava učenike da teorijska znanja o jezičkim pojavama i pravopisnoj normi uspešno primenjuju u praksi;

- vaspitava u duhu jezičke tolerancije prema drugim jezicima i varijantnim osobenostima turskog jezika;

- razvija umenja i pismenom i usmenom izražavanju;

- podstiče učenike na usavršavanje govorenja, pisanja i čitanja, kao i na negovanje kulture dijaloga;

- osposobljava učenike da se uspešno služe raznim oblicima kazivanja i odgovarajućim funkcionalnim stilovima u različitim govornim situacijama;

- podstiče i razvija trajno interesovanje za nova saznanja, obrazovanje i osposobljavanje za stalno samoobrazovanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

A. KNJIŽEVNOST (88 časova)

I UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (30 časova)

Priroda i smisao književnosti

Pojam i naziv književnosti; književnost kao umetnost; književnost i druge umetnosti; usmena i pismena književnost; uloga književne umetnosti u društvu; književnost i proučavanje književnosti, nauke o književnosti: teorija, istorija književnosti i književna kritika.

Umetnički doživljaj, utisci, razumevanje, saznavanje i doživljavanje umetničkih vrednosti u književnom delu.

Tema, motivi, fabula i siže u književnom delu

Tema (naslov - odnos prema temi); motiv (manja tematska jedinica); fabula i siže; pojam varijanata (usmena tvorevina jednakih fabula različitih sižea).

Lik u književnom delu

Lik, tip (tipski likovi u narodnoj poeziji), pričalac (narator) pisac; funkcija i značaj lika.

Misli i ideje u književnom delu

Ideje, misli, poruke, smisao književnoumetničkog dela. Misli i ideje - pobuđene i razvijene u čitaocu.

Kompozicija

Kompozicione celine (na primerima lirskog, epskog i dramskog dela); jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni; kompoziciono-motivacioni sklad).

Jezik književnoumetničkog dela

Jezik u književnoj umetnosti (umetnosti reči) i jezičko opštenje izvan književnog dela. Jezičke jedinice u književnoumetničkom delu (piščev izbor i raspoređivanje reči, služba reči).

Tehnika istraživanja književnoumetničkog dela

Književno delo i literatura o delu - primarni izvori (književno delo), sekundarni izvori (literatura o delu); tehnika čitanja književnog dela; vođenje beležaka, rad u biblioteci, izbor i raspored prikupljenih podataka, naučna aparatura (bibliografija, fus-nota). Samostalni pismeni rad učenika.

Turska književnost, pojam; osnovne epohe:

I. Turska književnost pre prijema islama;

II. Turska književnost posle prijema islama;

III. Turska književnost pod uticajem zapada.

Dela za obradu

Tužbalica devojke za umrlim verenikom - narodna lirska pesma.

Ove crnobele turne dođoše - narodna pesma.

Koroglu: Kirat.

Bogać Han - narodna pripovetka. (Priče Dede Korkuta)

Anton P. Čehov: Tuga - novela.

Aziz Nesin: Gospodin Duduk.

Sofokles: Antigona - tragedija.

Ivo Andrić: Beseda prilikom primanja Nobelove nagrade.

Nusret Dišo Ulku: Pesma junaka.

II KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (10 časova)

Osnovne informacije o razvoju, tematici i osobenostima književnosti starog veka.

Turska književnost pre primanja islama - osnovne karakteristike.

Dela za obradu

Ep o Gilgamešu

Homer: Ilijada (odlomak - VI pevanje)

Epovi Huna i Oguza:

Ep o stvaranju sveta (turska epopeja)

Ep o Alp Er Tungi

Ep o Šu'u

III SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (12 časova)

Počeci slovenske književnosti; značaj rada Ćirila i Metodija. Najstarija slovenska pisma (glagolica, ćirilica). Bašćanska ploča. Brižinski spomenici.

Počeci pismenosti kod Turaka. Najstarija turska pisma - Gok-tursko pismo. Jenisejski, Orhunski i Talaski natpisi. Ujgursko pismo.

Dela za obradu

Epovi Gok-Turaka:

Ep o Bozkurtu

Ergenekonski ep

Ep o selidbi

Sava Nemanjić: Narodna pesma (odlomak)

Turska književnost posle primanja islama. (opšte karakteristike)

Dela za obradu

Kašgarli Mahmut: Divan-u Lugat-it - Turk (izbor)

Jusuf Has Hadžip: Kutadgu Bilig (izbor)

Edip Ahmet: Atabet-ul Akajik

IV NARODNA KNJIŽEVNOST (12 časova)

Narodna književnost - pojam, bitne odlike, osnovne teme i motivi. Poetika narodne književnosti. Sinkretizam, animizam, magijski način mišljenja, magična moć reči; intenzivnost kolektivnih osećanja, niveliranost mišljenja. Proces oblikovanja usmenih tvorevina. Verovanje u vanrednu snagu stvaraoca. Usmeni stvaralac kao predstavnik svoje sredine. Odnos: stvaralac-delo-slušaoci; opštenje i vaspitanje usmenim putem; individualnost usmenog stvaraoca i nasleđivanje obrazaca; pevač kao čuvar društvenog, moralnog i nacionalnog kodeksa. Istorijsko predanje.

Tipologija jednostranih usmenih oblika. Trajnost vrsta usmenih književnosti. Njihova osnovna obeležja i razlike u funkciji. Tematski krugovi epske poezije. Junaci kao vaspitni uzori svoje sredine. Narodna poezija kao usmena istorija višeg reda u formiranju i trajanju istorijske svesti - sa širim izborom poezije i proze.

Turska narodna književnost. Počeci turske narodne književnosti: a) Usmena književnost, b) Pisana književnost. Podela turske narodne književnosti: 1. Anonimna narodna, 2. Književnost narodnih pesnika. Podela anonimne književnosti: a) Književnost ašika, b) Mistična književnost.

Jedinice turske narodne književnosti. Tema, motiv, jezik i stil turske narodne književnosti. Vrste poezije i proze.

Dela za obradu

Ališ - narodna pesma

U Milice duge trepavice - lirska narodna pesma

Keloglan - narodna priča

Priče Dede Korkuta - narodna pripovetka (izbor)

Nasredin Hodža: Priče (izbor)

Ropstvo Stojana Jankovića - narodna epska pesma

Koroglu: Otvorite put maglene gore

Karadžaoglan: Tiho, tiho pada sneg

Junus Emre: Opet si uzbuđeno ludo srce (pobožna pesma)

Turska narodna književnost Kosova (izbor) - pripremio:

Prof. dr Nimetulah Hafiz

V DIVANSKA KNJIŽEVNOST (5 časova)

Divanska književnost - pojam, pojava. Opšte karakteristike: jedinice poezije; metrika; vrste poezije (pesma); tema, jezik i izražavanje; proza i vrste proze; tema, jezik i stil u prozi.

Dela za obradu

Nesimi: Gazel

Fuzuli: Ljejlja i Medžnun

Baki: Hvalospev Kanuniju (izbor)

Evlija Čelebija: Putopis (izbor)

Šejh Galip: Lepota i ljubav

VI HUMANIZAM I RENESANSA (8 časova)

Humanizam i renesansa u Evropi i kod nas (pojmovi, osobenosti, značaj).

Dela za obradu

F. Petrarka: Kanconier (izbor soneta)

V. Šekspir: Romeo i Julija

Servantes: Don Kihot (odlomak)

Marin Držić: Dundo Maroje (odlomak)

VII BAROK I KLASICIZAM (7 časova)

Barok i klasicizam i njihovi predstavnici u Evropi i kod nas.

Klasicizam u turskoj književnosti.

Dela za obradu

Molijer: Tvrdica

Ibrahim Šinasi: Prevedena dela od La Fontena

Ahmet Vefik Paša: Venčanje na silu

Zija Paša: Poezija i razvoj (odlomak)

Ivan Gundulić: Osman (odlomci iz I i VIII pevanja)

VIII LEKTIRA (4 časa)

Dante Aligijeri: Božanstvena komedija (odlomak iz Pakla, pevanje V).

Đovani Bokačo: Dekameron (Federiko i dona Đovana, dan peti, priča deveta)

Izbor iz savremenih pesnika turske književnosti (prema izboru učenika i nastavnika).

IX KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja su predviđena za izučavanje u ovom razredu ponavljaju se, proširuju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirsko, epsko i dramsko pesništvo.

Lirske (ženske) i epske (junačke) pesme. Vrste narodne lirske poezije, tematski krugovi epske poezije. Lirsko-epska pesma, balada.

Epska poezija (odlike i podela na stih i prozu).

Epska poezija u stihu: epska pesma, ep (epopeja). Epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman; jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, bajka, priča. Životopis (biografija) pohvala i slova.

Dramska poezija (odlike, podela): tragedija, komedija, drama u užem smislu reči. Drama i pozorište. Dramski junak.

Stih i proza. Metrika, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja

Epitet, poređenje, personifikacija, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, simbol. Metrika: slogovna i aruzna ametrika; pauza - stanka, rima.

Humanizam, renesansa, barok, klasicizam.

B. JEZIK (32 časa)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Mesto jezika u ljudskom životu. Bitna svojstva jezika. Jezik i komunikacija.

II KNJIŽEVNI JEZIK

Raslojavanje jezika. Jezik, dijalekt i sociolekt. Jezička norma i standardizacija. Književni jezik. Književnojezičke varijante. Funkcionalni stilovi. Nestandardni jezički varijeteti.

Turski jezik - mesto u porodici uralo-altajskih jezika, granice. Narečja turskog jezika (kriterijumi, podele, nazivi). Npr.: istanbulsko narečje, provincijska narečja, Gaziantepsko narečje, Rumelijsko narečje. Dijalekatska osnovica turskog književnog jezika.

Književni jezik turskog jezika od početka do VIII veka. (povezivati sa nastavom književnosti).

III JEZIČKI SISTEM I NAUKE KOJE SE NJIME BAVE

Jezik kao sistem znakova.

Fonetika i morfologija. Glasovi i foneme. Slog. Kratki i duži slogovi. Slogovi prema tvorbi. Slogovi koji privlače i neprivlače akcenat.

Morfologija. Reči i morfeme. Vrste morfema. Morfologija u užem smislu (promene reči). Tvorba reči.

Sintaksa. Rečenica kao jezička i komunikativna jedinica.

Leksikologija. Koren, afiks, sufiksi za promenu i sufiksi za tvorbu reči. Sematem. Leksički fond (rečnik, leksika).

Gramatika i rečnici turskog jezika i način njihove upotrebe.

IV FONETIKA (SA FONOLOGIJOM I MORFOFONOLOGIJOM)

Glasovni sistem turskog književnog jezika (ponavljanje i utvrđivanje sistematizacije glasova i njihova karakteristika).

Glasovi koji se upotrebljavaju na turskom jeziku i njihova podela. Podela samoglasnika prema položaju jezika, usana i donje vilice. Velika vokalna harmonija. Reči i afiksi koji ne podležu velikoj vokalnoj harmoniji.

Podela suglasnika.

Labijalni, dentalni, palatalni suglasnici i laringalni suglasnik. Suglasnici po načinu izgovora: trajni, eksplozivni, oštri, meki. Asimilacija suglasnika; suglasnici sa dvojnim izgovorom (g, k, l).

Fonološki sistem turskog književnog jezika. Distinktivna funkcija turskih fonema. Distinktivne opozicije i distinktivne crte (pokazati na odabranim primerima).

Morfofonologija. Morfofonološke alternacije i njihova uloga u promeni i tvorbi reči. Alternacije u turskom književnom jeziku (proširivanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja). Pravopisna rešenja.

Akcenatski sistem turskog književnog jezika (i njegovo obeležavanje). Klitike (proklitike i enklitike). Kontrastiranje akcenatskog sistema književnog jezika i regionalnog dijalekta (gde je to potrebno). Služenje rečnikom za utvrđivanje pravilnog akcenta.

V PRAVOPIS

Osnovni principi turskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici (i služenje njima).

Pisanje velikog slova.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Artikulacija glasova, književna artikulacija, melodija rečenica, jačina, visina tona, boja glasa, tempo izgovora; pauza - logička i psihološka i njihova izražajna funkcija. Akcenat reči, grupe reči i rečenice (misaonica). Otklanjanje nestandardne akcentuacije iz učeničkog govora.

Izražajno kazivanje napamet naučenih kratkih proznih i dijaloških tekstova. Recitovanje stihova.

Korišćenje gramofonskih ploča, zvučnih zapisa i magnetofonskih traka u podsticanju, proceni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: razgovorni, književnoumetnički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Akcentovanje reči i obeležavanje akcenatskih celina.

Pravopisne vežbe: sažimanje pismenog sastava uz pojačavanje njegove informativnosti, otklanjanje suvišnih reči i neprikladnih izraza.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

PRVI STRANI JEZIK
ZAJEDNIČKI DEO PROGRAMA

Cilj i zadaci

Cilj nastave stranog jezika je ovladavanje komunikativnim veštinama i razvijanje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika; razvijanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova; razvijanje opštih i specifičnih strategija učenja i kritičkog mišljenja; razvijanje sposobnosti za samostalno, autonomno učenje, traženje, selekciju i sintezu informacija do kojih dolazi kroz samostalan rad i pretraživanje izvornika različitog tipa (pisani i elektronski izvori, samostalna istraživanja na terenu, intervjui, itd.); sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji; sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika.

Zadaci nastave stranog jezika su da učenici:

- budu osposobljeni da u školskoj i van školskoj svakodnevnici mogu pismeno i usmeno da ostvare svoje namere, diferencirano i shodno situaciji;

- produbljuju i proširuju komunikativne sposobnosti i postavljaju osnove za to da strani jezik koriste i posle završetka svog obrazovanja, funkcionalno, za studije, u budućem poslu ili daljem obrazovanju;

- steknu uvid u jezičku stvarnost i budu osposobljeni da uoče kontraste i vrše poređenja u odnosu na sopstvenu stvarnost;

- upoznaju tekstove iz književnosti određenog jezika koji su pogodni za tumačenje na stranom jeziku i koji omogućavaju interaktivne procese;

- budu osposobljeni da se u usmenoj i pisanoj komunikaciji kompetentno i samosvesno sporazumevaju sa ljudima iz drugih zemalja, usvajaju norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uče, kao i da nastave, u okviru formalnog obrazovanja i samostalno, učenje drugog i trećeg stranog jezika;

- izgrađuju i unapređuju individualne afinitete prema višejezičnosti;

- u okviru ili izvan škole aktivno se nađu u situacijama sa ljudima koji govore drugi jezik i koji su iz druge kulture;

- do kraja četvrtog razreda gimnazije savladaju *prvi strani* jezik do nivoa B1, odnosno B1+ ukoliko se radi o opštem tipu gimnazije ili društveno-jezičkom smeru, a naročito engleskom jeziku, a *drugi strani* jezik do nivoa A2+, odnosno B1 ukoliko se radi o stranom jeziku koji učenici nastavljaju da uče u srednjoj školi pošto su ga već učili u osnovnoj školi.

Napomena:

Ističemo da će stepen postignuća po jezičkim veštinama varirati, odnosno da će receptivne veštine (razumevanje govora i čitanje) biti na predviđenom nivou, dok se za produktivne veštine (govor, interakcija, medijacija i pisanje) može očekivati da budu za jedan nivo niže (na primer, B1+ receptivno, B1 produktivno; B2 receptivno, B1+ produktivno; A2+ receptivno, A2 produktivno, itd.)

Komunikativne funkcije:

1. Predstavljanje sebe i drugih

2. Pozdravljanje (sastajanje, rastanak; formalno, neformalno, specifično po regionima)

3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, boja, brojeva itd.

4. Davanje jednostavnih uputstava i komandi

5. Izražavanje molbi i zahvalnosti

6. Izražavanje izvinjenja

7. Izražavanje potvrde i negiranje

8. Izražavanje dopadanja i nedopadanja

9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba

10. Iskazivanje prostornih i vremenskih odnosa

11. Davanje i traženje informacija i obaveštenja

12. Opisivanje i upoređivanje lica i predmeta

13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu

14. Izražavanje pripadanja i posedovanja

15. Skretanje pažnje

16. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja i neslaganja

17. Traženje i davanje dozvole

18. Iskazivanje čestitki

19. Iskazivanje preporuke

20. Izražavanje hitnosti i obaveznosti

21. Iskazivanje sumnje i nesigurnosti

I razred

SADRŽAJ PROGRAMA

Tematika:

Iz života mladih: nova sredina i drugovi; sportska takmičenja.

Porodica i društvo: spoljni izgled i osobine članova porodice; članovi porodice u kući i van nje; situacije iz svakodnevnog života i na radnom mestu; odnosi u porodici i društvu.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: prirodne lepote i zaštita čovekove sredine; putovanje i korišćenje saobraćajnih sredstava; iz istorijske i kulturne prošlosti; kulturne i privredne manifestacije koje su postale tradicionalne; iz života i rada poznatih ljudi; aktuelne teme od vaspitnog značaja.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

Lektira: do 15 stranica tematski zanimljivog, jezički pristupačnog teksta koji odgovara interesovanju i predznanjima učenika.

ENGLESKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

Obnoviti rečenične modele obuhvaćene programom za osnovnu školu. Red reči u rečenici. Mesto priloga i priloških odredbi.

- Pitanja

a) "WH" questions

"Where are you going?" How can we get there?"

b) Alternativna pitanja

"Did you take a bus or did you walk?"

v) Učtiva pitanja

"Would you open the window, please?"

g) Pitanja sa predlogom na kraju

"Who are you looking at?"

- Indirektni govor

a) izjave - bez promene glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od sadašnjih vremena)

"I'll do it as soon as I can." He says that he will do it as soon as he can.

b) molbe, zahtevi, naredbe

"Come back!" He told me to come back.

"Pass me the bread, please". He asked me to pass him the bread.

v) pitanja sa promenom reda reči - bez promene glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od sadašnjih vremena).

- Yes/No questions

"Have you seen Mary?" He wants to know if I have seen Mary.

- "WH" questions

"What do you want?" He asks me what I want.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

- Obnoviti upotrebu određenog i neodređenog člana.

- Određeni član uz imena godišnjih doba, obroka i naziva zemalja.

The winter of 1978 was very cold. The lunch we had yesterday was very good. He lives in the USA.

- Neodređeni član u izrazima za meru, vreme i količinu

two pounds a yard, 50 miles an hour, 15 dinars a kilo

- Nulti član uz zajedničke imenice

go by car, be in bed, go to school i dr.

2. Imenice

- Množina imenica - obnoviti

- Kongruencija imenica sa glagolom u jednini

information, news, furniture, luggage, mathematics i dr.

The news is on at ten o'clock. Mathematics deals with space and number.

- Sinkretizam jednine i množine

sheep, deer, trout

- Saksonski genitiv

a) kod imenica na -s

Jones' dictionary, St. James's Park

b) u koordinativnim strukturama

John's and Mary's book, John and Mary's book

- Drugi nominali - gerund

a) u funkciji subjekta

Swimming is my favourite sport.

b) u funkciji objekta (posle glagola like, hate, start, stop i dr.) She likes cooking.

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Obnoviti one lične, pokazne, prisvojne, relativne i odrične zamenice predviđene programom za osnovnu školu.

- Uzajamno-povratne zamenice -each other, one another

Mary and Peter see each other every day. The students from different countries couldn't understand one another.

- IT uz kopulativne glagole

It is raining. It is cold.

- Neodređeno one

I lost a friend but you gained one.

- Odrična zamenica none

She has a lot of friends, but I have none. He asked for food but got none.

b) Determinatori

- Neodređeni determinatori - some, any

They want some paper. I don't have any bread left.

- Odrični determinator no

There are no eggs in the fridge. There's no milk in the cup.

4. Pridevi

Obnoviti poređenje prideva

5. Brojevi

Decimali, razlomci; četiri računske radnje

6. Kvantifikatori

Obnoviti many/much, a lot of/lots of; few/little

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

- Vreme i aspekt glagola

- Obnoviti glagolske oblike predviđene programom za osnovnu školu

- The Present Perfect Tense - proširiti upotrebu priloškim odredbama lately, recently

I haven't seen him recently. Have you seen a good film lately?

- The Present Perfect Continuos Tense (P)[3)]

[3)]P = receptivno

He has been working in that factory for ten years now.

- The Past Perfect Tense

When we came the train had already left.

- Modalni glagoli

a) can (be able to, be allowed to), could

Sorry, but I can't come again next week. Can I smoke in here?

Could I smoke in here?

b) must (have/got/to, be obliged to)

I've got to go now.

- Pasivne konstrukcije - za isticanje bezličnosti i za navođenje naučnih činjenica

The new motorway has been opened to traffic. Oxygen is found in the air.

- Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

apply for, shout for, bring up i dr.

2. Prilozi

Poređenje priloga

IV TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorba prideva

il-, im-, ir-, un-; -able, -ful, -less, i dr.

V ORTOGRAFIJA

Osnovna pravila interpunkcije. Pisanje velikih slova.

VI LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi

VII LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

NEMAČKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Sadržaji programa obrađeni u osnovnoj školi integrišu se s novim elementima u sistematizovane šire celine na višem nivou.

Postavljanje pitanja i davanje odgovora

Novi modeli

Disjunktivna pitanja

Wirst du hier bleiben oder kommst du mit?

Negativno pitanje

Hast du dieses Buch noch nicht gelesen?

Doch, ich habe es gelesen.

Izrična rečenica kao pitanje

Du bleibst zu Hause? Er hat etwas gesagt?

Pitanja u neupravnom govoru

Ich frage dich, ob er kommt.

Er fragte mich (warum, wo, wann, wie, wer, wohin, was usw)

Odgovori puni ili eliptični (uvek u dijalogu)

Kazivanja radnji i stanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti

- radnja izražena pluskvamperfektom

Er hatte das schon längts gesehen.

- radnja zavisne rečenice dešava se istovremeno sa radnjom glavne rečenice

veznici: während, solange. seit (dem)

Während ich in Belgrad studierte, ging ich oft ins Theater. Solange ich ihn kenne, sammelter Briefmarken.

- radnja zavisne rečenice dešava se pre radnje glavne rečenice

veznici: nachdem, als (pluskvamperfekt u sporednoj, preterit u glavnoj rečenici)

Nachdem er das Haus verlassen hatte, begann es zu regnen. Sie kam zum Bahnhof, als der Zug schon obgefahren war.

- radnja zavisne rečenice dešava se posle radnje glavne rečenice

veznici: bis, bevor, als (isto vreme u obe rečenice)

Sie blieb bei uns, bis der Regen vorbei war. Ich komme zu dir, bevor (ehe) ich ins Kino gehe.

Kazivanje zapovesti

Er soll lesen! Du kommst nicht mit! Zurück! Du wirst jetzt gehen! Rauchen verboten!

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Izražavanje jednakosti-nejednakosti

Er ist genau so alt wie du.

Er ist älter als ich.

Upotreba komparativa i superlativa u predikativnoj i atributivnoj funkciji.

Mein jüngerer Bruder ist acht Jahre alt. Der Monat Juli ist am heilesten. Der heileste Monat Juli...

Sistematizacija kategorija kojih u maternjem jeziku nema ili su bitno različite

Član

Određeni, neodređeni

Određeni član uz geografske pojmove: nazive planina, mora, jezera, reka, zemalja muškog i ženskog roda, zatim uz imena dana u nedelji, meseci u godini, godišnjih doba

Das ist ein Haus. Das Haus ist neu. Ich habe die Alpen gesehen. Die Save mündet in die Donau. Die Sowjetunion liegt im Osten. Der Balkan ist eine Halbinsel. Der Montag ist der erste Arbeitstag in der Woche. Der Frühling ist die schönste Jahreszeit.

Bez člana

-lična imena, imena zemalja srednjeg roda, imena gradova, kontinenata; predikativno upotrebljeni nazivi poziva; gradivne imenice; uzvici i izrazi

Hans ist Student. Jugoslawien ist line Sozialistische föderative Republik. Bonn ist die Hauptstadt der Bundesrepublik Deutschland. Kaufst du Brot? Hilfe! Feuer! Tag um Tag; weder Mansch noch Tier; zu Bett gehen; zu Wort kommen.

Infinitiv sa "zu" uz neke glagole i izraze

Du brauchst nicht zu kommen. Ich habe viel zu tun. Sie hat keine Zeit (Lust, keinen Wunsch) tanzen zu gehen.

Orijentacija u vremenu i prostoru

Proširiti moguće odgovore na ranije obrađena pitanja u vezi sa orijentacijom u vremenu i prostoru

Wann...

heute abend, morgen früh, voriges Jahr, um acht Uhr, in zehn Minuten, diesen Sommer, am 1. September 1976, den 1. Juni 1976

Wie lange...?

Seit wann...?

eine Woche, einen Monat, eine Zeitlang, seit gestern, seit 5 Uhr, seit zwei Wochen, seit unserer Begegung.

Wo...?

drauben, drinnen, überal, irgendwo, anderswo, nirgendwo, nirgends

Wohin...?

dorthin, aufwärts, heimwärts fort, bergauf, bergab, überallhin, nirgendwohin

Woher...?

Propozicije koje u sintagmi sa imenicom daju oznake za mesto

hierher, daher, dorther; aus der Schule, bis zur Ecke, auf dem Lande, am Fenster, vor der Tür usw.

Kazivanje pretpostavki, uzroka, namere

Modalni glagoli u službi izražavanja pretpostavki ili namere.

Er dürfte zu Hause sein. Das müsste wahr sein. Ich möchte hier bleiben.

Konjuktiv prezenta i preterita pomoćnih i modalnih glagola

- u rečenicama i frazama za izražavanje želje i mogućnosti, sumnje, nestvarnosti

So wäre es vielleicht besser.

- pluskvamperfekt u pomenutim slučajevima (receptivno)

Hätte ich ihn nie gesehen!

Tvorba reči

Složenica (imenica i pridev), prefeksiranje glagola, izvedene imenice i pridevi

Schule, Schulzimmer, Schulhof; Hochhaus; aufstehen, beantworten, einziehen, Einheit, Schönheit, Mannschaft, medizinisch, europäisch, chemisch.

Sinonimi, homonimi i antonimi, fraze i leksikolizovani spojevi reči

lieb, warm, kalt, frisch, auf Schritt und Tritt, in Anspruch nhmen; in Bewegung setzen.

Izgovor

Odnos glasova i slova.

Podela glasova. Dužina i kvalitet vokala. Diftonzi.

Akcenat reči. Melodija osnovnih tipova rečenica.

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila.

Podele reči na slogove.

Pisanje velikog slova.

Leksikografija

Struktura dvojezičnih rečnika i služenje njima.

RUSKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

FRANCUSKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Jezička građa savladana u osnovnoj školi integriše se sa novom građom i neprestano primenjuje, proširuje i usavršava.

Pasivne konstrukcije

est + particip perfekta

La Bastille est prise en 1789.

La Tour Eiffel est construite en 1889.

- ukazati na princip tvorbe ostalih oblika pasiva

ll a été/il fut élu président;

Elle sera/elle serait recompensée...

Finalne rečenice sa upotrebom pour + inf.

Infinitivne rečenice - tipa

Je le vois venir.

Pitanja:

Qui est - ce qui/que

Qu'est - ce qui/que

Que;

Qui est-ce qui ira au musée? Qu'est-ce qui vous intéresse au musée? Qui est-ce que vous y avez rencontré? Qu'est-ce que vous avez vu? / Qui avez-vous vu? A qui vas-tu téléphoner? - A mon... A quoi pensez-vous? De quoi s'agit-il?

Odgovori:

C'est... qui/que; A qui/quoi; Avec qui; Pour qui i druge ranije naučene konstrukcije

Indirektna pitanja:

Dis-moi à quoi tu penses. Je te demande se que tu penses. Savez-vous qui a inventé ce remède?

Negacija

pas du tout, non plus, personne, quelqu'un, quelque chose

Ce film ne me plaît pas du tout!

A moi non plus!

Quelqu'un est venu? - Non, personne n'est venu.

Kazivanje pretpostavke

si + imperfekt/kondicional

Si nous étudiions, nous réussirions.

Kazivanje vremena

avant de...

quand

Avant de partir il lui a donné son adresse. Quand la guerre éclata, il partit avec ses camarades. Quand l'as tu rencontré? Je l'ai rencontré quand je suis rentré.

Kazivanje želje, volje, namere

a) subjunktivom

b) infinitivom

J'aimerais (je voudrais) voir les chefs-d'oeuvre du Louvre.J'aimerais que vous visitiez le Louvre pour y admirer les chefs-d'oeuvre d'art. Il faut lutter contre la pollution de l'air et de l'eau. Il faut que nous luttions... Que voulez-vous qu'il fasse? Qu'il obéises parents. Il travaille beaucoup pour gagner sa vie et pour faire instruire ses enfants. Il travaille beaucoup pour que ses enfants obtiennent une bonne éducation.

Odredbe kvaliteta i kvantiteta - značenje prideva zavisno od mesta

un homme pauvre - le pauvre homme; un soldat brave - un brave soldat; un homme d'âge moyen - le Moyen âge i sl.

Odredbe za vreme

- dani u nedelji, prochain/dernier;

il y a/dans;

pendant/depuis;

dimanche prochain, jeudi dernier; la semaine dernière; l'année prochaine. Le lundi et le jeudi il travaille jusqu'a cinq heures. Elle est sortie il y a vingt minutes; elle revient dans une heure. Ce congres aura lieu dans dix mois ou dans un an...

Poređenje

C'est l'usine la plus moderne et la plus importante de la région. Cette foire n'est pas aussi intéressante que celle de l'année dernière.

Odredbe za način

In conduit prudemment/de maniere prudente/avec prudence. Elle parle français couramment, sans difficulté...

Izrazi za meru i količinu

une douzaine, une centaine, une livre, une foule de, un tas de, pas mal de, environ... i sl.

Combien d'eleves ont vu cette émission Une trentaine./Environ 30. Il y a pas mal de livres a ce sujet; j'en ai lu plusieurs...

Slaganje vremena - samo sa indikativom, i to:

Présent - présent (istovremena radnja)

Présent - Passé composé (pre,

Present - Futur (posle);

Il me dit qu'elle part,

Il me dit qu'elle est partie.

Il me dit qu'elle partira.

Imenička grupa

Slaganje determinanata i imenica u rodu i broju; razlike u izgovoru (gde postoje) i razlikovanje nastavaka u tekstu.

les déterminants interrogatifs - exclamatifs - relatifs

Quel film avez-vous vu? Quel beau film! C'est un artiste pour qui les jeunes ont beaucoup de sympathie.

les déterminants indéfinis quelques, plusieurs, certains, autre, tout - u različitim značenjima

tous les pays; tous les soirs, toute la journée; tout le monde...

Nastavci imenica i prideva

teur/trice

acteur - actrice

al/aux, ail/aux i neki izuzeci na -s), ou -s/x

trou, genoux

Glagolska grupa

Subjunktiv prezenta - objasniti princip tvorbe, a primenjivati samo u datim rečeničnim modelima.

Prosti perfekt (passé simple) - princip tvorbe, prepoznavanje u tekstu i razumevanje.

Kazivanje svršene i nesvršene radnje u govoru (passé composé-imparfait) - naučeno u osnovnoj školi primenjivati i usavršavati, a u tekstu ukazivati i na analognu upotrebu prostog perfekta i imperfekta.

Slaganje participa perfekta sa subjektom

ORTOGRAFIJA

Interpunkcija - osnovna pravila.

Pisanje velikog slova.

Podela reči na slogove.

LEKSIKOLOGIJA

Derivacija: sufiksi i prefiksi

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura dvojezičnih rečnika i služenje njima

ŠPANSKI JEZIK
(PRVI STRANI JEZIK - V, VI, VII I VIII GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave španskog jezika jeste sticanje, proširivanje i produbljivanje znanja i umenja u svim jezičkim aktivnostima, upoznavanje kulturnog nasleđa stvorenog na datom stranom jeziku i osposobljavanje za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Zadaci nastave španskog jezika su da učenici:

- usvoje govorni jezik u okviru novih 1200 reči i izraza što u toku osam godina učenja jezika čini ukupan fond od oko 2600 reči i izraza produktivno, a receptivno i više;

- neguju pravilan izgovor i intonaciju uz obraćanje pažnje na one ritmički i prozodijske sheme koje su bitne pri usmenom izražavanju;

- razumeju govor (neposredno i putem medija) i spontano se izražavaju u okviru tema iz svakodnevnog života i osnovne tematike iz prirodnih i društvenih nauka;

- ovladaju tehnikom informativnog čitanja i razumeju složenije jezičko-stilske strukture u tekstu, kao i upoznaju osobenosti jezika čitanjem odlomaka iz poznatih književnih i naučno-popularnih dela, u skladu sa interesovanjima, uzrastom i potrebama učenika;

- razvijaju sposobnosti pravilnog pisanog izražavanja, pisanja kraćih samostalnih sastava i njihove usmene interpretacije;

- stiču nova saznanja o karakteristikama zemalja i naroda čiji jezik uče, posebno onih koje su bitne za razumevanje jezika i kulture datog naroda;

- upoznaju one istorijske događaje koji su od značaja i u svetskim okvirima i naučno-tehnička dostignuća zemlje čiji jezik uče, uz izbor odgovarajućih sadržaja i u korelaciji sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima;

- osposobe se za vođenje razgovora o našoj zemlji, njenim lepotama, kulturnim i istorijskim tekovinama;

- stiču opštu kulturu i razvijaju međukulturnu saradnju i toleranciju, moralne, radne i estetske vrednosti, maštu i kreativnost;

- osposobe se za dalje obrazovanje i samoobrazovanje korišćenjem rečnika, leksikona i druge priručne literature.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih funkcija sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi; oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanja poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe, izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

OPŠTI TIP GIMNAZIJA, PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER I DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

I razred

(2 časa nedeljno - 74 godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

a) *ser + participio pasado*

La casa fue construida en 1984.

b) *pasiva refleja*

Se venden libros aquí.

Složene rečenice sa infinitivom (sa modalnim glagolima i finalne rečenice)

Quiero viajar.

Lo hago para satisfacerte.

Pitanja sa upitnim rečima: quién, qué, cuándo, cómo, dónde, etc.

Indirektna pitanja

¿Sabes si ha llegado?

Pregúntale si ha cogido la tarjeta.

Yo te pregunto que has comprado.

Negacija

Nada, nadie, ningun(o/a), nunca, tampoco.¿Ha venido alguien¿ - No, no ha venido nadie. / Nadie ha venido.

No me gusta esta película. - A mí tampoco.

Kazivanje pretpostavke

si +subjunktiv imprefekta/kondicional

Si trabajáramos, tendríamos dinero.

Kazivanje želje, volje, namere

a) subjunktivom

b) infinitivom

Me gustaría conocer a este actor. Me gustaría que tú conozcas a mi hermana mayor. Hay que luchar contra la polución del aire y del agua. Es necesario que luchemos.... ¿Qué quieren Ustedes que haga? Él trabaja mucho para ayudar a sus hijos. Él trabaja mucho para que sus hijos tengan una vida mejor.

Promena značenja prideva u zavisnosti od pozicije uz imenicu

Un hombre grande / Un gran hombre.

Kazivanje vremena i odredbe za vreme

dani u nedelji, manana, ayer, pasado/próximo/que viene, durante, después de, antes de, cuando, hace..., dentro de...

Antes de haberse ido, me dejó su dirección nueva.

¿Cuándo lo viste¿ Lo vi cuando regresé del viaje.

El lunes que viene, El domingo pasado, Salió hace treinta minutos... Regresa dentro de una hora...

Poređenje

más que, menos que, el/la más, tan...como,

Este libro es el más interesante que he leído. Su última película no es tan interesante como la del ano pasado.

Odredbe za način

Prilozi na -mente i priloške konstrukcije.

Miguel maneja el coche cuidadosamente/con mucho cuidado.

Izrazi za meru i količinu

mucho, un poco de, una docena de, aproximadamente, más o menos...

¿Cuántos estudiantes han visto este programa? - Más o menos, treinta.

Imenička grupa

Slaganje determinativa i imenice u rodu i broju, apokopiranje prideva uz imenicu, neodređeni determinativi (alguno, ninguno, todo, qualquiera) u različitim značenjima.

Tráeme algún libro de García Márquez.

Todas las mananas, todo el mundo...

Un muchacho qualquiera...

Morfeme tipične za muški i ženski rod imenica i prideva

muchacho/muchacha

actor/actriz

trabajador/trabajadora

generoso/generosa

kao i imenice i pridevi koji nemaju morfološku oznaku roda

violinista, cantante, interesante, verde...

Glagolska grupa

Oblici indikativa: sva glagolska vremena savladana u osnovnoj školi primenjivati i prepoznavati u tekstu/govoru.

Oblici subjunktiva: prezent i imperfekat, objasniti principe tvorbe i primenjivati samo u datim rečeničnim modelima (naredbe i finalne rečenice).

Slaganje participa sa subjektom u pasivnim konstrukcijama.

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila (sa akcentom na oblike koji ne postoje u srpskom jeziku).

Pisanje velikog slova.

Leksikografija

Služenje dvojezičnim rečnicima.

Napomena:

Način ostvarivanja programa (uputstvo) i obrazovni standardi od I-IV razreda za Program stranih jezika za gimnazije kao prvog stranog jezika dati su nakon Programa stranih jezika za gimnazije kao prvog stranog jezika za II, III i IV razred.

ITALIJANSKI JEZIK
(PRVI STRANI JEZIK - V, VI, VII I VIII GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave italijanskog jezika jeste sticanje, proširivanje i produbljivanje znanja i umenja u svim jezičkim aktivnostima, upoznavanje kulturnog nasleđa stvorenog na datom stranom jeziku i osposobljavanje za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Zadaci nastave italijanskog jezika jesu da učenici:

- usvoje govorni jezik u okviru novih 1200 reči i izraza što u toku osam godina učenja jezika čini ukupan fond od oko 2600 reči i izraza produktivno, a receptivno i više;

- neguju pravilan izgovor i intonaciju uz obraćanje pažnje na one ritmički i prozodijske sheme koje su bitne pri usmenom izražavanju;

- razumeju govor (neposredno i putem medija) i spontano se izražavaju u okviru tema iz svakodnevnog života i osnovne tematike iz prirodnih i društvenih nauka;

- ovladaju tehnikom informativnog čitanja i razumeju složenije jezičko-stilske strukture u tekstu, kao i upoznaju osobenosti jezika čitanjem odlomaka iz poznatih književnih i naučno-popularnih dela u skladu sa interesovanjima, uzrastom i potrebama učenika;

- razvijaju sposobnosti pravilnog pisanog izražavanja, pisanja kraćih samostalnih sastava i njihove usmene interpretacije;

- stiču nova saznanja o karakteristikama zemalja i naroda čiji jezik uče, posebno onih koje su bitne za razumevanje jezika i kulture datog naroda;

- upoznaju one istorijske događaje koji su od značaja i u svetskim okvirima i naučno-tehnička dostignuća zemalja čiji jezik uče, uz izbor odgovarajućih sadržaja i u korelaciji sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima;

- osposobe se za vođenje razgovora o našoj zemlji, njenim lepotama, kulturnim i istorijskim tekovinama;

- stiču opštu kulturu i razvijaju međukulturnu saradnju i toleranciju, moralne, radne i estetske vrednosti, maštu i kreativnost;

- osposobe se za dalje obrazovanje i samoobrazovanje korišćenjem rečnika, leksikona i druge priručne literature.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih funkcija sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi; oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe, izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

OPŠTI TIP GIMNAZIJA, PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER I DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

I razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

Pasivna konstrukcija sa glagolom *essere.*

Il libro è stato letto.

Pasivna konstrukcija sa glagolom *venire.*

La lezione viene studiata.

Složene rečenice sa infinitivom (sa modalnim glagolima i finalne rečenice)

Devo vederlo.

Posso venire alle 7.

Pitanja sa upitnim rečima: *Chi; Che cosa; Come; Dove.*

Finalne rečenice

sa upotrebom *per + infinito*

Siamo qui per studiare la lingua italiana.

Hipotetične rečenice

Realna hipoteza *(periodo ipotetico della realtà)* sa *passato prossimo (*ili *imperativo)* i *presente*.

Negacija

Niente, per niente, mai, assolutamente, nessuno.

No, non è cevuto nessuno.

No, non ho visto niente.

No, non ho fatto mai una cosa del genere.

Indirektno upitna rečenica

Ti chiedo se tu possa venire oggi.

Maria domanda se faccia bel tempo a Roma.

Kazivanje pretpostavke

se + imperfetto

Se faceva bel tempo, andavamo in gita.

Kazivanje želje, volje, namere

a) konjunktivom

b) infinitivom

Voglio che tu torni a casa. Maria vuole che voi andiate a teatro tutti insieme.

Vorrei che tu venissi questa sera al concerto.

Mi piacerebbe conoscere questa attrice. Lui lavora molto per guadagnare per vivere. *Lei studia molto per imparare bene l'italiano.*

Promena značenja prideva u zavisnosti od pozicije uz imenicu

Una donna grande/ Una gran donna

Una macchina nuova/ Una nuova macchina

Kazivanje vremena i Odredbe za vreme

dani u nedelji, *domani, ieri, passato, scorso, prossimo, durante, fra/tra, fa*

Ci vediamo domani. Ieri sono stato a scuola tutto il giorno. Ho comprato la macchina l'anno scorso. L'anno prossimo andiamo in vacanza in Sardegna. Marco viene fra/tra cinque minuti. L'ho visto un'ora fa.

Poređenje

Komparativ uvećavanja, komparativ umanjivanja, relativni superlativ, apsolutni superlativ.

E' il libro più interessante che io abbia mai letto. Il film di Fellini che ho visto ieri è meno interessante degli altri.

Odredbe za način

prilozi na - *mente* i priloške konstrukcije

Maria legge il libro pazientemente. Maria legge il libro con molta pazienza.

Izrazi za meru i količinu

molto, un po'di, una dozzina di, un centinaio, circa, quasi…

Quante volte hai visto questo film? Circa una dozzina di volte.

Član

Oblici određenog i neodređenog člana.

Član spojen s predlozima *di, a, da, in, su* i *con*.

Partitivni član kao supletivni oblik množine neodrešenog člana *(C'è un ragazzo: Ci sono dei ragazzi)* i kao oblik za iskazivanje neodređene količine *(Desidero del vino).*

Upotreba člana uz prisvojni pridev i imenice koje iskazuju blisko srodstvo *(Mia madre si chiama Maria, i miei cugini si chiamano Franco e Giorgio).*

Imenica

Rod i broj imenica. Nastavci za muški i ženski rod. Izuzeci i građenje množine imenica.

Posuđenice.

Izuzeci u rodu imenice. Rod posuđenica.

Pridev

Vrste prideva.

Morfološke odlike prideva *quello, bello* i *buono*.

Nepromenljivi pridevi.

Prisvojni pridevi i pokazni pridevi.

Osnovni brojevi.

Neodređeni pridevi *ogni* i *qualche*.

Etnici: najfrekventniji nazivi pripadnika stranih nacija i žitelja značajnijih italijanskih gradova.

Zamenica

Lične zamenice u službi objekta *(io, tu, lui, lei, noi, voi, loro).*

Naglašene i nenaglašene lične zamenice.

Povratne zamenice.

Relativna zamenica *che*.

Neodređene zamenice *qualcuno* i *ognuno*.

Prisvojne zamenice i pokazne zamenice.

Upitne zamenice *chi?* i *che? / che cosa?*

Slaganje determinativa i imenice u rodu i broju, apokopiranje prideva uz imenicu, neodređeni determinativi *(questo, quello, tutto, ogni, qualche, qualunque, qualsiasi…)* u različitim značenjima

Ho letto quel nuovo libro di Tabucchi.

Ho conosciuto tutte le amiche di Marco.

Un uomo qualsiasi…

Ogni giorno vado a scuola.

Ho comprato qualche rivista.

Rod i broj imenica. Nastavci za muški i ženski rod.

Izuzeci u građenju množine imenica.

Posuđenice.

Glagol

Oblici indikativa: sva glagolska vremena savladana u osnovnoj školi primenjivati i prepoznavati u tekstu/govoru.

Oblici konjunktiva: prezent i imperfekat, objasniti principe tvorbe i primenjivati samo u datim rečeničnim modelima.

Slaganje participa sa subjektom u pasivnim konstrukcijama.

Najfrekventniji glagoli i njihova rekcija *(finire, cominciare, pensare, credere, dire, provare, parlare).*

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila (Sa akcentom na oblike koji ne postoje u srpskom jeziku).

Pisanje velikog slova.

Leksikografija

Služenje dvojezičnim rečnicima.

DRUGI STRANI JEZIK
ZAJEDNIČKI DEO PROGRAMA

Cilj i zadaci

Cilj nastave stranog jezika je ovladavanje komunikativnim veštinama i razvijanje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika; razvijanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova; razvijanje opštih i specifičnih strategija učenja i kritičkog mišljenja; razvijanje sposobnosti za samostalno, autonomno učenje, traženje, selekciju i

sintezu informacija do kojih dolazi kroz samostalan rad i pretraživanje izvornika različitog tipa (pisani i elektronski izvori, samostalna istraživanja na terenu, intervjui, itd.); sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji; sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika.

Zadaci nastave stranog jezika su da učenici:

- budu osposobljeni da u školskoj i van školskoj svakodnevnici mogu pismeno i usmeno da ostvare svoje namere, diferencirano i shodno situaciji;

- produbljuju i proširuju komunikativne sposobnosti i postavljaju osnove za to da strani jezik koriste i posle završetka svog obrazovanja, funkcionalno, za studije, u budućem poslu ili daljem obrazovanju;

- steknu uvid u jezičku stvarnost i budu osposobljeni da uoče kontraste i vrše poređenja u odnosu na sopstvenu stvarnost;

- upoznaju tekstove iz književnosti određenog jezika koji su pogodni za tumačenje na stranom jeziku i koji omogućavaju interaktivne procese;

- budu osposobljeni da se u usmenoj i pisanoj komunikaciji kompetentno i samosvesno sporazumevaju sa ljudima iz drugih zemalja, usvajaju norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uče, kao i da nastave, u okviru formalnog obrazovanja i samostalno, učenje i trećeg stranog jezika;

- izgrađuju i unapređuju individualne afinitete prema višejezičnosti;

- do kraja četvrtog razreda gimnazije savladaju prvi strani jezik do nivoa B1, odnosno B1+ ukoliko se radi o opštem tipu gimnazije ili društveno-jezičkom smeru, a naročito engleskom jeziku, a drugi strani jezik do nivoa A2+, odnosno B1 ukoliko se radi o stranom jeziku koji učenici nastavljaju da uče u srednjoj školi pošto su ga već učili u osnovnoj školi.

Napomena:

Ističemo da će stepen postignuća po jezičkim veštinama varirati, odnosno da će receptivne veštine (razumevanje govora i čitanje) biti na predviđenom nivou, dok se za produktivne veštine (govor, interakcija, medijacija i pisanje) može očekivati da budu za jedan nivo niže (na primer, B1+ receptivno, B1 produktivno; B2 receptivno, B1+ produktivno; A2+ receptivno, A2 produktivno, itd.)

Komunikativne funkcije:

1. Predstavljanje sebe i drugih

2. Pozdravljanje (sastajanje, rastanak; formalno, neformalno, specifično po regionima)

3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, boja, brojeva itd.

4. Davanje jednostavnih uputstava i komandi

5. Izražavanje molbi i zahvalnosti

6. Izražavanje izvinjenja

7. Izražavanje potvrde i negiranje

8. Izražavanje dopadanja i nedopadanja

9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba

10. Iskazivanje prostornih i vremenskih odnosa

11. Davanje i traženje informacija i obaveštenja

12. Opisivanje i upoređivanje lica i predmeta

13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu

14. Izražavanje pripadanja i posedovanja

15. Skretanje pažnje

16. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja i neslaganja

17. Traženje i davanje dozvole

18. Iskazivanje čestitki

19. Iskazivanje preporuke

20. Izražavanje hitnosti i obaveznosti

21. Iskazivanje sumnje i nesigurnosti

I razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Teme iz oblasti školskog, porodičnog i društvenog života u zemljama čiji se jezik uči i u našoj zemlji.

Iz života mladih: raspored časova; situacije u razredu; svečanosti; sportske aktivnosti; odlazak na izlet - ekskurziju; druženje.

Porodica i društvo: predstavljanje članova porodice, njihove osobine i interesovanja; dnevni poslovi članova porodice u kući i van nje; kupovina - u samousluzi i robnoj kući; obroci i jela; odlazak u goste, prijem gostiju; praznici, saobraćajna sredstva; traženje i davanje informacija.

Uz navedenu tematiku obraditi i: dane u nedelji, mesece, godišnja doba, vreme na časovniku, vremenske prilike.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

ENGLESKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Prosta rečenica: potvrdna, upitna, odrična.

John buys newspapers every day.

Is he going to finish the work soon? When did you arrive home?

Tom wasn't at home. I don't like milk.

2. Red reči u rečenici. Mesto priloga i priloških odredbi.

The train arrived late this morning.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

- Osnovna upotreba određenog i neodređenog člana.

- Određeni član uz redne brojeve, superlativ, nazive reka, mora i okeana.

the second, the tallest, the Danube, the Adriatic, the Pacific

- Nulti član uz vlastite i gradivne imenice, nazive obeda, dana u nedelji, meseca i godišnjih doba.

Peter Jones, milk, Lunch, Sunday, June, summer

2. Imenice

- Pravilna množina imenica

book/books, box/boxes, lady/ladies, shelf/shelves

- Najčešći primeri nepravilne množine

man/men, woman/women, child/children, foot/teet, tooth/teeth

- Izražavanje pripadanja i svojine

Saksonski genitiv

Tom's dog; our neighbours' car (R)*

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Lične zamenice u funkciji subjekta i objekta

I meet him at school every day.

- Pokazne zamenice

This is my book and these are Peter's books.

- Upitne zamenice

What is your father? Which of the boys is your brother?

b) Determinatori

- Pokazni determinatori

This book is Mary's.

- Prisvojni determinatori

My books are on the shelf.

- Neodređeni determinatori

some, any

They usually lend me some money. There isn't any flour in the house.

4. Pridevi

- Najfrekventniji opisni pridevi

I've got yellow tulips in my garden.

- Sintetički komparativ i superlativ

Dick's brother is jonger than Peter's.

5. Brojevi

Prosti brojevi do 100. Redni brojevi do 30.

6. Kvantifikatori

much, many; little, fes; a lot of, lots of

I don't have much time hos. He doesn't have many friends.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

- The Simple Present Tense za izražavanje uobičajene radnje.

John always gets up late.

- The Present Continuous Tense

a) za radnju u toku

John is singing now.

b) za radnju koja će se dogoditi u skoroj budućnosti

John is leaving Belgrade tomorrow.

- Imperativ - drugo lice jednine i prvo i drugo lice množine

Come here! Go home at once.

Don't stay too late, John. Let's go out.

- The Simple Past Tense (pravilni glagoli i glagoli be i have)

- BE GOING TO za izražavanje namere u budućnosti.

- Modalni glagoli

can, must - simple present

She can speak English well. She can't come today.

I must work hard. You must not keep it for ever.

- Dvočlani glagoli - look out, get on, get off, remind of i dr.

2. Prilozi

Vrste priloga (za način, mesto i vreme)

He worked hard last night. The bus stops here. He is working now.

3. Predlozi

Najčešći predlozi za orijentaciju u vremenu i prostoru.

IV TVORBA REČI

Tvorba imenica sufiksima -er/-or, -ess

V LEKSIKOLOGIJA

Najjednostavniji idiomi i frazeologizmi

VI LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

(Uputiti učenike na fonemsku transkripciju).

NEMAČKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

- Prosta, proširena i nezavisno složena rečenica

Das ist (mein, sein, dein, unser) Haus. Der Krieg dauerte vier Jahre. Es regnete. Helene lernt (spielt, singt). Mein Vater ist Mechaniker. Er (sie) schreibt einen Brief. Inge zeigt ihm (uns, den Gästen) ihren Garten. Das ist kein Fehler. Niemand wird kommen. Es gibt nicht Neues. Es ist warm und wir gehen Baden. Ich bin müde, aber ich komme doch mit. Er kam zu spät, denn seine Uhr ging nicht richtig.

- Postavljanje pitanja i davanje pozitivnih i negativnih odgovora

Was ist das? Ist das ein (eine...)? Nein, das ist kein (keine ...). Kommst du mit? Ja, ich komme mit. Nein, ich komme nicht mit. Brauchst du einen Bleistift? Ja, ich brauche... Nein, ich brauche keinen Bleistift. Kommt jemand? Nein, niemand kommt. Schneit es? Nein, es schneit nicht. Was machst du? Was liest er? Wer singt dieses Lied? Wem zeigt Inge ihren Garten? Warum kam er zu säpt?

- Izražavanje sadašnjosti, prošlosti i budućnosti

Die Gäste besichtigen unsere Stadt. Es ist kalt. Hans spielt Fubball auf dem Schulhof. Mein Freund reist morgen. Wir sehen uns heute abend. Wirst du bestimmt kommen? Sie werden das Autowerk "Crvena zastava" besichtigen. Was sagte er? Wo warst du gestern? Wir gingen jeden Tag spazieren. Er hat sein Auto verkauft. Das Kind ist eingeschlafen.

- Izražavanje zapovesti

Seid ruhig! Hört zu! Antworte auf die Frage! Mach das Fenster zu! Aufstehen! Aufgepabt! Du bleibst hier! Er soll lesen!

- Izražavanje želje, molbe

Ich möchte ins Theater gehen. Möchten Sie mir helfen, bitte!

- Izražavanje kvaliteta i kvantiteta

Das Wetter war schön. Klaras Bluse ist sehr teuer. Er ist nicht so fleibig wie sein Bruder. Der Baum ist ebenso hoch wie das Haus. Sie schenkte mir viele Bücher. Dort waren nur einige Besucher. Wie war das Wetter? Wieviel Geld hast du? Hundert Mark. Wie alt ist er (sie)? Er ist zehn Jahre alt.

- Izražavanje vremenskih, prostornih i načinskih odnosa

Wie spät ist es? Wieviel Uhr ist es? Es ist acht Uhr. Es ist halb neun. Wann kommt er? Er kommt um zehn Uhr (heute, morgen, früh). Um wieviel Uhr ...? Heute ist der 12. September 1985. Der wievielte ist heute? Ich war gestern im Kino. Hans wohnt in der Steinstrabe 19. Wo wohnt er? Wo wohnst du? Wohin gehen wir? Wir gehen ins Theater. Dein Buch liegt dort auf dem Tisch. Sie spricht gut Deutsch. Er fährt zu schnell. Wie spricht sie Deutsch? Wie spielte eure Mannschaft?

Da bi se ostvarili postavljeni zahtevi, potrebno je da učenici savladaju sledeće gradivo:

Imenice. Usvajanje roda, broja, i padeža imenica uz pomoć člana, nastavaka i determinativa. Nominativ, dativ i akuzativ jednine i množine sa odgovarajućim predlozima i bez predloga. Saksonski genitiv.

Član. Usvajanje određenog i neodređenog člana uz imenice u navedenim padežima. Sažimanje člana sa predlogom im, ins, zum, ans...

Zamenice. Lične zamenice u nominativu, dativu i akuzativu. Prisvojne i pokazne zamenice kao determinativi uz imenice u navedenim padežima. Jemand, niemand, etwas, nichts.

Pridevi. Pridevi u sastavu imenskog predikata, a u atributivnoj funkciji samo receptivno. Opisna komparacija sa "ebenso... wie" i "nicht so... wie". Osnovni i redni brojevi.

Predlozi. Predlozi sa dativom, sa akuzativom i predlozi sa oba padeža.

Glagoli. Prezent jakih, slabih i pomoćnih glagola. Modalni glagoli, složeni i refleksivni glagoli. Bezlični glagoli. Futur i perfekt najfrekventnijih glagola; preterit samo pomoćnih i slabih glagola.

Veznici. U nezavisno složenoj rečenici und, aber, oder, denn, itd.

Fonetika i ortografija. Izgovor glasova i intonacija. Abeceda, čitanje i pisanje svih glasova sa težištem na karakteristikama nemačke ortografije: ei, eu, äu, ü, ö, ei, (h kao znak za dužinu vokala), ch, sch, tsch, s (na početku reči i između dva vokala), sp, st, b, z, tz, udvojeni vokali, udvojeni konsonanti. Veliko početno slovo svih imenica. Rastavljanje reči na slogove.

Leksikografija. Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

RUSKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

FRANCUSKI JEZIK

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Iskazi, pitanja i odgovori u prostim i prostoproširenim, potvrdnim i odrečnim rečenicama - u sledećim govornim modelima: C'est/ce n'est pas

a) determinant + nom

C'est la salle. C'est un beau restaurant.

C'est ma place. C'est notre professeur.

b) determinant + nom + de...

C'est l'hôtel de mon père. C'est un café - bar.

v) adjectif + adverbe

C'est bon, ce n'est pas occupé.

g) présentations

C'est Paul. C'est le père de Marie.

C'est Monsieur... (Madame). C'est mon frère (ma soeur).

C'est...? Qui, c'est...

Non, ce n'est pas...

Est-ce que c'est...? Oui,

Non,..

Qu'est-ce que c'est?

Qui est-ce? C'est...

Ce sont... Ce ne sont pas...

Ce sont....? Est-ce que ce sont...

Sujet + Verbe être + Attribut

a) determinant + nom

Paris est une grande ville.

Michel est un bon élève.

b) adjectif qualificatif

Notre école est moderne. Sa classe est grande.

v) nom (profession, nationalité)

Son père est réceptionnaire. Sa mère est cuisinière.

Nous sommes Yougoslaves. Ils sont Français.

Pitanja: Est-ce que... i pozitivan i negativan odgovor

Es-ce que son père est gar çon au restaurant? Oui... Non...

Sujet + Verbe + Complêment d'objet direct - uglavnom **avoir, prendre, vouloir, regarder, voir, acheter, manger, boire, lire, ecrire** i sa upotrebom partitivnog "de"

Je prends du thé. Je ne veux pas de café. Je mange beaucoup de pain.

Je lis roman intéressant.

Sujet + Verbe + Complement d'objet indirect - uglavnom sa glagolima **donner, montrer, parler, dire, apporter, servir, réserver, désirer, téléphoner...**

Je vais téléphoner à ta chambre.

Le client désire un café.

Pitanja: A qui...,?

A qui vas-tu montrer la chambre? A un client.

Sujet + Verbe + Complément circonstanciel

a) de lieu:

aller, à ... **Venir de... se trouver... habiter...** sa predlozima i prilozima kao: **dans, sur, devant, derrière, chez, en, à gauche, à droite, ici, loin;** à (en), au - za gradove i zemlje;

b) de temps:

sa najčešćim odredbama za vreme, kao: aujourd'hui, maintenant, ce **matin, demain, hier; lundi, mardi** (jours de la semaine); **janvier, novembre... (mois de l'année)** et les saisons...

Pitanja: Quand...? A quelle heure est-il?

Il part à trois heures. Il arrive damain. Il est quatre heures.

Quel jour... Quelle date...

Aujourd'hui, c'est lundi, le...

Comment...?

Comment allez-vous?

Il y a/Il n'y a pas

Pitanja: Est-ce qu'il y a, y a t-il de...?

Il y a du... de la... des... un, une, beaucoup de..., assez de...; il n'y a pas de...,

Qu'est-ce qu'il y a à (dans, sur, chez, etc)

Qu'est-ce qu'il y a dans notre hôtel?

Dans ce super-marhé il y a...

Izražavanje želje, molbe, zapovesti

Viens, ici! Ecoutez attentivement!

Parler bas, s'il vous plait! Ne fumez pas dans cette salle.

Veuillez me suivre, suivez-moi...

Impératif + complément

Dites - lui de venir...

Imperatif + complément d'objet (direct, indirect)

Montrez-moi votre passeport.

Il faut + infinitif

Il faut mettre la table... servir des clients...

Najčešći oblici opisnog kazivanja, bez tumačenja gram. oblika:

Je vous prie de... J'aimerais... je voudrais...

Da bi se ovi modeli koristili u govornoj komunikaciji, uvežbava se na raznim primerima sledeće gramatičko gradivo:

Groupe du nom

Les substantifs et les adjectifs qualificatifs - razlikovanje roda i broja u govoru i u pisanju.

Les pronoms: personnels atones et toniques (sujet, objet); interrogatifs (qui, que).

Les déterminants: possessifs, demonstratifs, interrogatifs (quel, numeraux; les articles/défini, indéfini, contracte)

Slaganje determinanta sa imenicom u rodu i broju uz uočavanje razlika u izgovoru i nastavaka u tekstu.

Groupe du verbe

Présent et Futur prochain, Passé récent.

Compléments: direct, indirect, circonstanciels - sa imenicama i determinantama u okvirima navedenih modela, sa zamenicama uglavnom samo u datim primerima sa imperativom (Montrez-moi... dites-moi... donnez-moi... apportez-moi)

Najčešći glagolski izrazi:

Il fait... chaud, froid, beau, mauvais; il pleut, il neige; quel temps fait-il?... avoir... chaud, froid, faim, soif. Najčešći izrazi i fraze: (pri pozdravljanju, zahvaljivanju iz vokabulara sa radnog mesta)

Bonjour, bonsoir, au revoir, à bientôt, bon voyage, s'il vous plait, je vous en prie, suivez-moi (Monsieur, Madame, Messieurs, Messieurs-Dames); plait-il...? comment?... pardon... vous dites.

Aller... Comment allez-vous? Comment vas-tu? Tu vas bien? Très bien, merci... ça va... voilà la carte... voilà votre clé ... je vous sers... i sl.

être présent (absent, assis, debout).

prendre un café (le petit déjeuner, le dîner, l'autobus, le train l'avion) i sl.

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika

PROGRAM ŠPANSKOG JEZIKA KAO DRUGOG STRANOG JEZIKA ZA GIMNAZIJU
(2. STRANI JEZIK - I, II, III I IV GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave španskog jezika

Osnovni ciljevi nastave španskog jezika u gimnazijama jesu: osposobljavanje učenika za uspešnu komunikaciju na španskom jeziku; sticanje i produbljivanje poznavanja španskog jezika u svim jezičkim veštinama i aktivnostima; upoznavanje osnovnih elemenata španske kulture i civilizacije.

Zadaci nastave španskog jezika

Zadaci nastave španskog jezika jesu osposobljavanje učenika da razume španski jezik i da taj jezik aktivno koristi. Učenik treba da u što većoj meri ovlada veštinama razumevanja, govorenja, čitanja i pisanja i da se osposobi da uočava jezičke zakonitosti i specifičnosti prisutne u materijalu koji se koristi u nastavi. Učenik treba da stekne svest i saznanja o osnovnim civilizacijskim specifičnostima Španije i ostalih zemalja hispanskog govornog područja, o sličnostima i razlikama u pogledu navika i običaja, mentaliteta i institucija u odnosu na našu sredinu.

Posebnu pažnju treba posvetiti podsticanju učenika na samostalni rad i proširivanje stečenih znanja.

I razred
(prva godina učenja)

(dva časa nedeljno - 70 časova godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Tokom prvog razreda učenik treba da savlada osnovne jezičke veštine na način i u obimu koji su niže navedeni:

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- poznaje glasove španskog jezika, sa posebnim osvrtom na one koji se razlikuju od našeg glasovnog sistema;

- da bude u stanju da razume jednostavnu izvornu usmenu poruku (leksički i sintaksički primerenu nivou znanja koji je predviđen za prvu godinu učenja) iskazanu na standardnom španskom jeziku i da, pri tome, pokaže globalno razumevanje poruke;

- da razume one izraze koje nastavnik upotrebljava za vreme časa da bi dao uputstva za rad i drugo;

- da razume kratke dijaloge i monološka izlaganja iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala a koje sadrže isključivo građu obrađenu tokom prvog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- pravilno izgovara glasove, posebno one koje naš jezik ne poznaje,

- prepoznaje osnovne intonacijske šeme,

- razume i koristi ustaljene izraze učtivosti, postavlja pitanja i daje imperativne iskaze u osnovnoj komunikaciji na času;

- stupi u dijalog u okviru četiri do pet replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na njih, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme ali uz nastavnikov podsticaj, u tri do pet rečenica predstavi sebe ili drugoga, podstaknut pitanjima saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd.;

Treba da bude u stanju da postigne osnovne dogovore neophodne za elementarni društveni život.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- upozna i savlada tehnike čitanja u sebi i glasnog čitanja;

- upozna osnovna pravila grafije i ortografije;

- razume uputstva za izradu vežbanja u udžbeniku i priručnicima;

- razume smisao kratke pisane poruke, čestitke i razglednice;

- razume globalno i selektivno sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- upozna osnovna pravila grafije, ortografije i interpunkcije u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše kratke rečenice ili kraće tekstove do 50 reči na osnovu datog modela;

- kratko odgovori na jednostavna pitanja (ko, šta, gde) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu, okolini ili njega lično;

- piše reči i kratke rečenice ili tekst do 50 reči na osnovu date slike ili drugog vizuelnog podsticaja;

- piše kratku poruku, pismo, e-mail poruku, čestitku, razglednicu;

- izdvoji i napiše ključne reči iz obrađenog dijaloga ili teksta.

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Pozdraviti	¡Hola! ¡Buenos dias/buenas tardes/buenas noches! ¡Hasta luego! ¡Adiós!
Predstaviti se	Me llamo... Mi nombre es...
Tražiti od drugoga da se predstavi	¿Cómo te llamas? ¿Cuál es tu nombre?
Iskazati fizičke osete	Tengo hambre, tengo sueño, tengo frío...
Obavestiti o porodici	Mi familia es grande/pequeña... Tengo tres hermanos/hermanas... Mis padres se llaman Pedro y Maria. Mis abuelos son...
Obavestiti o mestu stanovanja	Vivo en C/Libreros 23
Izraziti posedovanje	Este libro es mio/Es mi libro
Uputiti i prihvatiti poziv	¿Quieres venir a mi casa? Si, con mucho gusto...
Opisati osobu	Miguel es alto y moreno; Maria es muy simáptica
Orijentisati se u prostoru	¿Dónde está el Museo de Bellas Artes?
Izraziti želju, molbu	Quiero volver a casa. Tengo ganas de jugar al tenis¿Puedo salir?
Izraziti dopadanje/nedopadanje	Me gusta/no me gusta/Me apetece/Me encanta...
Izraziti zahvalnost	¡Gracias! ¡Muchas gracias!
Izraziti izvinjenje, žaljenje	Perdona/perdone, Lo siento mucho...
Izraziti obavezu, potrebu	Tengo que/Debo estudiar...
Pitati i obavestiti o vremenu	¿Qué tiempo hace? Hace sol/hace viento/ hace muy buen tiempo/llueve...
Merenje vremena	¿Qué hora es? Son las doce/Es la una...¿A qué hora empieza la función? A las tres.
Pitati i obavestiti o zdravstvenom stanju	¿Cómo estás? Estoy bien/mal/Me duele la cabeza...
Pitati i obavestiti o psihičkom stanju	¿Qué tal? Estoy bien/mal/contento,a/feliz/triste/preocupado,a...
Obavestiti o svojim aktivnostima	Esta tarde estoy libre/ocupada Mañana trabajó/voy a trabajar...
Obavestiti o datumu i mesecu	¿Qué fecha es? Hoy es doce de octubre...
Iskazati slaganje/neslaganje	Estoy de acuerdo/No estoy de acuerdo
Iskazati količinu	Dos libros, treinta alumnos...
Izdati naređenje	¡Cierra la puerta!

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (odnosi u porodici), stanovanje, ishrana, opis mesta, škola, slobodno vreme, druženje, muzika, sport, merenje vremena, vremenski uslovi, praznici, običaji.

U realizaciji ovog segmenta nastave aktivnosti treba organizovati i uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Španije i ostalih zemalja hispanskog govornog područja.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Abeceda i ortografska pravila. Postepeno uvođenje u pravilan izgovor i intonaciju, sa posebnim osvrtom na glasove koji se razlikuju od našeg glasovnog sistema. Izgovor i pisanje glasova sa odgovarajućim grafemom, digramom i trigramom (*ce, ci, ge, gi, güe, güi, ch, que, qui, ñ, ll, rr*). Položaj tonskog akcenta. Beleženje akcenta. Intonacija odričnih, upitnih i izjavnih iskaza.

Morfosintaksa

Član

Određeni i neodređeni član. Osnovna upotreba određenog i neodređenog člana.

Član spojen s predlozima *del, al*

Imenica

Rod imenica. Imenice muškog roda na *-o, -or*, i ženskog roda na *-a, -tad, -dad, -ción, -sión, -zón*. Imenice muškog roda na -a (*el día, el tema, el problema...*) i ženskog roda na *-o (la mano).*

Broj imenica. Imenice koje se završavaju nenaglašenim vokalom, naglašenim vokalom i konsonantom. Imenice koje se završavaju na *-s*.

Zamenice

u funkciji subjekta: *yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes*

u funkciji objekta, nenaglašene: *me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los*

u funkciji objekta, naglašene: *a mi, a ti, a el, a ella, a nosotros, a vosotros, a Usted, a Ustedes*

povratne zamenice: *me, te, se nos, os, se;*

upitne zamenice: *¿quién? ¿qué?*

pokazne zamenice: *este, ese, aquel*

neodređene zamenice: *alguien, nadie*

Pridevi

Opisni pridevi, slaganje prideva i imenice u rodu i broju.

Neodređeni pridev *todo*.

Prisvojni pridevi: *mi/mio, tu/tuyo, su/suyo, nuestro, yestro, vuestro, su/suyo.*

Neodređeni pridevi *ninguno/a (ningún), alguno/a (algún)*

Brojevi

glavni brojevi, redni brojevi (do deset), Upotreba glavnih i rednih brojeva pri označavanju datuma.

Glagol

Sadašnje vreme (*Presente del Indicativo*) triju konjugacija.

Sadašnje vreme nepravilnih glagola: *ser, estar, tener, haber, ir, dar, hacer, venir, decir, querer.*

Sadašnje vreme frekventnih glagola sa diftongcijom i podizanjem vokala: poder, sentir, seguir...

Upotreba glagola *gustar* i *encantar*.

Osnovne upotrebe glagola *ser* i *estar*.

Imperativ pravilnih glagola (formalno i neformalno obraćanje uz: *tú, vosotros, Usted, Ustedes*)

Imperfekat i prosto prošlo vreme (*Pretériто imperfecto y pretérito indefinido*) pravilnih glagola i najfrekventnijih nepravilnih glagola

Prošlo složeno vreme (*Pretérito perfecto compuesto*)

Particip prošli pravilnih glagola

Perifraza za izražavanje budućnosti *IR + A + Infinitivo*

Buduće vreme glagola s pravilnim i nepravilnim osnovama.

Prilozi

Vrste priloga: za način, mesto i vreme; tvorba priloga na *mente*

¿Cómo, cuándo, dónde?

Predlozi

Prosti predlozi *de, a, en, con, sin, por, para, entre*, i njihova osnovna upotreba. Predlozi *dentro, fuera, sobre, encima, bajo, ante, alrededor, hacia, durante.*

Sintaksa

Prosta rečenica: potvrdna, upitna, odrična. *Soy española. No, no soy española. ¿Eres española?*

Red reči u rečenici. Subjekat, glagol, objekat (direktni, indirektni, *"a" acusativa* objekat sa predlogom).

Složena rečenica: nezavisna, sastavna i rastavna (sa veznicima *y* i *o*).

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

ŠPANSKI JEZIK
(DRUGI STRANI JEZIK - V, VI, VII I VIII GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave španskog jezika je sticanje, proširivanje i produbljivanje znanja i umenja u svim jezičkim aktivnostima, upoznavanje kulturnog nasleđa stvorenog na datom stranom jeziku i osposobljavanje za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Zadaci nastave španskog jezika su da učenici:

- usvoje govorni jezik u okviru novih 1200 reči i izraza što u toku osam godina učenja jezika čini ukupan fond od oko 2600 reči i izraza produktivno, a receptivno i više;

- neguju pravilan izgovor i intonaciju uz obraćanje pažnje na one ritmički i prozodijske sheme koje su bitne pri usmenom izražavanju;

- razumeju govor (neposredno i putem medija) i spontano se izražavaju u okviru tema iz svakodnevnog života i osnovne tematike iz prirodnih i društvenih nauka;

- ovladaju tehnikom informativnog čitanja i razumeju složenije jezičko-stilske strukture u tekstu, kao i upoznaju osobenosti jezika čitanjem odlomaka iz poznatih književnih i naučno-popularnih dela u skladu sa interesovanjima, uzrastom i potrebama učenika;

- razvijaju sposobnosti pravilnog pisanog izražavanja, pisanja kraćih samostalnih sastava i njihove usmene interpretacije;

- stiču nova saznanja o karakteristikama zemalja i naroda čiji jezik uče, posebno onih koje su bitne za razumevanje jezika i kulture datog naroda;

- upoznaju one istorijske događaje koji su od značaja i u svetskim okvirima i naučno-tehnička dostignuća zemalja čiji jezik uče, uz izbor odgovarajućih sadržaja i u korelaciji sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima;

- osposobe se za vođenje razgovora o našoj zemlji, njenim lepotama, kulturnim i istorijskim tekovinama;

- stiču opštu kulturu i razvijaju međukulturnu saradnju i toleranciju, moralne, radne i estetske vrednosti, maštu i kreativnost;

- osposobe se za dalje obrazovanje i samoobrazovanje korišćenjem rečnika, leksikona i druge priručne literature.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih funkcija sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi; oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva;

obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe, izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

OPŠTI TIP GIMNAZIJA, PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER I DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

I razred

(2 časa nedeljno - 74 godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

a) *ser + participio pasado*

La casa fue construida en 1984.

b) *pasiva refleja*

Se venden libros aquí.

Složene rečenice sa infinitivom (sa modalnim glagolima i finalne rečenice)

Quiero viajar.

Lo hago para satisfacerte.

Pitanja sa upitnim rečima: quién, qué, cuándo, cómo, dónde, etc.

Indirektna pitanja

¿Sabes si ha llegado?

Pregúntale si ha cogido la tarjeta.

Yo te pregunto que has comprado.

Negacija

Nada, nadie, ningun(o/a), nunca, tampoco.

¿Ha venido alguien? - No, no ha venido nadie. / Nadie ha venido.

No me gusta esta película. - A mí tampoco.

Kazivanje pretpostavke

si +subjunktiv imprefekta/kondicional

Si trabajáramos, tendríamos dinero.

Kazivanje želje, volje, namere

a) subjunktivom

b) infinitivom

Me gustaría conocer a este actor. Me gustaría que tú conozcas a mi hermana mayor. Hay que luchar contra la polución del aire y del agua. Es necesario que luchemos.... ¿Qué quieren Ustedes que haga? Él trabaja mucho para ayudar a sus hijos. Él trabaja mucho para que sus hijos tengan una vida mejor.

Promena značenja prideva u zavisnosti od pozicije uz imenicu

Un hombre grande / Un gran hombre.

Kazivanje vremena i odredbe za vreme

dani u nedelji, mañana, ayer, pasado/próximo/que viene, durante, después de, antes de, cuando, hace..., dentro de...

Antes de haberse ido, me dejó su dirección nueva.

¿Cuándo lo viste? Lo vi cuando regresé del viaje.

El lunes que viene, El domingo pasado, Salió hace treinta minutos... Regresa dentro de una hora...

Poređenje

más que, menos que, el/la más, tan...como,

Este libro es el más interesante que he leído. Su última película no es tan interesante como la del año pasado.

Odredbe za način

Prilozi na -mente i priloške konstrukcije.

Miguel maneja el coche cuidadosamente/con mucho cuidado.

Izrazi za meru i količinu

mucho, un poco de, una docena de, aproximadamente, más o menos...

¿Cuántos estudiantes han visto este programa? - Más o menos, treinta.

Imenička grupa

Slaganje determinativa i imenice u rodu i broju, apokopiranje prideva uz imenicu, neodređeni determinativi (alguno, ninguno, todo, qualquiera) u različitim značenjima.

Tráeme algún libro de García Márquez.

Todas las mañanas, todo el mundo...

Un muchacho qualquiera...

Morfeme tipične za muški i ženski rod imenica i prideva

muchacho/muchacha

actor/actriz

trabajador/trabajadora

generoso/generosa

kao i imenice i pridevi koji nemaju morfološku oznaku roda

violinista, cantante, interesante, verde...

Glagolska grupa

Oblici indikativa: sva glagolska vremena savladana u osnovnoj školi primenjivati i prepoznavati u tekstu/govoru.

Oblici subjunktiva: prezent i imperfekat, objasniti principe tvorbe i primenjivati samo u datim rečeničnim modelima (naredbe i finalne rečenice).

Slaganje participa sa subjektom u pasivnim konstrukcijama.

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila (sa akcentom na oblike koji ne postoje u srpskom jeziku).

Pisanje velikog slova.

Leksikografija

Služenje dvojezičnim rečnicima.

Napomena:
**Način ostvarivanja programa drugog stranog jezika (uputstvo) za španski jezik dat je nakon programa španskog jezika kao drugog stranog jezika za gimnaziju za IV razred.*

ITALIJANSKI JEZIK
(DRUGI STRANI JEZIK I, II, III I IV GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave italijanskog jezika jeste: osposobljavanje učenika za uspešnu komunikaciju na italijanskom jeziku; sticanje i produbljivanje poznavanja italijanskog jezika u svim jezičkim veštinama i aktivnostima; upoznavanje osnovnih elemenata italijanske kulture i civilizacije.

Zadaci nastave italijanskog jezika jesu:

- osposobljavanje učenika da razume italijanski jezik i da taj jezik aktivno koristi;

- ovladavanje veštinama razumevanja, govorenja, čitanja i pisanja;

- osposobljavanje za uočavanje jezičke zakonitosti i specifičnosti prisutne u materijalu koji se koristi u nastavi;

- sticanje svesti i saznanja o osnovnim civilizacijskim specifičnostima Italije, o sličnostima i razlikama u pogledu navika i običaja, mentaliteta i institucija u odnosu na našu sredinu;

- podsticanje učenika na samostalni rad i proširivanje stečenih znanja.

I razred

(2 časa nedeljno - 74 časa godišnje)

A Operativni zadaci

Tokom prvog razreda učenik treba da savlada osnovne jezičke veštine na način i u obimu koji su niže navedeni:

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- poznaje glasove italijanskog jezika, sa posebnim osvrtom na one koji se razlikuju od našeg glasovnog sistema;

- da bude u stanju da razume jednostavnu izvornu usmenu poruku (leksički i sintaksički primerenu nivou znanja koji je predviđen za prvu godinu učenja) iskazanu na standardnom italijanskom jeziku i da, pri tome, pokaže globalno razumevanje poruke;

- da razume one izraze koje nastavnik upotrebljava za vreme časa da bi dao uputstva za rad i drugo;

- da razume kratke dijaloge i monološka izlaganja iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala a koje sadrže isključivo građu obrađenu tokom prvog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- pravilno izgovara glasove, posebno one koje naš jezik ne poznaje;

- prepoznaje osnovne intonacijske sheme;

- koristi ustaljene izraze učtivosti, postavlja pitanja i daje imperativne iskaze u osnovnoj komunikaciji na času;

- stupi u dijalog u okviru 4 do 5 replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na njih, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme ali uz nastavnikov podsticaj, u 3 do 5 rečenica predstavi sebe ili drugoga, podstaknut pitanjima saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd.

Treba da bude u stanju da postigne osnovne dogovore neophodne za elementarni društveni život.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- upozna i savlada tehnike čitanja u sebi i glasnog čitanja;

- upozna osnovna pravila grafije i ortografije;

- razume uputstva za izradu vežbanja u udžbeniku i priručnicima;

- razume smisao kratke pisane poruke, čestitke i razglednice;

- razume globalno i selektivno sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- upozna osnovna pravila grafije, ortografije i interpunkcije u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše kratke rečenice ili kraće tekstove do 50 reči na osnovu datog modela;

- kratko odgovori na jednostavna pitanja (ko, šta, gde) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu, okolini ili njega lično;

- piše reči i kratke rečenice ili tekst do 50 reči na osnovu date slike ili drugog vizuelnog podsticaja;

- piše kratku poruku, pismo, e-mail poruku, čestitku, razglednicu;

- izdvoji i napiše ključne reči iz obrađenog dijaloga ili teksta.

B Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Pozdraviti	*Buongiorno! buonasera! ciao!*
Predstaviti se	*Io mi chiamo...*
Tražiti od drugoga da se predstavi	*Come ti chiami?*
Iskazati fizičke osete	*Ho fame, ho sete, ho sonno...*
Obavestiti o mestu stanovanja	*Abito in via Rossi 4*
Izraziti posedovanje	*La mia penna è qui*
Postići dogovor	*Ti va di fare...*
Uputiti i prihvatiti poziv	*Vuoi venire a casa mia?* *Sì, volentieri*
Opisati osobu	*Marco è alto, ha i capelli rossi ed è simpatico*
Orijentisati se u prostoru	*Dov'è via Rossi?*
Izraziti želju	*Voglio andare a casa.*
Izraziti zahvalnost	*Grazie, grazie mille.*

Obavestiti o vremenu	*Che tempo fa?*
Obavestiti o zdravstvenom stanju	*Come stai?*
Obavestiti o svojim aktivnostima	*Questo pomeriggio sono occupata.*
Obavestiti o datumu i mesecu	*Quando sei nata?*
Iskazati suprotno mišljenje	*A me invece non piace il calcio.*
Iskazati količinu	*Ci sono due quaderni, qui.*
Izdati naređenje	*Porta qua la sedia!*

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (odnosi u porodici), stanovanje, ishrana, opis mesta, škola, slobodno vreme, druženje, muzika, sport, merenje vremena, vremenski uslovi, praznici, običaji.

U realizaciji ovog segmenta nastave treba voditi računa da se izbegavaju stereotipi i opšta mesta; aktivnosti treba organizovati i uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Italije.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Abeceda i ortografska pravila. Postepeno uvođenje u pravilan izgovor i intonaciju, sa posebnim osvrtom na glasove koji se razlikuju od našeg glasovnog sistema. Izgovor i pisanje glasova sa odgovarajućim grafemom, digramom i trigramom (*c, g, ci, gi, ch, gh, gli, sc, qu, z, gn, s*). Pojačani izgovor samoglasnika. Položaj akcenta. Beleženje akcenta. Elizija. Krnjenje reči. Intonacija upitnih i izjavnih iskaza.

Član

Određeni i neodređeni član. Osnovna upotreba određenog i neodređenog člana.

Član spojen s predlozima *di, a, da, in, su* i *con*.

Određeni član uz glavne i redne brojeve.

Imenica

Rod imenica. Pravilna množina imenica. Množina imenica na *-co, -go, -ca, -ga*.

Najčešći primeri nepravilne množine: imenice koje se završavaju na konsonant *(il bar, i bar*), imenice koje se završavaju na naglašeni vokal (*la città, le città*), skraćene imenice (*la foto, le foto*), jednosložne imenice (*il re, i re*), imenice koje se završavaju na i (*la tesi, le tesi*).

Zamenice

Lične zamenice u službi subjekta: *io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Naglašene lične zamenice u službi objekta: *me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Prisvojne zamenice *(mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro).*

Pokazne zamenice *(questo, quello).*

Upitne zamenice *chi?* i *che?/ che cosa?*

Neodređene zamenice *ognuno* i *qualcuno*.

Pridevi

Opisni pridevi, slaganje prideva i imenice u rodu i broju. Opisni pridevi *buono* i *bello*; neodređeni pridev *tutto*.

Pridevi na *-co* (*bianco, simpatico*), *-go (largo, analogo*).

Prisvojni pridevi: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro.* Upotreba člana uz prisvojne prideve.

Morfološke odlike prideva *questo, quello, bello* i *buono*.

Neodređeni pridevi *ogni* i *qualche*.

Naziv boja, morfološke osobenosti prideva *viola, rosa, blu, arancione*.

Brojevi: glavni brojevi, redni brojevi. Upotreba glavnih i rednih brojeva pri označavanju datuma.

Glagol

Sadašnje vreme *(Indicativo Presente)* triju konjugacija. Sadašnje vreme nepravilnih glagola: *essere, avere, andare, dare, fare, bere, venire, stare, uscire, dire, tenere.*

Sadašnje vreme modalnih glagola *volere, dovere, potere, sapere*.

Upotreba glagola *piacere*.

Particip prošli i prošlo svršeno vreme *Passato prossimo*: prelaznih i neprelaznih glagola; nepravilnih glagola.

Buduće vreme *(Futuro semplice)* glagola s pravilnim i nepravilnim osnovama.

Predbuduće vreme *(Futuro anteriore).*

Prilozi

Vrste priloga: za način, mesto i vreme.

Priloške rečce *ci* i *vi*.

Predlozi

Prosti predlozi *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* i njihova osnovna upotreba. Predlozi *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro.*

Sintaksa

Prosta rečenica: potvrdna, upitna, odrična. *Tu sei italiano. No, io non sono italiano. (Tu) sei italiano?*

Složena rečenica:

Adesso non lavoro più, ma ho più tempo per leggere e scrivere e giocare con i miei nipoti.

Red reči u rečenici. Mesto priloga i priloških odredbi. *Nel libretto ci sono nomi dei professori e altre informazioni utili.*

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o italijanskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

ITALIJANSKI JEZIK
(DRUGI STRANI JEZIK - V, VI, VII I VIII GODINA UČENJA)

CILJ I ZADACI

Cilj nastave italijanskog jezika je sticanje, proširivanje i produbljivanje znanja i umenja u svim jezičkim aktivnostima, upoznavanje kulturnog nasleđa stvorenog na datom stranom jeziku i osposobljavanje za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Zadaci nastave italijanskog jezika su da učenici:

- usvoje govorni jezik u okviru novih 1200 reči i izraza što u toku osam godina učenja jezika čini ukupan fond od oko 2600 reči i izraza produktivno, a receptivno i više;

- neguju pravilan izgovor i intonaciju uz obraćanje pažnje na one ritmički i prozodijske sheme koje su bitne pri usmenom izražavanju;

- razumeju govor (neposredno i putem medija) i spontano se izražavaju u okviru tema iz svakodnevnog života i osnovne tematike iz prirodnih i društvenih nauka;

- ovladaju tehnikom informativnog čitanja i razumeju složenije jezičko-stilske strukture u tekstu, kao i upoznaju osobenosti jezika čitanjem odlomaka iz poznatih književnih i naučno-popularnih dela u skladu sa interesovanjima, uzrastom i potrebama učenika;

- razvijaju sposobnosti pravilnog pisanog izražavanja, pisanja kraćih samostalnih sastava i njihove usmene interpretacije;

- stiču nova saznanja o karakteristikama zemalja i naroda čiji jezik uče, posebno onih koje su bitne za razumevanje jezika i kulture datog naroda;

- upoznaju one istorijske događaje koji su od značaja i u svetskim okvirima i naučno-tehnička dostignuća zemalja čiji jezik uče, uz izbor odgovarajućih sadržaja i u korelaciji sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima;

- osposobe se za vođenje razgovora o našoj zemlji, njenim lepotama, kulturnim i istorijskim tekovinama;

- stiču opštu kulturu i razvijaju međukulturnu saradnju i toleranciju, moralne, radne i estetske vrednosti, maštu i kreativnost;

- osposobe se za dalje obrazovanje i samoobrazovanje korišćenjem rečnika, leksikona i druge priručne literature.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih funkcija sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi; oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe, izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

OPŠTI TIP GIMNAZIJA, PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER I DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

I razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

Pasivna konstrukcija sa glagolom *essere*.

Il libro è stato letto.

Pasivna konstrukcija sa glagolom *venire*.

La lezione viene studiata.

Složene rečenice sa infinitivom (sa modalnim glagolima i finalne rečenice)

Devo vederlo.

Posso venire alle 7.

Pitanja sa upitnim rečima

Chi; Che cosa; Come; Dove.

Finalne rečenice

sa upotrebom *per + infinito*

Siamo qui per studiare la lingua italiana.

Hipotetične rečenice

Realna hipoteza *(periodo ipotetico della realtà)* sa *passato prossimo* (ili *imperativo*) i *presente*.

Negacija

Niente, per niente, mai, assolutamente, nessuno.

No, non è cevuto nessuno.

No, non ho visto niente.

No, non ho fatto mai una cosa del genere.

Indirektno upitna rečenica

Ti chiedo se tu possa venire oggi.

Maria domanda se faccia bel tempo a Roma.

Kazivanje pretpostavke

se + imperfetto

Se faceva bel tempo, andavamo in gita.

Kazivanje želje, volje, namere

a) konjunktivom,

b) infinitivom.

Voglio che tu torni a casa. Maria vuole che voi andiate a teatro tutti insieme.

Vorrei che tu venissi questa sera al concerto.

Mi piacerebbe conoscere questa attrice. Lui lavora molto per guadagnare per vivere. Lei studia molto per imparare bene l'italiano.

Promena značenja prideva u zavisnosti od pozicije uz imenicu

Una donna grande/ Una gran donna

Una macchina nuova/ Una nuova macchina

Kazivanje vremena i Odredbe za vreme

dani u nedelji, *domani, ieri, passato, scorso, prossimo, durante, fra/tra, fa.*

Ci vediamo domani. Ieri sono stato a scuola tutto il giorno. Ho comprato la macchina l'anno scorso. L'anno prossimo andiamo in vacanza in Sardegna. Marco viene fra/tra cinque minuti. L'ho visto un'ora fa.

Poređenje

Komparativ uvećavanja, komparativ umanjivanja, relativni superlativ, apsolutni superlativ.

E' il libro più interessante che io abbia mai letto. Il film di Fellini che ho visto ieri è meno interessante degli altri.

Odredbe za način

prilozi na - *mente* i priloške konstrukcije

Maria legge il libro pazientemente. Maria legge il libro con molta pazienza.

Izrazi za meru i količinu

molto, un po' di, una dozzina di, un centinaio, circa, quasi…

Quante volte hai visto questo film? Circa una dozzina di volte.

Član

Oblici određenog i neodređenog člana.

Član spojen s predlozima *di, a, da, in, su* i *con.*

Partitivni član kao supletivni oblik množine neodrešenog člana *(C'è un ragazzo: Ci sono dei ragazzi)* i kao oblik za iskazivanje neodređene količine *(Desidero del vino).*

Upotreba člana uz prisvojni pridev i imenice koje iskazuju blisko srodstvo *(Mia madre si chiama Maria, i miei cugini si chiamano Franco e Giorgio).*

Imenica

Rod i broj imenica. Nastavci za muški i ženski rod. Izuzeci i građenje množine imenica.

Posuđenice.

Izuzeci u rodu imenice. Rod posuđenica.

Pridev

Vrste prideva.

Morfološke odlike prideva *quello, bello* i *buono*.

Nepromenljivi pridevi.

Prisvojni pridevi i pokazni pridevi.

Osnovni brojevi.

Neodređeni pridevi *ogni* i *qualche*.

Etnici: najfrekventniji nazivi pripadnika stranih nacija i žitelja značajnijih italijanskih gradova.

Zamenica

Lične zamenice u službi objekta *(io, tu, lui, lei, noi, voi, loro)*.

Naglašene i nenaglašene lične zamenice.

Povratne zamenice.

Relativna zamenica *che.*

Neodređene zamenice *qualcuno* i *ognuno*.

Prisvojne zamenice i pokazne zamenice.

Upitne zamenice *chi?* i *che? / che cosa?*

Slaganje determinativa i imenice u rodu i broju, apokopiranje prideva uz imenicu, neodređeni determinativi (*questo, quello, tutto, ogni, qualche, qualunque, qualsiasi…)* u različitim značenjima.

Ho letto quel nuovo libro di Tabucchi.

Ho conosciuto tutte le amiche di Marco.

Un uomo qualsiasi…

Ogni giorno vado a scuola.

Ho comprato qualche rivista.

Rod i broj imenica. Nastavci za muški i ženski rod.

Izuzeci u građenju množine imenica.

Posuđenice.

Glagol

Oblici indikativa: sva glagolska vremena savladana u osnovnoj školi primenjivati i prepoznavati u tekstu/govoru.

Oblici konjunktiva: prezent i imperfekat, objasniti principe tvorbe i primenjivati samo u datim rečeničnim modelima.

Slaganje participa sa subjektom u pasivnim konstrukcijama.

Najfrekventniji glagoli i njihova rekcija *(finire, cominciare, pensare, credere, dire, provare, parlare).*

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila (Sa akcentom na oblike koji ne postoje u srpskom jeziku)

Pisanje velikog slova.

Leksikografija

Služenje dvojezičnim rečnicima.

LATINSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave latinskog jezika je osposobljavanje učenika da pravilno čitaju i pišu reči, kraće rečenice i jednostavne prilagođene tekstove; ovladavanje i primena znanja o jeziku; razumevanje, prevođenje i interpretacija teksta; prepoznavanje uticaja latinskog jezika na uobličenje leksike i frazeologije u savremenim jezicima i uočavanje značaja kulturnog nasleđa antičke kulture.

Zadaci nastave latinskog jezika su da učenici:

- tačno primenjuju pravila izgovora i naglašavanja;

- tačno primenjuju pravila ortografije;

- uoče specifičnosti izgovora i pravopisa u latinskom jeziku;

- samostalno određuju vrste reči i razlikuju nominalne i verbalne kategorije;

- pravilno čitaju i određuju osnovne funkcije reči u sintagmama/rečenicama;

- morfološki analiziraju rečenicu;

- upoređuju i povezuju gramatiku maternjeg i latinskog, odnosno stranog i latinskog jezika;

- samostalno ili uz pomoć nastavnika sastavljaju kratke rečenice, popunjavaju tekst ili povezuju delove teksta;

- samostalno koriste dvojezične rečnike;

- uz pomoć rečnika ili nastavnika prevode jednostavne rečenice ili kratak tekst sa latinskog na maternji jezik i obratno;

- razumeju jednostavan tekst, samostalno ili uz pomoć nastavnika izdvajaju bitno u rečenici ili tekstu;

- iskazuju svoj utisak o tekstu, pozivajući se na sam tekst, i interpretiraju ga svojim rečima (na srpskom) referirajući na situacije iz okruženja, kao i na druga iskustva i znanja;

- usvajaju određeni fond reči i izraza relevantan za buduće obrazovanje i bolje razumevanje terminologije u svim domenima života;

- prepoznaju i razumeju na osnovu latinskih reči i izraza značenje reči u maternjem i drugim jezicima;

- prepoznaju povezanost prošlosti i sadašnjosti uočavajući sličnosti i razlike u kulturama;

- prepoznaju tekovine i značaj antičke civilizacije;

- citiraju i upotrebljavaju jednostavne izreke u konkretnim situacijama.

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Latinski jezik i njegova rasprostranjenost. Abeceda. Izgovor. Naglasak. Vrste reči i njihova promena. Kategorije nominalne i verbalne promene.

Imenske reči

I a - deklinacija imenica i prideva

II o - deklinacija imenica i prideva muškog i srednjeg roda.

III - deklinacija imenica i prideva muškog, ženskog i srednjeg roda konsonantskih i vokalske osnove.

IV u - deklinacija.

V e - deklinacija.

Najvažniji izuzeci u deklinaciji.

Komparacija prideva. Supletivna i opisna komparacija.

Zamenice: lične, prisvojne, povratne, pokazne, odnosne, upitne.

Brojevi: osnovni i redni.

Glagoli

Indikativ vremena prezentske osnove aktiva i pasiva glagola I-IV konjugacije i glagola III konjugacije na - io. Indikativ vremena prezentske osnove glagola esse. Indikativ vremena perfekatske osnove glagola I-IV konjugacije, glagola III konjugacije na - io i glagola esse. Particip perfekta pasiva. Indikativ vremena složenih s participom perfekta pasiva i glagolom esse.

Imperativ prezenta i futura aktiva glagola svih konjugacija i imperativ prezenta i futura glagola esse.

Nepromenljive vrste reči

Prilozi; tvorba i komparacija.

Pismeni zadaci: u prvom polugodištu predviđen je programom jedan kontrolni zadatak (test), u drugom polugodištu dva pismena zadatka (prevod rečenica sa latinskog na srpski jezik i obratno).

Lektira: Grimal, Pjer: Rimska civilizacija (u prevodu)

ISTORIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave istorije je sticanje humanističkog obrazovanja i razvijanje istorijske svesti; razumevanje istorijskog prostora i vremena, istorijskih događaja, pojava i procesa i uloge istaknutih ličnosti; razvijanje individualnog i nacionalnog identiteta; sticanje i proširivanje znanja, razvijanje veština i formiranje stavova neophodnih za razumevanje savremenog sveta (u nacionalnom, regionalnom, evropskom i globalnom okviru); unapređivanje funkcionalnih veština i kompetencija neophodnih za život u savremenom društvu (istraživačkih veština, kritičkog i kreativnog mišljenja, sposobnosti izražavanja i obrazlaganja sopstvenih stavova, razumevanja multikulturalnosti, razvijanje tolerancije i kulture argumentovanog dijaloga); osposobljavanje za efikasno korišćenje

informaciono-komunikacionih tehnologija; razvijanje svesti o potrebi stalnog usavršavanja i svesti o važnosti negovanja kulturno-istorijske baštine.

Zadaci nastave istorije su da učenici:

- steknu i prošire znanja o nacionalnoj i opštoj istoriji (političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj...), da razumeju uzroke i posledice istorijskih događaja, pojava i procesa, i ulogu istaknutih ličnosti u razvoju ljudskog društva;

- poseduju svest o povezanosti pojava iz prošlosti sa pojavama iz sadašnjosti;

- razumeju da nacionalna istorija predstavlja sastavni deo regionalne, evropske i globalne istorije;

- razvijaju istraživački duh i kritički odnos prema prošlosti samostalnom analizom različitih istorijskih izvora i literature i pronalaženjem i sistematizovanjem stečenih informacija;

- budu osposobljeni za pronalaženje, prikupljanje i korišćenje informacija datih u različitim simboličkim modalitetima (istorijske karte, grafikoni, tabele...) i njihovo povezivanje sa prethodnim istorijskim znanjem;

- budu osposobljeni da prepoznaju različita tumačenja istih istorijskih događaja;

- povezuju stečena znanja i veštine sa sadržajima srodnih nastavnih predmeta

- budu osposobljeni za primenu stečenih znanja i praktičnih veština u svakodnevnom životu;

- unapređuju veštine neophodne za individualni i timski rad (komunikativnost, obrazlaganje sopstvenih stavova, argumentovani dijalog...)

- razvijaju odgovornost, sistematičnost, preciznost i pozitivni stav prema učenju;

- razvijaju svest o kvalitetu stečenog znanja i potrebi stalnog usavršavanja.

I razred
gimnazija društveno-jezičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: UVOD U ISTORIJU

- Istorija kao nauka i nastavni predmet; odnos istorije prema drugim naukama

- Istorijski izvori, računanje vremena, istorijska razdoblja (periodizacija)

II tema: PRAISTORIJSKA ZAJEDNICA

- Život ljudi u starijem i mlađem kamenom i u metalnom dobu

- Verske predstave i počeci likovnih umetnosti u praistorijskim zajednicama

- Praistorijska nalazišta i kulture na centralnom Balkanu

III tema: STARI VEK

- Opšte odlike Starog veka (vreme, prostor i narodi; struktura društva, verovanja, kultura)

Stari istok

- Opšte osobine istorije Starog istoka (hronološki, geografski i etnički okviri, društveno ustrojstvo)

- Egipat: Staro, Srednje i Novo carstvo

- Države Mesopotamije, Male Azije i Bliskog istoka (Levanta)

- Pismenost, kultura i pravo naroda Starog istoka

- Religije naroda Starog istoka

Stara Grčka

- Najstarija istorija Grčke (doseljavanje Grka na Balkan, minojski Krit, mikenska Grčka, Trojanski rat)

- Od Mikenskog ka Homerskom dobu. Dorska i jonska seoba, društveni poredak u IX i VIII veku pre n. e.

- Nastanak polisa, grčka kolonizacija, promene društvenog i državnog uređenja od VIII do VI veka pre n. e.

- Sparta: osobenosti uređenja i života (Likurg, Peloponeski savez)

- Atina: najstarija istorija, društvene borbe, reforme, nastanak i razvoj demokratije

- Grčko-persijski ratovi. Početak i tok, njihov uticaj na društvene i privredne odnose u polisima, Delski savez

- Periklovo doba, Atinski pomorski savez, Peloponeski rat

- Kultura starih Grka (religija, mitovi, nauka, umetnost)

- Kriza polisa i uspon Makedonije

- Aleksandrova osvajanja i helenističke monarhije

- Helenistička kultura

Stari Rim

- Najstarija istorija Rima (stanovništvo Italije, osnivanje Rima, doba kraljeva)

- Doba republike (osnivanje republike, društveno i državno uređenje)

- Rimska osvajanja u Italiji

- Rimska osvajanja u Sredozemlju (punski ratovi i ratovi s helenističkim monarhijama)

- Kriza republike i početak građanskih ratova (reforme braće Grah, Marije i Sula)

- Prvi i Drugi trijumvirat

- Rimska kultura u doba republike (religija, nauka i umetnost)

- Avgustov principat

- Rimsko carstvo od I do III veka

- Dominat. Reforme Dioklecijana i Konstantina

- Rimska kultura u razdoblju od I do IV veka (religija, nauka i umetnost)

- Pojava i širenje hrišćanstva

- Rimske provincije na Balkanskom poluostrvu

IV tema: POZNA ANTIKA I RANI SREDNJI VEK

- Podela Rimskog carstva. Opadanje i propast Zapadnog carstva

- Seoba naroda i stvaranje "varvarskih" država na zapadu

- Istočno carstvo, IV-VI vek. Justinijanova obnova - Kultura ranovizantijskog doba

- Avarski pohodi i naseljavanje Slovena na Balkanu

I razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: UVOD U ISTORIJU

- Istorija kao nauka i nastavni predmet; odnos istorije prema drugim naukama

- Istorijski izvori, računanje vremena, istorijska razdoblja (periodizacija)

II tema: PRAISTORIJSKA ZAJEDNICA

- Život ljudi u starijem i mlađem kamenom i u metalnom dobu

- Verske predstave i počeci likovnih umetnosti u praistorijskim zajednicama

- Praistorijska nalazišta i kulture na centralnom Balkanu

III tema: STARI VEK

- Opšte odlike Starog veka (vreme, prostor i narodi; struktura društva, verovanja, kultura)

Stari istok

- Opšte osobine istorije Starog istoka (hronološki, geografski i etnički okviri, društveno ustrojstvo)

- Egipat: Staro, Srednje i Novo carstvo

- Države Mesopotamije, Male Azije i Bliskog istoka (Levanta)

- Pismenost, kultura i pravo naroda Starog istoka

- Religije naroda Starog istoka

Stara Grčka

- Najstarija istorija Grčke (doseljavanje Grka na Balkan, minojski Krit, mikenska Grčka, Trojanski rat)

- Od Mikenskog ka Homerskom dobu. Dorska i jonska seoba, društveni poredak u IH i VIII veku pre n. e.

- Nastanak polisa, grčka kolonizacija, promene društvenog i državnog uređenja od VIII do VI veka pre n. e.

- Sparta: osobenosti uređenja i života (Likurg, Peloponeski savez)

- Atina: najstarija istorija, društvene borbe, reforme, nastanak i razvoj demokratije

- Grčko-persijski ratovi. Početak i tok, njihov uticaj na društvene i privredne odnose u polisima, Delski savez

- Periklovo doba, Atinski pomorski savez, Peloponeski rat

- Kultura starih Grka (religija, mitovi, nauka, umetnost)

- Kriza polisa i uspon Makedonije

- Aleksandrova osvajanja i helenističke monarhije

- Helenistička kultura

Stari Rim

- Najstarija istorija Rima (stanovništvo Italije, osnivanje Rima, doba kraljeva)

- Doba republike (osnivanje republike, društveno i državno uređenje)

- Rimska osvajanja u Italiji

- Rimska osvajanja u Sredozemlju (punski ratovi i ratovi s helenističkim monarhijama)

- Kriza republike i početak građanskih ratova (reforme braće Grah, Marije i Sula)

- Prvi i Drugi trijumvirat

- Rimska kultura u doba republike (religija, nauka i umetnost)

- Avgustov principat

- Rimsko carstvo od I do III veka

- Dominat. Reforme Dioklecijana i Konstantina

- Rimska kultura u razdoblju od I do IV veka (religija, nauka i umetnost)

- Pojava i širenje hrišćanstva

- Rimske provincije na Balkanskom poluostrvu

IV tema: POZNA ANTIKA I RANI SREDNJI VEK

- Podela Rimskog carstva. Opadanje i propast Zapadnog carstva

- Seoba naroda i stvaranje "varvarskih" država na zapadu

- Franačka država i ujedinjenje zapadne Evrope pod Karlom Velikim

- Nastanak feudalnog društva u zapadnoj Evropi

- Kultura ranog srednjeg veka u zapadnoj Evropi

- Vizantijsko carstvo, IV-VI vek. Justinijanova obnova

- Kultura ranovizantijskog doba

- Avarski pohodi i naseljavanje Slovena na Balkanu

- Pokrštavanje Srba i njihova rana pismenost

- Srbi i srpske države do kraja XII veka. Odnosi sa Vizantijom, Bugarima i Ugrima

GEOGRAFIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave geografije u gimnaziji je razvoj geografskog logičkog mišljenja i sticanje novih znanja, veština i stavova iz oblasti fizičke i društvene geografije, geografije sveta i nacionalne geografije Srbije (geografskim pojmovima, pojavama, procesima i zakonitostima), neophodnim za razumevanje savremene svetske stvarnosti i razvoj moralnih vrednosti, tolerancije, poštovanja i pripadnosti multietničkom, multijezičkom i multikulturalnom svetu.

Zadaci nastave geografije su da učenici:

- upoznaju predmet i metode proučavanja prirodno-geografskih i društveno-geografskih pojava, procesa, objekata i zakonitosti i njihovo delovanje na geografsku sredinu;

- prepoznaju i funkcionalno koristi korelaciju između geografije i drugih prirodnih i društvenih nauka;

- stiču nova znanja o zakonitostima razvoja geografske sredine kao rezultatu delovanja prirodnih i društvenih pojava i procesa;

- stiču kvalitetna znanja o prirodi, stanovništvu, naseljenosti i privredi Srbije i njenom položaju, mestu i ulozi u savremenom svetu;

- upoznaju aktuelnu i kompleksnu geografsku stvarnost savremenog sveta i razvija vrednosne stavove neophodne za život i rad;

- razvijaju osećanja socijalne pripadnosti sopstvenoj naciji i kulturi i doprinosi očuvanju i negovanju nacionalnog i multikulturalnog identiteta;

- razvijaju saradnju i solidarnost između pripadnika različitih socijalnih, etničkih i kulturnih grupa;

- analiziraju i primenjuje nove informaciono-komunikacione tehnologije u geografiji i uočava njihovu važnost u geografskim saznanjima;

- razvijaju svest o značaju održivog razvoja, zaštiti i očuvanju prirodne i životne (društvene) sredine;

- unapređuju veštine i sposobnosti za pronalaženje, analizu, primenu i saopštavanje geografskih činjenica i zakonitosti;

- unapređuju veštine aktivnog, funkcionalnog i kooperativnog učenja i razvija motivaciju za samostalno učenje;

- razvijaju sposobnosti za učenje i obrazovanje tokom celog života i uključivanje u međunarodne i profesionalne procese.

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

FIZIČKA GEOGRAFIJA

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Uvodni čas

I UVOD U FIZIČKU GEOGRAFIJU

1. Uvod u geografiju: razvoj geografske misli kroz razvoj ljudskog društva.

2. Fizička geografija - predmet, podela i zadatak proučavanja: kratak pregled istorije fizičke geografije; veze sa srodnim naukama.

II OPŠTE FIZIČKO-GEOGRAFSKE ODLIKE ZEMLJE

1. Zemlja u kosmosu: savremene hipoteze o postanku Zemlje i Sunčevog sistema.

2. Geografske posledice Zemljinog oblika i njenih kretanja: posledice rotacije i revolucije.

III UNUTRAŠNJA GRAĐA ZEMLJE I GEOLOŠKI RAZVOJ ZEMLJINE KORE

1. Zemljine sfere: unutrašnje geosfere: jezgro, omotač jezgra; zemljina kora (litosfera): metode upoznavanja Zemljine unutrašnjosti; spoljašnje sfere: atmosfera, hidrosfera, biosfera.

2. Zemljina kora: mineralna građa Zemljine kore; minerali i njihove osobine.

3. Stene: magmatske, sedimentne i metamorfne stene; rude i mineralni resursi.

4. Geološki razvoj Zemljine kore: kratak pregled po erama, periodima i epohama.

IV RELJEF ZEMLJINE POVRŠINE

1. Reljef litosfere: morfostrukture; unutrašnje sile (pojam); epirogeni pokreti - postanak kontinenata i okeanskih basena.

2. Orogeni pokreti - vertikalni i horizontalni: rasedanje - stvaranje gromadnih planina i kotlina; nabiranje - stvaranje venčanih planina; osnovni oblici reljefa: planine i ravnice.

3. Vulkanizam: elementi vulkana; vulkanski oblici reljefa, tipovi vulkana; vulkanske zone na Zemlji.

4. Zemljotresi: podela zemljotresa; jačina zemljotresa; zemljotresi - najstrašnije prirodne katastrofe; trusne zone na Zemlji; trusna područja u Srbiji, metode predviđanja zemljotresa.

5. Oblici reljefa nastali radom spoljašnjih sila: morfoskulpture: pojam spoljašnjih sila, raspadanje stena, denudacija.

6. Rečna erozija (rad tekućih voda): oblici reljefa nastali radom rečne erozije; tipovi dolina; akumulativni rečni oblici.

7. Kraška erozija: površinski kraški oblici; podzemni kraški oblici reljefa; Dinarski kras.

8. Glacijalna erozija: erozivni i akumulativni oblici reljefa

9. Eolska erozija: erozivni i akumulativni oblici reljefa.

10. Abrazija: abrazioni oblici reljefa; tipovi morskih obala.

V ATMOSFERA

1. Atmosfera: struktura atmosfere i sastav vazduha.

2. Klimatski elementi: temperatura vazduha; zagrevanje i hlađenje vazduha; merenje temperature vazduha; dnevni i godišnji tok; termički gradijent i temperaturna inverzija (pojmovi); geografski raspored temperature - izotermne karte.

3. Vazdušni pritisak: merenje vazdušnog pritiska; cikloni i anticikloni; opšta cirkulacija atmosfere.

4. Vetar: planetarni, periodični (monsuni) i lokalni vetrovi.

5. Vlažnost vazduha i trajanje sunčevog sjaja: isparavanje, vlažnost vazduha; magle i oblaci (tipovi oblaka); trajanje sunčevog sjaja (insolacija).

6. Padavine: niske (rosa, slana, inje i poledica) i visoke padavine (kiša, sneg i grad); merenje padavina; godišnje sume padavina; geografski raspored padavina na Zemlji - izohijetne karte.

7. Vreme: pojam vremena u meteorološkom smislu; vazdušne mase i vazdušni frontovi; meteorološke stanice; prognoza vremena; nagle promene vremena - atmosferske nepogode.

8. Klima: osnovni klimatski pojasevi i tipovi na Zemlji; pojmovi - mikroklima i klima gradova.

9. Čovek i klima: uticaj ljudske delatnosti na promenu (zagađivanje) vazduha i kolebanje klimata; otopljavanje klimata ("efekat staklene bašte"), kisele kiše, uništavanje ozonskog omotača: uzroci i posledice.

VI HIDROSFERA

1. Svetsko more: horizontalna podela (mora, zalivi, moreuzi); reljef dna okeanskih basena.

2. Hemijske i fizičke osobine morske vode: slanost (salinitet), temperatura, providnost, boja, svetlucanje.

3. Kretanje morske vode: talasi, morske struje, plima i oseka.

4. Značaj mora: more kolevka života i neiscrpni izvor slatke vode i energije, ogroman rezervoar hrane i najbogatiji "rudnik" sveta; saobraćajni značaj mora: zaštita svetskog mora. Vode na kopnu: podzemne vode; izdan i izvori; termo-mineralne vode (klasifikacija i značaj); korišćenje podzemnih voda i neophodnost njihove zaštite.

6. Reke: osnovni elementi vodotoka; rečni sistem, rečni sliv i rečna mreža.

7. Osnovne hidrološke karakteristike reka: promene vodostaja i proticaja na rekama; rečni režimi; vodne snage; korišćenje i značaj vodotoka; zaštita od zagađivanja.

8. Jezera: način postanka; klasifikacija (podela) jezera, živi svet jezera; značaj jezera i njihova zaštita.

9. Led na kopnu: snežna granica i stalni sneg; lavine; postanak lednika i njihovi tipovi; savremeno geografsko rasprostiranje lednika; značaj lednika - klimatski i ekonomski.

VII BIOSFERA

1. Biljni i životinjski svet: uticaj prirodnih i društvenih činilaca na rasprostranjenje biljnog i životinjskog sveta.

2. Zemljište: osnovni tipovi tla; zaštita zemljišta od erozije, zagađivanja, zaslanjivanja, uništavanja.

3. Rasprostranjenje biljnih zajednica i životinjskog sveta na Zemlji: geografski raspored biljnih zajednica i životinjskog sveta (horizontalno i vertikalno rasprostranjenje); zaštita šuma i pojedinih retkih biljnih i životinjskih vrsta.

VIII FIZIČKO-GEOGRAFSKE ZAKONITOSTI U GEOGRAFSKOM OMOTAČU

1. Fizičko-geografski (prirodno-teritorijalni) kompleksi: prirodni pojasevi i zone - najkrupniji i najsloženiji prirodno-teritorijalni kompleksi na Zemlji; zone hladnog, umerenog i žarkog pojasa.

2. Osnovne fizičko-geografske zakonitosti u geografskom omotaču: zonalnost, integralnost (jedinstvo), ritmičnost (periodičnost), kruženje materije i energije; zaštita prirodno-teorijskih kompleksa.

3. Prirodna sredina i čovek. Vidovi uticaja čoveka na prirodu; uloga prirodne sredine u razvoju društva: prirodni resursi Zemlje (rezerve, obnavljanje, korišćenje i zaštita).

BIOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave biologije je da učenici razviju biološku, opštu naučnu i jezičku pismenost, da razviju sposobnosti, veštine i stavove korisne u svakodnevnom životu, da razviju motivaciju za učenje i interesovanja za biologiju kao nauku uz primenu koncepta održivog razvoja, etičnosti i prava budućih generacija na očuvanu životnu sredinu.

Zadaci nastave biologije su da učenici:

- usvoje nastavne sadržaje biologije sa naučnog aspekta kao osnov za akademsko obrazovanje i profesionalni razvoj;

- razumeju opšte zakonitosti koje vladaju u prirodi i prihvate ih kao osnov za formiranje sopstvenih i opštih normi ponašanja prema okolini u kojoj žive;

- steknu sposobnost integrativnog-multidisciplinarnog pristupa nastavnim sadržajima;

- razviju sposobnosti posmatranja, uočavanja, upoređivanja i analiziranja;

- razviju sposobnost logičkog, kritičkog mišljenja, zaključivanja i rešavanja problema;

- razviju naučnu pismenost, sposobnost za pisanu i verbalnu komunikaciju na maternjem jeziku u biologiji kao nauci;

- razviju sposobnost korišćenja informacionih tehnologija;

- razviju sposobnost pronalaženja, prikupljanja i analize bioloških materijala i podataka;

- razviju sposobnost za samostalno istraživanje;

- razviju sposobnost za rad u timu, samovrednovanje, samostalno prezentovanje rezultata rada i vršnjačko učenje;

- prihvate da su očuvanje prirode i zaštita životne sredine, poštovanje i čuvanje nacionalne i svetske kulturne baštine, odgovorno korišćenje prirodnih resursa i zaštita životinja njihovi prioritetni zadaci;

- razviju svest o važnosti zdravlja i praktikuju zdrave stilove života;

- razviju tolerantno, humano ponašanje bez obzira na nacionalne, religijske, polne i druge razlike među ljudima;

- osposobe se za samostalno i celoživotno učenje.

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje, 13 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

I OSNOVI CITOLOGIJE

Biologija ćelije. Hemijski sastav ćelije, organska i neorganska jedinjenja koja učestvuju u izgradnji ćelija.

Prokariotska i eukariotska ćelija.

Ćelijska membrana. Građa ćelijske membrane.

Jedro. Građa i uloga jedra. Membrana jedra i plazma jedra. Hromozomi, hromatin (organizacija hromatina, DNK, histoni, RNK, nehistonski proteini). Jedarce.

Ćelijske organele. Citoplazma. Ribozomi. Polizomi. Citoplazmatične membrane (endoplazmatične mreže, goldžijev sistem, lizozomi, specifične granule). Plastidi. Mitohondrije. Centrozom. Citoskelet.

Razlike između ćelija jednoćelijskih i višećelijskih organizama. Razlike između biljne i životinjske ćelije.

Ciklus ćelije. Deoba ćelije: amitoza, mitoza i mejoza.

Vežba: Metode i tehnike mikroskopiranja.

Vežba: Posmatranje mitoze i mejoze na trajnim i privremenim preparatima.

Vežba: Izrada privremenog mikroskopskog preparata.

Virusi. Poreklo i značaj.

PROKARIOTA

Domen bakterija *(Bacteria)*. Opšte odlike bakterija - građa i hemijski sastav bakterijske ćelije. Promet materija u bakteriji. Oblici i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija i rasprostranjenost. Bakterije izazivači bolesti biljaka, životinja i ljudi.

Razdeo modrozelene bakterije *(Cyanobacteria)*. Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija i rasprostranjenost. Značaj modrozelenih bakterija u prirodi.

EUKARIOTA

II MORFOLOGIJA, SISTEMATIKA I FILOGENIJA ALGI I GLJIVA

Zadaci morfologije i sistematike i njihov značaj. Taksonomske kategorije. Metode sistematike. Botanička nomenklatura. Principi filogenetske sistematike. Pregled viših taksona.

Vežba: osnovni principi i metode determinacije biljaka.

Razdeo crvene alge *(Rhodophyta)*. Opšte odlike - građa, oblici i razmnožavanje. Sistematika, rasprostranjenost i značaj crvenih algi.

Razdeo zelene alge *(Chlorophyta)*. Opšte odlike - građa, oblici i razmnožavanje. Sistematika, rasprostranjenost i značaj zelenih algi u prirodi.

Razdeo euglenoidne alge *(Euglenophyta)*. Opšte odlike na primeru zelene euglene. Rasprostranjenost i značaj.

Razdeo mrke alge (*Phaeophyta)*. Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika, rasprostranjenost i značaj mrkih algi.

Razdeo silikatne alge *(Bacillariophyta)*. Opšte odlike - građa ćelije i razmnožavanje. Sistematika, rasprostranjenost i značaj dijatomeja.

Vežba: determinacija nekih algi pomoću ključa.

III CARSTVO GLJIVA (UKLJUČUJUĆI I LIŠAJEVE)

Opšte odlike gljiva - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija. i rasprostranjenost. Značaj gljiva u prirodi i privredi. Gljive kao izazivači bolesti kultivisanih biljaka, domaćih životinja i čoveka.

Opšte odlike lišajeva (razdeo *Lichenes*) - komponente lišajeva, građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija i rasprostranjenost. Značaj lišajeva u prirodi i privredi.

Vežba: determinacija lišajeva iz najbliže okoline.

IV MORFOLOGIJA, SISTEMATIKA I FILOGENIJA BILJAKA

Biljna tkiva. Tvorna tkiva (meristemi). Pokorična, mehanička, apsorpciona, fotosintetička i provodna tkiva. Provodni snopići. Tkiva za magacioniranje, provetravanje i izlučivanje.

Morfologija vegetativnih organa. Koren, delovi, oblici, anatomska građa i metamorfoze. Izdanak, kratki i dugi, pupoljak. Stablo, oblici, grananje, koegzistentnost u građi, metamorfoze, anatomska građa (primarna i sekundarna). List, delovi, oblici, obod liske, složeni listovi, nervatura, anatomska građa, metamorfoze.

Vežba: posmatranje vegetativnih biljnih organa na svežem botaničkom materijalu.

Razdeo riniofite *(Rhyniophyta)*. Opšte odlike na primeru rinije.

Razdeo mahovine *(Bryophyta)*. Opšte odlike - građa, razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija i rasprostranjenost. Značaj mahovina u prirodi.

Vežba: determinacija mahovina iz najbliže okoline.

Razdeo prečice *(Lycopodiophyta)*. Fosilne prečice. Odlike na primeru asteroksilona. Opšte odlike recentnih prečica - građa, razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija i rasprostranjenost.

Razdeo rastavići *(Equisetophyta)*. Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija, rasprostranjenost i značaj.

Razdeo paprati *(Polypodiophyta)*. Opšte odlike - građa (koren, stablo i list), razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija, rasprostranjenost i značaj.

Vežba: determinacija paprati iz najbliže okoline.

Razdeo golosemenice *(Pinophyta)*. Klasa izumrlih semenih paprati *(Lyginopteriodopsida)* - odlike na liginopterisu.

Klasa cikasa *(Cucadopsida)*. Odlike. Rasprostranjenost i značaj.

Klasa gingkoa *(Gingkopsida)*. Odlike. Rasprostranjenost i značaj.

Klasa četinara *(Pinopsida)*. Opšte odlike - koren, stablo, list, reproduktivni organi, oprašivanje i oplođenje. Seme. Ciklus razvića. Sistematika. Filogenija golosemenica. Značaj.

Vežba: determinacija četinara iz najbliže okoline.

Razdeo skrivenosemenice *(Magnoliophyta)*. Reproduktivni organi: cvet (građa, simetrija, oprašivanje i oplođenje), cvasti (vrste), seme i plod (vrste plodova, rasejavanje plodova i semena).

Vežba: posmatranje reproduktivnih biljnih organa na svežem botaničkom materijalu.

Odlike dikotila i monokotila. Sistematika.

Klasa dikotila *(Magnoliopsida)*. Familije: ljutića, bukava, breza, kupusa, ruža, boba, pomoćnica, usnatica i glavočika. Filogenija, rasprostranjenost i značaj.

Vežba: determinacija rodova dikotila iz familija koje su izučavane.

Klasa monokotila *(Liliopsida)*. Familije: ljiljana, šaševa i trava. Filogenija, rasprostranjenost i značaj.

Vežba: determinacija rodova monokotila iz familija koje su izučavane.

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u gimnaziji jeste: da učenici usvoje elementarne matematičke kompetencije (znanja, veštine i vrednosne stavove) koje su potrebne za shvatanje pojava i zakonitosti u prirodi i društvu i koje će da osposobe učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja (u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse) i za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike su da učenici:

- razvijaju logičko i apstraktno mišljenje;

- razvijaju sposobnosti jasnog i preciznog izražavanja i korišćenja osnovnog matematičko-logičkog jezika;

- razvijaju sposobnosti određivanja i procene kvantitativnih veličina i njihovog odnosa;

- razlikuju geometrijske objekte i njihove uzajamne odnose i transformacije;

- razumeju funkcionalne zavisnosti, njihovo predstavljanje i primenu;

- razvijaju sistematičnost, urednost, preciznost, temeljnost, istrajnost, kritičnost u radu, kreativnost; razvijaju radne navike i sposobnosti za samostalni i grupni rad; formiraju sistem vrednosti;

- stiču znanja i veštine korisne za transfer u druge predmete i razvijaju sposobnosti za pravilno korišćenje stručne literature;

- formiraju svest o univerzalnosti i primeni matematičkog načina mišljenja;

- budu podstaknuti za stručni razvoj i usavršavanje u skladu sa individualnim sposobnostima i potrebama društva;

- razvijaju sposobnosti potrebne za rešavanje problema i novih situacija u procesu rada i svakodnevnom životu.

REDOVNA NASTAVA

Utvrđena su tri modela nastavnih planova i programa matematike za gimnazije:

M1 (4 + 4 + 4 + 4 = 16) - za opšti tip gimnazije;

M2 (4 + 3 + 2 + 2 = 11) - za društveno-jezički smer gimnazije;

M3 (4 + 5 + 5 + 4 =18) - za prirodno-matematički smer gimnazije;

Za I razred u sva tri modela program je isti.

I razred
gimnazija - svi modeli

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Logika i skupovi

Osnovne logičke i skupovne operacije. Važniji zakoni zaključivanja.

Osnovni matematički pojmovi, definicija, aksioma, teorema, dokaz.

Dekartov proizvod; relacije, funkcije.

Elementi kombinatorike (prebrojavanje konačnih skupova: pravilo zbira i pravilo proizvoda).

Realni brojevi

Pregled brojeva; operacije, polje realnih brojeva.

Približne vrednosti realnih brojeva (greške, granica greške, zaokrugljivanje brojeva; osnovne operacije sa približnim vrednostima.

Proporcionalnost

Razmera i proporcija, proporcionalnost veličina (direktna, obrnuta, uopštenje); primene (srazmerni račun, račun podele i mešanja).

Procentni račun, kamatni račun.

Tablično i grafičko prikazivanje stanja, pojava i procesa.

Uvod u geometriju

Osnovni i izvedeni pojmovi i stavovi geometrije. Osnovni objekti geometrije: tačka, prava, ravan.

Osnovni stavovi o relacijama pripadanja, rasporeda i paralelnosti.

Međusobni položaji tačaka, pravih i ravni.

Duž, mnogougaona linija. Poluprava, poluravan, poluprostor. Ugao, diedar. Mnogougao. Orijentacija.

Podudarnost

Osnovni stavovi o podudarnosti. Izometrije, podudarnost geometrijskih objekata. Podudarnost duži, uglova, trouglova.

Prav ugao. Normalnost pravih i ravni. Ugao između prave i ravni.

Vektori i operacije sa njima.

Direktne i indirektne izometrije. Simetrije, rotacije i translacije ravni i prostora.

Odnosi stranica i uglova trougla.

Kružnica i krug.

Značajne tačke trougla. Četvorougao.

Primene.

Konstruktivni zadaci (trougao, četvorougao, mnogougao, kružnica)

Racionalni algebarski izrazi

Polinomi i operacije sa njima; deljivost polinoma. Rastavljanje polinoma na činioce.

Operacije sa racionalnim algebarskim izrazima (algebarski razlomci).

Primena transformacija racionalnih algebarskih izraza kod rešavanja linearnih jednačina i nejednačina; linearne jednačine sa parametrima[1].

[1] *Tema "Linearne jednačine i nejednačine; linearna funkcija", kao posebna tema, izostavljena je. Ti sadržaji su obrađeni u VIII razredu osnovne škole i ovde se obavlja samo njihovo produbljivanje i manje proširivanje (jednačine s parametrima, sistemi s tri nepoznate).*

Važnije nejednakosti.

Sličnost

Merenje duži i uglova.

Proporcionalnost duži: Talesova teorema.

Homotetija. Sličnost. Pitagorina teorema.

Potencija tačke.

Primene.

Trigonometrija pravouglog trougla

Trigonometrijske funkcije oštrog ugla; osnovne trigonometrijske identičnosti.

Rešavanje pravouglog trougla.

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

FIZIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave fizike u gimnaziji jeste sticanje funkcionalne pismenosti (prirodno-naučne, matematičke, tehničke), sistematsko sticanje znanja o fizičkim pojavama i procesima i njihovo razumevanje na osnovu fizičkih modela i teorija, osposobljavanje učenika za primenu znanja i rešavanje problema i zadataka u novim i nepoznatim situacijama, aktivno sticanje znanja o fizičkim pojavama kroz istraživački pristup, sticanje radnih navika, odgovornosti i sposobnosti za samostalan rad i za timski rad, formiranje osnove za dalje obrazovanje.

Zadatak nastave fizike jeste stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada, primenom savremenih metodičkih i didaktičkih postupaka u nastavi, ciljevi i zadaci obrazovanja u celini, kao i ciljevi nastave fizike budu u punoj meri realizovani.

Ostali zadaci nastave fizike su da učenici:

- razvijaju funkcionalnu pismenost (prirodno-naučna, matematička, tehnička);

- sistematski stiču znanja o fizičkim pojavama i procesima;

- razumeju pojave, procese i odnose u prirodi na osnovu fizičkih modela i teorija;

- razvijaju način mišljenja i rasuđivanja u fizici;

- razvijaju svest o značaju eksperimenta u saznavanju, razumevanju i proveravanju fizičkih zakona;

- budu osposobljeni za primenu fizičkih metoda merenja u svim oblastima fizike;

- steknu sposobnost za uočavanje, formulisanje, analiziranje i rešavanje problema;

- razvijaju kompetencije za izvođenje jednostavnih istraživanja;

- razvijaju logičko i apstraktno mišljenje i kritički stav u mišljenju;

- shvate značaj fizike za tehniku i prirodne nauke;

- razvijaju sposobnosti za primenu znanja iz fizike;

- stiču znanja o prirodnim resursima, njihovoj ograničenosti i održivom korišćenju;

- razvijaju pravilan odnos prema zaštiti, obnovi i unapređenju životne sredine;

- razvijaju motivisanost za učenje i zainteresovanost za sadržaje fizike;

- razvijaju radne navike, odgovornost i sposobnost za primenu stečenih znanja.

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Uvod

1. Predmet, metode i zadaci fizike. Veza fizike sa drugim prirodnim naukama i sa tehnikom. Fizičke veličine - osnovne i izvedene jedinice (SI). Fizički zakoni. (R)

2. Vektori i osnovne operacije sa vektorima (sabiranje vektora, množenje vektora skalarom, razlaganje vektora). (P)

Demonstracioni ogled:

- Operacije s vektorima (pomoću dinamometra na magnetnoj tabli).

II Kretanje

1. Mehaničko kretanje, referentni sistem, relativnost kretanja. Materijalna tačka. Vektor položaja i pomeraj. Putanja i put. Pravolinijsko i krivolinijsko kretanje. Ravnomerno i neravnomerno kretanje. (R)

2. Srednja brzina. Trenutna brzina. Zakon slaganja brzina. (P)

3. Ubrzanje, tangencijalna i normalna komponenta ubrzanja. (R)

4. Ravnomerno i ravnomerno-promenljivo pravolinijsko kretanje (zavisnost brzine i puta od vremena; veza brzine i pređenog puta). (P)

5. Kretanje sa ubrzanjem g-vertikalni, horizontalni i kosi hitac. (P)

6. Ravnomerno kružno kretanje materijalne tačke, centripetalno ubrzanje, period i frekvencija. (P)

7. Ravnomerno-promenljivo kružno kretanje materijalne tačke. (P)

8. Kruto telo, translatorno i rotaciono kretanje. Ugaoni pomeraj, opisani ugao, ugaona brzina, ugaono ubrzanje. (R)

9. Analogija kinematičkih veličina kojima se opisuju translatorno i rotaciono kretanje. Veza između ugaone i linijske brzine i veza ugaonog i tangencijalnog ubrzanja proizvoljne tačke rotirajućeg tela. (P)

10. Ravnomerno i ravnomerno-promenljivo rotaciono kretanje. Zavisnost ugaone brzine i opisanog ugla od vremena. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Ravnomerno i ravnomerno-ubrzano kretanje (pomoću kolica, tegova i hronometra; pomoću cevi sa vazdušnim mehurom).

- Srednja brzina, trenutna brzina i ubrzanje (pomoću digitalnog hronometra sa senzorima položaja).

- Kružno kretanje (centrifugalna mašina). Rotacija tela (put, brzina i ubrzanje).

Laboratorijska vežba

- Proučavanje ravnomernog i ubrzanog kretanja pomoću Atvudove mašine i digitalnog hronometra sa senzorima položaja.

III Dinamika translacionog kretanja

1. Uzajamno delovanje tela - sila. Sile u mehanici (sila teže, sila zatezanja, sila pritiska i sila reakcije podloge, sila potiska, sila otpora sredine). (P)

2. Masa i impuls. (P)

3. Njutnovi zakoni mehanike (zakon inercije, zakon akcije i reakcije i osnovni zakon dinamike). (P)

4. Trenje. Sile trenja mirovanja, klizanja i kotrljanja. (P)

5. Centripetalna sila. Sile kod kružnog kretanja. (P)

6. Inercijalni i neinercijalni referentni sistemi. Sile inercije (P).

Demonstracioni ogledi:

- Slaganje sila (kolinearnih i nekolinearnih).

- Drugi Njutnov zakon (pomoću kolica za različite sile i mase tegova).

- Galilejev eksperiment (kretanje kuglice po žljebu, uz i niz strmu ravan).

- Treći Njutnov zakon (kolica povezana oprugom ili dinamometrom).

- Sila trenja na horizontalnoj podlozi i na strmoj ravni sa promenljivim nagibom.

- Centripetalna sila (pomoću konca za koji je vezano neko malo telo, pomoću dinamometra i diska koji rotira).

Laboratorijske vežbe

- Provera II Njutnovog zakona pomoću kolica i tegova.

- Određivanje koeficijenta trenja.

IV Dinamika rotacionog kretanja krutog tela

1. Moment sile. Moment inercije. Moment impulsa. (R)

2. Osnovni zakon dinamike rotacije. (P)

3. Spreg sila, moment sprega. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Moment sile, moment inercije (Oberbekov točak, obrtni disk ili slično).

Laboratorijska vežba

- Provera zakona dinamike rotacije pomoću Oberbekovog točka.

V Ravnoteža tela

1. Statička (stabilna, labilna, indiferentna) i dinamička ravnoteža. (R)

2. Uslovi ravnoteže. Ravnoteža tela na strmoj ravni. Poluga. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Demonstracija različitih vrsta ravnoteže.

- Ravnoteža tela na strmoj ravni.

- Poluga.

VI Gravitacija

1. Njutnov zakon gravitacije. (P)

2. Zemljina teža i ubrzanje slobodnog pada. Težina tela, bestežinsko stanje. (P)

3. Gravitaciono polje. Jačina gravitacionog polja. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Težina (telo okačeno o dinamometar); bestežinsko stanje.

- Slobodan pad (Njutnova cev).

VII Zakoni održanja

1. Uvod (o zakonima održanja). Izolovan sistem. Zakon održanja impulsa (reaktivno kretanje, uzmak). (P)

2. Rad sile, aktivna komponenta sile, pozitivan i negativan rad. (R)

3. Kinetička energija. Rad i promena kinetičke energije. Snaga. Rad, snaga i kinetička energija kod rotacionog kretanja. (P)

4. Konzervativne sile i potencijalna energija. (R)

Potencijalna energija gravitacione interakcije, potencijalna energija elastične opruge. (R)

5. Zakon održanja energije u mehanici (primeri). (P)

Elastičan i neelastičan sudar. (O)

6. Zakon održanja momenta impulsa (piruete). (R)

Demonstracioni ogledi:

- Zakon održanja impulsa (pomoću kolica sa oprugom, kretanje kolica sa epruvetom).

- Zakon održanja energije (model "mrtve petlje", Maksvelov disk).

- Perkusiona mašina

- Zakon održanja momenta impulsa (Prantlova stolica).

Laboratorijska vežba

- Provera zakona održanja energije u mehanici (kolica sa tegom).

HEMIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave hemije u gimnaziji je razvoj domenskih hemijskih znanja, tehničko-tehnoloških znanja, razvoj opštih kognitivnih sposobnosti i komunikacijskih sposobnosti, kao priprema za dalje univerzitetsko obrazovanje i osposobljavanje za primenu hemijskih znanja u svakodnevnom životu, rešavanje problema u novim i nepoznatim situacijama i razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, drugima i životnoj sredini.

Zadaci nastave hemije su da učenici:

- razviju hemijsku naučnu pismenost i sposobnost komunikacija u hemiji;

- osposobe se za pretraživanje hemijskih informacija primenom savremenih informacionih tehnologija;

- ovladaju osnovama naučnog metoda u hemiji i shvate značaj hemijskog eksperimenta kao primarnog izvora znanja i osnovnog metoda saznavanja u hemiji;

- razumeju pojave i procese u prirodi sa aspekta hemijskog izučavanja;

- razumeju odnos uslovljenosti svojstava supstanci njihovom strukturom;

- razumeju uslovljenost svojstava hemijskog sistema njegovim kvalitativnim sastavom i kvantitativnim odnosom njegovih komponenti;

- primenjuju osnovne hemijske koncepte (korpuskularni koncept, koncept održanja materije, koncept ravnoteže, koncept razvojnosti hemijskih teorija) za tumačenje hemijskih struktura i procesa:

- ovladaju osnovnim tehnikama laboratorijskog rada;

- razumeju značaj hemijske proizvodnje za savremeno društvo;

- razumeju značaj hemije za različite savremene tehnologije;

- razviju svest o povezanosti hemije u sistemu prirodnih nauka sa tehničko-tehnološkim, socio-ekonomskim i društvenim naukama;

- budu osposobljeni za zaštitu od potencijalnih rizika u hemiji i nauče da adekvatno reaguju pri nezgodama u hemijskoj laboratoriji i svakodnevnom životu;

- razumeju značaj hemije i hemijske proizvodnje za održivi razvoj;

- razviju odgovoran stav prema korišćenju supstanci u svakodnevnom životu i profesionalnom radu;

- razviju osetljivost za probleme i sposobnost rešavanja problema, logičko i kritičko mišljenje;

- razviju odgovornost, sistematičnost, preciznost u radu i pozitivan stav prema učenju;

- razviju svest o sopstvenom znanju i potrebi za permanentnim hemijskim obrazovanjem;

- unaprede saradnju i timski rad.

I razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera[1]

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje; 64 časa teorijske nastave, 10 časova vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

VRSTE SUPSTANCI

Pojam i vrste supstanci. Hemijski elementi, jedinjenja i smeše.

STRUKTURA ATOMA

Struktura atoma. Atomska masa i atomski broj. Izotopi. Izgradnja elektronskog omotača. Elektronska konfiguracija i Periodni sistem elemenata. Energija jonizacije i afinitet prema elektronu. Periodična svojstva elemenata.

Demonstracioni ogledi:

Upoređivanje reaktivnosti elemenata 1. grupe Periodnog sistema elemenata; bojenje plamena.

Upoređivanje reaktivnosti elemenata 17. grupe Periodnog sistema elemenata.

Upoređivanje promena hemijskih svojstava elemenata treće periode sa stanovišta građe elektronskog omotača njihovih atoma (reakcije Na, Mg, Al sa vodom).

HEMIJSKE VEZE

Jonska veza (kristalna rešetka natrijum-hlorida). Kovalentna veza. Polarnost molekula. Međumolekulske interakcije i vodonična veza. Atomske i molekulske kristalne rešetke. Metalna veza.

Osnovna svojstva supstanci u svim agregatnim stanjima i njihova međusobna povezanost.

Hemijske formule. Količina supstance, molarna masa i molarna zapremina. Određivanje empirijske i molekulske formule jedinjenja.

---

[1] *Sadržaji teorijske nastave, u sva četiri razreda, identični su za opšti tip gimnazije i prirodno-matematički smer. Sadržaji programa vežbi za učenike drugog i trećeg razreda prirodno-matematičkog smera iskazani su posebno.*

Demonstracioni ogledi

Sublimacija joda.

Ispitivanje polarnosti molekula vode.

DISPERZNI SISTEMI

Disperzni sistemi: pojam i vrste. Rastvorljivost. Značaj i primena koloidnih rastvora, suspenzija i emulzija.

Pravi rastvori: procentni sastav rastvora i količinska koncentracija.

Demonstracioni ogledi

Dobijanje i ispitivanje svojstava prezasićenog vodenog rastvora natrijum-acetata.

Ispitivanje rastvorljivosti različitih supstanci u polarnim i nepolarnim rastvaračima.

Vežbe (2)

Pripremanje vodenih rastvora određene količinske koncentracije.

HEMIJSKE REAKCIJE

Stehiometrijska izračunavanja na osnovu hemijskih jednačina.

Energetske promene pri hemijskim reakcijama (egzotermne i endotermne reakcije, reakciona toplota, Hesov zakon).

Brzina hemijske reakcije i faktori koji na nju utiču (Zakon o dejstvu masa). Pojam katalizatora.

Hemijska ravnoteža. Faktori koji utiču na hemijsku ravnotežu.

Demonstracioni ogledi:

Kretanje čestica kao uslov za hemijsku reakciju (reakcija između čvrstog srebro-nitrata i čvrstog kalijum-jodida ili između gasovitog amonijaka i gasovitog hlorovodonika).

Razmena energije između sistema i okoline.

Vežbe (4)

Činioci koji utiču na brzinu hemijske reakcije (priroda reaktanata: reakcije između cinka i etanske kiseline i hlorovodonične kiseline istih količinskih koncentracija; koncentracija reaktanata: reakcija između cinka i 5 % i 20 % hlorovodonične kiseline; temperatura: reakcija između cinka i 5 %

hlorovodonične kiseline na 25℃ i na 60℃; dodirna površina rea ktanata: reakcija kalijum-jodida i olovo(II)-nitrata; katalizatori: razlaganje vodonik-peroksida uz katalizator mangan(IV)-oksid).

Činioci koji utiču na hemijsku ravnotežu: promena koncentracije učesnika reakcije (uticaj dodatka čvrstog amonijum-hlorida ili čvrstog gvožđe(III)-hlorida u reakciji gvožđe(III)-hlorida sa amonijum-tiocijanatom; promena temperature: reakcija dimerizacije azot(IV)-oksida).

KISELINE, BAZE I SOLI

Rastvori elektrolita. Elektrolitička disocijacija. Jaki i slabi elektroliti. Jonske reakcije.

Protolitička teorija kiselina i baza. Protolitička ravnoteža u vodi. Koncentracija jona u vodenim rastvorima kiselina, baza i soli. pH vrednost vodenih rastvora.

Demonstracioni ogledi:

Suzbijanje disocijacije u reakciji gvožđe (III)-hlorida i amonijum-tiocijanata.

Ispitivanje kiselosti vodenih rastvora kiselina, baza i različitih vrsta soli univerzalnom indikatorskom hartijom.

Vežbe (3)

Dobijanje soli (sjedinjavanje cinka i sumpora, reakcija bakar(II)-sulfata i cinka, reakcija olovo(II)-oksida i hlorovodonične kiseline, reakcija barijum-hlorida i natrijum-sulfata, reakcija srebro-nitrata i hlorovodonične kiseline, reakcija gvožđe(III)-hlorida i natrijum-hidroksida).

Jonske reakcije (reakcije rastvora barijum-hlorida i razblažene sumporne kiseline, rastvora srebro-nitrata i natrijum-hlorida, čvrstog natrijum-karbonata i hlorovodonične kiseline).

Titracija rastvora jake kiseline jakom bazom.

OKSIDOREDUKCIONE REAKCIJE

Osnovni pojmovi oksidoredukcionih procesa: oksidacioni broj, oksidacija, redukcija, oksidaciona i redukciona sredstva.

Pojam elektrolize i galvanskog sprega. Korozija.

Demonstracioni ogledi

Reakcija gvožđe(II)-sulfata sa kalijum-permanganatom u kiseloj i u baznoj sredini.

Reakcija gvožđa sa vodenim rastvorom bakar(II)-sulfata.

Vežbe (1)

Naponski niz metala: poređenje redukcione moći metala.

I razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

VRSTE SUPSTANCI

Vrste supstanci. Hemijski elementi, jedinjenja i smeše.

STRUKTURA SUPSTANCI

Pojam atoma. Izotopi. Izgradnja elektronskog omotača atoma. Elektronska konfiguracija atoma i Periodni sistem elemenata. Periodična svojstva elemenata. Energija jonizacije i afinitet prema elektronu.

Jonska veza. Kovalentna veza. Vodonična veza. Metalna veza. Svojstva supstanci sa jonskom i kovalentnom vezom.

Kvantitativno značenje hemijskih simbola i formula. Količina supstance, molarna masa i molarna zapremina.

Demonstracioni ogledi:

Upoređivanje promena hemijskih svojstava elemenata treće periode sa stanovišta građe elektronskog omotača njihovih atoma (reakcije Na, Mg, Al sa vodom).

Sublimacija joda.

DISPERZNI SISTEMI

Disperzni sistemi: pojam i vrste. Rastvorljivost. Procentni sastav rastvora i količinska koncentracija.

Rastvori elektrolita. Elektrolitička disocijacija. Jaki i slabi elektroliti. Jonski proizvod vode i pH vrednost vodenih rastvora.

Demonstracioni ogledi:

Ispitivanje rastvorljivosti različitih supstanci u polarnim i nepolarnim rastvaračima.

Određivanje pH vrednosti različitih vodenih rastvora pomoću univerzalne indikatorske hartije.

HEMIJSKE REAKCIJE

Stehiometrijska izračunavanja na osnovu hemijskih jednačina.

Energetske promene pri hemijskim reakcijama. Brzina hemijske reakcije i faktori koji utiču na nju. Hemijska ravnoteža i faktori koji utiču na ravnotežu.

Oksidoredukcioni procesi.

Demonstracioni ogledi:

Kretanje čestica kao uslov za hemijsku reakciju (reakcija između čvrstog srebro-nitrata i čvrstog kalijum-jodida ili između gasovitog amonijaka i gasovitog hlorovodonika.)

Razmena energije između sistema i okoline.

Činioci koji utiču na brzinu hemijske reakcije (priroda reaktanata: reakcija između cinka i etanske i hlorovodonične kiseline istih količinskih koncentracija; koncentracija reaktanata: reakcija između cinka i hlorovodonične kiseline različitih koncentracija; temperatura: reakcija cinka sa hlorovodoničnom kiselinom na različitim temperaturama; dodirna površina reaktanata: reakcija kalijum-jodida i olovo(II)-nitrata; katalizatori: razlaganje vodonik-peroksida uz katalizator mangan(IV)-oksid)

Činioci koji utiču na hemijsku ravnotežu: promena koncentracije učesnika reakcije (uticaj dodatka čvrstog amonijum-hlorida ili čvrstog gvožđe(III)-hlorida u reakciji gvožđe(III)-hlorida sa amonijum-tiocijanatom; promena temperature (reakcija dimerizacije azot(IV)-oksida); titracija rastvora jake kiseline jakom bazom.

Oksidoredukcione reakcije: reakcija gvožđe(II)-sulfata sa kalijum-permanganatom u kiseloj i baznoj sredini; reakcija gvožđa sa rastvorom bakar(II)-sulfata.

HEMIJA ELEMENATA I JEDINJENJA

Plemeniti gasovi: svojstva, značaj i primena

Svojstva, značaj i primena elemenata 17. 16. 15. 14. i 13. grupe Periodnog sistema elemenata i njihovih važnijih jedinjenja.

Svojstva, značaj i primena elemenata 1. i 2. grupe Periodnog sistema elemenata i njihovih važnijih jedinjenja.

Prelazni metali i važnija jedinjenja ovih elemenata: svojstva, značaj i primena.

Demonstracioni ogledi:

Sagorevanje sumpora i ugljenika u čistom kiseoniku i ispitivanje svojstava nastalih oksida.

Dobijanje i ispitivanje svojstva amonijaka.

Dobijanje plastičnog sumpora.

Reakcija magnezijuma i aluminijuma sa hlorovodoničnom kiselinom.

Dobijanje hidroksida magnezijuma i aluminijuma.

Dokazivanje baznosti magnezijum-hidroksida i amfoternosti aluminijum-hidroksida.

Taloženje hidroksida bakra iz rastvora plavog kamena.

Dobijanje gvožđe(III)-hidroksida i njegovo rastvaranje u hlorovodoničnoj kiselini.

HEMIJSKI ASPEKTI ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Hemijski zagađivači životne sredine. Zagađivanje atmosfere. Zagađivanje vode.

Zagađivanje zemljišta. Hemijski otpad.

RAČUNARSTVO I INFORMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastavnog predmeta računarstvo i informatika je sticanje znanja, ovladavanje veštinama i formiranje vrednosnih stavova koji doprinose razvoju informatičke pismenosti neophodne za dalje školovanje, život i rad u savremenom društvu, kao i osposobljavanje učenika da efikasno i racionalno koriste računare na način koji ne ugrožava njihovo fizičko i mentalno zdravlje.

Zadaci nastave računarstvo i informatika su da učenici:

- razviju svest o neophodnosti korišćenja računara u svakodnevnom životu i radu i značaju informatike za funkcionisanje i razvoj društva;

- ovladaju korišćenjem programa za obradu teksta i tabelarnih podataka i kreiranje dokumenata u kome su integrisani tekst, slika i tabela;

- efikasno koriste programski jezik zasnovan na prozorima za rešavanje različitih problema u daljem obrazovanju, profesionalnom radu i svakodnevnom životu;

- steknu znanja potrebna za podešavanje parametara operativnog sistema na nivou korisničkog interfejsa, korišćenje mogućnosti operativnih sistema i sistema datoteka konkretnog operativnog sistema;

- razumeju principe funkcionisanja interneta, lokalnih mreža i osposobe se za korišćenje mrežnih resursa, internet servisa i sistema za elektronsko učenje;

- jačaju sposobnost za precizno i koncizno definisanje problema; upoznaju se sa algoritamskim načinom rešavanja problema i osnovnim algoritmima;

- razviju sposobnosti pisanja programa vođenih događajima i razumeju principe kreiranja modularnih i dobro struktuiranih programa;

- upoznaju osnovni koncept i principe Veb dizajna i Veb programiranja, razumeju logiku animacije i ovladaju njenom upotrebom u kreiranju sopstvenih Veb projekata;

- upoznaju principe predstavljanja i obrade crteža i slika na računaru i ovladaju tehnikama korišćenja jednog od grafičkih programa za obradu crteža i slika;

- upoznaju načine izrade prezentacija i osposobe se za izradu jednostavnijih prezentacija;

- upoznaju koncept baze podataka, njenu organizaciju, korišćenje upita za dobijanje traženih podataka iz baze, pravljenje izveštaja i distribuciju podataka;

- jačaju sposobnost rešavanja problema razvojem logičkog i kritičkog mišljenja;

- unaprede sposobnosti za brzo, efikasno i racionalno pronalaženje informacija korišćenjem računara, kao i njihovo kritičko analiziranje, skladištenje i prenošenje;

- razviju preciznost, racionalnost i kreativnost u radu sa računarom;

- unaprede strategije i tehnike samostalnog učenja koristeći mogućnosti računara i razviju spremnost za učenje tokom celog života;

- na adekvatan način koriste prednosti računara i društvenih mreža u udruživanju sa drugima i pokretanju akcija čiji je cilj širenje korisnih informacija ili pružanje pomoći i podrške onima kojima je to potrebno;

- primene stečena znanja i veštine u savladavanju programa drugih nastavnih predmeta;

- izgrade pravilne stavove prema korišćenju računara, bez zloupotrebe i preterivanja koje ugrožava njihov fizičko i mentalno zdravlje;

- upoznaju savremena ergonomska rešenja koja olakšavaju upotrebu računara i izgrade spremnost za praćenje novih rešenja u oblasti informatičke tehnologije.

I razred
oba tipa gimnazije

(0+2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Osnovi informatike

- Informacija i informatika.

- Kodiranje informacija korišćenjem binarnog brojevnog sistema.

- Predstavljanje raznih tipova informacija (tekstualne, grafičke i zvučne).

- Kodiranje karaktera, kodne sheme.

- Jedinice za merenje količine informacija.

- Razvoj informacionih tehnologija (prikupljanja, skladištenja, obrade, prikazivanja i prenosa podataka).

- Značaj i primena računara.

- Karakteristike informacionog društva.

- Uticaj računara na zdravlje.

2. Arhitektura računarskog sistema

- Struktura i princip rada računara.

- Vrste memorije računara.

- Procesor.

- Matična ploča.

- Magistrala.

- Ulazno-izlazni uređaji.

- Uticaj komponenti na performanse računara.

3. Programska podrška računara

- Operativni sistem.

- Sistemski softver.

- Aplikativni softver.

- Verzije i modifikacije programa.

- Distribucija programskih proizvoda (komercijalna, deljena (engl. *shareware*), javno dostupna (engl. *freeware*), probna (engl. *trial*)).

- Zaštita prava na intelektualnu svojinu.

4. Osnove rada u operativnom sistemu sa grafičkim interfejsom

- Osnovni elementi grafičkog interfejsa operativnog sistema (radna površina, prozor, ikona, dugme, panel, meni, katalog).

- Pokretanje programa.

- Datoteka (atributi datoteke, putanja datoteke, grupno ime datoteka) i osnovne operacije nad datotekom.

- Katalog.

- Arhiviranje datoteka i sredstva za arhiviranje datoteka.

- Osnovna podešavanja operativnog sistema: podešavanje datuma i vremena, radne površine (pozadine, čuvara ekrana, rezolucije ekrana), regionalna podešavanja, promena korisničkih naloga.

- Instaliranje korisničkih programa. Uklanjanje programa. Instaliranje upravljačkih programa perifernih uređaja.

- Multimedijalne mogućnosti operativnog sistema.

- Sredstva i metode zaštite računara i informacija.

5. Tekst-procesor

- Radno okruženje tekst-procesora.

- Jednostavnija podešavanja radnog okruženja.

- Pravila slepog kucanja.

- Podešavanje i promena jezika tastature ("pisma").

- Operacije sa dokumentima (kreiranje, otvaranje, premeštanje od jednog do drugog otvorenog dokumenta, čuvanje, zatvaranje).

- Uređivanje teksta.

- Korišćenje simbola za formatiranje.

- Premeštanje sadržaja između više otvorenih dokumenata.

- Umetanje u tekst: specijalnih simbola, datuma i vremena, slika, tekstualnih efekata.

- Pronalaženje i zamena zadatog teksta.

- Umetanje i pozicioniranje netekstualnih objekata.

- Umetanje tabele u tekst.

- Formatiranje teksta (stranica, red, margine, prored).

- Ispravljanje grešaka.

- Numeracija stranica.

- Izrada stilova.

- Korišćenje gotovih šablona i izrada sopstvenih šablona.

- Pisanje matematičkih formula.

- Generisanje sadržaja i indeksa pojmova.

- Štampa dokumenata.

6. Uvod u mrežne informacione tehnologije

- Pojam računarske mreže.

- Računari - serveri i računari - klijenti.

- Globalna mreža (Internet).

- Internet-provajderi i njihove mreže.

- Tehnologije pristupa Internetu.

7. Internet

- Servisi Interneta: World Wide Web, FTP, elektronska pošta, veb-forumi.

- Veb-čitači.

- Pretraživači, pretraživanje i korišćenje informacija sa Interneta.

- Internet mape.

- Virtuelni telefon.

- Društvene mreže i njihovo korišćenje.

- Elektronska trgovina, elektronsko poslovanje i bankarstvo.

- Elekronski podržano učenje.

- Pravo i etika na Internetu.

8. Slajd-prezentacije

- Prezentacije i njihova primena.

- Osnovne etape pri razvoju slajd-prezentacije.

- Pravila dizajna prezentacije.

- Radno okruženje programa za izradu slajd-prezentacija.

- Podešavanja radnog okruženja.

- Kreiranje foto-album prezentacije.

- Tipovi "pogleda" na prezentaciju.

- Osnovne operacije sa slajdom.

- Dodavanje i formatiranje tekstualnih objekata.

- Dodavanje netekstualnih objekata (grafički, zvučni, video,...).

- Animacija objekata slajda.

- Animacija prelaza između slajdova.

- Dizajn pozadine i "master" slajda.

- Interaktivna prezentacija (hiperveze, akciona dugmad).

- Podešavanje parametara prikaza prezentacije.

- Štampanje prezentacije.

KOŠARKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave iz predmeta Košarka je da se u toku školovanja učenika-košarkaša obezbedi zadovoljavanje njihovih osnovnih biopsiholoških i socijalnih potreba u oblasti sportskog košarkaškog vaspitanja i obrazovanja i formira pravilno shvatanje i odnos prema sportskoj košarkaškoj kulturi.

Zadaci nastave košarke su da se:

- kvalitativno i kvantitativno razvije sportsko-motoričko obrazovanje;

- razviju fizičke sposobnosti učenika;

- osposobi učenik za samostalan rad i samokontrolu u održavanju fizičkih i košarkaških sposobnosti u funkciji jačanja zdravlja;

- vaspitaju učenici kroz formiranje moralno-voljnih osobina;

- razvijaju higijenske i druge kulturne navike.

SADRŽAJI PROGRAMA

I godina učenja

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

Odbrana (33 časa)

Osnovni stav. Kontrola napadača. Odbrambene aktivnosti na strani lopte. Odbrambene aktivnosti na strani pomoći.

Napad (78 časova)

Osnovni stavovi. Kontrola lopte. Dodavanja. Zaustavljanja. Dribling. Šutiranje. Individualna taktika u igri bez lopte. Individualna taktika u igri sa loptom.

Napomena:

Način ostvarivanja programa (uputstvo) za predmet Košarka dat je posle sadržaja programa za predmet Košarka za IV razred učenja.

MUZIČKA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj nastave muzička kultura je razvijanje svesti o značaju i ulozi muzičke umetnosti kroz razvoj civilizacije i društva; osposobljavanje učenika za razlikovanje osnovnih odlika umetnosti različitih civilizacija i kultura kroz sagledavanje elemenata muzičkih dela; osposobljavanje učenika za uočavanje razlika i sličnosti između naše i drugih tradicija i kultura u domenu muzike; unapređivanje estetskih kriterijuma kod učenika; podsticanje umetničkog razvoja i usavršavanja u skladu sa individualnim interesovanjima i sposobnostima; podsticanje, stvaranje i daljim negovanje interesovanja, navika i potreba za slušanje vrednih muzičkih ostvarenja; usvajanje i proširivanje poznavanja osnovnih muzičko-teorijskih pojmova.

Zadaci nastave su da učenici:

- steknu znanja o muzici različitih epoha;

- razviju navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i ospo za razumevanje muzike;

- razviju kreativnost u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);

- upoznaju i izražajna sredstava muzičke umetnosti;

- budu osposobljeni za razlikovanje muzičkih stilova;

- razviju navike za slušanje umetničke muzike;

- razviju sposobnost za samostalno istraživanje, odnosno stimulacija podsticaja za dalje istraživanje;

- uoče razlike karaktera kompozicija;

- prepoznaju naziva kompozicija nakon slušanja istih, kao i prepoznavanje i imenovanje elementarnih muzičkih elemenata koji se odnose na dinamiku, tempo, oblik dela;

- formiraju muzički ukus i adekvatnog muzički doživljaj muzičkog dela;

- razviju sposobnosti razlikovanja boje zvuka instrumenata kao i njihovih sastava;

- razumeju korelacije između izbora izvođačkog sastava, sadržaja muzike.

I razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Izražajna sredstva muzičke umetnosti

Uloga muzike u životu i društvu. Značaj usmenog predanja.

Muzika u prvobitnoj društvenoj zajednici i kulturama staroga veka

Koreni muzike i njene prvobitne uloge, izvori, dokumenti, najstariji muzički instrumenti. Primeri za slušanje: snimci tradicionalne narodne muzike raznih naroda. Muzika u životu starih istočnih naroda, Grčke i Rima (uloga, oblici, instrumenti, teorija). Jevreji - Psalmi po izboru: Grci (napitnica Seikilosa).

Muzika srednjeg veka

Stara hrišćanska muzika: gregorijanski koral i vizantijsko pevanje.

Rani oblici višeglasja: organum, diskant, motet (starofrancuski).

Svetovna muzika srednjeg veka: trubaduri, minezengeri.

Počeci duhovne i svetovne muzike kod nas.

Primeri za slušanje: gregorijanski koral, vizantijsko pevanje, organum, Rambo de Vakeira - Kalenda maja; Adam de la Al - Igra o Robenu i Marioni; Kir Stefan Srbin - Ninja sili.

Muzika renesanse

Tri veka velikih dostignuća u umetnosti (14, 15. i 16).

Razvoj duhovnog i svetovnog višeglasja. Motet, misa, madrigal.

Najveći predstavnici renesansne vokalne muzike: Palestrina, Orlando di Laso, Galus, Marencio, Da Venoza.

Instrumentalna muzika renesanse.

Renesansa kod nas: Franjo Bosanac, Andrija Motovunjanin.

Primeri za slušanje: Žaneken - Bitka kod Marinjana; Palestrina - Misa pape Marčela (odlomak); Laso - Matonda mia kara; Eho; Galus - Pater noster; Evo kako umire pravednik (*Ecce quomodo moritur iustus*); neki madrigal Marencija ili Da Venoze; Đ. Gabrijeli - *Sonata pian e forte*; neka tačka iz programa ansambla "Renesans"; Motovunjanin - Frotola (ansambl "Ars nova").

Muzika baroka i rokokoa

Nova muzička i umetnička stremljenja u epohi baroka.

Pojava opere i njen razvoj u Italiji, Francuskoj, Nemačkoj i Engleskoj. Najistaknutiji predstavnici: Monteverdi, A. Skarlati, Lili, Persel.

Razvoj instrumentalne i vokalno-instrumentalne muzike u baroku i njeni oblici: svita, sonata, koncert, fuga; kantata, oratorijum, pasija.

Predstavnici instrumentalne muzike u baroku i rokokou: Koreli, Vivaldi, Bah, Hendl, Skarlati, Kupren.

Primeri za slušanje: Monteverdi - Arijadnina tužbalica (*Lasciate mi morire*); Lili - uvertira po izboru; Persel - Tužbalica Didone iz opere "Didona i Enej"; Koreli - Končerto groso (po izboru); Koreli - *La folia*; Vivaldi - Godišnja doba (po izboru); Bah - Francuska ili Engleska svita, po izboru; Violinski koncert E-dur; Brandenburški koncert br. 2; Svita br. 2, h-mol; Tokata i fuga de-mol za orgulje; odlomci iz Pasije po Mateji i Mise, h-mol; Hendl - Muzika na vodi (odlomak); arija (Largo) iz opere "Kserks"; Aliluja iz oratorijuma "Mesija".

D. Skarlati - Sonate po izboru; Kupren - Žeteoci.

Razvoj opere u 18. veku

Kriza italijanske opere serije i Glukova reforma.

Rađanje komične opere i njeni prvi predstavnici: Pergolezi, Čimaroza.

Primeri za slušanje: Gluk - arija Orfeja i Hor duhova iz opere "Orfej i Euridika"; uvertira za operu "Alčeste" ili "Ifigenija u Aulidi"; Pergolezi - arija Serpine iz opere "Služavka gospodarica"; Čimaroza - uvertira za operu "Tajni brak".

I razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Izražajna sredstva muzičke umetnosti

Uloga muzike u životu pojedinca i društva. Značaj usmenog predanja.

Muzika u prvobitnoj društvenoj zajednici i kulturama starog veka

Koreni muzike i njene prvobitne uloge. Muzika u životu starih istočnih naroda, Grčke i Rima. Primeri: Jevreji - Psalmi po izboru; Grci - napitnica Seikilosa.

Muzika srednjega veka

Počeci muzičke umetnosti u latinskoj i grčkoj tradiciji.

Stara hrišćanska muzika: gregorijanski koral i vizantijsko pevanje. Muzika trubadura. Rani oblici višeglasja. Počeci duhovne i svetovne muzike kod nas. Primeri: gregorijanski koral; vizantijsko pevanje: Rambo de Vakeira - Kalenda maja; Kir Stefan Srbin - Ninja sili.

Muzika renesanse

Razvoj duhovnog i svetovnog vokalnog višeglasja: motet, misa, madrigal. Najveći predstavnici vokalne muzike: Palestrina, Orlando di Laso, Galus, Marencio, Da Venoza.

Instrumentalna muzika renesanse.

Renesansa kod nas: Franjo Bosanac, Andrija Motovunjanin.

Primeri za slušanje: Palestrina - odlomak iz Mise pape Marčela; Di Laso - Matona mia kara; Galus - Evo kako umire pravednik, neki madrigal Marencija ili Da Venoze; neka tačka iz programa ansambla "Renesans".

Muzika baroka i rokokoa

Pojava opere, njen razvoj i najistaknutiji predstavnici u 17. veku: Monteverdi, Lili, Persel.

Razvoj instrumentalne i vokalno-instrumentalne muzike u baroku i njeni glavni oblici: svita, sonata, koncert, fuga; kantata, oratorijum, pasija. Najvažniji predstavnici ovih muzičkih vrsta - Koreli, Vivaldi, Bah, Hendl, Skarlati, Kupren.

Primeri za slušanje: Monteverdi - Arijadnina tužbalica (*Lasciate mi morire*); Koreli - *La folia*; Vivaldi - Godišnja doba (po izboru); Bah - Brandenburški koncert (po izboru); Tokata i fuga de-mol, za orgulje; završni hor iz Pasije po Mateji; Hendl - arija (Largo) iz opere "Kserks"; Aliluja iz oratorijuma "Mesija", D. Skarlati - Sonata (po izboru); Kupren - Žeteoci.

Dalji razvoj opere u 18. veku

Rađanje komične opere (Pergolezi) i Glukova reforma.

Primeri: arija Serpine iz "Služavka gospodarica" Pergolezija; Gluk - arija Orfeja iz opere "Orfej i Euridika".

Muzika pretklasike i klasike

Razvoj sonate i simfonije. Najistaknutiji predstavnici bečke klasike - Hajdn, Mocart i Betoven. Kompozitori klasičnog stila na tlu Jugoslavije - Sorkočević, Jarnović.

Primeri za slušanje: Hajdn - Simfonija sa udarcem timpana, II stav; Londonska simfonija, D-dur br. 104, I stav; Mocart - Simfonija g-mol, I stav; Mala noćna muzika; uvertira i neka arija iz opere

"Figarova ženidba"; Betoven - Sonata cis-mol. "Mesečina"; Klavirski koncert br. 3, c-mol, III stav; Oda radosti iz 9. simfonije; 5. simfonija, I stav; Sorkočević - 3. ili 7. simfonija.

Romantizam u muzici

Opšta obeležja romantizma u muzici. Solo-pesma, klavirska minijatura, programska muzika.

Primeri: Šubert - Nedovršena simfonija, I stav; solo-pesme "Pastrmka" i "Vilenjak"; Mendelson - neka pesma bez reči; Violinski koncert e-mol, I stav; Šuman - Leptiri; Šopen - Poloneza As-dur; mazurka po izboru; Sonata b-mol, II i III stav; Grig - Klavirski koncert a-mol, I stav; I svita muzike za dramu "Per Gint"; Berlioz - Fantastična simfonija, II stav; List - simfonijska poema "Prelidi"; Mefisto-valcer; Brams - Violinski koncert, III stav; mađarska igra po izboru; III simfonija, F-dur, III stav; R. Štraus - Til Ojlenšpigl.

Opera, opereta i balet u 19. veku

Razvoj opere u Italiji (Rosini, Belini, Verdi), Nemačkoj (Veber, Vagner) i Francuskoj (Guno, Bize, Delib). Razvoj operete (Ofenbah, Štraus).

Primeri za slušanje: Rosini - uvertira i arija Figara iz opere "Seviljski berberin"; Belini - arija "Kasta diva" iz opere "Norma"; Verdi - Hor Jevreja iz opere "Nabuko"; kvartet iz IV čina opere "Rigoleto"; trijumfalna scena iz opere "Aida"; Veber - uvertira za operu "Čarobni strelac"; Vagner - uvertira i hor mornara iz opere "Holanđanin lutalica"; svadbeni hor iz "Loengrina"; Jahanje Valkira iz muzičke drame "Valkira"; Guno - baletska muzika iz opere "Faust"; Bize - habanera i arija toreadora iz "Karmen"; Delib - odlomak iz baleta "Kopelija"; Ofenbah - barkarola iz "Hofmanovih priča"; J. Štraus - uvertira "Slepi miš".

LIKOVNA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj nastave je: razvijanje i unapređivanje stvaralačkog mišljenja i inovativnosti; unapređivanje likovne pismenosti i osposobljavanje za vizuelnu i verbalnu komunikaciju tradicionalnim i savremenim medijima;podsticanje na samostalno pronalaženje, sistematizovanje i korišćenje informacija iz različitih izvora; razvijanje i unapređivanje samopouzdanja, emancipacije i socijalizacije ličnosti učenika, empatije, tolerancije, humanih stavova i sposobnosti saradnje; formiranje pozitivnog stava i odgovornog odnosa prema kulturnom i umetničkom nasleđu; razvijanje svesti o povezanosti umetnosti, prirode i društva, o značaju održivog razvoja i ulozi umetnosti u očuvanju životne sredine; podsticanje učenika da povezuje i primenjuje stečena znanja i umenja u ostalim nastavnim sadržajima, svakodnevnom životu, daljem školovanju i budućim zanimanjima.

Zadaci nastave likovne kulture su da učenici:

- unaprede znanja o likovnim zakonitostima, procesima, tehnikama, materijalima i priboru;

- razvijaju vizuelno opažanje, stvaralačko mišljenje, radoznalost, maštu i inovativnost kroz raznovrsne likovne, problemske i projektne zadatke;

- budu osposobljeni da vizuelno predstavljaju svet oko sebe, sopstvene ideje, stavove i emocije tradicionalnim i savremenim medijima, da obrazlažu svoje stavove i prezentuju svoje radove;

- budu osposobljeni za samostalni i timski rad;

- upoznaju nacionalno i svetsko kulturno i umetničko nasleđe, njegove osnovne odlike, reprezentativne primere, najznačajnije umetnike, pravce i stilove i razviju odgovoran odnos prema očuvanju kulturne i umetničke baštine;

- formiraju kritički odnos prema umetničkim delima i budu motivisani da procenjuju umetnička dela, svoje i tuđe likovne radove;

- efikasno koriste informacije iz različitih izvora;

- budu motivisani da prate kulturne i umetničke manifestacije putem različitih medija, da posećuju izložbe, muzeje, legate, lokalitete... i motivisani za različite vidove učešća u kulturnim i umetničkim aktivnostima;

- steknu uvid u značaj povezanosti likovnog stvaralaštva sa ostalim umetnostima, naukama i procesima rada;

- primene stečena znanja i umenja u uređenju, unapređenju i očuvanju životne i radne sredine;

- budu osposobljeni da stečena znanja i umenja primenjuju u nastavi drugih predmeta, svakodnevnom životu, daljem školovanju i budućem zanimanju.

I razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Šta je umetnost? Umetnost u prostoru i vremenu. Umetnost i priroda. Umetnost i društvo.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Linija, crtež kao skica, studija i celovito ostvarenje.

Crtanje po prirodi (slobodan izbor, teme i tehnika). Trodimenzionalno oblikovanje. Objekti - skulptura. Skica - maketa postojećeg ili zamišljenog prostora i objekata u njemu. Oblikovanje na osnovu posmatranja ili slobodnog zamišljanja objekata (skulptura) namenjenih određenom prostoru. Raspoređivanje objekata u određenom prostoru, s obzirom na njihovu namenu.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Pojava umetničkog stvaranja. Epohe u umetnosti praistorije. Tipična ostvarenja slikarstva, skulpture, primenjene umetnosti i arhitekture. Praistorijski spomenici u našoj zemlji. Umetnost starog Egipta. Karakter umetnosti i najznačajnija ostvarenja arhitekture. Odlike skulpture i slikarstva. Umetnost Mesopotamije: arhitektura i skulptura Sumera i Vavilona. Asirska umetnost i umetnost novog Vavilonskog carstva.

2. OPAŽANJA I PREDSTAVLJANJE

3. MEDIJI: crtanje, slikanje, vajanje, grafika...

4. SREDSTVA: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Oblik, konstrukcija, proporcija

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Oblik: komponovanje slobodno obrazovanim uprošćenim oblicima na zadatim formatima. Zlatni presek. Utvrđivanje (viziranjem) i predstavljanje proporcija posmatranog predmeta u različitim položajima, komponovanje u iste formate. Predstavljanje predmeta posmatranog iz istog ugla, komponovanje u različite formate.

Trodimenzionalno oblikovanje (vajanje). Slobodno komponovanje. Predstavljanje osnovnih karakteristika (mere, pokret) posmatranog ili slobodno odabranog motiva.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Preteče grčke umetnosti: Krit i Mikena. Odlike arhitekture, slikarstva i skulpture; uticaj na grčku umetnost i kulturu.

Razvoj umetnosti u Grčkoj: arhajski, klasični i helenistički period. Najznačajnija ostvarenja i vodeći umetnici. Arhitektura, skulptura i vazno slikarstvo. Počeci urbanizma. Istorijski značaj grčke umetnosti.

Umetnost starog Rima. Urbanizam, arhitektura i skulptura. Slikarstvo (freske i mozaici). Pojava i karakter ranohrišćanske umetnosti. Umetnost pre i posle Milanskog edikta.

Antički spomenici u Srbiji: rimske urbane celine, slikarska i skulpturalna dela.

2. OPAŽANJE I PREDSTAVLJANJE

3. MEDIJI: crtanje, slikanje, vajanje, grafika.

4. SREDSTVA: likovno-tehnička i didaktičko-metodička.

I razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Šta je umetnost? Umetnost u prostoru i vremenu. Umetnost i priroda. Umetnost i društvo.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Oblik, konstrukcija i proporcija.

Komponovanje slobodno obrazovanim uprošćenim oblicima na zadatim formatima. Trodimenzionalno oblikovanje (vajanje). Zlatni presek. Slobodno komponovanje. Predstavljanje osnovnih karakteristika (mere, pokret) posmatranog ili slobodno odabranog motiva.

Utvrđivanje (viziranjem) i predstavljanje proporcija posmatranog predmeta u različitim položajima, komponovanje u iste formate. Predstavljanje predmeta posmatranog iz istog ugla, komponovanje u različite formate.

LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Pojava umetničkog stvaranja i karakter praistorijske umetnosti. Tipična ostvarenja slikarstva, skulpture, primenjene umetnosti i arhitekture. Praistorijski spomenici na teritoriji Srbije.

Umetnost starog Egipta. Karakter umetnosti i najznačajnija ostvarenja arhitekture. Odlike skulpture i slikarstva.

Civilizacije u predelu Tigra i Eufrata.

Preteče grčke umetnosti: Krit i Mikena. Razvoj umetnosti u Grčkoj: arhajski, klasični i helenistički period. Najznačajnija ostvarenja i vodeći umetnici.

Umetnost starog Rima. Urbanizam, arhitektura i skulptura. Slikarstvo (freske i mozaici). Pojava i karakter ranohrišćanske umetnosti. Umetnost pre i posle Milanskog edikta.

Antički spomenici u Srbiji: rimske urbane celine, slikarska i skulptoralna dela.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, prošireni mediji...

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktička.

II CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Površine i njihovi odnosi.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Površina kao sredstvo izražavanja u likovnoj umetnosti. Ekspresivna moć površina. Odnosi površina: dominanta, ravnoteža, kontrast i jedinstvo. Površina kao pozadina. Teksturalne vrednosti oblika i površina. Komponovanje raznobojnim površinama i različitim teksturama - izrada vitraža, slike ili mozaika i izrada kolaža.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Vizantijska umetnost i njen uticaj na umetnost drugih zemalja.

Srednjevekovna umetnost zapadne Evrope: odlike arhitekture, skulpture i slikarstva i najznačajniji spomenici.

Srpska srednjovekovna umetnost: umetnost od kraja 12. do kraja 13. veka; umetnost od kraja 13. do sedamdesetih godina 14. veka; umetnost od sedamdesetih godina 14. veka do sredine 15. veka. Umetnost 16. i 17. veka.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, grafika...

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička.

FIZIČKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja je da se raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno - obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Zadaci nastave fizičkog vaspitanja su:

- podsticanje rasta i razvoja i uticanje na pravilno držanje tela (prevencija posturalnih poremećaja);

- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti i teorijskih znanja neophodnih samostalni rad na njima;

- sticanje motoričkih umenja (veština) i teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje;

- proširenje i produbljavanje interesovanja koje su učenici stekli u osnovnoj školi i potpunije sagledavanje sportske grane, za koju pokazuju poseban interes;

- usvajanje znanja radi razumevanja značaja i suštine fizičkog vaspitanja definisanih opštim ciljem ovog predmeta (vaspitno-obrazovnog područja);

- motivacija učenika za bavljenje fizičkim aktivnostima i formiranje pozitivnih psiho-socijalnih obrazaca ponašanja;

- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada.

Sadržaji programa usmereni su na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti

- sportsko-tehničko obrazovanje

- povezivanje fizičkog vaspitanja sa životom i radom.

RAZVIJANJE FIZIČKIH SPOSOBNOSTI

Na svim časovima nastave fizičkog vaspitanja, predviđa se:

- razvijanje osnovnih elemenata fizičke kondicije karakterističnih za ovaj uzrast i pol; kao i drugih elemenata motorne umešnosti, koji služe kao osnova za povećavanje radne sposobnosti, učvršćivanje zdravlja i dalje napredovanje u sportsko tehničkom obrazovanju,

- preventivno kompenzacijski rad u smislu sprečavanja i otklanjanja telesnih deformiteta,

- osposobljavanju učenika u samostalnom negovanju fizičkih sposobnosti, pomaganju rasta, učvršćivanju zdravlja, kao i samokontroli i proveri svojih fizičkih i radnih sposobnosti.

Programski zadaci se određuju individualno, prema polu, uzrastu i fizičkom razvitku i fizičkim sposobnostima svakog pojedinca, na osnovu orijentacionih vrednosti koje su sastavni deo uputstva za vrednovanje i ocenjivanje napretka učenika kao i jedinstvenoj bateriji testova i metodologije za njihovu proveru i praćenje.

SPORTSKO TEHNIČKO OBRAZOVANJE

Sportsko tehničko obrazovanje se realizuje u I, II, III razredu kroz zajednički program (atletika, vežbe na spravama i tlu) kroz program po izboru učenika, a u IV razredu kroz program po izboru učenika.

ZAJEDNIČKI PROGRAM

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I ATLETIKA

U svim atletskim disciplinama treba raditi na razvijanju osnovnih motoričkih osobina za datu disciplinu;

Trčanja:

Usavršavanje tehnike trčanja na kratke i srednje staze:

- 100 m učenici i učenice;

motoričkih osobina za datu disciplinu;

Trčanja:

Usavršavanje tehnike trčanja na kratke i srednje staze:

- 100 m učenici i učenice;

- 800 m učenici i učenice

- štafeta 4 x 100 m učenici i učenice

Vežbanje tehnike trčanja na srednjim stazama umerenim intezitetom i različitim tempom u trajanju od 5 do 10 min.

Kros: jesenji i prolećni

- 800 m učenice,

- 1000 m učenici.

Skokovi:

Skok udalj koračnom tehnikom.

Skok uvis leđnom tehnikom

Bacanja:

Bacanje kugle, jedna od racionalnih tehnika (učenice 4 kg, učenici 5 kg).

Sprovesti takmičenja u odeljenju, na rezultat, u svim realizovanim atletskim disciplinama.

II SPORTSKA GIMNASTIKA: VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Napomene:

- Nastavnik formira grupe na osnovu umenja (veština) učenika stečenih posle osnovne škole na najmanje dve grupe: "bolju" i "slabiju". Ukoliko postoje uslovi formira grupe učenika koji zadovoljavaju osnovni, srednji i napredni nivo.

- Nastavnik olakšava, odnosno otežava program na osnovu motoričkih sposobnosti i prethodno stečenih umenja učenika.

1. Vežbe na tlu

Za učenike i učenice:

- vaga pretklonom i zanoženjem i spojeno, odrazom jedne noge kolut napred;

- stav na šakama, izdržaj, kolut napred;

- dva povezana premeta strance udesno (ulevo);

za **napredni nivo** premet strance sa okretom za 1800 i doskomom na obe noge ("rondat")

2. Preskok

Za učenike konj u širinu visine 120 cm; za učenice 110 cm:

- zgrčka;

- raznoška

- za napredni nivo: sklonka

3. Krugovi

Za učenike /dohvatni krugovi/:

- iz mirnog visa vučenjem vis uzneto, spust u vis stražnji, izdržaj, vučenjem vis uzneto, spust u vis prednji.

Za učenice /dohvatni krugovi/:

- uz pomoć sunožnim odskokom naskok u zgib, njih u zgibu /uz pomoć/; spust u vis stojeći

4. Razboj

Za učenike /paralelni razboj/:

- iz njiha u uporu, prednjihom saskok sa okretom za 1800 - prednoška (okret prema pritci);

- njih u uporu, zanjihom sklek, prednjihom upor, zanjih, prednjihom sklek, zanjihom upor

Za učenice /dvovisinski razboj ili jedna pritka vratila/:

- naskok u upor na n/p (ili uzmak zamahom jedne noge), premah odnožno desnom/levom nogom do upora jašućeg, prehvat u pothvat upornom rukom (do prednožne) i spojeno odnoženjem zanožne premah i saskok sa okretom za 900 (odnoška), završiti bokom prema pritci.

5. Vratilo

Za učenike /dohvatno vratilo/:

- sunožnim odrazom uzmak; kovrtljaj nazad u uporu prednjem; saskok zanjihom (zamahom u zanoženje).

6. Greda

Za učenice /visoka greda/:

- licem prema desnom kraju grede: zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor, premah odnožno desnom; okret za 900 ulevo, uporom rukama ispred tela prednost raznožno; osloncem nogu iza tela (**napredniji nivo:** zamahom u zanoženje) do upora čučećeg; usprav, usprav, hodanje u usponu sa dokoracima, skok pruženim telom, vaga pretklonom, usklon, saskok pruženim telom (čeono ili bočno u odnosu na spravu)

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike:

- premah odnožno desnom napred, zamah ulevo, zamah udesno, zamah ulevo i spojeno premah levom napred, premah desnom nazad, zamah ulevo, zamah udesno i spojeno premahom desne saskok sa okretom za 900 ulevo do stava na tlu, levi bok prema konju.

SPORTSKA IGRA (PO IZBORU)

- Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučavanih elemenata igre.

- Dalje proširivanje i produbljavanje tehničko-taktičke pripremljenosti učenika u skladu sa izbornim programom za datu igru. Na osnovu prethodnih umenja u tehnici i taktici nastavnik planira konkretne sadržaje iz sportske igre. Učestvovanje na takmičenjima na nivou odeljenja, škole i međuškolskih takmičenja.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat.

Vežbe na spravama i tlu:

Za učenike: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu;

Za učenice: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

Školsko takmičenje (odeljenje, škola): aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja bira sprave na kojima će se učenici takmičiti.

Za naprednije učenike: sastavi iz programa sportskih takmičenja i učešće na višim nivoima školskih takmičenja.

GRAĐANSKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Cilj predmeta je da se kroz sticanje znanja, ovladavanje veštinama, formiranje stavova i sistema vrednosti doprinese osposobljavanju učenika za kompetentan, odgovoran i angažovan život u humanom i demokratski uređenom društvu utemeljenom na osnovnim ljudskim vrednostima, poštovanju ljudskih i građanskih prava, u kome se uvažava različitost, ostvaruje solidarnost i briga za druge.

Zadaci nastave građanskog vaspitanja su da učenici:

- steknu znanja o funkcionisanju demokratski uređenog društva, ulozi građanina, dokumentima i institucijama koje doprinose vladavini prava;

- usvoje vrednosti na kojima se zasnivaju ljudska prava i demokratsko društvo;

- razviju spremnost da deluju u duhu poštovanja demokratskih vrednosti;

- jačaju osećanje samopoštovanja, ličnog i grupnog identiteta;

- razumeju složenost života u multikulturalnoj zajednici i potrebu uzajamnog uvažavanja i poštovanja različitosti;

- jačaju osetljivost na pojave netolerancije, diskriminacije, stereotipa i predrasuda;

- razumeju značaj saradnje i zajedništva za dobrobit pojedinca i društva, i ovladaju veštinama rada u grupi i grupnog odlučivanja;

- uzmu učešće u životu zajednice, pokreću akcije i preuzimaju odgovornost za lične odluke;

- ovladaju veštinama uspešne komunikacije i primenjuju ih u svakodnevnom životu;

- razumeju prirodu i uzroke sukoba, upoznaju tehnike konstruktivnog rešavanja sukoba i primenjuju ih u svakodnevnom životu;

- unaprede sposobnosti za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje informacija iz različitih izvora relevantnih za život u demokratskom društvu;

- unaprede sposobnost iskazivanja sopstvenog stava uz korišćenje argumenata;

- unaprede sposobnosti planiranja ličnog i profesionalnog razvoja.

I razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Međusobno upoznavanje, upoznavanje učenika sa programom i načinom rada.

1. Ja, mi i drugi

Ova tematska celina obuhvata pitanja stavova koje imamo prema sebi drugim ljudima i grupama, ličnog i grupnih identiteta, razvijanja samopoštovanja i razumevanja i uvažavanja drugih.

- Lični identitet. Izrađujući "lični grb" i međusobnim poređenjem, učenici jačaju samopoštovanje, bolje se upoznaju i i podstiču da prepoznaju i cene svoje pozitivne osobine.

- Otkrivanje i uvažavanje razlika. Kroz aktivnosti poređenja po različitim kriterijuma učenicima se omogućava da upoznaju sebe i druge, otkriju i prihvate postojeće sličnosti i razlike, kao i da sagledaju složenost i međusobna preklapanja vlastitih grupnih identiteta.

- Grupna pripadnost. Kroz izradu i poređenje "porodičnih stabala" ili porodičnih albuma i diskusiju o različitim grupama/udruženjima kojima učenici pripadaju učenici se uvode u problematiku ličnog i grupnog identiteta i njihovih međusobnih odnosa.

- Stereotipi i predrasude. Na osnovu opisa vlastite i tuđe grupe otkrivaju se i analiziraju tendencije uprošćenog opažanja i favorizovanja vlastite grupe, kao i neopravdanog negativnog opažanja tuđih grupa.

- Tolerancija i diskriminacija. Pomoću igre uloga demonstrira se da su predrasude i stereotipi koje imamo prema pojedinim grupama ljudi jedan od uzroka diskriminatorskog ponašanja i da tolerancija nije uvk pozitivna.

Zadaci za vežbanje: Učenici nalaze primere stereotipa, predrasuda i diskriminatorskog ponašanja u školi, udžbeničkoj i drugoj literaturi, štampi, na TV i radiju i prikazuju ih na času.

2. Komunikacija u grupi

Ova tematska celina bavi se načinima izražavanja i saopštavanja mišljenja i komunikacijom sa drugima: posebno postupcima i veštinama nenasilne komunikacije.

- Samopouzdano reagovanje. Učenicima se predočava važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način. U malim grupama učenici isprobavaju ovakav samopouzdan način reagovanja u nekoliko svakodnevnih situacija.

- Glasine. Kroz zadatak serijske reprodukcije, gde se jedna informacija lančano prenosi od jednog do drugog učenika, demonstriraju se načini iskrivljavanja poruka, tj. šumovi u komunikaciji i ukazuje na važnost dobre komunikacije za međusobno razumevanje.

- Neslušanje. Radeći u parovima učenici prolaze kroz iskustvo loše komunikacije izazvane neslušanjem, sagledavaju razloge koji mogu stajati u osnovi neslušanja, a zatim govore o primerima dobrog i lošeg sporazumevanja iz vlastitog iskustva.

- Aktivno slušanje. Učenici se upoznaju sa različitim tehnikama aktivnog slušanja kao načinima na koji se može poboljšati uzajamna komunikacija i te tehnike isprobavaju u kraćim simulacijama.

- Neoptužujuće poruke. Učenicima se demonstriraju efekti optužujućih i neoptužujućih poruka i važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način a zatim se model neoptužujućih poruka uvežbava kroz primenu na situacije iz vlastitog života.

- Izražavanje mišljenja. Nastavljajući započet dijalog suprotstavljenih mišljenja na primerima situacija iz porodičnog i školskog života, učenici stiču znanja o pravu na slobodno izražavanje mišljenja i vežbaju da svoje mišljenje obrazlože.

- Vođenje debate i dijaloga. Pošto se kontrastiraju karakteristike dijaloga i debate kao različitih komunikacijskih obrazaca, učenici se upoznaju sa uobičajenom procedurom pripremanja za debatu i izvode debatu na neku temu vezanu za komunikaciju u njihovom iskustvu.

3. Odnosi u grupi/zajednici

Ova tematska celina bavi se problematikom dva osnovna tipa odnosa u ljudskim grupama i zajednicama: saradnjom i sukobima, odnosno razvijanjem sposobnosti, veština i izgrađivanjem saznanja i stavova koji vode ostvarivanju solidarnosti, zajedništva, razumevanja, saradnje i mira među pojedincima, grupama i zajednicama ljudi, sa jedne strane i smanjenju nasilja, izbegavanju i nenasilnom rešavanju sukoba i nesporazuma među ljudima, sa druge strane.

Saradnja i zajedništvo

- Saradnja. Na primerima grupnog crtanja i analize onog što vole da rade, učenici uviđaju lične i društvene razloge za saradnju i zajedništvo i razmatraju pretpostavke za ostvarivanje saradnje.

- Grupni rad. Na zadatim primerima i na osnovu iskustva u radu na prethodnim časovima, učenici se upoznaju sa odlikama timskog rada i analiziraju uloge koje su imali u grupnom radu.

- Grupno odlučivanje. Učenici se upoznaju sa različitim načinima donošenja odluka u grupi i analiziraju njihove prednosti i nedostatke

- Učešće mladih: "Lestvica participacije". Učenici se upoznaju sa različitim mogućim stepenima učešća dece u akcijama ili aktivnostima (od "kvazi učešća" do dečjeg samostalnog izbora i izvođenja akcija), analiziraju faktore od kojih zavisi mogući stepen aktivne participacije i značaj koji ona ima za razvoj ličnosti i ostvarivanje prava.

- Raditi zajedno. Na primeru simulacije jedne školske situacije učenici se vežbaju u saradničkom ponašanju, toleranciji i preuzimanju odgovornosti.

Rešavanje sukoba

- Dinamika i ishodi sukoba. Vežba u kojoj učenici prolaze kroz iskustvo konflikta treba da posluži kao podloga za razgovor o ulozi pretpostavki i očekivanju u situaciji sukoba, dinamici konflikta i njegovim mogućim ishodima.

- Stilovi postupanja u konfliktima I II Pošto dobiju kraći opis uzrasno prilagođene situacije konflikta, učenici u malim grupama razmatraju moguće postupke strana u konfliktu i diskutuju od čega zavisi kako će se postupati u konfliktu.

- Sagledavanje problema iz različitih uglova. Učenicima se predočavaju primeri različitih konfliktnih situacija, a njihov zadatak je da kroz zauzimanje pozicije svake od strana u konfliktu i zamišljanje njihovih potreba sagledaju kako izgleda konflikt posmatran iz različitih perspektiva.

- Nalaženje rešenja. Analizirajući konflikte predočene u pričama učenici se vežbaju u nalaženju integrativnih rešenja, u kojima nema pobednika i poraženih već sve strane u konfliktu uspevaju da zadovolje svoje potrebe.

- Postizanje dogovora. Kroz simulaciju konflikta između dve grupe od učenika se traži da putem pregovaranja postignu dogovor koristeći prethodno stečena znanja i veštine.

- Izvini. Kroz čitanje priča i igranje uloga učenici se uče da se pružanjem i prihvatanjem izvinjenja može izbeći da nesporazumi prerastu u sukobe.

- Posredovanje. Učenici se upoznaju sa osnovnim idejama, svrhom i postupkom posredovanja u sukobima i nesporazumima i isprobavaju stečena znanja u jednoj situaciji simulirane svađe među drugovim.

Nasilje i mir:

- Nasilje u našoj okolini. Kroz razgovor i analizu i razvrstavanje prikupljenih primera (iz štampe, TV emisija, filmova) učenici uočavaju različite vrste nasilja (kako one vidljive tako i prikrivene), stiču svest da nasilje postoji u svim sferama društva i da u svesti većine postoje stereotipi o tome ko su nasilnici.

- Vršnjačko nasilje I II. Kroz analizu različitih situacija učenici razvijaju osetljivost za prepoznavanje nasilja među vršnjacima, osećanje lične odgovornosti i spremnost na pružanje pomoći žrtvi nasilja..

- Nasilje u školi. Kroz analizu tipičnih slučajeva iz svakodnevnog života u školi (verbalna agresija učenika, omalovažavanje učenika...) učenici se dovode do saznanja da oni mogu da budu: i žrtve nasilja i nasilnici ali i borci protiv nasilja u školi.

- Postizanje mira I II Na osnovu analize mišljenja naučnika o nasilju i ljudskoj prirodi ("Seviljska izjava"), misli o miru mislilaca iz različitih kultura i prikaze likova nekih od dosadašnjih dobitnika Nobelove nagrade za mir, učenici produbljuju svoje razumevanje mira i pretpostavki za očuvanje i postizanje mira.

Završni čas: **Šta nosim sa sobom.** Razgovor o iskustvima i evaluacija nastave celog predmeta: učenici sami procenjuju koja do sada stečena znanja i veštine smatraju korisnim i upotrebljivim van učionice.

PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA II, III I IV RAZRED GIMNAZIJE

#1) Kompletan plan i program obrazovanja za I razred gimnazije objavljen je u "Službenom glasniku SRS - Prosvetnom glasniku", broj 5 od 16. avgusta 1990. g.

SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

II razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (91)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo-reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju: Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma, odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku; Leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu"), pisac - istoričar, biograf (Žitije Ajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija’ umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć, Jelisaveta kneginja crnogorska (odlomak)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom. *Santa Maria della Salute*

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga, Vođa

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak, Izbor)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo, Jutro na Hisaru, Zapušteni istočnik

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

Ivo Andrić Put Alije Đerzeleza

IV. LEKTIRA (10)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Milutin Milanković: Kroz vasionu i vekove

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik; slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Srba i kod Hrvata (prva polovina XIX veka). Razvoj srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti). Osnovni principi srpske književne norme.

Ekavski i ijekavski izgovor. Ćirilica i latinica. Književno-jezičke varijante.

Funkcionalni stilovi srpskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Srbiji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice na -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. MODERNA (39)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti i njeni glavni predstavnici. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike (Predgovor)

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti, Jablanovi

Milan Rakić: Jasika, Iskrena pesma, Dolap, Nasleđe

Sima Pandurović: Svetkovina, Rodna gruda

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče, *Notturno*

Bora Stanković: Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto, Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (38)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam i osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma n nadrealizma; književni pokreti i struje u srpskoj književnosti između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna književnost). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabindrant Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Seobe I deo

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Ivo Andrić: *Ex ponto*

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka, Kolajne (izbor)

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Gospa Nola

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobrica Cesarić: Oblak, Povratak

Oskar Davičo: Hana (izbor) (precizirano: prva pesma)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (13)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović, M. Dedinac, R. Drainac, S. Vinaver).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (34)

I. TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Polusloženice.

Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanja najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjektivno-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (predmetnosti)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički

Psihološki

Fenomenološki

Strukturalistički

Teorija recepcije

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Književna kultura

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić (izbor), Kora

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Samjuel Beket: Čekajući Godoa.

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i srpske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)

Miodrag Pavlović: Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blažo Koneski: Vezilja

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Mihail Bulgakov: Majstor i Margarita

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene srpske književnosti (B. Pekić, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P. Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman-esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padeških konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika: prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVN0ST (91)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju; Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu"); pisac - istoričar, biograf (Žitije Ajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija' umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć, Jelisaveta kneginja crnogorska (odlomak)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom, *Santa Maria della Salute*

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga, Vođa

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak, Izbor)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo, Jutro na Hisaru, Zapušteni istočnik

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

IV. LEKTIRA (10)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Milutin Milanković: Kroz vasionu i vekove

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Srba i kod Hrvata (prva polovina XIX veka). Razvoj srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti). Osnovni principi srpske književne norme.

Ekavski i ijekavski izgovor. Ćirilica i latinica. Književno-jezičke varijante.

Funkcionalni stilovi srpskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Srbiji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice pa -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenja novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (110)

I. MODERNA (45)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike (Predgovor)

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti, Jablanovi

Milan Rakić: Jasika, Iskrena pesma, Dolap, Nasleđe

Vladislav Petković Dis: Tamnica, Možda spava, Nirvana

Sima Pandurović: Svetkovina, Rodna gruda

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče, Notturno

Borisav Stanković: U noći, Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto, Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (45)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u srpskoj književnosti između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna književnost). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabindrant Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Stražilovo, Seobe I deo

Ivo Andrić: *Ex ponto*

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka, Kolajna (izbor)

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Hronika palanačkog groblja (Gospa Nola)

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobriša Cesarić: Oblak, Povratak

Oskar Davičo: Hana (izbor)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (20)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović, M. Dedinac, R. Drainac, S. Vinaver)

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar: kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I. TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjekatsko-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književno-umetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (95)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički

Psihološki

Fenomenološki

Strukturalistički

Teorija recepcije

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić, Manasija, Kora (izbor)

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje (izbor)

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Vilijam Fokner: Buka i bes

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (40)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i srpske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)

Miodrag Pavlović: Naučite pjesan, Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blaže Koneski: Vezilja

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene srpske književnosti (B. Pekić, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela; objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padežnih konstrukcija. Osnovne imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (75)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju; Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (35)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu"); pisac - istoričar, biograf (Žitije Ajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija' umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom, *Santa Maria della Salute*

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (25)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo, Tibulo

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

IV. LEKTIRA (6)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Milutin Milanković: Kroz vasionu i vekove

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (24)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Standardizacija (postanak i razvoj) književnog jezika i pravopisa (XIX i XX vek).

Književno-jezičke varijante. Funkcionalni stilovi.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Srbiji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice na -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (12)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenja novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (69)

I. MODERNA (29)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Albatros

Anton Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike

Aleksa Šantić: Pretprazničko veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Jablanovi

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Vladislav Petković Dis: Tamnica, Možda spava

Sima Pandurović: Svetkovina

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče

Bora Stanković: Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (30)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u srpskoj književnosti između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna književnost). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabindranat Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Seobe I deo

Ivo Andrić: *Ex ponto*

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Gospa Nola

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobriša Cesarić: Oblak

Oskar Davičo: Hana (I pesma)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (10)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (odlomci)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (25)

I. TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice), odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Sintaksičke jedinice; rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice); reči (lekseme i morfosintaksičke reči); sintagme (imeničke, pridevske, priloške i glagolske).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjektivno-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne semikatulativne konstrukcije (s imenskim i dopunskim predikativom).

Priloške odredbe. Bezlične rečenice.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (19)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava. Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (predmetnosti)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički

Psihološki

Fenomenološki

Strukturalistički

Teorija recepcije

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Književna kultura

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić, Kora (izbor)

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i srpske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)

Miodrag Pavlović: Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blažo Koneski: Vezilja

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Mihail Bulgakov: Majstor i Margarita

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene srpske književnosti (B. Pekić, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P. Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela; objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padežnih konstrukcija. Osnovne imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika: prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

UVODNA OBJAŠNJENJA

Program srpskog jezika i književnosti namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa: **gimnaziji opšteg tipa** i **gimnaziji sa dva smera:** društveno-jezički i prirodno-matematički.

Obavezni godišnji fond časova ovog predmeta utvrđen je planom obrazovno-vaspitnog rada za obe gimnazije: gimnazija opšteg tipa: I - 148 godišnje; II - 140 godišnje; III - 144 godišnje; IV - 128 godišnje; gimnazija sa dva smera: društveno-jezički: 1 - 148 godišnje; II - 140 godišnje; III - 180 godišnje; IV - 160 godišnje, prirodno-matematički: I - 148 godišnje; II - 105 godišnje; III - 108 godišnje; IV - 128 godišnje.

Program sadrži: cilj i zadatke, sadržaj (po razredima) u okviru triju programsko-tematskih područja (književnost, jezik i kultura izražavanja).

Zavisno od razreda i sadržaja, godišnji fond časova nastave ovog predmeta raspoređen je tako da je za područje **književnost** predviđeno oko 60 odsto, a za druga dva, **jezik i kultura izražavanja,** oko 40 odsto časova. Za svako područje iskazan je ukupan broj časova. U okviru tog fonda planirani sadržaji se obrađuju na 70 odsto časova a ostalih 30 odsto časova predviđeno je za ponavljanje, utvrđivanje, vežbanje i sistematizovanje sadržaja programa.

Svi sadržaji raspoređeni su po razredima, područjima, oblastima i temama uz primenu načela postupnosti, korelacije, integracije i primerenosti uzrastu.

Sadržaji **književnosti** konkretizovani su po razredima, segmentima, a obuhvataju književnoteorijsko i književnoistorijsko proučavanje književnoumetničkih dela prikazanih u žanrovskom redosledu.

Područje **jezik** obuhvata izučavanje jezika kao sistema a ugrađeni su i elementi opšte lingvistike i pravopisa.

Područje **kultura izražavanja** obuhvata oblike, vrste i zahteve u oblasti usmenog i pismenog izražavanja (po razredima). U ovoj oblasti planirane su govorne i pismene vežbe, domaći zadaci i pismeni zadaci (godišnje), koje treba raditi, naizmenično, ćirilicom i latinicom.

Radi što uspešnije **realizacije mnogih sadržaja** i ispunjenja zahteva neophodna je i stalna saradnja nastavnika srpskog jezika i književnosti s nastavnicima drugih predmeta, stručnim saradnicima (školskim bibliotekarom - medijatekarom, pedagogom, psihologom) i organima (stručnim većima), roditeljima učenika, lokalnom zajednicom i prosvetnopedagoškim službama i drugim stručnim institucijama; takođe je korisna saradnja nastavnika sa određenim institucijama (narodnom bibliotekom, domom kulture, bioskopom, medijima).

Kvalitet i trajnost znanja, umenja, veština i stavova učenika umnogome zavise od principa, oblika, metoda i sredstava koji se koriste u obrazovno-vaspitnom procesu. Zbog toga savremena nastava srpskog jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje bitnih zadataka i sadržaja programa uz pojačanu misaonu aktivnost učenika (subjekata u nastavi), poštovanja i uvažavanja didaktičkih principa (posebno: svesne aktivnosti učenika, naučnosti, primerenosti, postupnosti, sistematičnosti i očiglednosti), kao i adekvatnu primenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrednost utvrdile i potvrdile savremena praksa i metodika nastave srpskog jezika i književnosti (pre svega: razni vidovi organizacije rada i korišćenje komunikativnih, logičkih i stručnih (specijalnih) metoda primerenih sadržajima obrade i mogućnostima učenika). Izbor određenih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava uslovljen je, pre svega, nastavnim sadržajima i

ciljevima (obrazovnim, vaspitnim i funkcionalnim), koje treba ostvariti na jednom času srpskog jezika i književnosti.

Redovna nastava srpskog jezika i književnosti izvodi se u specijalizovanim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji treba da budu opremljeni u skladu sa normativima za gimnazije. Delimično, ona se organizuje i u drugim školskim prostorijama (biblioteci - medijateci, čitaonici, audiovizuelnoj sali i sl.).

U nastavi srpskog jezika i književnosti koriste se udžbenici i priručnici (koje je odobrio Nacionalni prosvetni savet Republike Srbije) i bibliotečko-informacijska i informatička građa, značajna za ostvarivanje zadataka i sadržaja programa ovog predmeta, odnosno za sistematsko osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje raznih izvora saznanja u nastavi i van nje.

A. KNJIŽEVNOST

Ovo programsko-tematsko područje obuhvata najznačajnija dela iz srpske i svetske književnosti, koja su raspoređena u književnoistorijskom kontinuitetu od starog veka do danas. Od istorijskog kontinuiteta odstupa se samo u poglavlju **uvod u proučavanje književnog dela** u I razredu i **proučavanje književnog dela** u IV razredu.

Program I razreda počinje **uvodom u proučavanje književnog dela** (književnoteorijski pristup) kako bi se izbeglo naglo prelaženje sa tematskog proučavanja, karakterističnog za nastavu ovog predmeta u osnovnoj školi, na proučavanje istorije književnosti, tj. izučavanje književnoumetničkih dela u istorijskom kontekstu, kako je koncipirano u ovom programu za gimnaziju. Pored toga, preimućstvo ovakvog pristupa je i to što će nastavnik steći uvid u književnoteorijska znanja koja su učenici poneli iz osnovne škole. Ta znanja će se sistematizovati, proširiti i produbiti, čime će se ostvariti bolji put za složeniji i studiozniji pristup književnim delima kakav zahteva program književnosti za gimnaziju.

Nastavnik srpskog jezika i književnosti u gimnaziji treba da pođe od pretpostavke da je učenik u osnovnoj školi stekao osnovna znanja iz:

- teorije književnosti: tema, motiv, fabula, lik, karakter; struktura proznog književnog dela; književni rodovi i vrste, osnovna jezičkostilska izražajna sredstva; usmena i pisana književnost; struktura lirske pesme: stih, strofa, rima, ritam; struktura dramskog dela: dijalog, monolog, dramska vrsta, drama i pozorište, film, radio-drama, televizijska drama;

- osnova scenske i filmske kulture: slika, reč, zvuk, filmska muzika, situacija, radnja, junaci filma, elementi filmskog izraza, filmske vrste, od sinopsisa do scenarija; film, televizija, književnost (sličnost i razlike).

Ova znanja omogućavaju učeniku da program predviđen za gimnazije proširuju i produbljuju i da aktivno učestvuje u proučavanju književnog dela.

Proučavanju književnog dela dato je, takođe, posebno mesto u IV razredu gimnazije, kada su učenici zreliji i sposobniji za upoznavanje sa metodologijom nauke o književnosti.

Interpretativno-analitički metodički sistem je dominantan vid nastave književnosti u gimnaziji i njega treba dosledno primenjivati prilikom upoznavanja učenika sa izabranim književnim delima koja su predviđena programom. Ne bi trebalo očekivati da se sva programom predviđena dela obrađuju na nivou interpretacije kao najpotpunijeg analitičko-sintetičkog pristupa književnom delu. Nastavnik treba da proceni na kojim će delima primeniti interpretaciju, a na kojim osvrt, odnosno prikaz.

Ovakav program književnosti povremeno zahteva i primenu eksplikativnog metodičkog sistema kada se mora čuti nastavnikova reč, i to, najčešće, izlaganje sadržaja o epohama, kao i u svim drugim situacijama u kojima nastavnik ne može računati na učenikova predznanja (na primer:

osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti). Nastavnik književnosti ne sme zaboraviti da je njegov govor model pravilnog, čistog i bogatog jezika kakvom treba da teže njegovi učenici.

B. JEZIK

Program nastave jezika u gimnaziji koncipiran je tako da omogući učenicima sticanje znanja o jeziku kao društvenoj pojavi i jeziku kao sistemu znakova. Cilj je da učenici, pored znanja o svom maternjem jeziku, steknu i opštelingvistička, odnosno sociolingvistička znanja neophodna obrazovanom čoveku. Ova opšta znanja iz lingvistike su funkcionalno povezana sa nastavom maternjeg jezika. Glavni deo tih sadržaja obrađuje se u segmentu **opšti pojmovi o jeziku** (na početku programa za prvi i na kraju programa za četvrti razred), kao u uvodnom delu segmenta književni **(standardni) jezik** (u prvom razredu) i segmentu **jezički sistem i nauke koje se njime bave.** Insistiranje na jednom teorijski i metodološki višem nivou izučavanja jezičkih pojava daje novi kvalitet nastavi koja obuhvata i znanja s kojima su se učenici sretali u osnovnoj školi. Ova opšta znanja, pored svoje opšteobrazovne vrednosti i značaja za olakšavanje i poboljšavanje nastave srpskog jezika, treba da posluže i lakšem savlađivanju gradiva iz stranih jezika.

Deo programa **književni jezik** (prvi i drugi razred) višestruko je značajan. Njegovom realizacijom učenici treba da dobiju znanja i izgrade odgovarajuće stavove o srpskom književnom jeziku, jezičkoj politici i toleranciji u Srbiji i o značaju književnojezičke norme i jezičke kulture. Ovaj deo programa uključuje i sadržaje o razvoju književnih jezika na srpskom jezičkom području i posebno o postanku i razvoju modernog srpskog književnog jezika, što je značajno i za nastavu književnosti.

U segmentu programa o organizaciji i funkcionisanju jezičkog sistema ne obrađuju se samo čisto gramatički aspekti jezičkog sistema već se obuhvataju i funkcionalni aspekti. Zato su, između ostalog, u sintaksu uneti i elementi lingvistike teksta i pragmatike. Poseban je značaj dat leksikologiji (koja se nadovezuje na deo o tvorbi reči), i to ne samo da bi učenici stekli više znanja o rečničkom blagu svoga jezika nego i da bi razvili pravilan odnos prema raznim pojavama u leksici.

Pri obradi svih sadržaja programa treba se nadovezivati na znanja koja su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Međutim, to ne treba da bude prosto obnavljanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja nego sticanje celovite slike o maternjem jeziku i jedan kvalitativno viši pristup proučavanju jezičke organizacije i zakonitosti jezika.

Veoma je važno da se nastava jezika ne shvati kao cilj sama sebi, nego da se poveže sa ostalim delovima ovog nastavnog predmeta.

Naime, ova nastava daje lingvistička znanja koja će biti podloga za tumačenje jezika i stila u okviru proučavanja književnih dela, s tim što ova dela pružaju i odgovarajući materijal za uočavanje estetske funkcije jezika. S druge strane, nastava jezika se mora povezati i sa nastavom kulture izražavanja. Time će lingvistička znanja (o akcenatskom sistemu, tvorbi reči, leksikologiji, sintaksi itd.), kao i proučavanje pravopisa, doprineti da učenici bolje i potpunije usvoje književnojezičku normu i da poboljšaju svoje izražajne sposobnosti.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA

Vežbe u usmenom izražavanju treba da daju određeni stepen pravilne artikulacije, dikcije, intonacije, ritma i tempa u čitanju i kazivanju lirskog, epskog i dramskog teksta. One se, po pravilu, realizuju u toku obrade književnog teksta na taj način što će nastavnik, direktno, svojim čitanjem i govorenjem, ili uz pomoć zvučnih zapisa izvođenja književnoumetničkih tekstova, analizirati odgovarajuće elemente pravilnog usmenog izražavanja kako bi ih učenici uočili. Stečena saznanja transformišu se u veštine i umenja interpretiranjem književnih tekstova odnosno učenici nastoje da sami dostignu odgovarajući stepen veštine i umenja ove vrste. Stečene sposobnosti se dalje

uvežbavaju različitim oblicima usmenog izražavanja (izveštavanje, diskusija, referisanje i dr.). Većina predviđenih oblika ove nastave neposredno se uključuje u nastavu književnosti ili pripreme za izradu pismenih sastava.

U prvom razredu (delimično i u drugom) veoma je uputno da nastavnik učenicima demonstrira metodologiju izrade pismenog sastava. U tom smislu korisno je kombinovati indukciju i dedukciju. Na odabranom uzorku (diskusija, izveštaj i dr.) treba analizirati njegovu kompoziciju, funkciju odeljka i ostale elemente (primerenost stila i sl.). Zatim se učenicima može dati zadatak da pripreme građu o jednoj temi, ali da prikupljenu građu ne oblikuju već da se to uradi na času. Vežba u metodologiji izrade pismenog sastava na osnovu prikupljene građe trebalo bi da bude demonstracija celokupnog postupka izrade pismenog sastava: od analize teme, određivanja njenog težišta, selekcije prikupljene građe, rasporeda pojedinosti s gledišta dobre kompozicije, do oblikovanja građe i rada na usavršavanju teksta.

Racionalizacija nastave postiže se na taj način što će uzorak primerenog teksta biti u vezi s književnim delom iz programa za određeni razred.

I diferenciranje funkcionalnih stilova valja obavljati na uzorcima koje je nastavnik odabrao. Da bi učenik bio osposobljen da svoj jezik i način izražavanja podesi vrsti pismenog sastava (izlaganja), treba da napiše konkretan sastav (pripremi izlaganje). Vežbe ove vrste treba ponavljati sve dok svaki učenik ne bude osposobljen da se služi određenim oblicima izražavanja. Da bi se postigao veći nastavni učinak, korisno je naći neophodnu psihološku motivaciju. Zbog toga učenike treba obavestiti ne samo o konačnom cilju koji se želi postići određenim sistemom vežbanja nego i o svrsishodnosti pojedinih parcijalnih vežbanja koja čine integralnu celinu. Tako, na primer, ako su učenici obavešteni da će sledeći pismeni zadatak biti u formi rasprave ili prikaza, onda i konkretne vežbe treba da budu podređene tom cilju. Nastavnik će na odabranom modelu konkretnog oblika izražavanja pokazati njegove bitne karakteristike, podrazumevajući tu i primerenost jezika i stila. Posle toga učenici u formi domaćeg zadatka treba da pokušaju da samostalno napišu sastav određene vrste. Čitanjem i komentarisanjem domaćih zadataka učenici se dalje osposobljavaju u pismenom izražavanju i ovladavanju određenim vrstama sastava. Kad je nastavnik stekao utisak da su svi učenici relativno ovladali određenom vrstom pismenog izražavanja, utvrđuje čas izrade školskog pismenog zadatka. Rezultati takvog postupka pokazuju se u školskom pismenom zadatku, pa se na osnovu njih planira dalji rad na usavršavanju kulture izražavanja učenika. Ako više učenika ne postigne određeni uspeh, ceo se proces ponavlja (preporučuje se organizovanje većeg broja kraćih vežbi s precizno određenim ciljevima).

Tokom nastavne godine učenicima treba dati pismene zadatke (u skladu sa oblicima i vrstama navedenim u programu kulture izražavanja). Po pravilu, nastavnik je obavezan da pregleda i analizira zadatke svih učenika. Odabrani zadaci (ne samo najuspešniji) čitaju se i komentarišu na času (delu časa). Pored pismenih, u skladu sa zahtevima programa, nastavnik daje učenicima i druge vrste konkretnih domaćih zadataka (usmenih, praktičnih - primerenih mogućnostima učenika i njihovoj opterećenosti raznim obavezama).

Izrada školskog pismenog zadatka, po pravilu, traje jedan čas. Izuzetno, kad to pojedini oblici pismenog izražavanja iziskuju, izrada zadataka može trajati i duže od jednog časa.

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: vannastavne aktivnosti učenika; osnovna terminologija iz prirodnih nauka.

Iz života mladih: mladi kod nas i u svetu; dostignuća mladih (mladi talenti i dr.); naučnopopularne teme; slobodno vreme mladih.

Kulturni život: iz kulture (sadašnjost i prošlost), narodno i umetničko stvaralaštvo; karakteristični običaji uže i šire sredine; značajni kulturni spomenici; o radu naučnih institucija (npr. akademija nauka i umetnosti, istraživački institut i dr.); štampa (vrste, rubrike).

Društveni i privredni život: aktuelna zbivanja kod nas i u svetu; najznačajniji događaji iz istorije naših naroda i narodnosti i njihov doprinos stvaranju zajedništva; značajni istorijski spomenici.

Komunikativne funkcije: iskazivanje simpatije, komplimenta, zahvalnosti, saveta, (ne) dopadanja, oduševljenja, pretpostavke, nade, saosećanja i dr.; izražavanje i usaglašavanje stavova; upozorenje, podsticanje, dokazivanje.

RAD NA TEKSTU
(10-12 tekstova u toku školske godine)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (odlomci)

Stevan Sremac: Pop Ćira i pop Spira (odlomak)

Branislav Nušić: Gospođa ministarka (odlomak)

Milutin Bojić: Plava grobnica

Milovan Glišić: Prva brazda

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (pesma po izboru)

Branko Radičević: Đački rastanak (odlomak)

Simo Matavulj: Pilipenda

Narodna balada: Smrt Omera i Merime

Narodne pripovetke: Devojka i knez Jovo

Devojka cara nadmudrila

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

Izbor iz savremene poezije, naučno-popularne literature, omladinske štampe.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE

Vežbe razumevanja saslušanog/pročitanog teksta ili dijaloga.

Postavljanje pitanja (nastavnik-učenik; učenik-učenik) radi provere razumevanja pročitanog ili saslušanog teksta, dijaloga.

Reprodukovanje saslušanog/pročitanog teksta ili dijaloga.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analize, teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr.; jezičko-stilska analiza.

Obaveštavanje i izveštavanje o aktuelnim događajima i zbivanjima.

Razgovori i diskusija o pročitanim tekstovima, TV-emisijama, filmskim i pozorišnim predstavama i drugim temama u okviru tematike predviđene u programu.

Komentarisanje članaka iz omladinske, dnevne i nedeljne štampe.

Komentarisanje i analiza kvaliteta izražavanja učenika.

Reportaža u vezi sa predviđenim temama.

Vođenje sastanka na osnovu pripreme.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi, kao i pisanje rezimea pročitanog/odslušanog teksta, pisanje molbe, zapisnika.

Jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK

Sintaksa

Padežni sistem. Nezavisni i zavisni padeži. Slobodni padeži, padežne konstrukcije s predlozima, padeži obavezno praćeni determinatorima.

Subjekat - jedna reč, subjekatski skup.

Predikat - jedna reč, predikatski skup.

Objekat - jedna reč, objekatski skup, objekatska rečenica.

Atribut - jedna reč, skup reči, atributska rečenica.

Iskazivanje mesta, vremena, načina, uzroka, namere/uslova.

Osnovna značenja glagolskih oblika: prezent, perfekat (aorist, imperfekat, pluskvamperfekat), futur I, futur II, imperativ, potencijal, infinitiv, (glagolski pridevi, glagolski prilozi).

Štokavsko narečje - dijalekatska osnovica srpskog književnog jezika (podela, razmeštaj i značaj).

Pravopis

Pisanje zareza.

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: obrazovni sistem i mogućnosti daljeg školovanja.

Iz života mladih: organizovanje zajedničkih oblika odmora i rekreacije; odnos mladih prema starijim generacijama.

Kulturni život: iz kulture (sadašnjost i prošlost), najznačajnije kulturne institucije uže i šire sredine (pozorišta, muzeji, biblioteke, galerije); novinsko-izdavačko preduzeće (redakcija, priprema novina); pozorišne i bioskopske predstave, koncerti, izložbe; aktuelna zbivanja iz oblasti kulture.

Društveni i privredni život: aktuelna zbivanja u zemlji i svetu; savremeni problemi sveta (ishrana, očuvanje životne okoline, obrazovanje); savremena sredstva komuniciranja i način komuniciranja; veliki energetski objekat.

RAD NA TEKSTU
(10-12 tekstova u toku školske godine)

Radoje Domanović: Mrtvo more (odlomak)

Ivo Andrić: Priča o kmetu Simanu (odlomak)

Milorad Pavić: Predeo slikan čajem (odlomak)

Danilo Kiš: Bašta, pepeo (odlomak)

Petar Kočić: Kroz mećavu (odlomak)

Aleksandar Tišma: Vere i zavere (odlomak)

Rastko Petrović: Ljudi govore (po izboru)

Narodna pesma: Smrt vojvode Prijezde

Desanka Maksimović: Slovo o ljubavi (po izboru)

Aleksa Šantić: Moja otadžbina

Milan Rakić: Dolap

Jovan Dučić: Pisma s Jonskog mora

Izbor iz savremene poezije i proze, naučno-popularne literature, omladinske štampe.

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom.

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE

Razgovor o pročitanim tekstovima, aktuelnim događajima u okviru predviđene tematike uz uključivanje više učenika u dijalog.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analiza teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr.; jezičko-stilska analiza.

Kraći prikaz samostalno pogledane bioskopske i pozorišne predstave.

Reportaža u vezi sa predviđenim temama.

Analiza kvaliteta izlaganja učenika.

Vođenje sastanka, diskusije.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi, kao i pisanje biografije, teza za diskusiju, rezimea saslušanog monologa.

Jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK

Fonetika

Melodija rečenice. Uloga intonacije u izražavanju. (Emocionalna obojenost iskaza.)

Građenje reči

Osnovni tvorbeni modeli. Derivacija: sufiksalna, prefiksalna, sufiksalno-prefiksalna tvorba, tvorba složenica. (Kompozicija.)

Deminutivi, hipokoristici, pejorativi, augmentativi.

Sintaksa

Iskazivanje poređenja (komparativ +... superlativ i druge konstrukcije).

Iskazivanje količine (prilozi, brojevi), prilog + prilog, imenica + imenica (neutralizacija preciznosti: dva-tri, desetak; predlog + broj i dr.)

Sinonimičnost glagolskih vremena. (Sinonimičnost glagolskih načina.)

Kongruencija u rodu i broju (gramatička). (Logička kongruencija u rodu i broju.)

Struktura sintaksičkih jedinica (sintagma i rečenica; prosta rečenica; složena rečenica).

Nepotpune rečenice.

Leksikologija

Osnovne karakteristike leksike standardnog jezika.

Sinonimi, homonimi, antonimi.

Jezici u kontaktu

Jezički kontakti i međujezički uticaji srpskog i jezika nacionalnih manjina u oblasti leksike.

IV razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: aktuelne teme iz života i rada učenika; rad sa darovitim učenicima.

Iz života mladih: interesovanja mladih; lična interesovanja.

Kulturni život: savremena porodica u odnosu sa patrijarhalnom; najznačajnije kulturne institucije iz uže i šire društvene sredine; značajni kulturni događaji godine; srpski naučnici i umetnici dobitnici značajnih priznanja; značajniji događaji iz kulturne prošlosti naših naroda i narodnosti.

Društveni i privredni život: iz rada međunarodnih organizacija (OUN, Unesko, Unicef i dr.); značajna turistička mesta; nove tehnologije.

RAD NA TEKSTU
(10-12 tekstova u toku školske godine)

Veljko Petrović: Salašar

Ivo Andrić: Travnička hronika (odlomak)

Meša Selimović: Sjećanja (odlomak o nastavnicima)

Isidora Sekulić: Rastanak (odlomak)

Milovan Vitezović: Šešir gospodina Vujića (odlomak)

Vlada Bulatović VIB: iz Budilnika

Slobodan Selenić: izbor iz proze

Oskar Davičo: izbor iz proze

R. Zlatanović: pripovetka po izboru

Vasko Popa: Vrati mi moje krpice

Isak Samokovlija: Nosač Samuel (odlomak)

Dušan Radović: aforizmi

Dobrica Ćosić: Koreni

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

Savremeni roman (po izboru)

Izbor iz naučno-popularne literature i omladinske štampe.

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom.

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE

Izlaganje u dužoj monološkoj formi o TV-emisiji, bioskopskoj, pozorišnoj predstavi i drugim temama u okviru predviđene tematike.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analiza teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr.; jezičko-stilska analiza.

Diskusija kojom se rešava aktuelan problem. (Kritički osvrt na diskusiju.)

Analiza kvaliteta izlaganja učenika.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj Po jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK

Sintaksa

Personalna i impersonalna rečenica. (Tipovi impersonalnih rečenica.)

Složena rečenica. Zavisna i nezavisna rečenica.

Složene rečenice (odredbene, dopunske, atributske).

Poredak reči.

Umetnute reči.

Poredak rečenica.

Upravni i neupravni govor.

(Dosledno ukazivati na pravopisna rešenja.)

Pasivne konstrukcije (s trpnim pridevom i morfemom se).

Leksikologija

Jednoznačne i višeznačne reči.

Pozajmljivanje reči iz stranih jezika i njihova adaptacija (sufiksi i prefiksi stranog porekla).

Arhaizmi. Istoricizmi. Dijalektizmi. Provincijalizmi. Neologizmi. Varvarizmi. Profesionalizmi.

Frazeološki izrazi.

Jezici u kontaktu

Jezički kontakti i međujezički uticaji srpskog i jezika nacionalnih manjina u oblasti sintakse.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Aktivno vladanje srpskim jezikom izuzetno je značajno za ostvarivanje ciljeva obrazovanja i vaspitanja, odnosno za postizanje njegovih opštih ishoda. U tom smislu, u celokupnom procesu obrazovanja i vaspitanja učenika čiji maternji jezik nije srpski, posebnu ulogu ima nastava srpskog kao nematernjeg jezika. Od uspešnosti ove nastave u velikoj meri zavisi sposobnost učenika da se uključe u širu društvenu zajednicu, njihova efikasna komunikacija s govornim predstavnicima većinskog jezika, motivacija za učenje i mogućnost daljeg školovanja, stručnog usavršavanja, zapošljavanja, kao i formiranje stava prema većinskom narodu i drugim narodima i njihovim kulturnim osobenostima. U nastavi srpskog kao nematernjeg jezika teži se postizanju aditivne dvojezičnosti, koja neposredno doprinosi razvoju i poštovanju jezičke i kulturne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanju različitosti.

Nastavni program *srpskog kao nematernjeg jezika* za srednju školu predstavlja produžetak programa osnovne škole i obezbeđuje kontinuitet nastave ovog predmeta. Stoga je neophodno da se nastavnik upozna sa sadržajem programa predmeta *srpski kao nematernji jezik* za osnovnu školu.

Koncepcija programa srpskog kao nematernjeg jezika zasniva se na sintezi relevantnih naučnih saznanja iz lingvistike, psiholingvistike, sociolingvistike, teorije komunikacije i drugih naučnih disciplina koje su u vezi sa učenjem jezika. Za uspešnu primenu ovog programa neophodno je da nastavnik bude upoznat sa savremenim pristupima i dostignućima i metodike nastave stranog jezika i metodike nastave maternjeg jezika.

S obzirom na to da je osnovni cilj nastave ovoga predmeta produktivno ovladavanje srpskim jezikom i osposobljavanje učenika za komunikaciju u svakodnevnim situacijama, organizacija ove nastave treba da se, prvenstveno, bazira na principima komunikativnog pristupa u usvajanju i učenju jezika. S tim u skladu, prioritet ima praktična upotreba jezika i ovladavanje funkcionalnim znanjima.

Program za srpski kao nematernji jezik raspoređen je u četiri osnovne oblasti: tematika, rad na tekstu, govorno i pismeno izražavanje i jezik. One se međusobno dopunjuju i prožimaju. Predviđene tematske oblasti, date u odeljku tematika, realizuju se i prilikom obrade tekstova iz lektire, na časovima govornog i pismenog izražavanja, a mogu biti uključene i na časovima jezika. Optimalno je da se ukupan fond časova ravnomerno rasporedi na časove rada na tekstu (20 - 22), govornog i pismenog izražavanja (20 - 22), jezika (20 - 22), ponavljanja, sistematizacije i provere znanja (oko 10 časova).

U nastavi je potrebno adekvatnu pažnju posvetiti razvijanju sva četiri osnovna vida jezičke delatnosti: razumevanju govora, govorenju, čitanju i pisanju. Usmene delatnosti (razumevanje govora i govorenje), kao primarne i prisutne u svakom aktu jezičke delatnosti, treba da prethode pismenim delatnostima (čitanju i pisanju) i treba im posvetiti više vremena. Među kompleksnim jezičkim delatnostima najveći akcenat stavlja se na osposobljavanje za dijalog, odnosno interakciju u kojoj se smenjuju iniciranje i reakcija u okviru komunikativnog čina.

Nastavu jezika (gramatike) treba organizovati kao sredstvo učenja upotrebe jezika, bez nefunkcionalnog učenja gramatičkih pravila i paradigmi. Gramatičke elemente treba prezentovati i uvežbavati u kontekstu, u realnim govornim situacijama. Da bi se postigla očekivana jezička kompetencija, neophodno je organizovati različite tipove jezičkih vežbi usmerenih na stvaranje navika pravilne upotrebe gramatičkih kategorija. Kategorijama koje učenici nemaju u svom maternjem jeziku, ili koje predstavljaju razliku u odnosu na situaciju u njihovom jeziku, treba posvetiti više vežbi i više vremena. Učenike treba podsticati i na uočavanje sličnosti i razlika srpskog i maternjeg jezika, ali i širih, kulturoloških karakteristika, koje se odražavaju i u jeziku.

Štivo u nastavi srpskog kao nematernjeg jezika ima višestruku funkciju. Ono daje osnovu za razgovor o raznovrsnim temama kroz koji se uvežbava novo jezičko gradivo i nova leksika, čime se

kultura izražavanja učenika podiže na viši nivo. Tekstovi su osnov i za upoznavanje kulture naroda koji govore ovim jezikom. Nastavnik ima mogućnost da pravi izbor u skladu sa potrebama, mogućnostima i interesovanjima učenika. Odabrani tekstovi treba da obuhvate celokupnu tematiku predviđenu programom. Pored autentičnih književnih tekstova, u nastavi treba da budu zastupljeni i tekstovi drugih funkcionalnih stilova (razgovorni, naučnopopularni, novinarski, administrativni...) da bi učenici stekli sposobnost razlikovanja i adekvatne primene odgovarajućih formi izražavanja. Za potrebe obrade sadržaja iz gramatike treba predvideti i tekstove čija je osnovna svrha ilustrovanje pojedinačnih delova jezičkog sistema. Ti tekstovi mogu biti konstruisani ili autentični i moraju biti zasićeni jezičkom pojavom koja se uvežbava ili izučava.

U svakom segmentu nastave treba težiti tome da učenici budu aktivni i motivisani za rad. Ovome doprinosi pravilan odabir metoda i metodskih postupaka, usklađenih s nastavnim sadržajem, temom, uzrastom, interesovanjima i predznanjem učenika. Učenike treba stavljati u situaciju da pitaju, zaključuju, otkrivaju, analiziraju, sistematizuju, odnosno treba ih podsticati na samostalnost u sticanju znanja i veština. Uloga nastavnika u nastavnom procesu i dalje je veoma bitna, ali je ona u većoj meri usmerena na pripremu, organizaciju nastavnog procesa i koordiniranje rada učenika. Pripremajući se za čas nastavnik osmišljava pristup gradivu, odabira i konstruiše vežbe u skladu sa ciljem i zadacima časa, opredeljuje se za primenu odgovarajućih nastavnih sredstava, priprema didaktički materijal. Raspoloživo vreme raspoređuje ekonomično i racionalno, vodeći računa o tome da teorijsku stranu obrade gradiva svede na meru koja obezbeđuje njegovu praktičnu primenu. Veći deo vremena treba odvojiti za uvežbavanje predviđenih sadržaja putem raznovrsnih gramatičkih, leksičkih i komunikativnih vežbi, a potrebno je, periodično, organizovati i posebne časove obnavljanja i sistematizacije gradiva.

Nivo znanja učenika iz osnovne škole, u pogledu ovladanosti srpskim jezikom, veoma je različit. Zato nastava *srpskog kao nematernjeg jezika* ne može biti jednoobrazna i u njoj se moraju uvažavati različite mogućnosti i potrebe učenika različitih sredina i različitih maternjih jezika. Ona mora obezbediti individualno napredovanje učenika u savladavanju jezičkih i komunikativnih veština, što podrazumeva dostizanje različitih nivoa ishoda zavisno od konkretnih mogućnosti. Ovo se postiže diferencijacijom i inidividualizacijom nastave putem različitih oblika rada, kao što su individualni, grupni, i rad u parovima. Ovakav pristup podrazumeva da se različitim učenicima mogu zadavati različita zaduženja i zadaci.

Domaći zadaci u nastavi ovog predmeta imaju značajnu ulogu jer omogućavaju učenicima više kontakta sa srpskim jezikom, što je naročito važno u homogenim sredinama gde srpski jezik nije prisutan u svakodnevnom životu. Cilj domaćih zadataka najčešće je uvežbavanje i utvrđivanje gradiva obrađenog na času, pogodni su za pismeno vežbanje usmeno obrađenog sadržaja, ali povremeno treba zadati i zadatak koji će biti priprema za obradu novog gradiva. Moguće je, i preporučljivo, da se individualizacija i diferencijacija ostvaruje i zadavanjem različitih domaćih zadataka različitim učenicima.

Nastavu nematernjeg jezika treba povezati sa nastavom jezika učenika, ali i sa svim drugim predmetima. Uspostavljanje korelacije među predmetima i korišćenje iskustava i znanja koja su učenici stekli na maternjem jeziku doprinose ekonomičnosti i efikasnosti ove nastave. Učenike treba sistematski navikavati i na samostalno dolaženje do informacija, korišćenje gramatičkih priručnika, rečnika i drugih izvora.

Redovno praćenje i vrednovanje napredovanja učenika omogućava uvid u stepen usvojenosti gradiva i skreće pažnju na eventualne probleme i praznine u znanju. Na osnovu tih saznanja nastavnik usmerava dalji rad i planira nastavu. Oblici proveravanja i ocenjivanja učeničkih postignuća zavise od prirode gradiva na koje je usmereno. S obzirom na komunikativnu usmerenost nastave ovog predmeta, proveravanje i ocenjivanje znanja, umenja i navika ne sme da se svede na testove i pismene zadatke. Akcenat mora biti stavljen na govornu delatnost pri čemu se ne smeju zanemariti ni receptivne delatnosti (razumevanje govora i razumevanje pročitanog teksta). Učenike treba osposobljavati i za objektivno vrednovanje sopstvenog rada i rada drugih učenika. Ocena treba da bude odraz stečenih znanja, sposobnosti i formiranih navika, ali i aktivnosti i zalaganja učenika. Objektivno i realno ocenjivanje ima značajnu vaspitnu i podsticajnu

ulogu i doprinosi ostvarivanju kako ciljeva nastave ovog predmeta, tako i opštih ciljeva obrazovanja i vaspitanja.

ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
OPŠTI TIP

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)

Operativni zadaci

Glavni operativni zadatak u nastavi albanskog jezika u drugom razredu srednje škole, a u skladu sa zahtevima savremenog doba, je povećavanje aktivnog ovladavanja maternjim jezikom kod mlađe generacije, kao i njihovo obogaćivanje teorijskim znanjima koja čine osnovu za proučavanje sistema standardnog jezika, u užem smislu, kao i albanskog jezika, u opštem smislu.

Važnost, vrednost i neophodnost nastave književnosti u školi, tj. u drugom razredu srednje škole, ogleda se kroz sledeće operativne zadatke:

Učenik treba da upozna:

- kulturu i pisce albanske književnosti preporoda;

- kulturu i pisce evropske književnosti toga perioda;

- usmenu književnost - folkloristiku;

- teoriju književnosti.

Učenik treba da shvati:

- značaj različitih kultura koje su uticale na razvoj albanske kulture i književnosti;

- kulturnu, književnu i jezičku suštinu koja će pomoći u razvijanju njegovog individualnog mišljenja;

- nacionalnu kulturu i književnost, kao i stranu.

Učenik treba da analizira:

- različite tekstove, njihov smisao, strukturu, sadržaj, detalje i efekte;

- književne i neknjiževne tekstove pisaca albanske književnosti preporoda kao i strane književnosti toga perioda.

Učenik treba da vrednuje:

- kulturne i književne modele i tekstove iz perioda stare književnosti;

- autore i različite književne tekstove albanske književnosti preporoda;

- stvaralaštvo različitih autora albanske književnosti preporoda kao i strane književnosti uglavnom iz ove epohe.

Realizacija ovih operativnih ciljeva podrazumeva razvijanje jezičkih veština (veština komunikacije):

Slušanje

Čitanje

Govor

Pisanje

i njihovih potkategorija:

- Kulturni modeli

- Književni i neknjiževni tekstovi

- Jezička kultura

- Albanska i strana književnost

- Kultura komunikacije.

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematske oblasti

- Preporod/kultura/poetika;

- Kulturni modeli;

- Književni i neknjiževni tekstovi;

- Jezička kultura;

- Kraj stare književnosti;

- Književnost i društvo;

- Književnost/ideje/kultura;

- Književnost/nacionalni i kulturni identitet.

Preporod

Ispituje se kontekst književnosti i kultura u doba renesanse, od početka ove epohe pa do njenog kraja i daju se karakteristike kultura i poetika tog vremena; tekstova i njihovog konteksta.

Kulturni modeli

Daju se glavne osobine i karakteristike različitih kulturnih modela koji se vezuju za kraj epohe književnosti preporoda.

Književni i neknjiževni tekstovi

Daju se književni i neknjiževni tekstovi vezani za kulturu, albansku i stranu književnost preporoda; u funkciji sticanja književnih i kulturnih saznanja, upoznavajući se na taj način i sa određenim autorima, formama pisanja i kulturološkim komunikacijama.

Kraj književnosti preporoda

Navode se karakteristike ove epohe i njenih formacija, a zatim se ilustruju autorima i odabranim tekstovima iz ovog perioda.

Karakteristike albanske književnosti preporoda

- Albanska književnost preporoda: Nacionalni preporod;

- Jeronim de Rada - život i delo, "Pesme Miljosaoa";

- Anton Santori "Emira" - umetnička vrednost drame;

- Paško Vasa - život i delo, članak;

- Gavril Dara - život i delo, "Poslednja Baljina pesma";

- Zef Serembe - život i delo, umetnički pogled;

- Naim Frašeri - život i delo, "Stoka i zemljoradnja", "Letnje cveće";

- Ndoč Nikaj - "Lepotica", fragmenti za ilustraciju;

- Zef Skiroi - književna delatnost, poezija - analiza i komentarisanje;

- Ndre Mjeda - život i delo, "Juvenilija (Mladost)", "Plač slavuja";

- Andon Zako Čajupi - život i delo, "Posle smrti";

- Asdreni - život i delo, analiza;

- Konstandin Kristoforidi - život i delo;

- Sami Frašeri - život i delo, roman "Ljubav Taljatija i Fitnete" komentarisanje;

- Mihalj Grameno - "Odžak" ("Ugledna porodica"), fragmenti za ilustraciju.

Karakteristike strane književnosti

- Evropski preporod tokom XVI i XVII veka;

- Miguel de Servantes "Don Kihot", fragmenti za ilustraciju;

- Vilijam Šekspir - život i delo;

- Pjer Kornej - karakteristike njegove drame;

- Žan Rosini - život i delo;

- Molijer - karakteristike njegovih dramskih dela;

- V. Šekspir "Hamlet", analiza;

- Evropski romantizam - glavni predstavnici i dela;

- Dž. G. Bajron - život i delo;

- A. S. Puškin - život i delo.

Književnost i društvo

Na odabranim primerima proučava se relacija književnost/društvo, odnosno književnost/politika. Analiziraju se odnosi albanske književnosti i njenih neknjiževnih/političkih i misionarskih funkcija.

Književnost/Ideje/Kultura

Književnost se dovodi u vezu sa idejama tokom različitih vremenskih perioda, tj. perioda Nacionalnog Preporoda i dovodi u vezu sa pokretima za očuvanje nacionalnog identiteta posebno aktivnog u tom periodu, posmatrano u kontekstu kulturnog razvoja.

Književnost/Nacionalni i kulturni identitet

Odnos albanske i strane književnosti Preporoda analizira se i posmatra kroz karakteristike identiteta: individualno/nacionalno, a zatim se književnost posmatra i kao deo opšteg razvoja koji se vezuje za nacionalnu književnost Preporoda, naročito za kulturni razvoj u Evropi i na Balkanu.

JEZIČKA KULTURA

Ova tematska celina posvećena je sticanju znanja o jezičkom sistemu. Pretenduje se na reorganizovanje, uopštavanje i sintetizaciju znanja o jezičkom sistemu stečenih u osnovnoj školi.

Daju se tekstovi, vežbe i zadaci, što podrazumeva i pisanje eseja u cilju razvoja jezičkih sposobnosti u odnosu na stilistiku, standardni jezik, dijalekte, itd. Daju se primeri različitih stilskih dimenzija albanskog jezika, sekvenca, stila, diskursa, kritičkog i kreativnog jezika.

Program predmeta Albanski jezik i književnost za drugi razred srednje škole koncentrisan je na smisaoni aspekt i njegove osnovne tendencije su usmerene na sledeće tematske jedinice:

1. Imenice - vrste imenica;

2. Gramatičke kategorije imenica;

3. Gramatička kategorija - Padež;

4. Klasifikacija imenica po deklinacijama;

5. Građenje imenica - načini tvorbe;

6. Pridev - pojam; klasifikacija;

7. Gramatičke kategorije prideva;

8. Poređenje prideva i tvorba prideva;

9. Leksikologija albanskog jezika;

10. Sinonimi, antonimi, homonimi;

11. Članovi - njihova deklinacija;

12. Broj - opšti pojmovi;

13. Zamenice - lične i povratne zamenice;

14. Kratki oblici ličnih zamenica;

15. Pokazne i prisvojne zamenice;

16. Gramatičke kategorije prisvojne zamenice;

17. Upitne, odnosne i neodređene zamenice;

18. Pravilno pisanje kratkih oblika ličnih zamenica;

19. Prilog;

20. Predlozi;

21. Veznici;

22. Rečce i uzvici.

Očekivani rezultati

Na kraju drugog razreda srednje škole učenik treba da:

- zna karakteristike albanske književnosti preporoda;

- zna glavne stvaraoce/predstavnike ove književnosti;

- zna glavna dela pisaca ove književnosti;

- ovlada posebnim individualnim kognitivnim i komunikativnim veštinama kako bi bio osposobljen za individualni rad ili rad u grupama;

- analizira, procenjuje, sintetizuje i organizuje informacije dobijene iz različitih izvora, iskazujući ih u obliku pitanja i problema;

- identifikuje, zna i upotrebljava pisanim putem različite književne i neknjiževne forme;

- shvata karakteristike albanske književnosti preporoda i albanske kulture tog perioda;

- ovlada sposobnošću argumentacije i procenjivanja kulture i književnosti, kao i znanjima o jeziku i jezičkim problemima praktikujući pri tom različite vrste analiza i stilove pisanja, naročito u sintaksičko-stilskom smislu.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časova godišnje)

Operativni zadaci

Glavni operativni zadatak u nastavi albanskog jezika u trećem razredu srednje škole, a u skladu sa zahtevima savremenog doba, je povećavanje aktivnog ovladavanja maternjim jezikom kod mlađe generacije, kao i njihovo obogaćivanje teorijskim znanjima koja čine osnovu za proučavanje sistema standardnog jezika, u užem smislu, kao i albanskog jezika, u opštem smislu.

Važnost, vrednost i neophodnost nastave književnosti u školi, tj. u trećem razredu srednje škole, ogleda se kroz sledeće operativne zadatke:

Učenik treba da upozna:

- kulturu i autore književnosti realizma;

- kulturu i autore evropske i svetske književnosti;

- teoriju književnosti.

Učenik treba da shvati:

- značaj različitih kultura koje su uticale na razvoj albanske kulture i književnosti;

- kulturnu, književnu i jezičku suštinu koja će pomoći u razvijanju njegovog individualnog mišljenja;

- nacionalnu kulturu i književnost, kao i stranu.

Učenik treba da analizira:

- različite tekstove, njihov smisao, strukturu, sadržaj, detalje i efekte;

- književne i neknjiževne tekstove pisaca albanske književnosti realizma kao i pisaca strane književnosti ovog perioda.

Učenik treba da vrednuje:

- kulturne i književne modele i tekstove iz perioda albanske književnosti realizma;

- autore i različite književne tekstove albanske književnosti realizma;

- stvaralaštvo različitih autora albanske književnosti realizma kao i strane književnosti ovog perioda.

Realizacija ovih operativnih ciljeva podrazumeva razvijanje jezičkih veština (veština komunikacije):

- slušanje;

- čitanje;

- govor;

- pisanje;

i njihovih potkategorija:

- kulturni modeli;

- književni i neknjiževni tekstovi;

- jezička kultura;

- albanska i strana književnost;

- kultura komunikacije.

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematske oblasti

- Realizam/ Moderne tendencije/Kultura/Poetika;

- Kulturni modeli;

- Književni i neknjiževni tekstovi;

- Jezička kultura;

- Književnost i društvo;

- Književnost/Ideje/Kultura;

- Književnost/Nacionalni i kulturni identitet.

Realizam

Ispituje se kontekst književnosti i kultura u okviru epohe realizma u književnosti, od početka pa do kraja ove epohe, daju se karakteristike kultura i poetika tog vremena; tekstova i njihovog konteksta.

Kulturni modeli

Daju se glavne osobine i karakteristike različitih kulturnih modela koji se vezuju za kraj perioda književnosti realizma.

Književni i neknjiževni tekstovi

Daju se književni i neknjiževni tekstovi vezani za kulturu i albansku i svetsku književnost realizma; upoznavajući se na taj način i sa određenim autorima, formama pisanja i kulturološkim komunikacijama.

Karakteristike albanske književnosti realizma/Moderne

- Albanska književnost na početku XX veka, savremena književnost;

- Prelaz sa književnosti romantizma na realizam/savremenu albansku književnost;

- Albanska književnost 20-ih, 30-ih i 40-ih godina XX veka;

- Đerđ Fišta "Maljisorske gusle", "Juda Makabe", "Plandište vila";

- Faik Konica "Dr. Đilpera", "Albanija, stenovita bašta jugoistočne Evrope";

- F. S. Nolji "Autobiografija", "Album", Nolji kao prevodilac vrhunskih dela svetske književnosti;

- Midhat Frašeri "Pepeo i zgarište";

- Alji Aslani "Tetka Hala";

- Ljazguš Poradeci "Ples zvezda", "Zvezda srca", "Sokratovo teološko putovanje";

- Ethem Hadžiademi "Skenderbeg", "Avelj";

- Ernest Koljići "Krv", fragment iz romana "Senka planina";

- Mitruš Kutelji "Jesen Dželadin Bega", "Kosovska poema"

- Miđeni "Slobodni stihovi", "Novele severnog grada";

- Sterjo Spase "Zašto?!" "Aferdita";

- Esat Mekulji "Suđenje", "Kuš i pari bani".

Teorija književnosti

- Novinarske forme, vest i članak;

- Recenzija - objekat i struktura;

- Reportaža, raznovrsni oblici usmenog izražavanja; pravopisne vežbe;

- Pravopis, aktivno čitanje tekstova.

Karakteristike strane književnosti

- Realizam - nastanak, karakteristike, predstavnici;

- Faze u razvoju realizma;

- Simbolizam - karakteristike i predstavnici;

- Onore de Balzak "Čiča Gorio";

- Šarl Bodler "Cveće zla";

- Gustav Flober "Gospođa Bovari";

- Fjodor Mihajlovič Dostojevski "Zločin i kazna".

Književnost i društvo

Na odabranim primerima proučava se relacija književnost/društvo, odnosno književnost/politika. Analiziraju se odnosi albanske književnosti i njenih neknjiževnih/političkih i misionarskih funkcija.

Književnost/Ideje/Kultura

Književnost se dovodi u vezu sa idejama tokom različitih vremenskih perioda, tj. perioda Realizma i dovodi u vezu sa pokretima za očuvanje nacionalnog identiteta posebno aktivnog u tom periodu, posmatrano u kontekstu kulturnog razvoja.

Književnost/Nacionalni i kulturni identitet

Odnos albanske književnosti Realizma i strane književnosti ovog perioda analizira se i posmatra kroz karakteristike identiteta: individualno/nacionalno, a zatim se književnost posmatra i kao deo opšteg razvoja koji se vezuje za nacionalnu književnost Preporoda u Evropi i na Balkanu.

JEZIČKA KULTURA

Ova tematska celina posvećena je sticanju znanja o jezičkom sistemu. Pretenduje se na reorganizovanje, uopštavanje i sintetizaciju znanja o jezičkom sistemu stečenih u osnovnoj školi.

Daju se tekstovi, vežbe i zadaci, što podrazumeva i pisanje eseja u cilju razvoja jezičkih sposobnosti koje se odnose na stilistiku, standardni jezik, dijalekte, itd. Daju se primeri različitih stilskih dimenzija albanskog jezika, sekvenca, stila, diskursa, kritičkog i kreativnog jezika.

Program predmeta Albanski jezik i književnost za treći razred srednje škole koncentrisan je na smisaoni aspekt i njegove osnovne tendencije su usmerene na sledeće tematske jedinice:

Morfologija

1. Glagol - pojam i gramatičke kategorije glagola;

2. Bezlični i lični glagolski oblici;

3. Prelazni i neprelazni glagoli;

4. Glagolski oblici i njihova vremena;

5. Glagolski načini: indikativ, konjuktiv, kondicional, admirativ, optativ, imperativ;

6. Bezlični glagolski oblici;

7. Particip, infinitiv i gerund.

Sintaksa

1. Sintaksa - objekat i krucijanost njenog proučavanja;

2. Sintagma i njene vrste;

3. Rečenica i rečenični konstituenti; vrste rečenica;

4. Konstituenti proste rečenice; subjekat; predikat;

8. Zavisni rečenični konstituenti; odredba, atribut, apozicija; predikatska odredba;

9. Prilozi - vrste priloga; prilog za mesto, vreme, uzrok, način, uslov;

5. Prilog za količinu i dozvolu;

6. Red reči u rečenici.

Leksikologija i dijalektologija

1. Poreklo albanskog jezika - opšti prikaz;

2. Autohtoni jezički elementi, pozajmljenice;

3. Leksikografija;

4. Vrste rečnika;

5. Terminologija;

6. Dijalekti savremenog albanskog jezika;

7. Standardizovani albanski jezik i sprovođenje norme standardizacije.

Očekivani rezultati

Na kraju trećeg razreda srednje škole učenik treba da:

- zna karakteristike albanske književnosti preporoda;

- zna glavne stvaraoce/predstavnike ove književnosti;

- zna glavna dela pisaca ove književnosti;

- ovlada posebnim individualnim kognitivnim i komunikativnim veštinama kako bi bio osposobljen za individualni rad ili rad u grupama;

- analizira, procenjuje, sintetizuje i organizuje informacije dobijene iz različitih izvora, iskazujući ih u obliku pitanja i problema;

- identifikuje, zna i upotrebljava pisanim putem različite književne i neknjiževne forme;

- shvata karakteristike albanske književnosti preporoda i albanske kulture tog perioda;

- ovlada sposobnošću argumentacije i procenjivanja kulture i književnosti, kao i znanjima o jeziku i jezičkim problemima praktikujući pri tom različite vrste analiza i stilove pisanja, naročito u sintaksičko-stilskom smislu.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

Operativni zadaci

Glavni operativni zadatak u nastavi albanskog jezika u četvrtom razredu srednje škole, a u skladu sa zahtevima savremenog doba, je povećavanje aktivnog ovladavanja maternjim jezikom kod mlađe generacije, kao i njihovo obogaćivanje teorijskim znanjima koja čine osnovu za proučavanje sistema standardnog jezika, u užem smislu, kao i albanskog jezika, u opštem smislu.

Važnost, vrednost i neophodnost nastave književnosti u školi, tj. u četvrtom razredu srednje škole, ogleda se kroz sledeće operativne zadatke:

Učenik treba da upozna:

- kulturu i autore savremene književnosti;

- kulturu i autore savremene evropske i svetske književnosti;

- teoriju književnosti.

Učenik treba da shvati:

- značaj različitih kultura koje su uticale na razvoj albanske kulture i književnosti;

- kulturnu, književnu i jezičku suštinu koja će pomoći u razvijanju njegovog individualnog mišljenja;

- nacionalnu kulturu i književnost, kao i stranu.

Učenik treba da analizira:

- različite tekstove, njihov smisao, strukturu, sadržaj, detalje i efekte;

- književne i neknjiževne tekstove pisaca savremene albanske književnosti, kao i pisaca savremene strane književnosti.

Učenik treba da vrednuje:

- kulturne i književne modele i tekstove savremene albanske književnosti;

- autore i različite književne tekstove savremene albanske književnosti;

- stvaralaštvo različitih autora savremene albanske i strane književnosti.

Realizacija ovih operativnih ciljeva podrazumeva razvijanje jezičkih veština (veština komunikacije):

Slušanje

Čitanje

Govor

Pisanje

i njihovih potkategorija:

- Kulturni modeli

- Književni i neknjiževni tekstovi

- Jezička kultura

- Albanska i strana književnost

- Kultura komunikacije.

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematske oblasti

- Savremena književnost/Kultura/Poetika;

- Kulturni modeli;

- Književni i neknjiževni tekstovi;

- Jezička kultura;

- Književnost i društvo;

- Književnost/Ideje/Kultura;

- Književnost/Nacionalni i kulturni identitet.

Savremena književnost

Ispituje se kontekst književnosti i kultura u okviru aktuelne epohe, epohe savremene književnosti, daju se karakteristike kultura i poetika savremenog doba; tekstova i njihovog konteksta.

Kulturni modeli

Daju se glavne osobine i karakteristike različitih kulturnih modela koji se vezuju za period savremene književnosti.

Književni i neknjiževni tekstovi

Daju se književni i neknjiževni tekstovi vezani za kulturu i savremenu albansku i svetsku književnost; upoznavajući se na taj način i sa određenim autorima, formama pisanja i kulturološkim komunikacijama.

Savremena albanska književnosti

- Savremena albanska književnost - pojam, karakteristike i glavni predstavnici;

- Autori dijaspore i njihova dela;

- Savremena albanska poezija - pojam, karakteristike i glavni predstavnici;

- Savremena albanska proza - pojam, karakteristike i glavni predstavnici;

- Savremena albanska književna kritika - pojam, karakteristike i glavni predstavnici;

- Savremena albanska drama - pojam, karakteristike i glavni predstavnici;

- Hivzi Suljejmani "Ljudi";

- Petro Marko "Hasata la vista", "Ustikina noć";

- Jakov Dzodza "Mrtva reka";

- Martin Camaj "Obruč";

- Kasem Trebešina "Stina e stinëve";

- Fatos Arapi - motiv domovine i ljubavi u poeziji Fatosa Arapija;

- Dritero Agoli "Sjaj i pad druga Zulje";

- Ismailj Kadare "General mrtve vojske", "Tvrđava"; "Palata snova";

- Redžep Ćosja "Živa Sfinga";

- Anton Pašku "Of"; "Gof"; "Sinkopa";

- Azem Škrelji "Beli karavan";

- Hazmi Rahmani "Put moje kuće".

Strana književnost

- Savremena svetska književnost - poezija i njene opšte karakteristike;

- Savremeni roman - opšte karakteristike;

- Savremena drama - opšte karakteristike;

- Tomas Eliot "Četiri kvarteta"; "Pusta zemlja";

- Džejms Džojs "Portret umetnika u mladosti";

- Franc Kafka "Proces";

- Albert Kami "Stranac";

- Ernest Hemingvej "Zbogom oružje";

- Dino Bucati "Tartarska pustinja";

- Samjuel Beket "Čekajući Godoa";

- Gabriel Garsia Markez "Sto godina samoće".

Književnost i društvo

Na odabranim primerima proučava se relacija književnost/društvo, odnosno književnost/politika. Analiziraju se odnosi albanske književnosti i njenih neknjiževnih/političkih i misionarskih funkcija.

Književnost/Ideje/Kultura

Književnost se dovodi u vezu sa idejama tokom različitih vremenskih perioda, tj. perioda savremene književnosti i dovodi u vezu sa pokretima za očuvanje nacionalnog identiteta, posmatrano u kontekstu kulturnog razvoja.

Književnost/Nacionalni i kulturni identitet

Odnos savremene albanske i strane književnosti analizira se i posmatra kroz karakteristike identiteta: individualno/nacionalno, a zatim se književnost posmatra i kao deo opšteg kulturnog razvoja.

JEZIČKA KULTURA

Ova tematska celina posvećena je sticanju znanja o jezičkom sistemu. Pretenduje se na reorganizovanje, uopštavanje i sintetizaciju znanja o jezičkom sistemu stečenih u osnovnoj školi.

Daju se tekstovi, vežbe i zadaci, što podrazumeva i pisanje eseja u cilju razvoja jezičkih sposobnosti koje se odnose na stilistiku, standardni jezik, dijalekte, itd. Daju se primeri različitih stilskih dimenzija albanskog jezika, sekvenca, stila, diskursa, kritičkog i kreativnog jezika.

Program predmeta Albanski jezik i književnost za četvrti razred srednje škole koncentrisan je na smisaoni aspekt i njegove osnovne tendencije su usmerene na sledeće tematske jedinice:

Sintaksa

1. Složena rečenica i rečenice koje ulaze u njen sastav;

2. Nezavisna, glavna i zavisna rečenica;

3. Vrste složenih nezavisnih i zavisnih rečenica;

4. Složene nezavisne rečenice: sastavne, rastavne, isključne i zaključne;

5. Složene zavisne rečenice;

6. Složene zavisne subjekatske, predikatske, objekatske, atributske (odredbene) rečenice;

7. Složene zavisne priloške rečenice; mesne, vremenske, uzročne, ciljne, načinske, uslovne, poredbene, posledične i dopusne.

Znakovi interpunkcije

1. Znakovi interpunkcije i njihova upotreba;

2. Tačka i njena upotreba u pisanju;

3. Znak pitanja; Uzvika;

4. Zarez i pravila njegove upotrebe;

5. Tačka-zarez; dve tačke; crtica i crtica kao kopula; tri tačke;

6. Navodnici; Zagrada.

Kultura govora

1. Različiti oblici usmenog izražavanja;

2. Različiti oblici pismenog izražavanja;

3. Pravopisne vežbe; ispravak domaćih zadataka i vežbi;

4. Čitanje i komentarisanje različitih književnih i neknjiževnih dela;

5. Pismeni zadaci; Ispravak.

Očekivani rezultati

Na kraju četvrtog razreda srednje škole učenik treba da:

- zna karakteristike savremene albanske književnosti;

- zna glavne stvaraoce/predstavnike ove književnosti;

- zna glavna dela pisaca ove književnosti;

- ovlada posebnim individualnim kognitivnim i komunikativnim veštinama kako bi bio osposobljen za individualni rad ili rad u grupama;

- analizira, procenjuje, sintetizuje i organizuje informacije dobijene iz različitih izvora, iskazujući ih u obliku pitanja i problema;

- identifikuje, zna i upotrebljava pisanim putem različite književne i neknjiževne forme;

- shvata karakteristike savremene albanske književnosti i albanske kulture aktuelnog doba;

- ovlada sposobnošću argumentacije i procenjivanja kulture i književnosti, kao i znanjima o jeziku i jezičkim problemima praktikujući pri tom različite vrste analiza i stilove pisanja, naročito u sintaksičko-stilskom smislu.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(Opšti tip gimnazija, prirodno-matematički smer i društveno-jezički smer)

Nastavnik treba da primenjuje najsavremenije metode u nastavnom procesu. Ovo omogućava aplikativni pristup u nastavi. Nastava treba da se odvija kroz seanse u kojima se ovladava jezičkim veštinama govorenja, pisanja i čitanja. Seanse bi trebalo modifikovati u skladu sa tendencijama nastavnika i reakcijama učenika.

Treba primenjivati dve vrste čitanja: analitičko i brzo čitanje. Analitičko čitanje ima za cilj detaljnu analizu određenih delova i može se primenjivati na tekstove različitih dužina. Brzo čitanje podrazumeva uobičajeno čitanje. Njima se povećava samostalnost učenika kada je u pitanju čitanje različitih tekstova. Odnos između ove dve vrste čitanja bi trebalo da bude u balansu.

Veza između jezičke veštine čitanja i pisanja bi trebalo da bude konstantna, bilo da je reč o stvaralačkom, imitativnom ili transformativnom pisanju. Aplikativni pristup jeziku je zajednički element svih pomenutih aktivnosti.

Ocenjivanje

Ocenjivanje ima za cilj da utvrdi do kog nivoa su učenici savladali određene operativne zadatke i da identifikuje teškoće sa kojima se suočavaju, da učenicima omogući identifikaciju problema i prednosti u nastavi, kao i da im omogući poboljšanje u savladavanju problematičnih jedinica.

Nastavnik u kontinuitetu treba da ocenjuje:

- znanja koja su učenici stekli; do kog nivoa su ovladali rečnikom i u kolikoj je meri učenik sposoban da se koristi jezičkim veštinama;

- teškoće u radu: ocenjuje se nivo ovladavanja znanjima čiji je glavni cilj eliminisanja problema i pružanje pomoći učenicima pri uklanjanju teškoća;

- integraciju stečenih znanja: ocenjuju se aktivnosti ili različiti projekti koje učenik realizuje izvan školskog programa i integracija ovih znanja sa situacijama u školi.

Tokom nastavnog procesa posebnu važnost imaju različiti načini ocenjivanja, kao:

- ocenjivanje od strane nastavnika, konstantno i direktno ocenjivanje, konstantno praćenje rezultata učenika, kao i indirektno ocenjivanje preko testova;

- ocenjivanje od strane učenika, tokom rada u grupama ili prilikom odgovaranja, učenici mogu dopunjavati jedan drugog i istovremeno ocenjivati na bazi argumenata;

- samoocenjivanje; ocenjivanje samog učenika.

Posebnu pažnju treba posvetiti usmenom izražavanju u kontinuitetu, usmenom izražavanju kroz interakciju kao i pismenom izražavanju:

- usmenom izlaganju događaja, priča, objašnjenja;

- pitanjima i odgovorima;

- inicijativama;

- samostalnom mišljenju;

- izgovaranju reči;

- aktivnostima tokom rada u grupi;

- redu reči u rečenici;

- rečniku (leksici).

LITERATURA

I razred

- Tekstovi koji su objavljeni na osnovu ovog plana i programa;

- Raniji tekstovi koji sadrže ovu materiju;

- Sabri Hamiti: "Stara albanska književnost";

- Zejnula Rahmani: "Teorija književnosti za srednje škole";

- Mahir Domi & Sterjo Spase: "Strana književnost I";

- Grupa autora "Gramatika".

II razred

- Tekstovi koji su objavljeni na osnovu ovog plana i programa;

- Raniji tekstovi koji sadrže ovu materiju;

- Kljara Kodra: "Albanska književnost";

- Grupa autora "Strana književnost II";

- Grupa autora "Gramatika albanskog jezika II".

III razred

- Tekstovi koji su objavljeni na osnovu ovog plana i programa;

- Raniji tekstovi koji sadrže ovu materiju;

- Sabri Hamiti: "Savremena albanska književnost";

- Grupa autora "Strana književnost III";

- Grupa autora "Gramatika albanskog jezika III".

IV razred

- Tekstovi koji su objavljeni na osnovu ovog plana i programa;

- Raniji tekstovi koji sadrže ovu materiju;

- Alji Aljiju "Savremena albanska književnost";

- Grupa autora "Strana književnost IV";

- Grupa autora "Gramatika albanskog jezika IV".

Napomena: Nastavnik može izabrati dodatnu literaturu koja će mu pomoći u realizaciji programa.

DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. Prosvetiteljstvo (6)

Naučno-reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osjećajnosti; verska tolerancija. Prosvetiteljstvo jugoslovenskih i albanskog naroda.

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

Kulturni pokret u Voskopoji u XVIII veku.

Predstavnici: Teodor Kavalioti, Teodor Hadži Filipi, D. Hanil Hadžiu - prikaz

Bejtejdžijska književnost

Ibrahim Nezimi, Hasan Zuko Kamberi, Muhamet Kučuku-Čami - informativno

II. Romantizam (37)

Romantizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj)

Dž. G. Bajron: Čajld Harold (odlomak)

A. S. Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Š. Petefi: Sloboda sveta

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama).

Branko Radičević: Đački rastanak

Đuro Jakšić: Na liparu (Veče, Ponoć)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Predstavnici albanske književnosti: Istorijski, društveni i kulturni uslovi. Prizrenska liga.

Kulturna društva, škole, listovi, časopisi na albanskom jeziku. Skupljanje folklora (Thimi Mitko, Zef Jubani) - osvrt

Naum Većiljhardži: (prosvetiteljska i književna delatnost);

Jeronim De Rada: Këngët e Milosaos,

Gavril Dara i Riu: Kënga e spresme e Balës

Konstantin Kristoforidi: Rad u oblasti jezika (bukvar, gramatika, rečnik, prevodi) i književnosti (Lov brđana) - osvrt

Zef Serembe: (Vjersha) (Pesme) - Prijateljstvo, Mojoj dragi (osvrt)

Naim Frašeri: Život i književno stvaralaštvo. Bagëti e Bujqësi II deo (odlomak): Lulet e verës (Život, Srce, Lepota); Istorija Skenderbega (odlomak) - prikaz

Sami Frašeri: kulturna, jezička i književna delatnost (informativno)

Ndre Mjeda: Život i književno stvaralaštvo - Juvenilia, (odlomak); Životni san, Putnik (osvrt)

Filip Široka: Zani i zemres - Shko dellendyshe - Një lules ze veshkun - uvelom cvetu (osvrt)

Ljuid Gurakući: Vjersha - pesma (izbor)

III. Realizam (35)

Realizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma.

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

L. N. Tolstoj: Ana Karenjina

Realizam u jugoslovenskoj književnosti (4)

S. Matavulj: Povareta

R. Domanović: Danga

B. Nušić: Narodni poslanik

Realizam u albanskoj književnosti

Anton Ž. Čajupi: "Baba Tomori" (Moje selo, Naricanja, Sultan, Vrt ljubavi) - osvrt

Aleks Stavre Drenova - Asdreni: Život i književno stvaralaštvo: Poezija (Ratnik, Prosjak, Mladima, Egoističko kajanje) - osvrt

Mihalj Grameno: "Odžaku" (odlomak)

Fan S. Noli: "Album" (Izgnan mrtav, Pored reke) - osvrt

Ali Aslani: Poezija "Hanko Hala" (izbor)

Mitruš Kutelji: Kako je pronalazio aga Jakun božji put (odlomak)

IV. Lektira (12)

Ernest Hemingvej: Starac i more

Čajupi: Posle smrti

Fatmir Djata: Močvara

Petar Marko: Hasta la vista

Borisav Stanković: Nečista krv (2)

Ivo Andrić: Most na Žepi (1)

V. Književnoteorijski pojmovi

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej; jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asident, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, peoma).

B. JEZIK (31)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Albanaca. Razvoj albanskog književnog jezika i povezivanje sa nastavom književnosti. Osnovni principi albanske književne norme.

Funkcionalni stilovi albanskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi.

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način: lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. Usmeno izražavanje

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno **izlaganje** u funkciji: interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe, funkcionalni stilovi; naučni.

II. Pisano izražavanje

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (100)

I. MODERNA (40)

Moderna u evropskoj, jugoslovenskim i albanskoj književnosti. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

A. Čehov: Ujka Vanja

A. Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče

J. Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

M. Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

A. G. Matoš: Jesenje veče

P. Kočić: Jazavac pred sudom

Moderna u albanskoj književnosti

Ljasguš Poradeci - Poezija (Izvor mog sela)

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (40)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim i albanskoj književnosti (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura).

V. Majakovski: Oblak u pantalonama

Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I (odlomci)

Kosta Racin: Berači duvana

Ivan Goran Kovačić: Jama

Albanska književnost između dva svetska rata

Haki Strmili: Kada bih bila dečak (odlomak)

Nonda Buljka: Kad plače i peva slavuj - izbor

Miloš Đerđ Nikola-Miđeni: Pesma mladosti, Sinovi novog veka, Poema o bedi (osvrt); Proza: Legenda o kukuruzu, Istorija jedne od njih, Hoćeš li uglja, gospodine, Žetve (osvrt)

Petro Marko: Poezija (Salute Madrid, Četiri sanjarenja) - osvrt

Sterjo Spase: Nevesta bez vela

Savremena albanska književnost (10)

Esad Mikuli: Čežnja za nedostižnim

Sterjo Spase: Buđenje

Josip Relja: Nita

Petro Marko: Poslednji grad

Fatos Arapi: Sudbine

Sotir Andoni: Pripovetke (izbor)

III. LEKTIRA (10)

Nazim Hikmet: Poezija (izbor pesama)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (2)

Lazar Vučković: Izabrane pesme

Hivzi Sulejmani: Ljudi

Enver Đerđeku: Zalog ljubavi

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrof, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjekatsko-predikatska konstrukcija, reakcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (45)

Usmeno izražavanje

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

Pismeno izražavanje

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (20)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture. Jedinstvo oblika i sadržine.

Metodologija proučavanja književnosti

Pozitivizam u izučavanju književnosti

Psihološka prilaženja književnoj umetnosti

Fenomenološki pristup književnom delu

Strukturalizam u proučavanju umetnosti reči

Recepcijski (primalački) odnos prema književnosti.

Raznovrsnost i saodnos metodoloških pristupanja (gledišta, polazišta); pluralizam metodoloških gledišta.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književno-umetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti)

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (70)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i albanske književnosti (1)

Kami: Stranac (2)

Borhes: Čekanje (kratka priča) (1)

Savremena albanska književnost (38)

Šefćet Musaraj: Novele (izbor)

Adem Gajtani: Odabrana poezija (izbor)

Azem Škrelji: Krštenje reči (izbor)

Ćerim Ujkani: Sunce koje tražim (izbor)

Enver Đerđeku: Reč (izbor)

Nazmi Rahmani: Put do moje kuće (odlomak)

Jusuf Budžovi: Beleške Đona Nikol Kazazija (odlomak)

Nataša Lako: Poezija (izbor)

Zejnulah Rahmani: Trg alke (odlomak)

Sabri Hamiti: Izbor iz poezije

Mehmet Kraja: Veliko vreme (odlomak)

Naum Prifti: Vodenica Koste Bardia (drama) - odlomak

Murteza Peza: Preko smrti (odlomak)

Savremena jugoslovenska književnost (16)

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje (izbor)

V. Desnica: Proljeća Ivana Galeba

M. Lalić: Lelejska gora

D. Ćosić: Koreni

V. Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

A. Isaković: Kroz granje nebo

D. Kiš: Enciklopedija mrtvih

III. LEKTIRA (12)

Gete: Jadi mladog Vertera

Gabriel Garsia Markez: Sto godina samoće

M. Selimović: Derviš i smrt (2)

Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovića (2)

Ali Podrimja: Ravnoteža

Muhamet Kerveši: Igra u nastavcima (izbor)

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers)

Izbor iz albanske književne kritike i eseistike.

Jedan roman iz savremene književne produkcije nagrađen jednom od književnih nagrada (Nobelova nagrada, Ninova nagrada za roman godine i dr.).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padežnih konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Veznički izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovi pojmovi o negaciji.

Glagolski vid.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika; prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa. Glagolski prilozi. Infinitiv.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi). Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorijuma. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika; funkcionalni stilovi; administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (oko 58 časova)

I. Realizam (35)

Realizam kao književni pravac i metod. Društveno-istorijski uslovi pod kojima se razvijala realistička književnost (2)

1. Realizam u svetskoj književnosti (6)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Gogolj: Revizor

Lav Tolstoj: Ana Karenjina (odlomak)

2. Realizam u književnosti jugoslovenskih naroda (5)

Simo Matavulj: Povareta

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Radoje Domanović: Danga

3. Realizam u albanskoj književnosti (22)

- Anton Ž. Čajupi: "Baba Tomori" (Moje selo, Naricanja, Sultan, Vrt ljubavi) - osvrt

- Aleks Stavre Drenova-Asdreni: Život i književno stvaralaštvo: Poezija (Ratnik, Prosjak, Mladima, Egoističko kajanje) - osvrt

- Mihalj Grameno: "Odžaku" (odlomak)

- Fan S. Noli: "Album" (Izgnan mrtav, Pored reke) - osvrt

- Ali Islani, Poezija "Hanko Hala" (izbor)

- Mitruš Kutelji: Kako je pronalazio aga Jakun božji put (odlomak)

4. Moderna književnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (9)

- Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

- Petar Kočić: Jazavac pred sudom

- A. Šantić: Pretpraznička veče

- Jovan Dučić: Suncokreti

- Milan Rakić: Dolap

5. Moderna albanska književnost (3)

- Ljasguš Poradeci - Poezija (Izvor moga sela)

Lektira (12)[2)]

Ernest Hemingvej: Starac i more

Čajupi: Posle smrti

Fatmir Djata: Močvara

Petro Marko: Hasta la vista

Nazmi Rahmani: Krvava zemlja

Borisav Stanković: Nečista krv (2)

[2)] Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

- **Lirika** - vrste, osobenosti (socijalna, satirična, refleksivna i intimna lirika; pesma u prozi). Struktura moderne lirske pesme, motivi, kompozicija, ritmička organizacija, jezik i stil. Metafora, alegorija, simbol. Slobodni stih. Analiza moderne lirske pesme.

- **Epika** - vrste, osobenosti (pripovetka, novela, roman). Razvijanje fabule u epskom delu: pripovedanje, opisivanje, dijalog, monolog, piščev komentar. Tipovi kompozicije epskog dela; uokvirena, retrospektivna, hronološka fabula. Pripovedanje u prvom i trećem licu. Analiza pripovetke i romana.

- **Drama** - vrste osobenosti (komedija, drama u užem smislu, ostale vrste). Dramska situacija. Scenski jezik: vizuelni i akustički scenski znakovi. Publika (gledaoci), glumac, gluma, reditelj, lektor, scenograf, kostimograf. Analiza dramskog (scenskog) dela.

- Putopisi. Autobiografija.

B. JEZIK (20)

Sintaksa: Skup reči i rečenica; jednočlane rečenice i imenične rečenice; glagolske rečenice (bezlične i lične); eliptične (nepotpune) rečenice; složena rečenica i njena gradnja; upotreba interpunkcijskih znakova u složenoj rečenici. Sintaktična sinonimija (gradnja sa glagolskim oblicima). Redosled rečeničnih delova. Kongruencija. Stilovi književnog jezika (poetski stil, publicistički, naučni, administrativni i dr.).

Leksikologija: Reči i njihova vrednost. Primarno i sekundarno značenje reči. Leksičko, funkcionalno i stilističko značenje reči, sinonimi, homonimi, antonima, frazeologizmi.

Tuđice - prilagođavanje i njihova upotreba.

Poreklo i istorija albanskog jezika. Dijalekti albanskog jezika (ilustracije primerima).

Rečnici (jednojezični, dvojezični, stranih reči, sinonima, ortoepski i etimološki).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (33)

1. **Usmeno izražavanje** (oko 10 časova)

Čitanje i kazivanje (nivoi konstatacije, informacije, naracije i identifikacije). Dikcijske figure (komparacija, kontrast, gradacija, melodika, pauza). Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovorni stil - osobina, vežbe.

Opisivanje složenijih pojava i scena (po unapred sačinjenom planu i slobodno).

Raspravljanje o raznim aktuelnim temama iz života i rada učenika, škole i društvene zajednice.

Samostalno referisanje o unapred utvrđenim temama iz književne, scenske i filmske umetnosti.

Praćenje književne periodike.

2. **Pismeno izražavanje** (oko 15 časova)

Uvežbavanje tehnike izrade raznih vrsta pismenih sastava (naracija, rasprava, referat).

Pripremanje podsetnika za razgovor u raspravu.

Zapisnik. Informacija. Službeno i privatno pismo.

Šest domaćih pismenih zadataka (čitanje i analiziranje zadataka na času).

Po jedan pismeni (školski) zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka).

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (58)

I. KNJIŽEVNOST IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

1. **Svetska književnost** u prvoj polovini XX veka (3)

Frederiko Garsia Lorka: Pesma o mrtvom konjaniku

Majakovski: Oblak u pantalonama

2. **Albanska književnost** između dva svetska rata (9)

Predstavnici:

Haki Strmili: Kada bih bila dečak (odlomak)

Nonda Buljka: Kad plače i peva slavuj - izbor

Miloš Đerđ Nikola-Miđeni: Pesma mladosti, Sinovi novog veka, Poema o bedi (osvrt); Proza; Legenda o kukuruzu

Istorija jedne od njih, Hoćeš li uglja, gospodine (osvrt)

Petro Marko: Poezija (Salute Madrid, Četiri sanjarenja) - osvrt

Sterjo Spase: Nevesta bez vela

3. **Međuratna književnost jugoslovenskih naroda** (6 časova)

M. Bojić: Plava grobnica

T. Ujević: Svakidašnja jadikovka

K. Racin: Berači duvana

M. Crnjanski: Seobe I deo (odlomci)

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST

1. **Savremena književnost jugoslovenskih naroda** (9)

(bitne odlike, značajni pisci i dela)

Ivan Goran Kovačić: Jama

Branko Ćopić: Pjesma mrtvih proletera

Skender Kulenović: Stojanka majka Knežopoljka

Mirko Banjević: Sutjeska

Vasko Popa: Pepela

2. **Savremena albanska književnost** (18)

Esad Mekuli: Čežnja za nedostižnim

Sterjo Spase: Buđenje

Josip Relja: Nita

Petro Marko: Poslednji grad

Fatos Arapi: Sudbine

Sotir Andoni: Pripovetke (izbor)

Lektira (12)[3)]

Nazim Hikmet: Poezija (izbor pesama)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (2 časa)

Esad Mekuli: Poezija (izbor)

Lazar Vučković: Izabrane pesme (1)

Hivzi Suljejmani: Ljudi

Enver Đerđeku: Zalog ljubavi

[3)] Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa.

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, produbljuju i sistematizuju odgovarajući pojmovi o osobenostima lirike, epike, drame i književnonaučnih vrsta, koji su navedeni u programima prethodnih razreda.

B. JEZIK (20)

Funkcija padeža kod imenica

Funkcija vremena i oblika kod glagola

Formiranje književnog albanskog jezika

Primena normi u albanskom književnom jeziku

Dijalekatske osnove albanskog književnog jezika

Opšti principi albanskog književnog jezika i pravopisa

Problemi primene albanskog književnog jezika u oblasti fonetike (nosni i usni samoglasnici; samoglasnik ë, grupe samoglasnika i diftonga; suglasnici h, nj, c, sh, q, gj, Ç, xh, zh; grupe suglasnika).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

1. **Usmeno izražavanje** (10)

Čitanje (nivoi naracije i identifikacije). Čitanje sa unapred datim zadacima istraživačkog karaktera. Kazivanje napamet naučenih odlomaka iz raznih vrsta proznih tekstova. Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovori i rasprave o raznim aktuelnim temama iz života i rada omladine i društvene zajednice (vrednote govora - uvežbavanje).

Govor - vrste, kompozicija. Govor pred užim skupom. Obrazlaganje određene pojave, problema. Korišćenje dokumentarnog materijala, stručne terminologije i podsetnika.

Prikaz književnog, scenskog i filmskog dela.

Književna paralela. Literarno-scenska i literarno-filmska paralela.

Praćenje književne periodike.

2. **Pismeno izražavanje** (20)

Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava (rasprava, prikaz, paralela).

Šest domaćih pismenih zadataka (čitanje i analiziranje na času).

Po jedan školski pismeni zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (63)

I. SAVREMENA KNJIŽEVNOST

1. **Savremena književnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina** (14)

Mihailo Lalić: Zlo proljeće

D. Ćosić: Koreni

Vesna Parun: Ti koji imaš nevinije ruke

Desanka Maksimović: Za zemlju kuda vojska prođe

Vladan Desnica: Proleće Ivana Galeba

D. Kiš: Bašta, pepeo

M. Pavlović: Rekvijem

2. **Savremena albanska književnost** (36)

Šefćet Musaraj: Novele (izbor)

Adem Gajtani: Odabrana poezija (izbor)

Azem Škrelji: Krštenje reči (izbor)

Ćerim Ujkani: Sunce koje tražim (izbor)

Enver Đerđeku: Reč (izbor)

Nazmi Rahmani: Put do moje kuće (odlomak)

Jusuf Budžovi: Beleške Đona Nikol Kazazija (odlomak)

Nataša Lako: Poezija (izbor)

Zejnulah Rahmani: Trg alke (odlomak)

Sabri Mamiti: Izbor iz poezije

Mehmet Kraja: Veliko vreme (odlomak)

Naum Prifti: Vodenica Koste Bardia (drama) - odlomak

Murteza Peza: Preko smrti (odlomak)

Lektira (16)[4)]

Gi de Mopasan: Novele (izbor)

Esad Mekuli: Poezija (izbor)

Gabriel Garsia Markez: Sto godina samoće

Meša Selimović: Derviš i smrt (2)

Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovića (2)

Čehov: Pripovetke (izbor)

Ali Podrimja: Ravnoteža

Muhamet Krveši: Igra u nastavcima (izbor)

[4)] Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa.

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, produbljuju i sistematizuju saznanja učenika o vrstama i osobenostima lirske i epske pesme, pripovetke, romana i drame.

B. JEZIK (25)

Problemi primene književnog jezika u oblasti morfologije, množina imenica i odredbenih glagola; prednji članovi; konjuktiv, kondicional, particip, infinitiv glagola; sadašnje vreme, imperfekat i buduće vreme; glagolske dijateze; nepromenljivi delovi rečenice.

Problem primene književnog jezika u oblasti sintakse i leksike (znaci interpunkcije, upotreba velikog slova, otklanjanje tuđih i dijalekatskih reči). Kongruencija.

Ravnopravnosti jezika naroda i narodnosti. Jezička tolerancija.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (40)

1. **Usmeno izražavanje** (15)

Čitanje i kazivanje različitih vrsta tekstova (primeri funkcionalnih stilova). Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovor i rasprava - uvežbavanje (teme iz svih oblasti za koje se interesuju mladi).

Komentar. Polemika.

2. **Pismeno izražavanje** (25)

Funkcionalni stilovi - vežbe

Šest domaćih zadataka (čitanje i analiziranje na času)

Po dva pismena (školski) zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka)

Pripremanje učenika za polaganje maturskog ispita.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

UVODNA OBJAŠNJENJA

Program albanskog jezika i književnosti namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa: **gimnaziji opšteg tipa** i **gimnaziji sa dva smera**: (društveno-jezičkom i prirodno-matematičkom).

Zavisno od razreda i sadržaja godišnji fond časova nastave ovog predmeta raspoređen je tako da je za područje književnost odvojeno oko 60 odsto, a za druga dva (jezik i kulturu izražavanja) oko 40 odsto časova. Za svako područje iskazan je ukupan broj časova. U okviru tog fonda predviđeni sadržaji se obrađuju na 70 odsto časova, ostalih 30 odsto časova predviđeno je za ponavljanje, utvrđivanje, vežbanje i sistematizovanje programa.

Cilj i zadaci čine jedinstvenu celinu i ostvaruju se tokom četiri godine - sistematski i kontinuirano - u svim predviđenim programsko-tematskim područjima i vidovima rada.

Svi sadržaji raspoređeni su po razredima, područjima, oblastima i temama po principu postupnosti, korelacije, integracije i primerenosti uzrastu.

Sadržaji **književnosti** konkretizovani su po razredima, segmentima (književnost i lektira) a obuhvataju književno-teorijsko i književnoistorijsko proučavanje književnosti.

Područje **jezik** obuhvata izučavanje jezika kao sistema. U sadržaje ovog područja ugrađeni su elementi opšte lingvistike i pravopisa.

Područje **kultura izražavanja** obuhvata oblike, vrste i zahteve u oblasti usmenog i pismenog izražavanja (po razredima). U ovoj oblasti planirane su govorne i pismene vežbe, domaći zadaci i pismeni zadaci (godišnje).

Radi što uspešnije realizacije mnogih zahteva i sadržaja neophodna je i permanentna saradnja nastavnika albanskog jezika i književnosti kao i nastavnika drugih predmeta (istorije, srodnih opštestručnih i užestručnih predmeta), stručnih saradnika (školskim bibliotekarom-medijatekarom, pedagogom, psihologom) i organima (stručnim aktivom i većima), roditelja učenika. Takođe je neophodna saradnja sa međuopštinskom (regionalnom) prosvetno-pedagoškom službom (prosvetnim savetnicima za srpski jezik i književnost), određenih institucija (narodnom bibliotekom, domom kulture, bioskopom, lokalnim novinama, radio-stanicom i dr.).

Kvalitet i trajnost znanja, umenja, veština i navika učenika umnogome zavise od principa, oblika, metoda i sredstava koji se koriste u obrazovno-vaspitnom procesu. Zbog toga savremena nastava jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje bitnih zadataka i sadržaja programa uz maksimalno moguću misaonu aktivnost učenika (subjekata u nastavi), poštovanje određenih didaktičkih principa (posebno: svesne aktivnosti učenika, naučnosti, primerenosti, postupnosti, sistematičnosti i očiglednosti), kao i adekvatnu primenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrednost utvrdile i potvrdile savremena praksa i metodika nastave jezika i književnosti (pre svega: razni vidovi grupnog i individualnog rada primereni mogućnostima učenika, metode - dijaloška, tekstulano-grafička, demonstracije i samostalnih radova učenika, sredstva - udžbenici, priručnici, razne vrste tekstova i grafičkih prikaza, grafofolije, ploče i kasete, nastavni i drugi filmovi, radio i televizijske emisije i sl.). Izbor određenih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava uslovljen je, pre svega, nastavnim sadržajima i ciljem (obrazovnim, vaspitnim i funkcionalnim), koje treba ostvariti na jednom času albanskog jezika i književnosti.

Redovna nastava maternjeg jezika i književnosti izvodi se u klasičnim, odnosno tzv. specijalizovanim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji treba da budu opremljeni u skladu sa normativima za gimnazije. Delimično, ona se organizuje i u drugim školskim prostorijama (biblioteci-medijateci, čitaonici i sl.).

U nastavi albanskog jezika i književnosti koriste se udžbenici i priručnici (koje je odobrio Prosvetni savet Srbije) i bibliotečko-informacijska građa značajna za ostvarivanje zadataka i sadržaja programa ovog predmeta, odnosno za sistematsko osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje raznih izvora saznanja u nastavi i van nje.

U odnosu na dosadašnji, ovaj program sadrži izvesne promene i novine, koje treba imati u vidu prilikom planiranja (globalnog i operativnog) i realizacije predviđenih zadataka i sadržaja: izmenjen je nedeljni i godišnji fond časova u svim razredima gimnazije kao i način raspodele predviđenog godišnjeg fonda časova na pojedine segmente programa; obezbeđen je adekvatniji odnos između časova obrade i drugih tipova časova: korigovani su cilj i zadaci nastave; izmenjeni su struktura i sadržaji područja književnost i jezik; u program je uključeno i proučavanje književnog dela. Uvedena je oblast lektire, uključena su nova imena i naslovi; stvoreni su preduslovi za kreativno ispoljavanje nastavnika i prilagođavanje vaspitno-obrazovnog rada različitim situacijama u praksi, kao i za pojačavanje stvaralačke saradnje nastavnika i učenika.

A. KNJIŽEVNOST

Ovo programsko-tematsko područje obuhvata najznačajnija dela iz albanske, jugoslovenske i svetske književnosti, koja su raspoređena u književnoistorijskom kontinuitetu od starog veka do danas.

Od istorijskog kontinuiteta odstupa se samo u poglavlju **uvod u proučavanje književnog dela** u I razredu i **proučavanje književnog dela** u IV razredu, kao i u poglavlju **lektira** (u sva četiri razreda).

U I razredu društveno-jezičkog smera predviđeno je uvod u proučavanje književnog dela (književnoteorijski pristup) kako bi se izbeglo naglo prelaženje sa tematskog proučavanja, karakterističnog za nastavu ovog predmeta u osnovnoj školi, na proučavanje istorije književnosti, tj. izučavanje književno-umetničkih dela u istorijskom kontekstu, kako je koncipirano u ovom

programu za gimnaziju. Uz taj osnovni razlog treba imati u vidu i druga preimućstva ovakvog pristupa: nastavnik će steći uvid u književnoteorijska znanja koja su učenici poneli iz osnovne škole. Ta znanja će se sistematizovati, proširiti i produbiti, čime će se ostvariti valjaniji put za složeniji i studiozniji pristup književnim delima kakav zahteva gimnazijski program književnosti.

Nastavnik albanskog jezika i književnosti u gimnaziji treba da pođe od pretpostavke da je učenik u osnovnoj školi stekao osnovna znanja iz:

- teorije književnosti: tema, motiv, fabula, lik, karakter, struktura proznog književnog dela; književni rodovi i vrste, osnovna jezičkostilska izražajna sredstva, usmena i pisana književnost, struktura lirske pesme, stih, strofa, rima ritam, struktura dramskog dela: dijalog, monolog, dramska vrsta, drama, pozorište, film, radio-drama, televizijska drama;

- osnova scenske i filmske kulture: slika, reč, zvuk, filmska muzika, situacija, radnja, junaci filma, elementi filmskog izraza, filmske vrste, od sinopsisa do scenarija, film, televizija, književnost (sličnost i razlike).

Sa stečenim znanjima, koja se u gimnazijskom programu proširuju i produbljuju, učenik može aktivno da učestvuje u proučavanju književnog dela.

Proučavanju književnog dela dato je, takođe, posebno mesto u IV razredu gimnazije, kada su učenici zreliji i sposobniji za upoznavanje sa slojevitom strukturom književnoumetničkog dela i književnim metodologijama.

Interpretativno-analitički metodički sistem je osnovni vid nastave književnosti u gimnaziji i njega treba dosledno primenjivati.

Naravno, ne treba očekivati da se sva programom predviđena dela obrađuju na nivou intepretacije kao najpotpunijeg analitičko-sintetičkog pristupa književnom delu. Nastavnik treba da proceni na kojim će delima primeniti interpretaciju, a na kojim osvrt, prikaz ili, pak, problemsko-stvaralački metodički sistem.

Ovakav program književnosti u gimnaziji povremeno traži i primenu eksplikativnog metodičkog sistema kada se mora čuti nastavnikova reč, i to najčešće prilikom davanja informacija o epohama koje se proučavaju, kao i u svim drugim situacijama u kojima nastavnik ne može računati na učenikova predznanja (na primer: osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti). Nastavnik književnosti ne sme zaboraviti da je njegov govor model pravilnog, čistog i bogatog jezika kakvom treba da teže njegovi učenici.

Književna dela iz programa **lektire** imaju ravnopravan tretman s delima iz obaveznog programa književnosti i obrađuju se po istom metodičkom sistemu. Treba napomenuti da se iz lektire koja je data po izboru učenika i nastavnika ne moraju obraditi svi pisci, već književno delo onog pisca za koje se opredeljuju učenici i nastavnik.

B. JEZIK

Program nastave jezika u gimnaziji koncipiran je tako da omogući učenicima sticanje znanja i o jeziku kao društvenoj pojavi i o jeziku kao sistemu znakova. Cilj je da učenici, pored znanja o svom maternjem jeziku, steknu i opšte lingvistička, odnosno sociolingvistička znanja neophodna obrazovanom čoveku. Ova opšta znanja su funkcionalno povezana sa nastavom maternjeg jezika. Glavni deo tih znanja obrađuje se u segmentu **opšti pojmovi o jeziku** (na početku programa za prvi i na kraju programa za četvrti razred). Kao u uvodnom delu segmenta **književni jezik** (u prvom razredu) i segmentu **jezički sistem i nauke koje se njime bave**; ali se opšti pojmovi obrađuju i tokom cele nastave - u vezi sa odgovarajućim partijama o albanskom kao maternjem jeziku. Insistiranje na jednom teorijski i metodološki višem nivou izučavanju jezičkih pojava daje novi kvalitet nastavi koja obuhvata i znanja s kojima su se učenici sretali u osnovnoj školi. Ova opšta

znanja, pored svoje opšteobrazovne vrednosti i značaja za olakšavanje i poboljšavanje nastave maternjeg jezika, treba da posluže i lakšem savlađivanju gradiva iz stranih jezika.

Deo programa **književni jezik** (prvi i drugi razred) višestruko je značajan. Njegovom realizacijom učenici treba da dobiju znanja i izgrade odgovarajuće stavove o albanskom književnom jeziku o jezičkoj politici i toleranciji u Jugoslaviji i o značaju književnojezičke norme i jezičke kulture; isto tako, ovaj deo programa uključuje i sadržaje o razvoju književnih jezika na albanskom jezičkom području i posebno o postanku i razvoju modernog albanskog književnog jezika, što je značajno i za nastavu književnosti.

U segmentu programa posvećenog organizaciji i funkcionisanju jezičkog sistema ne obrađuju se samo čisto gramatički aspekti jezičkog sistema već se obuhvataju i funkcionalni aspekti. Zato su, između ostalog, u sintaksu uneti i elementi lingvistike teksta i pragmatike. Poseban je značaj dat leksikologiji (koja se nadovezuje na deo o tvorbi reči), i to ne samo da bi učenici stekli više znanja o rečeničkom blagu svoga jezika, nego i da bi razvili pravilan odnos prema raznim pojavama u leksici.

U obradi svih semgenata programa treba se osloniti na znanja koja su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Međutim, ovde nije reč o prostom obnavljanju i utvrđivanju ranije stečenih znanja nego o dobijanju celovite slike o maternjem jeziku i, kao što je već rečeno, o usvajanju jednog kvalitativno višeg pristupa proučavanju jezičke organizacije i jezičkih zakonitosti.

Veoma je važno da se nastava jezika ne shvati kao cilj sama sebi, nego da se poveže sa ostalim delovima ovog nastavnog predmeta. Naime, ova nastava pruža lingvistička znanja koja će biti podloga za tumačenje jezika i stila u okviru proučavanja književnih dela, s tim što ova dela pružaju i odgovarajući materijal za uočavanje estetske funkcije jezika. S druge strane, nastava jezika se mora povezati i sa nastavom kulture izražavanja. Time će lingvistička znanja (o akcenatskom sistemu, tvorbi reči, leksikologiji, sintaksi itd.), kao i proučavanje pravopisa, doprineti da učenici bolje i potpunije usvoje književnojezičku normu i da poboljšaju svoje izražajne sposobnosti.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA

Vežbe u usmenom izražavanju treba da daju određeni stepen pravilne artikulacije, dikcije, intonacije, ritma i tempa u čitanju i kazivanju lirskog, epskog i dramskog teksta. Ove se vežbe, po pravilu, realizuju u toku obrade književnog teksta na taj način što će nastavnik, direktno, svojim čitanjem i govorenjem, ili uz pomoć gramofonske ploče ili magnetofonskog snimka, analizirati odgovarajuće elemente pravilnog usmenog izražavanja kako bi ih učenici uočili. Stečena saznanja transformišu se u veštine i umenja na taj način što učenici interpretiranjem književnih tekstova nastoje da sami dostignu odgovarajući stepen veštine i umenja ove vrste. Stečene sposobnosti se dalje uvežbavaju različitim oblicima usmenog izražavanja učenika (izveštavanje, raspravljanje, referisanje i dr.). Većina predviđenih oblika ove nastave neposredno se uključuje u nastavu književnosti ili pripreme za izradu pismenih sastava.

U prvom razredu (delimično i u drugom) veoma je uputno da nastavnik učenicima demonstrira metodologiju izrade pismenog sastava. U tom smislu korisno je kombinovati indukciju i dedukciju. Na odabranom uzorku (rasprava, izveštaj i dr.) treba analizirati njegovu kompoziciju, funkciju odeljka i ostale elemente (primerenost stila i sl.). Zatim se učenicima može dati zadatak da pripreme građu o jednoj temi, ali da prikupljenu građu ne oblikuju već da se to uradi na času. Vežba u metodologiji izrade pismenog sastava na osnovu prikupljene građe trebalo bi da bude demonstracija celokupnog postupka izrade pismenog sastava: od analize teme, određivanja njenog težišta selekcije prikupljene građe, rasporeda pojedinosti s gledišta dobre kompozicije, do oblikovanja građe i rada na usavršavanju teksta. Racionalizacija nastave u ovom poslu postiže se na taj način što će uzorak primerenog teksta biti u vezi s književnim delom iz programa za određeni razred.

I diferenciranje funkcionalnih stilova valja obavljati na uzorcima koje je nastavnik odabrao. Da bi učenik bio osposobljen da svoj jezik i način izražavanja podesi vrsti pismenog sastava (izlaganja), treba da bude stavljen u situaciju da napiše konkretan sastav (pripremi izlaganje). Vežbe ove vrste treba ponavljati sve dok svaki učenik ne bude osposobljen da se služi određenim oblicima izražavanja. Da bi se postigao veći nastavni učinak, korisno je naći neophodnu psihološku motivaciju. Zbog toga učenike treba obavestiti ne samo o konačnom cilju koji se želi postići određenim sistemom vežbanja nego i o svrsishodnosti pojedinih parcijalnih vežbanja koja čine integralnu celinu. Tako, na primer, ako smo obavestili učenike da će sledeći pismeni zadatak biti u formi rasprave ili prikaza, onda i konkretne vežbe treba da budu podređene tom cilju. Nastavnik će na odabranom modelu konkretnog oblika izražavanja pokazati učenicima njegove bitne karakteristike, podrazumevajući tu i primerenost jezika i stila. Posle toga učenici u formi domaćeg zadatka čine prve pokušaje da samostalno napišu sastav određene vrste. Čitanjem i komentarisanjem domaćih zadataka učenici se dalje osposobljavaju u pismenom izražavanju i ovladavanju određenim vrstama sastava. Kad je nastavnik stekao utisak da su svi učenici relativno ovladali određenom vrstom pismenog izražavanja, utvrđuje čas izrade školskog pismenog zadatka. Rezultati takvog postupka pokazuju se u školskom pismenom zadatku, pa se na osnovu njih planira dalji rad na usavršavanju kulture izražavanja učenika. Ako više učenika ne postigne određeni uspeh, ceo se proces ponavlja.

Okvirni broj časova koji je predviđen za usmeno i pismeno izražavanje označava ukupno vreme, a ne i broj vežbi u toku nastavne godine (preporučuje se organizovanje većeg broja kraćih vežbi s precizno određenim ciljevima).

Tokom nastavne godine učenicima se daju pismeni zadaci (u skladu sa oblicima i vrstama navedenim u programu kulture izražavanja). Po pravilu, nastavnik je obavezan da pregleda i analizira zadatke svih učenika. Odabrani zadaci (ne samo najuspešniji) čitaju se i komentarišu na času (delu časa). Pored pismenih, u skladu sa zahtevima programa, nastavnik daje učenicima i druge vrste konkretnih domaćih zadataka (usmenih, praktičnih - primerenih mogućnostima učenika i njihovoj opterećenosti raznim obavezama).

Izrada školskog pismenog zadatka, po pravilu, traje jedan čas. Izuzetno, kad to pojedini oblici pismenog izražavanja iziskuju, izrada zadataka može trajati i duže od jednog časa.

MAĐARSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
OPŠTI TIP GIMNAZIJE

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

GRAMATIKA (34)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (hatoigreforma) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija glagola na -ik. Subjekatska i objekatska konjugacija.

Imenice

Zajednička imenica, vlastita imenica, nazivi sa karakteristikom vlastitih imenica. Infinitiv. Deklinacija postpozicija. Rečnički oblici sa ličnim nastavkom.

Tvorba reči

Tvorba glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti proširivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Druge mogućnosti razvoja leksike.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči mađarskog jezika i jezika sredine (nematernjeg jezika), eventualno izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva, primenjivanje tih vrednosti. Glagolski pridevi (particip).

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Funkcija značenja elementarnih jedinica jezika.

Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju.

Najčešće vrste promene značenja: prenošenje imena i prenošenje značenja.

Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimaszótár (Mađarski rečnik sinonima).

Nastavci (képzõk) i njihove nijanse u značenju.

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u obrađenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr Agoston Mihaly): Helyesírásunk hiteléért (Za potvrdu našeg pravopisa) i A földrajzi nevek írásmádja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (84)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj (informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti** (oko 10 časova)

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno).

Klasicizam, sentimentalizam.

Pisci mađarske prosvećenosti: Đerđ Bešenjei (Bessenyei György), Janoš Baćanji (Batsányi János), Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc), Jožef Karman, Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitéz Mihály) - njihov život, njihovo životno delo (informativno).

Dela za obradu

Đerđ Bešenje i (Bessenyei György): A filozófus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsányi János): A franciaországi változásokra (Promena u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogságom naplója, Epigrammák (Moja robija i epigrame)

Jožef Karman (Kármán József): Fanni hagyományai (Fanikino zaveštanje)

Mihalj Vitez Čokanaji (Csokonai Vitéz Mihály): A tihanyi ekhóhoz (Ehu u Tihanju), A reményhez (Nadi), Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam. Poetika romantizma. V. Igo (V. Hugo): Predgovor Kromvelu - odlomak. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron (Byron): Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po (E. Allan Poe): Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti.

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dániel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Kölcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje, muzika, likovna umetnost - informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dániel): A közelítő tél (Zima koja se približava)

Levéltöredék barátmémhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona József): Bánk bán (Ban Bank)

Ferenc Kelčei (Kőlcsey Ferenc): Vanitatum vanitas, Rebellis vers (Pobunjenička pesma)

Mihalj Verešmarti (Vőrösmarty Mihály): Késő vágy (Kasna želja) Abránd (Maštanje)

A Guttemberg albumba (U Gutembergov album)

Az emberek (Ljudi)

Országháza (Parlament)

Előszó (Predgovor)

Šandor Petafi (Petõfi Sándor): Temetésre szól az ének (Samrtnicu pesmu)

Az én torkom álló malom (Moje grlo je sušni mlin)

Megy a juhász szamáron (Jaše čoban na magarcu)

Csokonai (Čokonaj)

Egy estém otthom (Jedno veče kod kuće)

Alföld (Alfeld)

A puszta télen (Pustara u zimu)

A négyökrös szekér (Na volujskim kolima)

Szeptember végén (Krajem septembra)

Verseim (Moje pesme)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bánt engemet (Jedna misô mir mi oduzima)

A XIX. század költői (Pesnicima XIX stoleća)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski, ruski i engleski realizam. Poetika realizma: Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji (informativno).

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Nos

G. Mapasan: Dva prijatelja

G. Flober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka** (oko 20 časova)

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine 19. veka. Odnosi u kulturi (književnost, gluma, štampa, institucije, obrazovanje, izdavanje knjiga, muzika, likovna umetnost). (Informativno).

Pisci te epohe: Janoš Aranj, Imre Madač, Janoš Vajda, Mor Jokai, Kalman Miksat (Arany János, Madách Imre, Vajda János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán) - život i stvaralaštvo. (Informativno).

Dela za obradu

Janoš Aranj (Arany János): Buda halála (Smrt Budima), V. László (Laslo V) Evek, ti még jövendõ évek (Godine, godine koje nailazite), ősszel (U jesen), Kertben (U bašti), Az örök zsidó (Večiti Jevrejin), Vojtina ars poetikaja (Ars poetika Vojtine), Mindvégig (Do kraja). Imre Madač (Madách I.): Az ember tragédiája (Čovekova tragedija) Janoš Vajda (Vajda János): A vaáli erdöben (U šumi valskoj), Húsz év múlva (Nakon dvadeset godina)

Mor Jokai (Jókai Mór): Egy magyar nábob (Mađarski nabob) ili Az arany ember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszáth Kalmán): Tímár Zsófi özvegysége (Udovištvo Žofije Timara), Gavallérok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Prosvetiteljstvo i njene pojave. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Serbus manier. Stvaralaštvo Ježefe Sekača (Székács József). Dvojezični pesnik, Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihály). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Mihalj Verešmarti (Vörörmarty Mihály): Földi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar népszínművek a szerb színpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni)

Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jánoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Találkozás Petőfivel)

B. Radičević: Devojka na studencu (A leány a kútnál) - prevod Janoša Vajde

7. **Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi** i navedene poetičke pojmove (poetički rečnik) znak, značenje, promene značenja, kompozicija, osnovni faktori epike, radnja, učesnici (likovi), prostorna i vremenska određenost priče, priča, tema, motiv, fabula, siže, statični i dinamični, motivi u pripoveci, dramska situacija, dramska radnja, dramska napetost, dramski junak, proza, aliteracija, asonanca, asindeton, anžambman, jamb, daktil, trohej, cezura, didaskalije, narator, naratorsko gledište, memoar, epigram, eufonija, heksametar, sjaj koji označava (jelölő, označeno jelőlt, katarza, metrika, primer).

8. **Lektira**

J. V. Gete (Goethe): Jadi mladoga Vertera

Stendal (Stendhal): Crveno i crno

L. Tolstoj (Tolsztoj): Krojcerova

Mihalj Verešmarti (Vörösmarty Mihály): Csongor és Tünde (Čongor i Tinde)

Imre Madač (Madách Imre): Az ember tragédiája (Čovekova tragedija) Mor Jokai (Jókai Mór): Sárga rózsa (Žuta ruža)

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenicu teksta različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja. Posedujući potreban fond reči da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni, opisni, analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na kataloškim karticama.

Četiri pismena zadatka (za pisanje jedan školski čas, za popravak dva časa).

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časova godišnje)**

GRAMATIKA (32)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izražavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat. Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikati (vrste predikata). Vrste glagola (aktivni, kauzativni povratni i pasivni) i uticaj njihove upotrebe na konstrukciju rečenice. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat. Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat. Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali. Adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba nastavaka (sufiksa) i postpozicija.

Atribut. Atributske sintagme. Apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije.

Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavaka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila: naučni, službeni, publicistički i beletristički. Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuju stil.

Šta je to "stilski" i "bez stila"?

Analiza današnjeg javnog govora, posebno deformacija nastalih usled višejezičkih sredina, kao i njihovo otklanjanje

Jezik omladine.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i kompletna analiza.

KNJIŽEVNOST (82)

1. **Velika epoha modernizma**

Pravci književnosti na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, impresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Stefan Malarme: Prozori

Pol Verlen: Mesečina

Pisci na prelazu stoleća: Elek Goždu (Gozsdu Elek), Danijel Pap (Papp Dániel), Ištvan Temerkenj

Dela za obradu

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tömuörkény István): Megy a hajó lefelé (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dániel): A zsárkováci tölgyek (Zarkovacki hrastovi)

Pisci moderne i njihova dela

Endre Adi (Ady Endre): Új vizeken járok (Novim vodama gazim)

A Hortobágy poétája (Pesnik Hortobađa)

Léda a hajón (Leda na brodu)

Sem utódja... (Ni predak ni potomak)

Mag hó alatt (Seme pod snegom)

Örizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babič (Babits Mihály): A lirikus epilógja (Epilog lirika)

Fekete ország (Crna zemlja)

Régen elzengtek Sappho napjai (Odavno je prošlo Saphino vreme)

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezso): A szegény kisgyermek panaszai (Žalbe sirote dece) odlomak

Fürdés (Kupanje) novela

Đula Krudi (Krúdy Gyula): Szindbád őszi útja (Sindbadovo jesenje putovanje)

Žigmond Moric (Móricz Zsigmond): Barbárok (Varvari)

Arpad Tot (Tóth Árpád Esti sugárkoszorú (Večernji venac svetlosti)

Lélektöl lélekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhász Gyula): Tápai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csáth Géza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretpraznička veče (u originalu i u prevodu)

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata**

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost. (Informativno).

Dela za obradu

Tomas Man: Tonio Kreger

Aleksandar Bloh: Dvanaestorica

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam u svetskoj i u mađarskoj književnosti. Narodnjaštvo.

Dela za obradu

Lajoš Kašak (Kassák Lajos): Mesteremberek (Majstori)

Atila Jožef (József Attila): Tiszta szívvel (Čista srca) Klárisok (Niz)

A város peremén (Na periferiji)

Elégia (Elegija)

Óda (Oda), Flóra (Flora) 1-3.

Lerinc Sabo (Szabó Lőrinc): Szamártövis (Čičak)

Síppal, hegedüvel (Sviralom i violinom) - iz "Tücsökzene"

Mikloš Radnoti (Radnóti Miklós): Erőltetett menet (Usiljeni marš)

Razglednicák (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamási Áron): ördögváltozás Csíkban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolányi Desző). Bosiljak (Bazsalikom). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornél) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Németh László) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma (u originalu i u prevodu)

Miroslav Krleža: Madžarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Híd a Dráván (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji**

Karakteristike, glavni predstavnici i časopisi razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornél): Bácskai éjjel (Noć u Bačkoj)

Mihalj Majtenji (Majtényi Mihály): Jakab, a késes (Nožar Jakab)

Paralelno sa predloženim delima obraditi i poetičke pojmove.

Lektira

Žigmond Moric (Móricz Zsigmond): Pillangó (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső): Pacsírta (Život u kavezu)

Milan Fišt (Füst Milán): Advent

Anton Čehov: Ujka Vanja

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ervin Šinko (Sinkó Ervin): Áron szerelme (Aronova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje oblika usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova (proze i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesama i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaj i ekspoze) prema društvenim situacijama.

Upotreba karakterističnih elemenata stila govora (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaji

- mala disertacija (rasprava)

Upotreba "skrivenih" (šifrovanih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i novih saznanja, hvatanje beležaka.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva časa za ispravku). Domaći rad, zadatak: Izrada male rasprave (disertacije) u roku od dve nedelje.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

GRAMATIKA (35)

Složena rečenica

Naporedna rečenica i vrste. Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Vrsta sastavnih (kopulativnih) i suprotnih (adversativnih) rečenica. Rastavne (disjunktivne) rečenice. Osnovni vidovi zaključnih (konkluzivnih) rečenica sa dodacima i rečenica sastavnog karaktera.

Zavisne rečenice. Razlikovanje rečenica: glavna i sporedna rečenica; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica.

Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Ubačena prosta rečenica.

Višestruko složena rečenica.

Gramatička sredstva citiranja.

Pravopis

Pravopisna pravila za ubacivanje rečenice, sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova (betüszó) i koje sadrže više slova pojedinih reči (szóösszevonás). Dodaci, nastavci za strana imena i nazive. Pravopisne vežbe u vezi sa složenim rečenicama.

Analiza tekstova

Definicija teksta i vrste tekstova. Elementi (činioci) izrade teksta. Makrokonstrukcija i mikrokonstrukcija tekstova. Vezni elementi teksta: gramatički i semantički pokazatelji (elementi) jezičke celine (ukazivanje na nešto unapred ili unazad pomoću priloga i zamenica, uloga imenskih reči i veznika, nijansirana upotreba veznika srodnih značenja, uloga određenog i neodređenog člana); tekst i naslov.

Proučavanje književnog dela (teksta)

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza književnih dela prvenstveno iz 20. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu (obuhvatajući pesme, tekstove lirike, proze, drame i eseja, dopunjavajući sa analizom publicističkih, naučnih tekstova, rasprava i beseda).

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i tok jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonetici i fondu reči. Tuđice.

Formiranje i razvoj književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára).

Svet savremene lingvistike

Razlozi ili motivi koji su uslovili pojavu novih pravaca u lingvistici: (strukturalizam u lingvistici, postupci i metodologija analize u strukturalizmu; matematička logika u lingvistici).

KNJIŽEVNOST (73)

Metodologija proučavanja književnih dela

Estetski kvalitet - estetska vrednost - pogled u svet

Slika o svetu, oblik i stil kao kohezioni elementi književno-umetničkih dela.

Proučavanje književnih dela

Nauka o književnosti, teorija književnosti, istorija književnosti. Analiza i kritička ocena umetničkog dela. Aspekti za analizu lirskih, proznih i dramskih književnih dela. Stilska analiza. Književna kritika, esej i studija. Karakteristike savremene lire. Formska načela proze današnjice, postupci i shvatanje sveta. Moderna drama, apsurdna i dokumentarna drama. Radio-drama i TV drama. Postmoderne i književne pojave i postupci. Ilustrovati konkretnim tekstovima saznanja sa proučavanjem književnih dela.

Moderna književnost

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti. (Informativno.)

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Horhe Luis Borhes: Knjiga od peska

Gabriel Garsija Markez: Sto godina samoće

Savremena književnost

Glavne karakteristike savremene književnosti. Period posle rata. Nova nastojanja u proteklih 30 godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Németh László): Gyász (Žalost)

Đula Ilješ (Illyés Gyula): Elégia (Elegija), Nem menekülhetsz (Ne možeš pobeći), Puszták népe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Déry Tibor): Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weöres Sándor): Meditáció (Meditacija), Dob és tánc (Doboš i igra), Magyar etüdők (Mađarske etide) odlomci

Geza Otlik (Ottlik Géza): Iskola a határon (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mészöly Miklós): Jelentés öt egérről (Izveštaj o petoro miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky János): Miféle földalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach, 1944.

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): Novemberi elégia (Novembarska elegija), A virágok hatalma (Moć cveća), Füst ország (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy László): Himnusz minden időben (Himna za sva vremena)

Iva Mandi (Mándy Iván): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Peter Esterhazi (Esterházi Péter): Egy nehéz nap éjszakája (Noć jednog teškog dana)

Deže Tandori (Tandori Dezső): Egy szó alibije (Alibi za jednu reč)

Domonkoš Silađi (Szilágyi Domonkos): Cirkumdederunt

Andraš Šite (Süto András): Anyám könnyü álmot ígért (Majka obećava lak san) (odlomak)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

Mađarsko-južnoslovenske književne veze

Đula Ilješ (Illyès Gyula): A Tömegsír előszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar kőltèszet (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karolja Ača) (Àcs Kàroly)

Književnost jugoslovenskih Mađara u posleratnom periodu

Pisci i književničke ambicije kao i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (Àcs Kàroly): Önarckép félhomályban (Autoportret u tami)

Ferenc Feher (Fehèr Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Oto Tolnai (Tolanai Ottó): Kodály (Kodalj)

Ištvan Domonkoš (Domonkos Istvàn): Kormányeltörésben

Nandor Gion (Gion Nándor): Engem nem így hívnak (Ja se ne zovem tako)

Lektira

Šekspir: Hamlet

G. Garsija Markes: Sto godina samoće

J. V. Gete: Faust

F. Dostojevski: Zločin i kazna

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): Tékozló ország (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Esterházi Péter): Függo (Nedorečeno...)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi i pojmove iz poetike.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Sastavljanje raznih vrsta usmenog saopštavanja pomoću stečenog znanja iz sastavljanja tekstualnih celina u vezi sa budućim društvenim zadacima i stručnim usavršavanjem učenika. Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd. Korišćenje pravila pojedinih govornih stilova u kazivanju tekstova i u sastavljanju tekstova uvežbanih vrsta opštenja.

Pismeno izražavanje

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja ili izrade pismenog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Oblici razvijanja pismenog izražavanja:

- izveštaj

- mala disertacija.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju kao za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (hato igeforma) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija glagola na **-ik**. Subjekatska i objekatska konjugacija.

Imenice

Zajedničke imenice, vlastita imenica, nazivi sa karakteristikom vlastitih imenica. Infinitiv. Deklinacija postpozicija. Rečnički oblici sa ličnim nastavkom.

Tvorba reči

Tvorba glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti proširivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Druge mogućnosti razvoja leksike.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči mađarskog jezika i jezika sredine (nematernjeg jezika), eventualno izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva, primenjivanje tih vrednosti. Glagolski pridevi (particip).

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Funkcija značenja elementarnih jedinica jezika.

Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju.

Najčešće vrste promene značenja: prenošenje imena i prenošenje značenja.

Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimaszótár (Mađarski rečnik sinonima).

Nastavci (képzők) i njihove nijanse u značenju.

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u određenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr Agoston Mihaly): Helyesírásunk hiteléért (Za potvrdu našeg pravopisa) i A földrajzi nevek írásmódja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (88)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj. (Informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti** (oko 10 časova)

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno).

Klasicizam, sentimentalizam.

Pisci mađarske prosvećenosti: Đerđ Bešenjei (Bessenyei György), Janoš Baćanji (Batsányi János), Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc), Jožef Karman, Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitéz Mihály) - njihov život, njihovo životno delo (informativno).

Dela za obradu

Đerđ Bešenjei: (Bessenyei György): A filozófus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsányi János): A franciaországi változásokra (Promene u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogságom naplója, Epigrammák (Moja robija i epigrame)

Jožef Karman (Kármán József): Fanni hagyományai (Fanikino zaveštanje)

Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitéz Mihály): A tihanyi ekhóhoz (Ehu u Tihanju)

A reményhez (Nadi)

Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam.

Poetika romantizma. V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po: Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti.

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dániel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Kólcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje muzika, likovna umetnost - (informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dániel): A kõzelitő tél (Zima koja se približava)

Levéltőredék barátnémhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona József): Bánk bán (Ban Bank)

Ferenc Kelčei (Kölcsey Ferenc): Vanitatum vanitas, Rebellis vers (Pobunjenička pesma)

Mihalj Verešmarti (Vörösmarty Mihály): Késõ vágy (Kasna želja) Ábránd (Maštanje)

A Guttemberg albumba (U Gutembergov album)

Az emberek (Ljudi)

Országháza (Parlament)

Előszó (Predgovor)

Šandor Petefi (Petőfi Sándor): Temetésre szól az ének (Samrtnicu pesmu)

Az én torkom álló malom (Moje grlo je sušni mlin)

Megy a juhász szamáron (Jaše čoban na magarcu)

Csokonai (Čokonaj)

Egy estém otthom (Jedno veče kod kuće)

Alföld (Alfeld)

A puszta télen (Pustara u zimu)

A négyökrös szekér (Na volujskim kolima)

Szeptember végén (Krajem septembra)

Verseim (Moje pesme)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bánt engemet (Jedna misô mir mi oduzima)

A XIX. század költõi (Pesnicima XIX stoleća)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski, ruski i engleski realizam. Poetika realizma: Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji (informativno).

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Nos

G. Mopasan: Dva prijatelja

G. Flober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka** (oko 20 časova)

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine 19. veka. Odnosi u kulturi (književnost, gluma, štampa, institucije, obrazovanje, izdavanje knjiga, muzika, likovna umetnost). (Informativno).

Pisci te epohe: Janoš Aranj, Imre Madač, Janoš Vajda, Mor Jokai, Kalman Miksat (Arany János, Madách Imre, Vajda János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán) - život i stvaralaštvo. (Informativno).

Dela za obradu

Janoš Aranj (Arany János): Buda halála (Smrt Budima), V. László (Laslo V) Évek, ti még jövendő évek (Godine, godine koje nailazite), ősszel (U jesen), Kertben (U bašti), Az örök zsidó (Večiti Jevrejin), Vojtina ars poetikája (Ars poetika Vojtine), Mindvégig (Do kraja).

Imre Madač (Madách I.): Az ember tragédiája (Čovekova tragedija) Janoš Vajda (Vajda János): A vaáli erdőben (U šumi valskoj), Húsz év múlva (Nakon dvadeset godina)

Mor Jokai (Jókai Mór): Egy magyar nábob (Mađarski nabob) ili Az aranyember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszáth Kálmán): Tímár Zsófi özvegysége (Udovištvo Žofije Timara), Gavallérok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Prosvetiteljstvo i njene pojave. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Serbus manier. Stvaralaštvo Ježefe Sekača (Székács József). Dvojezični pesnik, Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihály). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Mihalj Verešmarti (Vörörmarty Mihály): Földi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar népszínművek a szerb színpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni)

Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jánoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Találkozás Petőfivel)

B. Radičević: Devojka na studencu (A leány a kútnál) - prevod Janoša Vajde.

7. Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi i navedene poetičke pojmove (poetički rečnik) znak, značenje, promene značenja, kompozicija, osnovni faktori epike, radnja, učesnici (likovi), prostorna i vremenska određenost priče, priča, tema, motiv, fabula, siže, statični i dinamični, motivi u pripoveci, dramska situacija, dramska radnja, dramska napetost, dramski junak, proza, aliteracija, asonanca, asindeton, anžambman, jamb, daktil, trohej, cezura, didaskalije, narator, naratorsko gledište, memoar, epigram, eufonija, heksametar, sjaj koji označava (jelölõ, označeno (jelõlt), katarza, metrika, primer).

8. **Lektira**

J. V. Gete (Goethe): Jadi mladoga Vertera

Stendal (Stendhal): Crveno i crno

L. Tolstoj (Tolsztoj): Krojcerova

Mihalj Verešmarti (Vörösmarty Mihály): Csongor és Tünde (Čongor i Tinde)

Imre Madač (Madách Imre): Az ember tragédiája (Čovekova tragedija)

Mor Jokai (Jókai Mór): Sárga rózsa (Žuta ruža)

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenicu teksta različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja. Posedujući potreban fond reči da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni, opisni, analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na kataloškim karticama.

Četiri pismena zadatka (za pisanje jedan školski čas, za popravak dva časa).

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

GRAMATIKA (50 časova)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izražavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat. Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikat (vrste predikata). Uticaj upotrebe glagolskih vrsta (aktivni, kauzativni povratni i pasivni) na konstrukciju rečenica. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat. Subjekat, adverbijal, objekat i vrste reči koje mogu biti gore navedeni delovi rečenice.

Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat. Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali. Uloga adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba sufiksa i postpozicija (-nal, -nel, - kod; belül - unutar; alatt - ispod; előt - pred, ispred; ezelőtt - pre; gyanánt - kao; helyett - umesto; miatt - zbog kauz; végett - radi; létére - kao; lévén - pošto).

Atribut. Atributske sintagme: apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije.

Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila (naučni, službeni, publicistički i beletristički stil. Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuju stil.

Šta je "stilski" i "bez stila"?

Analiza današnjeg javnog govora, a posebno deformacija nastalih usled višejezičkih sredina, kao i otklanjanje istih.

Jezik omladine.

Karakteristike umetničkog govora

Osnovna stilska sredstva slikovitosti (uporedba, personifikacija, metafora, metonimija, alegorija, simbol i sinestezija - njihova uloga u tekstu).

Jezička konstrukcija

Uloga ponavljanja, nagomilavanja, suprotnosti - u umetničkom tekstu.

Sredstva muzikalnosti

Simbolika glasa u prozi i u stihu.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i potpuna analiza.

KNJIŽEVNOST (10 časova)

1. **Velika epoha modernizma**

Književni pravci na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, impresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Stefan Malarme: Prozori (Ablakok)

Pol Verlen: Mesečina

Lotramon: Maldororove pesme (1. pevanje 9. deo)

Pisci na prelazu stoleća: Elek Goždu (Gozsdu Elek), Danijel Pap (Papp Dániel), Ištvan Temerkenj (Tömörkény István), Đula Revicki (Reviczky Gyula).

Dela za obradu

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tömörkény István): Megy a hajó lefelé (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dániel): A zsárkováci tölgyek (Žarkovački hrastovi)

Đula Revicki (Reviczky Gyula): Pálma a Hortobágyon (Palma u Hortobađu), Magamról (O sebi)

Pisci modernizma i njihova dela Endre Adi (Ady Endre), Mihalj Babič (Babits Mihály), Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezso, Đula Krudi (Krudy Gyula), Žigmond Moric (Móricz Zsigmond), Arpad Tot (Tóth Árpád), Đula Juhas (Juhász Gyula), Geza Čat (Csáth Géza). (Informativno o životu i stvaralaštvu).

Dela za obradu

Endre Adi (Ady Endre): Új vizeken járok (Novim vodama gazim), Hortobágy poétája (Pesnik Hortobađa), Léda a hajón (Leda na brodu), A ködbe fúlt hajók (Lađe potonule u magli), Sem utódja... (Ni predak ni potomak kasni), Kocsiút az éjszakában (Putovanje noću), Mag hó alatt (Seme pod snegom) őrizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babič (Babits Mihály): A lirikus epilógja (Epilog lirika)

Fekete orzság (Crna zemlja) Régen elzengtek Sappho napjai (Odavno je prošlo Saphino vreme), ősz és tavasz között (Između jeseni i proleća).

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső): A szegény kisgyrmek panaszai (Žalbe sirote dece) izbor, őszi reggeli (Jesenji doručak), Számadás (Polaganje računa), Fürdés (Kupanje) novela.

Đula Krudi (Krúdy Gyula): Szindbád őszi útja (Sindbadovo jesenje putovanje).

Žigmond Moric (Móricz Zsigmond): Barbárok (Varvari)

Arpad Tot (Tóth Árpád) Esti sugárkoszorú (Večernji venac svetlosti)

Lélektől lélekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhász Gyula): Tápai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csáth Geza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretpraznička veče

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata** (35)

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost. (Informativno).

Dela za obradu

Tomas Man: Tonio Kreger

Aleksandar Bloh: Dvanaestorica

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam u svetskoj i u mađarskoj književnosti. Narodnjaštvo.

Pisci ove etape: Füst Milán (Milan Fišt) Kassák Lajos (Lajoš Kašak), Szabó Lõrinc (Lerinc Sabo), József Attila (Atila Jožef), Gelléri Andor Endre (Andor Endre Geleri), Radnóti Miklós (Mikloš Radnoti), Tamási Áron (Aron Tamaši). (Informativno o životu i stvaralaštvu.)

Dela za obradu

Milan Fišt (Füst Milán): őszi sötétség (I-III) (Jesenja tama I-III)

Lajoš Kašak (Kassák Lajos): Mesteremberek (Majstori), Egy fényképem alá (Ispod moje fotografije)

Atila Jožef (József Attila): Tiszta szívvel (Čista srca) Klárisók (Niz), Remnytelenül (Beznadno), Téli éjszaka (Zimska noć), A város peremén (Na periferiji), Elégia (Elegija), Óda (Oda), Karóval jöttél... (Štapom si...), Flóra (Flora) 1-3.

Lerinc Sabo (Szabó Lórinc): Szamártövis (Čičak)

Egy téli bodzabokorhoz (Zimskoj zovi)

Síppal, hegedűvel (Sviralom i violinom) - iz "Tücsökzene"

Andor Endre Geleri (Gelléri Andor Endre): A vén Panna tükre (Ogledalo stara Pane)

Mikloš Radnoti (Radnóti Miklós): Tegnap és ma (Juče i danas) Tajtékos ég (Zapenušeno nebo), Sem emlék, sem varázslat (Ni uspomena niti čarolija), Erõltetett menet (Usiljeni marš), Razglednicák (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamasi Áron): ördögváltozas Csíkban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze** (6)

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolányi Deszõ). Bazsalikom (Bosiljak). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornél) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Németh László) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma

Miroslav Krleža: Mađarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Híd a Dráván (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji** (8)

Karakteristike, glavni predstavnici i časopis razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornél): Bácskai éjjel (Noć u Bačkoj)

Laslo Gal (Gál László): Szubotica (Subotica)

Karolj Sirmai (Szirmai Karoly): Veszteglő vonatok a sötétben (Vozovi u mraku)

Mihalj Majtenji (Majtényi Mihály): Jakab, a késes (Nožar Jakab)

Janos Herceg (Herceg Janos): Szülőföldem (Otadžbina)

5. **Paralelno sa predloženim delima obraditi** i sledeće poetičke pojmove (Poetikai szotar - Rečnik poetike) lirska situacija, lirski subjekat, pripovetka, opis, dijalog, monolog, unutrašnji monolog, savremena lirika - moderne pesme, vrste rima, glasovna kompozicija, intuicija, dnevnik, asindet, polisindet, vrste (tipovi) romana, retorika, retoričko pitanje, kratka priča, moderna pesma, sonet tragično, putopis, zeugma.

6. **Lektira** (10)

Žigmond Moric (Moricz Zsigmond): Pillangó (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső): Pacsírta (Ševa)

Milan Fist (Füst Milán): Advent

Anton Čehov: Ujka Vanja

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ervin Šinko (Sinkó Ervin): Áron szerelme (Arońova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje formi usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova (proze i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesmi i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaj i ekspoze) prema društvenim situacijama.

Upotreba karakterističnih elemenata govornog stila (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaj i

- mala disertacija (rasprava)

Korišćenje "skrivenih" (šifriranih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i novih saznanja i pisanje beležaka.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva časa za ispravku). Domaći rad, zadatak: Izrada male rasprave (disertacije) u roku od dve nedelje.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

GRAMATIKA (40)

Složene rečenice

Naporedne rečenice i vrste naporednosti. Sistem (redosled) prostih rečenica u složenoj rečenici. Vrsta sastavnih (kopulativnih) i suprotnih (adversativnih) rečenica. Rastavne (disjunktivne) rečenice. Osnovni vidovi zaključnih (konkluzivnih) i sastavnog karaktera.

Zavisne rečenice. Razlikovanje rečenica: glavne i sporedne rečenice; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica: subjekatske, predikativne, objektne, mesne, vremenske (temporalne), načinske ili poredbene, uzročne (kauzalne), namerne (finalne) i dalje objekatske (u dativu) zavisne rečenice, kao i uporedne adverbijalne, atributne zavisne rečenice u službi atributa za označavanje kvaliteta, broja i svojina (prisvojne), apozicijska zavisna rečenica. Obeležja sporednih rečenica iz aspekta jezičkih pravila. Sistem prostih rečenica u složenoj: ubačena prosta rečenica.

Višestruko složena rečenica.

Gramatička pravila ili "sredstva" za citiranje.

Pravopis

Jezička i pravopisna pravila za ubačenje sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova i koje sadrže više slova pojedinih reči. Dodaci za strana imena i nazive.

Analiza tekstova

Definicija teksta i vrste tekstova. Elementi (činioci) izrade teksta. Makro - i mikrokonstrukcija tekstova. Vezni elementi teksta: gramatički i semantički pokazatelji (elementi) jezičke celine (ukazivanje na nešto unapred ili unazad pomoću priloga i zamenica, uloga imenskih reči i veznika, nijansirana upotreba veznika srodnih značenje, uloga određenog i neodređenog člana); tekst i naslov.

Proučavanje književnog dela

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza prvenstveno književnih dela iz 20. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu (obuhvatajući pesme, tekstove lirske proze, drame i eseja, dopunjavajući sa analizom publicističkih, naučnih tekstova, rasprava i beseda).

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i istorija jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonoteci i morfologiji (fondu reči) mađarskog jezika. Tuđice.

Formiranje književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar myelv torteneti-etimologiai szotara).

Svet savremene lingvistike

Razlozi ili motivi koji su uslovili pojavu novih pravaca u lingvistici: (strukturalizam u jeziku, postupci i metodologija analize u strukturalizmu; matematička logika u lingvistici).

KNJIŽEVNOST (100)

1. **Metodologija proučavanja književnih dela** (30)

Estetski kvalitet - estetska vrednost - pogled na svet

Slika o svetu, forma, stil kao kohezioni elementi književnoumetničkih dela.

Proučavanje književnog dela

Nauka o književnosti, teorija književnosti, istorija književnosti. Analiza i kritička ocena umetničkog dela. Aspekti za analizu lirskih, proznih i dramskih književnih dela. Stilska analiza. Književna kritika, esej i studija. Karakteristike savremene lire. Formska načela proze današnjice, postupci i

shvatanje sveta. Moderna drama, apsurdna i dokumentarna drama. Radio i TV drama. Postmoderničke književne pojave i postupci.

2. **Moderna književnost**

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti. (Informativno.)

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Horhe Luis Borhes: Knjiga od peska

Gabriel Garsija Markez: Sto godina samoće

3. **Savremena književnost** (60)

Glavne karakteristike književnosti današnjice. Period posle rata. Književna politika socijalističkog realizma. Nova nastojanja u proteklih trideset godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Književnici (pisci) ovog perioda: Laslo Nemet (Németh László), Đula Ilješ (Illyés Gyula), Tibor Deri (Déry Tibor), Šandor Vereš (Weöres Sándor), Geza Otlik (Ottlik Géza), Mikloš Meselj (Mészöly Miklós), Janoš Pilinski (Pilinszky János), Ferenc Juhas (Juház Ferenc), Laslo Nađ (Nagy László), Ivan Mandi (Mándy Iván), Mikloš Sentkuti (Szentkúthy Miklós), Deže Tandori (Tandori Dezső), Peter Nadaš (Nádas Péter), Peter Esterhazi (Esterházy Péter), Andraš Šite (Sütő András), Lajoš Grendel (Grendel Lajos), Domonkoš Silađi (Szilágyi Domonkos), Vesna Parun, Danilo Kiš, Aleksandar Tišma (o njihovom književnom radu informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Németh László): (Žalost) Gyász

Đula Ilješ (Illyés Gyula): Elegija Nem menekülhetsz (Ne možeš pobeći), Puszták népe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Déry Tibor): Alvilági Játékok (Igre iz podzemlja), Anna néni (Tetka Ana), Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weöres Sándor): Meditáció (Meditacija), Hajdan hársfa voltál (Kad si lipa bila), Talp-orszag (Zemlja-tabane), Dob és tánc (Doboš i igra), Magyar etűdök (Mađarske etide) odlomci

Geza Otlik (Ottlik Géza): Iskola a határon (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mészöly Miklós): Jelentés öt egérről (Izveštaj o pet miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky János): Miféle földalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach, 1944. (Apokrif)

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): Novemberi elégia (Novembarska elegija), A csönd virága (Cvet tišine), A virágok hatalma (Vlast cveća), Füst ország (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy László): Világos éjjel (Svetle noći) Lakodalom (Svatovi), Himnusz minden időben (Himna za sva vremena)

Ivan Mandi (Mándy Iván): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Mikloš Sentkuti (Szentkúthy Miklós): Holbein: fiatal lány arcképe (Holbajna: Portret jedne mlade devojke)

Peter Nadaš (Nádas Péter): Családi kép lila alkonyatban (Porodična slika u ljubičastom sumraku)

Peter Esterhazi (Esterházy Péter): Egy nehéz nap éjszakája (Noć jednog teškog dana)

Deže Tandori (Tandori Dezsö): Egy szó alibije (Alibi za jednu reč)

Domonkoš Silađi (Szilágyi Domonkos): Cirkumdederunt

Andraš Šite (Sütő András): Anyám könnyű álmot igért (Majka mi obećava)

Lajoš Grendel (Grendel Lajos): Csehszlovakiai magyar novella (čehoslovačka mađarska novela)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

4. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Zoltan Čuka (Csuka Zoltan) književni prevodilac. Prevodioci Adija (Ady) na srpski jezik. Danilo Kiš kao književni prevodilac. Književni prevodioci na mađarski jezik u Jugoslaviji (informativno).

Dela za obradu

Đula Ilješ (Illyès Gyula): A tömegsír elõszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar költèszetrõl (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karalja Ača) (Acs Kàroly)

5. **Književnost jugoslovenskih Mađara posle rata.**

Pisci književničke težnje i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (Àcs Kàroly): Önarckép félhomályban (Autoportret u polutami)

Ferenc Feher (Fehèr Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Oto Tolnai (Tolnai Ottó): Kodály (Kodalj)

Ištvan Domonkoš (Domonkos Istvàn): Kormányeltörésben

6. **Lektira** (oko 12 časova)

Šekspir: Hamlet

J. V. Gete: Faust

F. Dostojevski: Zločin i kazna

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): Tekozlo orszag (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Eszterházy Péter). Fűggo (Nedovršena)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

7. **Paralelno sa predloženim književnim delima za obradu** obraditi i sledeće pojmove i poetike (Rečnik poetike - Poetikai szotar) esej, estetika, filologija, scenarij, groteska, hermeneutika, kritika, montaža, kolaž, poetika, reportaža, semiologija, sinopsa tekst, naviranje svesti, bujica svesti, citat, uložak, polifonija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Sastavljanje raznih vrsta usmenog saopštavanja pomoću stečenog znanja iz sastavljanja tekstualnih celina u vezi sa budućim društvenim zadacima i stručnim usavršavanjem učenika. Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd. Korišćenje pravila pojedinih govornih stilova u kazivanju tekstova i u sastavljanju tekstova uvežbanih vrsta uspešnog opštenja.

Pismeno izražavanje (opštenje)

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja ili izrade pisanog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Oblici razvijanja pismenog izražavanja:

- izveštaj

- mala disertacija.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

GRAMATIKA (25)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje ranije stečenog znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (ható igeform) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija. Stilističke vrednosti glagola.

Imenice

Zajedničke i vlastite imenice, infinitiv, stilističke urednosti imenica.

Građenje reči

Građenje glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti obogaćivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Ostale za mogućnosti za razvoj leksike. Stilistička vrednost građenja reči.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči iz leksike mađarskog jezika i nematernjeg jezika eventualno razlike i sličnosti morfoloških pravila izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva i njihova upotreba. Glagolski pridevi.

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj. Neodređeni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju. Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimaszótár (Mađarski rečnik sinonima).

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u određenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr Ágoston Mihály): Helyesírásunk hiteléért (Za potvrdu našeg pravopisa) i A földrajzi nevek írásmódja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (66)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj. (Informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti**

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno). Klasicizam, sentimentalizam.

Dela za obradu

Đerđ Bešenjei (Bessenyei György): A filozófus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsányi János): A franciaországi változásokra (Promene u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogságom naplója, Epigrammák (Moja robija i epigrame)

Mihalj Vitez Čokanaji (Csokonai Vitéz Mihály): A tihanyi ekhóhoz (Ehu u Tihanju), A reményhez (Nadi), Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po: Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dániel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Kölcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje, muzika, likovna umetnost - informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dániel): A közeliító tél (Zima koja se približava)

Levéltöredék barátnémhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona József): Bánk bán (Ban Bank)

Mihalj Verešmarti (Vőrösmarty Mihály): Késõ vágy (Kasna želja) Ábránd (Maštanje), Előszó (Predgovor)

Šandor Petefi (Petőfi Sándor): Temetésre szól az ének (Samrtnicu pesmu)

Az én torkom álló malom (Moje grlo je sušni mlin)

Csokonai (Čokonaj)

A puszta télen (Pustara u zimu)

A négyökrös szekér (Na volujskim kolima)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bánt engemet (Jedna misô mir mi oduzima)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute (u originalu i prevodu)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci u originalu i prevodu)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski i ruski realizam.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

F. Glober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka**

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine veka. Odnosi u kulturi. (Informativno).

Janoš Aranj (Arany János): V. László (Laslo V) Évek, ti még jövendö évek (Godine, godine koje nailazite), Ősszel (U jesen), Családi kör (Porodica)

Imre Madač (Madách Imre): Az ember tragediája (Čovekova tragedija)

Mor Jokai (Jókai Mór): Az aranyember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszáth Kálmán): Timár Zsófi özvegysége (Udovištvo Žofije Timara), Gavallérok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Pojava ere prosvetiteljstva. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Szerbus manier. Stvaralaštvo Jožefa Sekača (Székács József). Dvojezični pesnik Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihály). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc Levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Vörörsmarty Mihály (Mihalj Verešmarti): Földi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar népszínművek a szerd színpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni). Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jánoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Találkozas Petőfivel)

B. Radičević: Na studencu (A leány a kútnál) - prevod Janoša Vajde.

7. **Pojmovi**

Prilikom analiza predloženih književnih dela obraditi i poetičke pojmove.

8. **Lektira**

J. V. Gete: Jadi mladoga Vertera

Stendal: Crveno i crno

Mihalj Verešmarti (Vőrösmarty Mihály): Csonogor és Tünde (Čongor i Tinde)

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenice u tekstu različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja (upućivanja). Posedujući veliki fond reči treba da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, slikarske izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni (opisni), analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na kataloškim karticama.

Dva pismena zadatka (za pisanje odrediti jedan školski čas, za popravak predvideti dva časa).

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izvršavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat.

Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikati. Vrste predikata. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat.

Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat.

Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali.

Uloga adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba sufiksa i postpozicija (-nál, -nél, - kod; -éer - zbog; -ba, -be, -u; -ban, -ben - u; alatt - ispod; elõtt - pred, ispred; ezelőtt - pre; gyanánt - kao; helyett - umesto; miatt - zbog; végett - radi; létére - kao; lévén - pošto).

Atribut.

Atributske sintagme: Apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije. Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavaka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila (naučni, službeni, publicistički i beletristički stil). Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuje stil. Šta je to "stilski" i "bez stila"?

Današnji javni govor (analiza deformacije nastalih usled višejezičkih sredina, kao i njihovo otklanjanje).

Jezik omladine.

Sredstva muzikalnosti

Simbolika glasa u prozi i u stihu.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i kompleksna analiza.

KNJIŽEVNOST (58)

1. **Velika epoha modernizma**

Književni pravci na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, inpresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Pisci na prelazu stoleća:

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tömörkény István): Megy a hajó lefelé (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dàniel): A zsarkováci tölgyek (Žarkovački hrastovi)

Pisci modernizma:

Endre Adi (Ady Endre): Új vizeken járok (Novim vodama gazim), Hortobágy poétája (Pesnik Hortobađa), Léda a hajón (Leda na brodu), Sem utóđa... (Ni predak, ni potomak kasni), őrizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babić (Babits Mihály): A lírikus epilógja (Epilog lirika), ősz és tavasz között (Između jeseni i proleća)

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső): A szegény kisgyeremek panaszai (Žalbe sirote dece) izbor;

Đula Krudi (Krúdy Gyula): Szindbád őszi őtja (Sindbadovo jesenje putovanje)

Žigmond Moric (Móricz Zsigmond): Barbárok (Varvari)

Arpad Tot (Tóth Árpád): Esti sugárkoszoru (Večernji venac svetlosti)

Lélektől lélekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhász Gyula): Tápai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csáth Géza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretpraznično veče

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata**

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost.

Dela za obradu

Prust: Tragom izgubljenog vremena

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam. Narodnjaštvo.

Dela za obradu

Lajoš Kašak (Kassák Lajos): Mesteremberek (Majstori), Egy fényképem alá (Ispod moje fotografije)

Atila Jožef (József Attila): Tiszta szívvel (Čista srca), Klárisok (Niz), A város peremé (Na periferiji), Elégia (Elegija), Óda (Oda), Flóra (Flora)

Lerinc Sabo (Szabó Lőrinc): Szamártövis (Čičak)

Egy téli bodzabokorhoz (Jednoj zimskoj zovi)

Síppal, hegedűvel (Sviralom i violinom) - iz "Tücsökzene"

Mikloš Radnoti (Radnóti Miklós): Tegnap és ma (Juče i danas) Tajtékos ég (Zapenušeno nebo), Erőltetett menet (Usiljeni marš), Razglednicák (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamási Áron): őrdögváltozás Csíkban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolányi Desző). Bazsalikom (Bosiljak). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornél) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Németh László) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma

Miroslav Krleža: Mađarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Híd a Dráván (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji**

Karakteristike, glavni predstvnici i časopisi razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornél): Bácskai éjjel (Noć u Bačkoj)

Karolj Sirmai (Szirmái Karoly): Veszteglő vonatok a sötétben (Čekajući vozovi u mraku)

Mihalj Majtenji (Majtényi Mihály): Jakab, a késes (Nožar Jakob)

Janoš Herceg (Herceg Janos): Szűlöföldem (Otadžbina)

5. **Paralelno sa predloženim delima obraditi i poetičke pojmove.**

6. **Lektira**

Žigmond Moric (Móricz Zsigmond): Pillangó (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső): Pacsírta (Život u kavezu)

Ervin Šinko (Sinkó Ervin): Áron szerelme (Aronova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje formi usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih i književnoumetničkih tekstova (proza i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesmi i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaju i ekspozeu) prema društvenim situacijama.

Korišćenje karakterističnih elemenata stila govora (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaj i

- mala disertacija (rasprava)

Korišćenje "skrivenih" (šifriranih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i hvatanje beležaka.

Dva pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Složena rečenica

Naporedne rečenice i vrste naporednosti. Sistem prostih rečenica u složenoj.

Zavisne rečenice. Objašnjavanje rečenica: glavna i sporedna rečenica; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica.

Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Ubačena prosta rečenica. Višestruko složena rečenica. Gramatička "sredstva" za citiranje.

Stilističke vrednosti složenih rečenica u kontekstu.

Pravopis

Pravopisna pravila za ubacivanja rečenica, sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova (betûszó) i koje sadrže više slova pojedinih reči (szóösszevonás). Dodaci nastavci za strana imena i nazive. Pravopisne vežbe u vezi složenih rečenica.

Proučavanje teksta

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza književnih dela prvenstveno iz XX. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu književnih vrsta.

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i tok jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonetici i fondu reči.

Formiranje književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze, periodi).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára).

KNJIŽEVNOST (78)

Moderna književnost

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti.

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Hemingvej: Starac i more

Savremena književnost

Glavne karakteristike književnosti današnjice. Period posle rata. Nova nastojanja u proteklih trideset godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Németh László): Gyász (Žalost)

Đula Ilješ (Illyés Gyula): Elégia (Elegija), Nem menekülhetsz (Ne možeš pobeći), Puszták népe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Déry Tibor): Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weöres Sándor): Meditáció (Meditacija), Dob és tánc (Doboš i igra),

Geza Otlik (Ottlik Géza): Iskola a határon (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mészöly Miklós): Jelentés öt egérrõl (Izveštaj o pet miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky János): Miféle földalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach,

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): A virágok hatalma (Vlast cveća), Füstország (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy László): Himnusz minden időben (Himna za sva vremena)

Ivan Mandi (Mándy Iván): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Peter Esterhazi (Esterházy Péter): Egy nehéz nap éjszakája (Noć jednog teškog dana)

Andraš Šite (Sűto András): Anyám könnyű álmot ígért (Majka mi obećava lak san) - odlomak

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

Mađarsko-jugoslovenske književne veze

Zoltan Čuka (Csuka Zoltán) književni prevodilac. Prevodioci Adija (Ady) na srpski jezik. Danilo Kiš kao književni prevodilac. Književni prevodioci na mađarski jezik u Jugoslaviji (informativno).

Dela za obradu

Đula Ilješ (Illyés Gyula): A tömegsír előszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar költészetrő;l (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karolja Ača)

Književnost jugoslovenskih Mađara posle rata.

Pisci, književničke ambicije i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (Ács Károly): Önarckép félhomályban (Autoportret u polutami)

Ferenc Feher (Fehér Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Nandor Gion (Gion Nándor): Engem nem úgy hívnak (Ja se ne zovem tako)

Ištvan Domonkoš (Domonkos István): Kormányeltörésben

Lektira

G. G. Markes: Sto godina samoće

J. V. Gete: Faust

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhász Ferenc): Tékozló orszag (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Esterházy Péter). Függő (Nedovršena...)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

Paralelno sa predloženim književnim delima za obradu obraditi i pojmove iz poetike.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd.

Pismeno opštenje

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja, izrade pisanog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Dva pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

RUMUNSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

JEZIK (32)

Počeci pisanih tekstova na rumunskom jeziku. Razvoj rumunskog književnog jezika do sredine XVII veka. Problemi i evolucija rumunskog književnog jezika od sredine XVII do druge polovine XVIII veka. Problemi i evolucija rumunskog književnog jezika u prelaznom periodu (1780 - 1840). Pravci razvoja modernog književnog rumunskog jezika. Rumunski književnoumetnički jezik. Opšti problemi rumunskog književnog jezika XX veka.

Funkcionalni stilovi književnog jezika.

Morfologija (s tvorbom reči)

Reč i morfema: vrsta reči i oblici reči; promenljive i nepromenljive reči.

Odnos između sadržaja i oblika reči. Sinonimi. Omonimi. Poreklo reči. Derivacija. Sastavljanje. Promena gramatičke vrednosti.

Imenice (definicija i vrste imenica). Rod imenica. Broj imenica. Padeži imenica. Deklinacija imenica.

Član. Određeni član. Pravi određeni član. Prisvojni ili genitivalni član. Demonstrativni član. Neodređeni član.

Pridevi. Pridevski izrazi. Vrste prideva. Deklinacija prideva. Stepen poređenja. Funkcija prideva u rečenici.

Zamenica. Definicija i vrsta. Lične zamenice. Povratne zamenice. Potvrdne zamenice. Prisvojne zamenice. Upitne i relativne zamenice. Negativne zamenice.

Brojevi. Osnovni, zbirni, multiplikativni, priloški i redni brojevi. Deklinacija rednih brojeva.

Glagoli. Glagolski izrazi. Pomoćni glagoli. Predikativni i nepredikativni glagoli. Tranzitivni i intranzitivni glagoli.

Gramatičke kategorije glagola. Glagolska vremena. Lice i broj glagola. Konjugacija glagola.

Nepromenljive vrste reči: prilozi, predlozi, veznici i uzvici.

KNJIŽEVNOST (84)

Romantizam (Istorijski i kulturni okviri. Opozicija romantizma prema klasicizmu. Novi senzibilitet. Motivi i poetska traženja u okviru romantizma. Glavni predstavnici).

Romantizam u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Vuk Stefanović Karadžić - reformator jezika i pravopisa i sakupljač narodnih umotvorina. Značaj Vuka Karadžića za jugoslovenske narode i narodnosti.

Specifičnost romantičarskih akcenata u rumunskoj književnosti.

G. G. Bajron: Pesme (selekcija)

H. Hajne: Pesme (selekcija)

S. Petefi: Pesme (selekcija)

A. Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

H. Hajne: Lorelaj

P. P. Njegoš: Gorski vjenac (odlomak)

S. Petefi: Junak Janoš (odlomak)

A. de Lamartin: Jezero

A. D. Mise: Majska noć

V. Igo: Bozoov san

Realizam. Evropski realizam. Istorijski okviri, društveno-političke, ekonomske i kulturne prilike. Estetski principi. Marksistička misao i realizam. Glavni predstavnici - opšti prikaz.

Specifične karakteristike rumunskog realizma.

Realizam u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti.

H. de Balzak: Čiča Gorio (odlomak)

L. Tolstoj: Ana Karenjina

Stendal: Crveno i crno (odlomak)

G. Flober: Gospođa Bovari (odlomak)

H. Izben: Kuća lutaka (odlomak)

B. Nušić: Ožalošćena porodica (odlomak)

Epoha velikih klasika

"Junimea" (Mladost) i T. Maioresku

T. Maioresku: Život i dela Selekcija iz njegovih dela

M. Eminesku: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. Kreanga: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. L. Karađale: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. Slavić: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

Selektivna antologija poezije na rumunskom jeziku iz SAP Vojvodine.

Rumunska književnost na kraju XIX veka i početkom XX veka

Modernizam - opšti prikaz.

Al. Mačedonski: Pesme (selekcija).

B. Št. Delavranća: Zalazak sunca (odlomak).

Al. Vlahuca: Pesme (selekcija).

D. Zamfiresku: Život na selu (odlomak).

Al. Vlahuca: Pesme (selekcija).

G. Košbuk: Pesme (selekcija).

Št. O. Josif: Pesme (selekcija).

O. Goga: Pesme (selekcija).

K. Hogaš: Gospođa Zanfira.

G. Ibraileanu: Adela.

NAPOMENA

Uz obradu književnih dela usvajaju se ili ponavljaju odgovarajući pojmovi književne teorije.

KULTURA IZRAŽAVANJA (32)

Usmeno izražavanje

Tehnika pripremanja teksta za interpretativno čitanje (razgraničenja užih misaono-emocionalnih jedinica, razvrstavanje po trajanju govornih pauza, isticanje smisaonica, akcenatskih blokova i pasaža).

Vežbe u ostvarivanju složenijih govornih zadataka i osposobljavanje učenika za samostalno usmeno izlaganje. Pričanje događaja; izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima, komentarisanje sportskih takmičenja, kritički prikaz književnog dela, pozorišne predstave, filma, umetničke izložbe, koncerta i dr.

Pismeno izražavanje

Individualni stil u usmenom i pismenom izražavanju. Klasifikacija stilova po preovlađujućem tonu (emocionalni i intelektualni ton) po funkciji (razgovorni, administrativni, publicistički, književnoumetnički), po strukturi (narativni, deskriptivni, analitički, kritički), po psihološkoj bliskosti sagovornika (intimni, konzervacioni, formalni i dr.). Praktična vežba.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas za izradu a dva za ispravku).

III razred

(5 časova nedeljno, 180 godišnje)**

JEZIK (40)

Leksikologija

Definicija leksikologije. Leksenije. Reč. Promenljive i nepromenljive reči. Autonomne reči.

Leksikalni smisao. Motivisani i nemotivisani smisao.

Smisao i značaj.

Osnovni i sekundarni smisao. Monosemantičke i polisemantičke reči.

Figurativni smisao.

Leksičko-semantička struktura.

Semantičke promene.

Semantički odnosi. Polisemija. Sinonimija. Automimija. Paronimija. Omonimija. Hiponimija. Morfematska struktura reči. Porodice reči.

Sredstva za bogaćenje rečnika. Derivacija.

Sastavljanje. Skraćenice. Analitičke tvorevine. Konverzije. Pozajmice. Lingvistički kalkovi.

Struktura rečnika. Izvorni fond. Pozajmice. Rumunske tvorevine. Glavni leksički fond. Masa rečnika. Arhaizmi. Neologizmi. Regionalizmi. Argotske reči. Eskpresivna derivacija.

Leksikografija. Rečnici. Spiskovi reči.

Onomastika i toponimija

Sintaksa

Definicija sintakse, njene jedinice i podela.

Rečenica. Klasifikacija rečenice. Delovi rečenice.

Opšti pojmovi. Glavni sastavni delovi rečenice.

Predikat. Glagolski predikat. Nominalni predikat.

Statistička vrednost imenskog predikata.

Subjekat. Slaganje predikata sa subjektom.

Sekundarni delovi rečenice.

Atribut. Interpunkcija atributa. Stilistička vrednost atributa.

Objekat.

Nacirkumstancialni objekti. Direktni objekat. Indirektni objekat. Objekat agensa. Priloške odredbe. Priloške odredbe za mesto, vreme, način. Stilistička vrednost priloških odredbi objekta za način. Priloška odredba uzroka, kondicionalna, koncesivna.

Veza između morfologije i sintakse.

Interpunkcija kao grafički pomagač sintakse.

Sintaksa i negovanje jezika.

KNJIŽEVNOST (100)

Modernizam

Evropski modernizam (poznaseonizam, prerafaelizam, ezmetizam, simbolizam)

Modernistički akcenti u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti - opšti prikaz.

Karakteristike modernističke rumunske poezije.

B. Stanković: Nečista krv

Rumunske književnosti krajem XIX i početkom XX veka

Opšti prikaz

B. Št. Delavranča: Hađi Tudose, Zalazak sunca

D. Zamfiresku: Pesme (selekcija), Život na selu (odlomak)

Al. Vlahuca: selekcija pesama i radova u prozi

G. Košbuk: Pesme (selekcija)

Št. O. Josif: Pesme (selekcija)

P. Černa: Pesme (selekcija)

O. Goga: Pesme (selekcija)

K. Hogaš: Gazdarica Zamfira, Jon Rusu, Sam

E. Grleanu: Srna, Zrak

M. Sozbul: Crvena patnja (prvi čin)

G. Ibraileanu: Adela (odlomak)

N. Jorga

Svetska književnost XX veka

Poezija. Futurizam. Ekspresionizam. Suprarealizam.

V. Majakovski: Oblak u pantalonama

F. G. Lorka: Pesme (selekcija)

S. Jesenjin: Pesme (selekcija)

G. Apoliner: Pesme (selekcija)

I. G. Kovačić: Jama (odlomak)

D. Maksimović: Pesme (selekcija)

V. Popa: Pesme (selekcija)

Prozni tekstovi za obradu

I. Andrić: Na Drini ćuprija (odlomak)

M. Krleža: Gospoda Glembajevi (odlomak)

NAPOMENA

Uz obradu književnih dela usvajaju se književno-teorijski pojmovi koji su u funkciji obrade.

KULTURA IZRAŽAVANJA (40)

Usmeno izražavanje

Interpretativno, kreativno i naučno čitanje.

Govorenje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Objektivno i subjektivno kazivanje publicističkih tekstova. Recitovanje književnih tekstova (stihova i proza).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe: vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

JEZIK (35)

Sintaksa složene rečenice. Opšti pojmovi. Odnosi koordinacije i subordinacije. Glavne i sporedne rečenice. Tipovi složene rečenice. Slaganje završnih rečenica i delova rečenice.

Subjekat i subjekatska rečenica.

Predikat i predikatska rečenica.

Slaganje predikata sa subjektom.

Atribut i atributivna rečenica.

Objekat i odgovarajuće zavisne rečenice.

KNJIŽEVNOST (90)

Proučavanje književnog dela

Književno delo (misaona suština, filozofske implikacije, subjektivnost autora, jedinstvo kompozicionalne strukture, odnos oblika i sadržine).

Metodologija proučavanja književnosti

Proces stvaranja književnog dela i metodi njegovog izučavanja (kreativni, produktivni i teorijski stav prema književnoj umetnosti).

Čitalac, stvaralac i književno delo.

Književna kultura.

Rumunska proza XX veka

1. Proza između 1900. i 1918. godine

2. Proza između dva rata. Pravci. Predstavnici.

Karakteristika romana između dva rata u rumunskoj i svetskoj književnosti.

M. Sadoveanu: Sud jednih, Sekira

L. Rebreanu: Razračunavanje, Jon

K. Petresku: Zadnja noć ljubavi, prva noć rata

G. Kalinesku: Otilijina enigma

H. P. Bendjesku: Koncert Bahove muzike

Rumunska poezija između dva rata

T. Argezi: Pesme (selekcija)

L. Blaga: Pesme (selekcija)

I. Barbu: Pesme (selekcija)

G. Bakovia: Pesme (selekcija)

I. Minulesku: Pesme (selekcija)

G. Toprčanu: Pesme (selekcija)

Rumunska dramaturgija između dva rata - opšti prikaz

M. Sebastian: Igra raspusta

Posleratna rumunska književnost

Proza

Z. Stanku: Bosonog

M. Preda: Mozomeci

K. Coju: Galerija sa divljom lozom

Poezija

E. Žebeleanu: Osmeh Hirošime

N. Labiš: Smrt srne

N. Stanesku: Sentimentalna priča

M. Soresku: Šekspir

Dramaturgija

M. Soresku: Matica

Dela za obradu iz svetske i jugoslovenske književnosti XX veka

F. Kafka: Proces

A. Kami: Stranac

E. Hemingvej: Starac i more

E. Jonesko: Ćelava pevačica

O. Davičo: Pesme

M. Pavlović: Pinder u šetnji

V. Popa: U selu predaka

B. Konevski: Vezilja

D. Maksimović: Krvava bajka

Selektivna antologija proze na rumunskom jeziku iz AP Vojvodine

Književnost narodnosti u Republici Srbiji

NAPOMENA

Uz obradu književnog dela usvajaju se ili ponavljaju književnoteorijski pojmovi koji su u funkciji obrade.

KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

Usmeno izražavanje

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, kratak monolog, posebne govorne vrste, govor. Odnos između govornika i auditorija.

Vežbe javnog govorenja pred većim auditorijem. (Upotreba podsetnik beleški, improvizovani govor, korišćenje mikrofona). Svečana beseda za dan škole, uvodna reč na otvaranju izložbe učeničkih literarnih radova, zaključna reč na skupu ekološke družine i dr.

Pismeno izražavanje

Temeljita priprema učenika za izradu maturskog pismenog zadatka.

NAPOMENA

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju s načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost.

RUSINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
OPŠTI TIP

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

JEZIK (oko 30 časova)

Proces standardizacije rusinskog jezika - radovi na opisu jezika, normiranje, pravopis, stručni i istraživački radovi. Različite teze o rusinskom jeziku. Analiza jezika na primerima tekstova iz vremena H. Kosteljnika i na savremenim tekstovima.

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

Funkcionalni stilovi književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture.

Časopisi i članci posvećeni pitanjima književnog jezika.

Morfologija

Gramatički sistem (morfologija u užem smislu, građenje reči, sintaksa). Gramatika rusinskog jezika.

Definicija i podela morfologije. Reči, vrste reči i oblici reči. Definicija morfeme. Vrste morfema - koren i afiksi (sufiksi, prefiksi, nastavci za oblik). Oblička osnova i nastavci za oblik.

Definicija morfofonologije. Varijante morfema i alternacije fonema. Jotovanje i palatalizacija (opšti pojmovi).

Imenice: definicija, vrste (konkretne i apstraktne; vlastite, zajedničke, zbirne, gradivne); kategorija roda i broja; osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi: definicija: vrste (opisni, prisvojni, gradivni); druge kategorije: rod, broj, padež, vid, stepen poređenja, osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice: lične, imeničke, pridevske i druge. Vrste i osnovne karakteristike deklinacije zamenica.

Brojevi: podela (vrste). Značenje, promena, upotreba (pisanje brojem i slovima).

Glagoli: definicija; vrste glagola (prelazni, neprelazni, vid, finitni i infinitni oblik); morfološke kategorije: vreme, način, lice, broj, rod, aktiv, pasiv, uz negaciju i bez negacije; osnovne karakteristike promene.

Nepromenljive reči: definicija, vrste, upotreba.

Test znanja: prepoznavanje vrsta reči i oblika.

Uporedo sa obradom morfologije, treba obraditi i odgovarajuća pravopisna rešenja.

KNJIŽEVNOST (80)

Prosvetiteljstvo (5)

Pojam, osobenosti i značaj prosvetiteljstva.

Dela za obradu

D. Obradović: Pismo Haralampiju

G. Skovoroda: Bašta božanskih pesama

Romantizam (35)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj).

Poetika romantizma (V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak).

Dela za obradu

Dž. G. Bajron: Čajld Harold (odlomak)

A. S. Puškin: Evgenije Onjegin

Š. Petefi: Sloboda sveta

Vuk S. Karadžić - reformator, sakupljač, pisac, kritičar, polemičar; opšti značaj Vukovog rada.

Taras Ševčenko - vreme, mesto, uloga, značaj.

Kobzar (Omađijana, Hajduci, San, Meni je svejedno, Razrovan grob)

Ivan Kotljarevski: Eneida

Adam Mickijevič: Pan Tadeuš

Laza Kostić: Santa Marija della Salute

P. P. Njegoš: Gorski vijenac (odlomak)

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

Franc Prešern: Sonetni venac

Branko Radičević: Đački rastanak

J. J. Zmaj: Iz Đulića uvelaka

Realizam (35)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj). Poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji).

Dela za obradu

Lav Tolstoj: Ana Karenjina

Fjodor Dostojevski: Zločin i kazna

Nikolaj Gogolj: Revizor

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Vasilj Stefanik: Kameni krst

Ivan Franko: Ukradena sreća, Kamenjari, Politički soneti, Zašto mi se ne javiš u snu, Crvena zima

Simo Matavulj: Povareta

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik; slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija, sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Balada, romansa, poema.

LEKTIRA

Zakarpatske pripovetke (izbor proze).

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Tehnika pripremanja teksta za interpretativno čitanje (razgraničenja užih misaono-emocionalnih jedinica, razvrstavanje po trajanju govornih pauza, isticanje smisaonica, akcentskih taktova, blokova).

Vežbe u ostvarivanju složenijih govornih zadataka i osposobljavanje učenika za samostalno usmeno izlaganje. Pričanje događaja; izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima, komentarisanje sportskih takmičenja, kritički prikaz književnog dela, filma, pozorišne predstave, slikarske izložbe, koncerta i sl.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govorenju i pisanju. Klasifikacija stilova: po preovlađujućem tonu (emocionalni ton i intelektualni ton), po funkciji (razgovorni, administrativni, publicistički, naučni, književnoumetnički), po strukturi (narativni, deskriptivni, analitički, kritički), po psihološkoj bliskosti sagovornika (intimni, konverzacioni, diskusioni, formalni).

Praktične vežbe iz stila u govoru i pisanju.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časova godišnje)**

JEZIK (30)

Tvorba reči

Modeli za derivaciju reči (osnovni pojmovi i primeri).

Produktivni modeli za derivaciju imenica.

Produktivni modeli za derivaciju prideva.

Produktivni modeli za derivaciju glagola.

Tvorba složenica: osnovni principi.

Tvorba skraćenica.

Preuzimanje reči iz drugih jezika u rusinski jezik - osnovni principi.

Pravopisna rešenja za sve prethodne zahteve.

Leksikologija (sa elementima frazeologije i terminologije).

Definicija leksikologije. Definicija lekseme. Leksički sistemi. Rečnici uopšte. Rečnici rusinskog jezika. Upotreba rečnika.

Semantički i formalni odnosi među leksemama: sinonimija, hiponimija, antonomija, polisemija, homonimija; metaforična značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika; dijalektizmi, regionalizmi, arhaizmi, neologizmi, žargonizmi, vulgarizmi.

Poreklo jezičkog fonda rusinskog jezika. Etimologija. Obogaćivanje leksičkog fonda i kritički odnos prema toj pojavi.

Osnovni pojmovi o terminologiji. Terminološki rečnici (praktične vežbe). Prefiksi i sufiksi. Prefiksi i sufiksi koji su karakteristični za klasične jezike.

Osnovni pojmovi o frazeologiji. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Stalni izrazi (klišei) i pomodni izrazi.

Sintaksa

Definicija sintakse. Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Morfosintaksičke reči. Samostalne reči i pomoćne reči.

Sintagme

Osnovne konstrukcije i njihovi modeli predikatske rečenice (proširena rečenica i njeni delovi).

Bezlične rečenice

KNJIŽEVNOST (84)

Moderna

Moderna u evropskoj književnosti.

Moderna u jugoslovenskim književnostima.

Poetika u modernoj (impresionizam, simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Ofelija

A. Čehov: Ujka Vanja

J. Dučić: Suncokreti

V. P. Dis: Možda spava

A. Šantić: Veče na školju

A. G. Matoš: Notturno

B. Stanković: Nečista krv

I. Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

P. Kočić: Jazavac pred sudom

Mihajlo Kocjubinski: Intermeco

Lesja Ukrajinka: Šumska pesma

Pavlo Tičina: Kaži, kaži mi polje, Gajevi šume, Oh, ne sakrivaj prirode

M. Riljski: Zamirisala je jesen, Sonet dosade i želja, Zrele jabuke

Međuratna i ratna književnost

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (informativno); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma, književni pokreti između dva rata.

Dela za obradu

B. Majakovski: Oblak u pantalonama

G. Apoliner: Akohol (izbor)

R. Tagore: Gradinar (izbor)

D. Vasiljev: Čovek peva posle rata

M. Crnjanski: Seobe I

M. Krleža: Gospoda Glembajevi

V. Petrović: Salašar

Havrijil Kosteljnik: Iz mog sela

Mihal Kovač: Oblaci

Silvester Salamon: Pesme u prozi

Evgenij M. Kočić: Ona nije kriva

LEKTIRA

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Kolomijka. Sredstva književno-umetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika: Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar, kazivanje u prvom, drugom, trećem licu.

Drama. Drama u užem smislu (osobine); moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustički scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Objektivno i subjektivno kazivanje publicističkih tekstova.

Osnovni elementi recitovanja: smisaona analiza pesme; tehnička priprema pesme (ispisivanje pesme kao proznog teksta, razgraničenje misaonih i drugih celina).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe: novinarska vest (5 pravila), članak, izveštaj, intervju, komentar.

Četiri pismena zadatka u toku godine (jedan čas za izradu i dva za ispravku).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 godišnje)**

JEZIK (35)

Padežni sistem. Pojam sistema. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Složena rečenica. Glavne vrste zavisnih rečenica. Pravopis zavisnih rečenica.

Sistem nezavisno složenih rečenica - vrste, karakteristike, funkcije (osnovni pojmovi).

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagoli: obeležavanje vremena i načina (svi oblici); osnovna i modalna značenja.

Red reči u rečenici.

Sistematizacija: reč - značenje, oblik, služba.

Potpuna ovladanost pravopisom.

KNJIŽEVNOST (58)

Proučavanje književnog dela

Svet književnog dela (predmetnost, stvaraočevo lično viđenje sveta i života, materijalizovanje svog modela u književno delo, misaona suština).

Ideje.

Dinamičnost strukture.

Jedinstvo oblika i sadržine.

Metodologija proučavanja književnosti

Nauka o književnosti (teorija književnosti, književna kritika, istorija književnosti).

Pozitivizam u proučavanju književnosti.

Psihološki pristup književnoj umetnosti.

Fenomenološki pristup književnom delu.

Strukturalizam u proučavanju umetnosti reči.

Recepcijski (primalački) odnos prema književnoj umetnosti.

Raznovrsnost i međusobni odnos raznih metodoloških pristupanja proučavanju književnosti.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Pisac, književno delo, čitalac.

Dela za obradu:

Julijan Tamaš: Trska koja misli

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

Dela za obradu:

Vasko Popa: Spisak

D. Maksimović: Tražim pomilovanje

M. Pavić: Hazarski rečnik

I. Andrić: Na Drini ćuprija

KNJIŽEVNOST

Savremena književnost

Bitna obeležja evropske književnosti i jugoslovenskih književnosti.

Dela za obradu:

A. Kami: Kuga

M. Šolohov: Čovekova sudbina

M. Selimović: Derviš i smrt

B. Koneski: Vezilja

D. Kiš: Grobnica za Borisa Davidoviča

G. Markes: Sto godina samoće

B. V. Sosjura: Crvena zima

Književnost na rusinskom jeziku

Julijan Tamaš: Rusinska književnost (istorija i status)

Dela za obradu:

Mitro Nađ: Paraziti

Mikola M. Kočiš: Razgovor s Tisom

Vlado Kostelnik: Zemljo moja

Havrijil Nađ: Srce

Đura Laćak: Tal

Štefan Hudak: Pripovetke (izbor)

M. Striber: 55 pesama

Miron Kanjuh: Koncert za psa i smeće

Đura Papharhaji: Krivica, Vredelo je živeti

Ljubomir Sopka: Rani i drugi radovi

Julijan Tamaš: Okupani u večnosti

Mihal Ramač: Vilin konjic

Monografska obrada

Havrijil Kosteljnik - stvaralaštvo

Mihal Kovač - stvaralaštvo

LEKTIRA

Raskršća (antologija male proze).

Antologija rusinske poezije (Đ. Papharhaji).

Izbor iz svetske lirike XX veka (Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajers).

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

LIRIKA: Lirsko izražavanje (stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova; ritmova, značenja i smisla).

EPIKA: Strukturni činioci proznog književno-umetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

TIPOVI ROMANA: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman esej; defabuliziran roman.

DRAMA: Struktura i kompozicija drame, antidrama, antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis, esej, književna kritika.

Književnost narodnosti Republike Srbije - informativno

KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

Usmeno izražavanje

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, monolog, posebne govorne vrste, govor. Odnos između govornika i slušalaca.

Vežbe javnog govorenja - nastup (teze, beleške, improvizovano izlaganje, upotreba tehničkih sredstava).

Svečana beseda, uvodno izlaganje, zaključivanje (zaključna reč).

Pismeno izražavanje

Pripremanje učenika za izradu maturskog pismenog zadatka: prikaz, rasprava, esej.

Četiri pismena zadatka u toku godine (jedan čas za izradu i dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost.

NASTAVNI PROGRAM
ZA SLOVAČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

SLOVAČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

SADRŽAJI PROGRAMA

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

KNJIŽEVNOST (90)

ROMANTIZAM (45 časova)

Romantizam u evropskoj književnosti - informativno.

Romantizam u slovačkoj književnosti - postanak, karakteristika, predstavnici (informativno) i u književnosti naše zemlje.

Poetika romantizma (V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak).

Ljudovit Štur - vođa generacijskog pokreta; publicista; kodifikator književnog jezika. Kodifikatori književnog jezika kod Srba.

Dž. G. Bajron: Zatvoreniku Šilonskom

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin

Šandor Petefi: Misao koja me muči, tišti

M. Einesku: Senke na slici vremena (izbor iz poezije)

S. Halupka: Likvaski zatvorenik

A. Sladkovič: Marina (odlomci); Đetvan

J. Kralj: Mobilisan, Prolećna pesma, Misao Bratislavska

J. Boto: Janošikova smrt (odlomci)

J. Matuška: Iznad Tatre seva

L. Kostić: Među javom i među snom

J. Kaljinčijak: Restauracija

S. Tomašik: Hej, Sloveni!

REALIZAM (45 časova)

Realizam u evropskoj književnosti - informativno.

Realizam u slovačkoj književnosti - postanak, karakteristika, predstavnici (informativno) i u književnostima jugoslovenskih naroda.

Poetika realizma (Balzak: Predgovor za Ljudsku komediju).

Poetika realizma u slovačkoj književnosti.

P. O. Hvijezdoslav: Mene je nekada zavodio svet... Šetnje prolećem (odlomak), Šetnje letom (odlomak), Šumareva žena (odlomak).

S. H. Vajanski: Tatre i more, Jelena, Pisma sa Jadrana

V. Ilić: Sivo sumorno nebo

B. S. Timrava: Junaci, Smrt Palja Ročka

J. G. Tajovski: Do kraja, Imanja - pometnja (odlomci)

J. Čajak: Kolera

R. Domanović: Vođa

L. Lazarević: Sve će to narod pozlatiti

O. de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Mrtve duše; Revizor

L. N. Tolstoj: Ana Karenjina; Rat i mir (odlomci)

M. Kukučin: Onaj što se nije probudio; Kuća na stranputici

V. H. V.: Mećava

B. Nušić: Dr (Doktor filozofije)

LEKTIRA (5 časova)

Margita Fuguli: Tri kestenjasta konja

Klara Jarumkova: Stvari

Vincent Šikula: Posni menuet

Vojićeh Mihalik: Neću da umrem na slami

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na ovim odabranim književnim tekstovima treba ponavljati, proširivati, savladati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija (karakteristika književne vrste); lirska pesma; kompozicija lirske pesme; pesnička slika; pesnička reč; slikovitost , emocionalnost, simbolističnost, promena značaja, ritam, harmonija. Versifikacija; versifikacioni sistemi; trohej, jamb, daktil, stih; strofa, rima.

Realistička pripovetka i roman.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindeton, polisindeton, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra reči.

Sonet. Sonetni venac.

Lirsko-epske forme (balada, romansa, poema).

JEZIK (30 časova)

O KNJIŽEVNOM JEZIKU

Funkcionalne aksiome jezičke kulture. Jezički priručnici i časopisi, koji posvećuju pažnju usavršavanju jezičke kulture i mogućnosti njihove upotrebe.

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

MORFOLOGIJA

Reč i morfema; vrste morfema; podela rečničkog bogatstva na vrste reči. Promena.

Imenice; definicija i podela; produktivno građenje pojedinih tipova reči (rastavljanje; sastavljanje; skraćenice reči: zajednički nazivi); rod, broj i padež; vrste promena.

Pridevi; definicija i vrste; pojedini produktivni tipovi prideva; kongruencija prideva sa imenicom; komparacija prideva; promena prideva.

Zamenice; definicija i vrste; promena zamenica; posebne promene, karakteristične promene zamenica, adijektivne promene i zamenice koje se ne menjaju po padežima.

Brojevi; definicija i vrste; promena brojeva.

Glagoli; definicija i vrste; raznovrsni tipovi glagola; vid; intencija, rod, broj, saglasnost; glagolski oblici.

KULTURA IZRAŽAVANJA (28 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Pripovedanje događaja i doživljaja prema samostalno sastavljenoj osnovi (sižeu); škrto i sugestivno pripovedanje.

Razgovor na samostalno datu temu sa unapred pripremljenim tematskim rečima. Problemski razgovor.

Opis lica i stvari, delatnosti i pojava (tačnost i stručnost).

Statički i dinamički opis. Subjektivno obojen opis ličnosti (karakterizacija). Opis raspoloženja.

Izlaganje na osnovu unapred pripremljenih teza.

Diskusija o različitim temama iz savremenog života i izražavanje sopstvenog mišljenja sa argumentacijom.

Interpretativno čitanje tekstova koji se obrađuju u ovom razredu.

Interpretacija stihova i proznih tekstova planiranih za ovaj razred.

Stilistička vežbanja.

Funkcionalni stilovi - naučni stil.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Opis raspoloženja; meditacija.

Izveštaj iz kulturnog života sredine.

Uvežbavanje pravopisa sa akcentom na najslabije savladane kategorije s obzirom na proveravanje znanja.

Stilistička vežbanja. Domaći pismeni sastavi (čitanje i analiza na času) ukazivanje na najčešće jezičke i stilističke greške (na primer nepreglednost, opširnost) i mogućnosti kako ih otkloniti.

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(4 časa nedeljno - 144 časa godišnje)**

KNJIŽEVNOST (90 časova)

MODERNA (30 časova)

Književna moderna u Evropi - informativno.

Slovačka književna moderna (pravci i struje, karakteristika, predstavnici) i predstavnici moderne književnosti jugoslovenskih naroda - informativno.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Ivan Krasko: Noks et solitudo i Stihovi (izbor)

Jovan Dučić: Jablanovi

Vladislav Petković-Dis: Možda spava

Janko Jesenski: Malograđanske pripovetke

Janko Jesenski: Demokrate

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

F. M. Dostojevski: Zločin i kazna

MEĐURATNA KNJIŽEVNOST (40 časova)

Evropska književnost u prvim decenijama dvadesetog veka - informativno; manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pravci i struje - karakteristika, vrste, predstavnici.

Međuratna slovačka književnost (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna književnost - karakteristika, predstavnici) i međuratna književnost jugoslovenskih naroda (srpska i crnogorska) - informativno.

G. Apoliner: Oblasti

F. G. Lorka: Balade (izbor)

Aleksandar Blok: Dvanaestorica

Martin Razus: Kralj krčmi

Jan Kostra: Ljubavni stihovi (izbor)

Pavol Horov: Izvor

Vladimir Rejsel: Nestvarno mesto (odlomci)

Milan Rufus: Kasna jesen

Vasko Popa: Večito nevidljiva

Rudolf Jašik: Vreme bronzanih lica

Veljko Petrović: Salašar

Peter Jilemnjicki: Pobedonosno padanje

Margita Figuli: Olovna ptica

František Hečko: Crveno vino

František Švantner: Pijarge

Vincent Šikula: Majstori

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Miloš Crnjanski: Sumatra

Ivan Stodola: Čaj kod gospodina senatora

Petar Karvaš: Ožiljak

J. Barč Ivan: Masni lonac

LEKTIRA (20 časova)

Ernest Hemingvej: Starac i more

Milo Urban: Živi bič

Dobroslav Hrobak: Aždaja se vraća

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na pomenutim književnim tekstovima treba ponavljati, proširivati, savlađivati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija. Struktura moderne lirske pesme. Pesma u prozi. Stih. Jedanaesterac i dvanaesterac povezani i slobodni stih.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, pesničko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epska poezija. Forme umetničkog izražavanja: pripovedanje (naracija), opis (deskripcija), dijalog, monolog, unutarnji monolog, autorski komentar; pripovedanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama. Pozorišni komad (karakteristike); moderna drama (psihološka, simbolička, impresionistička), dramska situacija; jezik scene (vizuelni i zvučni scenski znaci); publika; glumac, igra, režija, lektor, scenograf.

JEZIK (34 časa)

GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o građenju (derivaciji) reči.

Reč i njeno značenje. Osnovno i preneseno značenje reči. Građenje imenica, prideva i glagola sa posebnim naglaskom na obogaćivanje fonda izražavanja učenika u slovačkom jeziku i na otklanjanje neslovačkih i neadekvatno upotrebljenih reči.

Građenje složenica; pravopis složenica.

Leksikologija sa elementima terminologije i frazeologije

Semantički i formalni odnos između leksema; sinonimi i antonimi; polisemi i homonimi; metaforički i metonimski značaj.

Stilska vrednost lekseme; leksika i funkcionalni stilovi; leksika u poeziji; dijalektizam i regionalizam; arhaizam i historicizam; neologizmi; žargon; vulgarizam (dati u vezi sa upotrebom rečnika).

Strane reči i reči kalkovi (prevodi od reči do reči) i odnos prema ovim rečima. Rečnik stranih reči. Posmatranje najčešćih prefiksa i sufiksa iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama.

Stilistička vrednost frazeološke jedinice. Pomodni izrazi. Kliše.

PRAVOPIS

Skraćenice i znaci.

Podela reči na kraju reda.

Pravopis stranih i preuzetih reči.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Razgovor o aktuelnim temama iz javnog i kulturnog života (prilozi iz književnih časopisa) Problemski razgovor.

Izveštaj iz društvenog i kulturnog života sredine.

Recenzija književnog, scenskog i filmskog dela.

Interpretativno čitanje i interpretacija stihova i proze koji se obrađuju u ovom razredu.

Stilistička vežbanja.

Funkcionalni stilovi - žurnalistički stil.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Opis raspoloženja. Subjektivno obojen opis ličnosti (karakterizacija).

Izveštaj iz društvenog i kulturnog života.

Pravopisna vežbanja.

Stilistička vežbanja. Domaći pismeni zadaci - čitanje i analiza na času; tipični jezički i stilistički nedostaci (stereotipnost govora, opterećenost, nelogičnost itd.) kao i mogućnosti kako ih izbeći.

Četiri školska pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

KNJIŽEVNOST (26 časova)

Metodologija književnog istraživanja

Nauka o književnosti (teorija književnosti; književna kritika; istorija književnosti).

Pozitivizam i književno istraživanje.

Psihološki prilaz književnosti kao umetnosti.

Fenomenološki prilaz književnom delu.

Strukturalizam u prilazu prema književnosti.

Recepcija prilaza književnosti kao umetnosti.

Raznovrsnost i odnosi između raznih metodologija.

Smisao i zadaci istraživanja književnosti

Postanak književno-umetničkog dela i istraživanje književnosti (stvaralački, produktivni i teoretski odnos prema književnosti kao umetnosti).

Čitalac, pisac i umetničko delo.

Književna kultura.

Dela pogodna za dopunu navedenih kategorija (6-7 dela).

SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34 časa)

Jan Smrek: Balada o majskoj noći

Laco Novomeski: Sluškinja, crna i crvena

Jan Kostra: Ljubavni stihovi

Milan Rufus: Mikelanđelo

Miroslav Valek: Ubijanje leptirova, Zavičaj su ruke na kojima smeš da plačeš

Paljo Bohuš: Život vezan burmom

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (za neplodne)

Jan Čajak ml.: Zuska Turanova

Milo Urban: Starost

Jozef Ciger Hronski: Svet u kaljuzi

Peter Jaroš: Pripovetke

Isidora Sekulić: Pisma iz Norveške

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac (odlomak)

Alfons Bednar: Stakleni breg

Ladislav Ćaški: Amenmarija

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Domenik Tatarka: Demon saglasnosti

Jan Solovič: Solo za udaraljke

Bertold Breht: Majka hrabrost i njena deca

Andrej Žarnov: Nepoznati narod i druge pesme

Rudolf Dilong: Zeleni list i druge pesme

LEKTIRA (20 časova)

Vilijam Šekspir: Hamlet

V. A. Gete: Faust

F. M. Dostojevski: Braća Karamazovi

Izbor iz savremene slovačke književnosti

Izbor iz eseja o slovačkoj književnosti

Izbor iz svetske poezije dvadesetog veka (Rilke, Jesenjin, Majakovski, Adi, Jevtušenko...).

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na pomenutim književnim tekstovima potrebno je proširivati, savlađivati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti upotrebe jezika između saznanja i stvarnosti; asocijativno spajanje različitih pojmova; sugerisanje; podsticaji i usmeravanja; recepcija čitaoca; jedinstvo zvukova, ritma, značaja i smisla.

Epska poezija. Strukturalni elementi proznog književno-umetničkog dela; objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; potiskivanje pripovedačevog pogleda (mišljenja); pripovedačka sveznalica; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; princip integracije.

Tipovi romana: roman ličnosti, prostora; gradacija u obliku prstena, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; roman bez fabule.

Drama. Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište; radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

JEZIK (30 časova)

Sintaksa. Sintaksa kao jezičko naučna disciplina. Odnos sintaksičke osnovice prema drugim jezičkim kategorijama.

Rečenica kao osnovna jedinica sporazumevanja. Glagolsko vreme i način kao gramatičko jezgro rečenice. Rečenica, sintagma, reč. Sintagmatika (spajanje reči iz sintagmi). Sredstva za spajanje reči u sintagme. Načini spajanja reči u sintagme: saglasnost, spajanje, primicanje. Nezavisna sintagma. Određujuća sintagma.

Modalnost rečenice: iskazne, upitne i rečenice u vidu želja. Druge vrste modalnosti (voljna i sigurnosna). Rečenice potvrđivanja i negacija.

Gramatička građa rečenica. Dvočlane i jednočlane rečenice. Rečenice sa sponama i bez njih. Agentne i neagentne rečenice, delovi rečenice: subjekat; predikat. Rečenička sintagma. Predmet. Priloška odredba. Atribut. Polurečeničke konstrukcije. Prosta i proširena rečenica. Jednostavna i složena rečenica.

OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Istorija razvoja jezika u društvu i razvoj jezika pojedinca. Postanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo. Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Odnosi prema jeziku.

Tipovi jezika. Jezici u svetu. Bliskost jezika. Jezički tipovi i univerzalnosti jezika.

Osnovne karakteristike savremenog slovačkog književnog jezika (stabilnost i elastičnost književne norme; pojam stilističke norme).

Stratifikacija savremenog književnog slovačkog jezika (standardni i govorni književni jezik). Razvoj slenga u savremenom slovačkom jeziku.

PRAVOPIS

Uvežbavanje i utvrđivanje gradiva iz pravopisa.

Interpunkcija - sistematizacija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (18 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Razgovor o aktuelnim društvenim temama koje su u centru pažnje mlade generacije. Matica slovačka. Društvo vojvođanskih slovakista. Polemika. (Argumenti)

Izveštaj iz života sredine. Komentar (sport, kulturne manifestacije: susreti slovakista, kulturne smotre, slovačke narodne svečanosti).

Recenzija književnog, filmskog i likovnog dela.

Retorika; razgovor: reč. Odnos između auditorija i govornika. Uvežbavanje javnog nastupa sa upotrebom zabeleške.

Stilistička vežbanja.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Umetnički opis.

Izveštaj (iz sportskog, kulturnog i društvenog života škole).

Recenzija odnosno mišljenje o opisu i izveštaju.

Pravopisna vežbanja. Domaći pismeni zadaci.

Četiri školska pismena zadatka.

TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
DRUŠTVENO-JEZIČKI SMER

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (91)

I PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokreti u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti. Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dela za obradu

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

II ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj i glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedija i mešovitih oblika. Tragovi romantizma u turskoj književnosti.

Poetika romantizma (Viktor Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Dela za obradu

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henri Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator srpskog jezika i pravopisa (iz predgovora Srpskom rečniku); sakupljač narodnih umotvorina.

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Đački rastanak

Đura Jakšić: Veče, Ponoć

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Halide Edip Adivar: Handan

Namik Kemal: Oda slobodi

Nurullah Atač: Reformator turskog jezika, kritičar (Dani su doneli)

III REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i u književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Tragovi realizma u turskoj književnosti.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Radoje Domanović: Danga

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak izbor)

Turska književnost pod uticajem sa Zapada

Tanzimatska književnost

Objava tanzimatskog fermana; pojava tanzimatske književnosti; osobine tanzimatske književnosti: tema, sadržaj, pojmovi, jezik, književne vrste preuzete sa zapada; novine u poeziji - tema, pesnički jezik, metar, rima, osnovne poetske jedinice i vrste; pojava neke vrste proze, tema jezik i stil.

Dela za obradu

Ibrahim Šinasi: Pesnikova ženidba

Namik Kemal: Nesrećno dete (odlomak)

Ahmet Mithat: Gospođa Durdane (odabrani odlomci)

Abdulhak Hamit Tarhan: Grob (tužbalica)

Redžaizade Ekrem: Ljubav prema kolima (odlomak)

Samipašazade Sezai: Doživljaj (odlomak)

Nova književnost (Edebijat-i Džedide)

Pojava savremene književnosti i osobine; Poetska jedinica, metar, rima; novine u temi i sadržaju; princip umetnost zbog umetnosti; jezik i izražavanje; novine u prozi.

Realizam, parnasizam, simbolizam u novoj književnosti.

Dela za obradu

Teftik Fikret: Ribe

Halit Zija Ušakligil: Plavo i crno

Dženap Šehabetin: Za tebe

Mehmet Rauf: Jesen (odlomak)

Husejin Džahit Jalčin: U fantaziji

IV LEKTIRA (10 časova)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Nedžati Zekerija: Romeo i Julija iz naše ulice

Hasan Merdžan: Na dugom putu

V KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovitost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil, stih, strofa, rima, tužbalica, oda (kaside).

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aleteracija, asonansa, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Turaka (prva polovina XIX v.). Razvoj turskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti).

Osnovni principi turske književne norme.

Prelazak sa osmanskog na latiničko pismo.

Funkcionalni stilovi turskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti, jezička tolerancija.

II MORFOLOGIJA (u užem smislu)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice - pojam. Vrste imenica - imenice prema osobinama: vlastite imenice i zajedničke imenice; imenice prema značenju; stvarne i misaone imenice; imenice prema broju; jednine i množine; zbirne imenice. Vlastite imenice u množini; padeži i promena imenica; determinati kod imenica i vrste determinativa; deminutiv kod imenica.

Pridevi - pojam; vrste prideva (opisni, determinativni pridevi i vrste determinativnih prideva); brojevi i vrste brojeva; pravila u vezi s brojevima; poređenja, intenzivitet prideva; deminutiv kod prideva; determinativ kod prideva; upotreba prideva umesto imenice.

Zamenice - pojam; vrste zamenica: lične zamenice, promena ličnih zamenica; pokazne zamenice i promena; neodređene zamenice; upitne zamenice; prisvojne zamenice; odnosne zamenice sa "-ki"; povratne zamenice; osnovne karakteristike zamenice i njihove deklinacije.

Glagoli - pojam; morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj; glagolski oblici - pokazni način, pogodbeni način, zapovedni način i subžonktiv. Supstantivni glagol i promena.

Složeni vremenski oblik glagola: imperfekt, narativ, kondisional. Potvrdni, odrečni i upitni način složenih vremenskih glagola. Reči "var-jok". Pomoćni glagol.

Glagolski oblici: prelazni i neprelazni oblici; aktivni i pasivni oblik; povratni i recipročni oblici.

Propozicije (verbalije): infinitiv, particip, gerondif.

Prilozi. Vrste priloga. Predlozi. Veznici. Uzvici.

III PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja)

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta (čitanjem i obrazloženjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučnih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe. Pisanje brojeva i odričnih oblika glagola.

Pismeni sastavi: izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (110)

I MODERNA (45)

Moderna u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretprazničko veče

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče

Borisav Stanković: U noći

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Batajnove (odlomak)

Ahmet Hašim: Sati na jezero

Ahmet Hamdi Tanpinar: Letna Kiša

Ahmet Muhip Dranas: Senke Džahit Sitki Tarandži: Trideset i pet godina života; Jutro je vedro

Zija Osman Saba: U vremenu (izbor pesme)

Fazil Husni Daglardža: Izbor pesama

II MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (45)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifest futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Dela za obradu

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabindrant Tagore: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I

Kosta Racin: Berači duvana

Ivan Goran Kovačić: Jama

Turska književnost XX veka (pojava, pokreti i struje, opšte osobenosti).

Književnost Fedžriata (pojava, novine u književnosti, umetnost radi umetnosti).

Dela za obradu

Ahmet Hašim: Stepenice; Karanfil

Menduh Šefket Esendal: Kuća mu je lepo pristala

Refik Halit Karaj: Staretinar

Mehmet Emin Jurdakul: Anadolska žena

Omer Sejfedin: Visoke potpetice

Faruk Nafiz Čamlibel: Čobanska česma

Jusuf Zija Ortač: Moja kuća

Orhan Sejfi Orhon: Pesma; Misao

Halide Edip Adivar: Rabija

Jakup Kadri Karaosmanoglu: Tuđinac

Rešat Nuri Guntekin: Grmuša

Jahja Kemal Bejatli: Noć

Sabahatin Ali: Jusuf Kujundžaklija

Aldu Taner: Kiše padaju na Šišhane

Omer Bedredin Ušakli: Magla na visoravni

III LEKTIRA (20)

Izbor iz lirike evropske moderne (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Agim Rifat Ješeren: Još lepša

Rešit Hanadan: Poplava

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika: Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrof, retorsko pitanje, iverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Pravopisna rešenja.

II LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenski (semantički) i formalni odnosi među leksama: sinonimija, antonimija; polisemija; homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istoricizmi; nelogizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Poreklo leksičkog fonda turskog jezika. Etimologija. Bogaćenje leksičkog fonda: tvorba reči, semantični neologizmi, pozajmljivanje iz stranih jezika i iz dijalekata, pozajmljivanje iz drugih funkcionalnih stilova; reči iz stranih jezika i kalkovi i odnos prema njima.

Osnovni pojmovi o terminologiji i termina. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei, modni izrazi.

III SINTAKSA

Rečenica u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičke reči.

Pune reči (imeničke, pridevske, priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i uzvici).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme).

Rečenice po konstrukciji: regularne i anakolutne; rečenice po predikatu: imenske i glagolske; imenske rečenice sa i bez kopule. Skraćene rečenice i vrste skraćene rečenice.

IV PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučnih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačajnost reči, izbor reči. Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećanje značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (95)

I PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučanja.

Sloj značenja.

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta).

Sloj ideja.

Dinamičnost strukture

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički.

Psihološki

Fenomenološki.

Strukturalistički.

Teorija recepcije.

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Viliam Fokner: Buka i bes

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proleća Ivana Galeba

Ahmet Hamdi Tanpinar: Sve na svom mestu

Orhan Veli Kanik: Jadni Sulejman efendija (izbor pesme)

II SAVREMENA KNJIŽEVNOST (40)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i turske književnosti.

Dela za obradu

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aziz Nesin: Ludak na krovu

Džahit Kulebi: Mala česma

Abdulah Sinusi Hisar: Gospodin Fahim i mi

Jašar Kemal: Div sa Torosa

Sait Faik Abasijanik: Čajnik

Kemal Tahir: Kiše su presekle puteve

Orhan Kemal: Džemile

Sureja Jusuf: Ali aga

III LEKTIRA (20)

Viljam Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Nusret Dišo Ulku: More i ja

Iskender Muzbeg: Pesma o kamenu

Zejnel Beksač: Nezgodna ljubav

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak).

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilja; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranja pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti, umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I SINTAKSA

Padežni sistem. Pojam padežnog sistema i padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Rečenice po sadržini: prosta rečenica i složena rečenica.

Složena rečenica - pojam; propozicija u složenoj rečenici; uloga propozicije u složenoj rečenici. Vrste složene rečenice.

Zavisne rečenice, nezavisne rečenice.

Potvrdne, odrične, upitne, zapovedne, uzročne, uslovne, odnosne rečenice. Upotreba zareza u zavisnim rečenicama.

Glagoli: Pomoćni glagoli; Vrste pomoćnih glagola.

Složeni glagoli; vrste složenih glagola: pozibilitivni, hativni i aproksimativni glagoli.

Građenje složenih glagolskih oblika; vrste složenih glagolskih oblika: kondicional, narativ, dubidativ.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica.

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Pragmatika. Struktura razgovora i teksta.

II OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinaca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III PRAVOPIS

Interpunkcija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor, odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijem (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: Funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanje).

Pravopis: interpunkcija (vežbanje).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (75 časova)

I PROSVETITELJSTVO (9 časova)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokreti u Evropi: kult razuma progresa, prirodnog prava, osećajnosti, verska tolerancija. Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti. Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dela za obradu

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

II ROMANTIZAM (35 časova)

Romantizam u Evropi i kod književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj i glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedija i mešovitih oblika. Tragovi romantizma u turskoj literaturi.

Poetika romantizma (Viktor Igo "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Dela za obradu

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henri Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator srpskog jezika i pravopisa (iz predgovora Srpskom rečniku); sakupljač narodnih umotvorina.

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Đački rastanak

Đura Jakšić: Veče, Ponoć

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Halide Edip Adivar: Handan

Namik Kemal: Oda slobodi

Nurullah Atač: Reformator turskog jezika, kritičar (Dani su doneli)

III REALIZAM (625 časova)

Realizam u Evropi i književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Tragovi realizma u turskoj književnosti.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Radoje Domanović: Danga

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak)

Turska književnost pod uticajem Zapada

Tanzimatska književnost

Objava tanzimatskog fermana; pojava tanzimatske književnosti; osobine tanzimatske književnosti: tema, sadržaj, pojmovi, jezik, književne vrste preuzete sa zapada; novine u poeziji - tema, pesnički jezik, metar, rima, osnovna poetska jedinica i vrsta; pojava neke vrste proze; tema, jezik i stil.

Dela za obradu

Ibrahim Šinasi: Pesnikova ženidba

Namik Kemal: Nesrećno dete (odlomak)

Ahmet Mithat: Gospođa Durdane (odabrani odlomci)

Abdulah Hamit Tarhan: Grob (tužbalica)

Redžaizade Ekrem: Ljubav prema kolima (odlomak)

Samipašazade Sezai: Doživljaj (odlomak)

Nova književnost (Edebijat i Džedide)

Pojava savremene književnosti i osobine; Poetska jedinica, metar, rima; novine u temi i sadržaju; princip umetnost zbog umetnosti; jezik i izražavanje; novine u prozi.

Realizam, parnasizam, simbolizam u novoj književnosti.

Dela za obradu

Tefik Fikret: Ribe

Halit Zija Ušakligil: Plavo i crno

Dženap Šehabettin: Za tebe

Mehmet Rauf: Jesen (odlomak)

Husejin Džahit Jalčin: U fantaziji

IV LEKTIRA (6 časova)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Nedžati Zekerija: Romeo i Julija iz naše ulice

Hasan Mercan: Na dugom putu

V KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovitost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima; tužbalica; oda (kaside).

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aletracija, asonansa, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (24 časa)

I KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Turaka (prva polovina XIX v.). Razvoj turskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti). Osnovni principi turske književne norme.

Prelazak sa osmanskog na latinično pismo.

Funkcionalni stilovi turskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti, jezička tolerancija.

II MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Pojam. Vrste imenice. Imenice prema osobinama; vlastite imenice i zajedničke imenice; imenice prema značenju; stvarne i misaone imenice; imenice prema broju; jednine i množine; zbirne imenice. Vlastite imenice u množini; padeži i promena imenica; determinativ kod imenice i vrste determinativa; deminutiv kod imenica.

Pridevi - pojam; vrste prideva (opisni, determinativni pridevi i vrste determinativnih prideva); brojevi i vrste brojeva; pravila u vezi s brojevima; poređenje, intenzivitet prideva; deminutiv kod prideva; determinativ kod prideva; upotreba prideva umesto imenice.

Zamenice - pojam; vrste zamenice; lične zamenice, promena ličnih zamenica; pokazne zamenice i promena; neodređene zamenice; upitne zamenice; prisvojne zamenice; odnosne zamenice sa "ki +"; povratne zamenice; osnovne karakteristike zamenica i njihova deklinacija.

Glagoli - pojam; morfološko glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj; glagolski oblici - pokazni način, pogodbeni način, zapovedni način i subžonktiv. Substantivni glagol i promena.

Složeni vremenski oblik glagola: imperfekt, narativ, kondicional. Potvrdni, odrični i upitni način složenih vremenskih glagola. Reči "varjok". Pomoćni glagoli.

Glagolski oblici: prelazni i neprelazni oblici; aktivni i pasivni oblik; povratni i recipročni oblici.

Propozicije (verbalije): infinitiv, particip, gerondif.

Prilozi. Vrste priloga. Predlozi. Veznici. Uzvici.

III PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (12 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja)

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (Tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta (čitanje i obrazloženje). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe; pisanje brojeva i odrični oblici glagola.

Pismeni sastavi: izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (69 časova)

I MODERNA (29 časova)

Moderna u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Anton Gustav Matoš: Jesenje veče

Borisav Stanković: U noći

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

Ahmet Hašim: Sati na jezero

Ahmet Hamdi Tanpinar: Letnja kiša

Ahmet Muhip Dranas: Senke

Džahit Sitki Tarandži: Trideset pet godina života; Jutro je vedro

Zija Osman Saba: U vremenu (izbor pesme)

Fazil Husni Daglardža: Izbor pesama

II MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (30 časova)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifest futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Dela za obradu

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabintrant Tagore: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

Kosta Racin: Berači duvana

Turska književnost XX veka (pojava, pokreti i struje, opšte osobenosti).

Književnost Fedžriata (pojava, novine u književnosti, umetnost radi umetnosti).

Dela za obradu

Ahmet Hašim: Stepenice; Karanfil

Mehmed Šefket Esendal: Kuća mu je lepo pristala

Refik Halit Karaj: Staretinar

Mehmet Emin Jurdakul: Anadolska žena

Omer Sejfedin: Visoke potpetice

Faruk Nafiz Čamlibel: Čobanska pesma

Jusuf Zija Ortač: Moja kuća

Orhan Sejfi Orhon: Pesma; Misao

Halide Edip Adivar: Rabija

Jakup Kadri Karaosmanoglu: Tuđinac

Rešat Nuri Guntekin: Grmuša

Jahja Kemal Bejatli: Noć

Sabahatim Ali: Jusuf kujundžaklija

Aldun Taner: Kiše padaju na Šišhane

Omer Bedredin Ušakli: Magla na visoravni

III LEKTIRA (10 časova)

Izbor iz lirike evropske moderne (Rilke, A. Blok. Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Ernest Hemingvej: Starac i more

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Agim Rifat Ješeren: Još lepša

Rešit Hanadan: Poplava

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih; sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure); metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja; pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (20 časova)

I TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Pravopisna rešenja.

II LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksama: sinonimija, antonimija; polisenija; metaforična metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema; leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istoricizmi; neogizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Poreklo leksičkog fonda turskog jezika. Etimologija. Bogaćenje leksičkog fonda: tvorba reči, semantični neologizmi, pozajmljivanje iz stranih jezika i iz dijalekata, pozajmljivanje iz drugih funkcionalnih stilova; reči iz stranih jezika i kalkovi i odnos prema njima.

Osnovni pojmovi o terminologiji i termina. Terminološki rečnici razumevanje najvažnijih sufiksa.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei, modni izrazi.

III SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči).

Sintagma (imeničke, pridevske, priloške i glagolske).

Rečenice po konstrukciji: regularne i anakolutne; rečenice po predikatu: imenske i glagolske; imenske rečenice sa i bez kopula. Skraćene rečenice i vrste skraćene rečenice.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (19 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačajnost reči, izbor reči. Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećanje značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80 časova)

I PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26 časova)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučenja.

Sloj značenja.

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta).

Sloj ideja.

Dinamičnost strukture

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički.

Psihološki.

Fenomenološki.

Strukturalistički.

Teorija recepcije.

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proleća Ivana Galeba

Ahmet Hamdi Tanpinar: Sve na svom mestu

Orhan Veli Kanik: Jadni Sulejman efendija (izbor pesama)

II SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34 časa)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i turske književnosti.

Dela za obradu

Albert Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihailo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aziz Nesin: Ludak na krovu

Džahit Kulebi: Mala česma

Abdulhak Šinasi Hisar: Gospodin Fahim i mi

Jašar Kemal: Div na Torosu

Sait Faik Abasijanik: Čajnik

Kemal Tahir: Kiše su presekle puteve

Orhan Kemal: Džemile

Sureja Jusuf: Ali aga

III LEKTIRA (20 časova)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Nusret Dišo Ulku: More i ja

Iskender Muzbeg: Pesma o kamenu

Zejnel Beksač: Nezgodna ljubav

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Pasternak)

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; posticanje i uočavanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; Fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačkog gledišta; sveznajući pripovedač: tok svesti, umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak. Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30 časova)

I SINTAKSA

Padežni sistem. Pojam padežnog sistema i padežna konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Rečenice po sadržini: prosta rečenica i složena rečenica.

Složena rečenica - pojam, propozicije u složenoj rečenici; uloga propozicije u složenoj rečenici. Vrste složene rečenice.

Zavisne rečenice, nezavisne rečenice.

Potvrdne, odrične, upitne, zapovedne, uzročne, uslovne, odnosne rečenice. Upotreba zareza u zavisnim rečenicama.

Glagoli: Pomoćni glagoli; Vrste pomoćnih glagola.

Složeni glagoli; vrste složenih glagola; pozibilitivni, hativni i aproksimativni glagoli.

Građenje složenih glagolskih oblika; vrste složenih glagolskih oblika: kondicional, narativ, dubidativ.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica.

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljenja veza među delovima teksta.

Pragmatika. Struktura razgovora i teksta.

II OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinaca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III PRAVOPIS

Interpunkcija.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijem, (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: Funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanje).

Pravopis: interpunkcija (vežbanje).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

PRVI STRANI JEZIK
ZAJEDNIČKI DEO PROGRAMA

Cilj i zadaci

Cilj nastave stranog jezika je ovladavanje komunikativnim veštinama i razvijanje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika; razvijanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova; razvijanje opštih i specifičnih strategija učenja i kritičkog mišljenja; razvijanje sposobnosti za samostalno, autonomno učenje, traženje, selekciju i sintezu informacija do kojih dolazi kroz samostalan rad i pretraživanje izvornika različitog tipa (pisani i elektronski izvori, samostalna istraživanja na terenu, intervjui, itd.); sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji; sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika.

Zadaci nastave stranog jezika su da učenici:

- budu osposobljeni da u školskoj i van školskoj svakodnevnici mogu pismeno i usmeno da ostvare svoje namere, diferencirano i shodno situaciji;

- produbljuju i proširuju komunikativne sposobnosti i postavljaju osnove za to da strani jezik koriste i posle završetka svog obrazovanja, funkcionalno, za studije, u budućem poslu ili daljem obrazovanju;

- steknu uvid u jezičku stvarnost i budu osposobljeni da uoče kontraste i vrše poređenja u odnosu na sopstvenu stvarnost;

- upoznaju tekstove iz književnosti određenog jezika koji su pogodni za tumačenje na stranom jeziku i koji omogućavaju interaktivne procese;

- budu osposobljeni da se u usmenoj i pisanoj komunikaciji kompetentno i samosvesno sporazumevaju sa ljudima iz drugih zemalja, usvajaju norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uče, kao i da nastave, u okviru formalnog obrazovanja i samostalno, učenje drugog i trećeg stranog jezika;

- izgrađuju i unapređuju individualne afinitete prema višejezičnosti;

- u okviru ili izvan škole aktivno se nađu u situacijama sa ljudima koji govore drugi jezik i koji su iz druge kulture;

- do kraja četvrtog razreda gimnazije savladaju *prvi strani* jezik do nivoa B1, odnosno B1+ ukoliko se radi o opštem tipu gimnazije ili društveno-jezičkom smeru, a naročito engleskom jeziku, a *drugi strani* jezik do nivoa A2+, odnosno B1 ukoliko se radi o stranom jeziku koji učenici nastavljaju da uče u srednjoj školi pošto su ga već učili u osnovnoj školi.

Napomena:

Ističemo da će stepen postignuća po jezičkim veštinama varirati, odnosno da će receptivne veštine (razumevanje govora i čitanje) biti na predviđenom nivou, dok se za produktivne veštine (govor, interakcija, medijacija i pisanje) može očekivati da budu za jedan nivo niže (na primer, B1+ receptivno, B1 produktivno; B2 receptivno, B1+ produktivno; A2+ receptivno, A2 produktivno, itd.)

Komunikativne funkcije:

1. Predstavljanje sebe i drugih

2. Pozdravljanje (sastajanje, rastanak; formalno, neformalno, specifično po regionima)

3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, boja, brojeva itd.

4. Davanje jednostavnih uputstava i komandi

5. Izražavanje molbi i zahvalnosti

6. Izražavanje izvinjenja

7. Izražavanje potvrde i negiranje

8. Izražavanje dopadanja i nedopadanja

9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba

10. Iskazivanje prostornih i vremenskih odnosa

11. Davanje i traženje informacija i obaveštenja

12. Opisivanje i upoređivanje lica i predmeta

13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu

14. Izražavanje pripadanja i posedovanja

15. Skretanje pažnje

16. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja i neslaganja

17. Traženje i davanje dozvole

18. Iskazivanje čestitki

19. Iskazivanje preporuke

20. Izražavanje hitnosti i obaveznosti

21. Iskazivanje sumnje i nesigurnosti

Tematika:

II razred

Iz života mladih: zabavni i sportski život; školovanje.

Porodica i društvo: članovi porodice u društvenom životu; sredstva javnog informisanja; proslave, praznici; vremenski uslovi i prognoza vremena.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: teme iz savremenog života; odabrani kulturno-istorijski spomenici; primeri ljudske solidarnosti; događaji iz života i rada poznatih stvaralaca.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od tri časa nedeljno.

Lektira: izbor tematski zanimljivih, jezički pristupačnih tekstova:

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 20 stranica za fond od tri časa nedeljno.

III razred

Iz života mladih: druženje, slobodno vreme.

Porodica i društvo: život i običaji; pravila ponašanja u raznim situacijama; odnos pojedinca prema životnoj sredini.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda zbivanja u svetu; značajni istorijski događaji; razni vidovi umetničkog i naučnog stvaralaštva; zaštita kulturnog blaga.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od četiri i više časova nedeljno.

Lektira tematski zanimljivi tekstovi različitih jezičkih stilova (odabrani književni tekstovi, naučno-popularna literatura, časopisi za mlade):

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 30 stranica za fond od četiri i više časova nedeljno.

IV razred

Iz života mladih: putovanje; problemi mladih danas; izbor zanimanja i planovi za budućnost; međunarodna saradnja mladih.

Porodica i društvo: problemi savremene porodice.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: prirodna blaga i karakteristike privrednog razvoja; nove tehnologije i njihova primena u raznim sferama života; savremena dostignuća nauke i tehnike; međunarodne organizacije i njihov značaj za dobrobit ljudi i mir u svetu; poznate ličnosti iz javnog i kulturnog života.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od tri i više časova nedeljno.

Lektira zanimljivi tekstovi različitih jezičkih stilova primereni interesovanju učenika ovog uzrasta:

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 20 stranica za fond od tri časa nedeljno,

v) do 30 stranica za fond od četiri časa nedeljno.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih jedinica sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi: oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja sa mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe; izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

ENGLESKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Red reči u rečenici. Mesto direktnog i indirektnog objekta.

2. Pitanja

a) Upitno-odrična pitanja

Why hasn´t he arrived yet?

b) Idiomatska pitanja (R)[1]

Do you feel like (having) a cup of tea?

v) Tag questions

She´s pretty, isn´t she?

g) Kratka pitanja

When? Where? What with? What about?

3. Funkcionalni tipovi rečenica

a) Oblici koji imaju funkciju izjava

I feel very tired today.

b) Oblici koji imaju funkciju pitanja

You are coming?

v) Oblici koji imaju funkciju zapovesti

Go away! Open the window, please.

4. Slaganje vremena

I know that he likes (liked) will like you.

5. Pogodbene rečenice

a) realne

I´ll do this if I san. I can get some more milk if there isn´t enough. If it is raining, take a coat.

b) potencijalne

I would write to you if I knew your address.

v) irealne

If I had seen him, I would have told him to come.

6. Neupravni govor

a) izjave sa promenom glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

"I´ll do it as soon as I can." He said that he would do it as soon as he could.

b) pitanja sa promenom reda reči i promenom vremena (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

- Yes/No qestions

"Did you come alone?" He asked if I had come alone.

- "WH" questions

- "Where do you live?" He wanted to know where I lived.

7. Inverzija - iza neither, nor, so

She´s a real beauty and so is her sister.

I can´t swim. Neither can Mary.

I like reading. So does my brother.

---

[1]*R. Receptivno.*

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Generički član

A cow is an animal. The telephone is a useful invention.

b) Neodređeni član u izrazima

it´s a pity, be in a hurry, be at a loss, all of a sudden, i dr.

v) Član uz nazive novina i časopisa

Vogue, The National Geographic Magazine, The New York Times

g) Nulti član uz nazive praznika

Christmas, May Day i dr.

2. Imenice

a) Rod imenica

sufiksalno obeležen

actress, usherette

supletivno obeležen

husband-wife, uncle-aunt

b) Adjektivalna upotreba imenica

love poems, mountain niver, a five pound note

v) Genitiv mere

a mile´s distance, a day´s work

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- **Pokazne zamenice** - the former, the latter

Peter and Mary are my good friends. The former is a lawyer, the latter is a doctor.

- **Opšte zamenice** (everybody, everyone, everything, each, all)

Everybody can do it. She had a reason for everything she did.

Each had his own followers. He told me all about it.

- Povratne zamenice - emfatična upotreba

I´ll do it myself.

b) Determinatori

Obnoviti naučene determinatore

v) Zamenički oblici u funkciji zamenica i determinatora

each, either, both, all

Is that all? All men are born equal.

There are shops on both sides of the street. Both were men of hot temper.

4. Pridevi

Pridevi u nominalnoj funkciji (deadjektivalni nominali)

the blind, the deaf i dr.

5. Brojevi

a) Vremenski period sa određenim članom

the forties, the sixties

b) Prosti brojevi u funkciji rednih brojeva

page three, act one i dr.

6. Partitivni kvantifikatori

a loaf of bread, a slice of lemon, a bottle of wine i dr.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) Pasivne konstrukcije - sa direktnim i indirektnim objektom

The book was given to her. She was given a nice present.

v) The Present Perfect Continuous

She has been working there since 1987.

g) Savezni način (R)

I wish I were you. I wish I could help.

d) Nepotpuni glagoli (sa infinitivom prezenta)

may, might

The road may be blocked. We might go to the concert tonight.

should, would

You should do as he says. That would be his mother.

ought to

They ought to be here by now.

đ) Gerund

- posle prideva worth, busy

She was busy cleaning her flat. The book is worth reading.

- posle predloga

She left without saying goodbye.

e) Causative have/get (R)

I´ll have my flat painted. He got his shoes mended.

ž) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

take off, give up, take after, look after, call on i dr.

2. Prilozi

a) Mesto priloga u rečenici.

I´ll meet you outside your office at two o´clock tomorrow.

b) Prilozi za učestalost

usually, occasionally, sometimes i dr.

3. Veznici

either... or, neither... nor

IV. TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorbu glagola

dis-, mis-, re-; un; -en, -ize, -fy

V. FONOLOGIJA

Intonacija oblika koji imaju funkciju izjava i oblika koji imaju funkciju pitanja.

VI. LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i fraze

VII. LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i fraze

VII. LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Složena rečenica

a) nominalne klauze

They all know that she won´t come again.

b) relativne klauze

- restriktivne

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I´ve lost the book which/that I bought this morning.

Obratiti pažnju na kontaktne klauze:

The fish (which) I ate yesterday was not good.

- nerestriktivne

My brother Bob, who you met yesterday, is coming with us.

v) adverbijalne klauze

- za način i poređenje

He treats me as if I were a child. He runs faster than I do.

- za mesto

Tell me where to go.

- za vreme

Come as soon as you can.

g) pogodbene rečenice

- obnavljanje i utvrđivanje tri tipa pogodbenih rečenica

- Pogodbene rečenice sa unless u sporednoj rečenici

You won´t learn French well, unless you go to France.

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član u priloškim frazama, sa priloškim superlativom, komparativom proporcije, ispred imena zgrada, institucija

The car is in the garage. This was the best he could do. The more I know him the less I like him. The British Museum is in London.

Određeni generički član uz pridev da označi naciju.

The welsh like poetry.

b) Nulti član u paralelnim strukturama hand in hand, cheek to cheek i dr.

They danced cheek to cheek.

2. Imenice

a) Množina imenica

- pluralia tantum

scissors, trousers

- relativni pluralia tantum oblici

arms, goods, glasses, jeans i dr.

- sinkretizam jednine i množine

means, series, species

The cheapest means of transport is the bicycle/are the bicycle and the motorcycle.

- nebrojive imenice u funkciji brojivih

Two coffees, please.

b) Zbirne imenice

- **sa glagolom u množini** (people, cattle, police i dr.)

There were a lot of people at the meeting. The cattle are sold.

- sa glagolom u jednini i množini (family, team i dr.)

My family is a large one. My family are living in different part of the country.

v) konverzija imenica/glagol

3. Zemenički oblici

a) Zamenice

- **Bezlična upotreba ličnih zamenica množine** (we, you, they)

They say she left him a few years ago.

- Opšta lična zamenica ONE

One never knows what may happen next.

- **Neodređene zamenice** (some, somebody, someone, something; any, anybody, anyone, anything)

Someone is coming this afternoon? There was something very pleasing in her eyes. Some like it hot.

Did you see anybody on the stairs?

Give her some juice! - Sorry, there isn´t any.

b) SO kao objekat glagola hope, believe, think, suppose i dr.

I hope so. I believe so. I don´t think so.

4. Pridevi/adjektivali

a) Komparativ jednakosti i komparativ nejednakosti

as + adjective + as; not so/as + adjective + as

She is as tall as her sister. He isn´t so bad as you may think.

b) Participi

- kao adjektivali

the stolen money, the wounded soldier i dr.

- u nominalnoj funkciji

The accused stood up.

5. Brojevi

Označavanje nule u različitim kontekstima:

- u aritmetici: nought/nought, zero

- u sportu: nil/nothing; love u tenisu

- O (u brojevima telefona, soba i dr.)

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Persent Perfect Tonse sa značenjem budućnosti

When he has finished the work he´ll go to England.

v) The Future Perfect Tense

I shall have finished the work by the time you come.

g) Nepotpuni glagoli

- sa infinitivom perfekta

He ought to have come earlier. It must have been nine o´clock when he came.

SHOULD - **idiomatske upotrebe (R)**

It´s a pity that he should resign. I´m sorry that this should have happened. How should I know?

d) **Konstrukcije sa** WOULD/USED TO **za izražavanje radnje koja se ponavljala u prošlosti**

When we were children we would/used to go skating every winter.

đ) Gerund

- sa prisvojnim oblicima (R)

Excuse my being late. Do you mind my coming back late?

- posle izraza

It´s no use (crying).

I can´t help (laughing).

- posle glagola continue, go on, prefer, avoid i dr.

People should avoid hurting each other. She prefers reading to going out.

e) Objekat sa infinitivom

They want him to be a lawyer.

ž) Causative have/get

I must have my bike repaired.

z) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

drink up, give in, bring over, call up i dr.

2. Prilozi

a) Konverzija priloga i prideva

early, fast, pretty i dr.

She´s a pretty girl. It´s pretty hard for us to understand him.

This is a fast car. He runs fast.

b) **Prilozi izvedeni sa** -ly, **uz promenu značenja.**

He works hard. He hardly works at all.

IV. TVORBA REČI

Prefiksi i sufiksi za tvorbu imenica

co-, dis-, in-, mis-, over-; -dom, -hood, -ness, -ful, -ment, -tion, -th

V. FONOLOGIJA

Pomeranje akcenta pri promeni vrste reči (PERmit, per-MIT)

VI. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VII. LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje rečnika sinonima, rečnika izgovora

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Adverbijalne klauze

a) uzročna

Since we live by the river we can swim every day.

b) namena

He left early in order to catch the 5 o´clock train.

v) **dopusna sa** although, however, no matter (R)

Although it is late, we´ll stay a little longer. You´ll never finish it no matter how hard you try.

2. Inverzija

a) Inverzija subjekta i predikata

Here comes the bus.

"Go away and don´t ever come back" said the man.

b) iza never, so little, rarely, hardly not a (R)

So absurd was his speech that everyone stared at him.

Not a word was said. Rarely do we see him these days.

3. Skraćivanje klauza

a) vremenskih klauza (R)

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I have done the work I went out for a walk.

b) relativnih klauza

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

v) uzročnih klauza (R)

As I didn´t know what to do, I...

Not knowing what to do I...

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Pregled upotrebe člana

b) Član ispred vlastitih imena

A Mr Smith is waiting for you. Is this the Mary you met last night?

2. Imenice

a) Obnavljanje, utvrđivanje i sistematizacija množine imenica i slaganje imenice sa glagolom

b) Množina imenica stranog porekla (R)

stimulus/stimuli, analysis/analyses

v) Množina složenica

g) Genitiv

- kod nekih utvrđenih izraza

for goodness´ sake, for pity´s sake i dr.

- dupli genitiv

A friend of my father´s is coming tomorrow.

3. Zamenički oblici

Zamenice/determinatori - obnavljanje i utvrđivanje

4. Pridevi

a) Obnavljanje i utvrđivanje upotrebe i poređenja prideva

b) Latinski komparativ (R)

prior to, inferior to, superior to

Silk is superior in quality to nylon. He is a man of superior intelligence.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Future Continuous Tense

At this time tomorrow I´ll be travelling to London.

v) Infinitiv

- posle upitnih reči

I don´t know how to open this bottle. I´ve no idea which bus to take.

- posle prideva

I am glad to have met you. This piano is too heavy to move.

BE + infinitive

The train is to leave at 9.15

g) Gerund i **infinitiv - razlike (R)**

He stopped talking. He stopped to talk.

He remembered to bring the book. He remembers having a picnic here years ago.

d) **emfatična upotreba** DO

I really DO like him. DO sit down.

đ) **Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)** -look up, live down, call up i dr.

2. Prilozi

Obnavljanje i sistematizacija vrste priloga i mesta priloga u rečenici.

3. Predlozi

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV. TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

breakdown, sportsman, humming-bird i dr.; leaflet, gosling i dr.

V. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VI. LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni)

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

I. REČENICA

Pogodbene rečenice:

- irealna, sa inverzijom

Had I seen him, I would have told him to come.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) The Simple Present/Continuous Tense

glagoli koji se javljaju u simple **i** u continuous **oblicima**

I think (that) she´s right. What are you thinking about?

glagoli koji se obično javljaju samo u simple **oblicima**

Do you understand the present tense now?

The Present Continuous Tense sa prilogom always za uobičajenu radnju

She's always making the same mistake.

b) Savezni način

You speak as if you were an artist. Its high time he came. Imagine if he kept her waiting.

KNJIŽEVNOST[2]

Pri izboru književnog teksta (proznog, poetskog, dramskog) treba voditi računa ne samo o njegovoj literarnoj vrednosti nego i o osnovnim metodskim principima korišćenja takvih tekstova u nastavi stranog jezika. Tekst treba da odgovara jezičkom znanju učenika, da ga podstiče na razmišljanje i razgovor, da je zanimljiv i da doprinosi danjem usvajanju jezika i ostvarivanju obrazovno-vaspitnih zadataka nastave stranog jezika.

Predlažu se sledeći pisci i dela:

George Gordon Byron: "When we two parted"

Carl Sandburg: "Happiness"

Emily Dickinson: "I´m nobody, who are you?"

H. G. Wells: The War of the Worlds - odlomak

William Golding: The Lord of the Flies - odlomak

_____

[2] *Više o kriterijumima za izbor književnih tekstova vidi:*
Dimitrijević N.: Zablude u nastavi stranih jezika, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1984.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne sadržaje:

II. IMENIČKA GRUPA

1. Imenice

a) Emotivni rod imenica (ship, car i dr.)

She was a good ship and not old either.

b) Množina nebrojivih imenica

gradivnih

There were cheeses of all kinds for sale. Very good wines are exported from our country.

apstraktnih

All the sisters were great beauties. The works of Shakespeare have always been popular.

v) Genitiv

kvalitativni

- genitiv porekla

The girl´s story was interesting.

klasifikativni

men´s hat, gentlemen´s society, ladies´ room i dr.

4. Pridevi

a) Komparativ jednakosti u izrazima

as thin as a rail, as dry as a bone i dr.

b) Apsolutni superlativ

She is a most beautiful girl.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) The Past Perfect Continuous Tense (R)

In 1920 he had been writing for ten years.

b) Infinitiv bez TO (bare infinitive)

posle nekih glagola

They had/made/ let Peter teach Mary how to drive i car.

posle had better, would rather

I´d better do it tonight, although I´d rather go out.

KNJIŽEVNOST

Predlažu se sledeći pisci i dela:

Robert Frost: "The Road not Taken"

Graham Greene: The Third Man - odlomak

Irwin Shaw: The Young Lions - odlomak

William Saroyan: "The Whole Voyald" - odlomak

Ernest Hemingway: "Cat in the Rain"

James Joyce: Dubliners ("The Dead") - odlomak

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

I. REČENICA

1. Predikativne rečenice

It was John who/that wore his best suit last night.

It was last night that John wore his best suit.

2. TO - **infinitivne rečenice**

John believed the stranger to be a policeman. John wanted Mary to play the piano. He arranged for Mary to come at once.

II. IMENIČKA GRUPA

3. Zamenički oblici

Zamenice:

a) Lična zamenica prvog lica jednine:

- u apsolutnoj upotrebi

I´m going home. Me too.

- u predikatskim konstrukcijama

It is me who they wanted.

- posle oblika as, except, like, than

He isn´t as good as me. For somebody like me it´s normal.

- u emfatičnim uzvičnim rečenicama

My goodness me! Dear me!

b) Lična zamenica it:

- kao logički subjekat

It is a shame (for you) to do such things. It seems to me that he must be wrong.

- kao logički objekat

They concealed it (the fact) that he was there. He hates it when I speak loudly. I felt it a misfortune to be so small. You must find it exciting living in a big city.

- u "reklamnom" E jeziku

For taste and refreshment Coke is it.

v) neodređene relativne zamenice whoever, whatever, whichever (R)

Whoever finishes first is the winner. Take whichever you like.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

The Past Perfect Continuous Tense

2. Prilozi

Pokusni prilozi - also, even, just, only

Only Peter and Mary came to the meeting. He knew that only.

She was there, only I did not know.

KNJIŽEVNOST

Predlažu se sledeći pisci i dela:

William Butler Yeats: "The Lake Isle of Innisfree"

William Shakespeare: As You Like It ("The Seven Ages of Man")

George Orwell: The Animal Farm - odlomak

John Updike: "A Sense of Shelter" - odlomak

D. H. Lawrence: The Rainbow ili Women in Love - odlomak

T. S. Eliot: "Prufrock" - odlomak

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Složena rečenica

a) nominalne klauze

They all know that she will come back.

b) relativne klauze

- restriktivne

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I ´ve lost the book which/ that I bought this morning.

Obratiti pažnju na kontaktne klauze (izostavljanje relativne zamenice u akuzativu).

- nerestriktivne (R)

My friend Bob, who you met yesterday, is coming with us.

v) adverbijalne klauze

- za način i poređenje (R)

He treats me as if I were a child. He runs faster than I do.

- za mesto

Tell me where to sit.

- za vreme

Come as soon as you can.

Pogodbene rečenice

Obnavljanje i utvrđivanje tri tipa pogodbenih rečenica.

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član u priloškim frazama, sa priloškim superlativom, komparativom proporcije, ispred imena zgrada, institucija

The chair is in the corner. This was the best she could do.

The sooner the better. Is the British Museum open on Monday?

b) Određeni generički član ispred prideva da označi naciju

The Germans lost the war.

v) Nulti član uz geografska imena, titule i u paralelnim strukturama arm in arm, cheek to cheek i dr.

Europe, Wales, Lake Mishigan, London, Greenland, Ben Nevis

He was elected president in 1897. They danced cheek to cheek.

2. Imenice

a) množina imenica

- pluralia tantum - scissors, trousers

- **relativni** pluralia tantum **oblici** - arms, glasses, goods, jeans i dr.

- **sinkretizam jednine i množine** - means, series, species i dr.

There has been an interesting series of concerts recently.

There were several series of lectures at the university last year.

- nebrojive imenice u funkciji brojivih imenica

Two coffees, please.

b) Zbirne imenice

- **sa glagolom u množini** - people, cattle, police i dr.

There were a lot of people at the meeting. The cattle are grazing.

- **sa glagolom u jednini i množini** - family, team i dr.

My family is a large one. My family are living in different parts of the country.

v) konverzija imenica/glagol

3. Zamenički oblici

a) Zamenice - Bezlična upotreba ličnih zamenica množine (we, you, they)

They say she left him a few years ago.

- Opšta lična zamenica ONE

One neverknows what may happen next.

- **Neodređene zamenice** (some, somebody, someome, something; any, anyone, anybody, anything)

Someone is knocking at the door. There was something very pleasing in her eyes. Did you see anybody there?

Can I get some juice? - Sorry, there isn´t any.

4. Pridevi/adjektivali

a) Obnoviti poređenje prideva

b) Participi

kao adjektivali

the stolen money, the wounded soldier i dr.

v) u nominalnoj funkciji

The accused stood up.

5. Brojevi

Označavanje nule u različitim kontekstima:

- u aritmetici: nought/naught, zero

- u sportu: nil/nothing: love u tenisu

- O (u brojevima telefona, soba i dr.).

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Present Perfect Tense sa značenjem budućnosti

When he has finished the work he´ll go to England.

v) The Future Perfect Tense (R)

I shall have finished the work by the time you come.

g) Nepotpuni glagoli

- sa infinitivom perfekta

He ought to have come earlier. It must have been nine o´clock when he came.

d) konstrukcije sa WOULD/USED TO **za izražavanje radnje koja se ponavljala u prošlosti**

When we were children we would/used to go skating every winter.

đ) Gerund

- posle izraza

It´s no use (crying).

I can´t help (crying).

- posle glagola continue, go on, prefer, avoid i dr.

People should avoid hurting each other. She prefers reading to going out.

e) Objekat sa infinitivom (R)

They want him to be an engineer.

ž) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

drink up, give in, bring over, refer to i dr.

2. Prilozi - konverzija priloga i prideva

a) Konverzija

early, fast, pretty i dr.

This is a fast car. He runs fast.

b) Prilozi izvedeni sa -ly, uz promenu značenja

He works hard. He hardly works at all.

IV. TVORBA REČI

Prefiksi i sufiksi za tvorbu imenica

co-, dis-, in-, mis-, over-; -dom, -ness, -ful, -ment, -tion, -th

V. FONOLOGIJA

Pomeranje akcenta pri promeni vrste reči (PERmit, perMIT)

VI. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VII. LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje rečnika sinonima i stručnih rečnika.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Adverbijalne klauze

a) za uzrok

Since we live by the river we can swim every day.

b) za nameru

He left early in order to catch the 5 o´clock bus.

2. Skraćivanje klauza

a) vremenskih klauza (R)

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I have done the work I went down for a walk.

Heving done the work I went down for a walk.

b) relativnih klauza

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

Pregled upotrebe člana

2. Imenice

a) Obnavljanje, utvrđivanje i sistematizacija množine imenica i slaganja imenice sa glagolom

b) Množina imenica stranog porekla (R)

stimulus/stimuli, analysis/analyses, appendix/appendices, datum/data, formula/formulae

v) Množina složenica

g) Dupli genitiv (R)

A friend of my father´s is coming tomorrow.

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

Lična neodređena zamenica ONE - PROP-ONE

There are expensive shoes and there are cheap ones.

b) Determinatori

Obnavljanje i utvrđivanje

4. Pridevi

a) Obnavljanje i utvrđivanje upotrebe i poređenja prideva

b) Latinski komparativ (R)

prior to, inferior to, superior to

Silk is superior in quality to nylon. He is a man of superior intelligence.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) vreme i aspekt - obnavljanje

b) infinitiv

- posle upitnih reči

I dont know how to open this bottle. I´ve no idea which bus to take.

- posle prideva

I am glad to have met you. This piano is too heavy to move.

BE + infinitive

The train is to leave at 9.15.

BE ABOUT TO + infinitive

The train is about to heave.

BE USED TO + gerund (R)

I am used to getting up early.

g) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

look up, live down, call up i dr.

2. Prilozi

Obnavljanje i sistematizacija vrste priloga i mesta priloga u rečenici.

3. Predlozi

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV. TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

breakdown, ironing-board, humming-bird i dr.; leaflet, gosling i dr.

V. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VI. LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni)

NEMAČKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Negacija

Proširenje liste odričnih reči:

nirgends, nirgendwo, niemals, gar nicht

nirgendwohin

Er läuft niemans (nirgends, nirgendwo, nirgendwohin). Das habe ich niemals gehört. Das ist gar nicht schwer, keinesfalls, keineswegs

Das war keinesfalls die richtige Antwort. Er wird keineswegs heute ankommen.

Kazivanje radnje i stanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti

Stanje ostvareno u prošlosti

- perfekt pasiva radnje

Das Haus ist vor Jahren gebaut worden.

Stanje koje će se ostvariti u budućnosti

- futur pasiva radnje

Darüber wird noch gesprochen werden.

Odredbe kvantiteta

- Osnovni, redni, decimalni brojevi. Osnovne mere. Računske radnje. Monete.

Tausend, Million, eine Hälfte, ein Viertel, eine halbe Stunde, zwei Liter Milch, 2,40 - zwei Meter vierzig, 2,40 DM - zwei Mark vierzig.

Sistematizacija kategorija kojih u maternjem jeziku nema ili se bitno razlikuju

Infinitivne konstrukcije

sa zu, um... zu, ohne... zu, statt... zu

Er beschloß gleich nach Haus zu gehen.

Ich kam früher, um mit dir zu reden. Sie verliehen das Zimmer, ohne uns zu begrüssen. Statt zu regnen, began es zu schneien.

Kazivanje pretpostavki, načina, želje, poređenja

Konjunktiv u prostoj (ne složenoj) rečenici za izražavanje želje, mogućnosti, sumnje, pretpostavki, nestvarnosti

Ewig lebe unsere Freiheit! Möge er kommen!

Beinahe wärest du zu spät gekommen. Hätte er das gewußt!

Kondicionalne rečenice

Potencijalne

Er wäre zutrieden, wenn du kämest. Ich würde dich besuchen, wenn ich Zeit hätte.

Irealne (receptivno)

Veznik: wenn

Er wäre gekommen, wenn er die Einladung bekommen hätte.

Namerne rečenice

Veznici: damit, daß

Wir gehen so früh in die Schule, damit wir alles vorbereiten. Gib acht, daß du nicht zu spät kommst.

Načinske rečenice

Veznici: indem, ohne daß statt daß

Er betrat den Saal, indem er alle herzlichst begrüßte. Sie ging an mir vorbei, ohne daß sie mich bemerkte. Statt daß ich auf den Autobus warte, gehe ich lieber zu Fuß

Poredbene/komparativne rečenice (receptivno)

Veznici: wie, als, als ob

Sie ist so schön, wie man mir erzählte.

Alles endete viel besser, als ich erwarten konnte. Er sieht aus, als ob er krank sei.

Tvorba reči

Zamenički prilozi - građenje i upotreba

(Wozu, womit, woran...; dazu, damit, daran...) Woran denkst du? Ich denke immer daran.

Građenje složenica

imenica + imenica; pridev + imenica, prefiksacija

Atomphysik, Wandtafel, Hochachule, Schnellzug, beantworten, begrüßen, ummöglich

izvedene imenice

Wohnung, Besichtigung, Heizung usw.

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura jednojezičnih rečnika i služenje njima.

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, höchst, sehr, überaus (apsolutni superlativ)

Sie ist eine sehr fleißige Studentin. Das war eine besonders (höcht) angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weiten die beste. Sie ist das allerschönste Mädchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von. T. Mann gelesen. Sie sagt, sie habe/hätte einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "würde"

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde/würde einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, daß sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

1. sein + zu + **infinitiv**

Dieses problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

2. lassen + sich + **infinitiv**

Das läßt sich leicht erklären.

Diese Bruchspalte läßt sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + infinitiv prezenta pasiva

Dabei muß die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollite die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

LEKSIKOLOGIJA

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Obnavljati i utvrđivati gradivo obrađeno u prethodnim razredima, sa težištem da receptivna upotreba jezika sve više postaje reproduktivna.

Particip I i II u:

a) atributivnoj upotrebi

das spielende Kind; die streikende Arbeiter, der entstehende Strom, der ausgefülte Antrag, die gestellten Fragen, die aufgelagerten Sedimentgesteine

b) adverbijalnoj upotrebi

Sie gingen erzählend durch den Garten. Sie saß lesend am Tisch. Sie kam gut informiert an. Herzlich lächelnd begrüßte er seine Gäste.

c) predikativnoj upotrebi

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

d) participi kao deo nominalne grupe reči sa redosledom elemenata

Die in der Luft schwebenden Staubteilchen; die gestern bestellten Bücher die erzielten Arbeiteleistungen.

- prepoznavanje ekvivalentnih atributivnih rečenica

Ein weinendes Mädchen. Ein Mädchen das weint. Der sich nähernde Zug.

Der Zug, der sich nähert. Die gestern gedruckte Zeitung. Die Zeitung, die gestern gedruckte ist.

Particip I sa zu (gerundiv)

Die zu lernenden Vokabeln - Die Vokabeln, di zu lernen sind/ die gelernt werden müsen.

Infinitiv

ca zu, ohne zu, um zu, anstatt zu **u funkciji ekvivalentnih zavisnih rečenica.**

Es ist wichtig pünktlich zu sein.

/Es ist wichtig, daßman pünktlich ist./

Er braucht nur einige Minuten um die Aufgabe zu lösen./ Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe löst./

Nominalne grupe reči sa glagolskom imenicom kao jezgrom

Der Roman wurde übersetzt. - Die übersetzung des Romans.

Das Medikament wird regelmäßig eingenommen. - Das regelmäßige Einnehmen des Medikaments.

Red reči u rečenici sa težištem na položaju glagola - sistematizacija

LEKSIKOLOGIJA

Idiomi, frazeologizmi, tuđice (deklinacija)

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici; najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Sintaksa

Valentnost glagola i formiranje osnovnih rečeničkih modela, uz ukazivanje na broj i oblik neophodnih dopuna glagolu koje rečenice čine gramatičnom (subjekt + objekt; subjekt + dopuna za mesto; subjekt + objekt u dativu + objekt u akuzativu; subjekt + predložni objekt)

Ich besuche meine Tante. Wir wohnen in Beograd. Er schenkte der Mutter Blumen. Sie fahren nach Italien. Sie warten auf den Bus.

Kazivanje radnji u prošlosti

- Perfekt modalnih glagola

Er hat das sagen müssen. Du hast das Buch lesen sollen. Gestern habe nach Zagreb reisen sollen, habe aber nicht gekonnt.

Književnost:

Heinrich Böll: An der Brücke Lohengrins Tod

Max Frisch: Der andorranische Jude Geschichte von Isidor

Wolfdietrich Schnurre: Das Manöver

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, höchst, sehr, überaus (apsolutni superlativ) Sie ist eine sehr fleißige Studentin. Das war eine besonders /höchst/ angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie ist das allerschönste Mädchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe /schriebe/ einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, sie habe /hätte einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "würde"

Sie sagt "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde/würde einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, daß sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

1. sein + zu + **infinitiv**

Dieses problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

2. lassen + sich + **infinitiv**

Daß läß sich leicht erklären.

Diese Bruchspalte läßt sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + Infinitiv prezenta pasiva

Dabei muß die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

Nominalne fraze sa imenicom kao jezgrom i zavisnim elementima. Meine zwei älteren Brüder; Der Basuch bei den Eltern; Das Zimmer meiner Schwester.

Zameničke fraze sa zamenicom kao jezgrom (lične zamenice

- jemand, niemand, nichts, etwas): Du als Ordner; Jemand von uns; Nichtd Gutes; Er, in der letzten Bank.

LEKSIKOLOGIJA

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

Književnost:

Wolfgang Borchert:

Nachts schlafen die Ratten doch

Das Brot

Die Küchenuhr

Franz Kafka:

Der Prozeß (Neuntes Kapitel, Im Dom)

Eine kaiserliche Botschaft

Hermann Hesse:

Der Steppenwolf (Tractat vom Steppenwolf)

Bertolt Brecht:

Geschichte vom Herrn Keuner

An die Nachgeborenen, Vom armen B.B.

Gottfried Benn:

Astern, Einsamer nie, Ein Wort, Nur zwei Dinge.

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera uz sledeće dodatne sadržaje:

Sintaksa

Sistematizovanje valentnosti glagola;

Sistematizovanje rečeničnih modela;

Valentnost najfrekventnijih imenica i prideva uz ukazivanje na razlike u maternjem jeziku.

Književnost:

Thomas Mann: Buddenbrooks (Zehnter Teil, Fünftes Kapitel)

Günter Grass: Die Blechtrommel

(Erstes Buch, Glaube Hoffnung Liebe)

Friedrich Dürrematt: Der Besuch der alten Dame (odlomak)

Georg Trakl: Verfall, Verklärter Herbst, Ein Winterabend, Grodek.

Rainer Maria Rilke: Herbsttag, Der Panther, Römische Fontäne, Das Karussell.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, höchst, sehr, überaus (apsolutni superlativ).

Sie ist eine sehr fleißige Studentin

Das war eine besonders /höchst/ angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie ist das allerchönste Mädchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe /schriebe/ einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva.

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, sie habe /hätte/ einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, daß sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "würde"

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde /würde/ einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, daß sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

a) sein + zu + **infinitiv**

Dieses Problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

b) lassen + sich + **infinitiv**

Das läßt sich leicht erklären.

Diese Bruchspalte läßt sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja (receptivno)

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + infinitiv prezenta pasiva (receptivno)

Dabei muß die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genomen werden.

LEKSIKOLOGIJA (receptivno

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Stručni rečnici i njihovo korišćenje

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Obnavljati i utvrđivati gradivo obrađeno u prethodnim razredima, sa ciljem da receptivna upotreba jezika sve više postaje reproduktivna.

Particip I i II u:

a) atributivnoj upotrebi

das spielende Kind; die streikende Arbeiter; der entstehende Strom; der ausgefüllte Antrag; die gestelten Fragen; die aufgelagerten Sedimentgesteine

b) adverbijalnoj upotrebi

Sie gingen erzählend durch den Garten. Sie saß lesend am Tisch. Sie kam gut informiert an. Herzlich lächelnd begrüßte er seine Gäste.

c) predikativnoj upotrebi

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

d) participi kao deo nominalne grupe reči sa redosledom elemenata (receptivno)

Die in der Luft schwebenden Staubteilchen; die gestern bestellten Bücher; die erzielten Arbeitsleistungen.

- prepoznavanje ekvivalentnih atributivnih rečenica

Ein weinendes Mädchen. Ein Mädchen das weint. Der sich nähernde Zug. Der Zug der sich nähert. Die gestem gedruckte Zeitung. Die Zeitung die gestern gedruckt ist.

Infinitiv

ca zu, ohne zu, um zu, anstatt zu u funkciji ekvivalentnih zavisnih rečenica (receptivno)

Es ist wichtig pünktlich zu sein. /Es ist wichtig, daß man pünktlich ist./ Er braucht nur einge Minuten um die Aufgabe zu lösen. /Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe löst.

Red reči u rečenici sa težištem na položaju glagola - sistematizacija

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici i služenje njima.

RUSKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Rečenice sa glagolskim prilozima. Upotreba нет i не u rečenici.

Imenice

Varijante padeških nastavaka (na leksičkom nivou): genitiv jednine na -y, genitiv množine bez nastavaka.

Izvedene i složene imenice. Skraćenice (вуз, Комсомол, МГУ).

Sinonimi, antonimi, homonimi. Međujezički homonimi i paronimi.

Zamenice

Opšte zamenice: сам, самый, любый, каждый...

Pridevi

Duži i kraći oblici prideva. Obavezna upotreba kraćeg oblika (u predikatu sa dopunom).

Brojevi

Redni brojevi.

Glagoli

Imperativ za 3. l. jedn. i 1. i 3. l. mn. Najčešći prefiksi kod građenja glagola i njihova uloga u promeni glagolskog vida.

Prošlo vreme glagola od infinitiva sa suglasničkom osnovom.

Glagolski prilozi (obnavljanje, aktiviranje i sistematizacija).

Radni glagolski pridevi.

Prilozi

Najfrekventniji modeli za građenje priloga: pridevska osnova + O (tiho, skromno i sl.); pridevska osnova + И (порусски, практически i sl.).

Predlozi

Najfrekventniji predlozi čija se upotreba razlikuje u odnosu na maternji jezik (у, около, вокруг s genitivom u odredbi mesta, по s dativom i lokativom u vremenskoj odredbi; в і на u odredbi mesta: роботать на заводе, учиться в университете i sl.).

Veznici

Najfrekventniji veznici i vezničke reči (хотя, прежде чем, чтобы; что, который, где, когда i sl.).

Rečenični modeli

Rečenične modele predviđene programom za prvi razred i dalje primenjivati u različitim varijacijama i kombinacijama. U II razredu posebnu pažnju posvetiti, pre svega (u vidu vežbi), modelima u potvrdnom, odričnom i upitnom obliku za iskazivanje sledećih odnosa:

Subjekatsko-predikatski odnosi

Rečenice sa kratkim pridevskim oblikom u predikatu

Я был болен гриппом.

Ос способен к математике.

Objekatski odnosi

Rečenice sa objektom u infinitivu

Врачь советовал мне отдохнуть.

Я уговорил товаршо молчать.

Složena rečenica

Врач советовал мне, чтобы я отдохнул.

Prostorni odnosi

a) Rečenice sa odredbom izraženom zavisnim padežom

Я тебя буду ждать у (около, возле) памятника.

Она живёт у своих родителей.

Мой брат работает на заводе, а сестра учится в университете.

B) Složena rečenica

Мы пошли туда, куда вела узкая тропника.

Vremenski odnosi

a) Rečenice sa odredbom izraženom zavisnim padežom

Они собираются по вечерам.

Это случилось по окончании войны.

b) Rečenice sa glagolskim prilogom

Возвращаясь домой, я встретил товарища.

Кончив работу, он поехал домой.

v) Složena rečenica

Как только скрылось солнице, стало холодно.

Načinski odnosi

a) Rečenica sa glagolskim prilogom

Друзья возвращались домой весело разговаривая.

Он поздоровался кивнув головой.

b) Složena rečenica

Мы всё сделали так, как сказал учитель.

Он оказался способнее, чем я предполагал.

Uzročni odnosi

a) Rečenice s glagolskim prilogom

Не находя кужного слова, он замолчал.

Почувствовал голод, брат решил пообедать без меня.

b) Složena rečenica

Так как брат почуствовал голод, он решил пообедать без меня.

Ciljni odnosi

a) Rečenice sa odredbom u infinitivu

Мать отпустила дочку гулять.

Мы пришли проститься/чтобы проститься.

b) Složena rečenica

Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить граматику.

Ortografija

Interpunkcija - osnovna pravila. Pisanje ь, Ь (sistematizacija)

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći deminutivi imenica i prideva.

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura jednojezičnih rečnika i služenje njima.

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Upitne rečenice. Specifičnosti u izražavanju pitanja u ruskom jeziku. Odrične rečenice. Specifičnosti u izražavanju odricanja u ruskom jeziku. Participske konstrukcije. Pretvaranje pasivne u aktivnu konstrukciju i obrnuto. Pretvaranje participskih konstrukcija u složene rečenice i obrnuto. Složene rečenice. Dalji rad na usvajanju zavisno-složenih rečenica. Bezlična rečenica.

Imenice

Imenice opšteg roda. Pluralija i singularija tantum. Rod skraćenica. Naši i strani poznatiji geografski nazivi sa specifičnostima u rodu, broju i promeni. Imenice koje označavaju materiju. Nazivi predstavnika nacionalnih i teritorijalnih grupa (tvorba, muški i ženski rod, nominativ i genitiv množine). Imenice pridevskog porekla.

Zamenice

Odrične zamenice; некого, нечего.

Neodređene zamenice sa -то, -нибудь, -либо; кое- (utvrđivanje i sistematizacija). Povratna zamenica uz glagole. Upotreba zamenice свой. Odnosne zamenice i korelacije. Zamenica сей.

Pridevi

Prisvojni pridevi tipa медвежий, лисий. Razlike u upotrebi prostor i složenog komparativa i superlativa. Uočavanje razlika u rekciji prideva ruskog i maternjeg jezika. Elativ.

Brojevi

Sistematizacija promene osnovnih brojeva i njihova upotreba. Brojevi полтора, полтораста. Složenice sa пол.

Glagoli

Glagoli sa značenjem oba vida. Neparni glagoli. Glagoli kretanja sa prefiksima (sistematizacija). Imperativ glagola tipa пить, петь, лечь, есть. Prefiksi sa vremenskim značenjem početka, ponavljanja i završetka glagolske radnje. Radni i trpni glagolski pridevi - građenje, upotreba i promena (sistematizacija). Trpni glagolski pridev sadašnjeg i prošlog vremena.

Prilozi

Građenje priloga od drugih vrsta reči.

Uzvici

Najčešći uzvici i njihova funkcija.

Rečenični modeli

Rečenične modele predviđene za prethodne razrede i dalje primenjivati u različitim kombinacijama. U III razredu posebnu pažnju posvetiti (u vidu vežbi) modelima za iskazivanje sledećih odnosa i značenja:

Subjekatsko-predikatski odnosi

a) Rečenice sa subjektom izraženim konstrukcijom: nominativ + с + instrumental: Мы с вами опять в школе.

b) Rečenice s kopulama: являться, называться, служить i sl.

Металлы являюотся хорошими проводниками электричества.

Глина служит сырьём для керамических изделий.

v) Rečenice sa kopulom есть

Организм есть живое существо

g) Rečenice sa это u prediktu

Золото - это драгоценый металл.

d) Rečenice s trpnim glagolskim pridevom u predikatu

Лес посажен недавно.

Проект здания создан архитектором.

Prostorni odnosi

Rečenice s priloškim odredbama za mesto, pravac i trasu

Я там никогда не был, во очень хочу поехать туда.

Северная его часть лежит за полярным кругом.

Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.

Поезд приближается к территории Дальнего Востока.

Он прошёл через всю Сибирь.

Kvantitativni odnosi

a) Rečenice sa odredbom za meru i količinu

Был мороз в тридцать градусов.

Предмет весом в пять килограммов.

b) Rečenice sa odredbom za približnu količinu

Я приду минут через десять.

В классе было учеников тридцать.

Atributivni odnosi

Rečenice sa atributom izraženim participskom konstrukcijom.

Товарищ, прочитавший новую книгу, рассказал нам её содержание.

Книга, прочитанная товарищем, заинтересовала нас.

Ortografija - Pisanje udvojenih suglasnika. Pisanje reči stranog porekla

LEKSIKOLOGIJA

Dalji rad na usvajanju sinonima, antonima, homonima i paronima, kao i međujezičkih homonima i paronima. Vrste frazeologizama.

LEKSIKOGRAFIJA

Sintagmatski rečnik, rečnik sinonima, antonima, homonima, frazeološki rečnik, ortografski rečnik.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Jednočlane rečenice. Mogućnosti transformacija jednočlanih rečenica u dvočlane rečenice i obrnuto. Dalji rad na transformacijama participskih konstrukcija u složenu rečenicu i obrnuto. Dalji rad na transformacijama zavisno-složenih rečenica u prostoproširene i obrnuto.

Imenice

Rod nepromenljivih imenica. Imenice pridevskog i participskog porekla. Imeničke abrevijature. Dvojaki oblici množine sa različitim značenjem. Pregled najtipičnijih sufiksa za građenje imenica.

Zamenice

Sistematizacija zamenica.

Pridevi

Pridevi poreklom od participa (pisanje -ЕН и -ЕНН-), od zamenica i brojeva. Pregled najtipičnijih sufiksa prideva.

Brojevi

Sistematizacija brojeva.

Glagoli

Prenesena značenja prostih i profiksiranih glagola kretanja u pojedinim oblicima. Pregled najtipičnijih sufiksa i prefiksa za građenje glagola. Sistematizacija usvojenih glagola koji se rekcijski razlikuju od ekvivalentnih glagola u maternjem jeziku.

Prilozi

Sistematizacija priloga.

Predlozi

Sistematizacija predloško-padežnih konstrukcija po semantičkom principu (za iskazivanje objekatskih, prostornih, vremenskih, uzročnih, ciljnih, načinskih, atributivnih i drugih odnosa).

Veznici

Sistematizacija veznika uz sistematizaciju nezavisno-složenih i zavisno-složenih rečenica.

Rečenični modeli

Rečenične modele uvedene u nastavu tokom prethodnih razreda obnavljati tako da učenici postanu svesni: a) da se jedan isti smisao (značenje, odnos) u ruskom jeziku može iskazati sredstvima različitog nivoa; b) da se jedan te isti smisao često na različite načine iskazuje u ruskom jeziku i maternjem jeziku učenika. U IV razredu posebnu pažnju posvetiti, pre svega u obliku vežbi, sledećim modelima i njihovom stilskom diferenciranju:

Subjekatsko-predikatski odnosi

a) Rečenica s glagolom представлять собой u predikatu

Геометрическая фигура представляет собой часть плоскости.

b) Rečenice s glagolima иметь, иметься u predikatu

Мы имеем фотографии нашей планеты, сделанные из космоса.

v) Rečenice sa analitičkim glagolskim predikatom

Данные подвергаются обработке в ЭВМ.

Objektivni odnosi

Objekat uz negirane glagole

Он не иммет права так говорить.

Разве ты не знаешь эту девушку?

Prostorni odnosi

Rečenice s priloškim odredbama za mesto, pravac, odvajanje od mesta i trasu (sistematizacija)

Идите вниз. Мы были внизу. Они пришли снизу.

Много таких памятников вокруг нас. Я тебя буду ждарть около памятника.

Мы повесили зеркало над умывальником.

Зеркало висит над умывальником.

Солнечные лучи проходят сквозь/через стекло.

Они долго жили за границей. Они приехали из-за границы.

К реке нужно было идти по лесу/лесом.

Vremenski odnosi

a) Rečenice s priloškom odredbom za vreme (sistematizacija)

Он родился 15 мая 1971 года. Он родился в 1971 году.

За несколько дней до начала войны од приехал домой.

b) Složena rečenica

Прежде чем ты будешь отвечать, хорошо подумай.

Ciljni odnosi

a) Rečenice s priloškom odredbom za cilj i namenu (sistematizacija)

Я иду в аптеку за лекарством

Я иду в аптеку купить лекарство.

С целью измерения силы применяют динамометр.

b) Složena rečenica

Чтобы определить направление, нужен компас.

Uzročni odnosi

a) Rečenica s priloškom odredbom za uzrok (sistematizacija)

Товарищи почему-то не пришли.

Благодаря помощи друга, я выполнил задание.

b) Složena rečenica

Так как было шумно, мы ничего не могли понять.

Uslovni odnosi

Složena rečenica

Если нагревать тела, то они расширяются.

Atributivni odnosi

Rečenice sa kongruiranim i nekongruiranim atributom (sistematizacija)

Учитель проверил ученические тетради.

Учитель проверял тетради учеников.

Это чемпион мира по шахматам.

Ortografija

Obnavljanje osnovnih pravopisnih pravila. Upotreba zareza kod zavisno-složenih i nezavisno-složenih rečenica, izdvojenih obrta, uvodnih i umetnutih reči i rečenica, složenih vezničkih izraza. Transliteracija ruskih reči latinicom (pri telegrafisanju).

LEKSIKOLOGIJA

Prelazak reči iz jedne kategorije u drugu. Stilska funkcija idioma i frazeologizama.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni kulturološki, npr., rečnik književnih termina, rečnik lingvističkih termina, rečnik pozorišnih termina i sl.). Najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Rečenica

Kondicionalne rečenice (potencijalne, realne, irealne)

Pridevi

Uočavanje rekcijskih razlika ruskih prideva u odnosu na ekvivalentne prideve u maternjem jeziku.

Brojevi

Prosti i desetni razlomci.

Glagoli

Najčešći glagoli kretanja sa prefiksima.

Predlozi

Sistematizacija predloga i predloških konstrukcija.

Rečenični modeli

Uslovni odnosi

Složena rečenica

a) potencijalna

Если ты ко мне придёшь, я тебе всё обьясню.

b) realna

Если бы ты хотел, ты мог бы остаться.

v) irealna

Если бы вы пришли вчера, вы застали бы здесь и моего брата.

Književnost

Početak pisane književnosti u Rusiji. Sažeta informacija o ruskoj književnosti do početka XVIII veka.

Obrada Plača Jaroslavne (u prevodu na savremeni ruski jezik) iz Slova o Igorovom pohodu sa kratkom informacijom o ovom delu kao jednom od najznačajnijih srednjovekovne svetske književnosti.

Opšta informacija o klasicizmu u ruskoj književnosti (pisci, vodeći žanrovi, dela). Obrada Deržavinove pesme Река времён...

Opšta informacija o romantizmu u ruskoj književnosti (vodeći pisci, žanrovi, najpoznatija dela). Obrada Puškinove pesme Prorok i Ljermontovljeve Jedro uz kratku informaciju o piscima. Obrada odlomaka iz Cigana, uz kratku informaciju o ovom delu kao romantičarskoj poemi.

Opšta informacija o realizmu u ruskoj književnosti. Obrada odlomaka iz dela koja su predviđena programom za srpskohrvatski jezik i književnost (Revizor, Ana Karenjina i sl.)

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Fonetika

Obnavljanje i sistematizacija fonetskih pojava sa posebnim naglaskom na asimilacione promene. Izgovor reči stranog porekla. Elementi fonetske transkripcije.

Književnost

Opšta informacija o vodećim književnim pravcima i piscima u ruskoj književnosti XX veka.

Obrada odlomaka iz Čehovljeve drame **Ujka Vanja.**

Obrada odlomaka iz poema **Dvanaestorica** A. Bloka i **Oblak u pantalonama** V. Majakovskog uz kratku informaciju o piscima i delima.

Obrada pojedinih lirskih pesama Jesenjina, Pasternaka.

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Rečenica

Eliptične rečenice. Značenjska funkcija intonacije i reda reči u rečenici.

Pridevi

Nepromenljivi pridevi. Građenje prideva sa pejorativnim, augmentativnim, pojačanim i umanjenim osnovnim značenjem.

Brojevi

Slaganje brojeva sa pridevom i imenicom.

Glagoli

Značenjska funkcija akcenta kod participa i drugih glagolskih oblika.

Partikule

Pregled najčešćih partikula i njihove funkcije u rečenici.

Uzvici

Pregled najčešćih glagolskih uzvika i njihove funkcije u rečenici.

Književnost

Opšta informacija o najistaknutijim piscima i delima savremene ruske književnosti.

Obrada odlomaka iz Crvene Konjice, Tihog Dona i Majstora i Margarite, uz kratke informacije o piscima ovih dela.

Obrada pojedinih lirskih pesama Mandeljštama, Pasternaka, Zabolockog, Cvetajeve, Ahmatove i Brodskog.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Jednočlane rečenice: neodređeno-lične i uopšteno-lične. Pretvaranje neodređeno-ličnih rečenica u lične i obrnuto (В киоске продают газеты - Газеты продаются в киоске). Pretvaranje pasivnih konstrukcija u aktivne i obrnuto (План выполнен заводом - Завод выполнил план).

Imenice

Rod abrevijatura (skraćenica). Poznatiji naši i strani geografski nazivi sa specifičnostima u rodu, broju i promeni.

Zamenice

Neodređene zamenice sa -то, -нибудь, -либо; кое-.

Pridevi

Posebni slučajevi obrazovanja kraćeg oblika: большой-велик; маленький-мал; злой-зол. Posebni slučajevi obrazovanja superlativa: величайший, лучший, малейший. Elativ.

Brojevi

Čitanje decimala i razlomaka: 0,1 - воль целых одна десятая; 0,01 - ноль целых одна сотая; 0,001 - ноль целых одна тысячная; 1,1 - одна целая (одно целое) одна десятая; 2,4 - две целых четыре десятых; 1/2 - одна вторая (половина); 3/4 - три четвёртых (три четверти).

Glagoli

Glagolski pridevi - aktivni i pasivni (građenje i upotreba).

Glagoli sa značenjem oba vida (receptivno). Glagoli kretanja sa prefiksima - aktivno korišćenje.

Prilozi

Sistematizacija priloga. Iskazivanje opozicije mesto: pravac parovima priloga prostornog značenja kao npr.: там-туда, здесь-сюда, где-куда i sl.

Predlozi

Predlozi karakteristični za funkcionalne stilove (naučni, poslovni, publicistički i sl.): в виде, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии i sl. (receptivno).

Veznici

Veznici karakteristični za funkcionalne stilove: подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; в связи с тем, что; не смотря на то, что i sl. (receptivno).

Rečenični modeli

Prema programu za gimnaziju opšteg tipa.

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija. Terminologija.

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura stručnog rečnika i njegovo korišćenje.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Upitna rečenica - specifičnosti izražavanja pitanja u ruskom jeziku. Odrična rečenica - specifičnosti izražavanja odricanja u ruskom jeziku. Pretvaranje participskih konstrukcija u složene rečenice i obrnuto.

Imenice

Sistematizacija imenica. Skraćenice i nazivi mernih jedinica iz Međunarodnog sistema jedinica. Rod nepromenljivih imenica. Imenice pridevskog i participskog porekla. Pregled najtipičnijih sufiksa za građenje imenica.

Zamenice

Pregled i sistematizacija zamenica.

Pridevi

Pridevi participskog porekla. Pregled najtipičnijih sufiksa za građenje prideva.

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji:

1 2/7 - одна целая две седьмих;

5 9/10 - пять целых девять десятых;

2^2 = - два в квадрате равно четырём;

2^3 - два в кубе;

2^8 - два в восьмой степени;

2^n - два в степени ен;

$\sqrt[2]{9}$ - корень квадратный из девяти;

$\sqrt[3]{64}$ - корень кубический из шестидесяти четырех.

Glagoli

Glagolski pridevi - sistematizacija i promena. Pregled najtipičnijih sufiksa i prefiksa za građenje glagola. Sistematizacija usvojenih glagola koji se rekcijski razlikuju od ekvivalentnih glagola u maternjem jeziku.

Predlozi

Sistematizacija predloško-padeških konstrukcija po semantičkom principu - za iskazivanje objekatskih, prostornih, vremenskih, uzročnih, ciljnih, načinskih i atributivnih odnosa (u obimu datih rečeničnih modela).

Veznici

Složeni veznici.

Rečenični modeli

Prema programu za gimnaziju opšteg tipa.

Pravopis i interpunkcija

Prema programu za gimnaziju opšteg tipa.

LEKSIKOLOGIJA

Međujezički homonimi i paronimi. Stručni termini. Idiomi i frazeologizmi.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici i najpoznatije enciklopedije.

FRANCUSKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

a) Zavisna rečenica u indikativu:

Dès que l´avion a atterri, les passagers sont descendus. Pendant que nous volion su-dessus des Alpes, il avait une tempète...

Vous pensez (croyez, dites, vous etes sûr) que vous passerez l´examen?

Izraziti i pomoću infinitiva:

Vous êtes sûr de passer l´examen? Vous pensez réussir? J´espère partir demain. (J´espère que je partirai demain.)

Ostale vrste rečenica ne obrađivati posebno, ali treba ukazati na izražavanje uzroka (parce que..., puisque, à cause de...), posledice (si..., que, tellement...que) i na smisao rečenice sa drugim češćim veznicima kada se pojave u tekstu.

b) Zavisna rečenica u subjunktivu:

Upotreba subjunktiva prezenta (izražavanje futura).

Subjunktiv perfekta - oblici i upotreba (receptivno).

Izražavanje:

- bojazni: Il craint que l´avion n´ atterrisse;

- želje: Je souhaite qu`elle vienne. Elle voudrait que vous l´attendiez;

- zapovesti, volje: Je veux que tu dises la vérité. Il faut que vous apprenies ces vers.

Ukazati na mogućnosti izražavanja pomoću infinitiva: Il faut apprendre ces vers. Je lui conseille de finir ses études - umesto: qu´elle finisse...

- cilja: Parlez plus haut pour qu´on vous entende! (pour vous entendre);

- suprotnosti ili dopuštanja: - On va au concert, quoique /bien que les billets soient chers (malgré le prix...).

Kondicional (buduće vreme u prošlosti); **pluskvamperfekt**

Hipotetične rečenice (pregled sve tri mogućnosti)

Si nos amis Français venaient, ils visiteraient Dubrovnik.

Si nos amis Français étaient venus (l´année dernière), ils auraient visité Dubrovnik.

Prve dve poznate mogućnosti ove godine povezati sa trećom i razlikovati značenja.

Upravni i neupravni govor

Savez-vouz...

Dites / Dis... Je vous demande

Qui... où

Qui a gagné le prix? Dites-moi qui a gagné le grand prix. Où se trouve la poste? Savez-vous où se trouve la poste?

Qu´est-ce que / ce que

Qu´est-ce qu´on produit dans cette usine?

Je vous demande ce qu´on y produit.

Est-ce que / si

Est-ce que le congrès international aura lieu dans un mois?

Savez-vous si le congrès aura lieu?

Imperativ - infinitiv

Pomoću que

Michel, venez (viens) chez nous demain.

Dites à Michel de venir demain chez nous.

Il m´a dit: "Invite Michel".

Ce film est très amusant.

Elle me dit que ce film est très amusant.

Slaganje vremena

Uz sadržaje usvojene u prethodnoj godini obraditi i primere za istovremenu, prethodnu i buduću radnju u prošlosti:

Je pensais (j`ai pensé) qu`il était /avait été/ serait/ là.

Slaganje participa perfekta sa objektom

La lettre que j`ai reçue m`a fait un grand plaisir.

LEKSIKOLOGIJA

Građenje složenica

Značenje reči (osnovno i preneseno)

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura jednojezičnih rečnika i služenje njima

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

Par + **agens**

L´énergie solaire est captée par les végétaux.

-de + **agens**

Dans la guerré, le peuple fut saisi d´un élan inoui

- bez agensa

La lune s´est formée, il y a au moins 4,5 milliards d´années.

- être nommé + im.

Il est nommé secrétaire.

Inverzija - budući da je inverzija u upitnim rečenicama obrađena u ovom razredu ukazati na:

- složenu inverziju

Votre ami n´est-il pas venu?

lequel de

Lequel de ces peintres préférez-vous?

kombinaciju sa quel

Dans quelle mesure le journal peut être utile comme source historique.

upitnu reč + **inf.**

Pourquoi répondre? Comment réagir?

- subjekat + zamenica

Depuis quand m´attendez-vous?

subjekat + imenica

Qui est cet homme?

Infinitiv - aktivizirati infinitiv u funkciji objekta i iza glagola percepcije napomenutih u I i II razredu:

Il croit partir demain.

On les voit s´intéresser au développement de la biologie.

Funkcija subjekta

Raisonner bien est le devoir de tous les hommes instruits.

Funkcija atributa

L´essentiel est de savoir aborder le problème.

inf. konstr. sa à / de

Arrive-t il à comprendre tout?

Il lui arrive d´oublier ses lunettes.

(obratiti pažnju na značenje glagola)

L´homme apprit à représenter les choses très tôt.

faire

Les échantillons apportés de la Lune font penser que le sol lunaire est inhomogène.

Il a fait construire sa maison par un architecte connu.

laisser + nf.

Il se laisse convaincre par son ami.

Particip prezenta

Je l´ai écouté jouant du piano.

Gerundiv

Je l'ai ecoute en jouant du piano.

On n´invente qu ´en travallant.

Participne rečenice

- vremenska

Séjournant en France il a visité le Louvre.

- uzročna

Les shoses étant plus complexes nous garderons de porterdes jugements téméraires. Je me suis arrété en voyant auto devant moi.

- relativna

La chlorophyllée est un pigment donnant aux plantes leur couleur.

Particip perfekta

- složeni particip

ayant parlé - étant sorti - s´étant arrêté.

Participska rečenica

- vremenska

Ayant dormi trois heures, je fus réveillé.

- uzročna

Epuisé par le travail je ne pouvais pas dormir.

Bezlične konstrukcije

- Unipersonalni glagoli

il fait - il pleut - il faut

Etre + **pridev**

il est possible, il est probable

(ukazati na subjektiv)

- unipersonalne

Manque-t-il quelque chose à votre bonheur?

konstrukcije sa de / à

Il convient de respecter l`autorité.

Il reste à apprendre la dernière leçon.

Subjunktiv - obnoviti sadržaje usvojene u I i II razredu, aktivno usvojiti subjunktiv prezenta i ukazati na javljanje ovog načina u tzv. bezličnim konstrukcijama i iza izvesnih glagola. Obraditi upotrebe:

- sa que

Venez que je vous donne mon livre.

Il est temps que vous pensiez à votre travail.

Croyez-vous qu`il soit capable de le faire?

- iza veznika

Bien qu´il parle haut, je ne l´entends pas.

- u relativnim rečenicama posle superlativa i drugih reči vrhunskog značenja; posle postavljanja nekog zahteva u glavnoj rečenici

C´est la plus belle ville que j´aie jamais vue. Il n´y est personne qui puisse répondre à cette question. On cherche une dactylo qui sache le français et l´anglais.

Kondicionalne rečenice - izražavanje hipotetičnosti

- irealnost u sadašnjosti

S´il était ici maintenant, je serais heureux.

- irealnost u prošlosti

S´il avait travaillé, il aurait réussi à l´examen.

Nominalizacija - obnoviti korišćenje imenice umesto zavisne rečenice koje su obrađene u II razredu.

Dès que l´exposition fut ouverte, il partit.

Après l´ouverture de l´exposition, il partit.

glagol - imenica sa istim korenom

construire - la construction

réaliser - la réalisation

succéder - la succession

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji, kvadrat i kub u merama.

FONETIKA

Osnovne samoglasničke opozicije (lit/lu/loup) i sl.

Vezivanje uslovljeno "h aspiré" i "h muet".

Intonacija rečenice

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije sinonima, homonima i antonima (G. Gougenheim, Le français fondamental).

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura rečnika sinonima, antonima i homonima, kao i frazeološkog rečnika i služenje njima.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

- prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, uočavanje subjunktivnih konstrukcija

kauzalni odnos:

- uzročna rečenica

parce que

Je suis fatigué parce que je travaillais toute la nuit.

car

Il n´est pas venu car il est malade.

comme (R)

Comme l´art classique ne reflète que la réalité, l´art moderne à tout pris va à la base.

si... c´est que (R)

Si l´art dépends si étroitement de l´homme c´est qu´il l´exprime.

- uzročna konstrukcija

pour + im.

Ces matières sont choisies pour la commodité du travail.

à cause de

Elle n´est pas venue à cause des raisons connues.

- participna

Le tableau est plain tandis que la nature est profonde.

malgrè + im.

Malgrè l´universalité de son oeuvre, son intérieur reste inconnu.

au lieu de +inf.

Au lieu de s´occuper de ses trouvailles il les a emportées dans le laboratoire.

sans que + subj. (R)

Il fut prêt à nous le dire sans attendre que les autres l´acceptent.

Izražavanje hipotetičnosti

Kondicionalne rečenice

pourvu que

Pourvu que la lettre arrive à temps.

Izražavanje komparativnosti

comme... si

Faites comme si c´était normal!

autant... autant

Autant d´hommes autant d´avis différents

superieur à

inférleur à

Il a une note supérieur à la moyenne.

plus... plus (R)

plus... moins, itd.

Plus on lui donne de vitesse, plus le poid va loin.

superlativ - ukazati na neke specifične konstrukcije koje se javljaju u tekstu:

Une plante des plus rares.

C´est le plus important.

Le meilleur peintre de notre temps.

Venez le plus vite possible.

le seul, l´unique + subj.

Il est le seul qui soit venu.

Određeni član

posesivna, distributivna i demonstrativna vrednost.

Les peintres de l´époque. Le bras gauche me fait mal. Nous aurons la leçon le lundi.

Imenice sa dva roda - Pluralia tantum

Brojevi

- Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

složenice (sve kombinacije)

le chef d´oeuvre; l´avant-garde; la main d´oeuvre; l´aidemémoire ; le clair-obscur ; le va-et-vient.

derivacija reči

a) pomoću prefiksa:

ultra, infra, sous, sur...

b) pomoću sufiksa:

able, ible, ais, ain...

Nominalizacija

Supstantiviranje nekih gramatičkih kategorija

- infinitiv

le devoir, le pouvoir

- particip prezenta

le passant, le combattant

- particip perfekta

le passé, le blessé, la découverte

- pridev

l´inconscient, le beau, l´essentiel

- adverb

le bien, le mal, le mieux

Le thème propose, l´écrivain se mit à l´élaborer. La question posée, il faut trouver le moyen d´y répondre.

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici; najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Glagolska grupa

Passé antérieur.

Futur antérieur. Objasniti princip tvorbe, a primenjivati samo u datim rečeničnim modelima. Parovi vremena za posteriornost:

Passé simple - Passé antérieur / Futur simple - Futur antérieur.

Subjektiv perfekta. Oblici i upotreba.

Književnost:

Čitanje, prevod, analiza i učenje napamet sledećih pesama:

1. Alphonse de Lamartine: L´isolement (I polugodište)

2. Paul Verlaine: Le ciel est par-dessus le toit (II polugodište)

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

(a) Vezničke rečenice:

Poredbene (potpune i skraćene) sa comme, plus... que, moins... que.

Vremenske sa quand, lorsque, au moment ou, pendant que, dès, dès que

Uzročne sa parce que, puisque, étant donné que.

Koncesivne sa qui/que, que, quel que, quoi que, si... que, sans que.

Finalna sa pour que, afin que

Hipotetične sa sinon, à condition que, au cas ou.

(b) **Objekatske rečenice** sa que: proširivanje repertoara glagola i glagolskih izraza koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv...

(v) **Zavisno-upitne rečenice:** sistematizacija važnijih slučajeva.

(g) **Relativne rečenice** sa lequel, dont, où.

Priređene rečenice (koordinacija): upotreba veznika et, mais, ni ou, car - vezivanje rečenica i rečeničkih delova.

Upotreba infinitiva. Važniji glagoli koji infinitivnu dopunu vezuju: (1) bez predloga, (2) pomoću de, (3) pomoću à. Konstrukcije sa avant de, afin de, sans. Konstrukcija sa pour i après + infinitif passé.

Morfologija sa sintaksom rečeničkih delova.

(a) **Imenička grupa**

Imenice. Specifičnosti oblika za ženski rod. Množina složenih imenica. Pluralia tantum. Imenice sa dva roda.

Određeni član. Odsustvo određenog člana.

Neodređeni član u množini. Struktura de belles fleurs.

Brojevi: Redni brojevi od 30 pa dalje.

Demonstrativi kao determinanti i u funkciji promena.

Pridevi. Sistematizacija građenja ženskog roda i množine. Sintetički komparativi.

(b) Glagolska grupa

Lične zamenice. Mesto nenaglašenih oblika. Zamenica on - sistematizacija.

Glagoli. Sistematizacija glagolskih oblika: indikativ (prezent, složeni perfekt, imperfekt, pluskvamperfekt, futur, anteriorni futur), subjunktiv (prezent, perfekt), kondicional (prezent, perfekt). Upotreba vremena (važniji slučajevi). Pronominalni glagoli. Proširivanje znanja pasivnim konstrukcijama. Sistematizacija znanja o pasivnim konstrukcijama. Sistematizacija znanja o slaganju participa. Najvažniji aspekatski glagoli. Proširivanje liste nepravilnih glagola.

Prilozi. Sistematizacija najvažnijih priloga. Oblici na (amã) (emã).

FONETIKA

1. Osnovne samoglasničke opozicije:

- obrazac lit /lu/ loup;

- obrasci peur/pére, mener/mené, je dis/j´ai dit, le/les, ce/ces i slično;

- obrasci pain/peine, paysan/paysanne, bon/bonne, vient/viennent.

Vezivanje najčešćih reči koje počinju aspirovanim "h" u opoziciji sa nemim "h".

2. **Mogućnost ispuštanja nemog e** (osnovna pravila).

3. **Distriktivna vrednost zatvorenog i otvorenog e u sferi glagola** (je parlai/parlais, je parlerai/parlerais).

4. **Distinktivna vrednost prostog i udvojenog R u sferi glagola** (imperfekt i futur glagola courir, meurir, conquerir).

PRAVOPIS

1. Pravopisne oblike predviđene za ovaj razred u odeljku morfologije (posebno: pravopisne osobenosti glagola na er, pisanje priloga na -ment i pisanje brojeva slovima i ciframa).

2. Pisanje naših reči i imena u francuskom.

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije homonima, sinonima i antonima iz osnovnog francuskog rečnika (G. Gougenheim, Le francais fondamental).

LEKSIKOGRAFIJA

Sintagmatski rečnik, rečnik sinonima, ortografski rečnik, rečnik izgovora, frazeološki rečnik i sl.

KNJIŽEVNOST

Čitanje, prevod, analiza i učenje napamet sledećih pesama:

Pierre Ronsard: Mignonne, allons voir si la rose (I polugodište)

La Fontaine: Fables - Les animaux malades de la peste (I polugodište)

Charles Baudelaire: Correspodance (I polugodište)

Jacques Prevert: Le retour au pays (II polugodište)

Čitanje, prevod i analiza:

Guy de Maupassant: La parure (II polugodište)

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija).

(a) Vezničke rečenice

Poredbene (potpune i skraćene) sa aussi... que, autant... que, aussi bien que. Osnovno pravilo o upotrebi glagola faire u ovim rečenicama.

Vremenske sa comme, tant que, depuis que, avant que, jusqu´à ce que. Konstrukcija sa à peine.

Uzročne sa comme, c´est que, non que.

Opozitivne sa tandis que, alors que. Koncesivna hipoteza: quand même (+ kondicional) même si (+ imperfekt).

Posledične sa si que, tant que, au point que, tellement que, si bien que, de telle façon que.

Hipotetične sa à moins que, pourvu que. Alternativna hipoteza: que... ou, que/ou, que/ou non (qu´il fasse beau ou que pleuve, j´irai me baigner. Qu´il pleuve ou non, nous sortirons cet après-midi).

(b) **Objekatske rečenice sa** que, dalje proširivanje repertoara glagola i glagolskih izraza koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv. Upotreba de se que posle glagola kao se réjouir, s´affliger, se vanter.

Naporedne rečenice (jukstapozicija).

Najvažnija značenja.

Nezavisno-upitne rečenice (direktno pitanje). Tipovi fraze: adverbe + est-ce que (Quand est-ce qu´il est?), sujet + verbe + adverbe (Vous habitez où?).

Upotreba infinitiva. Konstrukcije faire i laisser + **infinitiv.**

Konstrukcije: au point de + **inf.**

Participska rečenica. Particip prezenta i gerundiv sa vrednošću vezničke rečenice (vremenske, uzročne, koncesivne ili hipotetične). Apsolutni participi.

Morfologija sa sintaksom rečeničnih delova.

(a) Imenička grupa

Imenice. Poimeničavanje prideva i drugih kategorija.

Određeni član. Posesivna, demonstrativna i distributivna vrednost.

Neodređeni član u jednini. Razlikovanje od osnovnog broja.

Partitivni član - šira sintaksa.

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu. Superlativ sa posesivom. Priloška upotreba.

Brojevi. Aproksimativni (npr. centaine - i razlomački)

Demonstrativni. Oblici se, cela i njihova upotreba. Neutum le.

Posesivi kao determinanti i u funkciji pronomena. Specifični posesivni obrti.

(b) Glagolska grupa

Lične zamenice. Sintaksa naglašenih oblika. Zamenica soi.

Glagoli. Sistematizacija glagolskih oblika: indikativ (prosti perfekt, anteriorni perfekt), subjunktiv (imperfekt i pluskvamperfekt - samo 3. lice jednine pasivno). Upotreba vremena (važniji slučajevi). Najčešći modalni glagoli (naročito pouvoir, devoir, sembler). Proširivanje liste nepravilnih glagola. Unipersonalne konstrukcije - najčešći glagoli.

Prilozi. Vezнички prilozi i inverzija subjekta posle nekih od njih (à peine, aussi, encore) u pisanom jeziku. Rečenički prilozi (heureusement, sans doute, peut-être i sl.) i njihova sintaksa u današnjem francuskom. Eksplitivno ne (pisani jezik).

FONETIKA

Vežbe iz fonetike.

1. Spajanje glasova na prelazu reči unutar ritmičke grupe (priključivanje - l´enchainement).

2. Zabranjeno vezivanje unutar ritmičke grupe.

3. Nosni samoglasnici u vezivanju (en allant, on a un ami, le moyen âge, na suprot un bon ami, bien elevé, rien à faire.

4. Dužina samoglasnika (naglašenih).

5. Mesto naglasaka u francuskom (accent tonique, accent d´insistance).

PRAVOPIS

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred u odeljku morfologija (posebno: pravopisne osobenosti glagola na -oir i -re).

Rastavljanje reči na slogove.

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije homonima, sinonima i antonima; frazeologizmi.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnik (opšti i posebni, kulturološki, npr. rečnik književnih termina, rečnik osnovnih lingvističkih termina, rečnik pozorišnih termina i sl.).

KNJIŽEVNOST

Čitanje, prevod i analiza:

1. Jules Romains: La naissance d´une ville (I polugodište)

2. Marcel Pagnol: Topaze (II polugodište)

(Chrestomathie de la littérature française, XX s., Univerzitet Kiril i Metodij, Skopje, 1984.)

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

Par + agens

L´énergie solaire est captée par les végétaux.

- de + agens

Dans la guerre, le peuple fut saisi d´un élan inoui

- bez agensa

La lune s´est formée, il y a au moins 4,5 milliards d´années.

- étré nommé + im.

Il est nommé secrétaire.

Inverzija - budući da je inverzija u upitnim rečenicama obrađena ranije, ovde se ukazuje na:

- složenu inverziju

Votre ami n´est-il pas venu?

- lequel de

Lequel de ces peintres préférez-vous?

- kombinaciju sa quel

Dans quelle mesure le journal peut être utile comme source historique?

- upitnu reč + inf.

Pourquoi répondre? Comment réagir?

subjekat + zamenica

Depuis quand m´attendez-vous?

subjekat + imenica

Qui est cet homme?

Infinitiv - obnoviti infinitiv u funkciji objekta i iza glagola percepcije napomenutih u I i II razredu:

Il croit partir demain.

On les voit s´intéresser au développement de la biologie.

Funkcija subjekta

Raisonner bien est le devoir de tous les hommes instruits.

Funkcija atributa

L´essentiel est de savoir aborder le problème.

- inf. konstr. sa à / de

Arrive-t il à comprendre tout?

Il lui arrive d´oublier ses lunettes.

(obratiti pažnju na značenje glagola)

L´homme apprit à représenter les choses très tôt.

- faire

Les échantillons apportés de la Lune font penser que le sol lunaire est inhomogène.

Il a fait construire sa maison par un architecte connu.

- laisser + inf.

Il se laisse convaincre par son ami.

Particip prezenta

- Je l´ai écouté jouant du piano.

Gerundiv

- Je l´ai écouté en jouant du piano.

On n´invente qu´en travaillant.

Particip perfekta

- složeni particip

ayant parlé - étant sorti - s´étant arrêté.

Bezlične konstrukcije

Unipersonalni glagoli

il fait - il pleut - il faut

Être + pridev

il est possible, il est probable

(ukazati na subjunktiv)

- unipersonalne konstrukcije

Manque-t-i quelque chose à votre bonheur?

- konstrukcije sa de / à

Il convient de respecter l`autorité.

Il reste à apprendre la dernière leçon.

Subjunktiv - obnoviti i utvrditi gradivo iz I i II razreda, aktivno usvojiti subjunktiv prezenta i ukazati na javljanje ovog načina u tzv. bezličnim konstrukcijama i iza izvesnih glagola. Obraditi upotrebe:

- sa que

Venez que je vous donne mon livre.

Il est temps que vous pensiez à votre travail.

Sroyez-vous qu´il soit capable de le faire?

- iza veznika

Bien qu´il parle haut, je ne l´entends pas.

- u relativnim rečenicama posle superlativa i drugih reči posebnog značenja; posle postavljanja nekog zahteva u glavnoj rečenici

C´est la plus belle ville que j´aie jamais vue. Il n´y est personne qui puisse répondre à cette question. On cherche une dactylo qui sache la français et l´anglais.

Kondicionalne rečenice - izražavanje hipotetičnosti

- irealnost u sadašnjosti

S´il était ici maintenant, je serais heureux.

- irealnost u prošlosti

S´il avait travaillé, il aurait réussi à l´examen.

Nominalizacija - aktivirati iz II razreda korišćenje imenice umesto zavisne rečenice

Dés que l´exposition fut ouverte, il partit.

Après l´ouverture de l´exposition, il partit.

glagol - **imenica sa istim korenom**

construire - la construction

réaliser - la réalisation

succéder - la succession

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji, kvadrat i kub u merama.

FONETIKA

Osnovne samoglasničke opozicije (lit / lu / loup) i sl.

Vezivanje uslovljeno "h aspire" i "h muet".

Intonacija rečenice

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura stručnih rečnika i njihovo korišćenje

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

- prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, uočavanje subjunktivnih konstrukcija

Kauzalni odnos

- uzročna rečenica:

parce que

Je suis fatigué parce que je travaillais toute la nuit.

car

Il n´est pas venu car il est malade.

comme (R)

Comme l´art classique ne reflète que la realité, l´art moderne à tout prix va à la base.

si... c´est que (R)

Si l´art dépends si étroitement de l´homme c´est qu´il l´exprime.

- uzročna konstrukcija

pour + im.

Ces matières sont choisies pour la commodité du travail.

à cause de

Elle n´est pas venue à cause des raisons connues.

participna

L´appel lancé, les élèves vinrent en courant.

- sa glagolima i gl. izrazima

Je suis enchanté de faire votre conaissance.

- konsekutivni odnos

c´est... pourquoi

Il est malade c´est pourquoi il ne sort pas.

au point que (R), au point de (R)

L´art penètre la vie de la société au point qu´il passe du domaine de science à celui de la pratique.

de sorte que, de façon que

Il écrit d´une manière compréhensible de sorte que les lecteurs puissent le comprendre.

Izražavanje cilja, namere

- finalna rečenica

pour + inf.

pour que + subjunktiv

Ils ont le même but et pour y arriver ils emploient les mêmes moyens.

afin de, afin que

Finalna konstrukcija (R)

Je tiens à ce que vous veniez.

- izražavanje koncesivnosti

- koncesivna rečenica sa veznicima:

bien que, quoique, malgré que

izražavanje suprotnosti

tandis que

Le tableau est plain, tandis que la nature est profonde.

malgré + im.

Malgré l´universalité de son oeuvre, son intérieur reste inconnu.

au lieu de + inf.

Au lieu de s´occuper de ses trouvailles il les á emportées dans le laboratoire.

sans que + subj. (R)

Il fut prêt à nous le dire sans attendre que les autres l´acceptent.

Izražavanje hipotetičnosti

Kondicionalne rečenice

pourvu que

Pourvu que la lettre arrive à temps.

Izražavanje komparativnosti

comme... si

Faites comme si c´était normal!

Superlativ - ukazati na neke specifične konstrukcije koje se javljaju u tekstu:

Une plante des plus rares.

C´est le plus important.

Le meilleur peintre de notre temps.

Venez le plus vite possible.

le seul, l´unique + subj.

Il est le seul qui soit venu.

Određeni član

Posesivna, distributivna i demonstrativna vrednost

Les peintres de l´époque. Le bras gauche me fait mal.

Nous aurons la leçon le lundi.

Imenice sa dva roda - Pluralia tantum

Brojevi

- Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

složenice (sve kombinacije)

- le chef d´oeuvre; l´avant-garde; la main d´oeuvre; l´aidemémoire ; le clair-obscur ; le va-et-vient.

derivacija reči

a) pomoću prefiksa:

ultra, infra, sous, sur...

b) pomoću sufiksa:

able, ible, ais, ain...

Nominalizacija

Supstantiviranje nekih gramatičkih kategorija

- infinitiv

le devoir, le pouvoir

- particip prezenta

le passant, le combattant

- particip perfekta

le passé, le blessé, la découverte

- pridev

l´inconscient, le beau, l´essentiel

- adverb

le bien, le mal, le mieux

Le thème proposé, l´écrivain se mit à l´élaborer. La question posée, il faut trouver le moyen d´y répondre.

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

LEKSIKOGRAFIJA

Stručni i enciklopedijski rečnici

ŠPANSKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složene rečenice:

a) Zavisna rečenica u indikativu

Mientras vivíamos en Madrid, estudiaba español. ¿ Crees (estás segura, piensas) que aprobaremos el examen?

Sa infinitivom (sa modalnim glagolima)

Quiero viajar. Pienso viajar mañana

Ostale vrste rečenica ne obrađivati posebno, ali treba ukazati na izražavanje uzroka (porque, por) posledice (si, para) i na smisao rečenice sa drugim češćim veznicima kad se pojave u tekstu.

b) Zavisne rečenice u subjunktivu

Upotreba subjunktva prezenta (izražavanje futura)

Subjunktiv prošlih vremena (preterito imperfecto, preterito perfecto simple, pretérito perfecto compuesto), oblici i upiotreba (receptivno)

Izražavanje

- bojazni: *temo que haya llegado a timpo.*

- želje: *Espero que venga*

- zapovesti, volje: *Quiero que me digas la verdad. Es necesario que aprendan estos verbos.*

Hipotetičke rečenice (sve tri mogućnosti)

Si me visitas el verano que viene, te llevaré a la playa

Si me visitaras, te llevaré a la playa.

Si me hubieras visitado el año pasado, te habría llevado a la playa

Upravni i neupravni govor (potrvdne, odrične i upitne rečenice, imperativ).

Dime si/donde/cuando/quién/que…

Sabes si/ donde/cuando/quién/que…

Me puedes decir donde/cuando/quién/que…

Leksikografija

Služenje dvojezičnim recnicima.

III razred

gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije sa i bez agensa

Miguel fue invitado po María

Miguel fue nombrado secretario de la Asociacín

Upotreba infinitiva u funkciji subjekta, objekta i atributa.

Piensan viajar mañana.

Es necesario estudiar lenguas extranjeras.

Hacer ejercicio es muy importante para la salud.

Estar + gerundio

Estaban discutiendo cuando entró Juan.

Složena rečenica

Osnove upotreba glagolskih načina indikativa i subjunktiva u najčešćim tipovima složenih rečenica (relativna, vremenska, uzročna, posledična).

Bezlične konstrukcije

Sa glagolima *llover, nevar…*

Ser + adjetivo: es necesario, es obligatorio, es importante…

(ukazati na upotrebu subjunktiva u nekim od ovih rečenica)

Leksikografija

Služenje dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima, rečnicima sinonima i antonima.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

Prepoznavanje odnosa glevne i zavisne rečenice u tekstu, upotreba subjunktiva u zavisnoj rečenici (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno); izražavanje hipotetičnosti; kondicionalne rečenice (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno).

Izražavanje komparativnosti

Tan(to)…como…Esta pelicula es tan interesante como la que vimos la semana pasada.

Tanto los adultos como los niños deben prestar atención al medio ambiente.

Más / menos….que

Menor / mayor…que

Major / peor…que

Superlativ (Relativni i apcolutni: ukazati na razlike u značenju.)

El libro más interesante que he leído…

Es un libro interesantísimo

Imenice

Sistemski pregled roda i broja.

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

Složenice (najčešće kombinacije):

Sacacorchos, paraguas, parabrisas, limpiaparabrisas…

derivacija

a) pomoću prefiksa

a-, in-, anti-, super-…

b) pomoću sufiksa

-mente, - able, -so/a,…..

Nominalizacija najčešćih gramatičkih kategorija infinitiva

los deberes,

Prideva

El lindo, la bonita

Priloga

El bien, el mal….

Leksikologija

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

Leksikografija

Stručni i enciklopedijski rečnici, najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa, uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne sadržaje:

Glagoli:

Pretérito imperfecto, Pretérito perfecto simple, Pretérito compuesto, Pretérito pluscuamperfecto; objasniti principe tvorbe i primenjivati u datim rečeničnim modelima. Parovi vremena za izražavanje različitih vremenskih odnosa u prošlosti:

Pretérito imperfecto, Pretérito perfecto simple;

Pretérito perfecto simple/Pretérito perfecto compuesto- Pretérito pluscuamperfecto

Subjunktiv prezenta i osnovnih prošlih vremena (oblici i upotreba, u funkciji različitih tipova zavisnih rečenica).

Književnost

Čitanje i analiza sadržaja kraćih odlomaka jednog dela iz korpusa tzv. literature za mlade, npr. *Manolito gafotas,* po izboru nastavnika.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa složene rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

a) vezničke rečenice:

poredbene (tan(to)... somo, más....que, menos....que)

vremenske (cuando, mientras)

uzročne (porque, a causa de)

dopusne (aunque)

finalne (rara(que))

hipotetične (si)

b) objekatske rečenice sa indikativom i subjunktivom

v) relativne rečenice (que, quien)

Upotreba infinitiva u zavisnim rečenicama.

Imenička grupa

Imenice. Rod i broj imenica. Rod i broj složenica. Pluralia tantum.

Određeni član. Odsustvo određenog člana.

Neodređeni član (značenje u jednini i množini).

Brojevi. Redni brojevi.

Pridevi. Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Lične zamenice. Sistematizacija morfosintakse nenaglašenih zamenica.

Glagolska grupa

Sistematizacija morfosintakse glagolskih oblika indikativa i subjunktiva. Proširivanje znanja o pasivnim konstrukcijama. Pro-širivanje liste nepravilnih glagola.

Prilozi

Sistematizacija najvažnijih priloga (na -mente i ostalih).

Fonetika

Sistematizacija osnovnih principa akcentuacije u španskom jeziku.

Ortografija

Pozicija grafičkog akcenta; pisanje nemog ‘h’; dijereza; kon-strukcije gui, gue.

Leksikografija

Najvažnije serije homonima, sinonima, antonima iz osnovnog španskog rečnika.

Leksikografija

Korišćenje rečnika sinonima, rečnika idioma i fraza, i sl.

Književnost

Čitanje i analiza (komentar) sadržaja kraćih odlomaka (do 2 strane) jednog ili dva dela iz korpusa tzv. literature za mlade, po izboru nastavnika.

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Sistemski pregled i upotreba svih vrsta složenih rečenica uz upotrebu svih vremena indikativa i subjunktiva, kao i bezličnih glagolskih oblika (infinitiv i participi).

a) Imenička grupa

Imenice. Poimeničavanje prideva i drugih vrsta reči.

Neodređeni član u jednini. Razlikovanje od osnovnog broja.

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu. Relativni i apsolutni superlativ.

Brojevi. Procenti i razlomci.

Lične zamenice. Morfosintaksa naglašenih i nenaglašenih oblika.

b) Glagolska grupa

Glagoli. Sistematizacija svih ličnih glagolskih oblika.

Fonetika

Vežbe iz fonetike.

a) Spajanje glasova na prelazu reči unutar ritmičke *grupe (epsadenamiento).*

b) Insistiranje mestu naglaska i na ritmu španskog jezika (naglašeni i nenaglašeni slogovi iste dužine).

Pravopis

Mesto akcenta u složenim glagolskim oblicima.

Leksikologija

Najvažnije serije homonima, sinonima, i antonima. Idiomi.

Leksikografija

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni, terminološki rečnici, npr. rečnik književnih termina, rečnik osnovnih lingvističkih termina itd.).

Književnost

Čitanje i analiza (komentar) sadržaja kraćih odlomaka (do 4 strane) jednog ili dva dela iz korpusa savremene hispanske književnosti (Španije i/ili Hispanske Amerike), po izboru nastavnika (koji treba da vodi računa o primerenosti sadržaja i teme uzrastu učenika).

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije **sa i** bez **agensa**

Miguel fue invitado por María.

Miguel fue nombrado secretario de la Asociación.

Upotreba infinitiva u funkciji subjekta, objekta i atributa

Piensan viajar mañana.

Es necesario estudiar lengu extranjeras.

Hacer ejercicios es muy importante para la salud.

Estar + gendio

Estaban discutiendo cuando entró Manuela.

Voy a estar estudiando toda la tadre.

Složena rečenica

Osnove upotreba glagolskih načina indikativa i subjunktiva u najčešćim tipovima složenih rečenica (relativna, vremenska, uzročna, posledična).

Bezlične konstrukcije

Sa glagolima llover, nevar...

Ser + adjetivo: es necesario, es obligatorio, es importante...

(ukazati na upotrebu subjunktiva u nekima od ovih rečenica).

Brojevi

Razlomci, matematički znakovi radnje.

Leksikografija

Struktura stručnih rečnika i njihovo korišćenje.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

Prepoznavanje odnosa gaavne i zavisne rečenice u tekstu, upotreba subjunkgiva u zavisnoj rečenici (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno); izražavanje hipotetičnosti: kondicionalne rečenice (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno).

Izražavanje komparativnosti

Tan(to)…como…Esta pelicula es tan interesante como la que vimos la semana pasada.

Tanto los adultos como los niños deben prestar atención al medio ambiente.

Más / menos….que

Menor / mayor…que

Major / peor…que

Superlativ (Relativni i apsolutni: ukazati na razlike u značenju.)

El libro más interesante que he leído…

Es un libro interesantísimo

Imenice

Sistemski pregled roda i broja.

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

Složenice (najčešće kombinacije):

Sacacorchos, paraguas, parabrisas, limpiaparabrisas…

derivacija

a) pomoću prefiksa

a-, in-, anti-, super-…

b) pomoću sufiksa

-mente, - able, -so/a,…..

Nominalizacija najčešćih gramatičkih kategorija infinitiva

los deberes,

Prideva

El lindo, la bonita

Priloga

El bien, el mal.…

Leksikologija

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

Leksikografija

Stručni i enciklopedijski rečnici, najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program prvog stranog jezika namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa i čini zaokruženu celinu sa programom stranih jezika za osnovnu školu, obezbeđujući tako kontinuitet učenja stranog jezika započetog u osnovnoj školi.

Strukturu programa čine:

a) zahtevi i sadržaji koji su zajednički za oba tipa gimnazije;

b) zahtevi i sadržaji koji su diferencirani prema razlikama u fondu časova i ukupnoj orijentaciji datog tipa gimnazije;

- školski pismeni zadaci (za svaki razred posebno, sa razlikama u II, III i IV razredu);

- lektira - za svaki razred posebno (sa razlikama u II, III i IV razredu);

- jezička građa (za svaki jezik i svaki razred posebno, sa razlikama od II razreda);

- književnost (za svaki jezik i svaki razred posebno, u II, III i IV razredu gimnazije društveno-jezičkog smera).

Oblici nastave

Komunikativna nastava stranih jezika se realizuje tako što se primenjuju različiti oblici rada kao npr. rad u grupama i parovima, rad u plenumu ili pojedinačni uz primenu dodatnih sredstava u nastavi (audio-vizuelnih materijala, informaciono-tehnoloških izvora, igara, autentičnog materijala, itd.), kao i uz primenu principa nastave po zadacima (*task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU...*)

Preporuke za realizaciju nastave

U nastavnom procesu neophodno je uskladiti uloge nastavnika, učenika i nastavnih sredstava. Nastavnik mora da dobro odredi koliko vremena na času može da bude potrošeno na frontalna izlaganja i objašnjenja, frontalne aktivnosti kao što su pitanja i odgovori (razlikujući pri tom referencijalna, demonstrativna i test pitanja) kao i na ostale oblike rada.

Nastavnici treba da shvate da su njihovi postupci kojima odražavaju svoje stavove i sposobnosti najvažniji deo okruženja za učenje i usvajanje jezika. Stoga je neophodno da nastavnik prida značaj :

- veštinama podučavanja;

- veštinama organizovanja rada u učionici;

- sposobnostima da sprovodi istraživanja prakse i da razmišlja o svom iskustvu;

- stilovima podučavanja;

- razumevanju testiranja, ocenjivanja i evaluacije i sposobnostima za njihovo sprovođenje;

- znanjima i sposobnostima da predaje sociokulturne sadržaje;

- intekulturnim stavovima i veštinama;

- znanjima o estetskoj vrednosti književnosti i sposobnostima da razvije takvo razumevanje kod učenika;

- sposobnostima za individualizaciju rada u odeljenju u kojem nastavu pohađaju tipovi učenika s različitim sposobnostima za učenje.

Ovi relevantni kvaliteti i sposobnosti se najbolje razvijaju kada nastavnik:

- nadgleda, prati rad i održava red u učionici

- stoji na raspolaganju učenicima i pruža im individualne savete

- preuzme ulogu supervizora i facilitatora uvažavajući primedbe u vezi sa njihovim učenjem, reagujući na njih i koordinirajući njihove aktivnosti.

Stoga se u nastavi stranih jezika preporučuju sledeće aktivnosti kojima se garantuje najefikasnija realizacija nastavnog programa, i to su:

- slušanje i reagovanje na naloge i/ili zadatke u vezi sa tekstom koji čita nastavnik ili koji učenici čuju sa zvučnih zapisa;

- rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije, itd.);

- manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.);

- debate i diskusije primerene uzrastu (debate predstavljaju unapred pripremljene argumentovane monologe sa ograničenim trajanjem, dok su diskusije spontanije i nepripremljene interakcije na određenu temu);

- obimniji projekti koji se rade u učionici i van nje u trajanju od nekoliko nedelja do čitavog polugodišta uz konkretno vidljive i merljive proizvode i rezultate;

- usklađivanje Programom predviđene gramatičke građe sa datim komunikativnim funkcijama i temama, i to u sklopu jezičkih aktivnosti razumevanja (usmenog) govora i pisanog teksta, usmenog i pismenog izražavanja i medijacije;

- evaluacija (formativna koja se sprovodi tokom godine i služi usmeravanju daljeg toka nastave proces nastave i sumativna na kraju godine koja ukazuje na ostvarenje ciljeva i zadataka) i samoevaluacija (jezički portfolijo) učeničkih postignuća.

OBRAZOVNI STANDARDI NA KRAJU IV RAZREDA

SLUŠANJE

Učenici mogu na ovom nivou mogu da razumeju glavne poruke i detalje neke izjave ako se radi o temama koje su u skladu sa interesovanjima i uzrasnim karakteristikama. Oni su u stanju da iz medija izdvoje bitne informacije kada se radi o aktuelnim događajima i temama iz njihovog domena interesovanja.

Učenik može da:

- razume opširnija uputstva i objašnjenja (npr. u situacijama takom nastave) i da ih primenjuje;

- prati razgovore u svakodnevnim situacijama kada se priča o poznatim temama; da bi bio siguran u razumevanje može da sagovorniku uzvraća pitanja i moli za objašnjenje;

- razume saopštenja vezana za orijentaciju i snalaženje u prostoru i svakodnevnim situacijama (npr. na telefonu) i reaguju na adekvatan način;

- razume najave preko razglasa, izdvaja bitne i relevantne informacije iz njih i ponaša se u skladu sa njima;

- izdvoji najvažnije iskaze iz snimljenih radio i TV emisija kao i iz igranih i dokumentarnih filmova - pod pretpostavkom da ih mogu više puta čuti i gledati - kada se radi o poznatim temama;u stanju su da sadržaje svojim rečima prepričaju, sumiraju i komentarišu;

- prilikom slušanja primenjuje jedan proširen repertoar strategija recepcije (npr. kritičko slušanje, procenjivanje prilikom slušanja, slušanje sa zadovoljstvom).

GOVOR

INTERAKCIJA

Učenici mogu na ovom nivou da bez pripremanja učestvuju u razgovoru o poznatim temama i sadržajima koji ih interesuju i pri tom obrazlažu svoje lično mišljenje i reaguju na mišljenje drugih.

Učenik može da:

- izrazi osećanja (kao npr. iznenađenje, radost, tugu, bes i ravnodušnost) i reaguje na odgovarajuće emotivne reakcije;

- opiše sopstvene ciljeve, nadanja, snove i reaguje kod drugih na iste,

- da započne razgovor ili diskusiju, vodi ih, prihvata ili odbija mišljenje drugih;

- da u intervjuu navede konkretne informacije i reaguje na spontana pitanja ili vodi pripremljeni intervju i postavlja spontano dodatna pitanja;

- primenjuje jezička sredstva adekvatna sagovorniku i situaciji;

- koristi retoričke strategije (forme učtivog obraćanja, povratna pitanja, pojednostavljenja, rekonstrukcije, neverbalna sredstva).

MONOLOŠKO IZLAGANJE

Učenici mogu na ovom nivou da pred publikom govore uz pripremu o temama iz oblasti njihovog iskustva i interesovanja, opisujući relevantne sadržaje i/ili procenjujući ih. Mogu da pričaju priče i izveštavaju o događajima i o saznanjima poštujući određeni logički tok.

Učenik može da:

- izvede pripremljenu prezentaciju u vezi sa poznatom temom i pritom opširno i precizno objasni osnovne aspekte;

- detaljno izvesti o sopstvenim saznanjima i opiše sopstvena osećanja i reakcije;

- reprodukuje radnje fiktivnih tekstova, sadržaje filmskih sekvenci ili audio-knjiga;

- izveštava o realnim događajima;

- koristi strategije za formiranje i strukturisanje jezičkog izlaganja (npr. uvodne i zaključne formulacije, ključne reči);

- da istakne značaj određenih izjava prigodnom gestikom i mimikom ili naglašavanjem i intonacijom.

ČITANJE

Učenici mogu na ovom nivou da samostalno čitaju, razumeju i procenjuju različite tekstove koji se odnose na oblasti njihovih interesovanja i iskustva.

Učenik može da:

- razume kompleksnije zahteve i diferencirane sažetke gradiva tokom nastave;

- čita i razume informativne, argumentacione, apelativne tekstove (npr. uvodi, brošure, pisma čitalaca, mejlovi, blogovi, omladinski časopisi ili školske novine, veb stranice za mlade) kao i duže, čak i kompleksnije stručne tekstove o poznatim temama;

- samostalno prepozna, shvati i razume temu, tok radnje, karaktere likova i atmosferu u dužim tekstovima (književnost za mlade);

- proširi repertoar strategija čitanja (kritičko, procenjujuće čitanje i čitanje sa uživanjem);

- upoređuje različite izvore (novine, internet, leksikon).

PISANJE

Učenik na ovom nivou može da napiše ili sažme kraći tekst o poznatim temama i sadržajima koji ih interesuju koristeći jednostavne faze i rečenice.

Učenik može da:

- sastavi lično saopštenje (kratko pismo) u kojem se zahvaljuje, izvinjava, dogovara ili odgovara na pitanje;

- jednostavnim jezičkim sredstvima izveštava o interesantnim događajima, opisuje svoje hobije i interesovanja i da druge pita o istim tim stvarima;

- proširi date tekstove, dopuni, preinači ili pak da sastavi tekst prema datom modelu;

- ono što je čuo, pročitao, video ili doživeo reprodukuje kratkim i jednostavnim rečenicama i iznese svoje mišljenje i zapažanje u vezi sa tim.

Sledeći

Prethodni

ITALIJANSKI JEZIK

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

Eksplicitne zavisne rečenice:

finale (*Lo faccio perchè voi siate felici*)

causale (*Sono triste perchè ho sbagliato*)

concessiva (*Guardo il film, benchè non mi interessi*) s odgovarajućim veznicima: perchè/affinchè; sebbene/benchè/anche se; *poichè/ siccome* i sl..

Zavisna rečenica u konjunktivu

Konjunktiv prošlih vremena (*congiuntivo passato, congiuntivo imperfetto, congiuntivo trapassato*) - oblici i upotreba (receptivno)

Izražavanje:

- bojazni: **Temo che oggi faccia freddo.**

- želje: *Spero che Maria venga.*

- zapovesti, volje: *E' necessario che tu finisca questo lavoro.*

Pogodbeni način (*condizionale presente, condizionale passato*).

Hipotetične rečenice (realne, potencijalne, irealne, mešovite):

Se fa bel tempo, andiamo in gita.

Se facesse tempo andremmo in gita.

Se avesse fatto bel tempo, saremmo andati in gita.

Se avesse fatto bel tempo stamattina, adesso saremmo in gita.

Upravni i neupravni govor (potvrdne, odrične i upitne rečenice, imperativ)

Glagol

Imperativ:

Imperativ glagola *avere, essere, sapere.*

Član

Upotreba člana uz prisvojni pridev, imenicu i opisni pridev (*Il mio fratello maggiore*).

Osnovna pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice. (*Vado a Milano. La mia Roma è cambiata molto. Torno dalla Francia mercoledì*).

Imenica

Imenice bez oblika množine ili jednine.

Množina imenica na *-co, -ca, -go, -ga.*

Imenice s nastavkom *-ista, -tore, -aio;* drugi sufiksi za izvođenje imena vršioca radnje.

Imenice *centinaio* i *migliaio* i njihova množina.

Pridev

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, superlativ.

Sintetički (organski) oblici komparativa i superlativa (relativnog i apsolutnog) prideva *piccolo, grande, buono, cattivo;* razlika u značenju.

Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga assai, molto, troppo. Sufiks *-issimo*.

Redni brojevi (1. - 10.); nastavak *-esimo* za građenje ostalih rednih brojeva.

Prisvojni pridevi *altrui* i *proprio*.

Nepromenljivi pridevi.

Osnovni sufiksi za alteraciju prideva.

Zamenica

Združeni oblici nenaglašenih zamenica.

Relativna zamenica *cui*.

Sintagma član (sa predlogom ili bez njega) + *cui* sa relativno - posesivno vrednošću.

Zamenica *si* i njeno značenje (povratno, bezlično, pasivno).

Rečca *ecco* i nenaglašene lične zamenice.

Rečce

Rečce *ci* i *ne* i nenaglašene zamenice *lo, la, li, le*.

Rečca ne s priloškom (*Ne torno adesso*) i zameničkom vrednošću (*Marco? Ne parliamo spesso*).
Rečca ci sa zameničkom vrednošću (*Marco? Ci ho parlato ieri*).

Leksikografija

Učenik treba da se obuči da pravilno koristi rečnik, i da se upozna sa nekim osnovnim pojmovima iz oblasti leksikografije. Opis **odrednice** u rečniku

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasiv

Sa glagolom *venire*.

Sa glagolom *andare*.

Si passivante.

Nelični glagolski oblici

Infinito

Infinito passato

Gerundio

Gerundio passato

***Futuro anteriore* (predbuduće vreme)**

Quando sarai arrivata a Firenze sarai stanca.

Stare + gerundio

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Složena rečenica

(ukazati na upotrebu konjunktiva u nekima od ovih rečenica)

- vremenska

- posledična

- uzročna

- relativna

Bezlične konstrukcije

E' meglio che, è bene che, è utile che, è facile che,

(ukazati na upotrebu konjunktiva u ovim rečenicama)

Član

Upotreba člana uz prisvojni pridev i hipokoristike i uz lična imena (*Il mio caro fratellino; Dov'è la Marisa?*).

Posebni slučajevi upotrebe člana uz geografske pojmove: struktura *In tutta Italia*.

Gradovi koji zahtevaju član (*L'Aia*); upotreba predloga ispred takvih gradova (*Vado malvolentieri all'Aia*). Države koje odbacuju član (*Proviene da Cuba; Vado a Cipro*).

Imenica

Najfrekventnije imenice sa dvojnim oblicima za množinu (nomi sovrabbondanti).

Alternativni sufiksi *-etto*, *-ello*, *-uccio*, *-otto*.

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi

Lažne alteracije.

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice i prideva: *cavolfiore; cassaforte, francobollo; chiaroscuro* i sl.).

Pridev

Alterativni sufiksi **-etto, -ello, -uccio, -otto.**

Sufiksi -enne i -ina za brojeve (u službi označavanja nečijih godina: *quarantenne, sulla quarantina*).

Morfološke odlike prideva *santo, grande*.

Sintetički oblici komparativa i superlativa (relativnog i apsolutnog) prideva *alto* i *basso*.

Sintetičko građenje superlativa apsolutnog pomoću pomoću prefiksa *arci-, stra-, iper-, ultra-.* Idiomi sa vrednošću superlativa apsolutnog (*ricco sfondato; stanco morto, ubriaco fradicio* i sl.).

Zamenica

Relativna zamenica *il quale*.

Lične zamenice u službi subjekta koje su manje zastupnjene u govornom jeziku (*egli, esso, essa, essi, esse*).

Pokazne zamenice *codesto, stesso, medesimo*.

Neodređene zamenice ili pridevi: *alcuno, ciascuno, certo, altro, nessuno, parecchio.*

Neodređene zamenice: *nulla, niente, un tale, qualcosa.*

Rečce

Priloška rečca ci i povratni glagoli (*Franco ci si reca spesso. Anche noi vi ci rechiamo qualche volta*).

Priloška rečca ci i nenaglašena lična zamenica u službi direktnog objekta (*Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar*).

Leksikografija

Služenje dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima, rečnicima sinonima i antonima.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

Prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, upotreba konjunktiva u zavisnoj rečenici (sistemski pregled vremena i funkcija; i receptivno i produktivno); izražavanje hipotetičnosti: kondicionalne rečenice (sistemski pregled vremena i funkcija; i receptivno i produktivno)

Eksplicitna zavisna i implicitna rečenica

Pretvaranje eksplicitne zavisne rečenice u implicitnu pomoću pasiva ili kauzativnih glagola (*fare, lasciare*).

Zavisne rečenice:

limitativa (*Per quello che ne sappiamo, non dovrebbe piovere*).

eccettuativa (*Ci vediamo stasera, a meno che...*).

esclusiva (*È andato via senza che abbia detto niente*).

Upotreba vremena *imperfetta* umesto *condizionale passato* i *congiuntivo trapassato* u irealnim hipotezama.

Upotreba vremena *imperfetto* umesto oblika *condizionale passato* u službi budućnosti u prošlosti.

Slaganje prostog prošlog vremena *participio passato* u funkciji vremenske ili uzročne rečenice sa:

objektom (kod prelaznih glagola: *Prese le chiavi, Marco uscì di corsa*);

subjektom (kod neprelaznih povratnih glagola: *Tornata a casa, Luisa fece una doccia*).

Zavisna vremenska rečenica koja temporalno prethodi glavnoj: eksplicitne (*trapassato prossimo*) i implicitne varijante (*infinito passato, gerundio passato, participio passato*).

Izmeštanje priloške odredbe za mesto ispred predikata i upotreba rečca ci i ne (*A Firenze ci vado spesso. Di amici ne ho tanti*).

Član

Pravila o izostavljanju člana. Glagoli *nominare, eleggere, dichiarare.*

Izostavljanje, upotreba člana u nabrajanjima.

Upotreba člana u poslovicama

Imenica

Imenice sa nepravilnom množinom (*tempio - templi, dio - dei* i sl.).

Tvorba složenih imenica i mnnožina takvih imenica. (kombinacije imenice, glagola, priloga): *lavastoviglie, lavasciuga; buttafuori; benestare* i sl.).

Pridev

Položaj jednog ili više prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja uz imenicu (deskriptivna i distinktivna funkcija prideva).

Superlativ prideva *acre, celebre, salubre* i sl.

Zamenica

Pokazne zamenice *costui / costei / costoro; colui / colei / coloro.*

Pokazne zamenice *questi, quegli.*

Neodređene zamenice *chiunque* i *altri.*

Glagol

Osnovne informacije o davnoprošlom svršenom vremenu trapassato remoto.

Passato remoto nepravilnih i pravilnih.

Klasifikacija povratnih glagola (*riflessivi propri, apparenti, reciproci, pronominali, d'affetto*).

Osnovna značenja i upotreba prošlih vremena.

Razlika između *passata prossima* i *passata remota.*

Apsolutna upotreba:

oba vremena gerundija (*gerundio*)

participa prošlog (*participio passato*).

Particip prezenta (*participio presente*).

Prilog

Klasifikacija priloga.

Prilog *dovunque.*

Predlog

Razlikovanje priloga od predloga (*È entrato dentro; È entrato dentro la casa*).

Rečce

Priloška rečca ci i povratni glagoli (*Franco ci si reca spesso. Anche noi vi ci rechiamo qualche volta*).

Priloška rečca ci i nenaglašena lična zamenica u službi direktnog objekta (*Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar*).

Leksikologija

Najčešći idiomi i frazeologizmi

Leksikografija

Enciklopedijski rečnici; najpoznatije enciklopedije i služenje njima

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa, uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Glagoli

Obratiti posebnu pažnju na:

- upotrebu prošlih vremena;

- upotrebu konjunktiva;

- slaganje vremena.

Književnost

Čitanje i analiza sadržaja kraćih odlomaka dela iz korpusa tzv. literature za mlade, po izboru nastavnika.

Alberto Moravia: *Racconti* (izbor)

Luigi Pirandello: *Novelle per un anno* (izbor)

Italo Calvino: *Racconti* (izbor)

Natalia Ghinzburg: *Lessico familiare* (izbor)

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa, uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Glagoli

Obratiti posebnu pažnju na:

- upotrebu prošlih vremena;

- upotrebu konjunktiva;

- slaganje vremena.

Sintaksa složene rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

a) vezničke rečenice: poredbene, vremenske, uzročne, dopusne, finalne, hipotetične

b) objekatske rečenice sa indikativom i konjunktivom

c) relativne rečenice

Zavisne implicitne rečenice.

Imenička grupa

Imenice. Rod i broj imenica. Rod i broj složenica. Pluralia tantum.

Određeni član. Odsustvo određenog člana.

Neodređeni član (značenje u jednini i množini)

Brojevi. Redni brojevi.

Pridevi. Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Lične zamenice. Sistematizacija morfosintakse nenaglašenih ličnih zamenica.

Glagolska grupa

Sistematizacija morfosintakse glagolskih oblika indikativa i konjunktiva. Proširivanje znanja o pasivnim konstrukcijama. Proširivanje liste nepravilnih glagola.

Prilozi

Sistematizacija najvažnijih priloga (na -mente i ostalih).

Fonetika

Sistematizacija osnovnih principa akcentuacije u italijanskom jeziku

Leksikografija

Najvažnije serije homonima, sinonima, antonima iz osnovnog italijanskog rečnika

Korišćenje rečnika sinonima, rečnika idioma i fraza, i sl.

Književnost

Čitanje i analiza (komentar) sadržaja kraćih odlomaka (do 2 strane) jednog ili dva dela iz korpusa tzv. literature za mlade, po izboru nastavnika

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Sistemski pregled i upotreba svih vrsta složenih rečenica uz upotrebu svih vremena indikativa i konjunktiva, kao i bezličnih glagolskih oblika (infinitiv i participi)

Imenice. Poimeničavanje prideva i drugih vrsta reči.

Neodređeni član u jednini. Razlikovanje od osnovnog broja

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu. Relativni i apsolutni superlativ.

Brojevi. Procenti i razlomci.

Lične zamenice. Morfosintaksa naglašenih i nenaglašenih oblika.

Glagoli. Sistematizacija svih ličnih glagolskih oblika.

Leksikologija

Najvažnije serije homonima, sinonima, i antonima. Idiomi.

Leksikografija

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni, terminološki rečnici, npr. rečnik književnih termina, rečnik osnovnih lingvističkih termina, itd.)

Književnost

Čitanje i analiza (komentar) sadržaja kraćih odlomaka (do 4 strane) jednog ili dva dela iz korpusa savremene italijanske književnosti, po izboru nastavnika (koji treba da vodi računa o primerenosti sadržaja i teme uzrastu učenika).

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

Brojevi

Razlomci, matematički znakovi radnje.

Leksikografija

Struktura stručnih rečnika i njihovo korišćenje.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

Prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, upotreba konjunktiva u zavisnoj rečenici (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno); izražavanje hipotetičnosti: kondicionalne rečenice (sistemski pregled vremena i funkcija; pre svega receptivno)

Pridevi

Komparacija prideva.

Imenice

Sistemski pregled roda i broja

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji

Tvorba reči

Sistematizacija

Nominalizacija najčešćih gramatičkih kategorija

Leksikologija

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

Leksikografija

Stručni i enciklopedijski rečnici.

Književnost

Čitanje i analiza (komentar) sadržaja kraćih odlomaka (do 6 strana) jednog ili dva dela iz korpusa savremene italijanske književnosti, po izboru nastavnika (koji treba da vodi računa o primerenosti sadržaja i teme uzrastu učenika).

DRUGI STRANI JEZIK
ZAJEDNIČKI DEO PROGRAMA

Cilj i zadaci

Cilj nastave stranog jezika je ovladavanje komunikativnim veštinama i razvijanje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika; razvijanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova; razvijanje opštih i specifičnih strategija učenja i kritičkog mišljenja; razvijanje sposobnosti za samostalno, autonomno učenje, traženje, selekciju i sintezu informacija do kojih dolazi kroz samostalan rad i pretraživanje izvornika različitog tipa (pisani i elektronski izvori, samostalna istraživanja na terenu, intervjui, itd.); sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji; sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika.

Zadaci nastave stranog jezika su da učenici:

- budu osposobljeni da u školskoj i van školskoj svakodnevnici mogu pismeno i usmeno da ostvare svoje namere, diferencirano i shodno situaciji;

- produbljuju i proširuju komunikativne sposobnosti i postavljaju osnove za to da strani jezik koriste i posle završetka svog obrazovanja, funkcionalno, za studije, u budućem poslu ili daljem obrazovanju;

- steknu uvid u jezičku stvarnost i budu osposobljeni da uoče kontraste i vrše poređenja u odnosu na sopstvenu stvarnost;

- upoznaju tekstove iz književnosti određenog jezika koji su pogodni za tumačenje na stranom jeziku i koji omogućavaju interaktivne procese;

- budu osposobljeni da se u usmenoj i pisanoj komunikaciji kompetentno i samosvesno sporazumevaju sa ljudima iz drugih zemalja, usvajaju norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uče, kao i da nastave, u okviru formalnog obrazovanja i samostalno, učenje i trećeg stranog jezika;

- izgrađuju i unapređuju individualne afinitete prema višejezičnosti;

- do kraja četvrtog razreda gimnazije savladaju prvi strani jezik do nivoa B1, odnosno B1+ ukoliko se radi o opštem tipu gimnazije ili društveno-jezičkom smeru, a naročito engleskom jeziku, a drugi strani jezik do nivoa A2+, odnosno B1 ukoliko se radi o stranom jeziku koji učenici nastavljaju da uče u srednjoj školi pošto su ga već učili u osnovnoj školi.

Napomena:

Ističemo da će stepen postignuća po jezičkim veštinama varirati, odnosno da će receptivne veštine (razumevanje govora i čitanje) biti na predviđenom nivou, dok se za produktivne veštine (govor, interakcija, medijacija i pisanje) može očekivati da budu za jedan nivo niže (na primer, B1+ receptivno, B1 produktivno; B2 receptivno, B1+ produktivno; A2+ receptivno, A2 produktivno, itd.)

Komunikativne funkcije:

1. Predstavljanje sebe i drugih

2. Pozdravljanje (sastajanje, rastanak;formalno, neformalno, specifično po regionima)

3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, boja, brojeva itd.

4. Davanje jednostavnih uputstava i komandi

5. Izražavanje molbi i zahvalnosti

6. Izražavanje izvinjenja

7. Izražavanje potvrde i negiranje

8. Izražavanje dopadanja i nedopadanja

9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba

10. Iskazivanje prostornih i vremenskih odnosa

11. Davanje i traženje informacija i obaveštenja

12. Opisivanje i upoređivanje lica i predmeta

13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu

14. Izražavanje pripadanja i posedovanja

15. Skretanje pažnje

16. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja i neslaganja

17. Traženje i davanje dozvole

18. Iskazivanje čestitki

19. Iskazivanje preporuke

20. Izražavanje hitnosti i obaveznosti

21. Iskazivanje sumnje i nesigurnosti

Tematika:

II razred

Teme iz prethodne godine koje se tiču svakodnevnog života i rada u porodici, školi i mestu u kome učenik živi (u zemljama čiji se jezik uči i našoj zemlji), integrišu se u nove šire teme: kraća putovanja, poseta pozorištu, muzeju, znamenitim mestima. Osnovni podaci iz istorije i kulture naroda čiji se jezik uči i naših naroda.

Opšta geografska obeležja i turistička područja zemalja čiji se jezik uči. Glavni grad. Novac i karakteristični običaji.

Prirodne lepote, turistički centri i prirodna bogatstva zemalja čiji se jezik uči i naše zemlje.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

III razred

Teme iz savremenog života u zemljama čiji se jezik uči i našoj zemlji. Kulturno-istorijski spomenici i druge znamenitosti karakteristične za razumevanje kulture i običaja naroda čiji se jezik uči. Primeri ljudske solidarnosti. Zaštita čovekove sredine. Sportske i druge aktivnosti mladih.

Nacionalni praznici i običaji. Putovanja (prevozna sredstva, informacije na stanici, aerodromu, turističkoj agenciji, hotelu i restoranu).

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

IV razred

Život i rad učenika u školi i van nje. Školovanje i izbor zanimanja. Međunarodna saradnja omladine. Aktuelne teme iz svakodnevnog društvenog života u zemljama čiji se jezik uči i našoj

zemlji. Sredstva javnog informisanja. Dostignuća savremene nauke i tehnike. Iz života i rada znamenitih ljudi. Kulturno-istorijsko blago. Prikaz znamenitosti naše zemlje strancu.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

Napomena:

Ako su učenici u osnovnoj školi učili dva strana jezika, drugi strani jezik u gimnaziji uče po programu za gimnaziju prirodno-matematičkog smera (peta godina učenja).

ENGLESKI JEZIK

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Nezavisno složena rečenica sa and, but, or, neither... nor

They went to the theatre and we went to the cinema.

She neither sings nor dances.

2. Pitanja

a) "WH" question

"Where are you going?"

b) Kratka pitanja

When? Where? Who with? What about?

v) Tag questions (R)

She´s pretty, isn´t she?

3. Neupravni govor

a) izjave - uvodni glagol u jednom od sadašnjih vremena

"Tom will meet you at the station". He says that Tom will meet me at the station.

b) molbe, zahtevi, naredbe

"Give me the book". She told me to give her the book.

"Open the window, please." He asked me to open the window.

v) pitanja - uvodni glagol u jednom od sadašnjih vremena

- Yes/No questions

"Can you do it later?" He asks if we can do it later.

- "WH" questions

"Where does Peter live?" She wants to know where Peter lives.

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član uz nazive planinskih venaca, imena zemalja the Alps, the Netherlands

b) Određeni član uz imenice jedine u svojoj vrsti (the sun, the eart)

v) Neodređeni član u izrazima za meru, količinu i vreme.

He drove 90 km an hour. The apples are 40 p a kilo. He will come in a day or two.

g) Nulti član uz nazive kontinenata, jezera, zemalja, pojedinih planina i ostrva.

Africa, Lake Michigan, England, ben Nevis, Greenland

2. Imenice

a) Množina najčešćih složenica:

armchairs, postmen, passers by

b) Imenice sa glagolom u jednini (news, information i dr.)

I´ve got some very useful information.

What´s the news?

v) Imenice sa glagolom u množini (people, cattle i dr.)

There were many people at the meeting. The cattle are grazing.

g) Drugi nominali - gerund

- u funkciji subjekta

Painting is a nice hobby.

- u funkciji objekta

I like reading.

d) Saksonski genitiv sa imenicom u množini

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Povratne zamenice

John has hurt himself.

- Prisvojne zamenice

The book I found was hers.

- Upitne zamenice (R), which

Whose is this book? Which of these boys is your brother?

- Neodređene zamenice (some, any i **složenice** sa some i any - somebody, someone, something; anybody, anyone, anything)

Something very interesting happened to him last night.

Anyone can do that. He didn´t see anything. Some like it hot.

b) Determinatori

- Upitni determinatori

What books do you read? Whose daughter is she?

- Odrični determinator no

There´s no butter in the fridge. He has no friends.

4. Pridevi

a) Analitički komparativ i superlativ

She is more popular than her sister. She is the most popular hirl in her class.

b) Nepravilno poređenje (good, bad, little)

He is better than Paul. Is he really the worst pupil in his school?

5. Brojevi

Prosti brojevi preko 100.

6. Partitivni kvantifikatori

a slice of bread, a bottle of wine i dr.

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Simple Past Tense **nepravilnih glagola**

v) The Present Perfect Tense

- za radnju koja se upravo završila

Magy has just arrived. He has finished it at last.

- u rezultativnom značenju

Who has broken the glass?

g) The Past Continuous Tense

- za isticanje dužeg trajanja jedne prošle radnje u odnosu na drugu prošlu radnju

He was sitting in a café when I saw him.

- za isticanje trajnosti radnje

They were training all afternoon yesterday.

d) Future time - will (shall)

Do you think they will laugh at my accent? I hope that lots of people will come to the party. I´ll have coffee. I´ll be in Glasgow next week.

đ) Imperativ - prvo i treće lice jednine i treće lice množine (R)

Let me do it! Let them go!

e) Nepotpuni glagoli

can (be able to) - simple past

I couldn´t come earlier.

must (have to) - simplepresent/past

I have to seen him. Why did you have to leave so early?

may (značenje dozvole)

May I take your pen, please? You may go now.

ž) Najčešći dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

look forward, look for, depend on i dr.

2. Prilozi

a) Izvođenje priloga

She always drives slowly.

b) Prilog well

You have done it well.

3. Veznici

and, but, or; neither... nor

IV. TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorbu prideva

il-, im-, ir-, un-; -able, -ful, -less, -y i dr.

V. LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i fraze.

VI. LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba dvojezičnih rečnika.

III razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Složena rečenica

a) Relativne klauze

Is this the girl whose mother is very ill?

The man (that) you saw yesterday is my father. **(Obratiti pažnju na kontaktne rečenice).**

b) Adverbijalne klauze:

- za poređenje

He runs faster than I do.

- za mesto

I don´t know where he lives.

- za vreme

I haven´t seen him since he left school.

2. Slaganje vremena

I know that he likes/liked/will like you. He was sure I would come again.

3. Neupravni govor

a) slaganje vremena u potvrdnoj rečenici (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

"I´ll meet him tomorrow." She said the would meet him the following day.

b) slaganje vremena u upitnoj rečenici (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena):

- Yes/No questions

"Have you ever been to London?" He asked me if I had ever been to London.

- "WH" questions

"Where does Peter live?" He wanted to know where Peter lived.

4. Pitanja

a) You will come, won´t you?

b) Učtiva pitanja

Would you give me the book, please?

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član ispred prezimena u množini, ispred naziva muzičkih instrumenata, u predloškim frazama.

the Smiths, the piano, in the morning

b) Neodređeni član u uzvičnim rečenicama

What a day! What a mess!

v) Nulti član uz nazive sportova i igara

He plays football.

2. Imenice

- Adjektivalna upotreba imenica

She likes chesse pie. Who has seen the film "Love Story?"

- Pluralia tantum

scissors, spectacles, trousers

3. Zamenički oblici

Zamenice

a) Uzajamno povratne zamenice - each other, one another

Tom and Mary have known each other for years. We must understand one another if we want to live tohether.

b) Relativne zamenice - who, which, whose, what, that

This is the man who you met last night.

The book which I brought this morning is Mary´s. Say what you think of him. I saw the man that you told me about.

v) Odrične zamenice (none, **složenice** sa no- nobody, no one, nothing)

Nobody saw him. I saw nothing. None of us is getting any younger.

4. Pridevi

a) Obnoviti poređenje prideva

b) pridevi u nominalnoj funkciji

the rich, the poor i dr.

Ne´ s sollecting money for the blind.

5. Brojevi

Četiri računske radnje

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Present Perfect Tense

- **uz priloge** ever, never, since, for, lately

Have you ever been to London? I have never seen a mummy.

I haven´t seen him since his birthday. He has been ill for two weeks now. Have you seen a good film lately?

- u kontinuativnom značenju

Have you been to the cinema this week?

v) The Past Perfect Tense

After I had heard the news I hurried to see him.

g) The Passive Voice (simple present/past)

English is spoken all over the world. This book was published last month.

d) Nepotpuni glagoli - should, would, ought to

You shold go to the dentist. Would you do me a favour?

You ought to finish it on time.

đ) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

take a look, run short of, turn into, go into i dr.

e) Gerund

a) Posle predloga

She is fond of reading. She left without saying a word.

b) Posle nekih glagola (enjoy, prefer, keep on i dr.)

She enjoys painting. She prefers reading to walking.

2. Prilozi

Poređenje priloga

fast-faster - fastest; cleverly - more cleverly - most cleverly

IV. TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorbu glagola

dis-, mis-, re-, un-; -en, -ize, -fy

V. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze.

VI. LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. REČENICA

1. Složena rečenica

a) Adverbijalne klauze

- namerna

He went to the airport to see Mary off.

- uzročna

We camped there because it was too dark to go on.

b) pogodbene rečenice

- realna

I shall understand you better if you speak slowly.

- potencijalna

If I had the book, I would give it to you.

- irealna (R)

If I had seen him, I would have told him to come.

II. IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Obnoviti naučene upotrebe člana.

b) Određeni član uz gradivne imenice, nazive godišnjih doba, obeda, uz nazive institucija, hotela

The milk I bought yesterday was sour. I´ll always remember the spring of 1975. The supper I had last night was very good.

He booked a room ar the Metropol.

v) Nulti član uz delove dana (sa predlogom at)

at sunset

g) Član uz nazive novina i časopisa - Vogue, The New York Times

2. Imenice

a) Obnoviti množinu imenica

b) Genitiv mere

a two miles´s walk, a day´s work

v) Dupli genitiv (R)

a friend of his father´s

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Obnoviti naučene zamenice

- Bezlična upotreba ličnih zamenica množine (we, you, they)

They say she left him years ago.

- Neodređeno ONE

I needed a pen and he gave me one.

- Opšte zamenice (each, all, **složenice** sa every, everybody, everyone, everything)

Everybody liked him. He knew everyone. I know everything.

Each had a book. He was sorry for them all.

b) Determinatori

- Obnoviti naučene determinatore

- Opšti determinatori

every, each, all

He comes here every day. Each boy got an apple. He works all day.

4. Pridevi

Obnavljanje upotrebe i poređenja prideva.

5. Brojevi

Decimali, razlomci

III. GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnoviti

b) The Present Perfect Continuous

She has been living here since 1980.

v) The Passive Voice (future, present perfect)

Your letter will be delivered tomorrow. His books have been translated into English:

g) Gerund

Posle prideva worth, busy

She was busy peeling the apple. The exibition is worth seeing.

d) Infinitiv

Infinitiv sa TO i bez TO (bare infinitive)

Are you ready to go now? I must finish this homework.

He makes us work very hard. I saw him cross the street.

Posle upitnih reči

I don´t know how to open this box. I´ve no idea which bus to take.

Posle prideva (R)

I´m glad to have met you. This bag is too heavy to carry.

đ) Participi

Participi kao adjektivali

stolen money, running water

e) Nepotpuni glagoli

can (be able to, be allowed to)

Can I use your phone, please?

could

Could I use your phone?

must (have to)

I must try to be nicer to him. I have to go home.

Dvočlani glagoli (frazalni i predloški) - take part, give up, call on i dr.

2. Prilozi

a) Konverzija priloga i prideva

early, fast pretty i dr.

She´s a pretty girl. It´s pretty hard for us to understand him.

This is a fast car. He runs fast.

b) izvedeni sa -ly **uz promenu značenja** (hard near i dr.)

He works hard. He hardly works at all.

3. Predlozi

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV. TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

V. LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze.

VI. LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, rečnik izgovora.

NEMAČKI JEZIK

II razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Uz korišćenje rečničkih modela obrađenih u prvoj godini uvesti sledeće nove oblike:

PASIVNE KONSTRUKCIJE

- Pasiv radnje (prezent, preterit)

Dieses Buch wird viel gelesen. Darüber wird oft gesprochen. In unserer Schule wurde viel Sport getrieben. Ihre Leisutungen wurden viel gelobt.

- Pasiv stanja (prezent, preterit)

Dieser Roman ist schon übersetzt. Sind die Aufgaben noch nicht gelöst? Die Ausstellung war gut vorbereitet. Nein, sie waren nicht eingeladen.

NEUPRAVNI GOVOR

- Za radnju koja se dešava istovremeno sa momentom govora:

konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich gehe jetzt ins Jugendheim."

Sie sagt, sie ginge jetzt ins Jugendbeim.

Sie sagt, dass sie jetzt ins Jugendheim ginge.

- Pitanje u neupravnom govoru

Er fragt mich, ob ich mitkomme. Sie fragten uns, wer/wo, wohin, woher, wie, wann... usw.

- Negativno pitanje

Du kennst ihn nicht? Doch, ich kenne ihn gut.

Hat er das noch nicht gesehen? Doch!

INFINITIV SA "ZU" UZ NEKE GLAGOLE I IZRAZE

Hast du noch viel zu lemen?

Sie hat keine Lust (Zeit, keinen Wunsch), mit ihm darüber zu sprechen.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE (položaj glagola)

- Vremenske rečenice (wenn, als, bis, während)

Als die Stunde endete, gingen wir in den Park. Wenn er Zeit hat, spielen wir Schach. Ich werde warten, bis du kommst. Während wir Fussball spielen, kannst du ins Kino gehen.

- Uzročne rečenice (weil, da)

Er kann nicht kommen, weil er dem Vater holfen muss.

Da er dem Vater helfen muss, kann er nicht kommen.

- Odnosne rečenice

Hier ist das Buch, das du lesen sollst. Das war der Bus, den wir nehmen sollten.

- Pogodbene rečenice. Realne (wenn)

Wenn du Lust hast, komm mit ins Kino! Wenn sein Freund wünscht, gehen wir heute ins Konzert.

- Potencijalne rečenice (wenn; konjunktiv preterita ili würde + infinitiv)

Wenn es noch Zeit gäbe, würde ich gern die Stadt besichtigen.

Wenn er frei wäre, käme er bestimmt.

Član

- Određeni i neodređeni u svim padežima jednine i množine

- Određeni član uz geografske pojmove: nazive zemalja muškog i ženskog roda, reka, planina, mora, zatim uz imena godišnjih doba, meseci i dana u nedelji

Sie waren am Schwarzen Meer. Er lebt in der Türkei.

Der Montag ist der erste Tag in der Woche. Der Sonntag ist heute. Der Sommer ist die heisseste Jahreszeit.

- Nulti član. Lična imena, nazivi zemalja srednjeg roda, imena gradova, kontinenata, predikativno upotrebljeni nazivi zanimanja, gradivne imenice, uzvici i izrazi.

Jugoslawien ist eine sozialistische föderative Republik.

Berlin ist die Hauptstadt der DDR. Ich soll Milch, Brot und Butter kaufen. Hilfe! Zu Bett gehen, zu Wort kommen.

Zamenice

- Lične, pokazne, prisvojne i relativne zamenice u promeni

Hast du meinen Bruder gasehen? Gib mir dein Heft, bitte!

Hast du diese Schallplatte gehört? Das ist die schallplatte, die ich gestern gekauft habe. Das darf man nicht tun.

Pridevi

- Pregled pridevskih promena

- Poređenje prideva

Das war eine interessante Ausstellung. Ich habe heute einen guten Film gesehen. Wir fahren mit dem letzten Bus. Er war immer der beste Schüler in unserer Klasse.

Redni brojevi

Heute ist der 15. Januar. Wir lemen die 19. Lektion.

Glagoli

- Prezent i preterit konjunktiva; pluskvamperfekt indikativa

LEKSIKOLOGIJA

- Složenice, prefiksacija glagola, izvedene imenice i pridevisufiksacija

Hochschule, Schulzimmer, Schulhof, aufstehen, beantworten, einziehen, Einheit, Schönheit, Freundschaft Fröhlichkeit, zeiting, fahrbar, herzlich

LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba dvojezičnih rečnika.

III razred

oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

SINTAKSA

Valentnost glagola i osnovni rečenični modeli

Sie verkäuft Obst. Du hilfst mir. Ich habe dir die Schlüssel gegeben. Wir denken an die Zukunft.

Nominalne i pridevske fraze

Dieses dicke langweilige Buch. Der alte Hut unseres Lehrers. Sehr schnell, höchst interessant, reich an Kupfer, stolz auf mich

Neupravni govor - radnja se dešava pre ili posle trenutka govora

Sie sagt, sie habe/hätte ihn gesehen. Er behauptet, er werde/würde sofort schreiben.

Konjunktiv u samostalnoj rečenici (želja, pretpostavka)

Hätte ich nur Zeit! Du könntest recht haben!

Zamenica "es" (kao subjekt i objekt)

Es ist nicht leicht, mit dir zu leben. Er schaffte es rechtzeitig die Fahrkarten zu lösen.

Infinitivne konstrukcije sa "zu", "um zu", "ohne... zu" "statt... zu"

Sie hat keine Lust mitzukommen. Er hörte mir zu, ohne etwas zu sagen.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

- **Vremenske** (nachdem, bis)

Nachdem sie das gehört hatte, begann sie zu weinen.

Sie wartete auf ihn, bis die Vorstellung zu Ende war.

- **Irealne** (sa wenn ili bez njega)

Wenn er das gehört hätte/Hötte er das gehört, wäre er glücklich gewesen.

- **Namerne rečenice** (damit)

Ich sage es, damit du es begreifst.

- **Načinske** (indem, ohne dass, statt dass)

Er redete, indem er das Bild betrachtete. Er ging aus dem Zimmer, ohne dass es jemand bemerkte.

MORFOLOGIJA

- Glagoli - futur pasiva (radnje i stanja); konjunktiv perfekta, pluskvamperfekta i futura

- Zamenički prilozi

- Predlozi sa genitivom

- Prilozi za vreme, mesto, uzrok i način

LEKSIKOLOGIJA

- Osnovni obrasci tvorbe reči. Osnovno i preneseno značenje reči

LEKSIKOGRAFIJA

- Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika.

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

SINTAKSA

Valentnost glagola, prideva i imenica, sa težištem na razlikama u srpskohrvatskom i nemačkom jeziku

Er ähnelt seinem Vater. Sie ist zu allem fähig.

Hoffnung aus bessere Zukunft. Mangel an Kohle.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

- **Posledične rečenice** (so... dass; nicht so... als dass - glagol u konjunktivu preterita)

Er ist so taub, dass er nichts gehört hat. Er ist nicht so taub, als dass er nichts hören könnte.

- **Poredbene rečenice** (wie, als, als ob, als wenn - glagol u konjunktivu)

Es war so leicht, wie wir es erwartet hatten. Es war leichter, als wir es erwartet hatten. Sie sieht aus, als ob sie ganze Nacht nicht geschlafen habe/hätte.

Er redete, als ob er alles wüsste.

- **Dopusne rečenice** (obwohl, obschon)

Obwohl es schon spät war, wollte er nicht nach Hause gehen.

ZAMENIČKE FRAZE

Du in der letzten Bank, er als Direktor, wir Jugoslawen, ich armer Teufel!

MODALNI GLAGOLI

- perfekt modalnih glagola

- za izražavanje želje, pretpostavki i slično

Er hat nicht kommen wollen. Sie will in Wien gelebt haben. Sein Vater soll sehr alt sein. Das dürfte nicht lange dauern.

PARTICIP PREZENTA I PERFEKTA (atributivna i predikativna upotreba)

Das schlafende Kind; der verlorene Ring

Er hörte schweingend zu. Von der Reise zurückgekehrt, traf er niemanden zu Hause an.

MORFOLOGIJA

Negacija sa: keineswegs, nirgendwo, nirgendwohin, niemand, niemals, weder... noch

Er wird uns niemals verlassen.

Sie ist weder faul noch dumm.

LEKSIKOLOGIJA

- Fraze i izrazi, leksikalizovani spojevi reči, idiomi.

- Najčešće derivacije i polusloženice po vrstama reči

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

RUSKI JEZIK

II razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Rečenica sa subjektom tipa **мы с тобой** (**Мы с** братом будем решать задачи).

Rečenice sa atributom izraženim pridevima i prisvojnim zamenicama u različitim padežima (Я читаю интересную книгу; Он думает о красивой девушке; У моего хорошего друга есть брат).

Rečenice s predikatom tipa: **должен, нужно, надо, неопходимо** - infinitiv (Я должен учиться; Мне нужно учиться).

Rečenice sa priloškim odredbama za mesto izraženim: a) genitivom i predlozima: **у, около, вокруг, возле;** b) akuzitivom s predlozima **под, за;** v) instrumentalom s predlozima: **под, за,**

над, перед. Rečenice s priloškim odredbama za vreme izraženim: a) genitivom - iskazivanje datuma; b) akuzativom s predlogom **в;** v) lokativom s predlogom **в**.

Rečenice s priloškom odredbom za cilj izraženom infinitivom.

Rečenice s priloškim odredbama za uzrok izraženim instrumentalom (uz glagole tipa **болеть**).

Direktan i indirektan govor.

Imenice

Promena imenica ženskog roda na -ъ. Promena srednjeg roda na -мя. Sistematizacija oblika genitiva množine svih tipova imenica.

Zamenice

Promena pridevskih zamenica.

Pridevi

Duži i kraći oblik prideva. Atributivna i predikativna upotreba prideva.

Brojevi

Promena rednih brojeva.

Glagoli

Vidski parovi sa različitim korenima: брать - бзятъ, говорить - сказать, класть - положить, ложиться - лечь, седиться - сесть.

Perfekat glagola sa osnovom na suglasnik. Imperativ (1 l. mn., 3. l. jed. i mn.). Glagoli kretanja: бегать - бежать, нести - носить.

Prilozi

Prilozi za količinu tipa: **достаточно, немного, несколько.**

Predlozi

Najčešće upotrebljavani predlozi: **у, около, вокруг, возде, для** s genitivom; **к** sa dativom; **за, под** s akuzativom; **за, под, над, перед** s instrumentalom.

Izgovor, čitanje, pisanje

Tokom druge godine učenja učenici treba da:

- shvate sistem obeležavanja mekoće u ruskom jeziku, kao i da u potpunosti savladaju njegovu praktičnu primenu;

- usvoje pravilan izgovor nenaglašenih samoglasnika, posebno **е, я;**

- ovladaju pravilnim izgovorom reči sa suglasničkim grupama u kojima se pojedini suglasnici ne izgovaraju (здравствуй, солнце, сердце i sl.);

- shvate funkciju ъ, ь ispred я, е, ё, э, и;

U ovom razredu sistematizovati znanja o ruskom glasovnom sistemu, pravilima čitanja i pisanja.

LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba dvojezičnih rečnika.

III razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Rečenica s predikatom izraženim potencijalom.

Rečenica sa atributom izraženim: a) komparativom, b) superlativom.

Rečenice sa priloškim odredbama za mesto izraženim: a) genitivom s predlozima **из-за, из-под;** b) akuzativom s predlozima **через, сквозь;** v) instrumentalom s predlogom **между.**

Rečenice s priloškim odredbama za vreme izraženim: a) dativom s predlogom **по** (по вторникам, по ночам i sl.); b) dativom s predlogom **к** (к вечеру, к Первому мая i sl.); v) instrumentalom s predlogom **перед** (перед уроком).

Rečenice s priloškim odredbama za cilj izraženim: a) dativom s predlogom **к** (uz glagole tipa готовиться к кому-чему); b) instrumentalom s predlogom **за** (uz glagole kretanja, na primer: идти за хлебом); v) genitovom s predlogom **для.**

Rečenice s priloškim odredbama za uzrok izraženim: a) genitivom s predlozima **из-за, от;** b) dativom s predlogom **по.**

Rečenice s priloškim odredbama izraženim glagolskim prilozima.

Imenice

Genitiv jednine na -у; lokativ jednine na -у; nominativ množine na -а, -я. Promena imenica na -ата, -ята, -анин, -янин. Imenice kojima se označavaju ljudi po nacionalnoj, socijalnoj i teritorijalnoj pripadnosti.

Zamenice

Upotreba i značenje neodređenih (кто-то, кто-нибудь, что-то, что-нибудь, чей-то, чей-нибудь) i odričnih zamenica (не с кем, не о чём).

Pridevi

Komparativ i superlativ - građenje i upotreba.

Brojevi

Promena osnovnih brojeva.

Glagoli

Potencijal. Glagolski prilozi. Glagoli kretanja: вести-водить, вести-возить, лететь-летать i dr.

Prilozi

Poređenje priloga.

Leksika

Sinonimi, homonimi, međujezički homonimi.

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika.

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Rečenica

Participske konstrukcije. Zavisno složene rečenice: iskazne, odnosne, vremenske, namerne, uzročne, ciljne i uslovne. Pretvaranje participskih konstrukcija u složene rečenice i obratno. Razvijanje priloških odredbi u zavisnu rečenicu; kondenzovanje zavisnih rečenica u priloške odredbe.

Imenice

Sistematizacija promene imenica. Nepromenljive imenice. Singularija i pluralija tantum. Imenice opšteg roda. Imenice pridevskog i participskog porekla. Deminutivi.

Zamenice

Sistematizacija zamenica.

Pridevi

Sistematizacija promene i upotrebe prideva.

Brojevi

Upotreba osnovnih brojeva - sistematizacija.

Glagoli

Sistematizacija ranije obrađenih glagolskih oblika. Participi. Glagoli kretanja sa prefiksima. Sistematizacija usvojenih glagola koji se rekcijski razlikuju od ekvivalentnih glagola u maternjem jeziku učenika.

Prilozi

Sistematizacija priloga za vreme, mesto, način, količinu. Naročitu pažnju posvetiti pravilnoj upotrebi priloga za mesto: там-туда, здесь-сюда, где-куда i sl.

Predlozi

Klasifikacija predloga prema upotrebi uz padeže. Ukazivanje na razlike u upotrebi ruskih predloga u odnosu na predloge u maternjem jeziku.

Veznici

Najefikasniji veznici u složenoj rečenici.

Leksika

Mnogoznačnost reči. Antonimi, paronimi, međujezički homonimi i paronimi. Složenice.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnici sinonima, homonima, antonima; frazeološki rečnici.

FRANCUSKI JEZIK

II razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sadržaje iz prve godine integrisati u nove oblike i koristiti u različitim govornim situacijama već usvojenom i novom leksikom.

Izrazi:

Il faut + **infinitiv**

Il faut travailler.

On doit + **infinitiv**

On doit servir...

Kako postaviti pitanja:

a) par l´intonation seule:

Tu viens chez moi? Oui,... Non,...

b) est-ce que...

Est-ce que c´est fini?

qu´est-ce que

Quest-ce que vous faites?

v) par l´inversion

Vient-il ce soir? Descendez-vous dans notrehôtel?

g) pronoms interrogatifs (qui-sujet et objet) à qui, de qui, à quoi, avec qui, pour qui...

Qui est venu? Que fait-il?

De quoi s´agit-il? A quoi pencez-vous? Pour qui est cette lettre?

d) adjectifs interrogatifs

Quelle est son adresse?

Quel pays allez-vous visiter?

đ) adverbes interrogatifs

Qù va-t-il? D´où vient-il?

Depuis quand attendez-vous ici?

Comment est-il venu? (en voiture, par le train, à pied, à bicyclette,...)

Pourquoi va-t-elle à Belgrade? Parce qu´elle veut voir la ville.

Les questions indirectes:

Dites-moi combien de garçons travaillent ici. Je vous demande pourquoi il part.

U okviru ovih struktura obrađuju se sledeći gramatički oblici:

Groupe du nom

Slaganje determinanta sa imenicom u rodu i broju, uz uočavanje razlika u izgovoru i prepoznavanje nastavaka u tekstu. Upotreba određenog ili neodređenog člana u najtipičnijim slučajevima i glavna pravila o upotrebi imenica bez člana. Pregled determinanta (iz prošle godine) dopuniti: tous les déterminants possessifs; les déterminants indéfinis: chaque, autre, certain, quelques; tout (**u različitim značenjima kao:** tout le pays, tout pays indépendant, tous les pays...). **Mogućnosti kazivanja posesivnosti** (**pored** adjectifs possessifs) **i pomoću** à moi, à toi... **itd.**

Groupe du verbe

Passé composé - avec avoir et avec être - **uz ukazivanje na slaganje sa participom kada se takvi slučajevi pojave u tekstu.**

Imparfait, Futur. Conditionnel présent. **Upotreba imperfekta za nesvršenu (trajnu) radnju u prošlosti i prošlog vremena za svršenu radnju - u govornom jeziku. Kondicional samo u**

frazama, kao: je voudrais une tasse de thé. Elle aimerait une chambre. Pourriez-vous me donner votre passeport.

Govorni modeli sa primerima:

Sujet + Verbe + Complément d´objet (direct, indirect): Je montre cette salle à mes clients. Je leur montre cette salle. Tu me montreras la piscine. Oui, je te la montrerai.

Sujet + Verbe + Adverbe: Il conduit attentivement.

Sujet + Verbe + Complément circonstanciel de lieu: en (au) aux - pour les pays, les continents, les régions (en Yougoslavie, au Monténégro, aux Etats-Unis, en Afrique, au Japon, en Egypte, en Provance... etc.)

Comparaison des adjectifs qualificatifs et des adverbes (plus (aussi) moins...); (meilleur, mieux); kao: Elle est plus jeune que lui. Il parle français aussi bien que toi, mieux que son frère. Cette robe est plus élégante mais moins chère que celle-là. C´est mon meilleur ami.

LEKSIKOGRAFIJA

- Upotreba dvojezičnih rečnika

III razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

a) vezničke rečenice:

Vremenske sa quand **(osnovna sintaksa)** dès que, avant que, pendant que.

Uzročne sa parce que, puisque.

Pogodbene sa si (Si je viens, si j´avais...)

b) objekatske rečenice sa que: najvažniji glagoli koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv.

Slaganje vremena. Samo u slučajevima kada je u objekatskoj rečenici sa que indikativ, a u glavnoj neko prošlo vreme.

v) zavisno-upitne rečenice: najvažniji obrti.

g) relativne rečenice sa qui, que - osnovna pravila.

Upotreba infinitiva: Nekoliko najvažnijih glagola koji infinitivnu dopunu vezuju: 1. bez predloga, 2. pomoću **de,** 3. pomoću **à.**

Konstrukcija pour + infinitiv prezenta.

Particip prezenta i gerundiv u funkciji zavisne rečenice.

Morfologija sa sintaksom rečeničkih delova

a) imenička grupa

Imenice. Proširivanje znanja o građenju ženskog roda i množine.

Članovi. Određeni, neodređeni i partitivni - osnovna pravila upotrebe. Partitivno de posle izraza za količinu.

Demonstrativi kao determinanti.

Posesivi kao determinanti.

Brojevi. Sistem prostih, rednih brojeva i razlomački brojevi.

Pridevi. Proširivanje znanja o građenju ženskog roda i množine.

Poređenje prideva. Pridevi sa dva oblika u muškom rodu.

Predlozi. Upotreba à, de, en, par, dans.

b) Glagolska grupa

Lične zamenice. Sistematizacija nenaglašenih i naglašenih oblika.

Zamenica on.

Priloške zamenice: en, u (osnovna pravila upotrebe)

Glagoli. Vremena indikativa: futur, imperfekt, pluskvamperfekt.

Vremena subjunktiva: prezent. Kondicional prezenta.

Particip perfekta.

Pronominalni glagoli (u gore navedenim oblicima). Slaganje participa perfekta - osnovna pravila.

Prilozi. Pregled priloških grupa.

Fonetika

Vežbe iz fonetike:

1. Osnovne samoglasničke opozicije:

- obrazac lit (lu) loud

- obrasci peur / père, le / les, mener / mèné, je dis / j´ai dit

2. Izgovor poluvokala.

3. Vezivanje u grupi determinant + imenica i u grupi lična zamenica + glagol.

4. Intonacija proste i prostoproširene potvrdne i upitne rečenice.

Pravopis

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred. Dijalektički znaci.

LEKSIKA

Nekoliko najvažnijih homonimskih serija.

LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba jednojezičnih rečnika

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice.

Zavisne rečenice (subordinacija).

a) Vezničke rečenice:

Pogodbene sa **si** (si j´avais eu)

Finalne sa **pour que, afin que.**

b) Objekatske rečenice sa **que**; najvažniji glagoli koji zahtevaju indikativ, odnosno subjektiv.

v) Relativne rečenice sa dont, où - osnovna pravila. Upotreba infinitiva. Konstrukcije **avant de** + infinitiv, **sans** + infinitiv, **après** + infinitiv.

Particip prezenta u pridevskoj funkciji.

Morfologija sa sintaksom rečničkih delova

a) Imenička grupa

Imenice. Imenice sa dva roda.

Određeni član. Glavni slučajevi odsustva člana.

Demonstrativi u funkciji pronomena. Pojačanje sa ci i là.

Posesivi u funkciji pronomena.

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu.

Prilozi. Upotreba **à, de, en, par, dans** - šira sintaksa.

b) Glagolska grupa

Glagoli. Vremena indikativa: anteriorni futur, prosti perfekt (u pisanom jeziku). Vremena subjunktiva: perfekat. Kondicional perfekta. Infinitiv perfekta. Particip prezenta i gerundiv.

Pronominalni glagoli (u gore navedenim oblicima). Pasiv. Najvažniji aspekatski glagoli.

Prilozi. Priloški izrazi.

Fonetika

Vežbe iz fonetike:

1. Osnovne samoglasničke opozicije:

- obrazac vent/vont vin

- obrasci chien/chienne, bon/bonne, paysan/paysanne

2. Fonetske posledice aspirovanog h.

3. Nazalni vokali u vezivanju (mon ami, un ami, en allant nasuprot ancien appartement).

4. Mesto akcenta u francuskom.

Pravopis

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred.

LEKSIKA

Nekoliko homonimskih serija.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnici sinonima, homonima, frazeološki rečnici

Napomena: Program za italijanski i španski jezik urađeni su za početni nivo učenja. Ukoliko su neke škole uvele ova dva strana jezika pre školske 2003/04. godine, kao program za drugi strani jezik koristiće program za prvi strani jezik za prirodno-matematički smer.

PROGRAM ŠPANSKOG JEZIKA KAO DRUGOG STRANOG JEZIKA ZA GIMNAZIJU

II razred
(druga godina učenja)

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci za drugi razred, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju drugog razreda, učenik treba da:

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset kraćih rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji većinom sadrže jezičku građu obrađenu tokom prvog i drugog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti;

- postavlja pitanja predviđena programom za drugi razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta ili na jednostavnu svakodnevnu situaciju;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane); stupi u dijalog i u okviru šest do osam replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog i drugog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko kratkih rečenica saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, praznik, neki uspeh, Novu godinu, Božić, Uskrs.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume, globalno i selektivno, sadržaj elektronske poruke, telefonske pisane poruke, telegrama i kratkog neformalnog pisma;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i nepoznate reči, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše složenije rečenice i tekstove do 80 reči na osnovu datog modela;

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu ili njega lično;

- piše rečenice izolovano ili u kraćim celinama (do 80 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše jednostavne elektronske poruke, telegrame i kratka neformalna pisma;

- izdvoji najbitnije elemente iz obrađenog dijaloga ili teksta i preformuliše sadržaj uz korišćenje savladane jezičke građe (do 80 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Istaći zahtev ili želju	¡Quiero hacerlo! Me gustaria ir contigo.
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta aquel vestido. A Miguel le encanta jugar al tenis.
Iskazati osete ili strah	Tengo miedo de (que)...
Informisati se o rasporedima, terminima, i sl.	¿A qué hora sale el tren para Madrid? ¿Cuándo vas a estar en Segovia?
Iskazati svoje mišljenje	Yo creo/pienso/te aseguro/Estoy seguro de que... Me parece/Parece mentira...
Iskazati sumnju	Dudo que. No creo que...
Opisati osobu ili mesto	Es una persona muy agradable, alegre y llena de energia
Dati savet	Es mejor/Es recomendable/Es necesario...
Izraziti (ne)slaganje	(No) estoy de acuerdo
Dogovarati se	¿Nos encontramos a las siete en frente del colegio y tomamos un café juntos?
Pripovedati prošle događaje	Eran las ocho de la mañana cuando sonó el teléfono...
Kupovati	Perdona, estoy buscando una blusa blanca... Llevo la talla 38... Me queda bien, mal, grande, pequeña...
Razgovarati o planovima za budućnost	El verano que viene, voy a viajar a España
Opisati odnos s nekom osobom	Maria es muy simpática, nos llevamos muy bien...
Komunicirati telefonom	¡Hola! ¡Diga! ¡Halo! Buenas tardes, soy Maria. ¿me puede poner con Miguel, por favor?

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (zanimanja članova porodice, vođenje domaćinstva, ishrana, opis mesta, škola (problemi učenika, sistem obrazovanja lični stav učenika prema školi), slobodno vreme, druženje, muzika, sport značajni kulturni spomenici i istorijski događaji, putovanja, snalaženje u stranoj zemlji.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Pravilna upotreba akcenta. Pravilna upotreba apostrofa.

Morfosintaksa

Član

Proširivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana.

Najvažnija pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice.

Upotreba člana uz geografske pojmove, dane u nedelji, mesece,...

Imenica

Proširivanje znanja o rodu i broju imenica.

Zamenice

Mesto nenaglašenih ličnih zamenica uz glagol u finitnom i infinitnom obliku.

Združeni oblici nenaglašenih ličnih zamenica.

Povratne zamenice.

Pridevi

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, relativni superlativ. Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga muy. Sufiks - ísimo.

Pridevi *bueno*, *malo*, *grande* i *pequeño* (poređenje i apokopa)

Brojevi do 1000 i više hiljada.

Glagol

Pretprošlo svršeno vreme (*Pretérito pluscuamperfecto*).

Particip prošli najfrekventnijih nepravilnih glagola

Subjunktiv prezenta (*Presente del Subjuntivo*)

Upotreba subjunktiva prezenta u naredbama, u neupravnom govoru i uz izraze sumnje i nesigurnosti

Osnovne glagolske perifraze sa infinitivom (*tener que* + *Infinitivo, deber* + *Infinitivo, al* + *Infinitivo, acabar de* + *Infinitivo, hay que* + *Infinitivo*)

Prilog

Poređenje priloga

Mesto priloga u rečenici

Upotreba *tan* i *muy*

Predlozi

Proširivanje znanja o upotrebi predloga

Sintaksa

Zavisne rečenice: vremenska sa cuando, mientras, mientras que

Uzročne: *Voy al cine porque porque quiero ver esa pelicula.*

Namerne: *Trabajo para ganar dinero.*

Uzvične: *¡Qué vergüenza!*

Neupravni govor:

a) izjave: *Tu tio dice que Belgrado es una ciudad muy bonita.*

b) molbe, zahtevi, naredbe: *Te pide que tengas paciencia y que experes cinco minutos más.*

v) pitanja: *Roberto pregunta a Mario si Ana es española.*

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

III razred
(treća godina učenja)

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju trećeg razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i jednostavna objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja od deset do četrnaest rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji sadrže isključivo jezičku građu obrađenu tokom prvog, drugog i trećeg razreda.

Usmeno izražavanje:

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- postavlja pitanja predviđena programom za prvi, drugi i treći razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevnu situaciju ili na predmet njegovog interesovanja;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane, davanje saveta, sugerisanje);

- stupi u dijalog i u okviru osam do deset replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog, drugog i trećeg razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko rečenica saopšti sadržaj dijaloga ili narativnog teksta, ili opiše situaciju, mesto, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savladava osnovna pravila grafije i ortografije uz uočavanje pravilnosti i nepravilnosti;

- razume obveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od pretežno poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži poneku nepoznatu reč, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja i uočava pravilnosti i nepravilnosti;

- piše kratke tekstove na osnovu datog modela (do 100 reči);

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u njegovoj okolini ili njega lično;

- piše kraće celine (do 100 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše kratka neformalna pisma raznovrsnog sadržaja;

- prepriča, rezimira obrađeni dijalog ili tekst uz izdvajanje najbitnijih elemenata i preformulisanje sadržaja (do 100 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Obratiti se nekome na formalan način	Me permite preguntarle/Me gustaria enterarme...
Poželeti sreću	¡Enhorabuena! ¡Felicidades!
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta ese libro. Según Maria es aburrido.
Pohvaliti nekoga	¡Estupendo! ¡Excelente! ¡Bien hecho!
Podeliti s nekim radost, ili izraziti saosećanje	Me alegra.../Lo siento mucho.../Me da pena...
Tražiti razna obaveštenja o trećoj osobi ili o nekom predmetu, mestu i sl.	¿De dónde es aquella muchacha? ¿Cómo te ha parecido la pelicula?
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Voy a estudiar hasta las cinco, después estoy libre.
Iskazati nesigurnost	No estoy seguro,a/Dudo que.../Temo que...
Iskazati pretpostavku	Debe estar por aquí. Supongo que..
Tražiti informacije razne vrste	¿Cuándo podrás venir a visitarnos?
Iskazati učtiv zahtev	¿Me podría ayudar, por favor? ¿Me hace el favor de...?
Dati razna uputstva i informacije (u vožnji, tokom šetnje, u učionici)	Toma esta calle hasta la primera esquina, dobla a la derecha y sigue todo recto hasta el Museo de Bellas Artes.
Iskazati osnovne osobine predmeta	El libro que estoy leyendo es una novela de unas 200 páginas...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	El otro día, encontré a Miguel en la calle ...
Tražiti od drugoga da priča o svojim doživljajima i iskustvima	No me has contado cómo terminaste la tarea de física el otro día.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: problemi porodice i pojedinca, život u gradu, specifičnosti svakodnevnog života, društvena kretanja, mogućnosti obrazovanja, savremene tehnologije (kompjuter, mobilna telefonija i sl.), slobodno vreme, druženje, muzika, sport, putovanja, ekologija.

Morfosintaksički sadržaji

Član

Produbljivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana

Imenica

Neke nepravilnosti imenica muškog i ženskog roda (*el tema, el dilema, el sistema, la victima, el testigo...*)

Defektne imenice sa oblicima samo za jedninu ili množinu (*las tijeras, los pantalones...*)

Gradivne imenice (*harina, arena ...*)

Zamenice

Pregled svih oblika združenih nenaglašenih zamenica.

Nenaglašene lične zamenice uz oblike infinitiva, gerunda, i imperativa

Povratne zamenice

Pridevi

Proširivanje znanja o tvorbi i upotrebi prideva

Položaj prideva u odnosu na imenicu (*adjetivos explicativos y especificativos*)

Glagoli

Sistematizacija znanja o zapovednom načinu (*Imperativo*). Odrični oblici zapovednog načina

Glagolski prilog sadašnji, gerund (Gerundio). Upotreba gerunda.

Struktura *estar + Gerundio* (*Estoy leyendo un libro muy interesante*)

Ostale glagolske perifraze sa gerundom (*salir + Gerundio, ir + Gerundio*)

Subjunktiv imperfekta (*Imperfecto del Subjuntivo*)

Upotreba subjunktiva prezenta i imperfekta u zavisnim rečenicama.

Prilozi

Proširivanje znanja o funkciji priloga i njihovom položaju u rečenici

Predlozi

Upotreba predloga u raznim vrstama rečenica. Predloški izrazi.

Sintaksa

Relativne rečenice: *El libro que estoy leyendo es muy interesante*

Komparativne: *Han trabajado menos de lo que esperábamos.*

Posledične: *Estoy muy cansada, de modo que tengo que quedarme en casa*. Subjekatske, objekatske rečenice

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

IV razred
(četvrta godina učenja)

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju četvrtog razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja, iskazane prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji uglavnom sadrže prethodno obrađenu jezičku građu;

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- u potpunosti savlada izgovor glasova;

- pravilno reprodukuje osnovne intonacijske šeme;

- koristi spontano ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- spontano stupa u razgovor u okviru obrađene tematike i govornih činova;

- postavlja pitanja predviđena Programom, koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevne situacije, na događaje u prošlosti, na namere sagovornika ili na predmet njegovog interesovanja;

- stupi u razgovor telefonom;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica, iskaže mišljenje o nizu pitanja;

- u nekoliko rečenica ispriča lični doživljaj u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- ispriča sadržaj dijaloga ili narativnog teksta;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savlada tehnike čitanja;

- dalje savladava pravila grafije i ortografije kao i najznačajnije nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume elemente nečije biografije, odnosno curriculum vitae;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke, telefonske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od uglavnom poznate jezičke građe;

- razume logičke odnose između rečenica i dužih celina;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i izvestan broj nepoznatih reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- savlada osnovna pravila ortografije i karakteristične izuzetke;

- piše svoj curriculum vitae;

- piše kratke sastave (do 150 reči), posebno one u kojima se pripovedaju događaji u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- piše kraće celine (do 150 reči), na osnovu datih elemenata, vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja i iskaže svoje mišljenje o temi;

- piše kratka neformalna pisma, elektronske poruke, telefonske poruke raznovrsnog sadržaja;

- prepriča i preformuliše sadržaj obrađenog dijaloga ili a uz izdvajanje bitnih elemenata i poštovanje logičkih odnosa između delova teksta (do 150 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Obratiti se grupi na formalan način	¡Señoritas y señores, tengo el honor de...!
Tražiti informacije razne vrste	Perdone. ¿dónde puedo encontrar un restaurante bueno?
Iskazati sud o nekome ili nečemu	A mi me parece... (No) creo que...Pienso que...
Govoriti o svojim ili tuđim iskustvima	La noche pasada nos lo pasamos la bomba.

Iskazati nesigurnost u vezi s prošlim događajima	Tengo miedo de que no hayan llegado a tiempo. No estoy segura de que se lo hayan dicho.
Iskazati pretpostavku u vezi sa nečim	Espero que sepas...
Izraziti mogućnost u sadašnjem/budućem trenutku	Si tengo dinero, iré al cine.
Izraziti nemogućnost u sadašnjem trenutku	Si tuviera dinero, viajaría a España.
Izraziti pretpostavku u vezi s prošlim događajima	Si se lo hubiera dicho, lo habría terminado a tiempo
Iskazati učtiv zahtev	Perdone, pero necesito que me acompañe.
Opisati osobe i situacije vezane za prošlost	Fue un fin de semana muy divertido. Lo pasamos muy bien. Mi padre salió para saludarle...
Dati precizna uputstva u vezi sa raznim radnjama	Para preparar un bocadillo, es necesario hacer lo siguíente...
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Debería terminar el trebajo antes del miércoles. A partir del jueves tengo que estudiar.
Iskazati osobine predmeta	Es un objeto cuadrado, pesa mucho/poco, está hecho de...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	¿Sabes lo que me pasó el otro dia?
Tražiti od drugoga da govori o svojim doživljajima i iskustvima	No me comentaste el final de esa película que viste la semana pasada.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica, školski sistem, sva sredstva i vidovi savremene komunikacije, stereotipi (diskutovati o uvreženim predrasudama i opštim mestima), zaštita životne sredine, zaštita životinja i društveno korisne aktivnosti.

U realizaciji nastave, aktivnosti treba organizovati uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Španije i zemalja hispanskog govornog područja.

Morfosintaksički sadržaji

Član

Pravila o izostavljanju člana.

Izostavljanje, odnosno upotreba člana u nabrajanjima.

Imenica

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi.

Augmentativi i diminutivi.

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice, glagola i priloga: *sacacorchos, rascacielos, parabrisasa, limpiaparabrisas* i sl.).

Pridev

Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja u odnosu na imenicu (*es un hombre grande, es un gran hombre*)

Zamenice

Proširivanje znanja o sistemu zamenica, ličnih, pokaznih i prisvojnih

conmigo, contigo,...

mismo

Glagol

Osnovna značenja i upotreba prošlih vremena indikativa i subjunktiva u složenim zavisnim rečenicama, kao i u naredbama i uzvičnim rečenicama

Prilog

Klasifikacija priloga na osnovu morfoloških osobina (prosti, izvedeni, složeni prilozi i priloški izrazi).

Predlog

Prosti i složeni predlozi, osnovni principi upotrebe, razlike i sličnosti.

Sintaksa

Zavisne rečenice:

finales, causales, consecutivas, temporales, concesivas, modales, comparativas,...

Kondicionalne rečenice

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

ŠPANSKI JEZIK
(početni nivo)

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci za drugi razred, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju drugog razreda, učenik treba da:

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset kraćih rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji većinom sadrže jezičku građu obrađenu tokom prvog i drugog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti;

- postavlja pitanja predviđena programom za drugi razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta ili na jednostavnu svakodnevnu situaciju;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane); stupi u dijalog i u okviru 6 do 8 replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog i drugog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko kratkih rečenica saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, praznik, neki uspeh, Novu godinu, Božić, Uskrs.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume, globalno i selektivno, sadržaj elektronske poruke, telefonske pisane poruke, telegrama i kratkog neformalnog pisma;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i nepoznate reči, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše složenije rečenice i tekstove do 80 reči na osnovu datog modela;

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu ili njega lično;

- piše rečenice izolovano ili u kraćim celinama (do 80 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše jednostavne elektronske poruke, telegrame i kratka neformalna pisma;

- izdvoji najbitnije elemente iz obrađenog dijaloga ili teksta i preformuliše sadržaj uz korišćenje savladane jezičke građe (do 80 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Istaći zahtev ili želju	¡Quiero hacerlo! Me gustaría ir contigo.
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta aquel vestido. A Miguel le encanta jugar al tenis.
Iskazati osete ili strah	Tengo miedo de (que)...
Informisati se o rasporedima, terminima, i sl.	¿A qué hora sale el tren para Madrid? ¿Cuándo vas a estar en Segovia?
Iskazati svoje mišljenje	Yo creo/pienso/te aseguro/Estoy seguro de que...Me parece/Parece mentira...
Iskazati sumnju	Dudo que, No creo que...
Opisati osobu ili mesto	Es una persona muy agradable, alegre y llena de energía
Dati savet	Es mejor/Es recomendable/Es necesario...
Izraziti (ne)slaganje	(No) estoy de acuerdo
Dogovarati se	¿Nos encontramos a las siete en frente del colegio y tomamos un café juntos?
Pripovedati prošle događaje	Eran las ocho de la mañana cuando sonó el teléfono...
Kupovati	Perdona, estoy buscando una blusa blanca....Llevo la talla 38... Me queda bien, mal, grande, pequeña..
Razgovarati o planovima za budućnost	El verano que viene, voy a viajar a España
Opisati odnos s nekom osobom	María es muy simpática, nos llevamos muy bien...
Komunicirati telefonom	¡Hola! ¡Diga!¡Halo! Buenas tardes, soy María, ¿me puede poner con Miguel, por favor?

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (zanimanja članova porodice, vođenje domaćinstva, ishrana, opis mesta, škola (problemi učenika, sistem obrazovanja lični stav učenika prema školi), slobodno vreme, druženje, muzika, sport značajni kulturni spomenici i istorijski događaji, putovanja, snalaženje u stranoj zemlji.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Pravilna upotreba akcenta. Pravilna upotreba apostrofa.

Morfosintaksa

Član

Proširivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana.

Najvažnija pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice.

Upotreba člana uz geografske pojmove, dane u nedelji, mesece,....

Imenica

Proširivanje znanja o rodu i broju imenica.

Zamenice

Mesto nenaglašenih ličnih zamenica uz glagol u finitnom i infinitnom obliku

Združeni oblici nenaglašenih ličnih zamenica.

Povratne zamenice.

Pridevi

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, relativni superlativ. Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga *muy.* Sufiks - *ísimo.*

Pridevi *bueno, malo, grande* i *pequeño* (poređenje i apokopa)

Brojevi do 1000 i više hiljada.

Glagol

Pretprošlo svršeno vreme (*pretérito pluscuamperfecto*).

Particip prošli najfrekventnijih nepravilnih glagola

Subjunktiv prezenta (*presente del subjuntivo*)

Upotreba subjunktiva prezenta u naredbama, u neupravnom govoru i uz izraze sumnje i nesigurnosti

Osnovne glagolske perifraze sa infinitivom *(tener que + infinitivo, deber + infinitivo, al+infinitivo, acabar de + infinitivo, hay que+ infinitivo)*

Prilog

Poređenje priloga

Mesto priloga u rečenici

Upotreba *tan* i *muy*

Predlozi

Proširivanje znanja o upotrebi predloga.

Sintaksa

Zavisne rečenice: vremenska sa *cuando, mientras, mientras que*

Uzročne: *Voy al cine porque porque quiero ver esa película.*

Namerne: *Trabajo para ganar dinero.*

Uzvične: *¡Qué vergüenza!*

Neupravni govor:

a) izjave: *Tu tío dice que Belgrado es una ciudad muy bonita.*

b) molbe, zahtevi, naredbe: *Te pide que tengas paciencia y que esperes cinco minutos más.*

c) pitanja: *Roberto pregunta a Mario si Ana es española.*

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju trećeg razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i jednostavna objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset do četrnaest rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji sadrže isključivo jezičku građu obrađenu tokom prvog, drugog i trećeg razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- postavlja pitanja predviđena programom za prvi, drugi i treći, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevnu situaciju ili na predmet njegovog interesovanja;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane, davanje saveta, sugerisanje);

- stupi u dijalog i u okviru 8 do 10 replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog, drugog i trećeg razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko rečenica saopšti sadržaj dijaloga ili narativnog teksta, ili opiše situaciju, mesto, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savladava osnovna pravila grafije i ortografije uz uočavanje pravilnosti i nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od pretežno poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži poneku nepoznatu reč, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja i uočava pravilnosti i nepravilnosti;

- piše kratke tekstove na osnovu datog modela (do 100 reči);

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u njegovoj okolini ili njega lično;

- piše kraće celine (do 100 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše kratka neformalna pisma raznovrsnog sadržaja;

- prepriča, rezimira obrađeni dijalog ili tekst uz izdvajanje najbitnijih elemenata i preformulisanje sadržaja (do 100 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Obratiti se nekome na formalan način	Me permite preguntarle/Me gustaría enterarme...
Poželeti sreću	¡Enhorabuena! ¡Felicidades!
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta ese libro. Según María es aburrido.
Pohvaliti nekoga	¡Estupendo! ¡Excelente! ¡Bien hecho!
Podeliti s nekim radost, ili izraziti saosećanje	Me alegra.../Lo siento mucho.../Me da pena...
Tražiti razna obaveštenja o trećoj osobi ili o nekom predmetu, mestu i sl.	¿De dónde es aquella muchacha? ¿Cómo te ha parecido la película?
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Voy a estudiar hasta las cinco, después estoy libre.
Iskazati nesigurnost	No estoy seguro,a/Dudo que.../Temo que...
Iskazati pretpostavku	Debe estar por aquí. Supongo que...
Tražiti informacije razne vrste	¿Cuándo podrás venir a visitarnos?
Iskazati učtiv zahtev	¿Me podría ayudar, por favor? ¿Me hace el favor de...?
Dati razna uputstva i informacije (u vožnji, tokom šetnje, u učionici)	Toma esta calle hasta la primera esquina, dobla a la derecha y sigue todo recto hasta el Museo de Bellas Artes.
Iskazati osnovne osobine predmeta	El libro que estoy leyendo es una novela de unas 200 páginas...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	El otro día, encontré a Miguel en la calle...
Tražiti od drugoga da priča o svojim doživljajima i iskustvima	No me has contado cómo terminaste la tarea de física el otro día.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: problemi porodice i pojedinca, život u gradu, specifičnosti svakodnevnog života, društvena kretanja. mogućnosti obrazovanja, savremene tehnologije (kompjuter, mobilna telefonija i sl.), slobodno vreme, druženje, muzika, sport, putovanja, ekologija.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Član

Produbljivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana

Imenica

Neke nepravilnosti imenica muškog i ženskog roda (*el tema, el dilema, el sistema, la víctima, el testigo....*)

Defektne imenice sa oblicima samo za jedninu ili množinu (*las tijeras, los pantalones,...*)

Gradivne imenice (*harina, arena,...*)

Zamenice

Pregled svih oblika združenih nenaglašenih zamenica.

Nenaglašene lične zamenice uz oblike infinitiva, gerunda, i imperativa

Povratne zamenice

Pridevi

Proširivanje znanja o tvorbi i upotrebi prideva

Položaj prideva u odnosu na imenicu (*adjetivos explicativos y especificativos*)

Glagoli

Sistematizacija znanja o zapovednom načinu (*Imperativo*). Odrični oblici zapovednog načina

Glagolski prilog sadašnji, gerund (*Gerundio*) Upotreba gerunda,

Struktura *estar + gerundio (Estoy leyendo un libro muy interesante)*

Ostale glagolske perifraze sa gerundom *(salir + gerundio, ir + gerundio)*

Subjunktiv imperfekta *(Imperfecto del subjuntivo)*

Upotreba subjunktiva prezenta i imperfekta u zavisnim rečenicama.

Prilozi

Proširivanje znanja o funkciji priloga i njihovom položaju u rečenici

Predlozi

Upotreba predloga u raznim vrstama rečenica. Predloški izrazi.

Sintaksa

Relativne rečenice: *El libro que estoy leyendo es muy interesante*

Komparativne: *Han trabajado menos de lo que esperábamos.*

Posledične: *Estoy muy cansada, de modo que tengo que quedarme en casa.*

Subjekatske, objekatske rečenica

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju četvrtog razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja, iskazane prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji uglavnom sadrže prethodno obrađenu jezičku građu.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- u potpunosti savlada izgovor glasova;

- pravilno reprodukuje osnovne intonacijske sheme;

- koristi spontano ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- spontano stupa u razgovor u okviru obrađene tematike i govornih činova;

- postavlja pitanja predviđena Programom, koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevne situacije, na događaje u prošlosti, na namere sagovornika ili na predmet njegovog interesovanja;

- stupi u razgovor telefonom;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica, iskaže mišljenje o nizu pitanja;

- u nekoliko rečenica ispriča lični doživljaj u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- ispriča sadržaj dijaloga ili narativnog teksta;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savlada tehnike čitanja;

- dalje savladava pravila grafije i ortografije kao i najznačajnije nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume elemente nečije biografije, odnosno curriculum vitae;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke, telefonske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od uglavnom poznate jezičke građe;

- razume logičke odnose između rečenica i dužih celina;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i izvestan broj nepoznatih reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- savlada osnovna pravila ortografije i karakteristične izuzetke;

- piše svoj *curriculum vitae;*

- piše kratke sastave (do 150 reči), posebno one u kojima se pripovedaju događaji u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- piše kraće celine (do 150 reči), na osnovu datih elemenata, vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja i iskaže svoje mišljenje o temi;

- piše kratka neformalna pisma, elektronske poruke, telefonske poruke raznovrsnog sadržaja;

- prepriča i preformuliše sadržaj obrađenog dijaloga ili a uz izdvajanje bitnih elemenata i poštovanje logičkih odnosa između delova teksta (do 150 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Obratiti se grupi na formalan način	¡Señoritas y señores, tengo el honor de...!
Tražiti informacije razne vrste	Perdone, ¿dónde puedo encontrar un restaurante bueno?
Iskazati sud o nekome ili nečemu	A mi me parece... (No) creo que...Pienso que...
Govoriti o svojim ili tuđim iskustvima	La noche pasada nos lo pasamos la bomba.
Iskazati nesigurnost u vezi s prošlim događajima	Tengo miedo de que no hayan llegado a tiempo. No estoy segura de que se lo hayan dicho.
Iskazati pretpostavku u vezi sa nečim	Espero que sepas...
Izraziti mogućnost u sadašnjem/budućem trenutku	Si tengo dinero, iré al cine.
Izraziti nemogućnost u sadašnjem trenutku	Si tuviera dinero, viajaría a España.
Izraziti pretpostavku u vezi s prošlim događajima	Si se lo hubiera dicho, lo habría terminado a tiempo.
Iskazati učtiv zahtev	Perdone, pero necesito que me acompañe.
Opisati osobe i situacije vezane za prošlost	Fue un fin de semana muy divertido. Lo pasamos muy bien. Mi padre salió para saludarle...
Dati precizna uputstva u vezi sa raznim radnjama	Para preparar un bocadillo, es necesario hacer lo siguiente...
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Debería terminar el trabajo antes del miércoles. A partir del jueves tengo que estudiar.
Iskazati osobine predmeta	Es un objeto cuadrado, pesa mucho/poco, está hecho de...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	¿Sabes lo que me pasó el otro día?
Tražiti od drugoga da govori o svojim doživljajima i iskustvima	No me comentaste el final de esa película que viste la semana pasada.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica, školski sistem, sva sredstva i vidovi savremene komunikacije, stereotipi (diskutovati o uvreženim predrasudama i opštom mestima), zaštita životne sredine, zaštita životinja i društveno korisne aktivnosti.

U realizaciji nastave, aktivnosti treba organizovati uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Španije.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Član

Pravila o izostavljanju člana.

Izostavljanje, odnosno upotreba člana u nabrajanjima.

Imenica

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi.

Augmentativi i diminutivi.

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice, glagola i priloga: *sacacorchos, rascacielos, parabrisasa, limpiaparabrisas* i sl.).

Pridev

Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja u odnosu na imenicu (*es un hombre grande, es un gran hombre*)

Zamenice

Proširivanje znanja o sistemu zamenica, ličnih, pokaznih i prisvojnih

conmigo, contigo,...

mismo

Glagol

Osnovna značenja i upotreba prošlih vremena indikativa i subjunktiva u složenim zavisnim rečenicama, kao i u naredbama i uzvičnim rečenicama

Prilog

Klasifikacija priloga na osnovu morfoloških osobina (prosti, izvedeni, složeni prilozi i priloški izrazi).

Predlog

Prosti i složeni predlozi, osnovni principi upotrebe, razlike i sličnosti

Sintaksa

Zavisne rečenice:

finales, causales, consecutivas, temporales, concesivas, modales, comparativas,...

Kondicionalne rečenice

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

ITALIJANSKI JEZIK
(početni nivo)

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci za drugi razred, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju drugog razreda, učenik treba da:

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset kraćih rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji većinom sadrže jezičku građu obrađenu tokom prvog i drugog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti;

- postavlja pitanja predviđena programom za drugi razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta ili na jednostavnu svakodnevnu situaciju;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane); stupi u dijalog i u okviru 6 do 8 replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog i drugog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko kratkih rečenica saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, praznik, neki uspeh, Novu godinu, Božić, Uskrs.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume, globalno i selektivno, sadržaj elektronske poruke, telefonske pisane poruke, telegrama i kratkog neformalnog pisma;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i nepoznate reči, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše složenije rečenice i tekstove do 80 reči na osnovu datog modela;

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu ili njega lično;

- piše rečenice izolovano ili u kraćim celinama (do 80 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše jednostavne elektronske poruke, telegrame i kratka neformalna pisma;

- izdvoji najbitnije elemente iz obrađenog dijaloga ili teksta i preformuliše sadržaj uz korišćenje savladane jezičke građe (do 80 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Istaći zahtev ili želju	Voglio farlo! Desidererei andarci con te.
Ponuditi nekoga nečim	Prendine anche tu. Serviti. Non fare complimenti
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Mi piace quella gonna. Secondo lui, invece, è troppo corta.
Iskazati osete ili strah	Sento freddo. Ho paura di prendere un raffreddore
Informisati se o redu vožnje	A che ora parte il treno per Milano? Quand'è il volo per Napoli? Il treno delle 2 è in ritardo?
Iskazati svoje mišljenje	Secondo me, non è giusto. Per me va bene.
Opisati osobu ili mesto	È un posto carino, la sera ci sono tanti giovani, si può anche ballare.
Dati savet	Faresti meglio a pensarci due volte. Prima dovr sti informarti per bene.
Izraziti neslaganje	Io invece non ci sto.
Iskazati zamerku nekome ili nečemu	Hai fatto male a dirglielo. Il film non è per niente interessante.
Dogovarati se	Ci troviamo dopo la scuola al solito posto, oppure facciamo come ieri?
Pripovedati prošle događaje	Ieri faceva brutto tempo quando mi sono alzata...
Kupovati	Scusi, cercavo dei pantaloni bianchi. Ne avrebbe una misura più grande?
Razgovarati o planovima za	Quest'estate andrò in Italia, ci resterò un paio di mesi.

budućnost	
Opisati odnos s nekom osobom	Lei è simpatica, andiamo d'accordo, anche se qualche volta litighiamo per delle sciocchezze.
Komunicirati telefonom	Pronto? Ciao, è la terza volta che ti chiamo, perché non rispondi al cellulare?

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (zanimanja članova porodice, vođenje domaćinstva, ishrana, opis mesta, škola (problemi učenika, sistem obrazovanja lični stav učenika prema školi), slobodno vreme, druženje, muzika, sport značajni kulturni spomenici i istorijski događaji, putovanja, snalaženje u stranoj zemlji.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Pravilna upotreba akcenta. Pravilna upotreba apostrofa.

Sintaksa

Zavisne rečenice: vremenska sa *quando, mentre, mentre che, dopo che.*

Uzročne: *Vado a passeggio perché fa bel tempo.*

Namerne: *Siamo in Italia per imparare la lingua italiana.*

Uzvične: *Che vergogna!*

Nezavisne složene rečenice: *I due amici sono al bar e parlano di come hanno passato il fine settimana.*

Neupravni govor:

a) izjave: *Tuo zio dice che Belgrado è una bella città.*

b) molbe, zahtevi, naredbe: *Ti ha chiesto di avere pazianza e di aspettare ancora dieci minuti.*

v) pitanja: *Roberto domanda a Paolo se marta è italiana.*

Član

Proširivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana.

Najvažnija pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice.

Upotreba člana uz geografske pojmove.

Imenica

Množina imenica *(nomi mobili) (il ragazzo, la ragazza, il professore, la professoressa, l`uomo, la donna...),* imenice na - tore: *-l`attore, l`attrice.*

Imena životinja, voćaka i plodova.

Zamenice

Nenaglašene lične zamenice u funkciji indirektnog (*mi, ti, Le gli, le, ci, vi, gli*) i direktnog objekta (*mi, ti, La, lo, la, ci, vi, li, le*).

Mesto nenaglašenih ličnih zamenica uz glagol, uz modalne glagole, uz oblike infinitiva, participa prošlog (*passato prossimo*).

Združeni oblici nenaglašenih ličnih zamenica.

Povratne zamenice.

Pridevi

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, relativni superlativ. Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga *molto, troppo.* Sufiks - *issimo.*

Troppo, molto, parecchio, tanto, poco u funkciji prideva.

Pridev *bello* i *quello*

Brojevi do 1000 i više hiljada.

Glagol

Prošlo nesvršeno vreme (*imperfetto*) pravilnih i nepravilnih glagola. Upotreba imperfekta.

Pretprošlo svršeno vreme (*trapassato prossimo*).

Prošlo vreme pogodbenog načina (*condizionale passato*).

Upotreba pogodbenog načina.

Prilog

Poređenje priloga

Načinski prilozi na *-mente*

Troppo, molto, parecchio, tanto, poco u funkciji priloga (*Abbiamo mangiato tanto. Hanno bevuto parecchio*)

Predlozi

Proširivanje znanja o upotrebi predloga.

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o italijanskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju trećeg razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i jednostavna objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset do četrnaest rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji sadrže isključivo jezičku građu obrađenu tokom prvog, drugog i trećeg razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- postavlja pitanja predviđena programom za prvi, drugi i treći, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevnu situaciju ili na predmet njegovog interesovanja;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane, davanje saveta, sugerisanje);

- stupi u dijalog i u okviru 8 do 10 replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog, drugog i trećeg razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko rečenica saopšti sadržaj dijaloga ili narativnog teksta, ili opiše situaciju, mesto, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savladava osnovna pravila grafije i ortografije uz uočavanje pravilnosti i nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od pretežno poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži poneku nepoznatu reč, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja i uočava pravilnosti i nepravilnosti;

- piše kratke tekstove na osnovu datog modela (do 100 reči);

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u njegovoj okolini ili njega lično;

- piše kraće celine (do 100 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše kratka neformalna pisma raznovrsnog sadržaja;

- prepriča, rezimira obrađeni dijalog ili tekst uz izdvajanje najbitnijih elemenata i preformulisanje sadržaja (do 100 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Obratiti se nekome na formalan način	Permette? Avevo bisogno di un'informazione...
Poželeti sreću	Tanti auguri! In bocca al lupo!
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Mi piace quella gonna. Secondo lui, invece, è troppo corta.
Pohvaliti nekoga	Brava! Complimenti! Sei un drago!
Podeliti s nekim radost, ili izraziti saosećanje	Congratulazioni! Le mie condoglianze, signora. Mi dispiace per Marcello.
Tražiti razna obaveštenja o trećoj osobi ili o nekom predmetu, mestu i sl.	Di dove è quella ragazza? Come ha fatto a trovarci?
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Devi studiare fino alle tre, poi sei libero.
Iskazati nesigurnost	Io non saprei che dire, temo di sbagliare.
Iskazati pretpostavku	Sarebbe un amico di Luigi. Se andasse a casa, potrebbe prendere il pallone buono.
Tražiti informacije razne vrste	Da quando l'autobus non si ferma qui?

Iskazati učtiv zahtev	Dovrebbe seguirmi, signore.
Dati razna uputstva i informacije (u vožnji, tokom šetnje, u učionici)	Gira a destra, va' dritto, frena, accostati al marciapiede.
Iskazati osnovne osobine predmeta	Avevo un libro dalle copertine rosse, di 200 pagine circa, che parla dei Maya.
Obavestiti druge o svojim doživljajima	Mi è capitato, l'altro giorno, di incontrare Cristina mentre andavo dal droghiere.
Tražiti od drugoga da priča o svojim doživljajima i iskustvima	Non hai finito di raccontare quello che ti è successo alla partita.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: problemi porodice i pojedinca, život u gradu, specifičnosti svakodnevnog života, društvena kretanja. mogućnosti obrazovanja, savremene tehnologije (kompjuter, mobilna telefonija i sl.), slobodno vreme, druženje, muzika, sport, putovanja, ekologija.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Član

Upotreba člana uz vlastita imena: *Il buon Carlo, la Magnani...,* imena gradova *L`antica Roma... Il Cairo, la Mecca, L`Aia...*

Imenica

Neke nepravilnosti imenica muškog i ženskog roda (*il poeta -i poeti, la guardia...*)

Defektne imenice sa oblicima samo za jedninu ili množinu (*gli occhiali, le forbici...*)

Zamenice

Pregled svih oblika združenih nenaglašenih zamenica.

Nenaglašene lične zamenice, refleksivne zamenice uz oblike infinitiva, gerunda, imperativa, apsolutnog participa i rečcu ecco

Povratne zamenice

Relativne zamenice (oblici *che, cui* i *il quale*)

Pridevi

Oblici prideva *santo*

Sintetički (organski) oblici komparativa i superlativa (relativnog i apsolutnog) prideva *piccolo, grande, buono, cattivo.* Razlika u značenju između analitičkih i sintetičkih oblika komparativa i superlativa (*più grande: maggiore; più buono: migliore*).

Alteracija prideva, lažna alteracija.

Glagoli

Zapovedni način (*Imperativo*). Odrični oblici zapovednog načina

Glagolski prilog sadašnji, gerund (*Gerundio*) Upotreba gerunda,

Struktura *stare + gerundio* (*Sto leggendo un libro interessante*)

Konjunktiv sadašnjeg vremena (*Congiuntivo presente*), prošlo vreme konjunktiva (*Congiuntivo passato*). Upotreba konjunktiva u zavisnim rečenicama.

Prošlo nesvršeno vreme konjunktiva (*Congiuntivo imperfetto*), pretprošlo svršeno vremena konjunktiva (*Congiuntivo trapassato*). Upotreba konjunktiva u zavisnim rečenicama.

Prilozi

Poređenje priloga bene, male, molto, poco.

Predlozi

Upotreba predloga u raznim vrstama rečenica. Predloški izrazi.

Sintaksa

Relativne rečenice: *Questo è il libro che mi piace di più.*

Komparativne: *Hanno portato meno di quello che avevo aspettato.*

Posledične: *Sono talmente stanco che non riesco di stare in piedi.*

Subjekatske, objekatske

Leksikologija

Građenje imenica sufiksima -ante, -ente, -enza, -ezza, -eria... (cantante, partenza, dolcezza...)

Alteracija imenica i prideva.

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o italijanskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

IV razred
oba tipa gimanzije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju četvrtog razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja, iskazane prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji uglavnom sadrže prethodno obrađenu jezičku građu;

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- u potpunosti savlada izgovor glasova;

- pravilno reprodukuje osnovne intonacijske sheme;

- koristi spontano ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- spontano stupa u razgovor u okviru obrađene tematike i govornih činova;

- postavlja pitanja predviđena Programom, koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevne situacije, na događaje u prošlosti, na namere sagovornika ili na predmet njegovog interesovanja;

- stupi u razgovor telefonom;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica, iskaže mišljenje o nizu pitanja;

- u nekoliko rečenica ispriča lični doživljaj u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- ispriča sadržaj dijaloga ili narativnog teksta;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh;

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savlada tehnike čitanja;

- dalje savladava pravila grafije i ortografije kao i najznačajnije nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume elemente nečije biografije, odnosno curriculum vitae;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke, telefonske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od uglavnom poznate jezičke građe;

- razume logičke odnose između rečenica i dužih celina;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i izvestan broj nepoznatih reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- savlada osnovna pravila ortografije i karakteristične izuzetke;

- piše svoj *curriculum vitae;*

- piše kratke sastave (do 150 reči), posebno one u kojima se pripovedaju događaji u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- piše kraće celine (do 150 reči), na osnovu datih elemenata, vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja i iskaže svoje mišljenje o temi;

- piše kratka neformalna pisma, elektronske poruke, telefonske poruke raznovrsnog sadržaja;

- prepriča i preformuliše sadržaj obrađenog dijaloga ili a uz izdvajanje bitnih elemenata i poštovanje logičkih odnosa između delova teksta (do 150 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	Realizacija govornih činova
Obratiti se grupi na formalan način	Signori, guardino questi affreschi!
Tražiti informacije razne vrste	Scusi, da che parte è Piazza Italia? Per andare a Sperlonga che strada devo fare?
Iskazati sud o nekome ili nečemu	Secondo me non è nel giusto. Mi sa che non va avanti in questo modo..
Govoriti o svojim ili tuđim iskustvima	Quella volta mi sono divertito un mondo.
Iskazati nesigurnost u vezi s prošlim događajima	Temo che non abbiano fatto in tempo. Non sono sicuro che sia andata così.
Izraziti pretpostavku u vezi s prošlim događajima	Direi che non se la siano sentita di farlo. Se ci avessero provato, ci sarebbero riusciti.
Iskazati učtiv zahtev	Scusi, per favore dovrebbe seguirmi.
Opisati osobe i situacije vezane za prošlost	Era molto allegro e spensierato; non so cosa gli sia successo dopo.
Dati precizna uputstva u vezi sa raznim radnjama	Per spegnere il computer devi fare le seguenti operazioni...
Dati informaciju o vremenskim okvirima	Devi finirlo entro giovedì, altrimenti sono guai

neke radnje	
Iskazati osobine predmeta	È un oggetto tondo, pesante, liscio, freddo al contatto, si direbbe fatto di ferro o acciaio...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	Lo sapete che cosa mi è successo l'altro giorno, all'allenamento?
Tražiti od drugoga da govori o svojim doživljajima i iskustvima	Non ci hai detto niente di come è andata a finire ieri sera con Loredana.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica, školski sistem, sva sredstva i vidovi savremene komunikacije, stereotipi (diskutovati o uvreženim predrasudama i opštim mestima), zaštita životne sredine, zaštita životinja i društveno korisne aktivnosti.

U realizaciji nastave, aktivnosti treba organizovati uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Italije.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Ortografija

Imenice s etimološkim "*i*" (*crociera, coscienza* i sl.).

Deljenje reči na slogove.

Član

Pravila o izostavljanju člana. Glagoli *nominare, eleggere, dichiarare.*

Izostavljanje, odnosno upotreba člana u nabrajanjima.

Imenica

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi.

Lažne alteracije.

Imenice sa dvojnim oblicima za množinu (*nomi sovrabbondanti*).

Imenice sa nepravilnom množinom (*tempio - templi, dio - dei* i sl.).

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice, glagola i priloga: *lavastoviglie, lavasciuga; buttafuori; benestare* i sl.).

Pridev

Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja u odnosu na imenicu (deskriptivna i distinktivna funkcija prideva).

Neodređeni pridevi: *ogni, qualche, qualunque, qualsiasi.*

Prisvojni pridev *altrui.*

Zamenica

Pokazne zamenice *costui / costei / costoro; colui / colei / coloro.*

Pokazne zamenice *questi, quegli.*

Neodređene zamenice *chiunque* i *altri.*

Glagol

Passato remoto pravilnih i nepravilnih glagola.

Osnovne informacije o davnoprošlom svršenom vremenu (*Trapassato remoto*).

Osnovna značenja i upotreba prošlih vremena.

Apsolutna upotreba:

gerunda sadašnjeg i prošlog (*gerundio presente, gerundio passato*)

participa prošlog (*participio passato*).

Particip prezenta (*participio presente*) s glagolskom vrednošću (*La fontana ha una statua raffiguarante un pesce*).

Prilog

Klasifikacija priloga na osnovu morfoloških osobina (prosti, izvedeni, složeni prilozi i priloški izrazi).

Prilog *dovunque.*

Predlog

Razlikovanje priloga od predloga (*È entrato dentro; È entrato dentro la casa*).

Sintaksa

Zavisne rečenice:

- limitativa (Per quello che ne sappiamo, non dovrebbe piovere).

- eccettuativa (Ci vediamo stasera, a meno che...).

- esclusiva (È andato via senza che abbia detto niente).

Hipotetički period.

Upotreba *imperfetta* umesto *condizionale passato* i *congiuntivo trapassato* u irealnim hipotezama.

Upotreba *imperfetta* umesto *condizionale passato* u službi budućnosti u prošlosti.

Slaganje participa prošlog u funkciji vremenske ili uzročne rečenice sa: objektom (kod prelaznih glagola: *Prese le chiavi, marco usci di corsa*); subjektom (kod neprelaznih i povratnih glagola: *Tornata a casa, Luisa fece una doccia*).

Zavisna vremenska rečenica koja temporalno prethodi glavnoj: eksplicitne (*trapassato prossimo*) i implicitne varijante (*infinito passato, gerundio passato, participio passato*).

Kauzativno fare i nenaglašene lične zamenice (*Fammi vedere. L`ho pregato di non farglielo toccare*).

Izmeštanje priloške odredbe za mesto ispred predikata i upotreba rečca *ci* i *ne(A Firenze ci vado spesso. Di amici ne ho tanti).*

Pasivna struktura *andare + participio passato (Questo vino va bevuto subito).*

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o italijanskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program drugog stranog jezika namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa i to s jedne strane čini zaokruženu celinu sa programom stranih jezika za osnovnu školu, obezbeđujući tako kontinuitet učenja stranog jezika započetog u osnovnoj školi, ili pak početak učenja drugog stranog jezika koji se oslanja na iskustva učenja prvog stranog jezika koristeći pozitivan transfer.

Strukturu programa čine:

a) zahtevi i sadržaji koji su zajednički za oba tipa gimnazije;

b) zahtevi i sadržaji koji su diferencirani prema razlikama u fondu časova i ukupnoj orijentaciji datog tipa gimnazije;

- školski pismeni zadaci (za svaki razred posebno, sa razlikama u II, III i IV razredu);

- lektira - za svaki razred posebno (sa razlikama u II, III i IV razredu);

- jezička građa (za svaki jezik i svaki razred posebno, sa razlikama od II razreda);

- književnost (za svaki jezik i svaki razred posebno, u II, III i IV razredu gimnazije društveno-jezičkog smera).

Oblici nastave

Komunikativna nastava stranih jezika se realizuje tako što se primenjuju različiti oblici rada kao npr. rad u grupama i parovima, rad u plenumu ili pojedinačni uz primenu dodatnih sredstava u nastavi (audio-vizuelnih materijala, informaciono-tehnoloških izvora, igara, autentičnog materijala, itd.), kao i uz primenu principa nastave po zadacima (*task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU...*)

Preporuke za realizaciju nastave

U nastavnom procesu neophodno je uskladiti uloge nastavnika, učenika i nastavnih sredstava. Nastavnik mora da dobro odredi koliko vremena na času može da bude potrošeno na frontalna izlaganja i objašnjenja, frontalne aktivnosti kao što su pitanja i odgovori (razlikujući pri tom referencijalna, demonstrativna i test pitanja) kao i na ostale oblike rada.

Nastavnici treba da shvate da su njihovi postupci kojima odražavaju svoje stavove i sposobnosti najvažniji deo okruženja za učenje i usvajanje jezika. Stoga je neophodno da nastavnik prida značaj:

- veštinama podučavanja;

- veštinama organizovanja rada u učionici;

- sposobnostima da sprovodi istraživanja prakse i da razmišlja o svom iskustvu;

- stilovima podučavanja;

- razumevanju testiranja, ocenjivanja i evaluacije i sposobnostima za njihovo sprovođenje;

- znanjima i sposobnostima da predaje sociokulturne sadržaje;

- intekulturnim stavovima i veštinama;

- znanjima o estetskoj vrednosti književnosti i sposobnostima da razvije takvo razumevanje kod učenika;

- sposobnostima za individualizaciju rada u odeljenju u kojem nastavu pohađaju tipovi učenika s različitim sposobnostima za učenje.

Ovi relevantni kvaliteti i sposobnosti se najbolje razvijaju kada nastavnik:

- nadgleda, prati rad i održava red u učionici

- stoji na raspolaganju učenicima i pruža im individualne savete

- preuzme ulogu supervizora i facilitatora uvažavajući primedbe u vezi sa njihovim učenjem, reagujući na njih i koordinirajući njihove aktivnosti.

Stoga se u nastavi stranih jezika preporučuju sledeće aktivnosti kojima se garantuje najefikasnija realizacija nastavnog programa, i to su:

- slušanje i reagovanje na naloge i/ili zadatke u vezi sa tekstom koji čita nastavnik ili koji učenici čuju sa zvučnih zapisa;

- rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije, itd.);

- manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.);

- debate i diskusije primerene uzrastu (debate predstavljaju unapred pripremljene argumentovane monologe sa ograničenim trajanjem, dok su diskusije spontanije i nepripremljene interakcije na određenu temu);

- obimniji projekti koji se rade u učionici i van nje u trajanju od nekoliko nedelja do čitavog polugodišta uz konkretno vidljive i merljive proizvode i rezultate;

- usklađivanje Programom predviđene gramatičke građe sa datim komunikativnim funkcijama i temama, i to u sklopu jezičkih aktivnosti razumevanja (usmenog) govora i pisanog teksta, usmenog i pismenog izražavanja i medijacije;

- evaluacija (formativna koja se sprovodi tokom godine i služi nastavniku da usmerava dalji tok nastavnog procesa i sumativna na kraju godine koja ukazuje na ostvarenje ciljeva i zadataka) i samoevauacija (jezički portfolio) učeničkih postignuća.

OBRAZOVNI STANDARDI NA KRAJU IV RAZREDA

SLUŠANJE

Učenik će moći da razume pojedinačne rečenice i kraće tekstove u vezi sa njima poznatim temama, razume suštinu jasno formulisanih poruka jednostavnog sadržaja i nedvosmislene sadržaje sa audio vizuelnih zapisa.

Učenik može da:

- razume i u određenoj meri koristi zahteve, uputstva i jednostavne naloge (u školi, u sportu i igri);

- razume bitne pojedinosti iz razgovora o svakodnevnim aktivnostima ako se radi o njegovoj porodici, prijateljima, interesovanjima i temama kao što su škola i slobodno vreme i da na odgovarajući način reaguje na njih;

- prepozna i izdvoji bitne informacije u jednostavno formulisanim objašnjenjima i uputstvima (putokaz, uputstvo za igru) i da se na odgovarajući način ophodi prema njima;

- razume kratke i više puta ponavljane i jednostavno formulisane iskaze, izdoji bitne informacije i da adekvatno reaguje na njih (polazak i dolazak dolasku vozova ili autobusa, reklame na radiju i televiziji);

- uz više ponavljanja razume pesme, priče i audio scene sa audio-vizuelnog zapisa (animirani filmovi i kraće filmske sekvence);

- razlikuje osnovne strategije razumevanja slušanjem (selektivno izdvajanje informacija i globalno razumevanje).

GOVOR

INTERAKCIJA

Učenici će na ovom nivou moći da u jednostavnim rutinskim situacijama razmenjuju informacije o poznatim temama i o temama koji su u domenu ličnog interesovanja, uzvraćaju pitanja sagovorniku i da jednostavnim jezičkim sredstvima saopšte svoje mišljenje, odnosno da reaguju na mišljenje drugih.

Učenik može da:

- izveštava o stvarima koje je sam doživeo;

- opiše delatnosti kojima se bavi, navike i aktivnosti iz svakodnevnog života;

- informiše o planovima, rezultatima i dogovorima;

- opiše i objasni svoja interesovanja i iskaže svoje naklonosti;

- jednostavnim jezičkim sredstvima formuliše sopstveno mišljenje, obrazloži ga i odgovori na jednostavna pitanja;

- uz pomoć gestike i mimike sagovornika zaključi i ono što tokom razgovora ne razume;

- prepozna svrhu gestike, mimike, intonacije i naglašavanja u razgovoru kao i da ih sam ciljno koristi.

MONOLOŠKO IZLAGANJE

Učenik može na ovom nivou da održi prezentaciju o poznatoj temi iz oblasti ličnog iskustva i interesovanja, koristeći jednostavne povezane rečenice prethodno uvežbane poštujući koherenciju i upotrebljavajući osnovne elemente za smisleno povezivanje rečenica.

Učenik može da:

- informiše o planovima, događajima i rezultatima;

- opiše delatnosti, navike i aktivnosti iz svakodnevnog života;

- izveštava o ličnim doživljajima i interesovanjima;

- opiše i objasni svoja interesovanja i iskaže svoje naklonosti;

- svoje izlaganje odmereno dopuni gestikom i mimikom.

ČITANJE

Učenik može na ovom nivou da razume bitne izjave u jasno strukturisanom tekstu i da iz njega izdvoji važne informacije.

Tekstovi se odnose na situacije i teme koje su bliske mladima i od značaja za njihov svakodnevan život.

Učenik može da:

- čita na glas duže delove teksta razumevajući njihov smisao;

- razume zahtevnija uputstva za rad i vežbanja kao i zaključke i rezimee do kojih je samostalno došao;

- izdvoji u jednostavnim kraćim, stručnim tekstovima i uputstvima (brošure, prospekti), važne informacije i detalje;

- razume jednostavne pesme, adaptirane pripovetke vezane za omladinsku literaturu i dramske tekstove;

- primenjuje različite strategije razumevanja pročitanog teksta (globalno, selektivno i detaljno čitanje).

PISANJE

Učenik na ovom nivou može da napiše tekst koristeći jednostavne fraze i rečenice

Učenik može da:

- sastavi lično saopštenje (kratko pismo) u kojem se zahvaljuje, izvinjava, dogovara ili odgovara na pitanje;

- jednostavnim jezičkim sredstvima izveštava o interesantnim događajima, opisuje svoje hobije i interesovanja i pita druge o istim tim stvarima;

- proširi date tekstove, dopuni, preinači ili pak da sastavi tekst prema datom modelu;

- ono što je čuo, pročitao, video ili doživeo reprodukuje kratkim i jednostavnim rečenicama i na jednostavan način iznese svoje mišljenje.

ITALIJANSKI JEZIK
(DRUGI STRANI JEZIK - V, VI, VII I VIII GODINA UČENJA)

II razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

Složena rečenica

Eksplicitne zavisne rečenice:

finale (Lo faccio perchè voi siate felici)

causale (Sono triste perchè ho sbagliato)

concessiva (Guardo il film, benchè non mi interessi) s odgovarajućim veznicima: *perchè/affinchè; sebbene/benchè/anche* se; *poichè/ siccome* i sl.

Zavisna rečenica u konjunktivu

Konjunktiv prošlih vremena *(congiuntivo passato, congiuntivo imperfetto, congiuntivo trapassato)* - oblici i upotreba (receptivno).

Izražavanje:

bojazni: **Temo che oggi faccia freddo.**

želje: *Spero che Maria venga.*

zapovesti, volje: *E' necessario che tu finisca questo lavoro.*

Pogodbeni način *(condizionale presente, condizionale passato)*.

Hipotetične rečenice (realne, potencijalne, irealne, mešovite):

Se fa bel tempo, andiamo in gita.

Se facesse tempo andremmo in gita.

Se avesse fatto bel tempo, saremmo andati in gita.

Se avesse fatto bel tempo stamattina, adesso saremmo in gita.

Upravni i neupravni govor (potvrdne, odrične i upitne rečenice, imperativ).

Glagol

Imperativ:

Imperativ glagola *avere, essere, sapere.*

Član

Upotreba člana uz prisvojni pridev, imenicu i opisni pridev *(Il mio fratello maggiore).*

Osnovna pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice. (*Vado a Milano. La mia Roma è cambiata molto. Torno dalla Francia mercoledi).*

Imenica

Imenice bez oblika množine ili jednine.

Množina imenica na *-co, -ca, -go, -ga.*

Imenice s nastavkom -ista, -tore, -aio; drugi sufiksi za izvođenje imena vršioca radnje.

Imenice centinaio i migliaio i njihova množina.

Pridev

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, superlativ.

Sintetički (organski) oblici komparativa i superlativa (relativnog i apsolutnog) prideva *piccolo, grande, buono, cattivo;* razlika u značenju.

Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga assai, molto, troppo. Sufiks -*issimo*.

Redni brojevi (1. - 10.); nastavak *-esimo* za građenje ostalih rednih brojeva.

Prisvojni pridevi *altrui* i *proprio*.

Nepromenljivi pridevi.

Osnovni sufiksi za alteraciju prideva.

Zamenica

Združeni oblici nenaglašenih zamenica.

Relativna zamenica *cui*.

Sintagma član (sa predlogom ili bez njega) + *cui* sa relativno - posesivno vrednošću.

Zamenica *si* i njeno značenje (povratno, bezlično, pasivno).

Rečca *ecco* i nenaglašene lične zamenice.

Rečce

Rečce *ci* i *ne* i nenaglašene zamenice *lo, la, li, le.*

Rečca *ne* s priloškom *(Ne torno adesso)* i zamenićkom vrednošću *(Marco? Ne parliamo spesso).*
Rečca *ci* sa zamenićkom vrednošću *(Marco? Ci ho parlato ieri).*

Leksikografija

Učenik treba da se obuči da pravilno koristi rečnik, i da se upozna sa nekim osnovnim pojmovima iz oblasti leksikografije. Opis **odrednice** u rečniku.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasiv

Sa glagolom *venire*.

Sa glagolom *andare*.

Nelični glagolski oblici

Infinito

Infinito passato

Particip prošli *(participio passato).*

Particip prezenta *(participio presente).*

Futuro anteriore (predbuduće vreme)

Quando sarai arrivata a Firenze sarai stanca.

Passato remoto pravilnih glagola.

Složena rečenica

(ukazati na upotrebu konjunktiva u nekima od ovih rečenica)

- vremenska,

- relativna.

Bezlične konstrukcije

E' meglio che, è bene che, è utile che, è facile che,

(ukazati na upotrebu konjunktiva u ovim rečenicama).

Član

Upotreba člana uz prisvojni pridev i hipokoristike i uz lična imena *(Il mio caro fratellino; Dov'è la Marisa?).*

Posebni slučajevi upotrebe člana uz geografske pojmove: struktura *In tutta Italia.*

Imenica

Najfrekventnije imenice sa dvojnim oblicima za množinu (*nomi sovrabbondanti*).

Alternativni sufiksi *-etto, -ello, -uccio, -otto.*

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi.

Lažne alteracije.

Pridev

Alterativni sufiksi *-etto, -ello, -uccio, -otto.*

Sufiksi *-enne* i *-ina* za brojeve (u službi označavanja nečijih godina: *quarantenne, sulla quarantina*).

Morfološke odlike prideva *santo, grande*.

Zamenica

Relativna zamenica *il quale.*

Lične zamenice u službi subjekta koje su manje zastupljene u govornom jeziku *(egli, esso, essa, essi, esse).*

Pokazne zamenice *codesto, stesso, medesimo.*

Rečce

Priloška rečca *ci* i nenaglašena lična zamenica u službi direktnog objekta *(Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar).*

Leksikografija

Služenje dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima, rečnicima sinonima i antonima.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

Pasiv

Si passivante.

Nelični glagolski oblici

Gerundio.

Gerundio passato.

Passato remoto nepravilnih glagola.

Stare + gerundio

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Složena rečenica

(ukazati na upotrebu konjunktiva u nekima od ovih rečenica)

- posledična,

- uzročna.

Član

Gradovi koji zahtevaju član *(L'Aia);* upotreba predloga ispred takvih gradova *(Vado malvolentieri all'Aia).* Države koje odbacuju član *(Proviene da Cuba; Vado a Cipro).*

Izostavljanje, upotreba člana u nabrajanjima.

Upotreba člana u poslovicama.

Imenica

Imenice sa nepravilnom množinom (*tempio - templi, dio - dei* i sl.).

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice i prideva: *cavolfiore; cassaforte, francobollo; chiaroscuro* i sl.).

Pridev

Sintetički oblici komparativa i superlativa (relativnog i apsolutnog) prideva *alto* i *basso*.

Sintetičko građenje superlativa apsolutnog pomoću prefiksa *arci-, stra-, iper-, ultra-.* Idiomi sa vrednošću superlativa apsolutnog (*ricco sfondato; stanco morto, ubriaco fradicio* i sl.).

Položaj jednog ili više prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja uz imenicu (deskriptivna i distinktivna funkcija prideva).

Zamenica

Neodređene zamenice ili pridevi: *alcuno, ciascuno, certo, altro, nessuno, parecchio*.

Neodređene zamenice: *nulla, niente, un tale, qualcosa*.

Rečce

Priloška rečca *ci* i nenaglašena lična zamenica u službi direktnog objekta *(Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar).*

Leksikografija

Služenje dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima, rečnicima sinonima i antonima, enciklopedijama, leksikonima.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA DRUGOG STRANOG JEZIKA (UPUTSTVO)

Strukturu programa čine:

a) zahtevi i sadržaji koji su zajednički za date jezike;

b) zahtevi i sadržaji koji su diferencirani po jezicima i prema zahtevima obrazovnog profila.

U izradi ovog programa primenjeni su isti principi kao i u izradi programa prvog stranog jezika, tj. princip spiralnog programiranja. Prilikom usvajanja gradiva insistira se na komunikativnom pristupu, a gramatika se uči u kontekstu.

Nastava drugog stranog jezika ima odlike početne nastave.

Imajući u vidu uzrast učenika koji započinje učenje drugog stranog jezika, programski zahtevi su dati "zgusnutije" nego što je to slučaj u programima prvog stranog jezika.

U početku nastave potrebno je odvojiti oralno od pisanog, radi efikasnijeg prisvajanja izgovora i karakteristične intonacije. Oralna nastava treba da traje do dve nedelje. U početnoj fazi korišćenje audiovizuelnih sredstava i tehnike totalnog fizičkog odgovora olakšava inicijalno usvajanje lingvističkog sistema stranog jezika i umanjuje eventualne teškoće koje nastaju kao posledica interferencije maternjeg jezika i prvog stranog jezika.

Efikasnost ostvarivanja nastave stranih jezika uslovljena je aktivnim učešćem svakog učenika u vaspitno-obrazovnom procesu i njegovom punom motivisanošću za rad. To se može postići izvođenjem nastave u grupi do 20 učenika i korišćenjem odgovarajućih nastavnih sredstava i oblika rada.

Pismeno izražavanje se neguje odgovorima na pitanja, pisanjem teza za opis, rezimea, pisama kraćih sastava, popunjavanjem formulara i sl.

Gramatika se tumači u meri koja je neophodna za shvatanje zakonitosti jezika, a usvaja primenom različitih tipova komunikativnih vežbi u kojima se gramatička forma pojavljuje kao sastavni deo nosioca značenja jezičke poruke.

Po pravilu, veći deo raspoloživog vremena (2/3 od ukupnog fonda časova) treba posvetiti interaktivnom i aktivnom učenju, i razvijanju umenja, kroz aktivan i kreativan rad učenika na času. Učenik je u centru nastavnog procesa, a nastavnik organizator i koordinator učeničkih aktivnosti.

Predložena tematika je odabrana tako da ne remeti normalno usvajanje jezika. Zasniva se na zadacima nastave i treba da doprinese uspešnoj realizaciji tih zadataka. Teme su date okvirno i ne treba ih poistovećivati sa određenim narativnim tekstom u udžbeniku.

OBRAZOVNI STANDARDI OD I DO IV RAZREDA

U toku I razreda učenik treba da:

- upozna i usvoji fonološki sastav jezika i one prozodijske elemente koji su bitni za usmeno izražavanje i komunikaciju;

- aktivno usvoji oko 350 reči i izraza i ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama;

- osposobi se za jednostavnu usmenu komunikaciju usvajanjem rečeničkih struktura;

- upozna i usvoji osnovna pravila čitanja, osposobi se za čitanje u sebi i razumevanje pročitanog teksta;

- upozna osnovna pravila grafije i ortografije u okviru stečenih znanja.

U toku II razreda učenik treba da:

- usvoji, korektno reprodukuje i koristi u govoru oko 400 novih reči i izraza, ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama;

- usavrši izgovor i intonaciju;

- razvije govorno sporazumevanje, razume sagovornika i učestvuje u razgovoru; samostalno monološki izlaže kraće celine;

- prepoznaje naučne strukture u pisanom jeziku i čita tekstove poznate sadržine sa razumevanjem smisla celine i značenja poznatih reči u novom kontekstu;

- dalje upoznaje pravila ortografije;

- piše kratke sastave na osnovu pitanja, slike ili teze.

U toku III razreda učenik treba da:

- usvoji oko 400 novih reči i izraza, uključi i terminologiju vezanu za struku, ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama u usmenom izlaganju, opisivanju i dijalogu u okviru obrađenih tema;

- osposobi se za razumevanje usmenih izlaganja sagovornika (neposredno ili putem medija);

- dalje se osposobi za razumevanje nepoznatog teksta uz korišćenje rečnika i za pismenu reprodukciju savladanih rečničkih struktura i leksike i pisanje kraćih sastava, pisama i sl;

- osposobi se za korišćenje rečnika i razvijanje samostalnog rada.

U toku IV razreda učenik treba da:

- usvoji oko 350 novih reči i izraza, predviđene morfosintaksičke strukture u spontanom izražavanju i razgovoru o obrađenim temama;

- razume različite rečenične strukture i leksiku u usmenim izlaganjima sagovornika (neposredno ili putem medija) i u tekstovima, šire od obima usvojene jezičke građe;

- osposobi se za davanje osnovnih informacija o našoj zemlji u okviru obrađene tematike i poslova vezanih za struku;

- razvije globalno razumevanje lakših tekstova bez korišćenja rečnika i prepoznaje značenje reči u kontekstu.

LATINSKI JEZIK

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Glagoli

Značenje i upotreba načina. Konjunktiv u nezavisnim rečenicama. Konjunktiv svih vremena u aktivu i pasivu glagola I-IV konjugacije i glagola III konjugacije na - io. Konjunktiv svih vremena glagola esse.

Složenice glagola esse.

Deponentni i semideponentni glagoli. Imperativ prezenta pasiva.

Glagolska imena: participi i gerundiv; gerund i infinitivi.

Perifrastična konjugacija aktivna i pasivna.

Verba anomala: ire, ferre, velle i složenice.

Verba defectiva. Verba impersonalia.

Sintaksa glagolskih imena (konstrukcije)

Ablativ apsolutni sa i bez participa.

Akuzativ s infinitivom (kao objekat i kao subjekat).

Nominativ s infinitivom.

Sintaksa rečenica

Nezavisna rečenica. Nezavisno-upitna rečenica.

Složena rečenica i odnos rečenica u njoj. Način u zavisnim rečenicama. Consecutio temporum. Zavisno-upitne rečenice.

Finalne rečenice

Rečenice posle verba postulandi, impediendi, timendi.

Temporalne rečenice.

Kauzalne rečenice.

Koncesivne rečenice.

Konsekutivne rečenice.

Rečenice sa quin.

Komparativne rečenice.

Kondicionalne rečenice.

Relativne rečenice.

Pismeni zadaci: u prvom polugodištu predviđen je jedan kontrolni (test) i jedan pismeni zadatak, u drugom polugodištu dva pismena zadatka (prevod rečenica sa latinskog na srpskohrvatski jezik i obratno ili prevod lakšeg kontinuiranog teksta sa latinskog jezika uz pomoć rečnika).

Lektira: mitovi i rimske legende u izboru.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastava latinskog jezika u gimnaziji ima odlike početne nastave jer se učenici nisu susretali sa ovim jezikom ali se oslanja na znanja i kompetencije stečene učenjem maternjeg i stranih jezika. Za latinski, koji spada u grupaciju stranih jezika, iako nije govorni jezik, važe isti standardi i pravila Zajedničkog evropskog okvira za žive jezike za određene veštine. Iako se, naime, ovaj predmet u gimnazijama tradicionalistički određuje kao opšteobrazovni predmet, on, u skladu sa savremenim potrebama učenika i napretkom nauke o jeziku, počinje da gubi svojstvo univerzalnosti, a sve više dobija značaj kao integrativni faktor, što se jasno može sagledati iz ciljeva i zadataka nastave ovog predmeta, koja redovno referira na maternji i strane jezike u smislu terminologije, pre svega naučne, što je za obrazovanje i najvažnije. Latinskim se ne govori, ali je on, na svoj način, uslov za komunikaciju, naravno na višem nivou nego što je to svakodnevni govor. Najzad, sporedna korist učenja svakog stranog jezika, pa tako i latinskog, sastoji se u upoznavanju određenih segmenata kulture, rimske, s obzirom da je reč o latinskom jeziku.

Preporuke za ostvarivanje programa:

- Na svakom času treba da bude zastupljen i frontalni i interaktivni način rada; ukoliko je moguće, primeniti kontekstualni pristup, sličan onom koji je zastupljen u učenju stranih jezika, tako da latinski ne bude model univerzitetske nastave u "smanjenom" obimu.

- U nastavi jezika memorisanje se može primenjivati ograničeno vremenski na one sadržaje predmeta koji će se često ponavljati. Učenicima treba skrenuti pažnju na metod učenja: pitanje je ne kako naučiti latinski nego kako primeniti ono što razumemo kao latinski jezik - reč je o praktičnoj upotrebi znanja o jeziku stečenih učenjem latinskog jezika. Učenici treba da vežbaju učenje napamet: tridesetak latinskih izreka ili izraza, eventualno odlomak iz proznog teksta ili pesme ili nekoliko epigrama (po izboru učenika, v. tehnike).

- Treba nastojati da opšte i posebne teme (iz udžbenika) budu nastavna jedinica, sa gramatikom, a ne sama gramatika koju "ilustruju" rečenice ili tekstovi.

- Nastava latinskog podrazumeva da se jezička znanja i kompetencije usvajaju i produbljuju zajedno sa sticanjem znanja iz kulturne istorije. Učenik u tom slučaju lakše i brže usvaja gramatičke strukture i leksiku budući da se vezuju za određene situacije.

- U nastavi latinskog jezika više pažnje treba posvetiti upoznavanju učenika sa obeležjima civilizacije (rimske) nego što se to čini pri učenju drugih stranih jezika, naročito onih koji čine

osnovu evropske civilizacije. U cilju osavremenjivanja nastave koristiti *PowerPoint* prezentacije i internet.

- Na početku nastave latinskog učenicima treba ukratko i jednostavnim rečima objasniti šta im se pruža ovim predmetom i šta se očekuje od njih, koja su njihova prava i obaveze, koji su zahtevi i pravila (ocenjivanja). Bez jasnih i strukturisanih ograničenja učenik ne može sagledati sopstvene mogućnosti i sposobnosti. Pri tom, pravo je učenika da napreduje onako kako njemu odgovara, da se zalaže za ocenu koju želi i da postiže rezultate prema sposobnostima. Uz obavezu nastavnika da regularno ponavlja (neophodna) objašnjenja postiže se progresija koja ne mora značiti napredovanje prema nekim okoštalim merilima.

Nastava latinskog jezika obuhvata sledeće teme koje se obrađuju:

- Klasični (rekonstruisani) i tradicionalni izgovor; akcenat u srpskom i latinskom jeziku; uloga penultime pri naglašavanju višesložnih reči;

- Poreklo svih latiničnih i ćiriličnih pisama od grčkog alfabeta;

- Služenje rečnikom i udžbenikom. Glosar;

- Navođenje latinskih reči (usmeno i pismeno) u poređenju sa srpskim i stranim jezicima;

- Vrste reči u srpskom i latinskom: sličnosti i razlike;

- Nominalne i verbalne kategorije; isto, slično i različito u srpskom i latinskom;

- Imenice: jednina i množina, muški i ženski rod; prirodni i gramatički rod; živi i neživi rod; pravilo srednjeg rod;

- Lične zamenice - subjekat u srpskom i latinskom jeziku;

- Prisvojne zamenice i prisvojni pridevi; upitne zamenice i upitni pridevi;

- Glagoli: lični i nelični oblik i njihova funkcija;

- Nepravilni glagoli;

- Sintaksa glagolskih imena i sintaksa rečenice.

Radi što efikasnije realizacije programa i unapređenja nastavnog procesa nastava latinskog jezika mora da bude interaktivna i interesantna. U tu svrhu preporučuju se razne tehnike rada koje su u velikoj meri slične tehnikama koje se primenjuju u nastavi stranih jezika npr: pogađanje lica ili predmeta, igra po ulogama, lingvistička radionica (pronalaženje srodnih reči), ilustrovanje latinskih poslovica, zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala ("zidne" novine, na sajtu škole ili društvenoj mreži, sa zanimljivim detaljima o znamenitim Rimljanima), čitanje rimske književnosti (u prevodu), organizovanje maskenbala, oblačenje rimske odeće (za to će poslužiti čaršavi) i pravljenje rimskih jela (Apicijev kuvar).

USTAV I PRAVA GRAĐANA

Cilj i zadaci

Cilj nastave ovog predmeta je sticanje elementarne političke kulture i znanja o demokratskom uređenju, položaju građanina, njegovom učešću u vršenju vlasti i političkom životu uopšte.

Zadaci nastave predmeta ustav i prava građana su da učenici:

- prouče sve relevantne pojmove ustava, zakona, drugih pravnih fenomena, političkih institucija i ustavnih principa koji su obuhvaćeni sadržinom predmeta;

- upoznaju ustavna prava i ustavom i zakonima predviđene instrumente i mogućnosti učešća građana u političkom procesu, tj. u vršenju vlasti i političkom životu uopšte - počev od izbora, glasanja na referendumu itd;

- steknu opštu predstavu o uređenju Republike Srbije;

- usvoje vrednosti na kojima se zasnivaju ljudska prava i demokratsko društvo;

- razviju spremnost da deluju u duhu poštovanja demokratskih vrednosti;

- razumeju složenost života u multikulturalnoj zajednici i potrebu uzajamnog uvažavanja i poštovanja različitosti;

- uzmu učešće u životu zajednice, pokreću akcije i preuzimaju odgovornost za lične odluke;

- unaprede sposobnosti za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje informacija iz različitih izvora relevantnih za život u demokratskom društvu;

- unaprede sposobnost iskazivanja sopstvenog stava uz korišćenje argumenata.

IV razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

1. USTAV I PRAVNA DRŽAVA U REPUBLICI SRBIJI

- Obeležja Ustava Republike Srbije od 2006.

- Princip ustavnosti i zakonitosti

- Ustavni sud

- Sudovi u Republici Srbiji

2. DEMOKRATIJA I MEHANIZMI VLASTI U REPUBLICI SRBIJI

- Suverenost naroda i suverenost građana

- Oblici neposredne demokratije

- Višestranački sistem

- Izbori

- Najviši organi državne vlasti u Republici Srbiji (Narodna skupština, Vlada, predsednik Republike)

3. GRAĐANIN I NJEGOVA PRAVA I SLOBODE U REPUBLICI SRBIJI

- Lična prava

- Politička prava

- Ekonomska i socijalna prava

- Prava pripadnika nacionalnih manjina

- Zaštita ustavom garantovanih prava i sloboda

4. DRŽAVNO UREĐENJE I TERITORIJALNA ORGANIZACIJA REPUBLIKE SRBIJE

- Ustavna istorija Srbije

- Teritorijalna autonomija u Republici Srbiji

- Lokalna samouprava u Republici Srbiji

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Polazište u izradi koncepcije sadržaja nastavnog predmeta Ustav i prava građana zasniva se na potrebi da učenici shvate značaj ustavnosti kao istorijskog, civilizacijskog dostignuća u procesu demokratizacije vlasti i ograničavanja birokratske i apsolutističke tendencije u razvoju države i u okviru toga, da upoznaju ustavno uređenje Republike Srbije.

U realizaciji sadržaja programa treba nastojati da se kod učenika razvija kritički odnos prema postojećem i sposobnost prepoznavanja pravnih civilizacijskih vrednosti, kao i spremnost za aktivno učestvovanje u političkom životu zemlje u kojoj živi.

Neophodno je uspostaviti dobru korelaciju sa nastavom istorije, sociologije i drugim društvenim naukama radi svestranijeg sagledavanja problema i nastojanja da se nepotrebno ne ponavlja, ali i da sticanje potrebnih pojmova bude što potpunije sa aspekta sociološkog, ontološkog, gnoseološkog uz korišćenje svih mogućnosti saznanja materijalne istine.

Pri izlaganju sadržaja svakog poglavlja treba poći od teorijskih analiza osnovnih pojmova, postojećih rešenja u praksi naprednih demokratskih zemalja sadašnjeg stanja i kraćeg istorijskog razvoja u Republici Srbiji.

Izučavanje ustava i pravne države u Republici Srbiji podrazumeva da učenici upoznaju nastanak i značenja ustavnosti u naprednim demokratskim zemljama u svetu, ostvarivanje principa ustavnosti i zakonitosti. Posebnu pažnju treba posvetiti ustavnom sudstvu u Republici Srbiji, sudovima i javnom tužilaštvu.

U okviru druge tematske celine uvodno izlaganje treba posvetiti utvrđivanju i sagledavanju pojma suverenosti naroda i, u tom kontekstu, mestu, ulozi i pravu građana da učestvuju u ostvarivanju narodnog suvereniteta. Analiza oblika neposredne demokratije i izbora (izbornog mehanizma) upravo treba da ukažu na ulogu građana i načine ostvarivanja narodnog suvereniteta. Posebnu pažnju treba posvetiti stvarnom demokratskom značenju višestranačkog sistema. Na kraju bi trebalo objasniti položaj i ulogu najviših organa državne vlasti u Republici Srbiji (Narodna skupština, Vlada, predsednik Republike).

Pored upoznavanja učenika sa svim političkim, ličnim, ekonomskim i drugim slobodama i pravima treba posebno objasniti način na koji se građanin štiti od vlasti i kome se pri tom obratiti. Pri obradi

ovih sadržaja obavezno navesti i nekoliko konkretnih primera iz prakse. Uporednom analizom međunarodnih konvencija i deklaracija i pozitivno-pravno priznatih sloboda i prava građana određene države učenici mogu i da samostalno zaključuju o stepenu zaštite ljudskih sloboda i prava građana određene države i drugih lica (stranci, lica bez državljanstva, apatridi). Skrenuti pažnju i na mere koje se preduzimaju prema državama koje ne poštuju ljudska prava i slobode.

U izučavanju tradicije ustavnosti u Republici Srbiji treba ukazati na karakteristična obeležja razvoja ustavnosti u srpskoj državi, donošenje prvih ustava u Srbiji i njihov značaj, kao i na sadašnje stanje. Uporediti sa nekim zemljama sveta, posebno Evrope. Treba objasniti osnovna obeležja teritorijalne autonomije uopšte i u Republici Srbiji. Najzad, treba posvetiti određenu pažnju pojmu lokalne samouprave i lokalnoj samoupravi u Republici Srbiji.

S obzirom na prirodu ovog predmeta, sadržaj programa, cilj i zadatke, rad nastavnika ne sme da se svodi na predavanja "*ex catedra*" već nastavu treba postaviti problemski, uz maksimalno aktiviranje učenika, vođenjem dijaloga, postavljanjem pitanja, traženjem komparacija korišćenjem tekstova iz dokumenata, navođenjem primera iz života. U nastavi se moraju koristiti, pored tekstova iz dokumenata (ustavne odredbe, pojedine odredbe iz konvencija i deklaracija), šeme, grafikoni, slajdovi i odgovarajući filmovi. Potrebno je izbeći ideološku indoktrinaciju učenika, ne glorifikovati neka postojeća rešenja, već razvijati kritički i kreativan odnos učenika uz prihvatanje onih vrednosti koje predstavljaju vrhunsku civilizacijsku tekovinu.

SOCIOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj predmeta sociologija jeste da učenici ovladaju osnovnim sociološkim pojmovima, kako bi bolje razumeli savremeno društvo i uspešnije ostvarili svoju ulogu i mesto u njemu; da učenici steknu primenljiva i funkcionalna znanja o društvenim pojavama, strukturi, razvoju i protivurečnostima savremenog društva, kako bi razvili ključne kompetencije potrebne za život i participaciju u demokratski uređenom multikulturalnom društvu.

Zadaci nastave sociologije su da učenici:

- ovladaju osnovnim znanjima o načinu povezanosti pojedinca, društva i kulture;

- unaprede sposobnosti zauzimanja kritičkog i angažovanog stava prema društvu i društvenim institucijama;

- razviju sposobnosti za ulogu odgovornog građanina, za život i participaciju u demokratski uređenom i humanom društvu;

- usvoje vrednosti i formiraju autonomni vrednosni sistem u skladu sa osnovnim (univerzalnim) vrednostima pravde, istine, slobode, poštenja i lične odgovornosti;

- razviju lični i nacionalni identitet u duhu multikulturalizma, poštovanja i očuvanja nacionalne i svetske kulturne baštine;

- unaprede i prošire opštu kulturu;

- jačaju osetljivost u odnosu na postojanje društvenih nejednakosti (ekonomskih, obrazovnih, rodnih, klasnih, etničkih, globalnih...);

- razviju spremnost za uspostavljanje aktivnog odnosa prema rešavanju društvenih problema;

- unaprede sposobnost da samostalno pronalaze relevantne informacije i da uspostave kritički odnos prema njima;

- unaprede sposobnost svih oblika komunikacije, dijaloga i iskazivanja argumentovanog stava;

- unaprede sposobnost kvalitetne i efikasne saradnje sa drugima (grupnog rada, timskog rada).

IV razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. SOCIOLOŠKI PRISTUP DRUŠTVU

1. Određenje predmeta i metoda sociologije

2. Moderno i savremeno društvo

3. Nastanak sociologije

4. Pojedinac, kultura i društvo

II. DRUŠTVENA STRUKTURA I DRUŠTVENE PROMENE

1. Društvena struktura i sistem: grupe, organizacije, institucije

2. Društvena struktura i sistem: stratifikacija, pokretljivost

3. Društvena struktura i sistem: društvene uloge, društveni položaji, moć, ugled

4. Društvene nejednakosti

5. Društvene promene i razvoj

6. Društvo i stanovništvo

III. OSNOVNE OBLASTI DRUŠTVENOG ŽIVOTA

1. Sfera rada

2. Ekonomski aspekti društva

3. Kultura

4. Religija

5. Politika

6. Etnički aspekti društva

7. Ideologija

8. Porodica

IV. POJAVE I PROBLEMI SAVREMENOG DRUŠTVA

1. Socijalno-patološke pojave

2. Društvo i prostor

3. Ekološki problemi

4. Globalizacija

5. Mladi u savremenom društvu

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program Sociologije u gimnaziji podrazumeva da se njegovo puno ostvarenje realizuje u korelaciji sa drugim nastavnim predmetima kao što su građansko vaspitanje, istorija, filozofija, srpski jezik i književnost, psihologija, ustav i prava građana, muzička kultura, likovna kultura, kao i uključivanjem učenika u različite vannastavne aktivnosti.

Sadržaj programa i način njegove realizacije treba da obezbede ostvarenje postavljenih ciljeva i zadataka predmeta, koji se ne odnose samo na sticanje znanja, već i na formiranje stavova i ovladavanje veštinama značajnim za snalaženje u savremenom društvu. Predviđene sadržaje treba prezentovati kroz četiri veće tematske oblasti, koje tretiraju različite teorijske i praktične aspekte sociologije kao naučne discipline: sociološki pristup društvu; društvena struktura i društvene promene; osnovni oblici društvenog života (ekonomski, kulturni, religijski i politički aspekti društva); pojave i problemi savremenog društva. Važno je da učenici razumeju specifičnost sociološkog pristupa društvu, da uoče sličnosti i razlike sociooloških orijentacija i nivo njihove primenljivosti. Nastavnicima se preporučuje da sa učenicima diskutuju o specifičnostima ovih pristupa, kao i da koriste primere konkretnih sociooloških istraživanja. Učenicima treba omogućiti da u okviru škole organizuju interno sociološko istraživanje na neku od tema za koju su zainteresovani (npr. stavovi mladih o kvalitetu našeg obrazovnog sistema; mladi i slobodno vreme; problem alkoholizma ili narkomanije kod mladih...).

Pojmove poput vrednosti, normi, identiteta i socijalizacije smatramo posebno važnim jer oni predstavljaju neophodni pojmovni aparat za razumevanje osnovnih oblika društvenog života, što će doprineti formiranju autonomnog vrednosnog sistema u skladu sa osnovnim vrednostima pravde, istine, slobode, poštenja i lične odgovornosti i doprineti razvoju ličnog i nacionalnog identiteta uz razvijanje multikulturalizma. Preporučuje se nastavnicima da ove pojmove proširuju i stalno koriste u objašnjenju društvenih pojava, jer je potrebno da učenici uvide da je svet kulture omeđen upravo ljudskim potrebama, normama i vrednostima, da one posreduju između čoveka i društva, i na poseban način oblikuju društvene institucije i čoveka kao individualno i socijalno biće.

Posebnu pažnju treba posvetiti uporednoj analizi različitih sociooloških teorija klasa, što je od ključnog značaja za razumevanje društvene strukture i društvenih promena u savremenom društvu. Nastavnike upućujemo da ovu temu dopune i podacima o raslojavanju, odnosima i glavnim izvorima moći, eliti i kvazieliti unutar srpskog društva.

Tema društvenih nejednakosti je posebno važna, pa je treba obraditi kroz niz raznovrsnih primera, koji govore o različitim oblicima nejednakosti (ekonomskih, obrazovnih, rodnih, klasnih, etničkih,

globalnih...) u odnosu na njihove različite socijalne i istorijske izvore i posledice po pojedinca i društvo. Od nastavnika se očekuje da sa učenicima diskutuje o uzrocima, oblicima i nivoima nejednakosti u našem društvu, kao i načinima za njihovo eventualno ublažavanje ili iskorenjivanje.

Problemu društvene promene i razvoja treba pristupiti kroz stalno prisutno dvojstvo čoveka i društva, svojstva stalnosti i promenljivosti. Upoznavanje učenika sa ranim i savremenim teorijskim konceptima o društvenoj promeni i njenim pokretačkim mehanizmima i oblicima treba kombinovati sa učeničkim radionicama, u okviru kojih će učenici, na osnovu iznetih stanovišta, biti ohrabreni da iznesu vlastito mišljenje o vrstama. kvalitetu i posledicama društvenih promena u našem društvu. Za učenike je posebno važno da razumeju vlastiti položaj unutar socijalne strukture, kao i postojeće socijalne nejednakosti, koje utiču na stepen njihove vlastite socijalne slobode, kako bi bili u poziciji da kritički promisle i odgovore koji je to put ka društvu koji daje podjednake šanse svima, kao i da uvide značaj društvenih promena na ličnom i opštem planu.

Nastavnici u svom radu, uz postojeće udžbenike, treba da koriste i drugu literaturu relevantnu za sociologiju (originalna autorska dela, brojna teorijska i empirijska sociološka istraživanja, stručne časopise, Statistički godišnjak, ali i - internet, specijalizovane sajtove, odgovarajuće probrane filmove, audio ili video zapise, jer su to oblici komunikacije bliski mladima, na kojima se mogu prepoznati i analizirati mnogi problemi života u savremenom svetu. Važno je da sami nastavnici koriste različite izvore informacija i da na njih upućuju učenike, ali i da osposobe učenike da samostalno pronalaze odgovarajuće informacije i da uspostave kritički odnos prema njima.

Priroda sadržaja ovog predmeta omogućava korišćenje različitih oblika rada i nastavnih metoda, koje angažuju učenike i povećavaju njihovu zainteresovanost. Realizacija programa treba da se odvija u skladu sa principima aktivne, problemske i istraživačke nastave, uz usaglašavanje sadržaja sa odgovarajućim metodičkim aktivnostima. Uz tradicionalni, frontalni oblik, neophodno je primeniti i druge različite oblike radioničarskog rada (simultana individualna aktivnost, rad u parovima ili malim grupama, grupna diskusija, debata...) Preporučuje se primena brojnih tehnika aktivnog i kooperativnog učenja, iskustvenog učenja, učenja otkrićem, upoznavanje sa tehnikama istraživačkog rada kao i projektnog rada. Korišćenjem interaktivnih metoda u prezentovanju određenih tematskih oblasti i pojmova učenike treba podstaći da kritički preispitaju vlastita, odnosno lična i socijalna iskustva i interpretiraju ih u sociološkom ključu - na način koji doprinosi boljem razumevanju aktuelnih socijalnih procesa unutar srpskog i šireg globalnog društvenog konteksta. Učenike treba podsticati da pronalaze informacije, da ih kritički procenjuju, da postavljaju relevantna pitanja, da unapređuju kulturu dijaloga, da argumentovano zastupaju ili osporavaju određena stanovišta ili sopstvene stavove. Vrednovanje učeničkog postignuća treba da uključi, pored stepena usvojenog znanja, svaku od pomenutih aktivnosti učenika, jer je to dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije. Potrebno je da kontinuiranu evaluaciju i samoevaluaciju primenjuju kako nastavnici, tako i učenici. Učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ciljeva, zadataka i ishoda predmeta, kao i napredak drugih učenika u grupi, uvek uz odgovarajuću argumentaciju.

PSIHOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave psihologije je da doprinese formiranju zrele, odgovorne, socijalizovane i asertivne osobe kao i podrška razvoju kompetencija značajnih za svakodnevni život i dalji profesionalni razvoj kroz sticanje funkcionalnih znanja o osnovnim karakteristikama psihičkog života i ponašanja čoveka, formiranje stavova i ovladavanje veštinama.

Zadaci nastave psihologije su da učenici:

- steknu osnovna znanjima o psihičkim procesima, osobinama, stanjima i njihovom manifestovanju u ponašanju;

- upoznaju organske osnove i društvene činioce psihičkog života;

- razumeju psihički život osobe kao celinu međusobno povezanih procesa, stanja i osobina;

- razumeju sopstvenu ličnost kao deo društva i sveta oko sebe, uvide značaj otvorenosti za promene i lično angažovanje za sopstveni razvoj i razvoj društva;

- budu samosvesniji, realističniji i odgovorniji prema sebi, drugim ljudima i životnoj sredini;

- ojačaju samosvest i razviju realističnu sliku o sebi, odgovornost prema sebi, drugim ljudima, i životnoj sredini;

- razumeju psihološke osnove međuljudskih odnosa, unaprede komunikacijske veštine, veštine konstruktivnog rešavanja konflikata, asertivnog ponašanja i empatije;

- upoznaju osnovne karakteristike i mogućnosti prevazilaženja frustracija i unutrašnjih konflikata, kao i potencijalnih razvojnih kriza u adolescentnom uzrastu;

- unaprede saradnju sa drugima, kao i sposobnosti za timski rad i negovanje socijalnih i emocionalnih odnosa;

- primenjuju stečena znanja i veštine pri donošenju odluka i rešavanju problema iz svakodnevnog života;

- unaprede sposobnosti za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje informacija relevantnih za psihički život čoveka;

- unaprede strategije i tehnike uspešnog učenja i razviju samoefikasnost i pozitivne stavove prema učenju i obrazovanju tokom celog života;

- unaprede sposobnost argumentacije sopstvenih stavova i kritičkog mišljenja;

- neguju intelektualnu radoznalost, moralno rasuđivanje i stvaralačko mišljenje;

- razumeju koncept mentalnog zdravlja i značaj prevencije, unaprede zdrave životne stilove i primenjuju ih svakodnevnom životu;

- razviju stavove i vrednosti značajne za život u savremenom multikulturalnom i demokratski uređenom društvu zasnovane na poštovanju ljudskih prava, toleranciji, solidarnosti, uvažavanju različitosti i rodne ravnopravnosti.

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I UVODNI DEO

Predmet, grane i metode psihologije

Predmet psihologije; teorijski i praktični zadaci.

Psihološke discipline.

Psihologija i druge nauke.

Metode i tehnike psiholoških istraživanja.

Organske osnove i društveni činioci psihičkog života

Nervni sistem. Čula i centralni nervni sistem.

Lokalizacija psihičkih funkcija. Uloga desne i leve hemisfere kore velikog mozga.

Značaj žlezda sa unutrašnjim lučenjem za psihički život i ponašanje.

Razvoj psihičkog života čoveka. Filogeneza i ontogeneza.

Shvatanja o činiocima psihičkog razvoja jedinke - nativizam, empirizam, teorija konvergencije, društveno-istorijska teorija.

II. OSNOVNE PSIHIČKE POJAVE - PSIHIČKI PROCESI OSOBINE I STANJA

Osećaji i opažaji

Pojam osećaja i opažaja. Uloga draži, čulnog organa, nervnih puteva, moždanih centara u nastanku osećaja i opažaja. Prag draži.

Organizacija opažaja. Uticaj iskustva, motivacije i kulture na opažanje.

Kognitivna obrada informacija.

Pažnja: činioci i osobine pažnje.

Opažanje osoba. Prva impresija. Zakonitosti u formiranju impresije. Greške u opažanju osoba. Opažanje (atribucija) uzroka sopstvenog i tuđeg ponašanja.

Učenje i pamćenje

Pojam i vrste učenja: senzitizacija i habituacija; uslovljavanje i instrumentalno učenje; uviđanje; učenje po modelu.

Vrste učenja prema sadržaju: učenje motornih radnji i veština, verbalno učenje.

Transfer učenja: pojam, vrste i značaj.

Pojam pamćenja. Kratkotrajno i dugotrajno pamćenje. Reprodukcija i prepoznavanje. Kvalitativne promene u sadržajima pamćenja.

Pojam zaboravljanja. Činioci zaboravljanja. Problem prirode pamćenja i zaboravljanja.

Psihološki i fizički uslovi uspešnog učenja. Sposobnosti i motivacija za učenje. Metode uspešnog učenja.

Mišljenje

Pojam mišljenja. Mišljenje kao shvatanje odnosa. Mišljenje i asocijacije. Uloga znanja i iskustva u mišljenju.

Vrste mišljenja: imaginativno i realističko, konvergentno i divergentno.

Pojam i kriterijumi stvaralačkog mišljenja. Tok i faze stvaralačkog mišljenja. Psihološka dimenzija odnosa stvaraoca i sredine.

Kritičko mišljenje.

Razvoj mišljenja i govora. Svojstva dečjeg mišljenja i mišljenja adolescenata.

Intelektualne sposobnosti

Pojam intelektualne sposobnosti. Struktura i merenje intelektualnih sposobnosti. Individualne razlike u intelektualnim sposobnostima.

Emocije

Pojam emocija i emocionalnog reagovanja. Vrste emocionalnih doživljaja.

Emocije i organske promene. Emocije i svest. Shvatanje o prirodi emocija.

Razvoj emocija. Emocionalnost u pubertetu i adolescenciji.

Moralna i estetska osećanja. Međulična naklonost i nenaklonost. Ljubav. Empatija.

Značaj emocija za mentalno zdravlje. Osećanje sigurnosti i uspešna emocionalna razmena.

Sposobnost prepoznavanja sopstvenih i tuđih emocija.

Stres. Psihičke traume. Aksioznost. Psihosomatska oboljenja.

Motivacija

Pojam i vrste motiva. Organski motivi i motivacioni ciklus. Javljanje i razvoj seksualnog motiva. Socijalizovanje bioloških potreba.

Lični i socijalni motivi: sigurnost, samopoštovanje, afektivna vezanost, roditeljski motiv; afilijativnost, motiv postignuća, moralna svest.

Hijerarhija motiva. Sukob motiva.

Motivi intelektualnog rada: radoznalost, istraživanje, nivo aspiracija, standardi uspešnosti, poznavanje rezultata.

Zadovoljenje i osujećenje motiva. Spoljašnje i unutrašnje prepreke zadovoljenju motiva.

Frustracije i konflikti.

Realističko i nerealističko reagovanje na frustracije i konflikte.

Mehanizmi odbrane.

Stavovi, interesovanja i vrednosti

Pojam stava. Vrste stavova i njihove odlike. Formiranje i menjanje stavova. Konformizam. Predrasude.

Pojam interesovanja. Razvoj interesovanja.

Pojam vrednosti. Formiranje vrednosti.

Propaganda i javno mnjenje.

III. LIČNOST

Struktura ličnosti

Pojam ličnosti. Doslednost, jedinstvo i osobenost ponašanja jedinke. Ličnost kao organizacija osobina. Pojam crte ličnosti (dispozicije). Tipovi i tipologije ličnosti.

Telesne osobine. Temperament. Sposobnosti. Karakter. Svest o sebi.

Dinamika ličnosti

Shvatanje o uzrocima i izvorima ljudskog ponašanja.

Pojam volje i voljne radnje. Odluka, proces odlučivanja.

Razvoj ličnosti

Pojam razvoja i socijalizacije ličnosti. Odnos sazrevanja i učenja.

Činioci socijalizacije: kultura, društveni sistem, porodica, škola, vršnjaci, društvene organizacije, masovni mediji.

Dinamičko-razvojni pojam zrelosti jedinke. Pokazatelji zrelosti.

Integracija jedinke u društvenu zajednicu. Položaji i uloge. Lični i socijalni identitet. Pojam bazične strukture ličnosti i socijalnog karaktera.

Teorije ličnosti

Pregled opštih teorija ličnosti.

Izmenjena stanja svesti i poremećaji duševnog života i ponašanja

Izmenjena stanja svesti: san, hipnoza, sugestija.

Dejstvo narkotika.

Parapsihologija.

Poremećaji ponašanja Uzroci, simptomi i resocijalizacija.

Poremećaji duševnog života. Pojam normalnosti. Neuroze. Psihoze. Psihopatije.

Psihološka preventiva. Psihološko savetovanje. Resocijalizacija. Psihoterapija.

IV. OSOBA U SOCIJALNOJ INTERAKCIJI

Komunikacija

Znakovi, signali i simboli. Neverbalna i verbalna komunikacija. Socijalni činioci i jezik.

Uslovi uspešne komunikacije. Asertivna komunikacija.

Grupa

Pojam i vrste društvenih grupa: male i velike grupe; primarne, referentne, formalne i neformalne, pripadničke i nepripadničke grupe.

Porodica kao grupa. Vršnjačke grupe. Školsko odeljenje.

Dinamika grupe. Formiranje grupe. Odnosi u grupi. Rukovođenje grupom. Grupno rešavanje problema. Efikasnost grupe.

Ljudi u masi

Publika. Mnoštvo. Gomila: panika, rulja, linč.

Socijalni pokreti.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaj ovog programa čini reprezentativan, ali i veoma selektivan uzorak iz oblasti opšte psihologije sa kojim se učenici po prvi put susreću u svom gimnazijskom školovanju. On je tako sastavljen da uz odgovarajuću metodologiju rada sa učenicima treba da obezbedi ostvarenje široko postavljenog cilja predmeta i definisanih brojnih zadataka koji se odnose, kako na sticanje funkcionalnih znanja i ovladavanje veštinama, tako i na formiranje stavova i vrednosti. Učenici sa tim zadacima treba da budu upoznati jer će im to pružiti jasniju sliku o predmetu kao i načinu na koji se realizuje.

Programski sadržaji su organizovani u tematske celine za koje nije naveden optimalan broj časova za realizaciju. Nastavnik, pri izradi operativnih planova, definiše stepen prorade sadržaja i dinamiku rada, vodeći računa da se ne naruši celina nastavnog programa, odnosno da svaka tema dobije adekvatan prostor i da se planirani ciljevi i zadaci predmeta ostvare. Pri tome, treba imati u vidu da formiranje stavova i vrednosti, kao i ovladavanje veštinama predstavlja kontinuirani proces i rezultat je kumulativnog dejstva celokupnih aktivnosti na časovima psihologije što zahteva veću participaciju učenika, različita metodska rešenja, veliki broj primera i korišćenje informacija iz različitih izvora.

Mnogi psihološki pojmovi iz programa se pojavljuju u sklopu različitih tema što omogućava njihovo međusobno povezivanje. Na taj način se njihovo značenje produbljuje, a psihički život i ponašanje osobe predstavlja na holistički način, kao složena interaktivna celina.

Kvalitet nastave i ostvarenje brojnih zadataka predmeta se obezbeđuje usaglašavanjem sadržaja sa odgovarajućim metodičkim aktivnostima, stalnom razmenom informacija, navođenjem primera i ukazivanjem na primenu. Realizacija programa treba da se odvija u skladu sa principima aktivne, problemske i istraživačke nastave sa stalnim refleksijama na odgovarajuće pojave iz života i iskustva učenika.

U realizaciji ovog programa nastavnici pružaju informacije, osmišljavaju, organizuju i usmeravaju učeničke aktivnosti, kreiraju atmosferu u kojoj se nastava odvija, daju povratnu informaciju, procenjuju napredovanje učenika i ocenjuju ih.

Za podsticanje učeničkih aktivnosti izuzetno su važna pitanja koja im se postavljaju. Ona bi trebalo da budu unapred pripremljena, sa svešću šta se njima želi postići u odnosu na ciljeve i zadatke predmeta, jasna, zahtevna ali ne i suviše komplikovana, po težini različita da bi podstakla učešće većeg broja učenika.

Pitanja dobijaju pun smisao ukoliko su praćena odgovarajućom povratnom informacijom od strane nastavnika ali i drugih učenika. Povratna informacija može biti novo pitanje, parafraziranje, pohvala, upućivanje na nove izvore informacija. Ona doprinosi ostvarenju mnogih zadataka, podsticanju samopouzdanja učenika, njihovog učešća u radu i motivisanju za predmet.

Praćenje napredovanja učenika se odvija na svakom času, svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a ocenjivanje učenika se odvija u skladu sa Pravilnikom o ocenjivanju. Učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju zadataka predmeta, kao i napredak drugih učenika uz odgovarajuću argumentaciju.

Sadržaj psihologije ima prirodnu vezu sa sadržajima drugih predmetima kao što su srpski jezik, istorija, biologija, građansko vaspitanje. Učenicima treba stalno ukazivati na tu vezu, i po mogućnosti, sa drugim nastavnicima organizovati tematske časove. Osim toga, učenicima treba ukazivati i na vezu sa predmetima koje će tek izučavati kao što su sociologija, filozofija. Na taj način znanja, stavovi, vrednosti i veštine stečene u okviru nastave psihologije dobijaju širi smisao i doprinose ostvarivanju opštih obrazovnih i vaspitnih ciljeva, posebno onih koji se odnose na unapređivanje kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja učenika.

FILOZOFIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave ovog predmeta je da kod učenika razvije svest o potrebi da aktivno oblikuju svoj i odgovorno učestvuju u javnom životu humano i demokratski orijentisanog društva, osposobljavajući ih da nezavisno kritički misle i prosuđuju, formiraju sopstveni pogled na svet koji je osetljiv na kulturni kontekst, i da se u svojim delima i postupcima rukovode vrednostima istine, dobra, pravde i lepote čiji smisao i značaj otkrivaju u procesu ovladavanja znanjima i veštinama svojstvenim filozofski kultivisanoj misli.

Zadaci nastave filozofije su da učenici:

- ovladaju znanjima o elementima i principima valjane misli i aktivno ih koriste u strukturisanju vlastitog saznanja i algoritamskom rešavanju problema;

- razumeju strukturu saznajnih sposobnosti, složeni odnos jezika i mišljenja u procesu saznavanja i razviju osetljivost za tipične greške u zaključivanju i dokazivanju prisutne u svakodnevnoj komunikaciji;

- poznaju metodološku strukturu naučnog i filozofskog istraživanja i osposobe se za primenu kritičko-racionalnih metoda u rešavanju praktičnih i teorijskih problema;

- dovedu u vezu vlastita misaona iskustva sa karakterističnim filozofskim problemima i upoznajući različita filozofska stanovišta steknu svest o složenosti i kreativnoj komponenti intelektualnog napora da se pronikne u strukturu stvarnosti;

- razumeju značaj istorijskog konteksta i razvojne dimenzije u nastanku filozofskih shvatanja, kao i uzajamno preplitanje kulturnih i intelektualnih tradicija u nastanku naučnih teorija i duhovnih tvorevina zapadne kulture;

- ovladaju različitim misaonim strategijama i unaprede samostalno i kritičko suđenje kroz analizu i interpretaciju filozofskih tekstova i rekonstrukciju filozofskih argumenata;

- ovladaju analizom kompleksnih pitanja i ideja zarad formiranja vlastitog pogleda na probleme savremenog sveta;

- razlikuju saznajne od vrednosnih sudova i artikulišu vlastiti vrednosni sistem u suočavanju sa etičkim dilemama i izazovima društva u kome žive;

- razviju osetljivost za socijalni i kulturni kontekst, identitet i razlike, ovladaju veštinama uspešne komunikacije, timskog rada i praktikuju tehnike za konstruktivno rešavanje konflikata u svakodnevnom životu;

- preuzimaju odgovornost za sopstvene postupke, odnos prema prirodnom i društvenom okruženju, i da sa uspehom učestvuju u javnom životu društva;

- unaprede sposobnosti za razložno (pismeno i usmeno) izlaganje misaonih sadržaja i učešće u raspravi na način koji doprinosi razvijanju atmosfere otvorenosti i uzajamnog uvažavanja;

- usvoje i praktikuju intelektualne vrline, stavove i vrednosti: intelektualnu otvorenost i radoznalost, istinoljubivost, uvažavanje svedočanstva i argumenta, spremnost na autokritiku, toleranciju prema razlikama u mišljenju i nepristrasnost u proceni vlastitih i tuđih stanovišta, postupaka i postignuća;

- usvoje celovit pristup obrazovanju koji se temelji na međuzavisnosti i transferu znanja iz različitih oblasti, usavrše metode i tehnike za pospešivanje vlastitog učenja, razvijaju interesovanje za (teorijska) znanja, umeća i veštine potrebne za dalje obrazovanje, individualni i profesionalni razvoj, i pripreme se da u procesu doživotnog učenja adekvatno odgovore na neizvesnosti i promene u karijeri i socijalnom statusu.

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Prvi deo

1. Predmet logike

- Postanak logike i poreklo njenog imena

- Predmet logike: forma i sadržaj, istinitost i ispravnost mišljenja

2. Problemi saznanja

- Kriterijumi, izvori i mogućnosti saznanja

- Vrste saznanja

- Odnos mišljenja i jezika; funkcije jezika

3. Pojam

- Pojam i termin; obim i sadržaj pojma (denotacija i konotacija); obrazovanje i razvoj pojma

- Vrste pojmova

- Odnosi među pojmovima

4. Definicija i klasifikacija

- Pojam i vrste definicije

- Metode i pravila definisanja

- Deoba i klasifikacija; pravila deobe

5. Sud

- Sud i rečenica; tvrđenje i poricanje

- Podela sudova

- Odnosi među sudovima

- Račun iskaza

6. Zaključak

- Zaključivanje; vrste zaključaka

- Oblici neposrednog zaključivanja - po opoziciji, konverziji, obverziji, kontrapoziciji (inverziji)

- Posredno zaključivanje; opšte karakteristike dedukcije i indukcije

- Vrste indukcije; logički problem indukcije; indukcija i logička verovatnoća

- Silogizam; vrste silogističkog zaključka

- Kategorički silogizam, figure i modusi; pravila kategoričkog silogizma

- Složeni silogizmi

- Mešoviti silogizmi: vrste i pravila

- Dokazivanje i opovrgavanje; vrste dokaza

- Logičke greške

Drugi deo

1. Nauka i znanje

- Naučno i druge vrste znanja (naučno i zdravorazumsko saznanje)

- Različite metode sticanja znanja; kritičko-racionalna osnova naučnog znanja

- (Teorije istine)

- Specifičnosti jezika nauke

2. Teorijska priprema istraživanja

- Teorija i iskustvo; teorija i praksa

- Faze i struktura naučnog istraživanja

- Priroda naučnog problema

- Pojam naučne hipoteze (vrste hipoteza)

3. Utvrđivanje naučnih činjenica

- Pojam i vrste naučnih činjenica; svedočanstvo i očiglednost

- Metode empirijskog utvrđivanja činjenica: posmatranje i eksperiment

- Merenje i statistička obrada podataka

4. Naučno objašnjenje

- Pojam i struktura naučnog objašnjenja

- Vrste objašnjenja u nauci

- Uloga hipoteza u naučnom objašnjenju - postavljanje i proveravanje hipoteza

- Pojam naučnog zakona; vrste zakona

- Uzročnost i uzročni zakoni

- (Milove metode za ispitivanje/dokazivanje uzročnih veza)

- (Induktivna i deduktivna metoda u nauci)

- Naučne teorije i sistemi

- (Klasifikacija nauka)

- (Revolucije u nauci i rast naučnog znanja)

5. Logika kao filozofska disciplina (3)

- Istorijski razvoj i podela logike

- Odnos logike, filozofije i nauke

- Značaj logike

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

gimnazija opšteg tipa i gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

1. Određenje filozofije

- Ime i pojam filozofije; pobude za filozofsko istraživanje

- Osnovna filozofska pitanja i discipline (metafizika, gnoseologija, etika)

- Odnos filozofije i mita (religije, nauke i umetnosti)

2. Antička filozofija

- Prikaz problema antičke filozofije

- Pitanje prapočetka

- Problem bića, mnoštva i kretanja

- Značaj suprotnosti za tumačenje prirode

- Problem istine i privida

- Dijalektika i retorika

- Metafizičko određenje stvarnosti

- Vrlina i dobro

- Pitanje individualne sreće

3. Srednjovekovna filozofija

- Prikaz problema srednjovekovne filozofije

- Odnos vere i razuma

- Uloga filozofije u formiranju hrišćanskog učenja

- Problem univerzalija

4. Filozofija novog doba

- Prikaz problema novovekovne filozofije

- Problem metode (Novo shvatanje nauke)

- Problem supstancije

- Problem saznanja

- Načela razuma u pravu i politici

- Problem subjekta: od transcendentalnog ka apsolutnom subjektu

- Problem umne sinteze stvarnosti; priroda kao sistem uma

- Dijalektika

- Um i sloboda

5. Savremena filozofija

- Prikaz problema savremene filozofije

- Odnos prema nasleđu evropske racionalnosti

- Mesto logičke i jezičke analize u savremenoj filozofiji

- Problem egzistencije

- Specifičnost filozofskih metoda: hermeneutika i fenomenologija

- Odnos filozofskih i naučnih metoda

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Razvijanju (povezanosti) znanja, veština, stavova i vrednosti kod učenika pogoduje tematsko i problemsko koncipiranje nastavnih sadržaja koje uspostavlja smisaone veze između pojmova, činjenica, procedura, kao i srodnih sadržaja iz različitih predmeta, i cilja na njihovu primenu u novim obrazovnim kontekstima. Nastava filozofije (logike) ima zadatak da doprinese razvoju opštih ključnih sposobnosti (posebno u oblasti tzv. kritičkog mišljenja), ali i da, povratno, posredstvom onih koje su stečene u drugim oblastima (a to su pre svega jezička, čitalačka, naučna, umetnička pismenost) unapredi opštu performansu učenika, podigne nivo njihove intelektualne i duhovne radoznalosti, osposobi ih da fenomene analiziraju iz perspektive različitih naučnih i umetničkih disciplina i da znanja i stavova sintetizuju u koherentan pogled na svet.

Sadržaji u okviru nastavnih tema nisu detaljno razrađeni kako bi se nastavnicima ostavila sloboda da ih koncipiraju na različite načine, pri tom konsultujući i druge udžbenike i priručnike, kao i materijal koji je dostupan preko interneta.

U realizaciji programa za treći razred, umesto puke analize istinosnih funkcija pomoću tablica, poželjno je u korelaciji sa nastavom matematike produbiti razumevanje implikacije, značaja i upotrebe logičkog računa, a posebno tehnike svođenja na apsurd (ne samo kod dokazivanja tautologija, već i pravila silogističkih figura) na koju se često oslanjaju i filozofski dokazi. Zadatak ne samo ovog dela programa je da pruži jasan logički okvir procedurama koje učenici koriste u nastavi prirodnih nauka i posebno matematike (gde je i u programu za treći razred stavljen akcenat na aksiomatiku, matematičku indukciju, dokaz iz hipoteze itd.). Preporučuje se da vežbanja u dedukciji obuhvate rešavanje zanimljivih logičkih problema, a da se primeni pravila zaključivanja, umesto pukoj teoriji, posveti više pažnje i tome prilagodi planirani fond časova. Tako se

praktikovanje neposrednog zaključivanja i njegovo povezivanje sa posrednim može izvoditi kroz redukciju modusa silogizma, na način kako je to učinjeno u Uvodu u logiku i naučni metod Koena i Nejgela, priručniku koji ujedno može da posluži i za izlaganje opštih karakteristika naučnog i drugih vrsta (sa)znanja iz uvodne teme u metodologiji istraživanja. Određeni epistemološki sadržaji (vrste svedočanstva, evidencija, kritičko-racionalna osnova za prihvatanje istine i različita shvatanja istine), iako konceptualno pripadaju drugoj temi, smešteni su u okvir metodologije jer ih je osmišljenije izlagati u kontekstu uvođenja u strukturu naučnog saznanja. Nastavne jedinice navedene u zagradama (u metodološkom delu) ponuđene su kao fakultativne, uz mogućnost da ih nastavnici zamene onima koje bi bile bliže njihovom interesovanju i interesovanju učenika.

Ilustrovanje formalnologičkih i grešaka u dokazu, čije prepoznavanje je važan praktički cilj nastave, predstavlja pogodan projektni zadatak za učenike - oni primere mogu pronaći na internetu, a naročito kritički osluškujući medije i svakodnevnu komunikaciju.

Upoznavanje sa istorijskim razvojem i podelom logike, sa odnosom logike, filozofije i nauke, a pogotovo njenim značajem, ima više efekta kao uvođenje u nastavu filozofije u narednom razredu nego kao uvod u izučavanje same logike, kada bi učenike mogla opteretiti velika količina podataka i novih pojmova kojima su u stanju da ovladaju samo prividno i na spoljašnji način. Ove partije su ostavljene za samu završnicu programa trećeg razreda, pošto se njihovo stvarno razumevanje može očekivati tek kada se usvoje određena znanja iz logike i opšte metodologije.

Srž nastave filozofije u četvrtom razredu treba da čini obezbeđivanje kreativnog, individualnog i fleksibilnog pristupa problemima filozofije u živoj razmeni između nastavnika i učenika. Uvođenje u filozofiju preko istorije filozofije ne može teći linearno i jednoznačno, jer bi robovalo hronologiji na uštrb traženja smisaonih veza u izlaganju i razumevanju filozofske problematike. Otuda su sadržaji predviđeni programom grupisani u teme koje odgovaraju problemskim celinama kako bi se koncentrisano i svestrano istraživali.

Potrebno je predvideti srazmerno veći broj časova za savlađivanje karakterističnih problema antičke filozofije, kada se zapravo odvija i postepeno uvođenje učenika u filozofska pitanja, terminologiju i način mišljenja. Odnos filozofije prema religiji, nauci i umetnosti umesnije je obrađivati u konkretnom epohalnom kontekstu srednjovekovne odnosno novovekovne filozofije, a ne u uvodnim partijama.

Računajući sa gotovo izvesnim teškoćama koje učenici mogu imati u razumevanju ezoterične problematike i jezika pojedinih pravaca u savremenoj filozofiji, preporučuje se da njihovo upoznavanje bude stvar izbora i dogovora učenika i nastavnika, a da se kao obavezni obrade samo oni konceptualni sklopovi koji su na duži rok i karakteristično odredili misaoni okvir u kome filozofija korespondira sa izazovima naše epohe: 1) logički pozitivizam i analitička filozofija preko relevantnih predstavnika, 2) voluntarizam (Niče i Šopenhauer), 3) linija: fenomenologija (Huserl) - filozofija egzistencije (Kjerkegor, Jaspers, Hajdeger, Sartr) - filozofska hermeneutika.

Rasterećenje programa od suvišne faktografije treba da se ogleda i u selekciji sadržaja koje nude udžbenici i osposobljavanju učenika da ih čitaju prateći problemske veze. Ovde su nastavnici pozvani da koriste tekst - analizu i različite aktivne, participativne i kooperativne metode obučavanja u veštini artikulisanja filozofskih problema i načina njihovog rešavanja.

Naime, ostvarenju cilja i zadataka obrazovanja u filozofiji može voditi samo nastava u kojoj je naglasak na problemskom pristupu, samostalnim i timskim istraživačkim zadacima koji osposobljavaju učenike za izgradnju vlastitih strategija učenja i kritičko korišćenje različitih izvora i sredstava informisanja, u kojoj se lako i često pokreće razgovor ili rasprava, razmenjuju uvidi i integrišu svakodnevna iskustva, učenici podstiču da koriste znanja stečena i van škole, uvažavaju individualne razlike u načinu učenja i brzini napredovanja, izborom tema prate i razvijaju njihova interesovanja i pruža pomoć u profesionalnoj orijentaciji.

Ocenjuju se nivoi postignuća u svim znanjima, umenjima, sposobnostima i veštinama navedenim u ciljevima i zadacima izučavanja predmeta, raznovrsnim metodama i instrumentima, tokom svih časova, a ne samo onih namenjenih utvrđivanju ili sistematizaciji, kako bi ocena uistinu imala informativnu, motivacionu i orijentacionu ulogu kada je u pitanju napredovanje učenika.

Vrednuju se celoviti pismeni i usmeni odgovori na postavljena pitanja, ali i aktivnost koju učenici ispoljavaju na času, pre svega spremnost na saradnju i intelektualnu razmenu u diskusiji sa drugima, kućna priprema za najavljenu temu časa (npr. upoznavanje sa tekstualnim materijalom, obrada ponuđenih asimilacionih tabela, sastavljanje liste ključnih pojmova i sl.), doprinos vlastitom usavršavanju kroz dodatno čitanje preporučene literature, lično istraživanje i prikupljanje relevantnog materijala, samostalna ili timska priprema i prezentovanje projektnih zadataka. Oceni doprinose i ispoljena spremnost da se savladaju ključni zadaci predmeta, iskazano intelektualno interesovanje za probleme filozofije (logike), kao i sposobnost da se znanja, veštine i stavovi usvajaju i razvijaju u integraciji sa njihovim ovladavanjem u drugim nastavnim predmetima. Pored redovne usmene razmene, preporučuje se uključivanje pisanih radova/eseja i testova u sistematizacije gradiva sa ciljem da svi učenici (pod jednakim okolnostima i u istom trenutku) demonstriraju poznavanje zaokruženih tematskih celina, nivo sposobnosti da primene metaznanja i naučene tehnike filozofske/logičke analize, evaluiraju ponuđeni materijal, artikulišu određenu filozofsku (ili ličnu) poziciju i samostalno se (efektivno) izraze.

Više nivoe postignuća (prikupljanje i obradu materijala, kreativnu prezentaciju i fluentno izlaganje) učenici pokazuju u projektnim radovima koje kao pojedinci ili u timu pripremaju na izabranu temu.

Pokretanje rasprava (ili učešće u njima) važan je deo usavršavanja logičkih sposobnosti i razvijanja (artikulacije i odbrane) ličnih ili kolektivnih vrednosnih stavova, ali i učenja kako da se tolerišu tuđi. Iako te kompetencije nisu ciljno i sistematski razvijane tokom školovanja, njihovo uključivanje u postignuća koja treba ocenjivati svakako će fokusirati pažnju nastavnika i učenika na ovaj ključni segment u transferu filozofskih znanja na vannastavne kontekste. Shodno tome, treba podsticati učenikovo sudelovanje u prigodnim diskusijama, debatama, razjašnjenjima, analizama tekstualnih predložaka, logičkim obradama ključnih pojmova i koncepata, formulaciji pitanja i problema kao zadataka časa, ili različitim formama prezentacije.

ISTORIJA

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: EVROPA U RANOM SREDNJEM VEKU

- Kraj antičkog sveta: seoba naroda i stvaranje "varvarskih" kraljevina u Evropi (germanske seobe, prodori Huna i Avara u Evropu, strukture ranih kraljevina, hristijanizacija varvara i počeci srednjovekovne Evrope)

- Hrišćanska crkva do raskola 1054. godine (rano monaštvo, misionarska delatnost, uloga crkve tokom IX i X veka - Klinijevski pokret, cezaropapizam u poređenju sa odnosom države i crkve u Vizantiji, veliki raskol 1054. godine i njegove posledice)

- Franačka država. Ujedinjenje Evrope pod Karlom Velikim (Merovinzi i Karolinzi, širenje Arabljana i njihov doprinos evropskoj civilizaciji, Pipin Mali i stvaranje papske države, krunisanje Karla Velikog za cara)

- Nastanak feudalnog društva (rađanje feudalnih društvenih odnosa u IX veku - vitezovi i seljaci, piramidalna hijerarhija vlasti, vernost i vera, ruralno društvo)

- Život u ranom srednjem veku (dvor - izgled, način života na dvoru, običaji; rat - načini ratovanja, nastanak i simbolika kule; uloga religije u svakodnevnom životu; načini stanovanja; bolesti, glad, strahovi, seobe; manastiri - benediktinsko pravilo, skriptoriji)

- Vizantija od VII do XII veka (reforma cara Iraklija, borbe protiv Arabljana, uspon Vizantije u vreme Makedonske dinastije)

- Prodori Vikinga i Mađara, rađanje Svetog rimskog carstva nemačkog naroda (nadiranje Normana u Evropu, njihova uloga na istoku i na zapadu, stvaranje države u Sredozemlju; poreklo Mađara i dolazak u Evropu do zaustavljanja na Lehu, Oton I)

- Kultura ranog srednjeg veka (razlike između kultura Vizantije i zapadne Evrope, pismenost na Zapadu - uloga irskog monaštva; kulturna obnova u vreme Karla Velikog; manastirska kultura, romanička umetnost, odnos prema Bogu u ranom srednjem veku)

II tema: NASELJAVANJE SLOVENA NA BALKAN I STVARANJE PRVIH SRPSKIH DRŽAVA

- Doseljavanje Slovena na Balkansko poluostrvo (prapostojbina Slovena, uzroci seoba, običaji i verovanja Slovena, naseljavanje na Balkansko poluostrvo i u oblastima Istočnih Alpa, Sloveni i starosedeoci)

- Pokrštavanje Južnih Slovena i njihova rana pismenost (počeci pokrštavanja, Ćirilo i Metodije, učenici Ćirila i Metodija, glagoljaši, pismo i književnost, umetnost)

- Srbi do XII veka (teritorijalni okviri srpskih zemalja, Srbi između Vizantije i Bugarske, knez Časlav, uspon Dukljanske države, osamostaljivanje Raške i Bosne)

III tema: EVROPA OD XII DO XV VEKA

- Nastanak gradova i univerziteta (oživljavanje gradova, položaj i uređenje, razvoj gradske privrede, trgovci i sajmovi, društveni odnosi u gradovima)

- Krstaški ratovi (papska monarhija, pohod na istok kao verski i kolonizacioni pokret, Prvi i Četvrti krstaški rat, posledice krstaških ratova, rađanje viteškog morala, izmenjena pobožnost zapadnog sveta)

- Uspon zapadnoevropskih monarhija: Francuska, Engleska, Nemačka (razvoj feudalne monarhije, Luj IX Sveti kao idealni vladar, "Velika povelja sloboda" i nastanak parlamenta, Sveto rimsko carstvo, od feudalne do nacionalne monarhije)

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici (struktura društva; društveni pokreti, jeresi, inkvizicija, prosjački redovi)

- Život u poznom srednjem veku (obrazovanje; promene u veštini ratovanja; privatna pobožnost; porodična zajednica; izmenjena osećajnost; rađanje individue)

- Odnos države i crkve u poznom srednjem veku (sukob carskog i papskog koncepta, opadanje moći papa, crkveni sabori)

- Kultura zapadnoevropskog sveta u poznom srednjem veku (gotičko doba, riterska i gradska kultura, umetnost katedrala, rađanje književnosti na narodnom jeziku)

- Slovenski svet u poznom srednjem veku (zapadni i istočni Sloveni, Karlo IV; Kijevska i Moskovska Rusija)

- Kultura pozne Vizantije (procvat umetnosti u doba Komnina, Vizantija posle Četvrtog krstaškog rata; renesansa Paleologa)

IV tema: SRPSKI NAROD I NJEGOVI SUSEDI OD XII DO XV VEKA

- Država Nemanjića (srpska država između Vizantije i Ugarske, veliki župan Stefan Nemanja, prvi pad Vizantijskog carstva, država Nemanjića kao kraljevina, autokefalna crkva)

- Uspon države Nemanjića (vladarski rod Nemanjića, jačanje položaja vladara, osvajanja, sukob između kraljeva Dragutina i Milutina, bitka kod Velbužda, Stefan Dušan, proglašenje carstva)

- Privreda i društvo u nemanjićkoj Srbiji (zemljoradnja, stočarstvo, rudarstvo, gradovi kao privredna središta, trgovina, vlastela, zavisno seljaštvo, gradsko stanovništvo)

- Uloga srpske crkve od XII do XV veka (Ohridska arhiepiskopija, Sveta Gora i Hilandar, crkvena samostalnost, srpska patrijaršija, odnos između srpske crkve i države, ktitori i zadužbine)

- Kultura srpske srednjovekovne države (kulturna područja, jezik i pismo, stara srpska biblioteka, književnost, pravni spomenici, umetnost)

- Postanak i razvoj bosanske države (Bosna kao geografski pojam, Bosna između Ugarske i Vizantije, crkva bosanska, širenje Bosne, proglašenje kraljevstva)

- Dubrovnik u srednjem veku (osnivanje grada, vizantijski Ragusion, mletačka vlast, odnosi sa Ugarskom, širenje gradske teritorije, uređenje grada, republika, odnosi sa Srbijom i Bosnom, privreda, trgovina, kulturni uspon)

- Prodor Turaka na Balkansko poluostrvo (Turci Osmanlije, uređenje Osmanskog carstva, turski način osvajanja, razjedinjene hrišćanske države, rasulo srpske države, bitka na Marici, bitka na Kosovu)

- Država Lazarevića i Brankovića (turski vazali, bitka kod Angore, titula despota, privredni uspon, uređenje Despotovine, kultura Moravske Srbije)

- Kraj državne samostalnosti Srbije i Bosne (pad Carigrada, osvajanje Srbije, prevlast oblasnih gospodara u državi Kotromanića, postanak Hercegovine, pad Bosne, kraj hercegove zemlje)

- Zeta za vreme Balšića i Crnojevića (uspon Balšića, komune i oblasni gospodari, između Turaka i Venecije, Zeta u Despotovini, uzdizanje Crnojevića, pad oblasti Crnojevića)

- Seobe Srba (nemirna granica u Podunavlju, seobe Srba, odbrambeni sistem, povremeni upadi hrišćanskih snaga na tursku teritoriju)

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: EVROPA U POZNOM SREDNJEM VEKU

- Nastanak gradova i univerziteta

- Uspon zapadnoevropskih monarhija

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici

- Slovenski svet u doba razvijenog feudalizma

- Kultura srednjovekovnog sveta u poznom srednjem veku

II tema: SRPSKI NAROD OD XII DO XV VEKA

- Država Nemanjića

- Kultura srpske srednjovekovne države

- Srednjovekovna Bosna

- Prodor Turaka na Balkan i njihova prva osvajanja

- Država Lazarevića i Brankovića

- Gubitak državne samostalnosti i seobe

III tema: EVROPA OD XV DO XVIII VEKA

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa

- Reformacija i katolička reakcija

IV tema: APSOLUTISTIČKE MONARHIJE (XVI-XVIII vek)

- Revolucije u Nizozemskoj i Engleskoj

- Francuska od XVI do XVIII veka

- Samodržavlje u Rusiji

- Prosvećeni apsolutizam - osnovne odlike

V tema: SRPSKI NAROD POD OSMANSKOM VLAŠĆU (XVI-XVIII vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva i položaj Srba

- Opadanje Osmanskog carstva i otpori hrišćanske raje

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Osmanlija

- Pećka patrijaršija i Cetinjska mitropolija

- Svakodnevni život srpskog naroda u Osmanskom carstvu

VI tema: SRBI POD HABZBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (XVI-XVIII vek)

- Uređenje Austrije, Vojna krajina, seobe Srba u Rusiju

- Položaj Srba u Ugarskoj i Karlovačka mitropolija

- Dubrovnik, Srbi u mletačkoj Dalmaciji i Boki (XVI-XVIII vek)

VII tema: EVROPA I SVET OD KRAJA XVIII DO SEDAMDESETIH GODINA XIX VEKA

- Industrijska revolucija - privredne i društvene promene

- Radnički pokret u Evropi

- Rat za nezavisnost SAD

- Francuska revolucija

- Direktorijum, konzulstvo, carstvo i Napoleonova osvajanja

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucija 1848/1849. god.

- Ujedinjenje Italije i Nemačke

- Građanski rat u SAD

VIII tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU OD KRAJA XVIII DO SEDAMDESETIH GODINA XIX VEKA

- Srpska revolucija: Prvi i Drugi srpski ustanak

- Vladavina Miloša Obrenovića - privredni i društveni razvoj, ukidanje feudalizma

- Ustavobranitelji

- Druga vladavina kneza Mihaila; Balkanski savez

- Milan Obrenović i njegova vladavina

- Srpsko-turski ratovi i Berlinski kongres

- Kulturni preporod Kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države - Petar I i Petar II Petrović Njegoš

- Knjaz Danilo i knjaz Nikola Petrović Njegoš

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875-1878)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Borba Srba za autonomiju u Habzburškoj monarhiji

- Institucije Srba u južnoj Ugarskoj

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: EVROPA OD XV DO XVIII VEKA

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa

- Reformacija i katolička reakcija

II tema: APSOLUTISTIČKE MONARHIJE (XVI-XVIII vek)

- Opšte odlike apsolutističkih monarhija

- Španija Filipa II; revolucija u Nizozemskoj

- Engleska od XVI do XVIII veka

- Francuska od XVI do XVIII veka

- Samodržavlje u Rusiji

- Opšte odlike prosvećenog apsolutizma

- Prosvećeni apsolutizam Petra I, Katarine II, Fridriha II

III tema: SRPSKI NAROD POD OSMANSKOM VLAŠĆU (XVI-XVIII vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva

- Položaj i život Srba u Osmanskom carstvu

- Opadanje Osmanskog carstva

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Osmanlija

- Uloga Pećke patrijaršije, Cetinjska mitropolija

IV tema: SRBI POD HABZBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (XVI-XVIII vek)

- Državno i društveno uređenje Austrije

- Srpski narod u Vojnoj krajini, civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, seobe u Rusiju

- Položaj Srba u Ugarskoj

- Karlovačka mitropolija

- Srbi pod režimom prosvećenog apsolutizma Marije Terezije i Josifa II

- Dubrovnik i Srbi u mletačkoj Dalmaciji i Boki (XVI-XVIII vek)

V tema: EVROPA I SVET OD KRAJA XVIII DO SEDAMDESETIH GODINA XIX VEKA

- Privredne i društvene promene (industrijska revolucija)

- Epoha građanskih revolucija

- Rat za nezavisnost SAD

- Francuska revolucija

- Napoleonova vladavina i osvajanja

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucionarni pokreti u Evropi u prvoj polovini XIX veka; revolucija 1848/1849.

- Radnički i socijalistički pokret u Evropi

- Ujedinjenje Italije; ujedinjenje Nemačke

- Građanski rat u SAD

VI tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU OD KRAJA XVIII DO SEDAMDESETIH GODINA XIX VEKA

- Osmansko carstvo krajem XVIII i početkom XIX veka

- Srpska revolucija - ratni period (Prvi srpski ustanak, ustanička država, Hadži Prodanova buna, Drugi srpski ustanak)

- Srpska revolucija - mirnodopski period (borba za autonomiju, jačanje državnosti, hatišerifi iz 1830. i 1833. godine, ukidanje feudalizma)

- Apsolutizam Miloša Obrenovića (ustavno uređenje - Sretenjski ustav i Turski ustav; privredni i društveni razvoj)

- Prva vladavina kneza Mihaila (1839-1842)

- Ustavobranitelji i knez Aleksandar Karađorđević (1842-1858)

- Druga vladavina kneza Miloša i kneza Mihaila Obrenovića (1858-1868)

- Vladavina kneza Milana Obrenovića (drugo namesništvo i ustav iz 1869; srpsko-turski ratovi 1876-1878. i sticanje nezavisnosti)

- Kulturni preporod Kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države

- Mitropoliti Petar I i Petar II Petrović Njegoš

- Kneževina Crna Gora - knjaz Danilo Petrović Njegoš (1852-1860)

- Sticanje nezavisnosti Crne Gore - knjaz Nikola Petrović Njegoš

- Bosanski begovat u prvoj polovini XIX veka

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Habzburška monarhija (od kraja XVIII do sedamdesetih godina XIX veka)

- Srbi u Habzburškoj monarhiji od kraja XVIII do sedamdesetih godina XIX veka (Temišvarski sabor, Karlovačka mitropolija i patrijaršija; Srbi u revoluciji 1848/1849; Vojvodstvo Srbija i tamiški Banat; Svetozar Miletić; Vojna granica)

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI XIX I POČETKOM XX VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: nove i stare sile i njihova borba za politički, diplomatski i ekonomski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, radikalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam…)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta

II tema: NEZAVISNE DRŽAVE SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Politički, privredni i kulturno-prosvetni razvoj u Srbiji (1903-1914)

- Crna Gora od 1878. do 1914.

- Srbija i Crna Gora i srpski narod u Austrougarskoj i Osmanskom carstvu

- Balkanski ratovi (1912-1913)

III tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Evropa na putu ka ratu (politika, privreda, nauka, kultura i obrazovanje)

- Savezništva i frontovi

- Hronologija ratnih dejstava

- Svakodnevni život u ratu

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

Srbija u "Velikom ratu"

- Srbija uoči Prvog svetskog rata

- Srbija i savezničke sile

- Hronologija ratnih dejstava (najvažnije bitke, povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, ustaničke borbe, Solunski front, unutrašnjepolitički sukobi, oslobođenje)

- Svakodnevni život u ratu

- Srbija i jugoslovenska ideja (od Niške do Ženevske deklaracije)

- Posledice rata

IV tema: EVROPA I SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

- Posledice "Velikog rata" (nestanak carstava i stvaranje novih država, Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda, kriza demokratije i pojava totalitarnih ideja)

- Velika ekonomska kriza i njene posledice

- Kultura, nauka i prosveta

- Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska…)

- Sovjetska Rusija

- Fašizam i nacionalsocijalizam (Italija, Nemačka, građanski rat u Španiji)

- Svet na putu ka novom ratu (rušenje "versajskog poretka", anšlus Austrije, Minhenski sporazum, pakt Molotov-Ribentrop)

V tema: JUGOSLOVENSKA KRALJEVINA

- Nova država (ujedinjenje, prostor i društvo, granice, okruženje, saveznici i protivnici)

- Državno, društveno i političko uređenje (1918-1929)

- Lični režim kralja Aleksandra i ideologija integralnog jugoslovenstva (1929-1935)

- Politički i nacionalni sukobi (1935-1939)

- Međunarodni položaj i spoljna politika (1918-1939)

- Ekonomski i kulturno-prosvetni razvoj jugoslovenske države (1918-1941)

- Jugoslavija u vreme izbijanja Drugog svetskog rata: preuređenje države i promena međunarodnog položaja (1939-1941)

VI tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Savezništva i frontovi

- Hronologija ratnih dejstava i prelomni događaji (1939-1945)

- Promena granica i okupacioni sistemi

- Rasizam, genocid i holokaust

- Kraj rata i njegove posledice

- Svakodnevni život u ratu

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (okupacioni sistemi, represivna politika, genocid i teror)

- Otpori okupaciji i fašizmu (ustanci, antiokupacione snage srpskog građanstva; suprotstavljeni nacionalni, vojni i politički pokreti)

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ideološki koncepti i uređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Jugoslavija i Balkan u odnosima i planovima velikih sila

- Kraj rata i njegove posledice

- Svakodnevni život u ratu

VII tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Blokovska podela, ekonomske i političke integracije

- Treći svet i dekolonizacija

- Politički, privredni, društveni, kulturni i naučni razvoj

- Svet u savremenom dobu (raspad SSSR, nestanak Istočnog bloka, EU, globalizacija, naučno-tehnološka revolucija)

Jugoslavija posle Drugog svetskog rata

- Unutrašnjepolitički odnosi i spoljnopolitički položaj (1945-1948)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: u potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom

- Politički, privredni, društveni i kulturni razvoj

- Nestanak jugoslovenske države

- Srpska država u savremenom dobu

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI XIX I POČETKOM XX VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: nove i stare sile i njihova borba za politički, diplomatski i ekonomski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, radikalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam…)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta

II tema: NEZAVISNE DRŽAVE SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Politički, privredni i kulturno-prosvetni razvoj u Srbiji (1903-1914)

- Crna Gora od 1878. do 1914.

- Srbija i Crna Gora i srpski narod u Austrougarskoj i Osmanskom carstvu

- Balkanski ratovi (1912-1913)

III tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Evropa na putu ka ratu (politika, privreda, nauka, kultura i obrazovanje)

- Savezništva i frontovi

- Hronologija ratnih dejstava

- Svakodnevni život u ratu

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

Srbija u "Velikom ratu"

- Srbija uoči Prvog svetskog rata

- Srbija i savezničke sile

- Hronologija ratnih dejstava (najvažnije bitke, povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, ustaničke borbe, Solunski front, unutrašnjepolitički sukobi, oslobođenje)

- Svakodnevni život u ratu

- Srbija i jugoslovenska ideja (od Niške do Ženevske deklaracije)

- Posledice rata

IV tema: EVROPA I SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

- Posledice Velikog rata (nestanak carstava i stvaranje novih država, Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda, kriza demokratije i pojava totalitarnih ideja)

- Velika ekonomska kriza i njene posledice

- Kultura, nauka i prosveta

- Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska…)

- Sovjetska Rusija

- Fašizam i nacionalsocijalizam (Italija, Nemačka, građanski rat u Španiji)

- Svet na putu ka novom ratu (rušenje "versajskog poretka", anšlus Austrije, Minhenski sporazum, pakt Molotov-Ribentrop)

V tema: JUGOSLOVENSKA KRALJEVINA

- Nova država (ujedinjenje, prostor i društvo, granice, okruženje, saveznici i protivnici)

- Državno, društveno i političko uređenje (1918-1929)

- Lični režim kralja Aleksandra i ideologija integralnog jugoslovenstva (1929-1935)

- Politički i nacionalni sukobi (1935-1939)

- Međunarodni položaj i spoljna politika (1918-1939)

- Ekonomski i kulturno-prosvetni razvoj jugoslovenske države (1918-1941)

- Jugoslavija u vreme izbijanja Drugog svetskog rata: preuređenje države i promena međunarodnog položaja (1939-1941)

VI tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Savezništva i frontovi

- Hronologija ratnih dejstava i prelomni događaji (1939-1945)

- Promena granica i okupacioni sistemi

- Rasizam, genocid i holokaust

- Kraj rata i njegove posledice

- Svakodnevni život u ratu

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (okupacioni sistemi, represivna politika, genocid i teror)

- Otpori okupaciji i fašizmu (ustanci, antiokupacione snage srpskog građanstva; suprotstavljeni nacionalni, vojni i politički pokreti)

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ideološki koncepti i uređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Jugoslavija i Balkan u odnosima i planovima velikih sila

- Kraj rata i njegove posledice

- Svakodnevni život u ratu

VII tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Blokovska podela, ekonomske i političke integracije

- Treći svet i dekolonizacija

- Politički, privredni, društveni, kulturni i naučni razvoj

- Svet u savremenom dobu (raspad SSSR, nestanak Istočnog bloka, EU, globalizacija, naučno-tehnološka revolucija)

Jugoslavija posle Drugog svetskog rata

- Unutrašnjepolitički odnosi i spoljnopolitički položaj (1945-1948)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: u potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom

- Politički, privredni, društveni i kulturni razvoj

- Nestanak jugoslovenske države

- Srpska država u savremenom dobu

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastavni sadržaji predmeta Istorija koncipirani su tako da učenicima gimnazije pruže celovitu sliku o praistorijskom i istorijskom dobu.

Polaznu tačku čine cilj i zadaci ovog predmeta, čija realizacija treba da bude prilagođena uzrastu i razvojnim karakteristikama učenika. Sadržaje treba prilagođavati učenicima, kako bi najlakše i najbrže dostigli navedene ciljeve. Nastavnik ima slobodu da sam odredi raspored i dinamiku aktivnosti za svaku temu, uvažavajući cilj i zadatke predmeta.

Program se može dopuniti sadržajima iz prošlosti zavičaja, čime se kod učenika postiže jasnija predstava o istorijskoj i kulturnoj baštini u njihovom kraju (arheološka nalazišta, kulturno-istorijski spomenici, muzejske zbirke...).

U gimnazijama na nastavnom jeziku neke od nacionalnih manjina mogu se, osim sadržaja iz njihove istorije koji su dati u programu, obraditi i proširеni nastavni sadržaji iz prošlosti tog naroda. Pri tome, nastavnici će nastojati da, korišćenjem raznovrsnih izvora i relevantne istoriografske i etnografsko-antropološke literature, učenicima pruže mogućnost da steknu jasnu predstavu o prošlosti naroda kome pripadaju, ali i okruženja u kome žive: kakav im je bio način života i koje su značajne ličnosti obeležile njihovu istoriju.

Važno je iskoristiti velike mogućnosti koje istorija kao narativni predmet pruža u podsticanju učeničke radoznalosti, koja je u osnovi svakog saznanja. Nastavni sadržaji treba da budu predstavljeni kao "priča", bogata informacijama i detaljima, kako bi istorijski događaji, pojave i procesi bili predočeni jasno, detaljno i dinamično. Nastava bi trebalo da pomogne učenicima u stvaranju što jasnije predstave ne samo o tome šta se desilo, već i zašto se desilo i kakve su posledice proistekle.

Posebno mesto u nastavi istorije imaju pitanja, ona koja postavlja nastavnik učenicima, i ona koja dolaze od učenika, podstaknuta onim što su čuli u učionici ili što su saznali van nje, koristeći različite izvore informacija. Dobro osmišljena pitanja nastavnika imaju podsticajnu funkciju za razvoj istorijskog mišljenja i kritičke svesti, kako u fazi utvrđivanja i sistematizacije gradiva, tako i u obradi nastavnih sadržaja. U zavisnosti od cilja koji nastavnik želi da ostvari, pitanja mogu imati različite funkcije: fokusiranje pažnje na neki sadržaj ili aspekt, podsticanje poređenja, traganje za pojašnjenjem itd.

Poželjno je što više koristiti različite oblike organizovane aktivnosti učenika (individualni rad, rad u paru, rad u grupi, radionice ili domaći zadaci, kao što su seminarski radovi, prezentacije, samostalni i grupni projekti...).

Da bi shvatio događaje iz prošlosti, učenik treba da ih "oživi" u svom umu, u čemu veliku pomoć može pružiti upotreba različitih istorijskih tekstova, karata i drugih izvora istorijskih podataka (dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, muzejski eksponati, ilustracije), obilaženje kulturno-istorijskih spomenika i posete ustanovama kulture. Korišćenje istorijskih karata izuzetno je važno, jer omogućava učenicima da na očigledan i slikovit način dožive prostor na kome su se događaji odvijali, olakšavajući im praćenje promena na određenoj teritoriji.

Treba iskoristiti i uticaj nastave istorije na razvijanje jezičke i govorne kulture (besedništva), budući da istorijski sadržaji bogate i oplemenjuju jezički fond učenika. Neophodno je imati u vidu integrativnu funkciju istorije, koja u obrazovnom sistemu, gde su znanja podeljena po nastavnim predmetima, pomaže učenicima da shvate povezanost i uslovljenost geografskih, ekonomskih i kulturnih uslova života čoveka kroz prostor i vreme. Treba izbegavati fragmentarno i izolovano učenje istorijskih činjenica, jer ono ima najkraće trajanje u pamćenju i najslabiji transfer u sticanju drugih znanja i veština.

Kako bi ciljevi nastave istorije bili što potpunije ostvareni, preporučuje se i primena didaktičkog koncepta multiperspektivnosti.

Određene teme, po mogućnosti, treba realizovati sa odgovarajućim sadržajima iz srodnih predmeta, a posebnu pažnju treba posvetiti osposobljavanju učenika za efikasno korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija (upotreba Interneta, pravljenje *Power point* prezentacija, korišćenje digitalnih audio-vizuelnih materijala i izrada referata i maturskog rada).

GEOGRAFIJA

Godišnja sistematizacija

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJ PROGRAMA

I UVOD U DRUŠTVENU GEOGRAFIJU

1. Predmet, podela i značaj društvene geografije: društvena geografija u sistemu geografskih nauka; faze u razvoju društvene geografije; period deskriptivne i period naučne geografije.

II KARTA I KARTOGRAFSKI METOD U GEOGRAFIJI

1. Uvod u kartografiju: nastanak prvih karata i uticaj velikih geografskih otkrića na razvoj kartografije.

2. Matematička osnova geografske karte: ram karte, oslone tačke karte, razmer, koordinatna mreža i kartografska projekcija.

3. Kartografski metod u kartografiji: predstavljanje geografskog sadržaja na kartama (elementi hidrografije, reljef, vegetacija, poljoprivredne kulture, naselja, infrastrukturni objekti i komunikacije, granice i ispisivanje naziva); razvoj tematske i digitalne kartografije; GIS

4. Podela karata prema razmeru, sadržini i nameni: topografske i geografske karte.

III STANOVNIŠTVO I NASELJA

1. Odlike i faktori demografskog razvoja: broj stanovnika na Zemlji; prirodni priraštaj; migracije (uzroci, vrste i posledice).

2. Raspored stanovništva na Zemlji: ekumena i anekumena; oblasti velike gustine naseljenosti (stare i nove); oblasti male gustine naseljenosti; nizije i primorja kao glavne oblasti ljudskog naseljavanja; gustina naseljenosti i stepen razvijenosti privrede.

3. Strukture stanovništva: polna i starosna struktura; rasna struktura; narodnosni sastav i raširenost jezika; ekonomska struktura; kulturno-obrazovni nivo svetskog stanovništva.

4. Kulturni i životni standard stanovništva: obrazovanje kao uslov porasta životnog standarda stanovništva; zavisnost kulturnog i životnog standarda stanovništva od stepena društveno-ekonomskog razvoja.

5. Naselja: položaj, tipovi i funkcije seoskih i gradskih naselja;

6. Urbanizacija kao svetski društveno-ekonomski proces: anglomeracije, konurbacije, megalopolisi, suburbanizacija i pseudourbanizacija.

IV OSNOVNE POLITIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SAVREMENOG SVETA

1. Osnovni političko-geografski sadržaji i tipovi država: političko-geografski elementi države - teritorija, geografski položaj

2. Društveno-političko uređenje, glavni grad, državna granica i međunarodni ekonomsko-politički odnosi.

3. Politička karta sveta posle Drugog svetskog rata: razvoj procesa dekolonizacije; pojava neokolonijalizma i tehnološkog kolonijalizma; formiranje novih država i promena strukture organizacije Ujedinjenih nacija.

4. Politička karta sveta krajem 20 i početkom 21 veka i savremeni svetski poredak: berlinski zid, raspad SSSR-a, raspad SFR Jugoslavije, raspad Čehoslovačke i nove države u Africi.

V OSNOVNE EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE SVETSKE PRIVREDE

1. Globalizacija i globalni procesi: (nova naučno tehnološka revolucija, razvoj informatike-sastavni deo procesa globalizacije, industrijski i tehnološki parkovi).

2. Svetska privreda: pojam svetske privrede; uslovljenost međunarodne podele rada raznolikošću prirodnih uslova i izvora, stepenom privredne razvijenosti, sprovođenjem specijalizacije i kooperacijom u proizvodnji.

3. Industrijalizacija: pojam industrijalizacije u užem i širem smislu; tipovi teritorijalnog razvoja industrije sa primerima: monocentrični prostorno-disperzivni i policentrični tip.

4. Neravnomeran razvoj - osnovna protivrečnost savremenog sveta: nejednak stepen privrednog razvoja; međunarodne kompanije kao nosioci novih oblika industrijskih razvoja; privredni razvoj i opasnosti od poremećaja ravnoteže u geografskoj sredini.

5. Nova naučno tehnološka revolucija i njene posledice: Bitna obeležja nove naučno-tehnološke revolucije i transformacija geografskog pejzaža.

VI POLITIČKO-GEOGRAFSKE, DEMOGRAFSKE I EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE POJEDINIH DELOVA SVETA

1. Privredno razvijeni i nerazvijeni regioni i države u savremenom svetu: podela država prema stepenu društveno-ekonomske razvijenosti i njihov razmeštaj u svetu.

2. Političko-geografska podela Azije: političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

3. Stanovništvo i zone civilizacije Azije: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (kineska, japanska, indonezijska, indijska, arapska i turska).

4. Ekonomsko-geografske odlike Azije: prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Azije u svetskoj privredi; Japan kao nosilac ekonomskog razvoja Azije i sveta.

5. Kina: glavne ekonomsko-geografske odlike i uloga u svetskoj privredi; ekonomski bum Dalekog istoka i njegov značaj.

6. Političko-geografska podela Afrike: političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

7. Stanovništvo i zone civilizacije Afrike: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stara egipatska, zona arapskog, francuskog, španskog i portugalskog i engleskog jezičnog područja, posledice kolonizacije i aparthejda, crnačka kultura i umetnost).

8. Ekonomsko-geografske odlike Afrike: prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Afrike u svetskoj privredi.

9. Političko-geografske odlike Latinske Amerike: političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

10. Stanovništvo i zone civilizacije Latinske Amerike: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stare

civilizacije, zone španisko-portugalskog, britanskog, francuskog, holandskog i kulturnog uticaja SAD).

11. Ekonomsko-geografske odlike Latinske Amerike: prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Latinske Amerike u svetskoj privredi.

12. Političko-geografska podela Angloamerike: političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

13. Stanovništvo i zone civilizacije Angloamerike: političko-geografske promene i stvaranje država; broj stanovnika; gustina naseljenosti, prirodno mehaničko kretanje stanovništva, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (angloamerička i franko-kanadska).

14. SAD i Kanada: glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, uslova i proizvodnje; mesto, uloga i značaj SAD u svetskoj privredi i politici.

15. Političko-geografska podela ekonomsko-geografske odlike Australije i Okeanije: političko geografske promene i stvaranje država; karakteristike razvoja privrede; mesto, uloga i značaj Australije i Okeanije u svetskoj privredi.

16. Stanovništvo i zone civilizacije Australije i Okeanije: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; narodi Australije i Okeanije; zone civilizacije (stare civilizacije u Okeaniji, australijska i novozelandska).

17. Geografske odlike Evrope: položaj, veličina, prostiranje, prirodne odlike, politička podela; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

18. Stanovništvo i kultura evropskih naroda: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; poreklo i etnički sastav evropskog stanovništva; sloveni, germani i romani; zone civilizacije (zapadnoevropska i istočnoevropska).

19. Ekonomsko-geografske odlike Evrope: prirodni izvori i bogatstva, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Evrope u svetskoj privredi i politici.

20. Regionalne ekonomske grupacije i tržišta: integracioni procesi i stvaranje tržišta u Evropi i savremenom svetu; OUN; G8; OECD; EFTA; NAFTA; ASEAN; APEK; OPEK; STO; Svetska banka; Međunarodni monetarni fond.

21. Evropska unija: postanak, institucije, ciljevi, funkcionisanje, prirodni resursi, karakteristike proizvodnje; geografska usmerenost (regionalna orijentacija) izvoza i uvoza robe i usluga.

22. Političko-geografske promene u istočnoj Evropi: raspad SSSR-a i stvaranje novih država, udruživanje u ZND; klasifikacija zemalja istočne Evrope prema veličini teritorije i broju stanovnika; problemi razvoja zemalja u tranziciji.

23. Rusija i Ukrajina: glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije, mesto, uloga i značaj u svetskoj privredi i politici.

Godišnja sistematizacija

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

I UVOD

1. Balkansko poluostrvo: savremene društveno-političke promene na Balkanskom poluostrvu; raspad Jugoslavije i stvaranje novih država.

II POLOŽAJ, GRANICE I VELIČINA REPUBLIKE SRBIJE

1. Geografski položaj Srbije i njegov značaj: matematički; fizičko-geografski; ekonomsko-geografski i geopolitički položaj.

2. Granice i veličina Srbije: kopnene i vodene granice; problemi pograničnih teritorija; veličina Srbije;

III PRIRODNE ODLIKE SRBIJE

Reljef

1. Osnovne morfotektonske karakteristike reljefa: nizija i visija Srbije; geološki sastav i postanak osnovnih crta reljefa Srbije.

2. Panonska nizija: Panonski basen i obod Panonskog basena i njihove karakteristike.

3. Planinska oblast: Reljef planinske oblasti i njegove karakteristike.

Klima Srbije

4. Elementi i faktori klime i klima Panonske nizije: elementi i faktori klime; panonsko-kontinentalna klima i njene karakteristike.

5. Klima planinske oblasti: umerenokontinentalna klima; planinska klima; župna klima; izmenjeno sredozemna klima; mikroklima; zagađivanje vazduha i zaštita.

Vode Srbije

6. Reke: reke crnomorskog, jadranskog i egejskog sliva; hidrografija krečnjačkih terena.

7. Jezera i termomineralne vode: postanak, podela i geografski razmeštaj jezera i termomineralnih voda.

8. Ekonomski značaj voda: Ekonomski značaj voda; zagađivanje i zaštita voda.

Zemljište i biljni i životinjski svet

9. Sastav i karakter tla u Srbiji: uslovi formiranja i tipovi tla; erozija tla.

10. Biljni i životinjski svet: biljni i životinjski svet Planinske i Panonske oblasti; reliktne i endemične vrste.

11. Zaštita i unapređivanje prirode: Zaštita i unapređivanje elemenata prirodne sredine.

IV STANOVNIŠTVO I NASELJA

Stanovništvo

1. Naseljavanje naše teritorije: naseljavanje naše teritorije pre dolaska Slovena; doseljavanje Slovena na prostore Srbije; period posle I svetskog rata do danas.

2. Broj stanovnika, prirodni priraštaj, migracije i gustina naseljenosti: broj i porast stanovništva; populaciona politika; prirodno kretanje stanovništva; migracione struje; gustina naseljenosti.

3. Struktura stanovništva: biološka struktura; socijalno-ekonomska struktura; kulturno-prosvetno stanje; struktura stanovništva po nacionalnosti i veroispovesti.

Naselja

4. Naselja: položaj, tipovi i funkcionalna klasifikacija seoskih naselja; gradska naselja - položaj, tipovi i funkcije; savremena urbanizacija naselja.

V PRIVREDA SRBIJE

1. Osnovne karakteristike privrede Srbije: prirodni i društveni uslovi za razvoj privrede; struktura privrede; privredne delatnosti.

Poljoprivreda

2. Razvoj i značaj poljoprivrede Srbije: prirodni i društveni uslovi za razvoj poljoprivrede; mere za unapređivanje poljoprivredne proizvodnje; grane poljoprivrede.

3. Zemljoradnja: struktura zemljišnog fonda; ratarstvo; voćarstvo i vinogradarstvo.

4. Stočarstvo, lov i ribolov: prirodni i društveni uslovi za razvoj stočarstva; grane stočarstva; lov i ribolov.

Šumarstvo

5. Šumarstvo: šumsko bogatstvo i prostiranje šuma; značaj šuma; zaštita i unapređivanje šuma; šume kao ekološki, prirodni i zdravstveni faktor.

Industrija

6. Osnovne karakteristike industrije Srbije: prirodni i društveni uslovi razvoja; značaj industrije; podela industrije.

7. Energetika: značaj energetike; izvori energije; proizvodnja i potrošnja električne struje.

8. Rudarstvo: Nalazišta ruda i minerala i njihova eksploatacija.

9. Teška prerađivačka industrija: metalurgija; metalna industrija; elektroindustrija; hemijska industrija i industrija građevinskog materijala.

10. Laka industrija: prehrambena industrija; tekstilna industrija; industrija duvana i industrija kože, gume i obuće.

Saobraćaj

11. Kopneni saobraćaj: uticaj prirodnih i društvenih faktora na razvoj saobraćaj u našoj zemlji; železnički saobraćaj; drumski saobraćaj.

12. Vodeni, vazdušni i PTT saobraćaj: rečni saobraćaj; PTT saobraćaj i druge vrste saobraćaja.

Trgovina

13. Trgovina: unutrašnja i spoljna; trgovinski i platni bilans.

Turizam

14. Razvoj i značaj turizma: prirodni i društveni faktori za razvoj turizma; podela turizma.

15. Kontinentalni turizam: uslovi za razvoj kontinentalnog turizma; planinski turizam; banjski turizam; spomenici kulture i istorijska mesta kao elemenat turizma; promet turista i prihodi od turizma.

VI REGIONALNE CELINE SRBIJE

1. Starovlaško-Raška visija: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

2. Kosovo i Metohija: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

3. Južno Pomoravlje: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri; banje i mineralni izvori.

4. Istočna Srbija: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

5. Šumadija, Pomoravlje (Zapadno i Veliko): položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

6. Zapadna Srbija: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

7. Vojvodina: položaj, veličina, prostiranje i podela; prirodne odlike; kulturno-istorijske znamenitosti; stanovništvo i naselja; privredne odlike; najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

VII SRBI U BIVŠIM JUGOSLOVENSKIM REPUBLIKAMA I DIJASPORI

1. Srbi u bivšim jugoslovenskim republikama: prirodne odlike predela koje naseljavaju Srbi; stanovništvo i naselja; kulturno-istorijske osobenosti predela; privredne odlike predela.

2. Srbi u dijaspori: broj i teritorijalni razmeštaj; veze i odnosi sa maticom zemljom.

Godišnja sistematizacija

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program nastave geografije u gimnaziji koncipiran je tako da pruža učenicima sticanje neophodnih znanja, umenja i navika o prirodnoj sredini i društvenoj stvarnosti Srbije i savremenog sveta. Ovaj

program omogućava upoznavanje sistema geografskih naučnih disciplina, mesta, uloge i značaja geografije kao nauke u sistemu nauka.

Prilikom izrade programa pošlo se od koncepcije programa geografije za osnovnu školu i od toga da gimnazija predstavlja produžetak opšteg obrazovanja i vaspitanja.

Program sadrži nastavne teme i sadržaje bez navođenja orijentacionog broja časova za realizaciju. Sloboda i kreativnost nastavnika ispoljiće se kroz: samostalno planiranje i određivanje broja i tipova časova po nastavnoj temi i izbor nastavnih metoda, tehnika, aktivnosti, didaktičkih sredstava i pomagala. Napominjemo da je u nastavi geografije neophodno korišćenje geografskih karata na svim tipovima časova i u svim oblicima nastavnog rada. Pored geografskih karata potrebno je koristiti tabele, dijagrame, sheme i ostale didaktičke materijale koji doprinose očiglednosti i trajnosti znanja i umenja.

Da bi se što potpunije ostvarili cilj i zadaci nastave geografije treba obezbediti maksimalnu moguću korelaciju sa srodnim predmetima, a naročito sa nastavnim predmetima koji su, kao i geografija, označeni kao nosioci sadržaja u planiranju porodice i populacionoj politici (biologija, psihologija, filozofija i sociologija).

U prvom razredu gimnazije, date su osnove fizičke geografije kontinuirano i sistematizovano. Veoma je značajno da prilikom realizacije programa u ovom razredu nastavnik dobro upozna nivo znanja iz fizičke geografije sa kojim učenici dolaze iz osnovne škole, kako bi svoj nastavni rad prilagodio tome. Posebnu pažnju u ostvarivanju obrazovno-vaspitnih zadataka programa geografije u prvom razredu treba obratiti na neke fizičko-geografske sadržaje iz geografije naše zemlje. U tom smislu je već pomenuto kod treće nastavne teme da uvek kada su to programski zahtevi treba nastojati da se određeni geografski objekti, pojave i procesi objašnjavaju na primerima iz naše zemlje, ili ako to prilike lokalne sredine u kojoj se škola nalazi dozvoljavaju i na primerima iz zavičajne geografije. Sa ovog aspekta ističemo sledeće sadržaje: trusna područja na Balkanskom poluostrvu; kras Istočne Srbije, lokalni vetrovi - košava i vardarac; pravni aspekt zaštite voda.

Sadržinu i strukturu programa geografije za drugi razred čini nastavne teme koje obuhvataju društveno-geografske karakteristike savremenog sveta i naše zemlje i kartografsku problematiku.

Sadržinu nastavnog programa u trećem razredu gimnazije čine sadržaji nacionalne geografije Srbije.

Savremena nastava geografije zahteva stalno usavršavanje nastavnika proširivanjem i nadograđivanjem njihovih znanja. Ovo je posebno karakteristično za geografiju kao nauku, u kojoj se skoro svakodnevno otkrivaju nova saznanja i dešavaju ozbiljni pomaci u razumevanju prirodnih i društvenih procesa. Savremeni profesionalni razvoj nastavnika zahteva njihovo stalno usavršavanje u metodici rada, kao i u planiranju i realizaciji nastavnog procesa.

Geografija kao nauka nudi sadržaje koji podstiču razvoj formalno-logičkog i hipotetsko-deduktivnog načina razmišljanja. To naročito važi za geografsko-logičko mišljenje koje omogućava razumevanje pojava, procesa i zakonitosti pri čemu se variranjem datih varijabli sa sigurnošću može utvrditi koja varijabla ili koja kombinacija varijabli dovodi do neke geografske pojave. Učenje geografije kao nauke daje ključni podsticaj za razvoj ovakvog oblika mišljenja.

Za efikasno učenje geografije kao nauke u gimnaziji veoma je važno da izdvojimo razvijanje funkcionalne pismenosti (geografske, kartografske i informatičke), kao i razumevanje objekata, pojava procesa i uzročno-posledičnih veza u geosistemu. Neophodno je sticanje znanja o prirodnim i društvenim procesima i zakonitostima kao i identifikovanje učeničkih sposobnosti, veština, talenata i interesovanja. Razumevanjem geografskih pojmova i njihove povezanosti se gradi sistem pojmova, čime se ostvaruje trajno znanje primenljivo u novim situacijama. Relevantne misaone aktivnosti tj. učenje geografije kao nauke ima za cilj postizanje razumevanja prirodnih i društvenih pojava, procesa i zakonitosti. Važan deo u učenju geografije je sticanje znanja i umenja

za primenu jednostavnih istraživanja u školskim uslovima. Intelektual umenja rešavanja problema, poznavanja metoda rada, oblika rada, umenja korišćenja informacionih tehnologija, interaktivnih i aktivnih metoda u nastavi zahtevaju stalno stručno usavršavanje nastavnika.

Podsećamo nastavnike da je u korišćenju udžbenika važan selektivan pristup datim sadržajima. Takođe, preporučuje se nastavnicima da od učenika ne zahtevaju memorisanje faktografskog i statističkog materijala, jer to nije cilj nastave geografije. Stečena znanja treba da budu primenjiva a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene geografske pojave i procese.

BIOLOGIJA

II razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje, 11 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

I FIZIOLOGIJA BILJAKA

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežba: određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. Građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije u hemijsku, svetla i tamna faza fotosinteze. Transport asimilata. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Vežba: izolovanje fotosintetskih pigmenata.

Vežba: određivanje kiseonika u procesu fotosinteze vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Disanje biljaka. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežba: kvalitativno dokazivanje disanja biljaka.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona. Aktivni transport. Biološka funkcija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežba: gajenje biljaka u hranljivom rastvoru.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Regulatori rastenja i razvića biljaka (auksini, giberelini). Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam. Oplođenje; razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Pokreti biljaka.

Vežba: pokreti biljaka.

II MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA

I. Morfologija i sistematika beskičmenjaka

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Heterotrofni protisti, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj heterotrofnih protista.

Metazoa. Poreklo višećeličnosti.

Parazoa. Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa. Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara. Značajne parazitske vrste. Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva. Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti (člankoviti) crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike telesne organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode identifikacije insekata. Identifikacija redova insekata pomoću ključa.

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

2. Morfologija i sistematika hordata

Hordati. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Plaštaši. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Kopljaste ribice. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacije na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije riba. Identifikacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacije na kopneni način života. Klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije žaba. Identifikacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacije na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba. Principi i metode identifikacije gmizavaca. Identifikacija guštera i kornjača pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije ptica. Identifikacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje, 8 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA

I UVOD

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

II DINAMIČKA ORGANIZACIJA ĆELIJE

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija, osnovna funkcionalna jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske supstance i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih supstanci koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, masti, belančevine, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i homoralna regulacija fizioloških funkcija.

III PREGLED I KATEGORIZACIJA ORGANSKIH SISTEMA

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata nervnog tkiva

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama: Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: merenje brzine refleksne reakcije

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Imunski sistem: ćelije imunskog sistema. Prirodni imunitet. Ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata krvi.

Vežba: tumačenje rezultata laboratorijske analize krvi (krvna slika).

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežba: merenje krvnog pritiska i pulsa kod ljudi, uticaj fizičkog napora.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumen čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova putem krvi. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, uzrastu, kondiciji). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstraćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogeneza. Ektotermi i endotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija kod beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron - osnovna funkcijska jedinica bubrega. Glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Vežba: disekcija svinjskog bubrega.

Vežba: posmatranje trajnog mikroskopskog preparata bubrežnog tkiva.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoide i njihova funkcija. Funkcija paratireoide. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni. Ženski polni hormoni. Mesečni polni ciklus žene. Kontracepcija. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje, 4 vežbe)

SADRŽAJI PROGRAMA

I OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

Vežba: izolovanje DNK i RNK

II BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA

Polne ćelije (gameti); Oogeneza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači. Postembrionalno razviće. Metamorfoza i regeneracija.

Starenje.

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata ili odgovarajućih modela različitih stupnjeva ontogenetskog razvića.

III MEHANIZMI NASLEĐIVANJA

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Mehanizmi popravke oštećenja DNK. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka i životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

Vežba: izrada rodoslova

Vežba: izrada računskih zadataka iz genetike

IV EKOLOGIJA, ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE I ODRŽIVI RAZVOJ

1. Osnovni pojmovi i principi ekologije

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizama i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora - abiotički i biotički faktori. Dejstvo i značaj ekoloških faktora. Ekološka valenca.

Adaptacija na različite uslove života. Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Brojnost i gustina populacije. Prostorni raspored. Natalitet i mortalitet. Uzrasna i polna struktura populacije. Promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Sastav i struktura životnih zajednica. Trofički odnosi i tipovi ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Trofičke piramide.

Ekološka niša - pojam, primeri. Životno stanište.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Tipovi i klasifikacija ekosistema. Preobražaji ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklus u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

2. Zaštita i unapređivanje životne sredine i održivi razvoj

Koncept održivog razvoja.

Čovek i njegov odnos prema neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka.

Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Proces domestifikacije zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane.

Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka. Delovanje buke na organizam čoveka i zaštitne mere protiv buke. Vibracije.

Zračenje. Prirodno i veštačko zračenje. Biološki efekti zračenja. Kontrola i zaštita.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora.

3. Zaštita prirode

Problemi ugroženosti žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune, ekosistema i predeonih celina.

Projektna aktivnost: timski istraživački projekat vezan za problematiku ugrožavanja neposredne životne sredine uz poštovanje principa održivog razvoja.

V OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE

Teorije evolucije

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa. Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorije specijacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biološka i kulturna evolucija čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I FIZIOLOGIJA BILJAKA

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, kretanje vode kroz biljku, transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. Građa hloroplasta i pigmenti. Mehanizmi fotosinteze. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Disanje. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka. Biljni hormoni. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Vernalizacija i fotoperiodizam. Razviće ploda i semena. Mirovanje. Pokreti biljaka.

II MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA BESKIČMENJAKA

Organizacija životinja. Tkiva, vrste i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja, sistematske kategorije.

Heterotrofni protisti. Građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj heterotrofnih protista.

Metazoa. Poreklo višećeličnosti.

Parazoa, Plakozoa i Sunđeri. Organizacija, klasifikacija.

Eumetazoa. Dupljari, odlike. Smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Pljosnati crvi. Odlike telesne organizacije, klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života. Značajne parazitske vrste. Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata, odlike, rasprostranjenje i značaj nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma, pravci razvoja celomata.

Mekušci. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti (člankoviti) crvi. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Odlike, klasifikacija sa kratkim odlikama glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, klasifikacija. Otrovne vrste. Vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Odlike, klasifikacija i značaj.

Insekti. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Bodljokošci. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija.

III MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA HORDATA

Hordate. Organizacija, poreklo i pravci evolucije i klasifikacija.

Plaštaši i kopljaste ribice. Odlike, način života, klasifikacija i rasprostranjenje.

Uporedni pregled građe kičmenjaka.

Poreklo i razvoj riba. Klasifikacija, značaj.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacija na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

IV EKOLOGIJA, ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE I ODRŽIVI RAZVOJ

1. Osnovni pojmovi i principi ekologije

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizama i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora.

Adaptacije na različite uslove života

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Natalitet i mortalitet. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaji ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklusi u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

2. Zaštita i unapređivanje životne sredine i održivi razvoj

Koncept održivog razvoja.

Čovek i njegov odnos prema neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka. Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Procesi domestifikacije zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane.

Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka i vibracije. Zračenje.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora.

3. Zaštita prirode

Problemi ugroženosti i zaštite žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune ekosistema i predeonih celina.

Projektna aktivnost: timski istraživački projekat vezan za problematiku ugrožavanja neposredne životne sredine uz poštovanje principa održivog razvoja.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA

1. Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

2. Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna i funkcionalna jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije. Voda i neorganske supstance i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih supstanci koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i humoralna regulacija fizioloških funkcija.

3. Pregled i kategorizacija organskih sistema

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Imunski sistem: ćelije imunskog sistema. Prirodni imunitet. Ćelijski i humoralni imunitet.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova putem krvi. Neurohumoralna regulacija disanja.

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstraćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana, vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogenoza. Ektotermi i endotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron - osnovna funkcijska jedinica bubrega. Glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoide i njihova funkcija. Funkcija paratireoide. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni. Ženski polni hormoni. Mesečni polni ciklus žene. Kontracepcija. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

II OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

III BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA

Polne ćelije (gameti): Oogenoza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači: Postembrionalno razviće: Metamorfoza i regeneracija.

Starenje.

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period: preembrionalni, embrionalni i fetalni period. Rađanje i neonatalni period. Juvenilni period: prepubertalni i pubertalni period. Adultni period.

IV MEHANIZMI NASLEĐIVANJA

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Mehanizmi popravke DNK oštećenja. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka i životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

V OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE

Teorije evolucije.

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorija specijacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biološka i kulturna evolucija čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje, 5 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA

1. Morfologija i sistematika beskičmenjaka

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihove karakteristike, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Heterotrofni protisti, građa i funkcija jednoćelijskih organizama.

Metazoa. Poreklo višećeličnosti.

Parazoa. Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa. Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara. Značajne parazitske vrste. Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Manje grupe celomskih protostomija (onihofora, tardigrada, pentastomida, sipunkulida, ehiurida, priapulida).

Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti (člankoviti) crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode identifikacije insekata. Identifikacija redova insekata pomoću ključa.

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

2. Morfologija i sistematika hordata

Hordata. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Plaštaši. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Kopljaste ribice. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacija na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije riba. Identifikacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života.

Klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije žaba. Identifikacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacija gmizavaca. Identifikacija guštera i kornjača pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode identifikacije ptica. Identifikacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje, 14 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

I FIZIOLOGIJA BILJAKA

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Ćelija kao osmotski sistem. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežbe: plazmoliza i deplazmoliza. Određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. List kao fotosintetski organ, građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije

u hemijsku; fotosintetička fosforilacija. Usvajanje CO_2, reduktivni pentozni ciklus, sinteza organskih jedinjenja. Transport asimilata. Uticaj spoljašnjih faktora na produktivnost fotosinteze.

Vežba: izolovanje fotosintetskih pigmenata.

Vežbe: Određivanje kiseonika u procesu fotosinteze vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata; glikoliza i fermentacija; ciklus trikarboksilnih kiselina; razlaganje lipida. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežbe: kvalitativno dokazivanje disanja, određivanje disanja biljaka.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke, neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport. Azot: izvori azota, kruženje azota u prirodi, biološka fiksacija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežbe: gajenje biljaka u veštačkim uslovima. Hranljivi rastvori.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Regulatori rastenja i razvića biljaka (auksini, giberelini). Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena; metabolički procesi pri klijanju. Rastenje i razviće vegetativnih organa; korelacije; formativni efekti svetlosti. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam.

Oplođenje, razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Orijentacija u prostoru - pokreti biljaka.

Vežbe: pokreti biljaka.

II FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA

1. Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

2. Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcionalna jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije. Voda i neorganske supstance i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih supstanci koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija, osmoza, filtracija, transport pomoću nosačkih molekula, pumpa za Na+ i K+, endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i humoralna regulacija fizioloških funkcija.

3. Pregled i kategorizacija organskih sistema

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata nervnog tkiva

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: merenje brzine refleksne reakcije.

Fiziologija čulnih organa

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Imunski sistem: ćelije imunskog sistema. Prirodni imunitet. Ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata krvi.

Vežba: tumačenje rezultata laboratorijske analize krvi (krvna slika).

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežba: merenje krvnog pritiska i pulsa kod ljudi, uticaj fizičkog napora.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, uzrastu, kondiciji). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko membransko i ekstraćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino-kiselina i masnih kiselina. Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogeneza. Ektotermi i endotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron - osnovna funkcijska jedinica bubrega. Glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Vežba: disekcija svinjskog bubrega.

Vežba: posmatranje trajnog mikroskopskog preparata bubrežnog tkiva.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoide i njihova funkcija. Funkcija paratireoide. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni. Ženski polni hormoni. Mesečni polni ciklus žene. Kontracepcija. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje, 4 vežbe)

SADRŽAJI PROGRAMA

I OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

Vežba: izolovanje DNK i RNK

II BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA

Polne ćelije (gameti): Oogeneza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze: Embrionalna indukcija; determinacija i diferencijacija ćelije.

Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači.

Postembrionalno razviće: Metamorfoza i regeneracija.

Starenje.

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period: preembrionalni, embrionalni i fetalni period. Rađanje i neonatalni period. Juvenilni period: prepubertalni i pubertalni period. Adultni period.

Vežba: posmatranje trajnih mikroskopskih preparata ili odgovarajućih modela različitih stupnjeva ontogenetskog razvića.

III MEHANIZMI NASLEĐIVANJA

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Mehanizmi popravke DNK oštećenja. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka i životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

Vežba: izrada rodoslova.

Vežba: izrada računskih zadataka iz genetike.

IV EKOLOGIJA, ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE I ODRŽIVI RAZVOJ

1. Osnovni pojmovi i principi ekologije

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora. Klimatski faktori (toplota, svetlost, voda i vlažnost, vazdušni pokreti), edafski faktori, hemizam sredine, biotički faktori. Dejstvo i značaj ekoloških faktora. Ekološka valenca.

Adaptacija na različite uslove života. Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Brojnost i gustina populacije. Prostorni raspored. Natalitet i mortalitet. Uzrasna i polna struktura populacije. Promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Sastav i struktura životnih zajednica. Trofički odnosi i tipovi ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Trofičke piramide.

Ekološka niša - pojam, primeri. Životno stanište.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Tipovi i klasifikacija ekosistema. Preobražaji ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklusi u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, kiseonika, azota i vode. Biotički sistemi biosfere. Ekološki sistemi.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

2. Zaštita i unapređivanje životne sredine i održivi razvoj

Koncept održivog razvoja.

Čovek i njegov odnos prema neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod uticajem čoveka. Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Procesi domestifikacije zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane.

Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka. Delovanje buke na organizam čoveka i zaštitne mere protiv buke. Vibracije.

Zračenje. Prirodno i veštačko zračenje. Biološki efekti zračenja. Problem deponovanja radioaktivnih otpadaka. Kontrola i zaštita.

Principi i metode planiranja i uređivanja prostora. Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora.

Vežbe: Prikupljanje podataka o stanju i ugroženosti životne sredine i predlaganje odgovarajućih mera zaštite.

3. Zaštita prirode

Problemi ugroženosti i zaštita žive i nežive prirode. Savremeni pristup i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

Projektna aktivnost: timski istraživački projekat vezan za problematiku ugrožavanja neposredne životne sredine uz poštovanje principa održivog razvoja.

V OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE

Abiogena evolucija i postanak organskih sistema.

Postanak prvobitnih organizama.

Najvažniji stupnjevi u procesu evolucije života na Zemlji.

Filogenetski razvoj živih bića (biljaka i životinja).

Evolucione teorije.

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije, genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija.

Adaptacija i prirodna selekcija.

Koevolucija u ekološkim sistemima.

Postanak vrsta i teorije specijacije.

Postanak evolucionih novina.

Poreklo čoveka.

Biološka i kulturna evolucija čoveka.

Sociobiologija.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program za gimnazije je tako koncipiran da predstavlja nastavak programa biologije za osnovnu školu i sa njim čini jedinstvenu celinu. Sadržaji programa imaju opšteobrazovni karakter i treba da doprinesu formiranju opšte kulture učenika. Istovremeno, struktura programa daje solidnu osnovu za izučavanje onih bioloških disciplina i drugih prirodnih i tehničkih nauka za koje se učenici opredeljuju u toku daljeg školovanja.

Razlike u obimu nastavnih sadržaja za različite tipove gimnazija javljaju se zbog različitog broja časova u okviru kojih se program izvodi. Najpotpuniji program, sa najširim obimom, dat je za gimnaziju prirodno-matematičkog smera. Iako su neki delovi programa isti i za druga dva tipa

gimnazije, obim nastavnih sadržaja u okviru programa je različit i nastavnici su obavezni da se tog obima pridržavaju.

Program za gimnaziju je strukturiran tako da su pojedine oblasti podeljene na nastavne teme, koje predstavljaju logičke celine. Nastavne teme su raščlanjene na nastavne jedinice u okviru kojih se bliže određuju konkretni nastavni sadržaji. Nastavnik određuje potreban broj časova za realizaciju svake teme.

Uzimajući u obzir strukturu programskih sadržaja biologije za prvi, drugi, treći i četvrti razred gimnazije, može se primeniti široki opseg različitih oblika, didaktičkih modela, metoda i sredstava nastavnog rada.

Vežbe i drugi tipovi časova koji su predviđeni, treba da se realizuju prevashodno primenom:

- prirodnih nastavnih sredstava (preparovan botanički i zoološki materijal, mikroskopski preparati, preparati u fiksativu, skeleti i njihovi delovi, paleontološke zbirke...). Ukoliko prirodna nastavna sredstva nisu dostupna, mogu se primeniti modeli, a potom i druga vizuelna nastavna sredstva;

- aktivnih nastavnih oblika (rad u paru - kooperativni rad, rad u grupi);

- aktivnih nastavnih metoda (metoda demonstracije, metoda ilustracije, metoda praktičnih i laboratorijskih radova).

Didaktičke modele koji u sebi integrišu različite oblike, metode i sredstva nastavnog rada, treba uskladiti sa programskim sadržajima, ciljevima i zadacima nastave biologije. U tu svrhu, treba osim klasične (informaciono-ilustrativne) nastave, realizovati i modele problemske, programirane, egzemplarne, timske i individualizovane nastave. Takođe je poželjno primeniti i druge inovativne modele nastave: integrativnu, projektnu i interaktivnu nastavu.

Posebno je pogodno za realizaciju botaničkih programskih sadržaja (sistematika i filogenija) primeniti egzemplarni model nastave. Takođe, ukoliko su u pitanju ekološki aspekti, onda je moguće primeniti i problemski model nastave.

Učenici treba aktivnim oblicima i metodama rada u paru, grupno i timski da realizuju sve one sadržaje koji u sebi integrišu aspekte zaštite životne sredine i održivog razvoja. U tu svrhu, treba organizovati nastavu u prirodi, biološku nastavnu ekskurziju i posete objektima u prirodi od nacionalnog značaja.

U toku realizacije programa potrebno je voditi računa o uzrastu učenika i njihovom prethodnom stečenom znanju. Takođe je neophodno izvršiti korelaciju biologije sa hemijom, fizikom i geografijom. Kad god je moguće, potrebno je sa učenicima organizovati debate sa temama o humanim odnosima među polovima, reproduktivnom zdravlju, rizičnom ponašanju i dr. Uspeh u realizaciji obrazovno-vaspitnih zadataka u nastavi biologije zavisi od primene odgovarajućih oblika i metoda rada i korišćenja odgovarajućih nastavnih sredstava.

Za realizaciju programa biologije neophodno je da škola obezbedi minimum nastavnih sredstava što je predviđeno i regulisano Pravilnikom o normativu o bližim uslovima u pogledu prostora, opreme i nastavnih sredstava za gimnaziju. Obrada nekih nastavnih jedinica ili vežbi može se izvesti u odgovarajućoj instituciji i biti poverena biologu specijalisti za određenu oblast.

Učenikovo uspešno savlađivanje nastavnih sadržaja zavisi i od pravilno određenih nivoa vaspitno-obrazovnih zahteva. U tom smislu, mogu se definisati tri široke kategorije kognitivnog domena (prema Blumovoj taksonomiji): nivo obaveštenosti, nivo razumevanja i nivo primene.

I razred

U I razredu gimnazije izučava se citologija, morfologija i sistematika biljaka.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da znaju hemijsku građu ćelije, a posebno građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina, građu prokariotske i eukariotske ćelije i razlike među njima, osnovne funkcije delova ćelija, ćelijski ciklus i, u osnovnim crtama, deobu ćelije. U okviru sistematike učenici treba da znaju opšte karakteristike virusa i bakterija i njihov značaj, opšte karakteristike algi i gljiva i da umeju taksativno da navedu neke od grupa koristeći slike ili herbarski materijal. U okviru morfologije biljaka treba da poznaju biljna tkiva i biljne organe, njihove osnovne karakteristike i podelu. Treba da poznaju opšte karakteristike mahovina, paprati, golosemenica, skrivenosemenica, njihov ciklus razvića i glavne predstavnike familija.

Na nivou razumevanja učenici treba suštinski da poznaju građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina, da detaljno poznaju građu i funkcionisanje ćelije, ćelijski ciklus i deobu ćelije uz crtanje i samostalno objašnjavanje. Treba samostalno da izvedu jednostavnije vežbe i da umeju da formulišu zaključke. Treba dobro da poznaju morfologiju biljaka, principe sistematike, filogeniju i ključne familije.

Na nivou primene učenici treba da u okviru citologije, razumeju suštinske pojave i procese i da umeju samostalno i logički da ih objasne. Uz deobu ćelije treba da razumeju suštinu prenošenja genetičke informacije. Vežbe treba samostalno da izvode, donose logičke sudove i zaključke i da razumeju rezultate vežbi.

U oblasti morfologije biljaka treba da raspoznaju biljna tkiva i mikroskopsku građu organa na preparatima, da raspoznaju različite vrste biljnih organa na prirodnom materijalu, da dobro poznaju sistematske kategorije i da uz stručnu pomoć nastavnika determinišu biljke na osnovu ključa. U okviru vežbi treba samostalno da prave privremene preparate. Na ovom nivou učenici treba da se osposobe za izradu istraživačkih radova, eseja i prezentacija.

II razred

U II razredu gimnazije prirodno-matematičkog smera izučava se morfologija i sistematika životinja, sa evolucijom i ekološkim pristupom.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da savladaju sistematiku životinja; da znaju glavne karakteristike pojedinih grupa beskičmenjaka i kičmenjaka i karakteristične predstavnike.

Na nivou razumevanja učenici treba da dobro poznaju građu organizama i uoče usložnjavanje te građe kroz njihov evolutivni razvoj; da poznaju karakteristike taksonomskih kategorija i glavnih predstavnika familija. Učenici ovo gradivo treba samostalno da izlažu.

Na nivou primene učenici treba u osnovi da prepoznaju predstavnike osnovnih taksonomskih kategorija, da uoče suštinu evolutivnih promena kod životinja, da shvate suštinu i značaj ekoloških i evolutivnih adaptivnih promena, da samostalno koriste jednostavne ključeve za determinaciju, da ga primene pri pravljenju zbirki ljuštura beskičmenjaka ili insekata, kostiju kičmenjaka i da samostalno rade istraživačke radove, eseje i prezentacije.

III razred

U III razredu izučava se fiziologija biljaka i životinja.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da u okviru biljne fiziologije savladaju metaboličke procese (fotosintezu i disanje) u osnovnim crtama, a u okviru razvića biljaka treba da na osnovu stečenog znanja u I razredu savladaju životni ciklus biljaka.

Fiziologiju životinja takođe na osnovu već stečenih znanja treba da savladaju na elementarnom nivou; dinamičku organizaciju ćelije, sve organske sisteme i njihovo funkcionisanje u celini.

Na nivou razumevanja učenici treba samostalno da razumeju biohemijske i fiziološke procese na nivou ćelije i organizma, da vežbe izvode uz pomoć nastavnika i da mogu da izvedu jednostavnije zaključke.

Na nivou primene učenici treba, uz poznavanje sadržaja u celini, da samostalno izlažu, da izvode kritičke stavove i zaključke, da razumeju suštinu biohemijskih i fizioloških procesa i zakonitosti, da sagledavaju i postavljaju problem i da ga uz pomoć nastavnika ili samostalno, praktično rešavaju.

Vežbe treba samostalno da izvode, da iz rezultata vežbi izvode zaključke tako da rad na času bude osnova za razvijanje interesa za istraživački rad. Eseje, prezentacije i istraživačke radove treba da urade uz korišćenje šire literature i pretraživanjem Interneta.

IV razred

U četvrtom razredu se izučava više oblasti koje predstavljaju sintezu prethodno stečenih znanja. Posebnu oblast predstavlja ekologija sa zaštitom životne sredine i održivim razvojem.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da zaokruže svoje znanje iz molekularne biologije kako bi razumeli osnovne mehanizme nasleđivanja, biologiju razvića i evoluciju u elementarnim crtama.

Sadržaje ekologije i zaštite životne sredine treba usvoje i prihvate koncept održivog razvoja, etičnosti i prava budućih generacija na očuvanu životnu sredinu.

Na nivou razumevanja učenici moraju da shvate suštinu procesa nasleđivanja i varijabilnosti osobina kod organizama i da to povežu sa biologijom razvića i evolucijom. To treba da bude osnov za shvatanje suštine ekologije kao nauke.

Na nivou primene učenici treba da razumeju suštinu života počev od molekularnog nivoa organizacije do ćelije, od organizma do biosfere u celini; da usvojena znanja samostalno primenjuju kroz različite aktivnosti u učionici i van nje (istraživačke radove, eseje, prezentacije i debate). Učenici na ovom nivou treba da budu potpuno osposobljeni, pripremljeni i profesionalno orijentisani za dalje školovanje.

Za uspešnu realizaciju programa biologije u gimnaziji, potrebno je kontinuirano, prevashodno metodičko, usavršavanje nastavnika iz čega treba da proistekne njihova osposobljenost za uspešnu realizaciju preparativne, operativne i verifikativne faze nastavnog procesa biologije. Pod tim se podrazumeva dobro planiranje i pripremanje za čas (globalni, operativni plan rada i pisana priprema), realizacija inovativnih modela nastave (projektna, problemska, integrativna nastava...) i plansko i kontinuirano sprovođenje postupaka evidentiranja i ocenjivanja.

MATEMATIKA

PROGRAM M 1

II razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija $y = x^n (n \in N)$ i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje, diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene.

Neke jednačine koje se svode na kvadratne.

Kvadratna funkcija i njen grafik, ekstremna vrednost.

Kvadratne nejednačine.

Sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne, homogena kvadratna i linearna) - sa grafičkom interpretacijom.

Iracionalne jednačine

Eksponencijalna i logaritamska funkcija

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije (eksponencijalne jednačine i nejednačine.

Pojam inverzne funkcije.

Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka (uz upotrebu računara).

Jednostavnije logaritamske jednačine i nejednačine.

Trigonometrijske funkcije

Uopštenje pojma ugla; merenje ugla, radijan.

Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; vrednosti trigonometrijskih funkcija ma kog ugla, svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija; grafici funkcija oblika: $y = A \sin (ax+b)$ i $y = A \cos (ax+b)$

Adicione teoreme. Transformacije trigonometrijskih izraza (trigonometrijskih funkcija dvostrukih uglova i poluuglova, transformacije zbira i razlike trigonometrijskih funkcija u proizvod i obrnuto)

Trigonometrijske jednačine i jednostavnije nejednačine.

Sinusna i kosinusna teorema, rešavanje trougla.

Primene trigonometrije (u metričkoj geometriji, fizici, praksi).

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

III razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri

Rogalj, triedar. Poliedar, Ojlerova teorema; pravilan poliedar.

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra: zapremina kvadra, Kavaljerijev princip. Zapremina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Obrtna tela

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa i zarubljena prava kupa. Površina i zapremina pravog kružnog valjka, prave kružne kupe i zarubljene kružne kupe.

Sfera i lopta, ravni preseci sfere i lopte. Površina lopte, sferne kalote i pojasa. Zapremina lopte.

Upisana i opisana sfera poliedra, pravog valjka i kupe.

Vektori

Pravougli koordinatni sistem u prostoru, projekcije vektora, koordinate vektora.

Skalarni, vektorski i mešoviti proizvod vektora, determinante drugog i trećeg reda. Neke primene vektora.

Analitička geometrija u ravni

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava, razni oblici jednačine prave; ugao između dve prave; rastojanje tačke od prave.

Sistemi linearnih jednačina, Gausov postupak. Sistem linearnih nejednačina sa dve nepoznate i njegova grafička interpretacija; pojam linearnog programiranja.

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačine; međusobni odnosi prave i krivih drugog reda, uslov dodira, tangenta; zajednička svojstva).

Matematička indukcija. Nizovi

Matematička indukcija i neke njene primene.

Osnovni pojmovi o nizovima (definicija, zadavanje, operacije).

Aritmetički niz; geometrijski niz; primene.

Granična vrednost niza; broj e.

Kompleksni brojevi

Trigonometrijski oblik kompleksnog broja, Moavrova formula. Neke primene kompleksnih brojeva.

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

IV razred
gimnazija opšteg tipa

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Funkcije

Važniji pojmovi i činjenice o funkcijama jedne promenljive (definisanost, nule, parnost, monotonost, periodičnost). Složena funkcija (pojam i jednostavniji primeri).

Pregled elementarnih funkcija.

Granična vrednost i neprekidnost funkcije (geometrijski smisao); asimptote.

Izvod funkcije

Priraštaj funkcije. Izvod funkcije (problem tangente i brzine). Osnovne teoreme o izvodu, izvodi elementarnih funkcija.

Diferencijal i njegova primena kod aproksimacije funkcija.

Ispitivanje funkcija (uz primenu izvoda); grafik funkcije.

Integral

Neodređeni integral. Osnovna pravila o integralu; tablica osnovnih integrala; integrali nekih elementarnih funkcija.

Metod zamene, metod parcijalne integracije.

Određeni integral; Njutn-Lajbnicova formula (bez dokaza).

Primene određenog integrala (rektifikacija, kvadratura, kubatura).

Kombinatorika

Osnovna pravila. Varijacije, permutacije; kombinacije (bez ponavljanja). Binomni obrazac.

Verovatnoća i statistika

Slučajni događaji. Verovatnoća. Uslovna verovatnoća i nezavisnost. Slučajne veličine. Binomna, Puasonova i normalna raspodela. Srednja vrednost i disperzija. Populacija, obeležje i uzorak. Prikupljanje, sređivanje i prikazivanje podataka. Pojam ocene parametara. Ocene verovatnoće, srednje vrednosti i disperzije. Intervalne ocene za verovatnoću i srednju vrednost.

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

PROGRAM M 2

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija $y=x^n$ (n iz skupa prirodnih brojeva) i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje; diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene.

Kvadratna funkcija i njen grafik; ekstremna vrednost.

Prostije kvadratne nejednačine.

Prostiji sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne jednačine).

Eksponencijalna i logaritamska funkcija

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije eksponencijalne jednačine.

Pojam inverzne funkcije.

Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka.

Jednostavnije logaritamske jednačine.

Trigonometrijske funkcije

Uopštenje pojma ugla (merenje ugla, radijan). Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija.

Adicione teoreme. Transformacije trigonometrijskih izraza.

Jednostavnije trigonometrijske jednačine.

Sinusna i kosinusna teorema; rešavanje trougla. Primene trigonometrije.

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri

Poliedar; pravilan poliedar,

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra (kvadra, prizme, piramide i zarubljene piramide).

Obrtna tela

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa, zarubljena prava kupa i njihove površine i zapremine.

Sfera i lopta; sfera i ravan. Površina i zapremina lopte.

Vektori

Pravougli koordinatni sistem u prostoru; koordinate vektora. Skalarni i vektorski proizvod vektora.

Analitička geometrija u ravni

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava: razni oblici jednačine prave, ugao između dve prave, odstojanje tačke od prave. Linearne nejednačine sa dve nepoznate i njihovi sistemi (grafička interpretacija).

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačina, odnos prave i krive linije drugog reda, tangenta).

Matematička indukcija. Nizovi

Matematička indukcija i neke njene primene.

Osnovni pojmovi o nizovima.

Aritmetički niz; geometrijski niz; primene.

Granična vrednost niza.

NAPOMENA:Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Funkcije

Važniji pojmovi o funkcijama jedne promenljive (definisanost, nule, parnost, monotonost, periodičnost).

Pregled elementarnih funkcija.

Granična vrednost funkcije. Neprekidnost funkcije (geometrijski smisao).

Izvod funkcije

Priraštaj funkcije. Izvod funkcije (preko problema tangente i brzine). Osnovne teoreme o izvodu; izvodi elementarnih funkcija.

Ispitivanje funkcija (uz primenu izvoda); grafik funkcije.

Kombinatorika

Osnovna pravila kombinatorike.

Varijacije, permutacije, kombinacije bez ponavljanja.

Verovatnoća i statistika

Slučajni događaji. Verovatnoća. Uslovna verovatnoća i nezavisnost.

Slučajne promenljive. Binomna i normalna raspodela. Srednja vrednost i disperzija.

Populacija, obeležje i uzorak. Osnovni zadaci matematičke statistike. Prikupljanje, sređivanje, grafičko prikazivanje i numerička obrada podataka.

NAPOMENA:Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

PROGRAM M 3

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(5 časova nedeljno, 175 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija $y = x^n (n \in N)$ i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje, diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene. Neke jednačine koje se svode na kvadratne.

Kvadratna funkcija (nule, znak, rašćenje i opadanje, ekstremna vrednost, grafik).

Kvadratne nejednačine.

Sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne, homogena kvadratna i linearna) - sa grafičkom interpretacijom.

Iracionalne jednačine i nejednačine.

Eksponencijalna i logaritamska funkcija

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije eksponencijalne jednačine i nejednačine.

Pojam inverzne funkcije. Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka (uz upotrebu računara).

Jednostavnije logaritamske jednačine i nejednačine.

Trigonometrijske funkcije

Uopštenje pojma ugla; merenje ugla, radijan.

Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; vrednosti trigonometrijskih funkcija ma kog ugla, svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija; grafici funkcija oblika: $y = A \sin (ax+b)$ i $y= A \cos (ax+b)$.

Adicione teoreme. Transformacije trigonometrijskih izraza (trigonometrijskih funkcija dvostrukih uglova i poluuglova, transformacije zbira i razlike trigonometrijskih funkcija u proizvod i obrnuto).

Trigonometrijske jednačine i jednostavnije nejednačine.

Sinusna i kosinusna teorema; rešavanje trougla.

Primene trigonometrije (u metričkoj geometriji, fizici, praksi).

NAPOMENA:Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri

Rogalj, triedar. Poliedar, Ojlerova teorema; pravilan poliedar.

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra: zapremina kvadra, Kavaljerijev princip. Zapremina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Obrtna tela

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa i zarubljena prava kupa. Površina i zapremina pravog kružnog valjka, prave kružne kupe i zarubljene kružne kupe.

Sfera i lopta; ravni preseci sfere i lopte. Površina lopte, sferne kalote i pojasa. Zapremina lopte.

Upisana i opisana sfera poliedra, pravog valjka i kupe.

Vektori

Pravougli koordinatni sistem u prostoru, projekcije vektora; koordinate vektora.

Skalarni, vektorski i mešoviti proizvod vektora; determinante drugog i trećeg reda. Neke primene vektora.

Analitička geometrija u ravni

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava, razni oblici jednačine prave; ugao između dve prave; rastojanje tačke od prave.

Sistemi linearnih jednačina, Gausov postupak. Sistem linearnih nejednačina sa dve nepoznate i njegova grafička interpretacija; pojam linearnog programiranja.

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačine; međusobni odnosi prave i krivih drugog reda, uslov dodira, tangenta; zajednička svojstva).

Matematička indukcija. Nizovi

Matematička indukcija i njene primene.

Elementarna teorija brojeva (deljivost, prosti brojevi, kongruencije).

Osnovni pojmovi o nizovima (definicija, zadavanje, operacije).

Aritmetički niz, geometrijski niz; primene.

Jednostavnije diferencne jednačine.

Granična vrednost niza, svojstva. Broj e.

Kompleksni brojevi i polinomi

Pojam i primeri algebarskih struktura (grupa, prsten, polje).

Polje kompleksnih brojeva. Trigonometrijski oblik kompleksnog broja. Moavrova formula. Neke primene kompleksnih brojeva.

Polinomi nad poljem kompleksnih brojeva. Vijetove formule.

Sistemi algebarskih jednačina višeg reda.

NAPOMENA:Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12).

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

Program je istovetan sa programom za IV razred gimnazije opšteg tipa (program M1).

Dodatni rad

Orijentacioni program

I razred
(32 časa godišnje)

1. Elementimatematičke logike (6)

Iskazi i iskazne forme. Logične operacije, iskazne formule. Veza skupovnih i logičkih operacija. Kvantori. Osnovni logički zakoni. Dokaz u matematici: greške u dokazivanju. Relacije i grafovi.

2. Elementarna teorija brojeva - odabrani zadaci (6)

Deljivost, prosti brojevi. Euklidov algoritam. Kongruencije. Diofantove jednačine (linearne).

3. Polinomi (8)

Identične transformacije polinoma, metod neodređenih koeficijenata. Deljivost polinoma, Bezuova teorema. Dokazivanje nejednakosti.

4. Racionalni algebarski izrazi, jednačine i nejednačine (5)

5. Apsolutna vrednost broja i primene (4)

Jednačine, nejednačine i funkcije sa apsolutnim vrednostima.

6. Sistemi linearnih jednačina i nejednačina (5)

Sistemi linearnih jednačina i nejednačina s više nepoznatih, primene. Rešavanje problema linearnog programiranja (geometrijski pristup, pojam o simpleks - metodu).

7. Ravne geometrijske figure (6)

8. Odabrani dokazni i računski zadaci.

Vektori i njihova primena.

9. Jednakost mnogouglova (4)

Razloživa i dopunska jednakost mnogouglova. Boljai-Gervinova teorema. Rezanje i sastavljanje ravnih figura - odabrani zadaci.

10. Geometrijske konstrukcije u ravni (8)

Razne metode rešavanja konstruktivnih zadataka (primena izometrijskih tansformacija, sličnosti, GMT i dr). Konstrukcije pri ograničenjima (samo lenjirom, samo šestarom, nedostupne tačke).

11. Inverzija (4)

12. Apolonijev problem dodira (4)

Deset Apolonijevih konstruktivnih zadataka o dodiru kružnica.

13. Elementi topologije (4)

Grafovi i neke njihove primene. Topološke invarijante. Rod površi. Ojlerova formula i neke njene primene. Istorijski osvrt.

14. Logički i kombinatorni zadaci (5)

Razni načini rešavanja logičkih zadataka (uključujući i aparat iskazne algebre). Prebrojavanje konačnih skupova.

15. Odabrani zadaci za takmičenja iz matematike (6)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

II razred
(32 časa godišnje)

1. Kvadratne jednačine, funkcije n nejednačine (4)

2. Nelinearne Diofantove jednačine (4)

3. Iracionalni algebarski izrazi, jednačine i nejednačine (4)

4. Eksponencijalni i logaritamski izrazi, jednačine i nejednačine (4)

5. Problemi ekstremnih vrednosti (6)

Elementarne algebarske metode rešavanja problema ekstremnih vrednosti. Rešavanje nekih problema geometrijskim konstrukcijama. Izoperimetarski problem.

6. Realni brojevi (4)

Razni pristupi zasnivanju realnih brojeva, operacije s realnim brojevima, približna računanja.

7. Geometrijske konstrukcije u prostoru (5)

Prave, ravni i uglovi u prostoru. Paralelna, ortogonalna i centralna projekcija; perspektiva. Prikazivanje prostornih figura crtežom u ravni. Konstrukcije preseka tela.

8. Odabrana poglavlja trigonometrije (8)

Trigonometrijski izrazi, jednačine i nejednačine.

Primene trigonometrije (rešavanje trougla, u drugim oblastima, u praksi).

9. Logičko-kombinatorni i slični nestandardni zadaci (4)

(Dirihleov princip, kombinatorna geometrija i dr.)

10. Odabrani zadaci za matematička takmičenja (5)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

III razred
(32 časa godišnje)

1. Poliedri, pravilni poliedri; tetraedar (6)

Kosa slika, preseci i simetrija poliedra. Pravilni poliedri. Razni zadaci o tetraedru; Pitagorina teorema u prostoru.

2. Obrtna tela. Kombinovana tela (4)

3. Matematička indukcija. Nizovi (6)

Matematička indukcija. Aritmetički niz, geometrijski niz. Granična vrednost niza. Neke sumacione formule.

4. Rekurentne formule i neke njihove primene (4)

Zadavanje niza rekurentnom formulom, Fibonačijev niz. Prostije diferencne jednačine.

5. Razne primene vektora (4)

Primene vektora u geometriji, algebri, trigonometriji i dr.

6. Metod koordinata. Funkcije i grafici (8)

Koordinate na pravoj, Dekartov koordinatni sistem u ravni, drugi koordinatni sistemi. Opšta ideja koordinata. Transformacije koordinatnih sistema, primene. Važnije funkcije i njihovi grafici, razlomljeno-racionalna funkcija, funkcije s apsolutnim vrednostima. Grafičko rešavanje jednačina i nejednačina, grafičko rešavanje zadataka linearnog programiranja. Primena metoda koordinata na ispitivanje jednačina i nejednačina s parametrima. Formiranje jednačina geometrijskih mesta tačaka u ravni. Koordinatni metod u rešavanju geometrijskih zadataka.

7. Kompleksni brojevi i polinomi (6)

Kompleksni brojevi: operacije, geometrijska interpretacija, trigonometrijski oblik; Muavrova formula. Ojlerova formula. Polinomi s kompleksnim koeficijentima, Vijetove formule. Neke primene kompleksnih brojeva.

8. Sistemi jednačina i nejednačina drugog ili višeg reda (4)

9. Konusni preseci (6)

Konusni preseci: geometrijski i analitički pristup.

10. Sferna geometrija (8)

Geometrija sfere. Trigonometrija sfere, površina sfernog trougla. Primene u astronomiji, kartografiji, navigaciji i dr.

11. Logičko-kombinatorni zadaci (4)

Razni nestandardni i "glavolomni" zadaci (problemi kuglica, matematičko-šahovske "glavolomije", razne matematičke igre, kriptografija i dr.).

12. Odabrani zadaci za matematička takmičenja (6)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

IV razred
(30 časova godišnje)

1. Matematičke strukture (4)

Brojevi i operacije, opšti pojam operacije; pojam matematičke strukture, primeri. Grupe geometrijskih transformacija. Pojam o aksiomatskom metodu.

2. Razvoj i vrstegeometrija (4)

Postanak geometrije. Razne geometrije: euklidske i neeuklidske geometrije, afina i projektivna geometrija.

3. Kratak pregled istorije matematike (8)

4. Funkcije u prirodi i tehnici (4)

Opterećenje i savijanje grede, sile trenja, radioaktivni raspad materije, spuštanje padobranom, atmosferski pritisak i merenje visine barometrom, količina goriva za raketu, harmonijske oscilacije, klatno, prigušene oscilacije, plima i oseka, spektralna analiza.

5. Izvod i integral (8)

Izvod i primena izvoda. Integral i primene integrala. Univerzalna formula (Simpsonova formula). Najprostije diferencijalne jednačine i njihova veza sa integralom, geometrijska interpretacija. Diferencijalne jednačine u fizici, tehnici i dr.

6. Neprekidnost (4)

Neprekidne funkcije (geometrijski i analitički smisao). Primena na rešavanje jednačina i nejednačina. Neprekidna preslikavanja, topološka preslikavanja.

7. Numeričke metode (5)

Izračunavanje vrednosti izraza; konačne razlike, primene. Određivanje približnih rešenja jednačina: grafički, metodom iteracije i dr.

8. Elementi kombinatorike i verovatnoće (8)

Osnovna pravila kombinatorike. Varijacije, permutacije, kombinacije. Binomni obrazac i neke njegove primene. Prostije funkcije generatrise u kombinatorici. Verovatnoća i njeno izračunavanje, uslovna verovatnoća, geometrijska verovatnoća. Bernulijeva shema i dr.

9. Elementi teorije informacija i osnovi kibernetike (5)

Informacioni sistemi i osnovne činjenice iz kibernetike.

10. Matematika u primenama: elementi matematičkog modeliranja (6)

Pojam matematičkog modela. Linearno i dinamičko modeliranje. Mrežno planiranje. Empirijski modeli. Modeli sistema masovnog opsluživanja. Modeliranje diferencijalnim jednačinama (primeri iz prakse)

11. Elementi teorije igara (4)

Pojam igre i strategije igre. Cena igre, matrica igre. Princip minimaksa. Osnovna teorema teorije igara. Primeri.

12. Odabrani zadaci za matematička takmičenja (4)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan nabrojanih tema.

NAPOMENA:

U svakom razredu treba obraditi 6-8 tema (po izboru nastavnika), zavisno od programa redovne nastave. Naznačeni broj časova za pojedine teme je orijentacioni i može se povećati (smanjiti) za 1 ili 2 časa.

SLOBODNE MATEMATIČKE AKTIVNOSTI

Za rad u okviru slobodne matematičke aktivnosti (sekcije, kluba i sl.), pored nekih tema iz navedenog programa za dodatni rad (koje su pristupačne učenicima), mogu se uzimati i druge teme koje izaberu sami učenici u saradnji sa nastavnikom, a prvenstveno: teme iz istorije matematike, logičko-kombinatorni zadaci, racionalni postupci računanja i transformacija izraza, zanimljive konstrukcije, elementi topologije, razne primene tabela i dijagrama, brojevni sistemi, informatika i računarstvo, matematičke igre i druge matematičke zanimljivosti.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

S obzirom na izvršene izmene u strukturi ovih programa matematike (M1-M3) u odnosu na dosadašnje programe matematike za srednje škole, ovde se daju samo odeljci: Bitne karakteristike programa i objašnjenja sadržaja programa (Posebne napomene o obradi programskih tema).

Ostali delovi pomenutog Didaktičko-metodičkog uputstva (planiranje i pripremanje za nastavu; tipovi časova matematike; didaktički principi; nastavne metode, oblici i sredstva; domaći zadaci i školski pismeni zadaci; matematički zadaci i razvoj matematičkog mišljenja učenika; dopunski rad; dodatni rad i slobodne matematičke aktivnosti; praćenje i vrednovanje rada i uspeha učenika) ostaju u važnosti pa se nastavnici i autori udžbenika upućuju i obavezuju da ih se pridržavaju.

Bitne karakteristike programa

Osnovne karakteristike programa matematike su: usklađenost sa programom matematike za osnovnu školu; logička povezanost sadržaja, posebno sa aspekta razvoja matematike; nastojanje, gde god je to bilo moguće, da sadržaji matematike prethode sadržajima drugih predmeta u kojima se matematika primenjuje; zastupljenost onih elemenata razvoja matematike koji čine osnovu matematičke kulture svih svršenih učenika gimnazije; horizontalna i vertikalna usklađenost između programa matematike za pojedine smerove u gimnaziji (raspored tema po razredima, njihov obim, osnovni zahtevi i sl.).

Programi sadrže gotovo sve elemente dosadašnjih programa matematike koji su bitni za matematičko obrazovanje na ovom kognitivnom nivou, uz izvesna sažimanja sadržaja i uspostavljanje adekvatnijeg odnosa između sadržaja programa i fonda časova, s tim što se insistira i na postizanju veće efikasnosti nastave metodičkom obnovom i podesnim strukturiranjem sadržaja. Pri tome je uzet u obzir opštekulturni značaj matematike, tj. da se matematika i njoj svojstven stil mišljenja posmatra i kao bitni element opšte kulture današnjeg čoveka, bez obzira kojom se aktivnošću bavi. Zato se neki sadržaji iz starijih razreda osnovne škole i na ovom uzrastu dalje utvrđuju, produbljuju, dopunjuju i zaokružuju tako da predstavljaju taj neophodni deo savremene opšte kulture obrazovnih ljudi.

Pri izboru sadržaja programa bila je vrlo značajna obrazovna funkcija nastave matematike (sticanje novih matematičkih znanja, podizanje nivoa matematičkog obrazovanja učenika) i njen doprinos daljem osposobljavanju učenika da logički misle i stvaralački pristupaju rešavanju različitih problema, jer takva osposobljenost (zahvaljujući adekvatnim matematičkim sadržajima i metodama) ima široki uticaj na mnogobrojne delatnosti u današnje vreme (a ubuduće će to biti još izraženije) i omogućava kasnije efikasno učenje.

Neodvojiva od obrazovne je i vaspitna funkcija nastave matematike, jer se kod učenika razvija pravilno mišljenje i doprinosi izgrađivanju niza pozitivnih osobina ličnosti.

Na ovom nivou veoma su značajni i praktični ciljevi nastave matematike. To znači da se vodilo računa o primeni matematike u životu, praksi i drugim naučnim oblastima koje učenici na ovom nivou izučavaju ili će ih učiti kasnije.

Za realizaciju cilja i zadataka nastave matematike na ovom nivou izabrani sadržaji programa u osnovi su dovoljno pristupačni svim učenicima. Oni takođe mogu i stimulativno delovati na učenike, jer ovi imaju mogućnost da ih usvoje i na nešto višem nivou (veći stepen apstrakcije i generalizacije, sinteze i primene, stvaralačko rešavanje problema). U vezi s tim, strogost u interpretaciji sadržaja treba da bude prisutna u prihvatljivoj meri, uz oslanjanje na matematičku intuiciju i njeno dalje razvijanje, tj. motivacija i intuitivno shvatanje problema treba da prethode strogosti i kritičnosti, a izlaganje gradiva mora biti praćeno dobro odabranim primerima i tek nakon dovoljnog broja urađenih takvih primera treba pristupiti generalisanju pojma, činjenice i sl. Naime, "školska" matematika ne može biti sasvim formalizovana, tj. izložena isključivo deduktivno. Koliko će ona stroga biti određuju udžbenik i nastavnik matematike (u zavisnosti od fonda časova, sastava odeljenja i predznanja učenika).

OBJAŠNJENJA SADRŽAJA PROGRAMA
(Posebne napomene o obradi programskih tema)

Neke opšte napomene

1. Da bi se ostvario postavljeni cilj nastave matematike, neophodno je u toku nastave uspešno realizovati određene obrazovne, vaspitne i praktične zadatke, istaknute na početku programa.

Uslovi za uspešnu realizaciju programa matematike su: pravilno planiranje i redovno pripremanje nastavnika za izvođenje nastave; celishodno korišćenje fonda časova i dobro organizovan nastavni proces; kombinovana primena savremenih nastavnih metoda i raznovrsnost oblika rada sa učenicima, uz smišljeno odabiranje i pripremanje primera i zadataka i pravilnu upotrebu odgovarajućih nastavnih sredstava, učila i drugih pribora za nastavu matematike. Sve to, na određeni način, treba da odrazi intencije programa: podizanje nivoa nastave i njenu aktuelizaciju, stvaranje uslova u kojima će učenici sopstvenim naporima usvajati trajna i aktivna matematička znanja i osposobljavati se za primenu tih znanja i sticanje novih znanja.

Tako organizovana i izvođena nastava matematike, uz puno intelektualno angažovanje učenika u svim fazama nastavnog procesa, u većoj meri je efikasna i produktivna, a takođe podstiče samoinicijativu učenika u sticanju znanja i doprinosi izgrađivanju radnih navika i podizanju radne kulture učenika (što je i važan vaspitni zadatak nastave). Svojom strukturom matematika tome dosta pogoduje.

U programu je godišnji fond časova za svaki razred dat po temama. Ukupan broj časova koji je naznačen za svaku temu treba shvatiti kao orijentacioni broj u okviru kojeg treba realizovati odgovarajuće sadržaje. Time se nastavniku indirektno ukazuje na obim, dubinu, pa i način interpretacije sadržaja svake teme. Eventualna odstupanja mogu biti za oko 10% od predviđenog fonda časova za temu (zavisno od konkretne situacije - npr. zemljotres, pandemija, drugi razlog velikog gubljenja časova,...).

Po pravilu, teme treba obrađivati jednu za drugom, kako su navedene u programu, mada se ne isključuje i drugačiji redosled.

Ukupan broj časova predviđen za pojedine teme (a samim tim i godišnji fond časova) sam nastavnik (odnosno stručno veće nastavnika matematike u školi) raspoređuje po tipovima časova, tj. određuje koliko će uzeti za obradu novih sadržaja, a koliko za utvrđivanje i uvežbavanje, ponavljanje, proveravanje znanja i dr. Po pravilu, taj odnos treba da bude oko 2:3, tj. za obradu

novih sadržaja upotrebiti do 40% ukupnog nastavnog vremena, a najmanje 60% za ostalo. Međutim, nijedan čas ne treba utrošiti samo za "predavanje", tj. za izlaganje novog gradiva.

2. Realizacija programa matematike, posebno u I razredu, treba da predstavlja prirodan prelaz od nastave u osnovnoj školi i da se zasniva na već stečenim matematičkim znanjima učenika (što omogućava dosta dobra vertikalna povezanost programa matematike u gimnaziji i osnovnoj školi), s tim što objektivna situacija iziskuje izvesno sistematsko utvrđivanje i obnavljanje onih sadržaja iz programa osnovne škole na kojima se zasniva obrada sadržaja u gimnaziji, a to se može postići integrisanjem pojedinih sadržaja iz osnovne škole u obradu novih sadržaja na onom mestu gde je to potrebno i u onoj fazi nastave kada je to aktuelno (obnavljanje na samom času, samostalno obnavljanje od strane učenika kroz domaći rad i sl.). To od nastavnika zahteva da smišljeno i studiozno planiraju gradivo.

3. U pogledu matematičke terminologije mora postojati kontinuitet u odnosu na korišćenu (propisanu) terminologiju u osnovnoj školi.

4. Radi osavremenjivanja nastave matematike i efikasnijeg usvajanja sadržaja, poželjno je da se obezbedi i prisustvo računarske podrške u nastavi matematike (u početnoj fazi u frontalnom obliku rada i uz korišćenje uzornih demonstracionih programskih aplikacija, ukoliko nema uslova za individualni rad učenika na računaru u okviru nastave matematike).

Objašnjenje sadržaja - način realizacije

Za sva tri programa (M1-M3) daje se zajedničko objašnjenje - uputstvo za realizaciju, s tim što se eventualne razlike koje se odnose na pojedine programe, odnosno sadržaje, navode u odgovarajućem delu Objašnjenja (bilo u samom tekstu ili u fusnotama), kako se veći deo teksta ne bi ponavljao za svaki program odnosno temu.

Ovde se ukratko ukazuje samo na ono što je najbitnije u svakoj temi programa (važni pojmovi, činjenice, ideje, metode i dr.), tj. na ono što, saglasno operativnim zadacima treba imati u prvom planu (osnovni cilj) pri realizaciji sadržaja, bez obzira na broj časova za određenu temu. Naravno, ukoliko je broj časova veći, sadržaji teme treba da budu obrađeni temeljnije i usvojeni. Tako, na primer, teme iz programa M3 za prirodno-matematički smer realizovaće se znatno šire i dublje nego u ostala dva programa. To zavisi, kako od broja časova za temu, tako i od konkretne situacije (sastav učenika i drugi uslovi).

I razred

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu.

Gimnazija - svi modeli (148)

Logika i skupovi (15)

Realni brojevi (14)

Proporcionalnost (8)

Uvod u geometriju (8)

Podudarnost (36)

Racionalni algebarski izrazi (32)

Sličnost (14)

Trigonometrija pravouglog trougla (9)

Logika i skupovi. - Ovu temu treba realizovati kroz ponavljanja, produbljivanja i dopunjavanja onog što su učenici učili u osnovnoj školi. Ovi logičko-skupovni sadržaji (iskaz, formula, logičke i skupovne operacije, osnovni matematički pojmovi, logičko zaključivanje i dokazivanje tvrdnji, relacije i funkcije) su izvesna osnova za viši nivo dedukcije i strogosti u realizaciji ostalih sadržaja programa matematike na ovom stupnju obrazovanja i vaspitanja učenika. Pri tome, naglasak treba da bude na ovladavanju matematičko-logičkim jezikom i razjašnjavanju suštine značajnih matematičkih pojmova i činjenica, bez prevelikih formalizacija.

Važan momenat u sprečavanju formalizma i usmeravanju pažnje u nastavi matematike na suštinska pitanja jeste pravilno shvatanje uloge i mesta logičko-skupovne (pa i geometrijske) terminologije i simbolike. Simbolika treba da se koristi u onoj meri u kojoj olakšava izražavanje i zapise (a ne da ih komplikuje), ušteđuje vreme (a ne da zahteva dodatna objašnjenja), pomaže da se gradivo što bolje razjasni (a ne da otežava njegovo shvatanje).

Elemente kombinatorike dati na jednostavnijim primerima i zadacima, kao primenu osnovnih principa prebrojavanja konačnih skupova. Treba imati u vidu da obradom ovih sadržaja nije završena i izgradnja pojedinih pojmova, jer će se oni dograđivati i u kasnijim programskim temama.

Realni brojevi. - U kraćem pregledu brojeva od prirodnih do realnih, treba izvršiti sistematizaciju znanja o brojevima, stečenog u osnovnoj školi, posebno ističući princip permanencije svojstava računskih operacija. Pri tome posebnu pažnju obratiti na svojstva računskih operacija, kao osnovu za racionalizaciju računanja i transformacije izraza u okviru drugih tema. U zavisnosti od konkretne situacije, ovo se može dati i na nešto višem nivou. Potrebnu pažnju treba posvetiti obradi približnih vrednosti. Pri tome učenik treba da shvati da računanje sa realnim brojevima najčešće znači računanje sa približnim vrednostima.

Proporcionalnost veličina. - Karakteristika ove teme je što u njoj dolazi do izražaja povezivanje i primena raznih matematičkih znanja. Na bazi proširivanja i produbljivanja ranije stečenih znanja, osnovnu pažnju ovde treba posvetiti primeni funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti i proporcija u rešavanju raznih praktičnih zadataka, povezujući to i sa tabličnim i grafičkim prikazivanjem određenih stanja, procesa i pojava.

Uvod u geometriju. - Ovo je uvodna tema u geometriju naročito u pogledu upoznavanja učenika sa aksiomatskim pristupom izučavanju geometrije (osnovni i izvedeni pojmovi i stavovi, definicije važnijih geometrijskih figura). Polazeći od posebno izabranih aksioma pripadanja, rasporeda i paralelnosti treba na nekoliko jednostavnijih primera upoznati učenike sa suštinom i načinom dokazivanja teorema.

Podudarnost. - Obrada sadržaja iz ove teme (podudarnost, vektori i izometrijske transformacije) treba da bude nastavak onog što se o tome učilo u osnovnoj školi. Oslanjajući se na prethodna znanja učenika o vektoru (iz matematike i fizike), treba taj pojam dograditi do nivoa neophodnog za efikasnu primenu. Takođe, kroz ponavljanje, treba istaći osnovna svojstva svake od izučavanih izometrija i njihovo vršenje, a nešto produbljenije obraditi izometrijske transformacije kao preslikavanje ravni u samu sebe, njihovu klasifikaciju i naročito njihove primene (kao metoda) u dokaznim i konstruktivnim zadacima u vezi sa trouglom, četvorouglom i kružnicom (posebno, gde je to celishodnije u odnosu na druge metode). Korišćenje izometrijskih transformacija ne isključuje dedukciju kao metod dokazivanja (u Euklidovom smislu). Transformacije se koriste u onoj meri u kojoj olakšavaju izučavanje određenih sadržaja geometrije.

Racionalni algebarski izrazi. - Cilj ove teme je da učenici, koristeći upoznata svojstva operacija sa realnim brojevima, konačno ovladaju idejama i postupcima vršenja identičnih transformacija polinoma i algebarskih razlomaka. Pri tome težište treba da bude na raznovrsnosti ideja, svrsi i suštini tih transformacija, a ne na radu sa komplikovanim izrazima. Određenu pažnju valja posvetiti važnijim nejednakostima (dokazivanje i primena: nejednakost između sredina i dr.)

U okviru ove teme treba izvršiti produbljivanje i izvesno proširivanje znanja učenika o linearnim jednačinama i nejednačinama, koja su stekli u osnovnoj školi, ističući pojam ekvivalentnosti jednačina i nejednačina i primenu u njihovom rešavanju. Treba uzimati i primere jednačina u kojima je nepoznata u imeniocu razlomka, kao i one koje sadrže jedan ili dva parametra. U svakom slučaju, treba izbegavati jednačine sa suviše složenim izrazima. Na nekoliko jednostavnijih primera može se pokazati i rešavanje sistema linearnih jednačina sa više od dve nepoznate. U ovoj temi težište treba da bude u primeni jednačina na rešavanje raznih problema. Prilikom obrade nejednačina i sistema nejednačina sa jednom nepoznatom treba se ograničiti samo na one koje ne sadrže parametre. Rešenja nejednačina zapisivati na više načina, opredeljujući se za najcelishodniji, koristeći pri tome prvenstveno uniju i presek skupova.

Sličnost. U okviru ove teme, pored zasnivanja merenja duži i uglova, (dovodeći u vezu samerljivost duži s karakterom razmere njihovih dužina) i produbljenijeg usvajanja Talesove teoreme (sa primenama), učenici treba da upoznaju homotetiju kao jednu transformaciju ravni koja nije izometrijska, a sličnost kao kompoziciju homotetije i izometrije (odnosno, homotetiju kao transformaciju sličnosti), kao i da uoče praktične primene sličnosti. Posebno treba da shvate suštinu metoda sličnosti u rešavanju računskih i konstruktivnih zadataka. Takođe je značajna primena sličnosti u dokazivanju pojedinih teorema (Pitagorine i dr.). Može se obraditi i odnos površina sličnih mnogouglova (u vidu zadatka). Odgovarajuću pažnju treba posvetiti primeni Pitagorine teoreme u računskim i konstruktivnim zadacima.

Trigonometrija pravouglog trougla. - Učenici treba dobro da shvate veze između stranice i uglova pravouglog trougla (definicije trigonometrijskih funkcija oštrog ugla), njihove posledice i primene. Pri rešavanju pravouglog trougla treba se ograničiti na jednostavnije i raznovrsne zadatke.

II razred

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu.

Opšti tip (140)

Stepenovanje i korenovanje (26)

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (38)

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (24)

Trigonometrijske funkcije (40)

Društveno-jezički smer (115)

Stepenovanje i korenovanje (21)

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (25)

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (17)

Trigonometrijske funkcije (30)

Prirodno-matematički smer gimnazije (175)

Stepenovanje i korenovanje (35)

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (46)

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (30)

Trigonometrijske funkcije (52)

Stepenovanje i korenovanje. - Ovde treba posvetiti punu pažnju usvajanju pojma stepena i korena i savlađivanju operacija sa njima (na karakterističnim, ali ne mnogo složenim zadacima). Od posebnog je značaja relacija $\sqrt{a2} = |a|$, a takođe i decimalni zapis broja u tzv. standardnom obliku $a \cdot 10^n$, gde je $1 \leq a < 10$ i ($n \in N$). Uzimati racionalisanje imenilaca oblika:

$$\sqrt{a}, \sqrt{a} \pm \sqrt{b}.$$

Funkciju $y=x^n$ ispitivati samo u nekoliko slučajeva (za $n \leq 4$), sa zaključkom o obliku grafika kada je izložilac n paran i kada je neparan broj. U vezi sa kompleksnim brojevima treba obraditi samo osnovne pojmove i činjenice koje će biti neophodne pri izučavanju sadržaja o kvadratnoj jednačini.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija. - Sadržaji ove teme značajni su sa stanovišta sistematskog izgrađivanja algebre i praktičnih primena. Treba rešavati i jednačine sa nepoznatom u imeniocu razlomka, koje se svode na kvadratne jednačine, kao i jednostavnije jednačine sa parametrima. Potrebnu pažnju valja posvetiti primeni kvadratnih jednačina i nejednačina u rešavanju raznovrsnih a jednostavnijih problema. Neophodno je da učenici dobro nauče da skiciraju i "čitaju" grafik kvadratne funkcije. Pri ispitivanju kvadratne funkcije u većoj meri treba koristiti upravo njen grafik (njegovu skicu), ne insistirajući mnogo na određenoj "šemi ispitivanja funkcije" u kojoj crtanje grafika dolazi tek na kraju. Kvadratne nejednačine treba rešavati koristeći znanja o znaku kvadratnog trinoma, kao i znanja o rešavanju linearnih nejednačina. Rešavati samo prostije iracionalne jednačine (po programima M1 i M3).

Eksponencijalna i logaritamska funkcija. - Prilikom obrade ovih funkcija, za uočavanje njihovih svojstava koristiti prvenstveno grafičke interpretacije. Na jednostavnim primerima upoznati određivanje logaritama (u cilju produbljivanja pojma logaritma). Logaritmovanje obraditi u meri neophodnoj za praktične primene (uz korišćenje džepnih računara).

Trigonometrijske funkcije. - Pri definisanju i uočavanju svojstava trigonometrijskih funkcija ma kog ugla u tzv. svođenju na prvi kvadrant treba koristiti trigonometrijsku kružnicu, kao i simetriju (osnu i centralnu). Uporedo sa određivanjem vrednosti trigonometrijskih funkcija, treba rešavati i trigonometrijske jednačine oblika: $\sin ax=b$, $\cos ax=b$, $\operatorname{tg} ax=b$. Učenici treba da shvate da se mnogi naučni i tehnički problemi modeluju trigonometrijskim funkcijama, pa je zato neophodno nastojati da upoznaju osnovna svojstva ovih funkcija, a prvenstveno da umeju skicirati i "čitati" njihove grafike. Posebnu celinu u trigonometrijskim sadržajima predstavljaju adicione teoreme i njihove posledice. One su značajne ne samo za određene identične transformacije u samoj trigonometriji, već i za primene u nekim drugim predmetima. Zato ovoj celini treba posvetiti veliku pažnju i gradivo dobro uvežbati. Upoznavanjem sinusne i kosinusne teoreme učenici treba da shvate da se proširuju mogućnosti primene trigonometrije na rešavanje ma kojeg trougla, kao i na rešavanje raznih problema iz metričke geometrije, fizike i posebno tehničke prakse.

III razred

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu (ukupan broj časova za temu; broj časova za obradu + broj časova za ponavljanje i uvežbavanje).

Opšti tip (144)

Poliedri (22)

Obrtna tela (18)

Vektori (15)

Analitička geometrija u ravni (44)

Matematička indukcija. Nizovi (23)

Kompleksni brojevi (6)

Društveno-jezički smer (72)

Poliedri (13)

Obrtna tela (12)

Vektori (5)

Analitička geometrija u ravni (22)

Matematička indukcija. Nizovi (8)

Prirodno-matematički smer gimnazije (180)

Poliedri (25)

Obrtna tela (20)

Vektori (15)

Analitička geometrija u ravni (50)

Matematička indukcija. Nizovi (38)

Kompleksni brojevi i polinomi (20)

Poliedri i obrtna tela. - U obradi ovih sadržaja (u stvari, produbljivanju i dopunjavanju znanja koja o njima učenici već imaju) značajno je da učenici već usvojene osnovne pojmove i činjenice prostorne geometrije umeju uspešno primenjivati u rešavanju zadataka (ne mnogo složenih), uključujući i one praktične prirode (određivanje zapremine modela nekog geometrijskog tela, konkretne građevine ili predmeta, ako unapred nisu dati neophodni podaci i sl.). Učenici treba da "vide" da se izučavana svojstva prostornih figura široko koriste u praksi, astronomiji, fizici, hemiji i dr. Posebnu pažnju treba posvetiti daljem razvijanju logičkog mišljenja i prostornih predstava učenika, čemu u izvesnoj meri može doprineti razumno pozivanje na očiglednost, korišćenje modela (pa i priručnih sredstava) i pravilno skiciranje prostornih figura. Pored daljeg rada na usavršavanju tehnike računanja i transformacija izraza, korisno je povremeno od učenika zahtevati da daju procenu rezultata računskog zadatka. Nizom zadataka može se ilustrovati i činjenica da je često racionalnije i bolje prvo naći rešenje zadatka u "opštem obliku", pa onda zamenjivati date podatke. Mada u programu nije eksplicitno navedeno, može se kao zadatak dati određivanje odnosa površina i odnosa zapremina sličnih poliedara i sličnih obrtnih tela, a takođe i određivanje poluprečnika upisane ili opisane sfere određenom geometrijskom telu. Obrasci za površinu i zapreminu lopte i njenih delova ne moraju se izvoditi (program M2).

Vektori. - Osnovno u ovoj temi je da učenici upoznaju definiciju i smisao skalarnog, vektorskog i mešovitog proizvoda vektora, kao i koordinate vektora. Od posebnog je značaja koordinatna interpretacija skalarnog, vektorskog i mešovitog proizvoda i njihova primena (određivanje ugla između dva vektora, izračunavanje površine i zapremine figura, neke primene u fizici i dr.).

Analitička geometrija u ravni. - Osnovni cilj u realizaciji ove teme jeste da učenici shvate suštinu koordinatnog metoda i njegovu efikasnu primenu. Posebno, na osnovu svojstava prave i krivih linija drugog reda, učenici treba da umeju formirati njihove jednačine i ispitivati međusobne odnose tih linija. Potrebno je ukazati i na celishodnu primenu analitičkog aparata pri rešavanju određenih zadataka iz geometrije.

U okviru ove teme učenici treba da produbе i prošire znanje o sistemima linearnih jednačina, upoznaju sisteme linearnih nejednačina sa dve nepoznate i upoznaju suštinu problema linearnog programiranja. Ovi sadržaji pružaju mogućnost za povezivanje ranije stečenih znanja o jednačinama, nejednačinama i nekim geometrijskim pojmovima.

Matematička indukcija. Nizovi. - Učenici treba da shvate značaj i suštinu metoda matematičke indukcije kao posebnog i efikasnog metoda u matematici za dokazivanje pojedinih tvrđenja. Ovaj metod treba uvesti i uvežbati pomoću što jednostavnijih primera. Posebno, u prirodno-matematičkom smeru (program M3) povezivanje ovih sadržaja sa transformacijama polinoma omogućava efikasno rešavanje niza raznovrsnih zadataka iz elementarne teorije brojeva - oblasti koja je vrlo prikladna za razvijanje matematičkog jezika i rasuđivanja (dokazi raznih teorema u vezi sa deljivošću i svojstvima celih brojeva, njihovih kvadrata, prostim brojevima, kongruencijama i sl.).

Na podesnim i jednostavnim primerima objasniti pojam niza kao preslikavanja skupa N u skup R uz grafičku interpretaciju. Kao značajne primere nizova podrobnije obraditi aritmetički niz i geometrijski niz (definicija - osnovno svojstvo, opšti član, zbir prvih n članova). Pojam granične vrednosti beskonačnog niza dati na što jednostavnijim primerima i izvesti obrazac za zbir članova beskonačnog geometrijskog niza, uz ilustrovanje i nekim primerima primene (periodični decimalni razlomci, jednostavniji primeri iz geometrije).

Kompleksni brojevi i polinomi[2] - Ostvariti dalje proširivanje i produbljivanje znanja učenika o brojevima, posebno kompleksnim, polinomima i jednačinama - sve na podesnim zadacima i primerima primene.

IV razred

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu (ukupan broj časova za temu; broj časova za obradu + broj časova za ponavljanje i uvežbavanje).

Opšti tip (128)

Funkcije (28)

Izvod funkcije (26)

Integral (22)

Kombinatorika (12)

Verovatnoća i statistika (28)

Društveno-jezički smer (64)

Funkcije (14)

Izvod funkcije (17)

Kombinatorika (6)

Verovatnoća i statistika (15)

Prirodno-matematički smer gimnazije (128)

Program je istovetan sa programom za IV razred gimnazije opšteg tipa (program M1)

Funkcije. - Ovde treba dopuniti i sistematizovati učenička znanja o funkciji i njenim osnovnim svojstvima, a zatim napraviti pregled elementarnih funkcija. Upoznavanje granične vrednosti i neprekidnosti funkcije treba da bude na osnovu intuitivnog pristupa tim pojmovima. Nije potrebno duže zadržavanje na tehnici određivanja granične vrednosti raznih funkcija, već akcenat treba da bude na nekoliko karakterističnih limesa.

Izvod funkcije. - Prvo učenike treba upoznati sa pojmovima priraštaja nezavisno promenljive i priraštaja funkcije i, polazeći od pojma srednje brzine i problema tangente na krivu, formirati pojam količnika priraštaja funkcije i priraštaja nezavisno promenljive, a zatim definisati izvod funkcije kao graničnu vrednost tog količnika kada priraštaj nezavisno promenljive teži nuli. Ukazati na osnovne teoreme o izvodu i izvode nekih elementarnih funkcija. Uz pojam diferencijala i njegovo geometrijsko značenje treba ukazati i na njegovu primenu kod aproksimacije funkcija. Potrebnu pažnju valja posvetiti ispitivanju funkcija i crtanju njihovih grafika, koristeći izvod funkcije (ne uzimajući suviše komplikovane primere).

Integral*. - Program predviđa da se prvo obradi neodređeni integral, pa je potrebno ukazati na vezu između izvoda i integrala i dati pojam primitivne funkcije. Integraljenje protumačiti kao operaciju koja je inverzna diferenciranju. Pored tablice osnovnih integrala treba pokazati i neke metode integraljenja (metoda zamene i metoda parcijalne integracije). Polazeći od problema površine i rada, doći do pojma određenog integrala kao granične vrednosti zbira beskonačno mnogo beskonačno malih veličina. Ukazati na osnovna svojstva određenog integrala, a akcenat treba da bude na primenama određenog integrala.

---

[2] *Samo u programu M3*
***** *Samo u programima M1 i M3*

Kombinatorika. - Na osnovu ranije stečenih znanja o prebrojavanju konačnih skupova (osnovni principi) učenici treba da upoznaju suštinu izdvajanja, raspoređivanja i određivanja broja određenih rasporeda, uočavajući razliku između pojedinih vrsta raspoređivanja objekata (na pogodno odabranim primerima), pri čemu je naročito važno da se dobro uvežba prepoznavanje pojedinih vrsta kombinatornih objekata na dovoljnom broju raznovrsnih zadataka. Tek onda treba da uslede odgovarajuće formule za broj varijacija, permutacija i kombinacija. Povezujući binomne koeficijente sa kombinacijama, mogu se pokazati neke primene binomnog obrasca.

Verovatnoća i statistika. - Posle uvođenja pojma slučajnog događaja dati pojam verovatnoće (preko pojma relativne frekvencije i klasičnom definicijom), kao i osnovne teoreme o verovatnoći. Na podesnim primerima treba uvesti pojam slučajne promenljive i ukazati na neke njene numeričke karakteristike i raspodele. Valja istaći ulogu slučajnog uzorka i statističkog eksperimenta, a zatim objasniti način prikupljanja podataka, njihovog prikazivanja i određivanja važnijih statističkih karakteristika.

FIZIKA

II razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Molekulsko-kinetička teorija gasova

1. Uvod. Toplotno kretanje molekula. Raspodela molekula po brzinama. (R)

2. Model idealnog gasa. Pritisak gasa. Temperatura. (R)

3. Jednačina stanja idealnog gasa. Izoprocesi i gasni zakoni. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Haotično kretanje molekula (model Braunovog kretanja).

- Izotermski proces.

II Termodinamika

1. Unutrašnja energija i njena promena. Količina toplote. Prvi princip termodinamike. (P)

2. Rad pri širenju gasa. Toplotne kapacitativnosti. (P) Adijabatski proces. (O)

3. Povratni i nepovratni procesi. II princip termodinamike. (R) Pojam entropije. (O)

4. Osnovni princip rada toplotnih motora. Koeficijent korisnog dejstva. (P) Karnoov ciklus. (O)

III Osnovi dinamike fluida

1. Uvod. Jednačina kontinuiteta. (P)

2. Bernulijeva jednačina. Toričelijeva teorema. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Strujna kada.

- Toričelijeva teorema.

- Bernulijeva jednačina (Pitoova, Prantlova i Venturijeva cev).

IV Molekulske sile i agregatna stanja

1. Osnovne karakteristike molekulskih sila. Toplotno širenje čvrstih tela i tečnosti. (P)

2. Elastičnost čvrstih tela. Hukov zakon. (P)

3. Viskoznost tečnosti. Površinski napon. Kapilarne pojave. (R)

4. Promena agregatnog stanja i unutrašnje energije. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Toplotno širenje metala.

- Vrste elastičnosti.

- Kapilarne pojave. Površinski napon (ramovi sa opnom od sapunice).

- Viskozne pojave.

Laboratorijske vežbe

- Određivanje modula elastičnosti žice.

- Merenje koeficijenta površinskog napona.

V Elektrostatika

1. Kulonov zakon. Jačina električnog polja. (P) Potencijal, rad, napon. (P)

2. Provodnik u električnom polju. Električna kapacitativnost. Kondenzatori. Energija električnog polja. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Naelektrisavanje tela.

- Linije sila elektrostatičkog polja.

- Ekvipotencijalnost metalne površine, električni vetar.

- Elektrostatička zaštita (Faradejev kavez).

- Električni kapacitet provodnika (zavisnost od veličine i prisustva drugih tela).

- Zavisnost kapacitativnosti od rastojanja ploča kondenzatora i od dielektrika (elektrometar, rasklopni kondenzator).

VI Stalna električna struja

1. Izvori struje i elektromotorna sila. Jačina i gustina struje. (P) Omov zakon za deo kola i električna otpornost provodnika. (P)

2. Džulov zakon. Omov zakon za strujno kolo. Kirhofova pravila. (P)

3. Provodljivost elektrolita. Faradejev zakon elektrolize. (R)

4. Provodljivost gasova. Pražnjenje u gasovima. Pojam plazme. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Omov zakon za deo strujnog kola.

- Električna otpornost provodnika (zavisnost od ρ, l, S)

- Omov zakon za celo strujno kolo.

- Električna provodljivost elektrolita.

- Džulov zakon.

Laboratorijske vežbe

- Provera Omovog zakona.

- Merenje električne otpornosti.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Molekulsko-kinetička teorija gasova

1. Uvod (molekuli, kretanje molekula). Raspodela molekula gasa po brzinama. Difuzija (kvalitativno). (R) Merenje najverovatnije brzine molekula gasa. Srednji slobodni put molekula gasa. (O)

2. Model idealnog gasa. Pritisak gasa. Temperatura. (P)

3. Jednačina stanja idealnog gasa. Izoprocesi i gasni zakoni. (P) Gasni termometar. (O)

Demonstracioni ogledi:

- Toplotno kretanje molekula (model Braunovog kretanja).

- Rejlijev ogled.

- Izotermski procesi.

Laboratorijska vežba

- Provera Bojl-Mariotovog zakona.

II Termodinamika

1. Unutrašnja energija. Toplotna razmena i količina toplote. Prvi princip termodinamike (P).

2. Rad pri širenju gasa. Primena I principa termodinamike na izoprocese u idealnom gasu. Toplotne kapacitativnosti. Adijabatski proces. (P)

3. Povratni i nepovratni procesi. (R) Drugi princip termodinamike. Statistički smisao II principa. (R) Entropija. (O)

4. Osnovni princip toplotnih motora i uređaja za hlađenje. Koeficijent korisnog dejstva. Karnoov ciklus. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Adijabatski procesi (kompresija, ekspanzija).

- Statistička raspodela (Galtonova daska).

III Osnovi dinamike fluida

1. Fizički parametri idealnog fluida pri kretanju. Jednačina kontinuiteta. (P)

2. Bernulijeva jednačina. Primene Bernulijeve jednačine. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Bernulijeva jednačina (Vertikalna sonda, Pitoova cev, Prantlova cev, Bernulijeva cev).

- Magnusov efekat.

Laboratorijska vežba

- Venturijeva cev.

IV Molekulske sile i agregatna stanja

1. Molekulske sile.(R) Toplotno širenje čvrstih tela i tečnosti. (P)

2. Struktura čvrstih tela (kristali). (R) Elastičnost čvrstih tela, Hukov zakon. (P)

3. Viskoznost u tečnosti, Njutnov i Stoksov zakon. Površinski napon tečnosti i kapilarnost. (P)

4. Isparavanje i kondenzovanje, zasićena para, ključanje. Topljenje i očvršćavanje. Isparavanje kristala i sublimacija. Dijagrami prelaza. (R)

5. Promene unutrašnje energije pri faznim prelazima. Jednačina toplotnog balansa. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Toplotno širenje metala i gasova.

- Vrste elastičnosti, plastičnost.

- Kapilarne pojave. Površinski napon (ramovi sa opnom od sapunice i drugi načini).

- Ključanje na sniženom pritisku.

- Modeli kristalnih rešetki.

- Isparavanje i kondenzacija.

- Difuzija gasova.

Laboratorijske vežbe

- Određivanje modula elastičnosti žice.

- Merenje koeficijenta površinskog napona.

V Elektrostatika

1. Kulonov zakon. Jačina električnog polja. Linije sile. Električni fluks. (P)

2. Potencijalna energija elektrostatičke interakcije. Rad u električnom polju. Potencijal polja i električni napon. (P) Ekvipotencijalne površi. Veza jačine polja i potencijala. (R)

3. Provodnik u električnom polju. Elektrostatička zaštita. (P)

4. Električni dipol, delovanje električnog polja na dipol. Dielektrik u električnom polju. (R) Jačina polja u dielektriku. (P)

5. Električna kapacitativnost. Kondenzatori i njihovo vezivanje. Energija električnog polja u kondenzatoru. (P) Zapreminska gustina energije električnog polja. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Naelektrisavanje tela.

- Linije sila kod elektrostatičkog polja.

- Linije električnog polja (elektrolitička kada).

- Ekvipotencijalnost metalne površine, električni vetar.

- Faradejev kavez.

- Električna kapacitativnost provodnika (zavisnost od veličine i prisustva drugih tela).

- Zavisnost kapacitativnosti od rastojanja ploča kondenzatora i od dielektrika (elektrometar, rasklopni kondenzator).

VI Stalna električna struja

1. Izvori električne struje i elektromotorna sila. Jačina i gustina struje. (P)

2. Omov zakon za provodnik. Električna otpornost provodnika, vezivanje otpornika. (P)

3. Džul-Lencov zakon. Omov zakon za kolo. Kirhofova pravila. (P)

4. Električna provodljivost metala. Omov i Džulov zakon na osnovu elektronske teorije provodljivosti metala. (R) Kontaktni potencijali. Termoelektrične pojave. (O)

5. Električna struja u elektrolitima. Omov zakon i provodljivost elektrolita. Faradejevi zakoni elektrolize. (R)

6. Termoelektronska emisija. Katodna cev. (R)

7. Električna struja u gasovima. Vrste pražnjenja u gasovima. (R) Plazma (O).

Demonstracioni ogledi:

- Omov zakon za deo i za celo strujno kolo.

- Električna provodljivost elektrolita.

- Džulov zakon.

- Struja u tečnosti i gasu.

- Električna otpornost provodnika.

- Pražnjenje u gasu pri snižavanju pritiska gasa.

Laboratorijske vežbe:

- Provera Omovog zakona.

- Merenje otpora Vitstonovim mostom.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Magnetno polje

1. Magnetno polje strujnog provodnika. Magnetna indukcija. Magnetni fluks. (P)

2. Kretanje naelektrisanih čestica u magnetnom polju. Lorencova sila. (P) Maseni spektrometar. (R)

3. Amperova sila. Uzajamno delovanje paralelnih strujnih provodnika. (P)

4. Magnetici (dijamagnetici, paramagnetici, feromagnetici). (R)

Demonstracioni ogledi:

- Erstedov ogled.

- Interakcija dva paralelna strujna provodnika.

- Delovanje magnetnog polja na elektronski snop.

- Delovanje magnetnog polja na ram sa strujom.

II Elektromagnetna indukcija

1. Elektromagnetna indukcija. Faradejev zakon i Lencovo pravilo. Samoindukcija i uzajamna indukcija. (P)

2. Energija magnetnog polja. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Pojava elektromagnetne indukcije i uzajamne indukcije.

III Naizmenična struja

1. Generator naizmenične struje. Struja, napon i otpornosti u kolu naizmenične struje. (P)

2. Omov zakon za kolo naizmenične struje. (P)

3. Snaga naizmenične struje. (P)

4. Transformator. Prenos električne energije na daljinu. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Svojstva aktivne i reaktivne otpornosti.

- Demonstracioni transformator.

IV Harmonijske oscilacije

1. Harmonijski oscilator. Period, frekvencija, amplituda. Energija oscilatora. Matematičko klatno. (P)

2. Prigušene i prinudne oscilacije. Rezonancija. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Oscilovanje tega na opruzi.

- Matematičko klatno.

- Rezonancija (spregnuta klatna).

V Mehanički talasi

1. Talasno kretanje i parametri koji ga definišu. Vrste talasa. (R)

2. Odbijanje i prelamanje talasa. (R)

3. Stojeći talasi. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Vrste talasa (pomoću talasne mašine).

- Odbijanje, prelamanje talasa (talasna kada).

VI Akustika

1. Izvori zvuka. Karakteristike zvuka. Infrazvuk i ultrazvuk. (R)

2. Doplerov efekat. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Svojstva zvučnih izvora. Zvučna rezonancija.

Laboratorijska vežba

- Merenje brzine zvuka u vazduhu.

VII Elektromagnetni talasi

1. Nastanak i karakteristike elektromagnetnih talasa. Spektar. (R)

VIII Optika

1. Elementi geometrijske optike. Zakoni odbijanja i prelamanja svetlosti. Indeks prelamanja. Totalna refleksija. (P)

2. Ogledala. Sočiva. (P)

3. Oko, lupa i mikroskop. (P)

4. Interferencija, difrakcija i disperzija svetlosti. Polarizacija svetlosti. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Zakoni geometrijske optike. Totalna refleksija (magnetna tabla).

- Formiranje likova i određivanje žižne daljine ogledala i sočiva (magnetna tabla i optička klupa).

- Princip rada optičkih instrumenata.

- Interferencija i difrakcija svetlosti (pomoću lasera).

- Polarizacija svetlosti (polarizacionim filtrima).

- Razlaganje bele svetlosti na spektar (staklenom prizmom).

Laboratorijske vežbe

- Merenje talasne dužine svetlosti difrakcionom rešetkom.

- Određivanje žižne daljine sočiva.

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Magnetno polje

1. Magnetno polje strujnog provodnika. Magnetna indukcija i jačina magnetnog polja. Linije polja i magnetni fluks. (P)

2. Lorencova sila. Kretanje naelektrisanih čestica u magnetnom i električnom polju. (P) Određivanje specifičnog naelektrisanja čestica, ciklotron. (R) Magnetna interakcija naelektrisanja u kretanju. (O)

3. Amperova sila. Uzajamno delovanje dva paralelna pravolinijska strujna provodnika. Delovanje magnetnog polja na provodni ram (princip rada električnih instrumenata). (P)

4. Magnetnici. Magnetni moment atoma, dijamagentici i paramagnetici. Feromagnetici. Magnetno polje u supstanciji. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Erstedov ogled.

- Interakcija dva paralelna strujna provodnika.

- Delovanje magnetnog polja na elektronski snop.

- Delovanje magnetnog polja na ram sa strujom.

- Lorencova sila.

Laboratorijska vežba

- Rad sa osciloskopom (magnetni histerezis).

II Elektromagnetna indukcija

1. Pojava elektromagnetne indukcije. Elektromagnetna indukcija i Lorencova sila. Indukovanje EMS u nepokretnom provodniku. (R)

2. Faradejev zakon i Lencovo pravilo. (P) Elektromagnetna indukcija i zakon održanja energije. (R)

3. Uzajamna indukcija i samoindukcija. Energija magnetnog polja u solenoidu. (P) Zapreminska gustina energije magnetnog polja. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Pojava elektromagnetne indukcije (pomoću magneta, kalema i galvanometra).

- Lencovo pravilo.

III Naizmenična struja

1. Generator naizmenične struje. Sinusoidalni napon i struja. (R)

2. Otpornosti u kolu naizmenične struje i Omov zakon za RLC kolo. (P)

3. Snaga naizmenične struje. Efektivne vrednosti napona i struje. (R)

4. Transformator (P). Prenos električne energije na daljinu. (R) Pojam o trofaznoj struji. (O)

Demonstracioni ogledi:

- Svojstva aktivne i reaktivne otpornosti.

- Demonstracioni transformator.

Laboratorijska vežba:

- Naponi u RLC - kolu.

IV Harmonijske oscilacije

1. Mehanički harmonijski oscilator i veličine kojima se opisuje njegovo kretanje. Energija harmonijskog oscilatora. (P)

2. Matematičko i fizičko klatno. (P)

3. Slaganje oscilacija. Razlaganje kretanja na harmonike, spektar. (R)

4. Prigušene oscilacije. Prinudne oscilacije, rezonancija. (P)

5. Električno oscilatorno kolo. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Oscilovanje tega na opruzi.

- Matematičko klatno.

- Harmonijske oscilacije (metodom senke).

- Prigušene oscilacije.

- Pojava rezonancije (mehaničke i električne).

Laboratorijska vežba:

- Matematičko i fizičko klatno.

V Mehanički talasi

1. Talasno kretanje i pojmovi koji ga definišu. Vrste talasa. Jednačina talasa. (P)

2. Energija i intenzitet talasa. (P) Odbijanje i prelamanje talasa. (R)

3. Princip superpozicije. Progresivni i stojeći talasi. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Vrste talasa (pomoću talasne mašine ili vodene kade).

- Odbijanje i prelamanje talasa (pomoću vodene kade ili WSP uređaja).

VI Akustika

1. Izvori i karakteristike zvuka. (P) Prijemnici zvuka, uho. Infrazvuk i ultrazvuk i njihove primene. (R)

2. Doplerov efekat. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Svojstva zvučnih izvora (monokord, zvučne viljuške, muzički instrumenti i sl.). Zvučna rezonancija.

Laboratorijske vežbe:

- Merenje brzine zvuka u vazduhu (osciloskopom).

- Rezonancija vazdušnog stuba u cevi (određivanje frekvencije).

VII Elektromagnetni talasi

1. Nastajanje i osnovne karakteristike elektromagnetnih talasa. Spektar elektromagnetnih talasa. (R)

2. Energija i intenzitet elektromagnetnih talasa. (R)

3. Elementi radio-tehnike i televizije. (O)

Demonstracioni ogledi:

- Hercovi ogledi.

- Rad pojačavača zvuka. Dovođenje u rezonanciju radio-prijemnika i radio-odašiljača.

VIII Talasna optika

1. Interferencija svetlosti. Jungov ogled i drugi primeri interferencije. (P) Majkelsonov interferometar. (R)

2. Difrakcija svetlosti na pukotini. (R) Difrakciona rešetka. Razlaganje polihromatske svetlosti. (R) Pojam o difrakciji H-zraka. (O)

3. Polarizacija talasa. Polarizacija svetlosti pri prolasku kroz kristale i pri odbijanju i prelamanju (Malusov i Brusterov zakon). (P) Dvojno prelamanje. Obrtanje ravni polarizacije. (O)

4. Disperzija svetlosti (normalna i anomalna). Razlaganje bele svetlosti na komponente. Rasejanje i apsorpcija svetlosti. (R)

5. Doplerov efekat u optici. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Interferencija laserske svetlosti na Frenelovoj biprizmi.

- Difrakcija laserske svetlosti na oštroj ivici, pukotini i niti.

- Polarizacija svetlosti pomoću polarizacionih filtera.

- Disperzija bele svetlosti pomoću staklene prizme.

Laboratorijska vežba:

- Merenje talasne dužine difrakcionom rešetkom.

IX Geometrijska optika

1. Merenje brzine svetlosti. (R)

2. Zakoni odbijanja i prelamanja svetlosti. Totalna refleksija. Prelamanje svetlosti kroz prizmu i planparalelnu ploču. (P)

3. Sferna ogledala. Jednačina ogledala. (P)

4. Sočiva. Jednačina sočiva. (P) Nedostaci sočiva. (O)

Demonstracioni ogledi:

- Zakoni geometrijske optike. Totalna refleksija (magnetna tabla).

- Formiranje likova i određivanje žižne daljine ogledala i sočiva (magnetna tabla i optička klupa).

Laboratorijske vežbe

- Određivanje indeksa prelamanja planparalelne ploče.

- Određivanje žižne daljine sočiva.

X Optički instrumenti

1. Osnovni pojmovi (vidni ugao, uvećanje). Oko. (R) Lupa. Mikroskop. Teleskop. (P) Spektralni aparati. (R)

Demonstracioni ogledi:

- Princip rada optičkih instrumenata.

Laboratorijska vežba

- Određivanje uvećanja mikroskopa.

XI Fotometrija

1. Objektivne i subjektivne fotometrijske veličine. Fotometri. (O)

IV razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Relativistička fizika

1. Osnovni postulati specijalne teorije relativnosti. Relativistički karakter vremena i dužine. (P)

2. Relativistička masa, impuls i energija. Veza ukupne energije i relativističke mase. Zakon održanja mase i energije. (P)

II Kvantna priroda elektromagnetnog zračenja

1. Toplotno zračenje i zakoni zračenja apsolutno crnog tela. Pojam kvanta energije. (P)

2. Fotoefekat. Masa, impuls i energija fotona. (P)

Demonstracioni ogled:

- Fotoefekat (pomoću fotoćelije).

III Elementi kvantne mehanike

1. Razlika između klasične i kvantne mehanike. (R)

2. Čestično-talasni dualizam. Talasna svojstva čestica. De Brojeva relacija. Difrakcija elektrona. (R)

3. Hajzenbergova relacija neodređenosti. (R)

IV Kvantna teorija vodonikovog atoma

1. Uvod. Planetarni model atoma. (R)

2. Borovi postulati. Spektar vodonikovog atoma. Frank-Hercov ogled. (P)

3. Kvantni brojevi. Paulijev princip. Periodni sistem. (R)

V Osnovi fizike čvrstog stanja

1. Elementi zonske teorije kristala. Superprovodljivost. (R)

2. Poluprovodnici. Primene poluprovodnika. (R)

VI Indukovano zračenje. Laseri

1. Spontana i stimulisana emisija zračenja. Laseri, primena. (R)

VII Fizika atomskog jezgra

1. Osnovne karakteristike jezgra. Nuklearne sile. (R)

2. Energija veze. Defekt mase. (P)

3. Prirodna radioaktivnost. Zakon radioaktivnog raspada. (P) Aktivnost. Radiaktivno zračenje i vrste radiaktivnog zračenja. (P)

4. Veštačka radioaktivnost. Nuklearne reakcije. (R)

5. Fisija. Lančana reakcija. Nuklearni reaktori. (R)

6. Fuzija. (R)

7. Zaštita od nuklearnog zračenja. (R)

Demonstracioni ogled:

- Detekcija fona radioaktivnog zračenja.

VIII Fizika elementarnih čestica

1. Kosmičko zračenje. Elementarne čestice. Vrste interakcija čestica u prirodi. (R)

IX Osnovi astronomije

1. Predmet i metode istraživanja astronomije. (R)

2. Struktura vasione (zvezde, Sunce, Sunčev sistem i galaksije). (P) Nuklearne reakcije kao izvori zvezdane energije. (R)

3. Poreklo i razvoj nebeskih tela (kosmogonija). (R)

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Relativistička fizika

1. Osnovni postulati specijalne teorije relativnosti. Lorencove transformacije koordinata. Relativistički zakon sabiranja brzina. (P)

2. Relativistički karakter vremena i dužine. Granični karakter brzine svetlosti. (P)

3. Invarijantnost intervala. (R)

4. Relativistički impuls i energija. Veze između relativističkog impulsa, kinetičke energije, energije mirovanja i ukupne energije. Unutrašnja energija. Zakon održanja mase i energije. (P)

5. Pojam o opštoj teoriji relativnosti. (O)

II Kvantna priroda elektromagnetnog zračenja

1. Toplotno zračenje. Zakoni zračenja apsolutno crnog tela. Plankova hipoteza. (P)

2. Fotoelektrični efekat. Ajnštajnova jednačina fotoefekta. (P)

3. Kvantna priroda svetlosti. (R) Masa i impuls fotona. Pritisak svetlosti. Komptonov efekat. (P) Korpuskularno-talasni dualizam svetlosti. (R)

Demonstracioni ogled:

- Fotoefekat (pomoću fotoćelije).

III Talasna svojstva čestica i pojam o kvantnoj mehanici

1. Čestično-talasni dualizam. De Brojeva hipoteza. Difrakcija elektrona. (P) Elektronski mikroskop. (R)

2. Hajzenbergove relacije neodređenosti. (R)

3. Pojam o Šredingerovoj jednačini. Talasne funkcije i sopstvene energije. (R)

4. Kretanje slobodne čestice. Čestica u potencijalnoj jami. Kvantni linearni harmonijski oscilator. Prolaz kroz potencijalnu barijeru. (R)

IV Kvantna teorija atoma

1. Raderfordov model atoma. (O) Diskretni spektar atoma vodonika. Borovi postulati i Borov model atoma vodonikovog topa. (P) Frank-Hercov ogled. (R)

2. Kvantno-mehanička teorija atoma: glavni, sporedni i magnetni kvantni broj (P). Fizički smisao "borovskih orbita". Spin elektrona. Štern-Gerlahov ogled. (R)

3. Višeelektronski atomi i Paulijev princip. Struktura periodnog sistema elemenata. (P)

4. Zakočno i karakteristično rendgensko zračenje. (P)

Laboratorijska vežba

- Kalibracija spektroskopa i identifikacija vodonikovog spektra

- Određivanje Ridbergove konstante (pomoću vodonikove lampe i difrakcione rešetke)

V Molekulska struktura i spektri

1. Osnovne karakteristike hemijskih veza (jonske i kovalentne). Molekulski spektri. (R)

VI Fizika čvrstog stanja

1. Zonska teorija kristala. Energijske zone u čvrstom telu. Zonski modeli metala i dielektrika. (R)

2. Raspodela slobodnih elektrona po energijama u metalu. Kvantna teorija provodljivosti metala. Superprovodljivost. (R)

3. Poluprovodnici. Sopstvena i primesna provodljivost. Poluprovodnici p i n-tipa i poluprovodnički p-n spoj. (R) Poluprovodničke diode, tranzistori i fotootpornici. (P)

Demonstracioni ogledi:

- Diode. Fotoprovodnici.

Laboratorijske vežbe

- Strujno-naponska karakteristika diode.

- Strujno-naponske karakteristike tranzistora.

- Određivanje Plankove konstante (pomoću LED diode).

VII Indukovano zračenje i laseri

1. Luminiscencija. Kvantni prelazi: spontana emisija, apsorpcija i stimulisana emisija zračenja. (R)

2. Osnovni princip rada lasera. Vrste lasera. Karakteristike laserskog zračenja. (R)

3. Primene lasera. Holografija. (R)

Laboratorijska vežba

- Određivanje ugaone divergencije laserskog snopa.

VIII Fizika atomskog jezgra

1. Struktura jezgra. Karakteristike jezgra. (R) Defekt mase i energija veze.(P) Nuklearne sile. (R) Modeli jezgra. (O)

2. Prirodna radioaktivnost. Alfa-, beta- i gama raspad. (P)

3. Zakon radioaktivnog raspada. Aktivnost radioaktivnog izvora. (P) Radioaktivni nizovi i radioaktivna ravnoteža. (R)

4. Interakcija radioaktivnog zračenja sa supstancijom. Detekcija zračenja. (P) Dozimetrija i zaštita od zračenja. (R)

5. Veštačka radioaktivnost. Opšta svojstva nuklearnih reakcija (P). Primeri reakcija (otkriće protona i neutrona, interakcije neutrona sa jezgrom, transuranski elementi). (R)

6. Akceleratori čestica. (R)

7. Nuklearna energetika. Fisija. Nuklearni reaktori. Reakcije fuzije na zvezdama. Konfiniranje plazme. (R) Nuklearne i termonuklearne bombe. (O)

Demonstracioni ogled:

- Detekcija radioaktivnog zračenja.

Laboratorijske vežbe

- Merenje aktivnosti.

- Detekcija radioaktivnog zračenja.

- Opadanje intenziteta gama zračenja sa povećavanjem udaljenosti od izvora.

IX Fizika elementarnih čestica

1. Klasifikacija elementarnih čestica. Osnovne interakcije između čestica. Čestice i antičestice. Kvarkovi. (P)

2. Kosmičko zračenje. (R)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Polazna opredeljenja pri koncipiranju programa fizike

Nastavni program fizike u srednjoj školi, odnosno gimnaziji, nadovezuje se strukturno i sadržajno na nastavni program fizike u osnovnoj školi.

Učenici gimnazije treba da nauče osnovne pojmove i zakone fizike na osnovu kojih će razumeti pojave u prirodi i imati celovitu sliku o značaju i mestu fizike u obrazovanju i životu uopšte. Oni treba da steknu dobru osnovu za dalje školovanje, prvenstveno na prirodno-naučnim i tehničkim fakultetima, ali i na svim ostalim na kojima fizika kao fundamentalna nauka ima primenu u struci (medicina, stomatologija, biologija...).

Treba imati u vidu da su u gimnazijskim programima redefinisani ciljevi i zadaci kako bi programi bili prilagođeni savremenim naučnim i tehnološkim zahtevima, kao i savremenim metodičkim i didaktičkim postupcima, a nastavni proces u skladu sa principima, ciljevima i opštim ishodima obrazovanja. Stoga program fizike za sva tri tipa gimnazije i u svim razredima treba čitati i tumačiti imajući stalno na umu cilj i zadatke nastave fizike i obrazovanja u celini.

Pri izmeni programa fizike (koji datira još od 1990. godine) uzete su u obzir primedbe i sugestije nastavnika fizike u gimnazijama, izrečene na stručnim skupovima i seminarima, u meri koja omogućava korišćenje postojećih udžbenika.

Težilo se i smanjenju ukupne opterećenosti učenika. Program je rasterećen tako što su izostavljeni svi sadržaji koji nisu neophodni za postizanje postavljenih ciljeva i zadataka nastave fizike, kao i metodskim pristupom programskim sadržajima.

Imajući u vidu da nisu svi učenici podjednako zainteresovani i obdareni za fiziku, obogaćeni su demonstracioni ogledi, kako bismo nastavu fizike učinili zanimljivijom i očiglednijom.

Polazna opredeljenja uticala su na izbor programskih sadržaja i metoda logičkog zaključivanja, kao i na obogaćivanje demonstracionih ogleda i laboratorijskih vežbi.

1. Izbor programskih sadržaja

Iz fizike kao naučne discipline odabrani su oni sadržaji koje na određenom nivou mogu da usvoje svi učenici gimnazije. To su u prva tri razreda sadržaji iz klasične fizike, dok kompletan program četvrtog razreda obuhvata sadržaje savremene fizike. Pri tome je uzeto u obzir da klasična fizika proučava pojave koje su dostupne čulima pa se lakše mogu razumeti i prihvatiti, dok izučavanje sadržaja savremene fizike zahteva viši stepen apstraktnog mišljenja i korišćenje složenog matematičkog aparata koji učenici mogu da koriste tek u četvrtom razredu gimnazije.

2. Izbor metoda logičkog zaključivanja.

Program predviđa korišćenje raznih metoda logičkog zaključivanja koji su inače prisutni u fizici kao naučnoj disciplini (induktivni, deduktivni, zaključivanje po analogiji itd). Nastavnik sam treba da odabere najpogodniji pristup u obradi svake konkretne teme u skladu sa potrebama i mogućnostima učenika, kao i nastavnim sredstvima kojima raspolaže.

Na sadržajima programa može se u potpunosti ilustrovati suština metodologije istraživačkog pristupa u fizici i drugim prirodnim naukama: posmatranje pojave, uočavanje bitnih svojstava sistema na kojima se pojava odvija, zanemarivanje manje značajnih svojstava i parametara sistema, merenje u cilju pronalaženja međuzavisnosti odabranih veličina, planiranje novih eksperimenata radi preciznijeg utvrđivanja traženih odnosa, formulisanje fizičkih zakona. U nekim slučajevima metodički je celishodno uvođenje deduktivne metode u nastavu (npr. pokazati kako iz zakona održanja slede neki manje opšti fizički zakoni i sl.).

3. Demonstracioni ogledi

Demonstracioni ogledi čine sastavni deo redovne nastave fizike, ali su sve manje zastupljeni. Prisutna je nedovoljna opremljenost škola nastavnim sredstvima, u nekima nije zastupljena ni kabinetska nastava, ali ima i onih u kojima se nastavna sredstva ne koriste.

Poslednjih godina bilo je mnogo seminara i stručnih skupova na kojima su kroz različite radionice prikazani jednostavni a efektni ogledi. Da ne pominjemo festivale nauke.

Uvođenje jednostavnih eksperimenata za demonstriranje fizičkih pojava ima za cilj "vraćanje" ogleda u nastavu fizike, razvijanje radoznalosti i interesa za fiziku i istraživački pristup prirodnim naukama.

Jednostavne eksperimente mogu da izvode i sami učenici (samostalno ili po grupama) na času ili da ih osmisle, urade, analiziraju i obrade kod kuće, koristeći mnoge predmete i materijale iz svakodnevnog života.

Naravno, nastavnici koji imaju mogućnosti treba da u nastavi koriste i složenije eksperimente.

U nastavi svakako treba koristiti i računare (simulacije eksperimenata i pojava, laboratorijske vežbe i obrada rezultata merenja, modeliranje, samostalni projekti učenika u obliku seminarskih radova i sl).

Način prezentovanja programa

Za prvi razred sva tri tipa gimnazije program je isti, a za ostale razrede predviđeni su različiti programi (pre svega u skladu sa godišnjim brojem časova fizike). Sadržaji u sva četiri razreda su podeljeni na određeni broj tematskih celina. Svaka od tematskih celina sadrži određeni broj tema.

Programski sadržaji dosledno su prikazani u formi koja zadovoljava osnovne metodske zahteve nastave fizike:

- *Postupnost* (od prostijeg ka složenijem) pri upoznavanju novih pojmova i formulisanju zakona.

- *Očiglednost* pri izlaganju nastavnih sadržaja (uz svaku tematsku celinu pobrojano je više demonstracionih ogleda a treba koristiti i simulacije).

- *Povezanost nastavnih sadržaja* (horizontalna i vertikalna).

Program predviđa da se unutar svake veće tematske celine, posle postupnog i analitičnog izlaganja pojedinačnih nastavnih sadržaja, kroz sistematizaciju i obnavljanje izloženog gradiva, izvrši sinteza bitnih činjenica i zaključaka i da se kroz njihovo obnavljanje omogući da ih učenici u potpunosti razumeju i trajno usvoje. Pored toga, svaku tematsku celinu trebalo bi započeti *obnavljanjem odgovarajućeg dela gradiva iz prethodnog razreda ili iz osnovne škole.* Time se postiže i vertikalno povezivanje nastavnih sadržaja. Veoma je važno da se kroz rad vodi računa o ovom zahtevu Programa, jer se time naglašava činjenica da su u fizici sve oblasti međusobno povezane i omogućuje se da učenik sagleda fiziku kao koherentnu naučnu disciplinu u kojoj se početak proučavanja nove pojave naslanja na rezultate proučavanja nekih prethodnih.

Redosled proučavanja pojedinih tema nije potpuno obavezujući. Nastavnik može preraspodeliti sadržaje prema svojoj proceni.

Nivoi obrazovno-vaspitnog rada

Ovoga puta u sadržajima programa nije dat orijentacioni broj časova predviđenih za obradu nastavnih tema, obnavljanje gradiva i laboratorijske vežbe. To bi mogao biti "uvod" u nastavni proces u kome će nastavnik, na osnovu definisanih ciljeva i zadataka predmeta, ishoda i standarda znanja, samostalno planirati broj časova obrade, utvrđivanja... U ovom "prelaznom periodu", ipak ćemo dati tabelu sa orijentacionim brojem časova, a u nedostatku standarda znanja korisni će biti nivoi obrazovno-vaspitnih zahteva, koji definišu obim i dubinu proučavanja pojedinih elemenata sadržaja programa, a postojali su i do sada.

Prvi nivo: obaveštenost (O)

Obaveštenost kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik može da se seti - reprodukuje ono što je učio: termine, specifične činjenice, metode i postupke, opšte pojmove, principe (zakone) ili teorije. Znači, od učenika se očekuje da gradivo koje je učio samo poznaje: da može da ga iskaže, ispriča, opiše, navede i sl., tj. da može da ga reprodukuje u bitno neizmenjenom obliku.

Drugi nivo: razumevanje (R)

Razumevanje kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik bude osposobljen da gradivo koje je učio reorganizuje: da određene činjenice, pojmove i principe (zakone) objasni, analizira, dovede u nove veze, koje nisu bile neposredno date u gradivu.

Razumevanje kao obrazovno-vaspitni nivo uključuje u sebe i prethodni nivo - obaveštenost. Ukoliko se ovde gradivo interpretira, onda se to čini ne u formi u kojoj je bilo prethodno dato, već u reorganizovanom, tj. u bitno izmenjenom obliku.

Treći nivo: primena (P)

Primena kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik bude osposobljen da određene generalizacije, principe (zakone), teorije ili opšte metode primenjuje u rešavanju problema i zadataka.

Ovde je reč o primeni onog što se zna i razume u rešavanju novih problema (zadataka), a ne o njegovom jedinstvenom, reproduktivnom korišćenju u pojedinim situacijama. Primena kao najviši obrazovno-vaspitni nivo uključuje u sebe oba prethodna nivoa - obaveštenost i razumevanje.

Pošto su programi društveno-jezičkog i opšteg smera gimnazije u drugom i četvrtom razredu isti, nastavnicima društveno-jezičkog smera je ostavljena sloboda da, prema potrebi, smanje nivo obrazovno-vaspitnih zahteva u tematskim celinama za koje smatraju da je to potrebno (npr. sa nivoa (P) na nivo (R)).

Osnovni oblici nastave i metodska uputstva za njihovo izvođenje

Metodičko ostvarivanje sadržaja programa u nastavi fizike zahteva da celokupni nastavni proces bude prožet trima osnovnim fizičkim idejama: strukturom supstancije (na molekulskom, atomskom i subatomskom nivou), zakonima održanja (pre svega energije) i fizičkim poljima kao nosiocima uzajamnog delovanja fizičkih objekata. Dalji zahtev je da se fizičke pojave i procesi tumače u nastavi paralelnim sprovođenjem, gde god je to moguće, makroprilaza i mikroprilaza u obradi sadržaja.

Fiziku je nužno predstaviti učenicima kao živu, nedovršenu nauku, koja se neprekidno intenzivno razvija i menja, a ne kao skup završenih podataka, nepromenljivih zakona, teorija i modela. Zato je nužno istaći probleme koje fizika rešava u sadašnjem vremenu.

Danas je fizika eksplikativna, teorijska i fundamentalna nauka i njenim izučavanjem, zajedno sa ostalim prirodnim naukama, stiču se osnove naučnog pogleda na svet. Ideja fundamentalnosti fizike u prirodnim naukama mora da dominira u nastavi fizike.

Širenju vidika učenika doprineće objašnjenje pojmova i kategorija, kao što su fizičke veličine, fizički zakoni, odnos eksperimenta i teorije, veza fizike s ostalim naukama, s primenjenim naukama i s tehnikom. Značajno je ukazati na vezu fizike i filozofije. Potrebno je navesti i etičke probleme koji se javljaju kao posledica razvijanja nauke i tehnike.

Ovako formulisan koncept nastave fizike zahteva pojačano eksperimentalno zasnivanje nastavnog procesa (demonstracioni ogledi i laboratorijske vežbe, odnosno praktični rad učenika).

Usvojeni koncept nastave fizike zahteva stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada, primenom savremenih metodičkih i didaktičkih postupaka u nastavnom procesu (projektna, problemska, aktivna nastava i kooperativno učenje) ciljevi i zadaci obrazovanja kao i ciljevi nastave fizike budu u punoj meri realizovani.

Sticanje tehničke kulture kroz nastavu fizike sastoji se u razvijanju veština tehničkih primena znanja, u rešavanju tehničkih zadataka i u prikazivanju određenih primena fizike u svakodnevnom životu.

Posle izučavanja odgovarajućih tematskih celina, nužno je ukazati na zaštitu čovekove sredine, koja je zagađena i ugrožena određenim fizičko-tehničkim procesima i promenama.

Pri obradi fizičkih osnova energetike potrebno je usmeriti učenike na štednju svih vrsta energije, a posebno električne energije.

Ciljevi i zadaci nastave fizike ostvaruju se kroz sledeće osnovne oblike rada sa učenicima:

1. izlaganje sadržaja teme uz odgovarajuće demonstracione oglede;

2. rešavanje kvalitativnih i kvantitativnih zadataka;

3. laboratorijske vežbe;

4. korišćenje i drugih načina rada koji doprinose boljem razumevanju sadržaj teme (domaći zadaci, seminarski radovi, projekti...);

5. sistematsko praćenje rada svakog pojedinačnog učenika.

Veoma je važno da nastavnik pri izvođenju prva tri oblika nastave naglašava njihovu objedinjenost. U protivnom, učenik će steći utisak da postoje tri različite fizike: jedna se sluša na predavanjima, druga se radi kroz računske zadatke, a treća se koristi u laboratoriji.

Da bi se ciljevi i zadaci nastave fizike ostvarili u celini, neophodno je da učenici aktivno učestvuju u svim oblicima nastavnog procesa. Imajući u vidu da svaki od navedenih oblika nastave ima svoje specifičnosti u procesu ostvarivanja, to su i metodska uputstva prilagođena ovim specifičnostima.

Metodska uputstva za predavanja

Kako su uz svaku tematsku celinu planirani demonstracioni ogledi, učenici će spontano pratiti tok posmatrane pojave, ili neposredno učestvovati u realizaciji ogleda, a na nastavniku je da navede učenika da svojim rečima, na osnovu sopstvenog rasuđivanja, opiše pojavu koju posmatra ili demonstrira.. Posle toga nastavnik, koristeći precizni jezik fizike, definiše nove pojmove (veličine) i rečima formuliše zakon pojave. Kada se prođe kroz sve etape u izlaganju sadržaja teme (ogled, učenikov opis pojave, definisanje pojmova i formulisanje zakona), prelazi se na prezentovanje zakona u matematičkoj formi. Ovakvim načinom izlaganja sadržaja teme nastavnik pomaže učeniku da potpunije razume fizičke pojave, trajnije zapamti usvojeno gradivo i u drugi plan potisne formalizovanje usvojenog znanja.

Kada je moguće, treba koristiti problemsku nastavu. Nastavnik postavlja problem učenicima i prepušta da oni samostalno, u parovima ili u timu dođu do rešenja, po potrebi usmerava učenike, podsećajući ih pitanjima na nešto što su naučili i sada treba da primene, upućuje ih na izvođenje eksperimenta koji može dovesti do rešenja problema i slično.

Na primer, na ovaj način se može obraditi tema *Klasični zakon slaganja brzina:*

- nastavnik zadaje učenicima problem: *Zašto kapi kiše ostavljaju vertikalan mokri trag na staklu autobusa kada on miruje, a kosi trag kada se autobus kreće? Od čega i kako zavisi nagib kosog traga?*

- nastavnik upućuje učenike da potraže i prepoznaju u udžbeniku tekst uz pomoć kojeg bi mogli da dođu do rešenja (to im neće biti posebno teško budući da imaju predznanje iz osnovne škole o slaganju brzina) i shvate zakon slaganja brzina u vektorskom obliku;

- nastavnik traži da učenici zaključe kako se, na osnovu naučenog zakona, određuje relativna brzina; potom učenici treba da primene taj zakon u konkretnom problemu i objasne zašto je trag kos i kako njegov nagib zavisi od brzina kapi i autobusa u odnosu na zemlju;

- zatim se problem može širiti novim pitanjem: *Kako bi se mogla izmeriti (tj. proceniti) brzina kišne kapi u odnosu na zemlju* (učenici sami treba da predlažu načine merenja);

- pa još jednim: *Kap kiše u odnosu na autobus ima horizontalnu i vertikalnu komponentu i zato pada po kosoj pravoj liniji; zašto onda kamen, kad se baci u horizontalnom pravcu sa mosta, leti do vode po krivoj liniji (a i on, kao kap, ima horizontalnu i vertikalnu komponentu brzine)* - ovim problemom ubacuje se u priču i ubrzanje kao veličina koja je učenicima poznata iz osnovne škole, pa se može koristiti, a već na sledećem času će se ona definisati i po gimnazijskom programu pa ovo može biti dobar uvod u tu priču...

Neke od tema u svakom razredu mogu se obraditi samostalnim radom učenika kroz radionice. Takav način rada je učenicima najinteresantniji, više su motivisani, pa lakše usvajaju znanje. Uz to se razvija i njihovo interesovanje i smisao za istraživački rad, kao i sposobnost timskog rada i saradnje. Ovakav pristup obradi nastavne teme zahteva dobru pripremu nastavnika: odabrati temu, pripremiti odgovarajuća nastavna sredstva i opremu, podeliti učenike u grupe tako da svaki pojedinac u grupi može dati odgovarajući doprinos, dati neophodna minimalna uputstva...

Na primer, za nastavnu temu *Odbijanje i prelamanje svetlosti* učenici se mogu podeliti u grupe od kojih bi jedna obradila zakone odbijanja i prelamanja, druga totalnu refleksiju sa primerima primene, treća prividnu dubinu tela sa primerima, četvrta dugu, peta prelamanje kroz prizmu i primene (sve grupe, osim prve, u uputstvima treba da dobiju formulu za zakon prelamanja); u radu učenici mogu da koriste udžbenik, internet, demonstracioni ogled...

Neke teme treba da pripreme i prezentuju sami učenici, pojedinačno ili u parovima. To se može raditi u svakom razredu, naročito u trećem i četvrtom gde postoji niz pogodnih tema a učenici su samostalniji i spremni za takav oblik rada.

Metodska uputstva za rešavanje zadataka

Rešavanje zadataka je važna metoda za uvežbavanje primene znanja. Njome se postiže: konkretizacija teorijskih znanja; obnavljanje, produbljivanje i utvrđivanje znanja; korigovanje učeničkih znanja i umeća; razvijanje logičkog mišljenja; podsticanje učenika na inicijativu; sticanje samopouzdanja i samostalnosti u radu...

Optimalni efekti rešavanja zadataka u procesu učenja fizike ostvaruju se dobro osmišljenim kombinovanjem kvalitativnih (zadaci-pitanja), kvantitativnih (računskih), grafičkih i eksperimentalnih zadataka.

Vežbanje rešavanja računskih zadataka je važna komponenta učenja fizike. Kako ono za učenike često predstavlja vid učenja sa najsloženijim zahtevima, nastavnik je obavezan da im da odgovarajuće instrukcije, napomene i savete u vezi sa rešavanjem zadataka. Napomene treba da

se odnose na tipove zadataka u datoj temi, najčešće greške pri rešavanju takvih zadataka, algoritam rešavanja datog tipa zadataka...

Pri rešavanju kvantitativnih zadataka, u zadatku prvo treba na pravi način sagledati fizičke sadržaje, pa tek posle toga preći na matematičko formulisanje i izračunavanje. Naime, rešavanje zadataka odvija se kroz tri etape: fizička analiza zadatka, matematičko izračunavanje i diskusija rezultata. U prvoj etapi uočavaju se fizičke pojave na koje se odnosi zadatak, a zatim se nabrajaju i rečima iskazuju zakoni po kojima se pojave odvijaju. U drugoj etapi se, na osnovu matematičke forme zakona, izračunava vrednost tražene veličine. U trećoj etapi traži se fizičko tumačenje dobijenog rezultata.

Potrebno je pažljivo odabrati zadatke koji, ako je moguće, imaju neposrednu vezu sa realnim situacijama. Takođe je važno da učenici pravilno vrednuju dobijeni rezultat, kao i njegov pravilan zapis. Posebno treba obratiti pažnju na postupnost pri izboru zadataka, od najjednostavnijih ka onima koji zahtevaju analizu i sintezu stečenih znanja.

Metodska uputstva za izvođenje laboratorijskih vežbi

Laboratorijske vežbe čine sastavni deo redovne nastave i organizuju se tako što se pri izradi vežbi odeljenje deli na dva dela a učenici vežbe rade u grupama, 2-3 učenika.

Za svaku vežbu učenici unapred treba da dobiju odgovarajuća uputstva.

Čas eksperimentalnih vežbi sastoji se iz uvodnog dela, merenja i zapisivanja rezultata merenja i obrade dobijenih podataka.

U uvodnom delu časa nastavnik proverava da li su učenici spremni za vežbu, upoznaje ih sa mernim instrumentima i ostalim delovima aparature za vežbu, ukazuje na mere predostrožnosti kojih se moraju pridržavati radi sopstvene sigurnosti, pri rukovanju aparatima, električnim izvorima, raznim uređajima i sl.

Dok učenici vrše merenja, nastavnik aktivno prati njihov rad, diskretno ih nadgleda i, kad zatreba, objašnjava i pomaže.

Pri obradi rezultata merenja učenici se pridržavaju pravila za tabelarni prikaz podataka, crtanje grafika, izračunavanje zaokrugljenih vrednosti i grešaka merenja (sa tim pravilima nastavnik treba da ih upozna unapred ili da ih da uz pisana uputstva za vežbe).

Metodska uputstva za druge oblike rada

Jedan od oblika rada sa učenicima su domaći zadaci koji sadrže kvalitativne i kvantitativne zadatke, ponekad i eksperimentalne. Takvi domaći zadaci odnose se na gradivo koje je obrađeno neposredno na času i na povezivanje ovog gradiva sa prethodnim.

Za domaći zadatak mogu se davati i seminarski radovi i manji projekti, koje bi učenici radili individualno ili u grupama.

Nastavnik je obavezan da pregleda domaće zadatke i saopšti učenicima eventualne greške kako bi oni imali informaciju o uspešnosti svog rada.

Praćenje rada učenika

Nastavnik je dužan da kontinuirano prati rad svakog učenika kroz neprekidnu kontrolu njegovih usvojenih znanja, stečenih na osnovu svih oblika nastave: demonstracionih ogleda, predavanja,

rešavanja kvantitativnih i kvalitativnih zadataka, laboratorijskih vežbi, seminarskih radova i projekata...

U svakom razredu treba kontinuirano proveravati i ocenjivati znanje učenika pomoću usmenog ispitivanja, kratkih (15-minutnih) pismenih provera, testova na kraju većih celina (recimo, po jednom u svakom klasifikacionom periodu), kontrolnih računskih vežbi (po jednom u polugodištu), proverom eksperimentalnih veština.

Na početku rada sa učenicima, u svakom razredu, posebno ako je odeljenje promenilo strukturu ili je nastavnik preuzeo novo odeljenje, bilo bi poželjno sprovesti dijagnostički test. Takav test govori nastavniku sa kakvim predznanjem i kojim potencijalima učenici ulaze u novu školsku godinu. Takođe, predlažemo testove sistematizacije gradiva na kraju svakog polugodišta ili na kraju školske godine. Priprema za ovaj test, kao i sam test, trebalo bi da osiguraju trajno usvajanje najosnovnijih i najvažnijih znanja iz prethodno obrađenih oblasti.

Dodatna i dopunska nastava

Dodatni rad namenjen je darovitim učenicima i treba da zadovolji njihova interesovanja za fiziku. Organizuje se sa jednim časom nedeljno. U okviru ove nastave mogu se produbljivati i proširivati sadržaji iz redovne nastave, raditi novi sadržaji, teži zadaci, složeniji eksperimenti od onih u redovnoj nastavi... Učenici se slobodno opredeljuju pri izboru sadržaja programa. Zato je nužno sačiniti individualne programe rada sa učenicima na osnovu njihovih prethodnih znanja, interesovanja i sposobnosti. Korisno je da nastavnik pozove istaknute stručnjake da u okviru dodatne nastave održe popularna predavanja kao i da omogući učenicima posete institutima.

Dopunska nastava se takođe organizuje sa po jednim časom nedeljno. Nju pohađaju učenici koji u redovnoj nastavi nisu bili uspešni. Cilj dopunske nastave je da učenik, uz dodatnu pomoć nastavnika, stekne minimum osnovnih znanja iz sadržaja koje predviđa program fizike u gimnaziji.

Slobodne aktivnosti učenika, koji su posebno zainteresovani za fiziku, mogu se organizovati kroz razne sekcije mladih fizičara.

PRILOG: Orijentacioni broj časova po temama i broj časova predviđenih za izradu laboratorijskih vežbi.

FIZIKA

I razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Uvod	3	-	3
2	Kretanje	16	2	18
3	Dinamika translacionog kretanja	12	4	16
4	Dinamika rotacionog kretanja krutog tela	8	2	10
5	Ravnoteža tela	5	-	5
6	Gravitacija	5	-	5
7	Zakoni održanja	15	2	17

Ukupno		64	10	74

II razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Molekulsko-kinetička teorija gasova	10	-	10
2	Termodinamika	13	-	13
3	Osnovi dinamike fluida	6	-	6
4	Molekulske sile i agregatna stanja	8	4	12
5	Elektrostatika	11	-	11
6	Stalna električna struja	14	4	18
Ukupno		62	8	70

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Molekulsko-kinetička teorija gasova	15	2	17
2	Termodinamika	16	-	16
3	Osnovi dinamike fluida	7	2	9
4	Molekulske sile i agregatna stanja	14	4	18
5	Elektrostatika	22	-	22
6	Stalna električna struja	22	4	26
Ukupno		96	12	108

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Magnetno polje	12	-	12
2	Elektromagnetna indukcija	7	-	7
3	Naizmenična struja	13	-	13
4	Harmonijske oscilacije	8	-	8
5	Mehanički talasi	5	-	5
6	Akustika	5	2	7

7	Elektromagnetni talasi	3	-	3
8	Optika	13	4	17
Ukupno		66	6	72

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Magnetno polje	14	2	16
2	Elektromagnetna indukcija	9	-	9
3	Naizmenična struja	8	2	10
4	Harmonijske oscilacije	11	2	13
5	Mehanički talasi	8	-	8
6	Akustika	5	4	9
7	Elektromagnetni talasi	6	-	6
8	Talasna optika	15	2	17
9	Geometrijska optika	9	4	13
10	Optički instrumenti	4	2	6
11	Fotometrija	1	-	1
Ukupno		90	18	108

IV razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Relativistička fizika	6	-	6
2	Kvantna priroda elektromagnetnog zračenja	10	-	10
3	Elementi kvantne mehanike	8	-	8
4	Kvantna teorija vodonikovog atoma	10	-	10
5	Osnovi fizike čvrstog stanja	2	-	2
6	Indukovano zračenje. Laseri	3	-	3
7	Fizika atomskog jezgra	18	-	18
8	Fizika elementarnih čestica	2	-	2
9	Osnovi astronomije	5	-	5
Ukupno		64	-	64

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)

Redni broj teme	Naslov teme	Broj časova	Broj časova za laboratorijske vežbe	Ukupan broj časova za nastavnu temu
1	Relativistička fizika	12	-	12
2	Kvantna priroda elektromagnetnog zračenja	14	-	14
3	Talasna svojstva čestica i pojam o kvantnoj mehanici	12	-	12
4	Kvantna teorija atoma	12	5	17
5	Molekulska struktura i spektri	3	-	3
6	Fizika čvrstog stanja	12	9	21
7	Laseri	8	3	11
8	Fizika atomskog jezgra	23	9	32
9	Fizika elementarnih čestica	6	-	6
Ukupno		102	26	128

Pošto se sadržaji astronomije realizuju u okviru sadržaja fizike, sledi uputstvo za realizaciju programa astronomije.

ASTRONOMIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave astronomije je da učenici upoznaju nebeska tela i pojave u vasioni.

Zadaci nastave astronomije su da učenici:

- stiču znanja o kosmosu i osnovnim zakonima makrosveta;

- shvate univerzalnost zakona prirode;

- stiču savremena znanja o vasioni i metodama koje su omogućile sticanje tog znanja;

- razviju radoznalost i interesovanje za svet koji ih okružuje;

- razviju kritički duh i smisao za egzaktno mišljenje;

- steknu naviku da primenjuju znanje stečeno u drugim naukama (fizici, matematici i dr.);

- steknu naviku da samostalno zaključuju na osnovu znanja i da se osposobe za apstraktno mišljenje;

- razviju smisao za orijentaciju u prostoru i vremenu;

- upoznaju izvore energije i mogućnosti njihovog korišćenja;

- steknu kompetencije za kvalitativno i kvantitativno rešavanje astronomskih problema i zadataka.

IV razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje u okviru predmeta fizika)

SADRŽAJI PROGRAMA

I Uvod

Predmet proučavanja i specifičnosti astronomije. Interdisci-plinarnost. Kratak pregled istorijskog razvoja. Mogućnost izučavanja sa Zemlje. Uloga kosmičkih letova u današnjoj astronomiji.

II Gravitaciona dejstva

Prividna planetska kretanja. Heliocentrički sistem. Keplerovi zakoni. Njutnov zakon gravitacije. Plimsko dejstvo Meseca i Sunca.

III Daljine i veličine nebeskih tela

Paralaksa. Astronomske jedinice za daljinu. Osnovne metode određivanja veličine nebeskih tela.

IV Nebo, prostor i vreme

Orijentacija na nebu. Sazvežđa. Nebeska sfera, njeno prividno obrtanje i Zemljina rotacija. Horizontski i ekvatorski sferni koordinatni sistemi. Prividno Sunčevo godišnje kretanje i njegove posledice (ekliptika, zodijak). Dokazi Zemljine rotacije i revolucije. Vreme (jedinice, zvezdano, pravo i srednje Sunčevo vreme, svetsko, ukazno). Kalendari.

V Zračenje nebeskih tela

Spektar zračenja nebeskih tela. Uticaj hemijskog sastava i fizičkih uslova na izgled spektra. Toplotni i netoplotni mehanizmi zračenja. Izračunavanje radijalnih brzina nebeskih tela. Astronomske fotometrijske jedinice (prividne i apsolutne zvezdane veličine) i njihova veza sa fizičkim jedinicima. Uticaj Zemljine atmosfere na primanje zračenja nebeskih tela (apsorpcija, disperzija i refrakcija).

VI Astronomski instrumenti

Refraktori. Reflektori. Prijemnici zračenja. Osnovne karakteristike teleskopa (razdvojna moć, sabirna moć, uvećanje i montaža teleskopa). Interferometri. Radio-teleskopi. Primena lasera u astronomiji.

VII Zvezde

Fizičke karakteristike i tipovi zvezda. H-R dijagram. Kretanje zvezda. Dvojne i višestruke zvezde. Određivanje zvezdanih masa, prečnika i temperatura. Zvezdana jata. Promenljive zvezde. Međuzvezdana materija. Izvori zvezdane energije. Evolucija zvezda.

VIII Galaksije

Struktura i rotacija galaksije. Vrste galaksija. Mlečni put. Hablov zakon. Aktivne galaksije - kvazari. Reliktno zračenje. Kosmološke hipoteze.

IX Sunce

Karakteristike mirnog Sunca. Sunčeva aktivnost (pege, protuberance, hromosferske erupcije). Geofizičke posledice.

X Sunčev sistem

Osnovne karakteristike Sunčevog sistema. Planete Zemljinog tipa. Asteroidi (male planete). Planete Jupiterovog tipa. Sateliti. Komete, meteori i meteoriti. Evolucija Sunčevog sistema.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA ASTRONOMIJE

Koncept nastavnog programa astronomije i izbor sadržaja predmeta određen je sledećim postavkama:

- astronomija se u ovom razredu javlja prvi put kao nastavna oblast;

- učeniku se daje savremena slika vasione;

- posvećuje se posebna pažnja stvaranju naučne slike sveta i osnovnim pedagoško-didaktičkim zahtevima;

- program sadrži 11 nastavnih celina, a svaka od njih sadrži neophodan broj manjih delova;

- za svaku celinu je dat orijentacioni broj časova teorijske nastave i časova utvrđivanja gradiva. I (1), II (2+1), III (1+1), IV (3+1), V (2+1), VI(3+1), VII (3+2), VIII (3+1), IX (2+1), X (2+1). U taj broj su uključeni praktična i demonstraciona nastava i izrada računskih zadataka.

Praktična i demonstraciona nastava se, po prirodi stvari, mora izvoditi po vedrom vremenu, najvećim delom u noćnim časovima, što iziskuje posebne termine.

Za praktičnu i demonstracionu nastavu potrebna su sledeća nastavna sredstva: karta zvezdanog neba, teleskop, mesečeva karta. Treba koristiti Internet i posećivati Narodnu opservatoriju.

Preporučuje se organizovanje posete Planetarijumu.

Kratko uputstvo za praktična posmatranja

U toku septembra: prvo upoznavanje sa nebeskim telima. Cirkumpolarna sazvežđa (Polara, Mala i Velika kola, Kasiopeja). Posmatranja vidljivih planeta.

Sredina oktobra: orijentisanje pomoću nebeskih tela. Posmatranje Meseca i Andromedine magline. Praćenje meteora.

Početak novembra: orijentisanje pomoću Sunca. Demonstracija razlike između pravog i srednjeg podneva.

Polovinom novembra: praćenje meteorskog roja Leonida (14. XI - 19. XI).

Septembar-decembar: merenje podnevne visine Sunca i praćenje mena Meseca.

Januar-februar: Upoznavanje sa zimskim sazvežđima. Posmatranje Orionove magline.

Sem toga, ukoliko se na nebu javi neka važnija pojava potrebno je uključiti se u njeno posmatranje.

U nastavi astronomije treba koristiti Internet i proveravati tačnost podataka, jer je poslednjih 20 godina došlo do velikog broja značajnih otkrića u astronomiji. Na primer, veći broj satelita oko planeta Jupiterovog tipa, u upotrebi je i trinaesto zodijačko sazvežđe Zmijonoša *(Ophiucus)*, koje je iza Škorpije, a ispred Strelca, vreme "boravka" Sunca u zodijačkim sazvežđima se kreće od 6 do 44 dana, a ne po 30 dana, zatim Pluton nije planeta već asteroid, ukinuto je građansko vreme itd.

HEMIJA

II razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

PERIODNI SISTEM ELEMENATA

Periodičnost promene strukture i svojstava elemenata u Periodnom sistemu elemenata. Nemetali, metali i metaloidi u PSE.

VODONIK

Opšta svojstva i rasprostranjenost vodonika. Izotopi vodonika. Značaj i primena jedinjenja vodonika: voda, vodonik-peroksid, hidridi.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje vodonika i ispitivanje njegovih svojstava. Dejstvo molekulskog i atomskog vodonika na kalijum-permanganat.

ELEMENTI 1. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Opšta svojstva elemenata u grupi. Svojstva, značaj i primena jedinjenja: natrijum-hlorid, natrijum-hidroksid, natrijum-karbonat (dobijanje ovih jedinjenja) i kalijum-nitrat.

Demonstracioni ogledi:

Reakcije natrijuma i kalijuma s vodom.

ELEMENTI 2. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva elemenata u grupi, poređenje sa alkalnim metalima, odstupanje kod berilijuma. Reakcija zemnoalkalnih elemenata s vodom. Svojstva, značaj i primena jedinjenja: magnezijum-karbonat, kalcijum-oksid, kalcijum-hidroksid (dobijanje kalcijum-oksida i kalcijum-hidroksida), kalcijum-karbonat, kalcijum-sulfat.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje magnezijuma-hidroksida.

Dokazivanje baznosti magnezijum i kalcijum-hidroksida.

Reakcija magnezijuma i kalcijuma sa hlorovodoničnom kiselinom.

ELEMENTI 13. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva elemenata u grupi. Aluminijum. Dobijanje aluminijuma. Legure aluminijuma. Svojstva, značaj i primena jedinjenja aluminijuma: oksid, hidrid, aluminati, dvogube soli.

Demonstracioni ogledi:

Ispitivanje amfoternosti aluminijuma i aluminijum-hidroksida: reakcija sa hlorovodoničnom kiselinom i natrijum-hidroksidom.

ELEMENTI 14. GRUPE PERIODNOG SISTEMA

Uporedna svojstva elemenata u grupi. Ugljenik. Ugalj. Koks. Svojstva, značaj i primena jedinjenja ugljenika: oksidi, karbidi, cijanidi. Silicijum. Silikati. Osnovne karakteristike procesa proizvodnje silikatnih materijala - staklo, keramika, cement.

Kalaj, olovo i uporedna svojstva njihovih jedinjenja.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje čađi.

Dobijanje i ispitivanje svojstava ugljenik(IV)-oksida.

ELEMENTI 15. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva elemenata u grupi. Azot. Svojstva, značaj i primena jedinjenja azota (hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli). Dobijanje amonijaka i azotne kiseline. Fosfor. Svojstva, značaj i primena jedinjenja fosfora (hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli). Veštačka đubriva.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava azota, amonijaka i azotne kiseline.

ELEMENTI 16. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva elemenata u grupi. Kiseonik. Ozon. Sumpor. Svojstva, značaj i primena jedinjenja sumpora (hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli). Dobijanje sumporne kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje plastičnog sumpora.

Dobijanje i ispitivanje svojstava sumpor(IV)-oksida.

Dejstvo razblažene sumporne kiseline na gvožđe, cink, bakar i olovo.

ELEMENTI 17. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva elemenata u grupi. Fluor. Hlor. Brom. Jod. Halogenovodonične i kiseonične kiseline i njihove soli. Dobijanje hlorovodonične kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Reakcija hlorovodonične kiseline sa kalcijum-karbonatom i natrijum-acetatom.

Beljenje hlornim krečom.

ELEMENTI 18. GRUPE PERIODNOG SISTEMA ELEMENATA

Uporedna svojstva plemenitih gasova u grupi.

PRELAZNI METALI

Uporedna svojstva prelaznih metala. Kompleksna jedinjenja (tip veze, nomenklatura, elektrolitička disocijacija, značaj). Priprema sirovina i princip dobijanja metala.

Elementi 6. grupe PSE. Hrom i pregled važnijih jedinjenja.

Elementi 7. grupe PSE. Mangan i pregled važnijih jedinjenja.

Elementi 8. 9. i 10. grupe PSE. Gvožđe. Svojstva, značaj i primena jedinjenja gvožđa. Dobijanje gvožđa i čelika.

Svojstva i značaj kompleksnih jedinjenja gvožđa, kobalta i nikla.

Elementi 11. grupe PSE. Bakar, srebro i važnija jedinjenja.

Elementi 12. grupe PSE. Cink, živa i važnija jedinjenja.

Demonstracioni ogledi:

Taloženje hidroksida bakra iz rastvora plavog kamena i ispitivanje njegovih svojstava.

Dobijanje gvožđe(III)-hidroksida i njegovo rastvaranje u hlorovodoničnoj kiselini.

LANTANIDI I AKTINIDI

Uporedna svojstva lantanida. Oksidi lantanida. Uporedna svojstva aktinida.

HEMIJSKI ASPEKTI ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Hemijski zagađivači životne sredine. Zagađivanje atmosfere. Zagađivanje vode.

Zagađivanje zemljišta. Hemijski otpad.

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA VEŽBI[2]

UVOD U LABORATORIJSKU TEHNIKU

Pravila za bezbedan rad u hemijskoj laboratoriji. Mere predostrožnosti, protivpožarna zaštita. Gašenje požara, mere prve pomoći. Hemikalije: podela, čuvanje, označavanje na etiketi, čistoća, koncentracija. Indikatori: vrste, upotreba. Laboratorijski pribor: podela, održavanje i upotreba.

Aparature i sastavljanje aparatura. Grejanje, upotreba kupatila i grejalica. Vage, merenje mase čvrstih supstanci. Merenje zapremine tečnosti.

OSNOVNE LABORATORIJSKE OPERACIJE

Postupci za odvajanje supstanci. Filtriranje smeše usitnjene krede i vode. Destilacija rastvora plavog kamena. Prekristalizacija plavog kamena.

REAKCIJE I SVOJSTVA NEORGANSKIH SUPSTANCI

Metode analitičke hemije. Principi kvalitativne hemijske analize.

Dokazivanje jona alkalnih metala u plamenu. Reakcija alkalnih metala sa vodom. Hidroliza soli alkalnih metala.

Ispitivanje svojstava magnezijuma i kalcijuma. Dokazivanje jona kalcijuma i magnezijuma. Dobijanje i ispitivanje svojstava magnezijum-oksida. Hidroliza soli zemnoalkalnih metala. Tvrdoća vode i njeno omekšavanje.

Ispitivanje svojstava aluminijuma, kalaja i olova. Dokazivanje jona aluminijuma, kalaja i olova. Dobijanje hidroksida aluminijuma, kalaja i olova i dokazivanje njihove amfoternosti.

Upoređivanje redukcionih sposobnosti prelaznih metala. Ispitivanje svojstava cinka, gvožđa i bakra. Dokazivanje jona prelaznih metala: gvožđa, mangana, srebra, cinka, bakra, žive.

Ispitivanje oksidacione sposobnosti kalijum-permanganata u različitim sredinama.

Ispitivanje oksidacione sposobnosti kalijum-dihromata. Prevođenje hromatnog u dihromatni jon i obrnuto.

Upoređivanje oksidacionih sposobnosti halogenih elemenata. Dokazivanje hloridnog, bromidnog i jodidnog jona. Ispitivanje svojstava i dokazivanje joda.

Ispitivanje svojstava sumpora. Dokazivanje sulfatnog jona. Dehidrataciono svojstvo sumporne kiseline. Ponašanje sulfata pri zagrevanju.

Dobijanje i ispitivanje svojstava azota, amonijaka i azot(IV)-oksida. Dokazivanje amonijum jona. Dokazivanje nitratnih i fosfatnih jona.

Sagorevanje magnezijuma u ugljenik(IV)-oksidu. Hidroliza soli ugljene kiseline. Dejstvo kiselina na soli ugljene kiseline. Dokazivanje karbonatnog jona.

Kvantitativna hemijska analiza. Princip volumetrijskih određivanja (standardni rastvori, završna tačka titracije, izračunavanje rezultata). Acidimetrija i alkalimetrija.

---

[2] *Vežbe se ostvaruju u grupama od 12 do 16 učenika.*

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD U ORGANSKU HEMIJU

Svojstva ugljenikovog atoma (valenca, oksidacioni broj). Struktura organskih molekula. Formule organskih molekula (molekulske, strukturne, racionalne, skeletne). Funkcionalne grupe i klasifikacija prema funkcionalnim grupama.

UGLJOVODONICI

Klasifikacija ugljovodonika prema prirodi ugljovodoničnog niza i funkcionalnoj grupi. Opšta svojstva ugljovodonika. Homologi niz. Struktura molekula alkana. Nomenklatura alkana (IUPAC i trivijalni nazivi). Strukturna izomerija. Fizička i hemijska svojstva alkana.

Cikloalkani, struktura i predstavnici.

Struktura molekula i geometrijska izomerija alkena. Nomenklatura alkena. Dobijanje alkena i fizička i hemijska svojstva.

Dieni, nomenklatura i karakteristične reakcije.

Struktura molekula alkina. Nomenklatura alkina. Dobijanje i fizička i hemijska svojstva alkina.

Struktura benzena. Homologi red. Nomenklatura arena. Fizička i hemijska svojstva arena. Karakteristični predstavnici arena (policiklični aromatični ugljovodonici, mono i polisupstituisani derivati).

Nafta i zemni gas.

Plastične mase (vlakna, kaučuk i lepkovi).

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava: metana, etena i etina.

ORGANSKA KISEONIČNA JEDINJENJA

Svojstva hidroksilne grupe. Nomenklatura i klasifikacija alkohola. Dobijanje, fizička i hemijska svojstva alkohola. Predstavnici alkohola (metanol, etanol, etilen-glikol, glicerol).

Fenoli, nomenklatura, fizička i hemijska svojstva. Sličnosti i razlike fenola i alifatičnih alkohola.

Etri, nomenklatura, fizička i hemijska svojstva

Nomenklatura karbonilnih jedinjenja. Dobijanje aldehida i ketona. Fizička i hemijska svojstva karbonilnih jedinjenja. Poluacetali i acetali, dobijanje i svojstva.

Ugljeni hidrati i struktura. Najvažniji predstavnici mono, di i polisaharida (glukoza, riboza, fruktoza, saharoza, laktoza, skrob, glikogen i celuloza).

Karboksilne kiseline, nomenklatura, klasifikacija, dobijanje, fizička i hemijska svojstva. Derivati karboksilnih kiselina. Estri, dobijanje, nalaženje u prirodi, hemijska svojstva.

Masti, ulja i voskovi, struktura i svojstva.

Sapuni i detergenti.

Demonstracioni ogledi:

Oksidacija metanola.

Reakcija srebrnog ogledala.

Dokazivanje ugljenih hidrata.

Hidroliza saharoze.

Dobijanje etanske kiseline.

Građenje estara.

ORGANSKA AZOTNA JEDINJENJA

Amini, struktura, nomenklatura, dobijanje, fizička i hemijska svojstva mina. Nitro jedinjenja. Amidi i poliamidi. Heterociklična jedinjenja sa atomom azota (pirol, piridin, pirimidin, purin).

Aminokiseline, struktura, svojstva. Peptidi. Proteini, struktura, značaj i uloga u izgradnji živih ćelija.

Nukleinske kiseline, struktura i funkcija DNK.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje azota u organskim jedinjenjima.

Dokazivanje sumpora u proteinima.

Taloženje proteina pomoću elektrolita.

Biuretska i ksantoproteinska reakcija.

Hidroliza proteina.

VITAMINI, HORMONI, ALKALOIDI, ANTIBIOTICI

Vitamini, klasifikacija, uloga i značaj. Hormoni, značaj, uloga i mehanizam dejstva. Antibiotici, značaj i primena. Alkaloidi, struktura, značaj i primena.

HEMIJSKI ASPEKTI ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Zagađivanje atmosfere. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači: oksidi sumpora, azota, ugljenika; ugljovodonici, jedinjenja olova, žive, cinka, kadmijuma i bakra i potencijalno kancerogene supstance.

Zagađivanje vode. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači: organski otpadni materijali, neorganski otpadni materijali i toksični otrovni materijali. Prečišćavanje otpadnih voda.

III razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD U ORGANSKU HEMIJU

Svojstva ugljenikovog atoma (valenca, oksidacioni broj, hibridizacija). Struktura organskih molekula (vrste veza, geometrija molekula). Formule organskih molekula (molekulske, strukturne, racionalne, skeletne, kondenzovane). Pojam funkcionalne grupe. Sličnosti i razlike između organskih i neorganskih jedinjenja.

ALKANI I CIKLOALKANI

Klasifikacija ugljovodonika prema prirodi ugljovodoničnog niza i funkcionalnoj grupi. Opšta svojstva ugljovodonika. Homologi niz. Struktura molekula alkana. Nomenklatura alkana (IUPAC i trivijalni nazivi). Strukturna izomerija. Fizička i hemijska svojstva alkana. Mehanizam hlorovanja.

Cikloalkani (struktura, fizička i hemijska svojstva). Značaj i primena zasićenih ugljovodonika.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava metana.

ALKENI I DIENI

Struktura molekula alkena. Nomenklatura alkena. Geometrijska izomerija. Dobijanje alkena. Fizička i hemijska svojstva alkena. Mehanizam adicije i poliadicije. Dieni, struktura i reaktivnost. Značaj i primena alkena i diena (plastične mase, polietenska i polipropenska vlakna, kaučuk, guma, lepkovi).

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i svojstva etena. Oksidacija etena kalijum-permanganatom. Polimerizacija stirena.

ALKINI

Struktura molekula alkina. Nomenklatura alkina. Dobijanje alkina i njihova fizička i hemijska svojstva. Primena alkina.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava etina.

POLIMERI

Polimeri (svojstva, tipovi vezivanja kod polimera). Uticaj umreženja na fizička svojstva, vulkanizacija. Podela polimera. Adicioni i kondenzacioni polimeri. Silikoni.

AROMATIČNI UGLJOVODONICI

Struktura benzena. Homologi red. Nomenklatura. Dobijanje i fizička svojstva arena. Reakcije aromatičnih ugljovodonika (supstitucija, adicija i oksidacija). Mehanizam elektrofilne supstitucije. Mono- i polisupstituisani derivati benzena. Izomerija polisupstituisanih derivata benzena. Policiklični aromatični ugljovodonici.

HALOGENI DERIVATI UGLJOVODONIKA

Struktura i nomenklatura. Dobijanje, fizička i hemijska svojstva. Mehanizam nukleofilne supstitucije. Upotreba.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje prisustva halogena u ugljovodonicima.

ALKOHOLI I FENOLI

Struktura molekula alkohola. Svojstva hidroksilne grupe. Nomenklatura i klasifikacija alkohola. Izomerija (strukturna i optička). Dobijanje alkohola. Fizička i hemijska svojstva alkohola. Značaj i upotreba važnijih alkohola (metanol, etanol, etilen-glikol, glicerol).

Nomenklatura, fizička i hemijska svojstva fenola. Sličnosti i razlike u svojstvima fenola i alkohola..

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje primarne i sekundarne alkoholne grupe ksantogenskom reakcijom. Dobijanje alkohalata. Dobijanje etil-nitrata.

ETRI

Struktura, nomenklatura, fizička i hemijska svojstva, predstavnici i upotreba etara.

Demonstracioni ogledi:

Ispitivanje svojstava etara.

ALDEHIDI I KETONI

Svojstva karbonilne grupe. Nomenklatura karbonilnih jedinjenja. Dobijanje aldehida i ketona. Fizička svojstva. Reakcije karbonilnih jedinjenja (nukleofilna adicija, oksidacija, redukcija, kondenzacione reakcije). Poluacetali i acetali. Značaj i primena važnijih karbonilnih jedinjenja (metanal, etanal, propanon).

Demonstracioni ogledi:

Oksidacija aldehida Felingovim i Tolensovim rastvorom. Jodoformska reakcija.

KARBOKSILNE KISELINE I NJIHOVI DERIVATI

Svojstva karboksilne grupe. Klasifikacija i nomenklatura karboksilnih kiselina. Dobijanje i fizička svojstva. Reakcije karboksilnih kiselina. Značaj i primena važnijih kiselina.

Funkcionalni derivati kiselina (estri, halogenidi, anhidridi, amidi). Fizička i hemijska svojstva estara i amida. Značaj i primena važnijih jedinjenja (karbamid, poliestri, poliamidi).

Demonstracioni ogledi:

Ispitivanje reaktivnosti karboksilnih kiselina. Dobijanje i ispitivanje svojstava estara.

ORGANSKA JEDINJENJA SA AZOTOM

Svojstva amino i nitro grupe. Struktura i nomenklatura amina. Dobijanje, fizička i hemijska svojstva amina. Kvaternarne amonijum-soli.

Dobijanje i svojstva nitro jedinjenja.

Značaj i primena važnijih jedinjenja sa azotom (anilin, nitrobenzen).

ORGANSKA JEDINJENJA SA SUMPOROM

Tioli, sulfidi i sulfonske kiseline. Nalaženje u prirodi, dobijanje i njihove karakteristične reakcije.

HETEROCIKLIČNA JEDINJENJA

Nomenklatura heterocikličnih jedinjenja sa petočlanim i šestočlanim prstenom. Aromatičnost, baznost i kiselost pirola i piridina.

BOJE

Uzrok obojenosti supstanci. Pojam boje i povezanost sa hemijskom strukturom. Sintetske organske boje. Bojenje.

METODE KARAKTERIZACIJE ORGANSKIH JEDINJENJA

Osnovi metoda: infracrvena (IS) spektroskopija i nuklearna magnetna rezonancija (NMR).

III razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA VEŽBI[3]

METODE IZOLOVANJA I PREČIŠĆAVANJA ORGANSKIH SUPSTANCI

Hemikalije, podela, čuvanje i mere predostrožnosti u radu sa organskim supstancama. Laboratorijski pribor i posuđe.

Ekstrakcija. Ekstrakcija pigmenata iz zelenog lišća. Ekstrakcija ulja iz kore limuna.

Prekristalizacija benzoeve kiseline.

Destilacija smeše vina i vode.

Hromatografske metode. Hromatografija mastila na hartiji. Hromatografija biljnih pigmenata na kredi. Izolovanje kofeina iz čaja ili kafe.

REAKCIJE I SVOJSTVA ORGANSKIH JEDINJENJA

Dokazivanje ugljenika, vodonika, azota i sumpora u organskim supstancama.

Ispitivanje rastvorljivosti ugljovodonika u vodi, polarnim i nepolarnim organskim rastvaračima

Ispitivanje rastvorljivosti kiseoničnih organskih jedinjenja.

Oksidacija metanola, etanola, butanola do aldehida odnosno kiselina. Lukasov test. Dokazivanje glicerola akroleinskom probom.

Dobijanje i ispitivanje svojstava propanona. Jodoformska proba.

Reakcije aldehida sa Felingovim i Tolensovim reagensom.

Ispitivanje rastvorljivosti mravlje (metanske), sirćetne (etanske), benzoeve i salicilne kiseline u vodi i alkoholu i ispitivanje kiselosti ovih rastvora plavim lakmus papirom. Dobijanje etanske kiseline iz njene soli. Dokazivanje mravlje kiseline. Dokazivanje sirćetne kiseline gvožđe(III)-hloridom. Dokazivanje oksalatnog jona. Ispitivanje svojstava limunske kiseline. Poređenje brzine reakcije opiljaka cinka sa mineralnim i karboksilnim kiselinama. Poređenje jačine ugljene i sirćetne kiseline. Esterifikacija organskih kiselina. Ispitivanje kiselosti rastvora sapuna fenolftaleinom. Dobijanje masnih kiseline iz sapuna.

Ispitivanje rastvorljivosti estara u vodi i nepolarnim i polarnim organskim rastvaračima.

Određivanje jodnog i saponifikacionog broja.

PREPARATIVNA ORGANSKA HEMIJA

Sinteza: etilacetata, aspirina i pinakon-hidrata.

INTERAKCIJA ELEKTROMAGNETNOG ZRAČENJA I HEMIJSKIH SUPSTANCI

Spektrohemijske metode analize, plamena fotometrija. Apsorpciona (UV/Vis) i infracrvena (IC) spektroskopija, masena spektrometrija i nuklearna magnetna rezonancija (NMR).

Određivanje natrijuma i kalijuma plamenom fotometrijom. Vizuelna kolorimetrija. Identifikacija organskih molekula na osnovu IC spektara i tabličnih podataka.

---

[3] *Vežbe se ostvaruju u grupama od 12 do 16 učenika.*

IV razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

UGLJENI HIDRATI

Nomenklatura ugljenih hidrata; podela, rasprostranjenost u prirodi. Struktura monosaharida (gliceraldehid, riboza manoza, galaktoza, glukoza i fruktoza, aciklična i ciklična). Fizička i hemijska svojstva monosaharida. Disaharidi, podela (maltoza, laktoza saharoza). Dobijanje saharoze. Polisaharidi (skrob i celuloza, struktura, svojstva). Proizvodnja hartije, derivati celuloze.

Demonstracioni ogledi:

Opšte reakcije na saharide. Razlikovanje redukujućih od neredukujućih disaharida. Hidroliza skroba i ispitivanje svojstava hidrolizata

LIPIDI

Podela lipida. Masne kiseline. Neutralne masti: dobijanje, fizička i hemijska svojstva. Sapuni i detergenti. Fosfogliceridi (lecitin; struktura, svojstva). Steroidi (podela). Holesterol, kalciferol. Žučne kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Opšte karakteristike lipida: rastvorljivost, emulzifikacija, saponifikacija.

ALKALOIDI I ANTIBIOTICI

Alkaloidi (prirodni izvori, podela). Fiziološko dejstvo, značaj pojedinih alkaloida i njihova zloupotreba. Antibiotici (pojam, podela). Mehanizam delovanja antibiotika. Prirodni izvori za izolovanje antibiotika.

PROTEINI

Aminokiseline (struktura, podela, nomenklatura, sencijalne aminokiseline). Fizička svojstva aminokiselina Zavisnost strukture aminokiselina od pH-rastvora, svojstva bočnih nizova. Reakcije aminokiselina. Struktura proteina. Svojstva peptidne veze. Oligopeptidi i polipeptidi. Veza između primarne i trodimenzionalne strukture proteina. Podela proteina. Fizička i hemijska svojstva proteina. Enzimi (podela, svojstva, mehanizam njihovog delovanja). Uticaj različitih faktora na aktivnost enzima. Regulacija aktivnosti enzima. Antitela.

Demonstracioni ogledi:

Taložne reakcije iz rastvora proteina: denaturacijom na ekstremnim vrednostima pH, toplotom, solima teških metala, amonijum-sulfatom, organskim supstancama (metanol). Ispitivanje delovanja amilaze. Faktori koji utiču na delovanje enzima: pH, koncentracija enzima i supstrata, aktivatori i inhibitori.

VITAMINI I HORMONI

Vitamini (značaj, struktura, podela). Svojstva vitamina rastvornih u mastima. Svojstva vitamina rastvornih u vodi. Koenzimi. Veza između vitamina i metabolizma. Hormoni (značaj, struktura, podela). Steroidni hormoni.

NUKLEINSKE KISELINE

Nukleinske kiseline i njihove osnovne strukturne jedinice. Nomenklatura nukleozida i nukleotida. Struktura i funkcija DNK. Neka svojstva DNK, dvostruka struktura DNK i komplementarnost polinukleotidnih lanaca. Struktura DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetičkih informacija. Replikacija DNK. Struktura i funkcija RNK. Sinteza RNK, transkripcija genetičke informacije. Genetička šifra. Biosinteza proteina.

OSNOVI METABOLIZMA

Metabolički putevi i razmena energije u biosferi. Kruženje ugljenika, vodonika, kiseonika i azota u prirodi. Energetika biohemijskih procesa. Varenje i resorpcija proteina, masti i ugljenih hidrata. Krebsov ciklus i oksidativna fosforilacija. Biosintetički procesi i regulacija metabolizma. Zajednički putevi metabolizma.

BIOTEHNOLOGIJA I NJENE MOGUĆNOSTI

Tradicionalne i savremene biotehnologije (značaj i mogućnosti).

HEMIJSKI ASPEKTI ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE (5)

Zagađivanje atmosfere. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači: oksidi sumpora, azota, ugljovodonici, jedinjenja olova (tetraetilolovo), žive, cinka, kadmijuma i bakra, potencijalno kancerogene supstance.

Zagađivanje vode. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači. Organski otpadni materijali, neorganski otpadni materijali i toksični otpadni materijali. Prečišćavanje otpadnih voda.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Tokom realizacije nastavnog programa hemije za gimnaziju neophodno je imati u vidu visoki didaktički potencijal hemije kao nastavnog predmeta i kognitivne uzrasne karakteristike učenika, te shodno tome aktivnosti učenika i nastavnika u nastavnom procesu uskladiti sa definisanim ciljevima i zadacima nastave. Posebnu pažnju treba obratiti na korišćenje interaktivnih metoda nastave i učenja zbog njihove visoke obrazovne i motivacione vrednosti u svim segmentima nastave.

Sadržaji programa hemije u gimnaziji opšteg tipa i prirodno-matematičkog smera su organizovani tako da se u prvom razredu izučavaju sadržaji opšte hemije, u drugom sadržaji neorganske hemije, u trećem sadržaji organske hemije i u četvrtom sadržaji osnova biohemije. Na društveno-jezičkom smeru, u prvom razredu se izučavaju sadržaji opšte i neorganske hemije, a u drugom sadržaji organske hemije i osnova biohemije. Hemija kao nastavni predmet ima visok didaktički potencijal jer:

- hemija podstiče prelazak sa konkretnog na apstraktno mišljenje,

- hemija je nauka sa izuzetnom dinamikom razvoja, a hemijska struka jedna je od struka budućnosti,

- hemija je prirodna nauka i u sadejstvu sa fizikom i biologijom omogućava razumevanje prirode u jedinstvu pojava i procesa koji se u njoj zbivaju,

- na hemiji se zasniva razvoj mnogih savremenih tehnologija, koji je značajan pokazatelj nivoa razvijenosti društva,

- hemijski procesi u tehnološkoj proizvodnji nose i ozbiljne rizike za društvene zajednice i održivi razvoj društva je moguć samo uz adekvatno hemijsko obrazovanje.

Dinamika savremenog razvoja hemijskih naučnih disciplina rezultuje ogromnim povećanjem korpusa hemijskih znanja. Da bi se izbeglo opterećivanje nastavnih programa hemije u ovakvim uslovima razvoja hemije kao nauke, neophodno je da se učenicima u gimnaziji omogući razumevanje hemijskog aspekta izučavanja prirode tako što će se u nastavi hemije pažnja usredsrediti na razumevanje osnovnih ideja i koncepata u hemiji, razvoj naučnog metoda saznavanja u hemiji i značaj hemije u svakodnevnom životu. Učenici, kao osnovne ideje hemije, treba da razumeju da su svojstva supstanci i mogućnosti njihove primene neposredno uslovljene njihovom hemijskom strukturom, kao i da su svojstva hemijskog sistema uslovljena kvalitativnim sastavom i kvantitativnim odnosom komponenti u njemu. Za razumevanje ovih ideja i koncepata u nastavi hemije je potrebno sinhronizovano predstavljanje hemijskih znanja na makro, mikro i simboličkom nivou reprezentacije. Kognitivne karakteristike učenika gimnazije omogućavaju veću zastupljenost mikroskopskog i simboličkog nivoa reprezentacije, kao i integraciju i simultanu primenu sva tri nivoa. Međutim, u nastavi hemije uvek treba poći od toga da je hemijski eksperiment, kao primarni izvor znanja i kao osnovni metod saznavanja u hemiji, ključni mehanizam za korelaciju među svim nivoima reprezentacije znanja. Pri tome posebnu pažnju treba posvetiti preciznosti primene hemijskog jezika (na primer, izvodi se hemijska reakcija, a piše se hemijska jednačina). Simultana primena različitih nivoa reprezentacije znanja u hemiji može da

izazove kognitivno preopterećenje usled deljenja pažnje. U takvim slučajevima treba segmentisati sadržaje (deliti ih u manje celine).

U početnim razredima, posebno kod izučavanja visokoapstraktnih pojmova (struktura supstanci, tok hemijske reakcije, hemijska kinetika, termohemija) poželjno je prema potrebi koristiti i instrukcije primerene konkretno operacionoj fazi mišljenja uz veći udeo makroskopskog nivoa predstavljanja znanja. Osnovne hemijske koncepte (korpuskularni koncept, koncept održanja materije, koncept ravnoteže) treba zasnovati na brižljivo odabranim sadržajima sa visokom informativnom vrednošću za učenike, pri čemu nastavne situacije treba dizajnirati tako da motivišu učenike za njihovo izučavanje. Posebno je važno da učenici razumeju razvojnost koncepata i teorija u hemiji, (na primer, razvojnost korpuskularnog koncepta kroz razvojnost teorija o strukturi atoma i razvojnost teorija hemijske veze). Za razumevanje hemijskih koncepata od najvećeg je značaja hemijska naučna pismenost koja u ovom uzrastu podrazumeva poznavanje hemijske naučne terminologije, nomenklature i simbolike na nivou osnovne naučne komunikacije. U oblasti neorganske i organske hemije, zbog mnogobrojnosti izučavanih objekata (hemijskih elemenata i njihovih jedinjenja), veoma je važno baviti se problematikom klasifikacija, klasifikacionih sistema i hijerarhijskih odnosa u njima. Posebno je važno insistirati na sistematskom organizovanju znanja primenom konceptnih mapa, kao i raditi na razvoju funkcionalnih i deskriptivnih kriterijuma klasifikacije u konceptualne Potrebno je istaći da je Periodni sistem elemenata najsavršeniji klasifikacioni sistem u prirodnim naukama i osposobiti učenike da ga koriste za dedukciju svojstava hemijskih elemenata i njihovih jedinjenja. Za izučavanje složenih tehnoloških postupaka i kompleksnih metaboličkih procesa pogodno je koristiti šematske reprezentacije.

Nastava hemije u gimnaziji treba da omogući učenicima i sticanje odgovarajućih tehničko-tehnoloških znanja. S obzirom da učenici srednjoškolskog uzrasta razumeju uzročno-posledične veze u izučavanju ovakvih sadržaja treba insistirati na korisnosti i rizicima od hemijske proizvodnje. Treba imati u vidu da se učenici tokom gimnazijskog obrazovanja profesionalno opredeljuju, te shodno tome birati sadržaje tako da se u pregledu sagledaju značajne savremene hemijske tehnologije. Pri tome posebno treba isticati ubrzani tehničko-tehnološki razvoj i neophodnost permanentnog obrazovanja u ovoj oblasti. Sadržaje o hemijskim aspektima zaštite životne sredine raditi u korelaciji sa nastavom biologije, prevashodno ekologije. Za učenike društveno-jezičkog smera, znanja iz ove oblasti su deo opšte kulture i treba da ih razumeju samo u funkciji održivog razvoja. Za razvoj ovih znanja pogodne su metoda učeničkih projekata i nastavne ekskurzije.

Nastava hemije u prirodno-matematičkom smeru gimnazije treba da omogući razvoj proceduralnih hemijskih znanja. Kroz laboratorijske vežbe učenici treba da ovladaju laboratorijskim tehnikama i tehnikama različitih merenja u hemiji. Učenici treba da vode laboratorijski dnevnik.

Nastava hemije u gimnaziji treba da osposobi učenike za samostalno korišćenje savremenih informacionih tehnologija u učenju hemije, pretraživanju hemijskih informacija i savremenoj komunikaciji u hemiji.

Nastava hemije u gimnaziji treba da doprinese daljem razvoju komunikacijskih sposobnosti. Za razvoj komunikacijskih sposobnosti posebno je pogodna metoda učeničkih projekata. Izrada samostalnih ili grupnih učeničkih projekata u hemiji motiviše učenike da pretražuju izvore hemijskih informacija, iznesu sopstvene ideje u formi hipoteza, da ih obrazlože, planiraju istraživanje, sprovedu ga, elaboriraju, kritički procenjuju dobijene rezultate i preuzimaju odgovornost. Za razvoj metakognitivnih znanja (svest o sopstvenom znanju) u gimnazijskoj nastavi hemije pogodno je koristiti metodu konceptnog mapiranja.

Učenička postignuća treba kontinuirano pratiti kao usmenu i pisanu evaluaciju, a posebnu pažnju treba posvetiti evaluaciji proceduralnih znanja i njihovom udelu u ukupnoj oceni učenika.

Redosled nastavnih tema je obavezujući, a predlaže se sledeći broj časova, potrebnih za njihovu realizaciju, kao orijentacioni:

U prvom razredu opšteg tipa gimnazije i prirodno-matematičkog smera: Vrste supstanci (3), Struktura atoma (10), Hemijske veze (13), Disperzni sistemi (8), Hemijske reakcije (17), Kiseline, baze i soli (14), Oksidoredukcione reakcije (9).

U prvom razredu društveno jezičkog smera : Vrste supstanci (3), Struktura supstanci (17), Disperzni sistemi (12), Hemijske reakcije (18), Hemija elemenata i jedinjenja(20), Hemijski aspekti zagađivanja životne sredine (4).

U drugom razredu opšteg tipa gimnazije i prirodno-matematičkog smera:

Periodni sistem elemenata (2), Vodonik (3), Elementi 1. grupe periodnog sistema elemenata (5), Elementi 2. grupe periodnog sistema elemenata (5), Elementi 13. grupe periodnog sistema elemenata (4), Elementi 14. grupe periodnog sistema (6), Elementi 15. grupe periodnog sistema elemenata (8), Elementi 16. grupe periodnog sistema elemenata (7), Elementi 17. grupe periodnog sistema elemenata (6), Elementi 18. grupe periodnog sistema elemenata (2), Prelazni metali (20), Lantanidi i aktinidi (2), Hemijski aspekti zagađivanja životne sredine (2).

Sadržaji programa vežbi za drugi razred gimnazije prirodno-matematičkog smera: Uvod u laboratorijsku tehniku (7); Osnovne laboratorijske operacije (5); Reakcije i svojstva neorganskih supstanci (23).

U drugom razredu društveno jezičkog smera : Uvod u organsku hemiju (5), Ugljovodonici (14), Organska kiseonična jedinjenja (25), Organska azotna jedinjenja (14), Vitamini, hormoni, alkaloidi, antibiotici (8), Hemijski aspekti zagađivanja životne sredine (4).

U trećem razredu opšteg tipa gimnazije i prirodno-matematičkog smera: Uvod u organsku hemiju (7); Alkani i cikloalkani (5); Alkeni i dieni (5); Alkini (2); Polimeri (4), Aromatični ugljovodonici (6); Halogeni derivati ugljovodonika (4); Alkoholi i fenoli (7); Etri (2); Aldehidi i ketoni (6); Karboksilne kiseline i njihovi derivati (7); Organska jedinjenja sa azotom (6); Organska jedinjenja sa sumporom (2); Heterociklična jedinjenja (5); Boje (2). Metode karakterizacije organskih jedinjenja (2);

Sadržaji programa vežbi za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera: Metode izolovanja i prečišćavanja organskih jedinjenja (8); Reakcije i svojstva organskih jedinjenja (18); Preparativna organska hemija (4); Interakcija elektromagnetnog zračenja i hemijskih supstanci (6).

U četvrtom razredu opšteg tipa gimnazije i prirodno-matematičkog smera: Ugljeni hidrati (10); Lipidi (5); Alkaloidi i antibiotici (3); Proteini (12); Vitamini i hormoni (3); Nukleinske kiseline (10); Osnovi metabolizma (14); Biotehnologija i njene mogućnosti (2); Hemijski aspekti zagađivanja životne sredine (5).

MUZIČKA KULTURA

II razred
gimnazija prirodno-matematičkog smera i gimnazija opšteg tipa

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Učenici treba da upoznaju razvoj romantizma u muzici slovenskih zemalja, uključujući naše najvažnije autore i dela iz te epohe.

Slovenski kompozitori u XIX veku

Razvoj nacionalnih škola kod Rusa (Glinka, Borodin, Musorgski, Rimski - Korsakov, Čajkovski), Čeha (Smetana, Dvoržak) i kod nas (Stanković, Marinković, S. Mokranjac).

Primeri za slušanje: Glinka - uvertira za operu "Ruslan i Ljudmila"; Borodin - Polovjecke igre iz opere "Knez Igor"; Musorgski - smrt Borisa iz "Borisa Godunova"; odlomci iz "Slika sa izložbe": Rimski - Korsakov - I stav iz svite "Šeherezada"; Čajkovski - V simfonija, II stav; VI simfonija, I i IV stav; Klavirski koncert b-moll I stav; odlomci iz baleta "Labudovo jezero"; arija Lenskog iz III čina opere "Egvenije Onjegin", i scena Tatjaninog pisma iz II čina; uvertira "1812"; Smetana - Višehrad iz ciklusa "Moja domovina"; uvertira za operu "Prodana nevesta"; Dvoržak - Simfonija iz Novoga sveta, III stav; Koncert za violončelo h-moll, I stav; Slovenska igra (po izboru).

K. Stanković: Varijacije na pesmu "Što se bore misli moje", Srpske narodne pesme (izbor); J. Marinković: Grm, Molitva, Čežnja; S. Mokranjac: V i X rukovet, Kozar, Njest svjat (iz Opela), Heruvimska pesma (iz Liturgije).

Opera na početku XX veka

Upoznavanje bitnih karakteristika opere na prelazu iz XIX u XX vek i najznačajnijih stvaralaca i njihovih dela.

Pučini i veristi

Izbor dela za slušanje:

Pučini: Toska (molitva Toske iz II čina, arija Kavaradosija iz III čina), Boemi (završni duet iz I čina); Leonkavalo: prolog iz "Pajaca"; Maskanji: Kavalerija rustikana (Intermeco).

Upoznavanje glavnih karakteristika razvoja muzičkog romantizma u muzici jugoslovenskih naroda, upoznavanje njegovih najznačajnijih predstavnika slušanjem njihovih kompozicija.

Impresionizam

Upoznavanje osnovnih osobenosti impresionizma u muzici, kao i njihovih glavnih predstavnika i njihovih dela.

Opšte karakteristike - Debisi, Ravel

Izbor dela za slušanje:

Debisi: Mesečina, Arabeske; Ravel: Bolero, Dafnis i Kloe (odlomci).

Muzika XX veka

Upoznavanje glavnih stilskih pravaca u razvoju muzike XX veka i najznačajnijih kompozitora i njihovih dela.

Stilski pravci: ekspresionizam, dodekafonija, neoklasicizam, nova uloga folklora: Stravinski, Šenberg, Hindemit, Prokofjev, Šostakovič, Britn i Bartok.

Izbor dela za slušanje:

Šenberg: pet komada za klavir, Pjero mesečar;

Prokofjev: Klasična simfonija, Romeo i Julija (odlomci); Britn: Jednostavna simfonija; Šostakovič: V simfonija, Lenjingradska simfonija; Stravinski: Posvećenje proleća (odlomak), Petruška (ruska igra); Bartok: Koncert za orkestar (stav), Gudački kvarteti (izbor).

KLASIČAN I SAVREMENI BALET, UMETNICI I MUZ. PRIMERI

Jugoslovenska muzika u XX veku

Počeci razvoja moderne muzike - Konjović, Milojević, S. Hristić,

Izbor dela za slušanje:

P. Konjović: Triptihon iz "Koštane", Nane kaži tajku - iz zbirke "Lirika"

M. Milojević: Četiri komada za klavir (izbor), Jesenja elegija, Japan - solo pesme, Legenda o Jefimiji za violončelo i klavir

S. Hristić: Prva svita iz "Ohridske legende", Elegija, Ponoć, Veče na školju - solo-pesme

J. Slavenski: Voda zvira, Balkanofonija (odlomci), Simfonija Orijenta (odlomci), Drugi gudački kvartet ("Lirski")

M. Tajčević: Sedam balkanskih igara (izbor), Vospojte (iz "Četiri duhovna stiha"), Tri balade Perice Kerempuha (izbor)

Muzička avangarda

Lutoslavski, Penderecki, Sakač, Kelemen.

Izbor dela za slušanje:

Lutoslavski: Žalobna muzika

Penderecki: Pasija po Luki (odlomci), Trenos - žrtvama Hirošime

Srpska savremena muzika

Rajičić, Lj. Marić, Vučković, Vukdragović, Hercigonja, V. Mokranjac, Radić, Obradović,

Izbor dela za slušanje:

M. Ristić: Suita djokoza (odlomak)

S. Rajičić: Treći klavirski koncert (odlomci), Na Liparu, ciklus za glas i orkestar, Lisje žuti - solo-pesma

Lj Marić: Pesme prostora (odlomci)

V. Vučković: Burevesnik (odlomak)

M. Vukdragović: Vezilja slobode

V. Mokranjac: IV simfonija (odlomak), Eide za klavir (izbor) Odjeci, Sonata za violinu i klavir (IV stav)

D. Radić: Spisak - ciklus pesama (izbor), Gungulice - mešoviti hor, ćele-kula (finale)

A. Obradović: VI simfonija (odlomci), Epitaf N (odlomak)

Muzičko stvaralaštvo i muzički život Srbije u drugom polovini XX veka

Izbor dela za slušanje

E. Josif: Dva psalma za klavir

D. Despić: Humorističke etide

K. Babić: Horske kompozicije (izbor)

Džez i ostali žanrovi

Upoznavanje najvažnijih karakteristika džeza i ostalih žanrova u muzici.

Džez, zabavna muzika, mjuzikl, rok, pop i pank muzika; narodna pesma, građanska pesma, novokomponovana narodna pesma.

Dela za slušanje

Geršvin: Pordži i Bes (odlomci), Rapsodija u plavom

Primeri za navedene žanrove

Mjuzikl - karakteristike i primeri

Dž. Geršvin, L. Bernštajn, Đ. K. Menoti

Muzika kao primenjena umetnost

Filmska muzika

Scenska muzika

(V. Baronjan: Muzika kao primenjena umetnost, izdanje Univerziteta umetnosti, Beograd, 1981)

SKUPNO MUZICIRANJE

HOR

ORKESTAR

DODATNA NASTAVA

(Sve u programu društveno-jezičkog smera)

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Pretklasicizam

Priprema klasične sonate i simfonije i karakteristike homofonog stila.

Manhajmska i Bečka škola; Bahovi sinovi; Bokerini.

Primeri: za homofoni stil - jednu Hajdnovu simfoniju uporediti sa jednim Bahovim polifonim orkestarskim delom; Johan Kristijan Bah - Simfonija B-dur; Bokerini - Menuet iz kvinteta br. 11

Klasicizam (bečki klasičari)

Stil klasične ravnoteže (opšte karakteristike).

Hajdn (simfonije, koncerti, kvarteti, oratorijumi, opere).

Mocart (opere, simfonije, klavirska dela, kamerna muzika, koncerti, Rekvijem).

Betoven - čovek, mislilac, tragalac (simfonijska muzika, klavirska, kamerna dela i ostala).

Primeri: Hajdn: Oproštajna simfonija, Oksfordska simfonija; Londonske simfonije (94, 103, 104), Koncert za trubu i orkestar, gudački kvartet (po izboru); Mocart: Praška simfonija, Jupiter simfonija, Simfonija br. 40, Sonata za klavir A-dur sa varijacijama, Mala noćna muzika, Klavirski koncert (po izboru) violinski koncert (po izboru), Rekvijem (odlomci); Betoven - Sonata za klavir Mesečeva, Valdštajn, violinske sonate: Prolećna ili Krojcerova, simfonije 3, 5, 6, 7 ili 9, jedan kvartet iz op. 59, violinski koncert, klavirski koncert: 3, 4. ili 5. (po izboru), Misa solemnis (odlomci).

Romantizam

Opšte karakteristike muzičkog romantizma. Nemački rani romantičari (Šubert, Veber, Mendelson, Šuman, Šopen), i reforma klavirske muzike.

Primeri: Šubert: Nedovršena simfonija, solo pesme - Bauk, Pastrmka, kvintet Pastrmka, Muzički trenuci za klavir; Veber: uvertira za operu Čarobni strelac, hor lovaca iz istoimene opere, uvertira za operu Oberon, Poziv na igru, Koncert za klarinet i orkestar (po izboru); Mendelson: Pesme bez reči (izbor), Violinski koncert e-moll, Italijanska simfonija, San letnje noći (uvertira); Šuman: dečije scene, Leptiri, Karneval (odlomci), klavirski koncert, III simfonija; Šopen: preludijumi (izbor), valceri (izbor), Poloneza A-dur, As-dur, Mazurke (izbor), Skerco B-moll, Balada d-moll, Etide on. 10 (izbor), Sonata b-moll, Koncerti e-moll f-moll.

Romantična opera prve polovine 19. veka (Rosini, Belini, Doniceti). Ruski stvaraoci: Glinka i njegov krug.

Srbija - Šlezinger, Kornelije Stanković i njegovi prethodnici.

Primeri - Rosini: uvertira za operu Seviljski berberin, izbor arija iz iste opere, uvertira za Viljem Tela ili Svraku kradljivku; Belini: odlomci iz opere Norma; Doniceti: odlomci iz opere Ljubavni napitak; Glinka: uvertira za operu Ruslanan i Ljudmila, odlomci iz opere Ivan Susanjin, Kamarinskaja za orkestar, solo pesma Sećam se Srbija - K. Stanković: Varijacije za klavir na pesmu "Što se bore misli moje".

Programska muzika do sredine 19. veka (Berlioz, List)

Primeri: Berlioz: Fantastična simfonija, Harold u Italiji, uvertira Rimski karneval; List: Sonata h-moll, Ljubavni snovi br. 3, Mađarska rapsodija br. 2, Godine hodočašća (izbor), Koncert Es-dur, simfonijska poema Prelidi.

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Opera, opereta i balet XIX veka

Vagnerova reforma opere.

Italijanska opera (Verdi); veristi (Maskanji, Leonkavalo, Pučini), Francuska opera i balet XIX veka (Guno, Bize, Masne, Ofenbah, Sen-Sans, Adam, Delib). Izbor iz opera: Travijata, Trubadur, Aida, Otelo, Falstaf, odlomci iz Rekvijema. Veristi (Maskanji: Kavalerija rustikana - intermeco, Leonkavalo: prolog iz Pajaca, Pučini, odlomci iz Boema, Toske, Madam Baterflaj). Guno, Faust (Valpurgijska noć), Bize, Karmen (odlomci).

Opereta: J. Štraus (ml.), Ž. Ofenbah

Nemačka muzika do početka XX veka

Brams, Brukner, Reger, Maler, Štraus, Volf.

Obnova Francuske muzike (Frank i njegovi savremenici).

Izbor iz dela: Brams III Simfonija III stav, Violinski koncert, Varijacije za klavir, Mađarske igre, Brukner: izbor iz jedne simfonije, Te Deum; Maler: I Simfonija; Reger: Varijacije na Mocartovu temu; R. Štraus: Til Ojlenšpigel, Don Žuan, arija iz Salome ili Elektre; Volf: izbor iz solo pesama; Frank: Simfonija, Sonata za violinu i klavir, Tri koraka za orgulje.

Nacionalne škole u romantizmu

Opšti pogled na pripadnost nacionalnim školama i njihov razvoj.

"Ruska petorka" (Borodin, Musorgski, Korsakov); Čajkovski: Sveukupno stvaralaštvo.

Klasici češke muzike (Smetana, Dvoržak).

Češki kompozitori na prelasku u XX vek (Fibih, Janaček, Suk).

Skandinavski kompozitori (Grig, Sibelijus).

Španski kompozitori (Albeniz, Grandos, De Falja).

Primeri: Borodin: arije i scene iz Kneza Igora, Simfonija h-moll.

Musorgski: arije i scene iz Borisa Godunova, Slike sa izložbe, Ciklus solo pesama (izbor); Korsakov: izbor arija i delova iz poznatih opera, Šeherezada; Čajkovski: Simfonije IV, V, VI (izbor), Romeo i Julija, Koncert za klavir br. 1, Koncert za violinu, odlomci iz Labudovog jezera, nekoliko arija iz Evgenija Onjegina. Smetana: Moja domovina (izbor), Prodana nevesta (uvertira i odlomci),

kvartet iz mog života; Dvoržak: simfonija iz novog sveta, Koncert za violončelo, Dumki, trio, Slovenske igre (izbor); Fibih: Poema; Janaček: odlomci iz Jenufe, Taras Buljba; Suk: Letnja bajka (odlomci); Grig: Klavirski koncert, odlomci iz Per Ginta, Lirski komadi za klavir; Sibelijus: Finlandija, Violinski koncert, Albeniz; Iberija, Katolonija; Granados: Gojeskas; De Falja: Ljubav čarobnica, Trorogi šešir (odlomci), Noći u španskim vrtovima, ciklus sedam španskih narodnih pesama.

Srpska muzika XIX veka

Opšte karakteristike i dela:, Jenko, Stanković, Bajić, Marinković, St. Mokranjac, Binički.

Izbor iz dela: Jenko: uvertira za Djida, izbor iz solopesama; Marinković: solo pesme Grm, Molitva, Čežnja; Mokranjac: Rukoveti I, II, IV, V, VII, X, XV, Primorski napevi, Kozar, Akatist, Bogorodici, Heruvimska pesma, Tebe Boga hvalim, Opelo; Bajić: odlomci iz Čučuk-Stane i Knez Ivo od Semberije; Binički: odlomci iz opere Na uranku, izbor sevdalinki;

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Impresionizam

Muzički impresionizam i povezivanje sa slikarstvom i literaturom; Debisi i Ravel.

Njihovi savremenici i nastavljači impresionizma (Skrjabin, Respigi, Šimanovski).

Izbor iz dela: Klod Debisi: Popodne jednog fauna, Dve arabeske, Prelidi (izbor), odlomci iz opere Peleas i Melisanda; Ravel: Bolero, Klavirski koncert, odlomci iz baleta Dafnis i Kloe. Skrjabin: Poema ekstaze; Respigi: Rimske fontane, Šimanovski: Stabat mater.

Muzika u prvoj polovini XX veka

Opšte odlike muzičke kulture XX veka.

Stvaranje najstarije generacije klasika moderne (Stravinski, Bartok, Hindemit, Šenberg, Honeger, Prokofjev).

Izbor iz dela: Stravinski: odlomci iz Petruške, Posvećenja proleća, Priča o vojniku, Edipus reks; Bartok: Koncert za orkestar, Svita iz baleta Čudesni mandarin, Divertimento za gudače, Alegro barbaro; Hindemit: Slikar Matis (odlomci); Šenberg: Pet komada za klavir, Preobraženska noć; Honeger: Liturgijska simfonija, Pacifik, Prokofjev: Klasična simfonija, odlomci iz Romea i Julije, Treći klavirski koncert.

Istaknuti predstavnici različitih stilskih pravaca i orijentacija

Britn, Mesijan, Martinu, Orf, Lutoslavski, Šostakovič.

Izbor iz dela: Britn: Jednostavna simfonija, Mesijan: Turangalila, Martinu: Simfonieta djokoza, Orf: Karmina Burana, Lutoslavski: Žalobna muzika, Šostakovič: Peta simfonija, Lenjingradska simfonija, Gudački kvartet br. 8.

BALET (1)

KLASIČAN I SAVREMENI BALET, UMETNICI I MUZ. PRIMERI

Džez i ostali žanrovi

Istorijski razvoj i karakteristike; crnačka duhovna muzika, bluz; Geršvin; noviji kompozitori i izvođači; Zabavna, rok, pop i pank-muzika, građanska pesma; razlike između narodne i novokomponovane narodne muzike.

Primeri. - Geršvin: Rapsodija u plavom, Amerikanac u Parizu, Pordži i Bes (odlomci). Primeri za navedene žanrove.

Mjuzikl - karakteristike i primeri

Dž. Geršvin, L. Berštajn, Đ. K. Menoti

Muzika kao primenjena umetnost

Filmska muzika: izbor muzike iz filmova.

Scenska muzika: S. Mendelson i drugi. (V. Baronjan. Muzika kao primenjena umetnost, izdanje Univerziteta umetnosti, Beograd, 1981).

Srpsko muzičko stvaralaštvo prve polovine XX veka

Srpski klasici moderne: Konjović, Milojević, Hristić. Primeri. - Konjović: Simfonijski triptihon iz Koštane, Pesma o buli iz Koštane, "Nane kaži tajku" iz zbirke Lirika, Milojević: Četiri komada za klavir, solo pesme: Jesenja elegija, Japan, Legenda o Jefimiji za violončelo i klavir, Hristić: prva svita iz Ohridske legende, solo-pesme: Elegija, Ponoć, Veče na školju.

Svetsko muzičko stvaralaštvo u drugoj polovini XX veka

Nove mogućnosti muzičkog razvoja; otvoreni putevi umetnosti i muzike: klasici novih stremljenja (Bulez, Štokhauzen).

Izbor iz dela: Bulez: Čekić bez gospodara, Štokhauzen: izbor iz elektronske muzike.

SKUPNO MUZICIRANJE

Hor - (40-60 učenika od I do IV razreda) - 4 časa nedeljno = 140 časova godišnje.

Svaka škola ima hor. Nastava horskog pevanja izvodi se u kontinuitetu tokom cele školske godine, na probama obeleženim u rasporedu. Rad nastavnika sa horom ulazi u njegov fond časova nedeljne nastave, a učenicima (slobodno prijavljenim i kasnije odabranim od nastavnika), je deo radne obaveze. Horske probe se izvode odvojeno po glasovima i zajedno. Program rada sa horom treba da sadrži prigodne kompozicije, kao i dela ozbiljnije umetničke vrednosti, u zavisnosti od mogućnosti ansambla.

Sadržaj rada:

- odabiranje i razvrstavanje glasova;

- vežbe disanja, dikcije i intonacije;

- horsko raspevavanje i tehničke vežbe;

- intonativne vežbe i rešavanje pojedinih problema iz horske partiture (intervalski, harmonski, stilski);

- muzička i psihološka obrada kompozicije;

- uvežbavanje horskih deonica pojedinačno i zajedno;

- ostvarivanje programa i nastupa prema godišnjem planu škole.

Orkestar (4 časa nedeljno = 140 časova godišnje)

Orkestar može da se obrazuje u zavisnosti od uslova škole. Orkestar je instrumentalni sastav od najmanje 10 izvođača koji sviraju u najmanje tri samostalne deonice. Mogu se obrazovati orkestri gudačkog sastava, harmonika, mandolina, tamburica, blokflauta, kao i mešoviti. Rad nastavnika sa orkestrom ulazi u njegov fond nastavnih časova, a učenicima je deo radne obaveze.

Sadržaji rada:

- izbor instrumenata i izvođača u formiranju orkestra;

- izbor kompozicija prema mogućnostima izvođača i sastavu orkestra;

- tehničke i intonativne vežbe;

- raspisivanje deonica i uvežbavanje po grupama (prstomet, intonacija, fraziranje);

- spajanje po grupama (I-II; II-III: I-III i sl.);

- zajedničko sviranje celog orkestra, ritmičko-intonativno i stilsko oblikovanje kompozicije.

Kamerni sastavi - rad u okviru muzičke sekcije - 1 čas nedeljno.

Kamerni sastavi se obrazuju od 2 do 9 izvođača, pevača, instrumentalista ili kombinovano. Sadržaj rada ovih sastava bira nastavnik u saradnji sa zainteresovanim učenicima, prema izvođačkoj sposobnosti, sklonosti i interesovanju učenika. (Vidi: fakultativna nastava).

DODATNA NASTAVA

Na časovima dodatne nastave ostvaruju se sadržaji za koje učenici pokazuju posebno interesovanje. Slušaju se nova muzička dela (ili ponavljaju poznata) iz oblasti koje se obrađuju na redovnoj nastavi ili su momentalno aktuelna u umetničkom životu naše zemlje i sveta. Pojedini učenici mogu po slobodnom izboru, uz konsultovanje i pomoć nastavnika da pripreme literarne sastave o slušanim delima.

U okvirima dodatne nastave predmeta Muzička umetnost organizuju se i koncerti u školi, zajedničke posete operskim i baletskim predstavama, koncertima i projekcijama muzičkih filmova. Jedna predstava ili koncert van škole, računaju se kao 4 časa dodatne nastave.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Muzička umetnost je logičan nastavak predmeta muzička kultura iz osnovne škole, s tim da se ovaj predmet u srednjem obrazovanju prvenstveno bazira na upoznavanju i proučavanju najznačajnijih muzičkih dela iz svetske i naše literature, vezanih za pojedinu epohu i njene karakteristike. Kao primeri za slušanje muzike odabrana su dela kompozitora koji ovekovečuju vreme u kome su živeli i svoje muzičko stvaralaštvo. Značajno mesto imaju solisti i ansambli koji ta dela reprodukuju.

Za realizaciju sadržaja programa prvo i osnovno je obezbediti normalne uslove za rad: opremljen kabinet (ili specijalizovana učionica), sa klavirom (ili drugim osnovnim instrumentom) i kvalitetnim audiovizuelnim sredstvima (gramofon, kasetofon, dijaprojektor itd.) - ploče, kasete, dijafilmove knjige, slike i udžbenik (vidi poglavlje o nastavnim sredstvima i kabinetu). Savremena škola uslovljava osetljivu i skupocenu opremu koja ne sme da se stalno prenosi iz učionice u učionicu i tako uništava. Savremena nastava zahteva od nastavnika da sva potrebna sredstva pripremi pre časa za upotrebu.

Svi sadržaji koji se ostvaruju prvenstveno se baziraju na doživljaju muzičkog dela, upoznavanju njegovog stvaraoca i karakteristikama epohe kojoj delo pripada. To se realizuje prvenstveno preko slušanja muzike tj. direktnog doživljaja muzičkog dela.

Nastavnikovo usmeno izlaganje treba da posluži kao informacija i inspiracija za slušanje muzike koje je centralni deo časa (20 odsto izlaganja, 60 odsto slušanja - u fragmentima ili u celini zavisi od primera, ali 20 odsto zaključivanja - razgovor sa učenicima ili ponavljanje slušanja određenih delova kompozicije ili celine).

Program je koncipiran prema istorijsko-stilskim razdobljima, koje u izlaganju treba ograničiti na najbitnije elemente, a slušanju muzike dati primarno mesto. Direktnim, sugestivnim i interesantnim izlaganjem nastavnik treba da učenike osposobljava da aktivno slušaju muziku, kako bi mogli da na odabranim primerima razvijaju muzičku memoriju, estetski ukus, prepoznaju dela i instrumente, osećaju muzičku formu, značaj i karakteristike stila i kompozitorovog stvaralaštva.

Pojedine nastavne teme mogu se obraditi učeničkim referatima, u kojima takođe imaju primarno mesto muzički primeri.

Kod slušanja muzike prvenstveno usmeravati učenike na doživljavanje muzičkih sadržaja (melodije, harmonije, forme itd.). Programske vanmuzičke sadržaje primeniti u programskoj muzici sa merom u kojoj ih kompozitor najavljuje.

Kod slušanja muzike nastojati da se odabere primer koji može da se sluša u celini (jedan ceo stav, kraću uvertiru, itd.), da učenici dožive celinu i shvate muzičku formu. Odabirati muzičke primere sa velikom pažnjom i umešnošću. Dela, koja je svojom dužinom nemoguće na jednom školskom času saslušati, izneti u odabranim, karakterističnim fragmentima, koje možemo povezati usmenim obrazloženjem.

U programu je navedeno mnogo više muzičkih dela nego što je moguće saslušati i usvojiti. Zbog toga iz navedenih primera nastavnik pravi sopstveni izbor koji će učenici saslušati i usvojiti kao primere za određeni pravac, epohu itd. Ostala dela koja učenici nisu slušali a nalaze se u programu nesvrsishodno je memorisati, sem u vrlo iznimnim slučajevima.

Epoha se povezuje sa predmetima srodnih sadržaja u tom razredu, na temelju korelacije (književnost, likovna umetnost, istorija itd.) i tako daje globalni uvid u vreme kada je delo nastalo. Svako delo koje se sluša trebalo bi ponoviti nekoliko puta sa novim zadacima.

Označeni brojevi časova pored tema u sadržajima programa mogu da se pomere u zavisnosti od izbora slušanih dela. Nastavnik mora pravovremeno da pripremi delo za slušanje: odredi izbor iz dela za slušanje, minutažu, komentar (razgovor ili zaključivanje) i po potrebi ponovno slušanje. Sva verbalna objašnjenja moraju biti sažeta i kratka, moraju da uvode u slušanje muzike. Posle slušanja dela treba podsticati učenike da izvode zaključke koji proizlaze iz doživljenog slušanja muzičkog dela, bilo na časovima ili na posebnim koncertima.

Učenike treba usmeravati na određene emisije na radiju i televiziji, koje će pratiti u slobodno vreme van škole. Takođe je usko vezano sa predmetom organizovanje poseta koncertima, operskim i baletskim predstavama, gde se sadržaji predmeta vrlo uspešno nadograđuju u direktnom kontaktu sa muzičarima i muzikom. U centrima gde postoje takve ustanove kao i muzičke škole, muzička

omladina, kulturno-umetnička društva, treba negovati saradnju kao i organizovati koncerte u školi. Kroz obavezne van nastavne aktivnosti i fakultativnu nastavu mogu vrlo uspešno da se osmišljavaju i organizuju raznovrsni vidovi muzičkih aktivnosti, koji su značajan doprinos kulturnoj i javnoj delatnosti škole i ličnom usavršavanju učenika koji se njima bave, kao i onima koji ih slušaju (hor, ansambli, orkestri, koncerti...). Ocenjivanjem se sagledava kompletna ličnost učenika: njegovo znanje, angažovanje i zainteresovanost, kao i njegove muzičke sposobnosti.

LIKOVNA KULTURA

II razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Površine i njihovi odnosi.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Površina kao sredstvo izražavanja u likovnoj umetnosti. Ekspresivna moć površina. Odnosi površina: ravnoteža, kontrast jedinstvo i dominanta. Površina kao pozadina. Teksturalne vrednosti oblika i površina. Komponovanje raznobojnim površinama i različitim teksturama - izrada vitraža, slike ili mozaika i izrada kolaža.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Vizantijska umetnost. Opšte odlike i periodi u vizantijskoj umetnosti. Vodeći spomenici arhitekture i slikarstva. Vizantijski uticaj na umetnost drugih zemalja.

Umetničko stvaranje u razdoblju preromanike: umetnost nomadskih naroda, karolinška renesansa i otonska umetnost.

Romanička umetnost. Najznačajnija ostvarenja u arhitekturi, skulpturi i slikarstvu.

Umetnost gotike. Odlike arhitekture, skulpture i slikarstva i najznačajnija dela.

Srpska srednjovekovna umetnost: umetnost od kraja 12. do kraja 13. veka; umetnost od kraja 13. do sedamdesetih godina 14. veka; umetnost od sedamdesetih godina 14. veka do sredine 15. veka. Umetnost 16. i 17. veka.

Islamska umetnost. Najznačajnija ostvarenja arapske, turske, mavarske i persijske umetnosti.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje..

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA

1.1. OPŠTI DEO

Vrste likovnih i primenjenih umetnosti. Prostor. Perspektiva (inverzna, linearna, vazdušna).

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Prostor. Linearna perspektiva. Predstavljanje jednostavnih pravougaonih predmeta. Predstavljanje dela unutrašnjeg ili spoljašnjeg prostora. Vazdušna perspektiva. Prostor. Rad po prirodi (crtanje). Linija, šrafura (grafika - priprema, izvođenje, štampanje).

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Umetnost renesanse. Opšte odlike slikarstva, skulpture i arhitekture. Rana i visoka renesansa u Italiji. Vodeći umetnici i njihova dela (Donatelo, Leonardo, Mikelanđelo, Rafael, Ticijan).

Severna renesansa: umetnost u Flandriji i Nemačkoj.

2. **Opažanje i postupanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajanje, grafika...

4. **Sredstva:** likovno-tehnička i didaktičko-metodička sredstva

III razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1. OPŠTI DEO

Svetlost i senka u likovnim umetnostima.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Svetlosni odnosi. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu linijama - šrafurom, laviranjem. Predstavljanje tonskih odnosa na posmatranom motivu. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu uprošćavanjem na odnose crno-belo, u vidu pripreme za grafiku. Predstavljanje lokalnog tona posmatranih površina. Međusobni uticaj boja i njihovo vizuelno dejstvo.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Opšte odlike barokne umetnosti. Stilske odlike u arhitekturi, skulpturi i slikarstvu. Središta barokne umetnosti: Italija, Španija, Holandija, Flandrija, Francuska. Vodeći umetnici baroka (Bernini, Karavađo, Velaskez, Rubens, Rembrant).

Rokoko. Opšte odlike stila. Vodeći predstavnici slikarstva. Arhitektura.

Barok kod Srba. Stilske odlike u slikarstvu i arhitekturi.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, grafika, prošireni mediji

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA

1. OPŠTI DEO

Fotografija. Strip, crtani i animirani film, digitalna animacija.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE:

- utvrđivanje osnovnih ideja, fabule, nosilaca radnje i kompozicija putem odgovarajućih crteža;

- izbor teme;

- izrada, analiza i usavršavanje sinopsisa i scenarija;

- kreiranje i crtanje likova, enterijera, eksterijera i dr. ;

- fotografija kao dokument;

- fotografija kao komunikacija;

- fotografija kao informacija;

- fotografija kao koncept;

- digitalna fotografija;

- fotografisanje i obrada fotografija u računarskom programu.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Umetnost neoklasicizma. Istorijski uslovi nastanka i opšte odlike umetnosti. Najznačajnija dela slikarstva, arhitekture i skulpture. Vodeći predstavnici.

Neoklasicizam kod Srba. Opšte odlike umetnosti. Najznačajnija dela slikarstva i arhitekture.

Umetnost romantizma. Društveni okviri epohe romantizma. Odlike slikarstva, arhitekture i skulpture. Vodeći umetnici.

Romantizam u Srbiji. Istorijski uslovi nastanka romantizma. Odlike romantizma u slikarstvu i arhitekturi.

Umetnost realizma - odlike slikarstva i arhitekture. Najznačajniji umetnici i njihova dela.

Realizam u Srbiji. Istorijski uslovi nastanka romantizma. Odlike slikarstva, arhitekture i skulpture. Vodeći predstavnici.

2. **Opažanje i predstavljanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajanje, prošireni mediji

4. **Sredstva:** likovno-tehnička i didaktičko-metodička

IV razred
gimnazija društveno-jezičkog smera

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1. OPŠTI DEO

Boja u likovnim umetnostima, Valer kao sredstvo oblikovanja.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Odnosi boja. Boja u otvorenom prostoru. Predstavljanje i slikanje promena na lokalnom tonu različitih površina posmatranog motiva (predmeta ili predela), promena nastalih pod uticajem odsjaja iz uže i šire okoline. Slikanje po prirodi. Svetlina.

3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Impresionizam i postimpresionizam. Najznačajniji umetnici. Secesija. Umetnički pravci prve polovine 20. veka: fovizam, ekspresionizam, kubizam; apstraktna umetnost - futurizam, dadaizam, metafizičko slikarstvo, nadrealizam, pariska škola. Vodeći predstavnici.

2. **Opažanje i predstavljanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajanje, grafika, prošireni mediji, umetnička dela i spomenici kulture

4. **Sredstva:** likovno-tehnika i didaktičko-metodička

II CELINA

1. OPŠTI DEO

Kompozicija, film - pokretna slika, pokret, spontanost, ritam, mimika, izraz i gest.

Lutka - igra, vrste lutaka i lutkarskih pozorišta.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE:

- likovne mogućnosti lutke (praktično izvođenje);

- lutka, senka kao likovni izražaj;

- lutkarska slika;

- video-tejp, animacija, mehanički i vizuelni efekti za pozorište i film (pripremanja, realizacija);

- izbor teme i žanra;

- utvrđivanje osnovnih ideja i elemenata fabule i kompozicije;

- crtanje i oblikovanje lutaka u skladu sa sociokulturnom sredinom i folklorom.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Arhitektura, skulptura i primenjena umetnost u prvoj polovini 20. veka.

Umetnost u Srbiji u prvoj polovini 20. veka.

Vrste i pojave u umetnosti druge polovine 20. veka. Različiti slikarski pravci: apstraktni ekspresionizam, enformel, pop-art, geometrijska apstrakcija. Nove vrste umetnosti: konceptualna umetnost, performans, novi vizuelni mediji, savremena arhitektura i skulptura, postmoderna umetnost. Tendencije u srpskoj umetnosti druge polovine 20. veka.

2. **Opažanje i predstavljanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajanje, prošireni mediji

4. **Sredstva:** likovno-tehnička i didaktička

II razred
gimnazija opšteg tipa i gimnazija prirodno-matematičkog smera

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA

1. OPŠTI DEO

Vrste likovnih i primenjenih umetnosti, prostor. Perspektiva (inverzna, linearna, vazdušna).

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Prostor. Linearna perspektiva. Predstavljanje jednostavnih pravougaonih predmeta. Predstavljanje dela unutrašnjeg ili spoljašnjeg prostora u linearnoj perspektivi. Vazdušna perspektiva. Prostor. Rad po prirodi (crtanje).

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Rana i visoka renesansa u Italiji. Vodeći predstavnici i njihova dela (Donatelo, Leonardo, Mikelanđelo, Rafael, Ticijan). Umetnost renesanse na severu Evrope.

Barokna umetnost - opšte odlike i vodeći umetnici baroka (Bernini, Karavađo, Velaskez, Rubens, Rembrant). Rokoko. Barok kod Srba.

2. **Opažanje i predstavljanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajnje...

4. **Sredstva:** likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA

1. OPŠTI DEO

Boja u likovnoj umetnosti. Valer kao sredstvo oblikovanja.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Odnosi boja. Boja u otvorenom prostoru. Predstavljanje i slikanje promena na lokalnom tonu različitih površina posmatranog motiva (predmeta ili predela), promena nastalih pod uticajem odsjaja iz uže i šire okoline. Svetlina. Slikanje po prirodi.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Umetnost 19. veka: neoklasicizam, romantizam i realizam. Najznačajniji umetnici i njihova dela.

Neoklasicizam, romantizam i realizam u srpskoj umetnosti.

Impresionizam i postimpresionizam.

Umetnički pravci prve polovine 20. veka: fovizam, ekspresionizam, kubizam, nadrealizam, apstraktna umetnost... Arhitektura i skulptura prve polovine 20. veka.

Umetnost u Srbiji u prvoj polovini 20. veka.

Vrste i pojave u umetnosti u drugoj polovini 20. veka

Tendencije u srpskoj umetnosti druge polovine 20. veka.

2. **Opažanje i predstavljanje**

3. **Mediji:** crtanje, slikanje, vajanje, prošireni mediji..

4. **Sredstva:** likovno-tehnička i didaktičko-metodička.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Primarni cilj likovnog obrazovanja je razvoj stvaralačkih sposobnosti, kreativnosti, vizuelne percepcije i estetskih kriterijuma učenika.

Strukturu programa likovne kulture čine:

1. Sadržaji programa;

2. Kreativnost;

3. Mediji;

4. Sredstva.

Sadržaji programa u okviru jedne celine ravnopravno čine: teorija oblikovanja, samostalno likovno izražavanje, likovna dela i spomenici kulture.

Uloga nastavnika je značajna u fazi izbora didaktičke pripreme i motivacionog sadržaja, a izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno, konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema.

Teorija oblikovanja se realizuje kroz teoretski i praktičan rad i u funkciji je unapređivanja likovne pismenosti (likovni elementi i principi komponovanja), ovladavanja tradicionalnim i savremenim tehnikama i materijalima i osposobljavanja učenika da stečena znanja i umenja primenjuju u nastavi, svakodnevnom životu, daljem školovanju i budućem zanimanju. Obrada teoretskih sadržaja uključuje i rad na likovnim zadacima, posredno i neposredno proučavanje reprezentativnih umetničkih dela i percepciju prirode i okruženja, a uvežbavanje se realizuje kroz problemske zadatke.

Samostalno likovno izražavanje podrazumeva stvaralačko izražavanje tradicionalnim i savremenim medijima u skladu sa individualnim sposobnostima i interesovanjima učenika, uz primenu stečenih znanja iz teorije oblikovanja i umetničkog nasleđa. Učenicima je potrebno omogućiti samostalni izbor medija, motiva, tehnika, materijala i formata.

Upoznavanje umetničkih dela iz nacionalne i svetske baštine ima značaj u formiranju pozitivnog stava i odgovornog odnosa prema kulturnom i umetničkom nasleđu i njegovom očuvanju, formiranje i razvijanje estetskih kriterijuma, razvoj kritičkog mišljenja i vizuelne kulture. Realizacija sadržaja umetničkog nasleđa uključuje i istraživački rad, projektne zadatke, neposredni kontakt sa spomenicima kulture i umetničkim delima.

Sadržaje programa je neophodno realizovati savremenim nastavnim metodama i sredstvima. U okviru svake programske celine, učenike treba osposobljavati za: samostalno pronalaženje, sistematizovanje i korišćenje informacija iz različitih izvora (stručna literatura, internet, časopisi, udžbenici); vizuelno opažanje, poređenje i uspostavljanje veza između različitih sadržaja (npr. povezivanje sadržaja predmeta sa svakodnevnim iskustvom, sadržajima drugih predmeta i dr.); timski rad; samoprocenu i procenu likovnih i umetničkih dela; prezentaciju svojih radova i grupnih projekata i efikasnu vizuelnu, verbalnu i pisanu komunikaciju.

Kreativnost podrazumeva podršku učenicima da otkrivaju, eksperimentišu, uspostavljaju nove odnose i dolaze do novih rešenja u različitim aktivnostima i osposobljavanje učenika da stečeno iskustvo primene u drugim nastavnim predmetima, svakodnevnom životu i budućim zanimanjima.

Pretpostavka za podsticanje kreativnosti su motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika i problemski pristup koji obuhvata:

- motivacione sadržaje;

- domen učeničkih doživljaja;

- korelaciju sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima.

Razvoj stvaralačkog mišljenja treba podsticati u svim nastavnim aktivnostima i sadržajima u kojima je to moguće.

Mediji obuhvataju tradicionalne, savremene i proširene medije (crtanje, slikanje, vajanje, grafika, fotografija, film, računarska animacija...).

Sredstva (likovno-tehnička i didaktička sredstva) podrazumevaju upotrebu tradicionalnih, savremenih i materijala za reciklažu u oblikovanju; raznovrsne podloge, pribor, alate i opremu; sva dostupna audio-vizuelna nastavna sredstva i upotrebu računara.

Oblici nastave

Sadržaji se realizuju kroz sledeće oblike nastave:

- individualni;

- frontalni;

- rad u parovima;

- grupni ili timski;

- domaći rad;

- rad na projektu;

- samostalni istraživački rad;

- ekskurzije, posete lokalitetima, muzejima, galerijama, ustanovama za obrazovanje umetnika, umetničkim ateljeima; susrete sa umetnicima i aktivno učešće u kulturnim i umetničkim manifestacijama i aktivnostima;

- vannastavne aktivnosti - likovne sekcije, likovne grupe;

- fakultativna nastava.

Nastavne metode:

- **Verbalno-tekstualne metode** (monološka metoda, dijaloška metoda, metoda rada sa tekstom);

- Ilustrativno-demonstrativne metode;

- Eksperimentalno-praktične metode;

- Otkrivačka metoda (heuristički metod);

- Problemska metoda.

Korelacija sa drugim predmetima:

- Muzička kultura;

- Srpski jezik i književnost;

- Istorija;

- Biologija;

- Fizika;

- Hemija;

- Matematika;

- Računarstvo i informatika.

Vrednovanje i ocenjivanje:

U nastavi likovne kulture ocenjuje se aktivnost učenika, proces rada i postignuti napredak, a vrednuje i samovrednuje rezultat rada.

FIZIČKO VASPITANJE

ZAJEDNIČKI PROGRAM

II razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

ATLETIKA

U svim atletskim disciplinama treba raditi na razvijanju osnovnih motoričkih osobina za datu disciplinu;

Trčanja:

Usavršavanje tehnike trčanja na kratke i srednje staze:

- 100 m učenici i učenice;

- 800 m učenici i učenice;

- štafeta 4 x 100 m učenici i učenice

Vežbanje tehnike trčanja na srednjim stazama umerenim intenzitetom i različitim tempom u trajanju od 5 do 10 min.

Kros: jesenji i prolećni

- 800 m učenice,

- 1000 m učenici.

Skokovi:

Skok udalj koračnom tehnikom.

Skok uvis leđnom tehnikom.

Bacanja:

Bacanje kugle, jedna od racionalnih tehnika (učenice 4 kg, učenici 5 kg).

Sprovesti takmičenja u odeljenju, na rezultat, u svim realizovanim atletskim disciplinama.

SPORTSKA GIMNASTIKA: VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Napomena:

- Nastavnik olakšava, odnosno otežava program na osnovu motoričkih sposobnosti i prethodno stečenih umenja učenika.

1. Vežbe na tlu

Za učenike i učenice:

- iz upora za rukama, zibom, provlak zgrčeno napred do upora pred rukama

- kolut napred i spojeno uspravom i iskorakom leve/desne noge vaga pretklonom i zanoženjem, izdržaj,

- premet strance uporom u "bolju" stranu (na primer: ulevo) i spojeno i spojeno premet strance u "slabiju" stranu (udesno)

- za **napredni nivo:** premet napred uporom

2. Preskok

Za učenike konj u širinu visine 120 cm; za **učenice** 110 cm:

- zgrčka;

- raznoška

- **za napredni nivo**: sklopka i preskoci sa zanoženjem

3. Krugovi

Za učenike /doskočni krugovi/:

- njih, zanjihom saskok (čuvanje)

4. Razboj

Za učenike /paralelni razboj/:

- iz upora sedećeg raznožno pred rukama, uzručenjem prehvat ispred tela, vučenjem sklonjeno stav na ramenima, izdržaj, spust nazad u upor sedeći raznožno, prehvat do upora sedećeg raznožno pred rukama, snožiti i zanjihom saskok.

Za učenice /dvovisinski razboj, jedna pritka, vratilo/:

- vis na v/p licem prema n/p: klim, premah zgrčeno jednom nogom do visa ležećeg na n/p, prehvat (može raznoručno) na n/p do upora jašućeg; premah odnožno prednožnom unazad do upora prednjeg; zamahom unazad - zanjihom saskok pruženim telom;

- jedna pritka: naskok u upr prednji, premah odnožno jednom nogom do upora jašućeg; premah odnožno zanožnom do upora stražnjeg; saskok sasedom - zamahom nogama unapred).

5. Vratilo

Za učenike

dočelno:

- iz upora prednjeg premasi odnožno

doskočno

- uspostavljanje njiha klimom, njih u visu (povećavati amplitudu), saskok u zanjihu

6. Greda

Za učenice /visoka greda/:

- licem prema desnom kraju grede, čeono: zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor čučeći; okret za 90° udesno; usprav u uspon, okret u usponu za 180° ulevo, lagano trčanje na prstima, skok sa promenom nogu, koraci u usponu do kraja grede; saskok zgrčeno (bočno u odnosu na gredu).

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike:

- iz upora pred rukama (upora stražnjeg), kolo zanožno levom, kolo zanožno desnom.

SPORTSKA IGRA (po izboru)

Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučenih elemenata. Dalje proširivanje i produbljavanje tehničko-taktičke pripremljenosti u skladu sa izbornim programom. Učestvovanje na takmičenjima na nivou odeljenja, škole i međuškolskih takmičenja.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat.

Takmičenje u troboju (trčanje, skok uvis, bacanje kugle na rezultat).

Vežbe na spravama i tlu:

Školsko takmičenje (odeljenje, škola): aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja bira sprave na kojima će se učenici takmičiti.

Za naprednije učenike: sastavi iz programa školskih sportskih takmičenja i učešće na višim nivoima školskih takmičenja.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Za učenike: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu;

Za učenice: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

III razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

ATLETIKA

U svim atletskim disciplinama treba raditi na usavršavanju tehnike i razvijanju vodećih motoričkih osobina za datu disciplinu.

Trčanje

Trčanje na 100 m - učenici i učenice,

na 1000 m - učenici,

na 800 m - učenice,

Štafeta 4x100 m učenici i učenice.

Skokovi

Skok udalj - odabranom tehnikom;

Skok uvis - odabranom tehnikom.

Bacanje

Bacanje kugle racionalnom tehnikom (učenici 6 kg i učenice 4 kg).

SPORTSKA GIMNASTIKA: VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Napomena:

- Nastavnik olakšava, odnosno otežava program na osnovu motoričkih sposobnosti i prethodno stečenih umenja učenika.

1. Vežbe na tlu

Za učenike i učenice:

- iz upora za rukama, zibom, premah odbočno do upora pred rukama (opruženo).

- kombinacija vežbi koja sadrži (vežbe se biraju, oduzimaju ili dodaju u skladu sa mogućnostima učenika): plesne korake; skok sa okretom za 1800; okret na dve ili jednoj nozi; premet strance; kolut napred sunožnim odrazom i malim letom; vagu pretklonom i zanoženjem; stav na šakama kolut napred i sp. skok sa okretom (proizvoljan broj stepeni);

- za **napredniji nivo**: kolut leteći i prekopit napred, uz pomoć.

2. Preskok

Za učenike konj u širinu visine 120 cm; **za učenice** 110 cm:

- zgrčka;

- raznoška

- za napredni nivo: sklonka; preskoci sa zanoženjem i "prekopit"

3. Krugovi

Za učenike /doskočni krugovi/:

- vučenjem vis uzneto; vis strmoglavo; vis uzneto; spust u vis stražnji - izdržaj; vučenjem vis uzneto; spust u vis prednji (polako); saskok

4. Razboj

Za učenike /paralelni razboj/:

- iz zamaha u uporu prednjihom spust u sklek, zanjih u skleku i spojeno upor (u zanjihu); prednjih i spojeno sklek, zanjihom upor (ponoviti 2 do 3 puta)

Za učenice /dvovisinski razboj, jedna pritka, vratilo/:

- licem prema n/p, zaletom i sunožnim odskokom naskok upor prednji; premah odnožno desnom (levom) u upor jašući; prehvat na v/p; premah odnožno zanožnom do visa sedećeg, podmetnim opružanjem ili odrivom od n/p prednjih i spojeno saskok u prednjihu (uz pomoć) do stava na tlu, leđima prema v/p;

- jedna pritka: zaletom i sunožnim odskokom naskok upor prednji; premah odnožno desnom (levom) do upora jašućeg, premah odnožno zanožnom do upora stražnjeg; sased sa okretom za 900.

5. Vratilo

Za učenike /doskočno i dohvatno ili dočelno vratilo/:

- /doskočno/: podmetno uspostavljanje niha; njihanje sa povećavanjem amplidude i saskok u prednjihu ili zanjihu uz pomoć;

- /dohvatno ili dočelno/: kovrtljaj nazad u uporu.

6. Greda

Za učenice /visoka greda/:

- zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor čučeći odnožno; okret za 900 do upora čučećeg; usprav, odručiti; koraci u usponu dokoracima; vaga pretklonom i zanoženjem, usklon; sunožnim odskokom skok sa pomeranjem; okret za 900 u usponu; saskok pruženim telom ili, za napredniji nivo - sa prednožnim raznoženjem

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike:

- iz upora prednjeg kolo predožno desnom, kolo prednožno levom;

- iz upora stražnjeg kolo odnožno desnom, kolo odnožno levom

Školsko takmičenje (odeljenje, škola): aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja bira sprave na kojima će se učenici takmičiti.

Za naprednije učenike: sastavi iz sistema školskih sportskih takmičenja i učešće na višim nivoima školskih takmičenja.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Za učenike: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu;

Za učenice: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

SPORTSKA IGRA (po izboru)

Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučavanih elemenata igre.

- Dalje proširivanje i produbljavanje tehničko-taktičke pripremljenosti učenika u skladu sa izbornim programom za datu igru. Na osnovu prethodnih umenja u tehnici i taktici nastavnik planira konkretne sadržaje iz sportske igre.

Aktiv nastavnika, prema programu koji sam donosi (iz programa trećeg razreda (program po izboru učenika) u skladu sa mogućnostima škole, organizuje nastavu za koju učenici pokažu posebno interesovanje.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat.

Takmičenje u troboju (trčanje, skok uvis, bacanje kugle na rezultat).

Vežbe na spravama i tlu:

Za učenike: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu;

Za učenice: nastavni sadržaji iz programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

IV razred
oba tipa gimnazije

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)

Realizuje se program po izboru učenika.

PROGRAM PO IZBORU UČENIKA I-IV

Cilj i zadaci

Opšte postavke

Cilj nastave programa po izboru učenika - izabrani sport jeste da učenici zadovolje svoja interesovanja i potrebe za sticanjem znanja, sposobnosti za bavljenje sportom kao integralnim

delom fizičke kulture i nastojanje da stečena znanja primenjuju u životu (stvaranje trajne navike za bavljenje sportom i učešćem na takmičenjima);

Zadaci nastave programa po izboru učenika - izabrani sport jesu:

- sticanje teorijskih znanja u izabranom sportu, pružanje neophodnih znanja iz izabranog sporta (principi, tehnike, način vežbanja - treniranja, sticanje osnovnih i produbljenih taktičkih znanja);

- socijalizacija učenika kroz izabrani sport i negovanje etičkih vrednosti prema učesnicima u takmičenju;

- otkrivanje darovitih i talentovanih učenika za određeni sport i njihovo podsticanje da se bave sportom.

Učenici se na osnovu svojih sposobnosti i interesa opredeljuju za jedan sport u kome se obučavaju, usavršavaju i razvijaju svoje stvaralaštvo tokom cele školske godine. To mogu da budu predložene sportske grane i drugi sportovi za koje učenici pokažu interes.

Da bi se izbor ostvario, svaka škola je dužna da obezbedi prostorne i druge uslove za realizaciju bar četiri sporta.

Na početku svake školske godine nastavničko veće, na predlog stručnog veća nastavnika fizičkog vaspitanja, utvrđuje sportove za koji učenici te škole mogu da se opredele.

SADRŽAJI PROGRAMA

- RITMIČKA GIMNASTIKA I NARODNI PLESOVI

- Savladavanje osnovnih vežbi: "dokorak", menjajući korak galopom u svim pravcima, polkin korak, daleko visoki skok, "makazice";

- Sistematska obrada estetskog pokreta tela u mestu i u kretanju bez rekvizita i sa rekvizitima, koristeći pri tome različitu dinamiku, ritam i tempo,

- Primena savladane tehnike estetskog pokreta i kretanja u kratkim sastavima.

- Treba savladati najmanje pet narodnih plesova.

- Priprema za takmičenje i priredbe i učešće na njima.

- SPORTSKA IGRA (po izboru)

- Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučavanih elemenata igre.

- Dalje proširivanje i produbljavanje tehničko-taktičke pripremljenosti učenika u skladu sa izbornim programom za datu igru.

RUKOMET

- Uvežbavati osnovne tehničke elemente koji su predviđeni programskim sadržajima za osnovnu školu.

- Pokrivanje i otkrivanje igrača, oduzimanje lopte, ometanje protivnika. Opšti principi postavljanja igrača u odbrani i napadu. Napad sa jednim i dva igrača i napad protiv zonske odbrane. Zonska odbrana i napad "čovek na čoveka". Uigravanje kroz trenažni proces.

- Pravila igre.

- Učestvovanje na razrednim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

FUDBAL

- Uvežbavati osnovne tehničke elemente koji su predviđeni programskim sadržajima za osnovnu školu.

- Pokrivanje i otkrivanje igrača, oduzimanje lopte i ometanje protivnika. Opšti principi postavljanja igrača u napadu i odbrani. Razne varijante napada i odbrane. Uigravanje kroz trenažni proces.

- Pravila malog fudbala.

- Učestvovanje na raznim školskim i međuškolskim takmičenjima.

KOŠARKA

- Uvežbavati osnovne tehničke elemente koji su predviđeni programskim sadržajima za osnovnu školu

- Tehnika košarke. Šutiranje na koš iz mesta i kretanja, šut sa jednom ili obema rukama, sa raznih odstojanja od koša. Postavljanje i kretanje igrača u napadu i odbrani. Odbrana "zonom" i "čovek na čoveka". Napad protiv ovih vrsta odbrana. Kontranapad u raznim varijantama i princip bloka.

- Pravila igre i suđenje.

- Učestvovanje na razrednim i školskim takmičenjima.

ODBOJKA

- Uvežbavati osnovne tehničke elemente koji su predviđeni programskim sadržajima za osnovnu školu

- Tehnika odbojke. Igra sa povučenim i isturenim centrom. Smečiranje i njegova blokada. Uigravanje kroz trenažni proces.

- Pravila igre i suđenja.

- Učestvovanje na odeljenskim, razrednim i međuškolskim takmičenjima.

PLIVANJE

- Upoznavanje i primena osnovnih sigurnosnih mera u plivanju;

- Usvajanje dve tehnike plivanja (po sklonostima i izboru učenika). Vežbanje radi postizanja boljih rezultata. Skok na startu i okreti.

- Učestvovanje na odeljenskim, razrednim i međuškolskim takmičenjima.

BORILAČKE VEŠTINE

- Izbor borilačke veštine koja se izučava na matičnim fakultetima sporta i fizičkog vaspitanja, i koja je u programu Školskih sportskih takmičenja. Nastavnik u skladu sa mogućnostima škole i interesovanjima učenika predlaže nastavni program.

KLIZANJE I SKIJANJE

- Programski zadaci iz klizanja i skijanja obuhvataju savladavanje osnovne tehnike i upoznavanje sa pravilima takmičenja. Nastavnik predlaže nastavni program, koji se zasniva na programu klizanja i predmeta skijanje na matičnim fakultetima

Minimalni obrazovni zahtevi

Nivo sportsko-tehničkih dostignuća učenika u izbornom sportu se proverava kroz razredna, školska i međuškolska takmičenja kao i druga sportska takmičenja. Poželjno je da svaki učenik učestvuje na najmanje tri sportska takmičenja.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program fizičkog vaspitanja za gimnazije je nastavak programa fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi, s tim što je usmeren na još intenzivnije ostvarivanje individualnih i društvenih potreba u oblasti fizičke kulture. Radi toga, ovaj program zasnovan je na individualizaciji procesa fizičkog vaspitanja:

- obezbeđuje povezivanje znanja sa životom i praksom i kasnijim opredeljenjima učenika;

- zasnovan je na izbornoj nastavi za koju se učenici opredele prema svom afinitetu i potrebama;

- obavezuje školu na ostvarivanje određenih zadataka u ovoj oblasti.

ORGANIZACIJA RADA

- Na početku teme učenike upoznati sa ciljevima i ishodima nastave/učenja, planom rada i načinima ocenjivanja;

- Tokom realizacije časova fizičkog vaspitanja davati informacije o tome koje vežbe pozitivno utiču na status njihovog organizma, s obzirom na karakteristike njihove profesije, a koje negativno utiču na zdravlje;

- Učenici koji pohađaju četvorogodišnje stručne škole daleko su više opterećeni u redovnom obrazovanju praktičnom i teorijskom nastavom od ostalih učenika. Zbog toga je fizičko vaspitanje, u ovim školama, značajno za aktivan oporavak učenika, kompenzaciju i relaksaciju s obzirom na njihova česta statička i jednostrana opterećenja. Teorijska znanja iz oblasti fizičkih aktivnosti su od velikog značaja za ukupnim bavljenjem fizičkim vežbama.

Oblici nastave

Predmet se realizuje kroz sledeće oblike nastave:

- teorijska nastava

- merenje i testiranje

- praktična nastava

Podela odeljenja na grupe

Odeljenje se ne deli prilikom realizacije;

Nastava se izvodi frontalno i po grupama, u zavisnosti od karaktera metodske jedinice koja se realizuje. Ukoliko je potrebno, naročito za vežbe iz korektivne gimnastike, pristup je individualan.

Mesto realizacije nastave

- Teorijska nastava se realizuje u učionici ili u sali, istovremeno sa praktičnom nastavom;

- Praktična nastava realizuje se na sportskom vežbalištu (sala, sportski otvoreni tereni, bazen, klizalište, skijalište).

Preporuke za realizaciju nastave

- Nastava se realizuje u ciklusima koji traju približno 10-12 časova (uzastopnih). Nastavniku fizičkog vaspitanja je ostavljeno da, zavisno od potreba, precizira trajanje svakog ciklusa, kao i redosled njihovog sadržaja.

Sadržaj ciklusa je:

- za proveru nivoa znanja na kraju školske godine - jedan;

- za atletiku - jedan;

- za gimnastiku: vežbe na spravama i tlu - jedan

- za sport po izboru učenika - dva;

- za povezivanje fizičkog vaspitanja sa životom i radom - jedan.

Način ostvarivanja programa

Sadržaji programa usmereni su na: razvijanje fizičkih sposobnosti; sportsko-tehničko obrazovanje; povezivanje fizičkog vaspitanja sa životom i radom.

Godišnji plan, program i raspored kroseva, takmičenja, zimovanja i drugih oblika rada utvrđuje se na početku školske godine na nastavničkom veću, na predlog stručnog veća nastavnika fizičkog vaspitanja.

Stručno veće nastavnika fizičkog vaspitanja, samostalno, određuje redosled obrade pojedinih sadržaja programa i ciklusa.

Časovi u toku nedelje treba da budu raspoređeni u jednakim intervalima, **ne mogu se održavati kao blok časovi.** Nastava se ne može održavati **istovremeno sa dva odeljenja** ni na sportskom terenu ni u fiskulturnoj sali.

U svim razredima nastava fizičkog vaspitanja se realizuje odvojeno za učenike i odvojeno za učenice, a samo u školama koje imaju po dva paralelna objekta za fizičko vaspitanje dozvoljena je istovremena realizacija časa

Praćenje, vrednovanje i ocenjivanje

Praćenje napretka učenika u fizičkom vaspitanju se obavlja sukcesivno u toku čitave školske godine, na osnovu metodologije praćenja, merenja i vrednovanja efekata u fizičkom vaspitanju - standardi za ocenjivanje fizičkih sposobnosti učenika i postignuća u sportskim igrama.

Okvirni broj časova po temama

- Testiranje i provera savladanosti standarda iz osnovne škole (6 časova)

- Teorijskih časova (2 u prvom i 2 u drugom polugodištu).

- Atletika (12 časova)

- Gimnastika: vežbe na spravama i tlu (12) časova.

- Sportska igra: po izboru škole (12 časova)

- Fizička aktivnost, odnosno sportska aktivnost:u skladu sa mogućnostima škole a po izboru učenika (10 časova).

- Plivanje (10 časova).

- Provera znanja i veština (4 časa).

POSEBNE AKTIVNOSTI

- Iz fonda radnih dana i za izvođenje redovne nastave škola u toku školske godine organizuje:

- Dva celodnevna izleta sa pešačenjem

- I razred do 12 km (ukupno u oba pravca);

- II razred do 14 km (ukupno u oba pravca);

- III razred do 16 km (ukupno u oba pravca);

- Dva krosa: jesenji i prolećni;

- Stručno veće nastavnika fizičkog vaspitanja utvrđuje program i sadržaj izleta, i dužinu staze za kroseve, prema uzrastu učenika.

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja, kao jedinstveni deo procesa nastave fizičkog vaspitanja.

Sportska takmičenja organizuju se u okviru radne subote i u drugo vreme koje odredi škola. Međuškolska sportska takmičenja organizuju se u okviru kalendara koje odredi Savez za školski sport i olimpijsko vaspitanje Srbije koje je ujedno i organizator ovih takmičenja.

GRAĐANSKO VASPITANJE

II razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvodni čas - Upoznavanje sa sadržajem predmeta i načinom rada.

Prava i odgovornosti

1. Osnovni pojmovi

- Potrebe i prava

- Prava i pravila u učionici

- Prava i zakoni

- Međunarodni dokumenti o zaštiti prava: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Konvencija o pravima deteta...

- Prava i vrednosti

2. Vrste prava i odnosi među pravima

- Vrste prava

- Odnosi među pravima

- Sukob prava

- Dečja i ljudska prava

- *Zadaci za vežbanje* Poznavanje Konvencije i zastupljenost prava štampi

3. Prava i odgovornosti

- Odgovornosti odraslih I II

- Odgovornosti dece

- Zadaci za vežbanje: Prava i pravila u učionici II

4. Kršenje i zaštita prava

- Kršenje prava deteta

- Zaštita prava deteta

5. Planiranje i izvođenje akcija (u školi ili lokalnoj sredini) u korist prava

- Sagledavanje promena

- Participacija u školi I i II

- Izbor problema I i II

- Kako rešiti problem I i I

- Izrada plana akcije I i II

- Analiza mogućih efekata akcije

- Prikaz i analiza grupnih radova

- Planiranje i izvođenje akcije - akcija po izboru učenika

- Završni analiza akcija/planova i rezimiranje i evaluacija nastave celog predmeta.

III razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Upoznavanje učenika sa programom i načinom rada

I Demokratija i politika

Ova tematska celina posvećena je određenju pojmova demokratije i politike, kao preduslovima političke participacije građana. Obrađuju se mehanizmi funkcionisanja i institucije demokratije, kao i načini kontrole i ograničenja vlasti u demokratskom poretku.

II Građanin i društvo

Tematska celina posvećena je pojmu, karakteristikama i vrednostima građanskog društva. Centralne teme su: odnos države i građanskog društva, pojam građanina i značaj i način njegovog učestvovanja u politici.

III Građanska i politička prava i pravo na građansku inicijativu

Uvodni deo ove celine posvećen je pojmu i kulturi ljudskih prava, kao i ulozi građana i zalaganju za ostvarivanje ovih prava. Detaljnije se obrađuju pravo na građansku inicijativu koje omogućava participaciju građana u procesu donošenja odluka i pravo na samoorganizovanje građana, kroz koje se učenici upoznaju s ulogom nevladinih organizacija.

IV Planiranje konkretne akcije

Poslednja tematska celina pruža učenicima osnovna znanja i veštine koje su neophodne za rešavanje njima važnih i bliskih problema, kroz realizaciju konkretnih lokalnih akcija. Na ovaj način učenici imaju prilike da sami uzmu aktivno učešće primenjujući prethodno stečena znanja. U okviru ove celine, predviđene su javne prezentacije nacrta akcija i rezultata u školi.

IV razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Upoznavanje učenika sa programom i načinom rada

I. Tema: Prava i slobode - pravo na slobodan pristup informacijama i socijalno ekonomska prava.

II. Tema: Svet informacija

- upoznavanje sa izvorima informacija

- pojam javne informacije, pristup informacijama - osnovna pravila i

- ograničenja

- zaštita prava na informisanje - uloga poverenika

- procedura podnošenja zahteva za pristup informacijama

- mediji kao izvor informacija - pitanje verodostojnosti

- razumevanje i tumačenje medijskih poruka

- mehanizmi medijske manipulacije

- uticaj tačke gledišta na objektivnost informacija

- selekcija informacija: objektivnost kao odgovornost

- uloga medija u savremenom društvu

III. Tema: Svet profesionalnog obrazovanja i rada

- planiranje karijere i ulazak u svet rada

- samoprocena i veština predstavljanja ličnih karakteristika od značaja za dalje profesionalno obrazovanje i rad.

- razgovor sa poslodavcem

- traženje informacija značajnih za profesionalno obrazovanje i traženje posla.

Završni čas: Šta nosim sa sobom. Razgovor o iskustvima i evaluacija nastave celog predmeta, učenici procenjuju koja do sada stečena znanja i veštine smatraju korisnim i upotrebljivim van učionice.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program građanskog vaspitanja je tako koncipiran da su njegov cilj i zadaci široko postavljeni u sferi kognitivnog (znanje, razumevanje, opšte kognitivne veštine i sposobnosti), psiho-socijalnog (stavovi, vrednosti, socijalne veštine i sposobnosti) i konativnog (aktivno i odgovorno delanje) razvoja učenika. To je moguće ostvariti ako se sadržaj programa tretira na integrisan način, stalnim međusobnim povezivanjem, umrežavanjem pojmova i pojava. Formiranje stavova i vrednosti, kao i ovladavanje veštinama, zahteva duži vremenski period, više prilika za aktivnosti učenika koje vode razumevanju složenih fenomena i praktikovanju naučenog, a rezultat je kumulativnog dejstva svih aktivnosti koje se dešavaju na časovima građanskog vaspitanja.

Uz sadržaj programa nije naveden preporučeni broj časova po temama i nastavnici imaju slobodu u planiranju kojim redosledom će pojedine sadržaje obrađivati, na koji način će to raditi, kojom dinamikom, ali uvek nastojeći da ih međusobno povezuju i da to vodi ka ostvarenju definisanih zadataka predmeta.

Ostvarenost zadataka u velikoj meri zavisi od načina na koji se sadržaj obrađuje i zato je važno posvetiti pažnju odabiru odgovarajućih metoda i tehnika rada sa učenicima. Diskusije, debate, projekti, eseji, reagovanje na određene teme, radionice, demonstracije, simulacije, igranje uloga, vrtlog ideja, priprema rečnika, analiza medijskih informacija, istraživanje i analiza dobijenih

rezultata, studije slučaja, promocije, organizovanje kampanje, pokretanje akcija su samo neke od aktivnosti koje su pogodne u realizaciji ovog programa. Pri primeni složenijih aktivnosti (po organizaciji ili trajanju) postignuti rezultati nisu najvažniji, odnosno prati se i vrednuje kako je tekla organizacija, saradnja učenika, poštovanje procedura, uočavanje teškoća, identifikacija mogućih pomagača, ovladavanje veštinom predstavljanja postignutog, razmena iskustva između grupa i drugo. Na taj način nema neuspešnih i svaka aktivnost doprinosi ostvarenju zadataka.

Posebnu pažnju u predmetu građansko vaspitanje imaju produkti učeničkih aktivnosti koji mogu biti različite vrste kao što su posteri, audio-vizuelni zapisi, prezentacije, prikazi rezultata istraživanja i drugo. Oni se mogu koristi pri integraciji ili rekapitulaciji pređenih sadržaja, proceni napredovanja učenika kao i samoproceni nastavnika koliko uspešno radi. Produkti se mogu koristiti i van grupe, na primer na izložbi u holu škole, u školskim novinama, sajtu škole, u radu učeničkog parlamenta, u lokalnoj zajednici ili lokalnim medijima.

Kako realizacija programa treba da se odvija u skladu sa principima aktivne, problemske i istraživačke nastave sa stalnim refleksijama na odgovarajuće pojave iz društvenog konteksta prošlosti i još više sadašnjosti poseban zahtev za nastavnike predstavlja potreba za pripremom stalno novih, aktuelnih materijala koji najbolje odgovaraju sadržaju, ciljevima i zadacima predmeta. Oni se mogu naći u različitim izvorima informacija, s tim da treba osposobiti i ohrabrivati učenike da i sami pronalaze materijale koji su pogodni za obradu na časovima. Odgovarajući filmovi (izabrani delovi) posebno su pogodni za predmet građansko vaspitanje jer podsticajno deluju na učenike da iskažu misli, osećanja i stavove. Internet i različite socijalne mreže takođe treba uključiti u nastavu građanskog vaspitanja jer su to oblici komunikacije koji su bliski mladima i na kojima se mogu prepoznati i analizirati mnogi problemi života u savremenom svetu.

Zbog specifičnog statusa predmeta, odnosno mogućnosti da ga učenici nisu kontinuirano pohađali, ili ga uopšte nisu pohađali u prethodnim razredima, za očekivati je da u svakoj grupi postoje učenici sa različitim iskustvom u oblasti građanskog vaspitanja. Uvodni časovi su prilika da se napravi razmena i sagledaju znanja, stavovi, vrednosti i veštine koje poseduju učenici u vezi sa sadržajem koji će biti obrađivan. To je polazna osnova za planiranje realizacije nastave za svaku konkretnu grupu. Ovaj problem ne bi trebalo tretirati kao prepreku za realizaciju programa jer nastavnici mogu identifikovati učenike u grupi koji se izdvajaju svojim kompetencijama, pripremiti za njih posebne zahteve kao i uključiti ih u nastavni proces na različite načine, a posebno kroz vršnjačko podučavanje.

U realizaciji ovog programa nastavnici pružaju informacije, osmišljavaju, organizuju i usmeravaju učeničke aktivnosti, kreiraju atmosferu u kojoj se nastava odvija, daju povratnu informaciju, procenjuju napredovanje učenika i ocenjuju ih. Nastavnici u svom radu mogu koristiti postojeće priručnike građanskog vaspitanja za srednje škole, druge priručnike relevantne za obrazovanje za demokratiju i građansko društvo kao i specijalizovane sajtove na kojima se mogu naći odgovarajući tekstovi, primeri, ideje za aktivnosti.

Aktivnosti na času treba da se odvijaju u atmosferi gde dominira poverenje, poštovanje različitosti, međusobno uvažavanje, konstruktivna komunikacija, demokratske procedure. Nastavnik je glavni kreator klime na času i treba da bude svestan da se i na taj način doprinosi ostvarenju cilja predmeta.

Za podsticanje učeničkih aktivnosti izuzetno su važna pitanja koja im se postavljaju. Ona bi trebalo da budu unapred pripremljena, sa svešću šta se njima želi postići u odnosu na zadatke predmeta, jasna, zahtevna ali ne i suviše komplikovana, po težini različita da bi podstakla učešće većeg broja učenika.

Pitanja dobijaju pun smisao ukoliko su praćena odgovarajućom povratnom informacijom od strane nastavnika, kao i drugih učenika. Povratna informacija može biti i novo pitanje, parafraziranje ili pohvala. Ona doprinosi ostvarenju mnogih zadataka, podsticanju samopouzdanja, učešća u radu grupe i motivacije za predmet.

Praćenje napredovanja učenika započinje inicijalnom procenom nivoa na kome se učenik nalazi i u odnosu na šta će se procenjivati njegov dalji tok napredovanja. Svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a ocenjivanje učenika se odvija u skladu sa Pravilnikom o ocenjivanju. Učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ishoda predmeta, kao i napredak drugih učenika u grupi uz odgovarajuću argumentaciju.

Sadržaj građanskog vaspitanja je prirodno povezan sa mnogim predmetima koji se izučavaju u gimnaziji tako da treba ostvariti korelaciju sa drugim nastavnim predmetima kao što su sociologija, istorija, filozofija, srpski jezik i književnost, psihologija, ustav i prava građana, kao i uključivanjem učenika u različite vannastavne aktivnosti (učenički parlament, akcije, projekti...)

Sadržaj građanskog vaspitanja ima prirodnu vezu sa sadržajima drugih nastavnih predmeta kao što su srpski jezik, istorija, psihologija, sociologija, filozofija, ustav i prava građana. Učenicima treba ukazivati na tu vezu, i po mogućnosti, organizovati tematske časove sa nastavnicima srodnih predmeta.

SADRŽAJ I NAČIN POLAGANJA MATURSKOG ISPITA U GIMNAZIJI

Maturskim ispitom utvrđuje se zrelost i osposobljenost učenika za dalje školovanje.

Maturski ispit polažu učenici (redovni i vanredni) koji su uspešno završili četvrti razred gimnazije.

SADRŽAJ MATURSKOG ISPITA

Maturski ispit sastoji se iz dva dela:

- zajedničkog i

- izbornog.

U okviru zajedničkog dela učenici polažu:

- učenici gimnazija društveno-jezičkog smera - srpski jezik i književnost/maternji jezik i književnost za učenike koji su nastavu imali na jeziku narodnosti (u daljem tekstu: maternji jezik i književnost*) i strani jezik;

- učenici gimnazije prirodno-matematičkog i opšteg smera - maternji jezik i književnost i matematiku ili strani jezik (po izboru).

U okviru izbornog dela učenici rade i brane maturski rad.

Svi predmeti polažu se prema programu smera gimnazije koji je učenik završio.

ZAJEDNIČKI DEO

Maternji jezik i književnost

Maternji jezik i književnost polaže se pismeno.

Pri ocenjivanju pismenog zadatka, ispitna komisija ima u vidu širinu obrade teme, izbor i interpretaciju građe, kompoziciju, stil i jezik.

Strani jezik

Ispit iz stranog jezika polaže se pismeno.

Učenik bira strani jezik.

Ispit se sastoji iz prevoda nepoznatog teksta sa stranog jezika na maternji, uz upotrebu rečnika. Obim teksta za prevod iznosi 15-20 redova. Tekst može da bude književni, publicistički ili naučno-popularni i treba da odgovara jezičkom znanju učenika. Ispitom se proverava stepen usvojenosti predviđenih morfosintaksičkih struktura, poznavanje osobenosti jezika sa koga se prevodi, sposobnost nalaženja odgovarajućih reči i izraza u maternjem jeziku i osposobljenost za korišćenje rečnika.

Tekstove za ispit utvrđuje ispitni odbor na predlog stručnog aktiva, a učenici ih dobijaju neposredno pred početak ispita. Tekstovi za ispit iz stranog jezika identični su za sve učenike.

Matematika

Ispit iz matematike polaže se pismeno.

Na ispitu učenik treba da pokaže u kojoj meri je usvojio matematička znanja i umenja neophodna za primenu u svakodnevnom životu i u praksi, koliko je osposobljen za uspešno nastavljanje obrazovanja i izučavanje drugih oblasti u kojima se matematika primenjuje. Prilikom ocenjivanja pismenog zadatka, ispitna komisija ima u vidu doslednost u sprovođenju postupaka u rešavanju zadataka i tačnost rešenja zadatka.

IZBORNI DEO

Izborni deo maturskog ispita sastoji se iz maturskog rada i odbrane maturskog rada.

Maturski rad

Maturski rad sa odbranom je samostalno obrađena tema koju učenik bira iz spiska odobrenih tema u okviru jednog od sledećih predmeta:

- maternji jezik i književnost, strani jezik, sociologija, psihologija, matematika, računarstvo i informatika, istorija, filozofija, geografija, fizika, hemija, biologija i oblast umetnosti (likovna, muzička, scenska, filmska).

Teme za maturski ispit utvrđuje nastavničko veće škole na predlog stručnih aktiva. Spisak utvrđenih tema objavljuje se na oglasnoj tabli ili dostavlja učenicima na uvid na drugi pogodan način početkom drugog polugodišta za tekuću školsku godinu.

Svrha maturskog rada je da učenik pokaže koliko vlada materijom u vezi sa temom, u kojoj meri je usvojio metode i pristup obradi teme, kako se služi literaturom, da li je osposobljen da analizira, kritički razmišlja i da samostalno izrazi svoj lični stav u odnosu na temu koju obrađuje.

Učenik radi maturski rad u toku završnog razreda uz pomoć nastavnika-mentora.

U toku maturskog rada obavezno je organizovanje najmanje četiri konsultacije na kojima je mentor dužan da prati rad svakog učenika i pruži potrebnu pomoć upućivanjem na potrebnu literaturu i izboru načina i strukture izrade rada.

Odbrana maturskog rada

Na usmenoj odbrani maturskog rada učenik je dužan da izloži koncepciju svoga rada, da navede literaturu i druge izvore znanja koje je koristio, da obrazloži posebne metode i postupke kojima se rukovodio u toku izrade maturskog rada i razloge nekorišćenja drugih, brani rad, osim ako je tema maturskog rada iz grupe zajedničkih predmeta (maternji jezik i književnost, matematika i strani jezik).

Posle odbrane maturskog rada ispitna komisija utvrđuje jednu ocenu koja se izvodi iz vrednosti rada i odbrane maturskog rada sa aspekta sposobnosti kandidata da samostalno interpretira materiju i da koristi savremene metode i izvore informacija u procesu sticanja novog znanja.

ORGANIZACIJA I NAČIN POLAGANJA MATURSKOG ISPITA

Maturski ispit polaže se u dva redovna ispitna roka: junskom i avgustovskom. Posle avgustovskog roka učenici polažu vanredno, u ispitnim rokovima utvrđenim opštim aktom škole.

Maturski ispiti moraju se završiti u junskom roku najkasnije do 20. juna, a u avgustovskom roku najkasnije do 25. avgusta.

Za polaganje maturskog ispita učenik podnosi prijavu školi u roku koji odredi škola. U prijavi navodi strani jezik koji želi da polaže i naziv teme za maturski rad, prilaže svedočanstva o završenim razredima gimnazije i izvod iz matične knjige rođenih.

Učeniku koji se prijavio za polaganje maturskog ispita i bio sprečen da iz opravdanih razloga polaže ispit u celini ili pojedine delove ispita, ispitni odbor može da odobri polaganje i van redovnih rokova.

Učenik može da odustane od polaganja ispita tri dana pre početka ispita, o čemu obaveštava ispitni odbor.

Način polaganja ispita

Ispit iz istog predmeta polažu svi učenici istog dana, po pravilu, u istoj prostoriji, u prisustvu najmanje jednog dežurnog nastavnika.

Ispit iz pojedinog predmeta traje četiri školska časa.

Između dva ispita učenik mora da ima slobodan dan.

Na ispitu iz stranog jezika učenik može da koristi rečnik i leksikon.

Za ostale ispite nije dozvoljeno korišćenje pomoćne literature.

Teme i zadatke za ispit predlažu predmetni nastavnici, a ispitni odbor, na dan ispita, iz predloženih tema utvrđuje četiri teme, odnosno grupe zadataka od kojih učenik bira jednu.

Teme i zadatke za ispit učenici dobijaju neposredno pred početak ispita.

Istu temu za maturski rad može da radi samo jedan učenik u istom ispitnom roku.

Učenik predaje maturski rad u roku koji odredi ispitni odbor. Ukoliko ga ne preda u predviđenom roku, smatra se da je odustao od polaganja maturskog ispita.

Učenik ne sme da prekrši ispitna pravila koja utvrdi škola.

Ispitu mogu da prisustvuju dežurni nastavnik (nastavnici), predsednik ispitnog odbora i ovlašćeni školski nadzornik Ministarstva prosvete.

Odgovori učenika na odbrani maturskog rada traju do 30 minuta, uključujući i vreme za pripremu učenika za davanje odgovora.

Materijal koji sadrži spisak tema i zadataka i pitanja za pismeni ispit čuvaju se kao poslovna tajna do početka ispita. Materijal čuva direktor škole.

Ispitni odbor i ispitne komisije

Za sprovođenje maturskog ispita direktor škole formira ispitni odbor i ispitne komisije za svaki predmet koji se polaže na maturskom ispitu. Ako jedan predmet ili deo ispita polaže veliki broj učenika, direktor može da imenuje veći broj ispitnih komisija za isti predmet. Ako škola nema dovoljan broj stručnjaka za odgovarajući predmet, može da angažuje, kao članove ispitnih komisija, stručnjake iz drugih škola.

Ispitni odbor čine predsednik ispitnog odbora, svi članovi ispitnih komisija i sekretar odbora.

Predsednik ispitnog odbora je direktor škole.

Svi članovi ispitnih komisija su istovremeno članovi ispitnog odbora.

Zapisnik o radu ispitnog odbora vodi sekretar koga imenuje direktor na početku školske godine.

Ispitnu komisiju čine tri člana: predsednik, predmetni ispitivač i stalni član. Dva člana moraju biti stručna za predmet iz koga se polaže ispit.

Direktor određuje ko će biti predsednik ispitne komisije, ko ispitivač, a koji će član voditi zapisnik o radu ispitne komisije.

Ispitni odbor evidentira:

- teme za maturski rad;

- kandidate za maturski ispit sa podacima o stranom jeziku koji će da polažu i naziv teme za maturski rad;

- rokove i raspored polaganja pojedinih delova ispita;

- nastavnike koji će da dežuraju za vreme ispita;

- nastavnike - mentore koje će učenici konsultovati u roku izrade maturskog rada;

- utvrđuje teme i zadatke za pismene ispite;

- utvrđuje opštu ocenu na maturskom ispitu;

- utvrđuje konačnu ocenu u slučaju nesaglasnosti članova ispitne komisije prilikom zaključivanja ocena za pojedine predmete.

Ispitni odbor usvaja odluke većinom glasova prisutnih članova, a može da odlučuje ako su prisutne dve trećine svih članova.

OCENJIVANJE

Opšti uspeh na maturskom ispitu iskazuje se jednom ocenom kao srednja aritmetička vrednost ocena dobijenih za pojedine predmete koji su polagani na maturskom ispitu i ocene iz maturskog rada.

Ocena iz maturskog rada izvodi se na osnovu ocena dobijenih na maturskom radu i odbrani toga rada.

Ocene pojedinih predmeta utvrđuje ispitna komisija na predlog predmetnog ispitivača, a ocenu opšteg uspeha ispitni odbor na osnovu izveštaja ispitnih komisija. Ako ispitna komisija ne može da utvrdi pojedinačne ocene jednoglasno, ako je jedan ocenjivač dao pozitivnu ocenu, drugi negativnu, ili je razlika između pozitivnih ocena dve i više, ispitni odbor utvrđuje konačnu ocenu.

Učenik je položio maturski ispit ako je iz zajedničkog i izbornog dela ispita dobio pozitivnu ocenu.

Učenik koji je na maturskom ispitu dobio jednu ili dve nedovoljne ocene polaže popravni ispit, odnosno popravne ispite. Ukoliko ne položi popravni u avgustovskom roku, ponovo polaže ispit, odnosno ispite iz predmeta iz koga, odnosno kojih nije položio ispit, kao vanredan učenik, u rokovima utvrđenim opštim aktom škole.

Učenik može biti i neocenjen ili ocenjen negativnom ocenom, bez polaganja ispita.

Neocenjen ostaje učenik koji prekine ispit iz opravdanih razloga i učenik koji je zbog kršenja ispitnih pravila udaljen sa ispita.

Negativnom ocenom ocenjuje se učenik koji prekine ispit bez opravdanih razloga, učenik koji nije predao pismeni zadatak, učenik koji je napustio prostoriju u kojoj se polaže ispit, bez dozvole dežurnog nastavnika. Negativnom ocenom ocenjuje se i učenik za koga se nedvosmisleno dokaže da je u toku ispita ili posle ispita koristio nedozvoljena sredstva ili da je prepisivao.

EVIDENCIJA I JAVNE ISPRAVE

Škola je dužna da vodi evidenciju o maturskom ispitu i izdatim diplomama u skladu sa članom 99. Zakona o srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", broj 50/92).

Nakon položene mature škola izdaje diplomu učeniku najkasnije sedam dana posle položenog maturskog ispita.

Diploma se izdaje saglasno članu 100. Zakona o srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", broj 50/92) i članu 4. Pravilnika o javnim ispravama koje izdaje srednja škola ("Službeni glasnik RS", br. 59/92 i 30/93).

O toku polaganja ispita vodi se zapisnik na obrascu propisanom članom 4. Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja evidencije u srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", br. 59/92 i 30/93).

Za vreme dežurstva na ispitu dežurni nastavnik unosi u zapisnik sve što nije u skladu sa utvrđenim pravilima o toku ispita.

Zapisnici se vode posebno o radu ispitnih komisija, a posebno o radu ispitnog odbora.

Zapisnik o maturskom ispitu obuhvata podatke o učeniku, podatke o ispitnim predmetima, članovima ispitnog odbora i ispitnih komisija, podatke o temama, odnosno zadacima, i uspeh za svaki deo ispita.

FAKULTATIVNA NASTAVA

Na osnovu člana 24. Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju, škola može realizovati fakultativne nastavne i vannastavne aktivnosti prema interesovanju učenika. Zakonom je, takođe, utvrđeno da učenik može imati do 4 časa sedmično fakultativne nastave.

Fakultativna nastava se organizuje ako se za određenu oblast ili predmet javi najmanje 20 učenika.

Fakultativne programe jezika drugih naroda i narodnosti sa elementima nacionalne kulture Prosvetni savet Srbije će naknadno objaviti.

Treći strani jezik kao fakultativni predmet može da se koristi iz redovnih programa stranih jezika koje je Prosvetni savet usvojio. Pošto učenici obavezno uče dva strana jezika, mogu fakultativno da uče još jedan ili dva strana jezika iz programa koji su objavljeni za redovnu nastavu.

Za ostale fakultativne predmete daje se okvirni program, a škole na osnovu izraženog interesovanja učenika mogu da formiraju grupe i odeljenja za realizaciju programa fakultativne nastave.

NACRTNA GEOMETRIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave nacrtne geometrije je da učenici savladaju osnovne principe projektovanja u ravni i prostoru, steknu predstavu o trodimenzionalnom prostoru i osposobe se da tela u prostoru predstave na crtežu u ravni, uz dalje razvijanje mentalnih sposobnosti i pozitivnih osobina ličnosti.

Zadaci nastave nacrtne geometrije su da:

- upozna učenike sa najvažnijim odnosima među geometrijskim figurama u prostoru i doprinese razvoju sposobnosti prostornog predstavljanja i izražavanja, kao i matematičkog mišljenja uopšte;

- osposobi učenike za prostorno predstavljanje geometrijskih figura pomoću projekcija i stvaranje predstave trodimenzionalnog predmeta ako se znaju njegove projekcije;

- učenike uvodi u metode grafičkog rešavanja geometrijskih zadataka na osnovu projekcije figura;

- stvori osnovu za primenu stečenih znanja, navika i umenja u daljem obrazovanju i rešavanju raznih praktičnih problema;

- doprinosi razvijanju smisla za urednost, tačnost, sistematičnost i estetsko izražavanje.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Normalno (upravno) projektovanje na jednu ravan (8)

Projektovanje i vrste projekcija.

Normalna projekcija tačke, duži i prave na ravan. Prava veličina duži. Nagibni ugao duži i prave prave prema projekcijskoj ravni. Specijalni položaji duži i prave prema projekcijskoj ravni. Projekcija dveju pravih. Projekcija ravni; trag i nagibnica ravni. Uzajamni položaj dve ravni. Nagibni ugao ravni.

2. Normalno projektovanje na dve ravni (18)

Normalne projekcije tačke, duži i prave na dve ravni (u opštem i specijalnim položajima prema projekcijskim ravnima). Prava veličina duži i nagibnog ugla prave i duži prema projekcijskim ravnima. Predstavljanje ravni u dve projekcije. Prava i tačka u ravni. Nagibni uglovi ravni prema projekcijskim ravnima. Presek ravni.

3. Normalno projektovanje na tri ravni (24)

Normalne projekcije tačke, duži i prave na tri ravni. Projekcija ravni u opštem i specijalnim položajima (pomoću tragova). Prava i tačka u ravni. Projekcija ravnog lika (mnogougla) paralelnog ili normalnog prema projekcijskoj ravni; prava veličina lika. Projekcija kruga u specijalnim položajima prema projekcijskim ravnima. Projekcije prizme, piramide, valjka i kupe sa osnovom u jednoj od projekcijskih ravni ili paralelnoj jednoj od projekcijskih ravni.

4. Kosa projekcija (6)

Pojam kose projekcije. Kosa projekcija ravnih i prostornih figura (konstruisana iz dveju normalnih projekcija): tačke, duži, prave: prizme i piramide; valjaka, kupe i zarubljene kupe (u najpogodnijim položajima prema projekcijskim ravnima). Pojam senke.

5. Ravni preseci tela (5)

Pojam o upravnim projekcijama ravnih likova i geometrijskih tela u opštem položaju prema projekcijskim ravnima.

Perspektivno kolinearni i perspektivno afini likovi u ravni i prostoru (pojam).

Preseci geometrijskih tela (čija je osnova u jednoj projekcijskoj ravni) sa ravni u specijalnim položajima (normalnom na jednu od projekcijskih ravni i sl.). Presek prizme i piramide sa ravni u kosoj projekciji (ako je ravan zadana trima tačkama na bočnim ivicama tela).

NAPOMENA:

Obavezna tri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (9)

UPUTSTVO ZA PRIMENU PROGRAMA

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta, neophodno je u toku nastave realizovati određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno primeniti adekvatne metode i oblike rada, uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost, insistiranje na razumevanju prostornih odnosa, a izbegavanje komplikovanih zadataka (u vezi sa primenama stečenih znanja) koji traže više vremena na času.

Sadržaje ovog predmeta treba povezivati sa sadržajima geometrije. Određivanje projekcija duži, pravih, ravni i nekih geometrijskih tela (pri normalnom projektovanju na jednu, dve ili tri ravni) treba da bude postupno i na jednostavnim primerima, pri čemu kod učenika mora da se stvori navika da tokom rešavanja zadatka imaju odgovarajuću prostornu predstavu. Zato često treba koristiti modele izrađene precizno ili improvizovane.

Prilikom uvežbavanja nastavnog gradiva treba obraćati pažnju i na preciznost grafičkog izvođenja konstrukcija, kao i na spretnost u rukovanju priborom za crtanje.

Radi povezivanja sa sadržajima geometrije, u obradi gradiva nacrtne geometrije treba koristiti odgovarajuće aksiome i teoreme iz geometrije i to na onom mestu gde dotična teorema može poslužiti za potpunije razmatranje odnosa u prostoru i izvođenje potpunijeg dokaza neke osobine projekcije i sl. Na takvim mestima učenike treba podsetiti na teoremu koja im je poznata iz kursa geometriji (a još je bolje, pred takav čas zadati učenicima da obnove teoreme koje će se na tom času primenjivati a koje su učili u okviru matematike). Time se učvršćuje i upotpunjava i njihovo znanje iz geometrije.

Glavna korist od nacrtne geometrije treba da bude u formiranju i učvršćivanju pojmova i činjenica na osnovu kojih će se pojačati osećaj i razumevanje prostora i prostornih odnosa.

Na početku kursa nacrtne geometrije, u uvodu, treba (preko uočavanja nekih procesa iz prirode) doći do geometrijskog pojma projektovanja i napraviti razliku između centralnog i paralelnog, kao i između upravnog i kosog projektovanja.

Izlaganje gradiva nacrtne geometrije počinje sa metodom upravnog projektovanja na jednu ravan, jer se pri tome učenici upoznaju sa metodom projektovanja i osnovnim pojmovima, tj. elementima koji se kasnije stalno koriste. Stoga je ovo poglavlje suštinsko. Postići će se znatna ušteda u vremenu ako se za svaku lekciju pripremi model. Na taj način formirani pojmovi se bolje usvajaju. Uz to, ako učenik kao domaći rad za sebe napravi model, onda mu on kasnije i neće biti neophodan, jer je postao njegova svojina - učenik ga "vidi" i kad nije pred njim.

Normalno projektovanje na dve ravni, tj. rad sa dve projekcije u suštini se ne razlikuje od projektovanja na jednu ravan, s tim što mu je prednost u tome da se odmah vidi odstojanje tačke od projekcijske ravni. Na tome treba insistirati i truditi se da učenici svaki zadatak "prostorno" shvate i obrazlože. I ovde su modeli od izuzetne koristi. Treba dobro uvežbati projekciju tačke (postavljanje projekcija kada je poznat položaj tačke u prostoru i "čitanje" položaja tačke u prostoru kad su poznate njene projekcije) i posle toga uvesti koordinate tačke.

Prilikom obrade normalnog projektovanja na tri ravni od početka potencirati da je položaj tačke, pa prema tome i ravne figure i geometrijskog tela, potpuno određen dvema projekcijama. Ipak, u slučaju kada ravna figura leži u ravni normalnoj na $O\pi_1$ i $O\pi_2$ radi bržeg dobijanja pravih veličina, lakše je uvesti treću projekcijsku ravan Op3 nego zadatak rešavati u dve projekcije. I ovde od početka treba koristiti prostorne modele. Ovde je najvažnije određivanje treće projekcije tačke kad su date bilo koje njene dve projekcije. "Čitanje" položaja tačke na osnovu pogleda na sve tri projekcije i brzo postavljanje projekcije tačke kad je poznat njen položaj u prostoru. Ostali sadržaji ove teme ne predstavljaju ništa suštinski novo, već su samo uopštavanja onog što treba da znaju iz projektovanja na jednu i dve ravni. Uvođenje prostornog koordinatnog sistema omogućava da se mnogi zadaci zadaju pomoću koordinata.

Kod kosog projektovanja (projektovanja paralelnim zracima koji nisu normalni na ravan slike) treba istaći zavisnost projekcije od nagibnog ugla projekcijskog zraka. Takođe treba istaći osobine kose projekcije (u čemu se razlikuje od normalne i koje su im zajedničke osobine) - na primerima projekcije tačke, prave, duži, ravni i tela. Predstavljanje predmeta u kosoj projekciji ima prednost, jer tako predstavljen predmet, najviše odgovara apstraktnom modelu koji se u svesti formira i kroz nastavu matematike (još u osnovnoj školi). Mana kose projekcije je što ne zadržava pravu veličinu duži. Prvenstveno uzimati one zadatke koji su u vezi sa geometrijskim telima koja se izučavanju u okviru programa matematike (u VIII razredu osnovne škole i III razredu gimnazije). Pojam senke pri paralelnom osvetljenju treba dati kao kosu projekciju i to na primeru tačke, duži, ravnog lika, a može i na primeru nekih geometrijskih tela.

Ravne preseke geometrijskih tela (prizme, piramide) prvo odrediti prvo metodom prodora, pri čemu u ortogonalnoj projekciji uzimati samo specijalne slučajeve - (kada je ravan paralelna jednoj projekcijskoj ravni ili je normalna na jednu projekcijsku ravan). Može se obraditi samo jedan ili dva preseka konusa, a objasniti (koristeći modele), šta sve može da bude ravan presek konusne površi (zavisno od položaja ravni prema izvodnicima konusa). U kosoj projekciji odrediti presek prizme i

piramide koristeći se osom kolineacije. Predstavljanja u kosoj projekciji su od značaja za rešavanje zadataka u vezi sa poliedrima.

Na primerima ravnog preseka prizme i piramide može se objasniti perspektivno kolinearno i perspektivno afino preslikavanje. Kao primere u kojima se takođe javlja perspektivno afino preslikavanje, pomenuti obaranje ravni (konstrukciju prave veličine i ravnog lika iz projekcije i obrnuto) i senku ravnog lika pri paralelnom osvetljenju.

Preporučuje se da u prvom polugodištu učenici urade jedan crtež (grafički rad) olovkom, a u drugom polugodištu - jedan rad tušem.

ASTRONOMIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave astronomije je da učenici upoznaju nebeska tela i pojave u vasioni.

Zadaci fakultativne nastave astronomije su da učenici:

- stiču znanja o kosmosu i osnovnim zakonima makrosveta;

- shvate univerzalnost zakona prirode;

- stiču savremena znanja o vasioni i metodama koje su omogućile sticanje tog znanja;

- razvijaju radoznalost i interesovanje za svet koji ih okružuje;

- razviju kritički duh i smisao za egzaktno mišljenje;

- osposobe se da primenjuju znanje stečeno u drugim naukama (fizici, matematici i dr.);

- samostalno zaključuju na osnovu stečenog znanja i osposobe se za apstraktno mišljenje razvijanjem smisla za osnovne prirodne nauke;

- razviju smisao za orijentaciju u prostoru i vremenu;

- upoznaju izvore energije u kosmosu i mogućnosti njihovog korišćenja;

- osposobe se za kvalitativno i kvantitativno rešavanje problema i zadataka iz astronomije;

- osposobe za samostalno rukovanje osnovnim astronomskim instrumentima (astronomskim durbinom, astrofotokamerom) i priborom (kartom zvezdanog neba, kartom meseca, snimcima) kao i za uočavanje i posmatranje nebeskih tela i pojava;

- razviju pozitivne osobine, kao što su strpljenje, sistematičnost i spretnost.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod (1)

Predmet proučavanja i osobenost astronomije. Osnovni pojmovi. Interdisciplinarnost. Kratak pregled istorijskog razvoja. Mogućnost posmatranja sa Zemlje. Uloga kosmičkih letova u današnjoj astronomiji.

Nebo, prostor i vreme (14)

Orijentacija na nebu. Sazvežđa. Nebeska sfera, njeno prividno obrtanje i Zemljina rotacija. Horizontski i ekvatorski koordinatni sistem. Prividno Sunčevo godišnje kretanje (ekliptika i zodijak). Ekliptički koordinatni sistem. Osnovni dokazi Zemljine rotacije i revolucije. Vreme (jedinice, zvezdano, srednje, građansko, svetsko, ukazno). Kalendari.

Gravitaciona dejstva (8)

Prividno kretanje planeta. Heliocentrički sistem. Keplerovi zakoni. Njutnov zakon gravitacije. Precesija i nutacija. Plimska dejstva.

Mesečevo kretanje (3)

Sinodički i siderički mesec. Mesečeve mene. Pomračenja Sunca i Meseca. Okultacije.

Daljine i veličine nebeskih tela (3)

Paralakse. Astronomske jedinice za daljinu. Osnovne metode određivanja veličina nebeskih tela.

Zračenje nebeskih tela (6)

Spektar zračenja nebeskih tela. Uticaj hemijskog sastava i fizičkih uslova na izgled spektra. Toplotni i netoplotni mehanizmi zračenja. Izračunavanje radijalnih brzina nebeskih tela. Astronomske fotometrijske jedinice (prividne i apsolutne zvezdane veličine) i njihova veza sa fizičkim jedinicama. Uticaj Zemljine atmosfere na primanje zračenja nebeskih tela (apsorpcija, disperzija i refrakcija).

Astronomski instrumenti (6)

Refraktori. Reflektori. Prijemnici zračenja. Osnovne karakteristike teleskopa (razdvojna moć, sabirna moć, uvećanje i postavljanje teleskopa). Interferometri. Radio-teleskopi. Primena lasera u astronomiji.

Zvezde (8)

Fizičke karakteristike i tipovi zvezda. H-R dijagram. Kretanje zvezda. Dvojne i višestruke zvezde. Određivanje zvezdanih masa, prečnika i temperatura. Zvezdana jata. Promenljive zvezde. Međuzvezdana materija. Izvori zvezdane energije. Evolucija zvezda.

Galaksije (6)

Mlečni Put. Struktura i rotacija galaksije. Vrste galaksija. Hablov zakon. Kvazari. Reliktno zračenje. Kosmološke hipoteze.

Sunce (3)

Karakteristike mirnog Sunca. Sunčeva aktivnost (pege, protuberance, erupcije). Geofizičke posledice.

Sunčev sistem (6)

Osnovne karakteristike Sunčevog sistema. Planete Zemljinog tipa. Planete Jupiterovog tipa. Planetoidi. Sateliti. Komete, meteori i meteoriti. Evolucija Sunčevog sistema.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Pri koncipiranju nastavnog programa astronomije (izbor sadržaja i njegove podele) pošlo se od toga da se astronomija u ovom razredu javlja prvi put kao nastavna celina.

Učeniku se daje savremena slika vasione.

Posebna pažnja je posvećena osnovnim pedagoško-didaktičkim zahtevima. Program je podeljen u 11 nastavnih celina, a svaka od njih sadrži neophodan broj manjih delova. Za svaku celinu je dat orijentacioni broj časova teorijske nastave. U taj broj su uključeni praktična i demonstraciona nastava, izrada računskih zadataka i dve jednočasovne školske pismene vežbe. Praktična i demonstraciona nastava se po prirodi stvari mora izvoditi po vedrom vremenu, najvećim delom u noćnim časovima, što iziskuje posebne termine.

Za praktičnu i demonstracionu nastavu potrebna su sledeća nastavna sredstva: karta zvezdanog neba, astronomski durbin, Mesečeva karta i dijapozitivi.

Preporučuje se organizovanje posete Planetarijumu i prikazivanje filmova iz astronomije. Veoma je korisno imati i fotografski aparat sa adapcionim prstenom za durbin, da bi se mogla snimati nebeska tela.

Kratko uputstvo za praktična posmatranja

U toku septembra: prvo upoznavanje sa nebeskim telima. Cirkumpolarna sazvežđa (Polara, Mala i Velika Kola, Kasiopeja). Posmatranja vidljivih planeta, središnjeg dela Mlečnog Puta.

Sredina oktobra: orijentisanje pomoću nebeskih tela. Posmatranje Meseca durbinom i Andromedine magline. Praćenje meteora (od 15. do 25. oktobra).

Kraj oktobra: posmatranje Sunca durbinom (ne neposredno očima već pomoću ekrana iza okulara!!!). U slučaju minimuma Sunčeve aktivnosti ovu vežbu održati kada se pojave pege.

Početak novembra: orijentisanje pomoću Sunca. Demonstracija razlike između pravog i srednjeg podneva.

Septembar - decembar: merenje podnevne visine Sunca i praćenja mena Meseca.

Polovinom novembra: praćenje meteorskog roja Leonida (14. - 19. novembra).

Januar - februar: praćenje prividnog kretanja planeta među zvezdama. Upoznavanje sa zimskim sazvežđima. Posmatranje Orionove magline.

Sredina marta posmatranje Meseca i zvezdanog jata Vlašića.

Početak maja: posmatranje dvojnih zvezda, zbijenog jata u Herkulu, meteora (1. - 8. maja).

Ukoliko se na nebu javi neka važnija pojava potrebno je uključiti se u njeno posmatranje (npr. kometa, Nova, i sl.).

Domaći zadatak: od 22. novembra do 22. decembra ili do 22. marta svakodnevno merenje visine Sunca u podne. Praćenje prividnog kretanja Sunca među zvezdama (konstrukcija ekliptike).

LIKOVNA UMETNOST

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

(2 godine učenja, 140 časova)**

- CRTANJE

- SLIKANJE

- VAJANJE

- GRAFIKA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave je stvoriti uslove za otkrivanje i razvijanje učenikovih potencijala za likovno-stvaralački rad.

Zadaci fakultativne nastave su da učenici:

- usmeravaju se na stvaralački rad,

- shvate ulogu umetnosti u životu pojedinaca i šire ljudske zajednice posebno u našem društvu,

- razviju interesovanje za aktuelne likovne probleme svoje sredine, kao i da se tu osposobe za uobličavanje prostora, u kome žive,

- razviju interesovanje za problematiku osnovnih aktuelnih umetničkih istraživanja,

- osposobe se za primanje i korišćenje likovnih informacija u radu na posebnim, stručnim poslovima i u svakodnevnom životu.

I godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

CRTANJE: (10+8)

Produbljeniji pristup zadacima postavljenim u redovnom programu kao i njihovo nadopunjavanje novim zadacima: Crtanje po modelu. Smeštaj predmeta koji treba nacrtati u određeni format hartije. Pokret. Položaj posmatranog predmeta. Proporcije. Analiza prostora. Principi centralne perspektive (linija horizonta, nedogledi...). "Gledanje kroz mrežu", crtanje enterijera, zgrada, geometrijskih tela, delova nameštaja koji podsećaju na geometrijska tela. Vazdušna perspektiva.

Posebni zadaci (povremeno, po nekoliko časova godišnje) crtanje po sećanju. Crtanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina.

Materijal za rad: ugalj, kreda, meka olovka, tuš ili crna tempera (perom, četkom i sl.).

SLIKANJE: (10+8)

Slikanje po modelu. Tonsko slikanje: analiza odnosa svetlotamnog. Studija bojenih odnosa, u najširim potezima. Postepeno prelaženje na studiranje prizoru sa složenijim koloristićkim odnosima celine i detalja.

Posebni zadaci: slikanje po sećanju. Slikanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina.

Materijal za rad: tempera, akvarel (po mogućstvu, a u skladu sa sklonostima učenika, akrilik, ulje), pasteli ili kreda u boji, kombinovana tehnika (pastel preko tempera, kolaž i sl.).

VAJANJE: (10+7)

Uvodno predavanje o skulpturi kao umetnosti prostora. Rad po modelu. Pravljenje konstrukcije. Pokret, položaj mase u prostoru. Proporcije, planovi. Portret. Karakter i sličnost. Odnos detalja i celine. "Puna" plastika, reljef (odnos ispupčeno-udubljeno). Služiti se pretežno modelovanjem kao postupkom dodavanja, prelaženja sa plana na plan i građenja oblika odnosno mase, za razliku od klesanja kao oduzimanja od mase (ukazati na tu razliku). U okviru časova crtanja praviti i pripremne crteže (studije i skice) za skulpturu.

Posebni zadaci: Vajanje po sećanju. Vajanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih celina.

Materijal i tehnika rada: Glina, plastelin, gips, terakota, drvo.

Unikatno izvođenje skulpture.

Umnožavanje: tehnika oblikovanja u gipsu. Umnožavanje utiskivanjem gline u gipsani negativ. Utiskivanje predmeta u ploču od mekane gline i odlivanje pozitiva. Upoznavanje učenika sa tehnološkim postupkom livenja u bronzi i istorijatom livenja u bronzi.

Upoznavanje sa alatima, priborom i opremom za rad u ovim materijalima.

GRAFIKA: (10+7)

Uvod: Sažeti pregled početaka štampe, njene predistorije u razvoju civilizacije. Ukazivanjem na istorijska fakta i artefakte objasniti učenicima da je smisao štampe i umetničke grafike izraz razvoja civilizacije odnosno ljudske potrebe za komunikacijom, kao i da sve grane likovne umetnosti imaju zajedničke korene. Isto tako, u najkraće, objasniti učenicima, ili podsetiti ih, kakve sve vrste štampe odnosno grafike postoje. Ova uvodna jedinica nastave mogla bi se izvesti u okviru jednog predavanja (2 časa).

Primeri: graviranje na kostima, na zidu pećine, rez na glinenoj tablici, graviranje metalne podloge itd. Zatim, bojenje oblika i graviranog crteža utrljavanjem boje - pećinsko slikarstvo, ritualno otiskivanje sopstvene šake, pečati, razvoj tehnike umnožavanja i otiskivanja u kamenu urezanih svetih slika, pa otiskivanje sa šablona ili klišea - radi ukrašavanja ili iz obrednih razloga. Veza grafike sa principom i razvojem pismenosti; grafički znak, simbol, slovo.

Pripremanje crteža i rad u materijalu: crteži predviđeni kao priprema za grafiku, tj. za izvođenje u tehnici linoreza i drvoreza, produžuju istraživanja likovne problematike inače prisutne u nastavi crtanja.

Teme pripremnih crteža:

- Linija: linearni geometrijski sklopovi u određenom prostoru papira, linearni crtež po prirodi, po modelu, linearni crtež na zadatu ili slobodnu temu (ilustracija). Linija je uvek crna na beloj podlozi. Problem uvek prisutan je komponovanje u dati prostor.

- Površina: geometrijski sklopovi crnih i belih površina u određenom prostoru papira, površinski sklopovi nastali posmatranjem, slobodne teme.

- Linija i površina: geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme.

Materijal za rad: sredstva crtanja za ove pripremne crteže primerena su grafičkim tehnikama - četka i tuš (tempera) ili široki flomaster. Pored crteža četkom ovde je kao pripremni rad pogodan i kolaž.

TEORIJSKO GRADIVO

Crtanje, slikanje, vajanje i grafiku treba da prati i teorijski deo posebno prostoru-problemima, perspektivi, teoriji boja (dopunjavajući ga novim jedinicama kao što su valer; kompozicija, pokret...)

RAD PO IZBORU

Rad u nekoj drugoj likovnoj disciplini (pored one za koju se učenik opredelio) ili srodnoj aktivnosti (slikarstvo, vajarstvo, grafika, oblikovanje upotrebnih predmeta, aranžerske delatnosti, uređenje prostora itd - predavanja i vežbe, takođe dopunska predavanja iz istorije umetnosti, arhitekture-urbanizma itd.) - orijentaciono: deseti deo ukupnog fonda časova godišnje.

NAPOMENA O OPŠTOJ RASPODELI FONDA ČASOVA:

Od ukupnog fonda časova - bez desetog dela, odvojenog za nastavu po izboru - u III razredu bi trebalo da u principu polovina bude posvećena crtanju, a polovina slikanju, ili vajanju, ili grafici. Učenici koji pokazuju veću sklonost ka crtanju, ili veću sklonost ka slikanju (ili vajanju, ili grafici), tj. onima koji celokupnoj likovnoj problematici pristupaju lakše preko jedne od ovih disciplina, omogućiti da u odgovarajućoj meri više crtaju odnosno više slikaju, vajaju ili rade grafiku.

II godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

CRTANJE (10+8)

Nastavljanje rada (iz prethodnog razreda) na problemima crtanja. Naročitu pažnju posvetiti radu na analizi prostora: linearna i vazdušna perspektiva, planovima mesta preklapanja planova kao važne odrednice prostora. Indikacije prostora. Usredsređeno (izoštreno) i periferno opažanje, i uloga njihovog preplitanja u uobičavanju crtanog prizora (informacija). Skraćenje. - Rad po modelu.

Posebni zadaci (povremeno, po nekoliko časova godišnje): crtanje po sećanju. Crtanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina. Crtanje zamišljenih geometrijskih tela ili enterijera - u perspektivi.

Materijal za rad; ugalj, kreda, meka olovka, tuš ili crna tempera (perom, četkom i sl.).

SLIKANJE (10+8)

Nastavak vežbi iz prethodnog razreda. Slikanje po modelu. Tonsko slikanje: analize odnosa svetlo-tamnog. Analiza bojenih odnosa. Uticaj šire okoline i svetlosnih uslova na viđenje odnosa lokalnih tonova posmatranih površina (predmeta). (Slikanje istih predmeta pod različitim osvetljenjima i u različitim širim okolinama.)

Posebni zadaci: Slikanje po sećanju. Slikanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina. Takođe, stvaranje kompozicija sa određenom namenom: da budu postavljene u određen

prostor (ili površinu) u skladu sa karakterom tog prostora, kao i da na određen način utiču na taj prostor, ili da budu stvarane po određenoj temi, itd.

Materijal za rad: tempera, akvarel (po mogućstvu, a u skladu sa sklonostima učenika, akrilik, ulje), pasteli ili kreda u boji, kombinovana tehnika (pastel paasteli tempera, kolaž sa temperom, i sl.). Takođe, povremeno korišćenje složenijih kombinovanih tehnika, "osamblaža" itd.

VAJANJE (10+7)

Nastavak rada na problemima iz prethodnog razreda. Rad po modelu: potenciranje karakterističnih odnosa (produbljenje traženje bitnih karakteristika), isticanje važnih detalja. Psihološki izraz. Zajednički pokret grupe figura.

Posebni zadaci: korišćenje sagledanih podataka o posmatranim predmetima za stvaranje novih celina. Vajanje po slobodnom izboru motiva. Stvaranje skulptura sa određenom namenom. Povremeno, po mogućstvu, vežbe, učestvovanje na konkursima raspisanim za skulpturu samu ili u sklopu šire arhitektonske ili prirodne celine.

Materijal: glina, gips, zatim: drvo, koža, tkanina itd. (pored materijala korišćenih i u prethodnim razredima). Takođe, mogućnost stvaranje "asamblaže" od upotrebnih predmeta.

Upoznavanje principa rada u kamenu (veća pažnja posvećena klesanju - postupku oduzimanja od mase) i plastičnim masama. Upoznavanje alata, pribora, kompletne opreme vajarske radionice.

GRAFIKA (10+7)

Nastavljanje rada na problemima započetim u prethodnom razredu - dvobojna grafika: boja (bilo koja) kao svetlosna vrednost (siva) između crne i bele. Geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme. Kombinovanje površinskih i linearnih preklopa, crna i jedna boja, pa zatim dve boje bez crne itd.

Posebni zadaci: po mogućnosti izvoditi vežbe pisanja četkom ili perom nekih od najinteresantnijih tipova slova, istorijskih tipova pisma.

Materijal za rad: četka i tuš (tempera) ili široki flomaster. Kolaž.

TEORIJSKO GRADIVO

Teorija treba da prati crtanje, slikanje, vajanje i grafiku, (posebno: prostor-problemi perspektive, teorije boja), dopunjujući ga novim jedinicama kao što su valer, kompozicija, pokret...

RAD PO IZBORU

Rad u nekoj drugoj likovnoj disciplini (pored one za koju se učenik opredelio), ili srodnoj aktivnosti (slikarstvo, vajarstvo, grafika, oblikovanje upotrebnih predmeta, aranžerske delatnosti, uređenje prostora itd - predavanja i vežbe, takođe dopunska predavanja iz istorije umetnosti, arhitekture-urbanizma itd.) - orijentaciono: deseti deo ukupnog fonda časova godišnje.

RASPODELA FONDA ČASOVA

Od ukupnog fonda časova - bez desetog dela, predviđenog za nastavu po izboru, i u IV razredu bi trebalo da u principu polovina bude posvećena crtanju, a polovina slikanju, ili vajanju, ili grafici. Učenicima koji pokazuju veću sklonost ka crtanju, ili veću sklonost ka slikanju (ili vajanju, ili grafici), tj. onima koji celokupnoj likovnoj problematici pristupaju lakše preko jedne od onih disciplina, omogućiti da u odgovarajućoj meri više crtaju odnosno više slikaju, vajaju ili rade grafiku.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

S obzirom na to da zadaci postavljeni programom redovne nastave likovne kulture potiču suštinu rada na stvaranju likovnih dela, morala bi da postoji veza između ovih vežbi i rada u fakultativnoj nastavi. Praktično, to znači da bi trebalo da učenici ne samo stalno proširuju svoja znanja nego i da produbljuju svoje razumevanje osnovnih postavljenih zadataka. Ne sme se dozvoliti da učenici, na bilo koji od ovih postavljenih zadataka, gledaju samo kao na sticanje "tehnike" kao puke veštine. Od samog početka nastave likovnih umetnosti treba nastojati da učenici shvate jedinstvenost procesa sticanja veštine, tehnike i razumevanja stvarnosti, pronicanja u stvarnost, sticanja ili razvijanja stvaralačkog odnosa prema stvarnosti. Teorijska i istorijska znanja koja bi učenik sticao iz oblasti psihologije opažanja i teorije forme, iz istorije umetnosti itd. uz praktične likovne vežbe, omogućavala bi mu da stiče potpuniju sliku o svetu u kome živi, ali uz istovremeno razvijanje kritičkog i stvaralačkog stava prema toj postepeno sticanoj slici o svetu.

Za nastavu umetnosti specifično je to da ona nema podelu učenja na posebne faze od "prepoznavanja naučenog" do njegove "stvaralačke primene", budući da se ovde stvaralačko u svakoj ličnosti mora vaspitavati i razvijati od samog početka.

S obzirom na to da se radi o fakultativnoj nastavi predviđenoj uglavnom za one učenike koji nameravaju da se upišu na fakultet likovnih umetnosti, i s obzirom na to da prijemni ispiti na fakultetu likovnih umetnosti obuhvataju samo praktičan rad, potrebno je i da fakultativna nastava bude pretežno usmerena na praktičan rad.

Zajedničko gledanje i analiza likovnih dela treba da olakšaju komunikaciju između nastavnika i učenika, da obezbede dinamičniju korekturu, veće i zasnovanije učenikovo učešće u dijalogu (učenik-nastavnik) privikavanje na teorijsku terminologiju kao i na same likovne elemente, neposredno aktivirane u praktičnom radu.

Pri crtanju dobro bi bilo podsticati učenike da prave crteže koji će imati svoju krajnju namenu u okviru neke druge discipline - da posluže, na primer, kao priprema za sliku, za skulpturu, za grafiku, kao nacrt za uređenje nekog određenog prostora, kao priprema za projekte u bilo kojoj oblasti života (tehnika, industrija, zanatstvo itd.).

Korišćenje grafičkim tehnikama moglo bi da posluži da se za školu ili neko drugo mesto napravi prigodan plakat povodom nekog događaja značajnog za školu ili društvo, da se ilustruju pismeni sastavi učenika, itd.

Takođe se učenicima može sugerisati da prave spomen-obeležja (reljefe ili "punu" skulpturu) o određenim događajima koji su im bliski (za neki momenat iz života škole, uspeh u nekim sportskim ili drugim takmičenjima, u znak priznanja i sećanja na nekog nastavnika koji odlazi u penziju, i sl.). Takođe im treba omogućiti da se bave uređenjem ili oblikovanjem enterijera ili eksterijera (na primer, unutar ili oko školske zgrade, ili drugde gde je to moguće, ili pravljenjem maketa zamišljenih naselja ili uređenih terena).

Učenike treba takođe angažovati za ostale aktivnosti kao što je uređenje izložbi (u školi i van nje) učeničkih radova iz oblasti likovnih aktivnosti, ali i iz drugih oblasti ukoliko takvih radova ima (recimo maketarsko - modelarskih, ili zbirki vezanih za predmet biologije, itd.) kao i izložbi prikupljenih predmeta za one koji se bave likovnim aktivnostima (zbirke zanimljivih predmeta iz prirode - korenja, kamenja, školjki itd, zatim arheoloških predmeta i slično).

Umetnost ambijenta bavi se problematikom široke skale prostornih odnosa, u vezi sa zaštitom, planiranjem, oblikovanjem sredine, pa se stoga odnosi i na probleme arhitekture, na vezu između arhitekture i drugih umetnosti, na urbanističku problematiku, na uključivanje likovnih dela u određenu sredinu itd. Mnogi od tih problema pojavljuju se danas pod pojmom likovne sinteze, veoma aktuelno u sadašnjem usklađivanju odnosa između društva i umetnosti. Celokupno

oblikovanje prostora obuhvaćeno pomenutim ili njima srodnim aktivnostima trebalo bi da bude osvetljavano kako kroz istorijski razvoj ovih aktivnosti tako i kroz njihovu aktuelnu problematiku. Zbog toga bi bilo potrebno izložiti učenicima osnovne probleme današnjeg planiranja naselja, zaštite i uređenja životne sredine. Takođe je potrebno navesti primere nekadašnjeg i sadašnjeg oblikovanja ambijenta u svetu i posebno na tlu naše zemlje, sa osvrtom na uslove u kojima je to oblikovanje nastalo.

Primeri oblikovanja ambijenta u svetu i kod nas, iz raznih epoha:

- Stounhendž, stara indijska arhitektura na tlu zemalja Latinske Amerike (Inka, Maja), gradovi stare Arabije (Jemen - Sana, Angkor-Vat, Severno-afrička zemljana naselja, Pompeja, Rimski forum, Dioklecijanova palata u Splitu, Brič, Sijana, Venecija, Njujork;

- Lepenski vir, Smederevo, Maglič, Počitelj, Dubrovnik, Ohrid, Prizren, delovi starog Beograda - ili odgovarajući eventualno sačuvani stari delovi naselja u nekom drugom mestu gde se škola nalazi, novi stambeni kompleksi, novi kompleksi sportskih objekata, današnji gradovi, sela, naselja raznih tipova u Srbiji, Vojvodini, Kosovu i Metohiji.

- Intervencije umetnika "environment" - a u prostorima grada i prirode, japanski vrtovi, parkovi u renesansi i baroku, pojam francuskog i engleskog parka, pojam totalnog umetničkog dela u romantizmu, prvi pokušaji umetnosti okoline, umetnost "zemlja", rešenje enterijera u istoriji arhitekture.

Dovoljno je da budu pokazani snimci ovih objekata sa najkraćim i najpopularnijim informacijama o njima da bi učenici proširili raspon svojih predstava o mogućim izgledima raznih ambijenata.

Upoznavanje s osnovnim principima oblikovanja upotrebnih predmeta (uticaj funkcionalnosti na izgled predmeta, izgled predmeta kao izraz shvatanja lepog u određenom društvu i vremenu.

- Praktičan rad (vežbe) na posebnim zadacima iz oblasti primenjenih umetnosti: upoznavanje sa raznim mogućnostima da se vizuelno predstavi upotrebni predmet (izgledi tog predmeta kao trodimenzionalnog tela viđenog iz određenih uglova gledanja preseci, profili).

Organizovati dopunska predavanja iz oblasti koje se nekim svojim stranama dodiruju sa likovnom umetnošću: film, scenska umetnost, televizije i drugo. Po potrebi, u skladu sa problemima koji se rešavaju u praktičnom radu iz crtanja, slikanja, vajanja, grafike a i van toga, dati dopunske informacije iz istorije umetnosti i teorije umetnosti. Organizovati posete muzejima, galerijama, ateljeima, radionicama (štamparije, livnice, restauratorske radionice i sl.), predavanje i razgovore s umetnicima i kritičarima o likovnim umetnostima, posebno o savremenoj umetnosti.

NAPOMENA

Sadržaje programa koji se odnose na umetnost ambijenta, oblikovanje upotrebnih predmeta itd. treba izložiti učenicima kao posebna predavanja i vežbe, ili ih, po potrebi, u onom obimu u kome je to moguće, uključiti u korekturu praktičnog rada na crtanju, slikanju, vajanju, grafici, u razgovore između nastavnika i učenika. Poželjno bi bilo da budu prisutni u nastavi na oba načina. U svakoj godini daljeg školovanja gradivo iz ovih oblasti treba dopunjavati novim primerima uz utvrđivanje već usvojenih sadržaja i po mogućstvu, uz povezivanje čitavog gradiva sa praktičnim likovnim vežbama redovne nastave.

MUZIČKA UMETNOST

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave muzička umetnost je osavremenjavanje sadržaja sa temama koje obuhvataju stilove u svim umetnostima i u značajnim dostignućima pojedinih epoha kao i povezivanje muzike sa sadašnjim vremenom.

Zadaci fakultativne nastave muzičke umetnosti su da učenici:

- upoznaju vreme odnosno epohe i muziku i život tog vremena,

- sagledaju i shvate muzičku umetnost u okviru savremenih tema.

SADRŽAJI PROGRAMA

I Obavezne teme:

1. Renesansa u muzici povezana sa istorijom, književnosti i likovnom umetnosti.

2. Barok i rokoko u muzici, povezan sa arhitekturom, literaturom, ostalim umetnostima i društveno-istorijskim zbivanjima.

3. Klasicizam kao odraz jednog vremena u muzici, likovnoj umetnosti, književnosti i istoriji.

4. Romantizam - pravac u umetnosti povezan, muzikom sa svim umetnostima.

U svakom od ovih pravaca povezati i ostala društvena i tehnička dostignuća u toj epohi.

II Slobodne teme

5. Književnost kao inspiracija za muziku: Šekspir, Malarme, A. Dima, Puškin, Tolstoj u delima Verdija, Bizea, Čajkovskog, itd. (opere i baleti).

6. Religija kao duhovni motiv u delima: J. S. Baha, V. A. Mocarta, S. Verdija, G. Rosinija i drugih (kantate, mise, pasije, rekvijemi).

7. Duhovna muzika kao umetnički izraz pravoslavlja: P. I. Čajkovski, Musorgski, St. Mokranjac, St. Hristić, M. Tajčević, itd. (psalmi, opela itd.).

8. Književna dela vezana za muziku u obradi pojedinih zainteresovanih učenika uz pomoć nastavnika. Na primer:

a) E. Hansuk: O muzički lepom (lepota muzike) osnovi muzičke estetike uz primere i inserte

b) T. V. Adorno: "Filozofija nove muzike", osvrt na sadržaje knjige uz muzičke primere (Šenberg, Stravinski).

9. Velikani muzike - život i dela uz primere određenih kompozitora.

Na primer: R. Rolan: Betoven; G. de Portales: Šopen ili pesnik; K. Manojlović; Stevan Mokranjac; P. Konjović: Stevan Mokranjac; J. Andreis: Hektor Berlioz, itd.

10. Evropska ljubavna poezija i muzika

a) Srpska ili jugoslovenska određenog vremena

b) Određene epohe ili

v) Određene države

11. 20. vek u muzici tadašnjih savremenika - po slobodnom izboru i afinitetu učenika uz muzičke primere.

12. Džez kao odraz vremena i pravca u muzici uz najpoznatije primere.

13. Venecija-arhitektura, slikarstvo i muzika najslavnijeg doba.

14. Dubrovnik-poezija i muzika (XV-XIX vek).

15. Starogradske pesme kao izraz građanskog staleža, duha i vremena (muzički primeri, slike, slajdovi).

16. Narodna izvorna muzika Srbije vezana uz običaje, nošnje, instrumente i folklorne igre (muzički primeri, slike, slajdovi, zapisi, poslovice).

17. Etnomuzikološke karakteristike muzičkog folklora na tlu Jugoslavije (muzički primeri, slike, slajdovi, običaji).

18. "Evergrin" (uvek popularna) umetničke muzike (najpoznatija, najlepša dela uz anegdote i doživljaje o kompozitorima i njihovim inspiracijama).

III Savremene teme

19. Ljubav i muzika:

a) Muzika kao izraz savremenog života;

b) Muzika kao sredstvo komunikacije;

v) Muzika kao izraz bunta;

g) Muzika i patriotizam;

d) Muzika i ljubav prema bližnjem, prema voljenoj osobi.

20. Uticaj muzike na razvoj ličnosti:

a) Doživljaj pesme i igre;

b) Radost kolektivnog muziciranja;

v) Muzika kao značajan faktor u razvoju psiho-fizičkih osobina u raznim dobima razvoja ličnosti.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Predložene teme obrađuju se od 1 do 4 časa, zavisno od interesovanja učenika, materijala za prezentovanje i aktuelnost događaja.

U okviru predviđenog fonda časova ima prostora koji nastavnik može da iskoristi u skladu sa trenutnim interesovanjima učenika, za aktuelne događaje u oblasti muzike u gradu, zemlji ili svetu. Takođe, mogu da se proširuju teme sa većim brojem muzičkih primera, koje, zbog vremenske ograničenosti, učenici ne mogu da slušaju na redovnoj nastavi a za njih su zainteresovani.

Nastavnik može da organizuje i susrete sa gostima koji kao predavači ili izvođači mogu da doprinesu upotpunjavanju sadržaja. Fakultativnu nastavu trebalo bi ostvarivati u muzičkim kabinetima uz potrebna nastavna i audio-vizuelna sredstva.

Sviranje

I razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
II razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
III razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
IV razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
	140 časova u okviru 4 godine	

Ova nastava se organizuje za učenike koji sviraju pojedine instrumente a nastavnik ih prema vrsti instrumenata i njihovim mogućnostima sviranja povezuje u sastave. Prema interesovanjima i sastavima bira se literatura kao i vrsta muzike: klasična, džez ili zabavna muzika.

SOCIOLOGIJA KULTURE

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave sociologije kulture je da učenici shvate značaj kulture u ljudskom životu i radu kao i da shvate smisao stvaralaštva kao najvišeg i najvrednijeg oblika rada.

Zadaci fakultativne nastave sociologija kulture su da učenici:

- upoznaju osnovne vrste i oblike materijalne i duhovne kulture;

- razviju sposobnosti za otkrivanje funkcije i smisla kulture kao potrebe preobražavanja prirode i osvajanja sveta;

- razviju sposobnosti i smisao za korišćenje zaštitne funkcije kulture i održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pojam i definicija kulture (12)

Kultura kao skup materijalnih i duhovnih vrednosti nastalih čovekovom aktivnošću.

Kultura i rad (svesne i nesvesne čovekove aktivnosti).

Stvaralaštvo kao najviši i najvredniji oblik rada.

Najvažniji ciljevi kulture: olakšanje održanja, produženja i napretka ljudskog društva.

Humanost i humanizam kao osnovni vrednosni i osmišljavajući princip kulture.

Dvosmeran i protivrečan karakter kulture: a) osvajački (u smislu osvajanja novog) i b) "eliminatorni" (kao razaranje i potiskivanje onoga što je neprihvatljivo, nepoželjno i prevaziđeno u kulturi: neljudsko, "životinjsko" ili "animalno", kič, šund i tome slično). Kultura kao celina i pojedini njeni delovi (odnos prema prirodi, prema sebi, prema drugim ljudima, prema ljudskoj aktivnosti i profesionalnoj orijentaciji, kao i prema životu uopšte).

Kultura i potkultura ("subkultura"). Kultura i protivkultura ("kontrakultura"). Kultura i nekultura. Kultura i polukultura. Kultura i lažna kultura ("pseudokultura"). Kultura i progres. Kultura i tradicija. Kultura i civilizacija. Marksistička kritika građanskih učenja i shvatanja kulture.

Kultura i ljudske potrebe (3)

"Hrejologija" kao nauka o ljudskim potrebama. Pojam i vrste potreba. Potrebe koje se obavezno moraju zadovoljiti (imperativne potrebe) i potrebe kojima se teži ("aspiracije"). Primarne i sekundarne potrebe. Istinske ("autentične") potrebe i lažne, prividne ("neautentične") potrebe. Iskrivljavanje i zloupotrebljavanje ljudskih potreba. Pojam i vrste "manipulacije" potrebama.

Osnovne funkcije kulture u ljudskom životu i njena najvažnija značenja (3)

Savlađivanje prirode, komunikacija, osmišljavanje (označavanje), sakupljanje i uskladištenje "informacija". Predviđanje i normativno regulisanje, održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže. Zaštitna funkcija kulture. Pokretačka (inicijatorska) funkcija.

Funkcija i smisao kulture kao savlađivanja odnosno preobražavanja prirode i osvajanja sveta (4)

Kultura ishrane, odevanja, stanovanja. Kultura i nered ("entropija"). Kultura rada. Kultura i tehnologija. Tehnička kultura. Materijalna i duhovna kultura.

Kultura i stvaralaštvo (10)

Pojam i definisanje stvaralaštva. Elementi stvaralačkog ciklusa: a) stvaralački potencijal; b) stvaralački proizvod; v) stvaralački proces; g) stvaralačka ličnost i d) stvaralačka situacija.

Stvaranje smislova i smislovi stvaralaštva. Stvaralaštvo kao prevazilaženje granica i ograničenja u stvarnosti. Smisao i besmislenost ("apsurd"). Takozvani virtuozni obrt kao jedan od ključeva stvaralaštva.

Osnovne teorije o stvaralaštvu: teorija prosvetljenosti, teorija intenziviranja, teorija poznavanja i korišćenja tehnike, teorija izazova, "propulzivna teorija", "finalistička teorija" i druge.

Stvaralaštvo kao ispravljanje grešaka ("korektokreacija"). Stvaralaštvo kao odbacivanje i isključivanje elemenata nevrednosti ("eskluzija"). Stvaralaštvo i inovacija. Stvaralaštvo i originalnost. Stvaralaštvo i kritika. Stvaralaštvo i vrednosti. Svesni i nesvesni momenti u stvaralaštvu: namera, predviđanje i improvizacija. Zadovoljstvo, nezadovoljstvo i patnja u stvaralaštvu.

Kultura kao sredstvo komunikacije i u funkciji komunikacije (2)

Čovekova potreba za razmenom energije i informacija. Antropološka, društvena, psihološka, estetska i druga značenja i nivoi komunikacije.

Govor i jezik kao sredstvo i cilj opštenja.

"Povratna sprega" i različiti tipovi komunikacije.

Kultura "masovnog društva" i sredstva masovnih komunikacija (7)

Pojam tzv. masovnog društva i njegove odlike.

Osnovna obeležja kulture masovnog društva (masovna kultura).

Kulturna priroda i specifičnost pojedinih sredstava masovne komunikacije (štampe, radija, filma, televizije, stripa, fotografije, oglasa, gramofonske ploče, telefona, magnetofona, video i zvučnih kaseta, pisaće mašine i sl.).

Masovna kultura. Kič i šund.

Nastanak kiča i šunda. Istorijske i kulturne okolnosti.

Principi kiča i vrste čovekovog odnosa prema stvarima.

Kič-objekat i kič-subjekat.

Vrednosna analiza i kritika kiča.

Osmišljavajuća i označavajuća funkcija kulture (2)

Saznanje i označavanje. Instinktivni i intencionalni oblici označavanja i opštenja. Simbolička sposobnost čoveka u kulturi.

Pojam vrednosti i vrednovanja u kulturi.

Normativna funkcija kulture (6)

Organizacija i "entropija".

Represivna i avangardna kultura.

Totalitarizam kao regresija i normiranje u kulturi.

Smisao tehničkih, moralnih, higijenskih i drugih normi u kulturi.

Cenzura i zabrane u kulturi.

Tabu u strukturi drevnih kultura.

Navike i stvaralaštvo.

Održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže (2)

Kultura kao oslobađanje od prigušivanih nagona i napetosti.

Rituali i igre. Tzv. strasne situacije.

Stvarna i iluzorna svest (realnost i imaginacija), odbrambeni mehanizmi (identifikacija, projekcija, racionalizacija, represija i sl.).

Kultura i fizička, odnosno duhovna patologija.

Zaštita funkcija kulture (2)

Zdravstvena kultura čoveka (hrana, voda, vazduh, toplota. Sunčeva svetlost, kretanje, odmor, komuniciranje, zabava, razonoda).

Kultura i slobodno vreme. Kulturno-umetnički amaterizam i slobodne aktivnosti. Hobi. Borba protiv ograničenja slobode, otuđenja, postvarenja ("reifikacije"), birokratije, tehnokratije i manipulacije u kulturi.

Kulturna politika i modeli kulturne politike (5)

Pojam kulturne politike.

Tipovi i modeli kulturne politike (kompleksni, supstitucionalni, rezervisane intervencije, autohtoni i samoupravni).

Organizacija i finansiranje u kulturnoj politici.

Pitanja odnosa i razvoja nacionalnih kultura.

Kultura kao razmena u procesima "akulturacije" i "enkulturacije" ili "inkulturacije".

Kritika "kulturtregerstva" kao shvatanja o mehaničkom prenošenju kulture.

Pojam i problematika kulturne revolucije.

Sociologija umetnosti (7)

Osnovni pravci u savremenoj sociologiji umetnosti.

Empirijska orijentacija u savremenoj sociologiji umetnosti.

Sociologija umetničke komunikacije. Sociologija umetničke avangarde.

Osnovi posebnih sociologija umetnosti (4)

Sociologija književnosti i pozorišta. Sociologija filma. Sociologija likovnih umetnosti i arhitekture. Sociologija muzike.

Sociologija religije (3)

Religije u prvobitnoj zajednici (animizam, fetišizam, magija, tabu, totem).

Mit.

Monoteističke svetske religije (hrišćanstvo, budizam, islam).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Struktura programa sociologije kulture koncipirana je tako da omogući sticanje znanja iz nauke o kulturi. Ovaj program ima međuzavistan odnos prema ciljevima, zadacima i sadržajima istorije, filozofije, muzičke i likovne kulture.

Neposredan zadatak ovog predmeta jeste razvijanje sposobnosti povezivanja stečenih opšteteorijskih znanja o čoveku i njegovom svetu sa potrebama shvatanja značaja kulture u ljudskom životu i radu, otkrivanja smisla stvaralaštva kao najvišeg i po čoveka najdostojnijeg oblika rada i razvijanje sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja o vrednostima određenih vrsta i ciljeva kulture.

Imajući u vidu postavljeni cilj i zadatke ovog predmeta i njihovu vezu sa programima drugih predmeta i oblika rada, realizacija nastave mora biti usmerena ka istinskoj korelaciji sa iskustvom i znanjem učenika u oblasti kulture.

U toku obrade bilo koje teme moraju biti razrađeni humanizam i stvaralaštvo kao osnovni vrednosni principi kulture na primerima naše istorije i naše narodne kulture. Sagledavanjem vrednosti narodne kulture u odnosu pojedinaca i grupe prema sebi, svojoj prirodnoj sredini, tradiciji i civilizaciji - saznaju se osnovne funkcije kulture u ljudskom životu i značenja istinskih i prividnih potreba.

U sagledavanju normativne i zaštitne funkcije kulture neophodno je označiti smisao pojedinih načina ishrane, stanovanja, odevanja, rada i korišćenja slobodnog vremena, kao i smisao i vrednovanje tehničkih, moralnih i drugih normi kulture.

Mada su u programu date naizgled posebne tematske celine: sociologija umetnosti, sociologija religije, potrebno je sadržaje ovih tematskih celina obrađivati u okviru prethodnih poglavlja, tako da budu teorijska pretpostavka za sagledavanje vrednosti pojedinih oblika i vrsta naše narodne i nacionalne umetnosti i osnova za kritičko sagledavanje prisutnih pojava fetišizma, magije, mita i raznih oblika svesti i pripadnosti. Time bi se doprinelo podizanju kulturnog nivoa kod učenika i razvijanju pozitivnog stava prema tekovinama kulture.

ISTORIJA UMETNOSTI

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave istorije umetnosti je upoznavanje učenika sa najvažnijim dostignućima svetske i jugoslovenske umetnosti, sa umetničkim stilovima, značajnim spomenicima i najvećim majstorima istorije umetnosti.

Zadaci fakultativne nastave istorije umetnosti su da učenici:

- upoznaju osnovne pojmove i zakonitosti estetike;

- razvijaju sposobnost opažanja i kritičkog prosuđivanja vrednosti umetničkog dela, odnosno sposobnost da stvore uslove za izgrađivanje kriterijuma i sopstvenog odnosa prema umetnosti i kulturi;

- razviju naviku posećivanja izložbi, muzeja, galerija i drugih umetničkih manifestacija.

I godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Umetnost prvobitne zajednice (1+1)

Društvene osnove pojave umetnosti. Pećinsko slikarstvo: Lasko, Altamira. Neolitska umetnost: Stounhendž, dolmeni, menhiri, grnčarstvo. Neolit u Jugoslaviji: Vinča, Lepenski vir, bronzano doba: oruđa i oprema.

II Umetnost istočnjačkih naroda (4+3)

Egipatska umetnost

Idejne osnove. Civilizacija. Mitovi. Arhitektura. Mastabe, piramide, hramovi. Skulptura: reljefi i statue. Slikarstvo: teme, osnovne odlike, razvoj. Zanatstvo: zlatarstvo, ukrašavanje posuđa, nakit. Tutankamonova grobnica.

Mesopotamska umetnost

Društvo i epoha. Umetnost Sumeraca IV i III milenija. Vavilonska umetnost II milenija. Asirska umetnost. Kasna vavilonska umetnost. Persijska umetnost. Uticaj na stvaranje kasnijih epoha.

Kritsko-mikenska umetnost

Literarni izvori i arheološka otkrića. Krit - palata u Knososu i Festosu. Mikena i njeni ostaci: Lavlja kapija, megaron, krug grobova, Atrejeva riznica. Radovi u metalu i slikarstvo.

III Umetnost antičkih naroda (8+6)

Antička grčka umetnost

Grčka umetnost arhajskog perioda

Kratak pregled grčke istorije. Ideološke osnove grčke umetnosti. Grčka svetilišta - Delfi. Arhitektura: Klasični grčki hram. Dorski stil i njegove karakteristike. Arhajska skulptura.

Grčka umetnost klasičnog perioda

Perikle i njegov značaj za grčku kulturu. Akropolis sa svojim spomenicima. Vajarstvo: Fidija, Miron i Poliklet. Odlike jonskog stila.

Grčka umetnost helenističkog perioda

Peloponeski ratovi. Nadgrobni spomenici. Praksitel, Skopas, Lizip. Posledice osvajanja Aleksandra Velikog na umetnost. Korintski stil. Mauzolej u Halikarnasu. Tanagra statuete.

Grčko vazno slikarstvo

Protogeometrijski, geometrijski, vaze crno figuralnog vaze crveno figuralnog stila.

Etrurska umetnost

Etrurska kultura, gradovi, arhitektura: hramovi. Grobnice i njihova dekoracija - slikarstvo i reljefi. Sarkofazi, urne.

Rimska umetnost

Arhitektura: gradovi, kuće, bazilike, kupatila, koloseumi. Skulptura - reljefi i portreti. Slikarstvo - freske i mozaici.

IV Umetnost srednjeg veka (6+5)

Ranohrišćanska umetnost

Istorijski uslovi. Veze između kasnorimske i ranohrišćanske umetnosti. Katakombe i način njihove dekoracije. Reljefi sa sarkofaga, slonovača.

Vizantijska umetnost

Formiranje Vizantije. Zlatno Justinijanovo doba. Sveta Sofija u Carigradu. Ravena i njeni spomenici (San Vitole, San Apolinare).

Ikonoborstvo i renesansa pod Makedoncima. Knjižna iluminacija. Latinsko carstvo i ponovni uspon Vizantije.

Romanska umetnost

Preromanski period. Seobe naroda i karolinška renesansa. Romanska arhitektura. Glavni spomenici u Italiji, Francuskoj, Španiji. Povezanost romanske arhitekture i skulpture. Freske.

Gotska umetnost

Društvene i ekonomske osnove za pojavu Gotike. Formiranje i razvoj. Osnovna karakteristika arhitekture. Novine. Francuska kao kolevka gotske arhitekture i njeni glavni predstavnici: Notr Dam, Rems, Šartr. Arhitektura u ostalim evropskim zemljama.

Glavna obeležja gotske skulpture. Njeni izvori i ikonografija. Plastika u drvetu i slonovoj kosti.

Gotsko slikarstvo: vitraži, minijature. Procvat umetničkih zanata.

V Jugoslovenska srednjovekovna umetnost (8+6)

Jugoslovenska srednjovekovna umetnost

Pregled srednjovekovne istorije jugoslovenskih naroda

Arhitektura i slikarstvo XII veka tj. spomenici vizantijskog tipa na našem tlu

Raški stil

Umetnost XIV veka

Moravska škola

Jugoslovenska umetnost srednjeg veka u Dalmaciji

VI Umetnost renesanse (22) (12+10)

Protorenesansa

Arhitektura rane renesanse

Skulptura rane renesanse

Slikarstvo rane renesanse

Visoka renesansa: Leonardo da Vinči

Mikelanđelo Buonaroti

Rafaelo Santi

Renesansa u Veneciji

Renesansa u Flandriji (Van Ajk, Boš, Brojgel)

Renesansa u Nemačkoj

Renesansa na našem tlu

II godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

I Barok (10+6)

Idejne osnove i pojam baroka. Obeležja barokne arhitekture. Glavni spomenici

Lorenco Bernini i barokna skulptura

Slikarstvo baroka u Italiji. Karači i njihova slikarska akademija, Karavađo i njegov uticaj na evropsko slikarstvo

Barokno slikarstvo u Španiji: El Greko, Velaskez, Muriljo, Zurbaran

Širenje baroknih shvatanja po Evropi - Rubens

Društvene i kulturne prilike XVII veka u Holandiji Renbrant.

Sedamnaesti vek u Francuskoj za vladavine Luja XIV: arhitektura, Pusen, Loren; umetnički zanati, tapiserija, nameštaji, sitna plastika, zlatarstvo.

II Evropska umetnost XVII veka (4+2)

Društveni i umetnički okviri epohe. Francuski arhitekti XVIII veka i njihova dela.

Glavne struje u francuskom slikarstvu: Vato, Šarden. Obnova mletačkog slikarstva: Tijepolo i Engleska nacionalna škola XVII veka

Neoklasicizam. Poreklo. Arhitektura. Skulptura. Slikarstvo Luja Davida i Engra.

III Umetnost XIX veka (10+6)

Društveni okviri epohe. Arhitektura.

Pojava umetničkih pravaca: romantizam - Ežen Delakroa, Žeriko, Goja.

Realizam u Francuskoj. Poreklo i obeležja. Kurbe, Domie, Mile.

Impresionizam - poreklo i osnovne karakteristike. Glavni predstavnici: Mone, Mane, Renoar, Dega.

Impresionistička skulptura: Roden i Medardo Roso

Neoimpresionizam - Žorž Sera. Stvaralaštvo Vinsenta Van Goga

Pol Gogen i slikari Monmartra

Stvaralaštvo Pola Sezana i njegov značaj za savremenu umetnost

IV Umetnost XX veka (10+7)

Idejne osnove evropske umetnosti XX veka. Arhitektura: Novi građevinski materijali, funkcionalizam moderne arhitekture

Ekspresionizam i njegovi predstavnici: Edvard Munk, Džems Ensor, grupa "Most" i "Plavi jahač". Oskar Kokoška

Kubizam - odlike i predstavnici

Stvaralaštvo Pabla Pikasa

Futuristi i grupa "Dada"

Nadrealizam kao pojava u književnosti, filmu i slikarstvu

Pojava apstraktne umetnosti. Vasilij Kandinski

Pit Mondrijan i neoplasticizam

Ruska umetnost početkom XX veka

Škola industrijskog dizajna - Bauhaus

Evropska skulptura u prvoj polovini XX veka. Glavni nosioci novih tendencija. (Brankusi, Mur)

V Jugoslovenska moderna umetnost (8+7)

Društveni i umetnički okviri epohe. Umetnost XVIII i XIX veka

Impresionizam u jugoslovenskoj umetnosti. Nadežda Petrović i slovenački slikari

Umetnost između dva rata

Posleratna umetnost jugoslovenskih naroda

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Svaka oblast istorije umetnosti zastupljena je određenim brojem časova u okviru kojih se nalaze i časovi za obnavljanje i utvrđivanje gradiva koja će predmetni nastavnik rasporediti po potrebi.

Priroda predmeta isključuje verbalizam u nastavi i upućuje na to da izlaganja stalno prate ilustrativni materijal. Pri tome, uz nenametljivu pomoć nastavnika, nastojati da se i učenici uključe u analizu umetničkih stilova i dela. Pri realizaciji programa, težište staviti na objašnjavanje razloga nastanka i prestanka određenih umetničkih shvatanja u datoj epohi, a manje u biografskim podacima i suvoparnim činjenicama.

Učenike treba uvoditi u samostalno korišćenje stručne literature iz oblasti istorije umetnosti.

U skladu sa sadržajima koje obrađuje, nastavnik treba da organizuje posete odgovarajućim muzejima, galerijama i srednjovekovnim spomenicima kulture.

Pri radu bi trebalo koristiti sva savremena sredstva nastave: epidijaskop, dijaprojektor, video i dr.

PEDAGOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave pedagogije je da učenike upozna s bitnim osobenostima i zakonitostima pedagoških pojava, fundamentalnim pitanjima vaspitanja i osnovnim etapama razvoja pedagoške teorije i nauke.

Zadaci fakultativne nastave pedagogije su da učenici:

- steknu opšta znanja iz pedagogije;

- shvate i usvoje osnovne pedagoške pojmove i kategorije;

- upoznaju nastanak i razvitak glavnih pedagoških ideja;

- upoznaju razvoj školskog sistema u našoj zemlji;

- upoznaju savremene probleme vaspitanja i obrazovanja i mogućnosti njihovog proučavanja i rešavanja.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Predmet, zadaci i metode pedagogije (16)

Predmet pedagogije. Osnovni pedagoški pojmovi i kategorije. Odnos pedagogije i drugih nauka. Zadaci pedagogije. Različiti metodološki pristupi u proučavanju vaspitanja. Osnovne metode, postupci i instrumenti u proučavanju pedagoških pojava. Metode naučnog istraživanja u pedagogiji.

II Nastanak i razvitak pedagoške teorije i nauke (18)

Razvoj pedagoških ideja od antike do buržoaskog društva: grčki filozofi o vaspitanju; M. F. Kvintilijan; J. A. Komenski. Razvoj buržoaske pedagogije do konstituisanja pedagogije kao nauka: Ž. Ž. Ruso; H. Pestaloci; pedagozi XIX veka: A. Dosterveg, F. Frebel i H. Spenser; J. F. Herbart. Razvoj socijalističkih pedagoških ideja: T. Mor i T. Kampanela; engleski i francuski utopisti, socijalisti i komunisti XVII i XVIII veka o vaspitanju; R. Oven i Furije. Pedagoški pogledi K. Marksa, F. Engelsa i Lenjina.

Savremene pedagoške tendencije u Evropi. Savremena pedagoška kretanja van evropskih zemalja.

III Cilj i zadaci vaspitanja (16)

Neophodnost poznavanja ličnosti vaspitanika. Osnovni činioci razvitka ličnosti. Cilj vaspitanja. Zadaci vaspitanja. Determinante cilja i zadataka vaspitanja. Cilj vaspitanja u savremenom društvu.

Pojam i zadaci intelektualnog, moralnog, estetskog i fizičkog vaspitanja. Sadržaji obrazovno-vaspitnog procesa. Opšti pedagoški principi, metode i sredstva vaspitanja.

IV Slobodno vreme (7)

Pojmovno određenje slobodnog vremena kao pedagoške kategorije u školi. Funkcija slobodnog vremena: odmor, razonoda i razvoj ličnosti; specifičnost programiranja slobodnog vremena u školi. Potrebe učenika i slobodno vreme. Ispitivanje interesovanja učenika za sadržaje aktivnosti u slobodnom vremenu. Organizacija slobodnih aktivnosti učenika u školi.

V Sistem vaspitanja i obrazovanja u Jugoslaviji (10)

Razvoj sistema školstva u Jugoslaviji. Predškolsko vaspitanje. Osnovno vaspitanje i obrazovanje. Srednje obrazovanje i vaspitanje. Više i visoko obrazovanje. Specijalno vaspitanje i obrazovanje. Obrazovanje odraslih. Vanškolski činioci vaspitanja i obrazovanja.

VI Nastavnik i vaspitač (3)

Izbor i obrazovanje pedagoškog kadra. Odlike poziva nastavnika i vaspitača. Ličnost nastavnika i vaspitača.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

U koncipiranju programa uzete su u obzir sledeće činjenice: da se radi o programu fakultativnog predmeta u okviru kojeg učenici prvi put sistematski izučavaju pedagoške pojave, pojmove i kategorije; da je to program koji predstavlja osnovu da se učenici upoznaju sa ulogom i značajem nastavničkog poziva.

Ovaj program je koncipiran tako da uvodi učenike u pedagošku problematiku, etape razvoja pedagoških teorija i zakonitosti pedagoških pojava. Nastojalo se, koliko je to god bilo moguće, da program sadrži ne samo osnovne i opšte pedagoške činjenice nego i da bude aktuelan. Značajna pažnja je posvećena pojmu, prirodi i karakteristikama vaspitanja, zatim, nastanku, razvoju i savremenom stanju pedagoške nauke kao i osnovnim metodološkim problemima vaspitanja i pedagogije.

Pitanjima sistema obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji obuhvaćena su sva osnovna pitanja kako sistema u celini tako i svakog njegovog strukturalnog dela. U program je ugrađena i posebna tematska celina slobodno vreme kao pedagoška kategorija. Program se završava osvrtom na poziv nastavnika i vaspitača, na osobenosti i privlačnosti tog poziva.

Program je podeljen na šest programskih celina. Kriterijumi podele su ne samo sadržinski (da se obezbedi postupak i logičnost u obradi osnovnih i opštih pedagoških kategorija), nego i metodički (da se progresivno smanjuje udeo reproduktivnih a povećava udeo produktivnih aktivnosti učenika). U okviru svake programske celine navodi se više posebnih sadržinskih komponenti koje ne treba uvek identifikovati kao nastavne jedinice. Nastavnik može da, u skladu sa znanjem i interesovanjem učenika, odredi koje sadržinske komponente čine nastavnu jedinicu. Za realizaciju pojedinih programskih celina naznačen je orijentacioni broj časova, s tim da se ostavlja nastavniku da u neposrednom planiranju može, u zavisnosti od toga kako učenici usvajaju pojedine sadržaje, odstupiti od tog broja (najviše za 10 odsto u okviru jedne programske celine).

Primenom savremenih metoda i oblika rada u nastavi, učenike treba osposobiti za uspešno vođenje razgovora i za diskusiju o svim aktuelnim pedagoškim problemima i pitanjima vaspitanja i obrazovanja predviđenim programom. Učenike treba navikavati na korišćenje pedagoške literature, uočavanje pravih problema i postavljanje smišljenih pitanja.

Za uspešnije ostvarivanje cilja i zadataka ovog programa neophodno je organizovati i raznovrsne vannastavne oblike rada: pedagoške sekcije, tribine i debatne grupe, u kojima će učenici efikasnije ispoljavati interesovanje, samoinicijativu i sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja pri razmatranju određene pedagoške problematike.

RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave iz psihologije je usvajanje znanja koja omogućavaju učenicima da shvate biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života i doprinose formiranju naučnog pogleda na svet, na čoveka i njegovo individualno i društveno ponašanje.

Zadaci fakultativne nastave ovog predmeta su da učenici:

- uvide razvojnost psiholoških pojava;

- shvate prirodu razvojnih promena;

- steknu osnovna znanja o činiocima koji određuju psihički razvoj, o teorijama psihološkog razvoja;

- upoznaju osnovne psihološke karakteristike pojedinih perioda razvoja;

- sagledaju razlike u pogledu brzine, sklopa i dometa razvoja pojedinaca i ljudskih grupa;

- sagledaju razlike u pogledu mišljenja, osećanja i doživljavanja pripadnika različitih uzrasnih grupa;

- razviju veštinu da se sporazumevaju sa pripadnicima različitih uzrasnih, kulturnih i socijalnih grupa kao i sa pojedincima koji u razvoju odstupaju od modalnih vrednosti.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OPŠTI PROBLEMI PSIHIČKOG RAZVOJA (14)

1. Pojam razvoja i razvojne promene, razvojne i nerazvojne (ciklične i sl.) razvojne i patološke promene, razvojne i degenerativne promene.

2. Detinjstvo - odraslo doba: razlike (kvantitativne, kvalitativne), uloga nezrelih formi i perioda sazrevanja, detinjstvo kod različitih bioloških vrsta (sličnosti i razlike), osobenosti čovekovog detinjstva. Sećanja iz detinjstva i infantilna amnezija.

Demonstracija: slike mladunčadi i odraslih pripadnika različitih vrsta.

Vežba: Evociranje najranijih sećanja iz detinjstva kod učenika ili analiza najranijih sećanja u memoarskim književnim delima.

3. Varijacije u razvoju: individualne i prosečne krivulje razvoja: razlike u pogledu brzine, sklopa i dometa razvoja - pojam norme razvoja i njegova relativnost.

Ontogenetske varijacije, razlike između pojedinih uzrasta i razvojnih perioda. Istorijske razlike u pogledu psihičkih funkcija i ponašanja. Socijalne razlike (psihološke razlike među pripadnicima

različitih socijalnih grupa). Međukulturne razlike (razlike među pripadnicima različitih kultura). Individualne razlike.

Demonstracija: fotografije fizičkog izgleda pripadnika različitih ljudskih grupa.

Vežba: analiza socijalnih, kulturnih ili istorijskih razlika u pogledu ponašanja (na osnovu filmova, opisa u književnim delima, opisa iz dokumentarističke literature, opisa iz naučnih istraživanja) - po izboru nastavnika i učenika.

Grupna diskusija: Normalne (individualne i grupne razlike i patologija (razlikovanje drugačijeg od nenormalnog i inferiornog).

4. Osnovne metode izučavanja psihičkog razvoja.

Longitudinalna i transverzalna metoda. Istorija slučaja. Biografska metoda i metoda priče o svom životu. Komparativno proučavanje pripadnika različitih bioloških vrsta i različitih kultura. Ekologija ljudskog razvoja.

Vežbe: uporedni ekološki opis dveju sredina (selo, grad, stari grad - novi grad, različita sredina u kojima žive deca, jasle, vrtići, škole, domovi za decu, bolnice, dečja igrališta itd.) - po izboru nastavnika i učenika.

5. Činioci psihičkog razvoja.

Biološki činioci: genetički, organski, genetika razvoja.

Genetika ponašanja psihičke osobine sa različitim stepenom genetičke determinacije. Učenje o somatskim tipovima. Genetički određene razlike u brzini individualnog razvoja.

Ilustracija: Daunov sindrom (genetičko određenje, fizički izgled, mentalni razvoj).

Socijalni činioci: makro i mikro socijalni činioci. Društveni sistem, klasno-slojna pripadnost, društvene institucije, značaj različitih socijalnih grupa. Socijalna interakcija i komunikacija u malim grupama (porodica, grupe vršnjaka). Društvene institucije za decu kao okvir psihičkog razvoja.

Ilustracija: opis razlika u društvenim uslovima gradske i seoske sredine kod nas i njihov uticaj na psihički razvoj. (Alternativno: prikaz nekog psihološkog istraživanja u kome se pokazuju razlike u razvoju pripadnika različitih socijalno-ekonomskih grupa).

Kulturni činioci: kulturni sistem, sistemi znanja, uverenja i vrednosti: tradicije i običaji, kulturne norme, različiti stilovi života: kulturne tvorevine (jezik, umetnost, nauka, religija).

Diskusija: odnos kulture i psihičkog razvoja (na osnovu referata koje pripremaju učenici o pojedinim delovima po ličnom izboru: na primer: M. Mid: "Odrastanje na Samon", Levi Štros "Divlja misao", dela Froma itd.).

Interakcija činilaca: neodvojivost socijalnih i kulturnih činilaca interakcije socijalno-kulturnih i bioloških činilaca.

Aktivnost jedinke kao činilac razvoja. Protivrečnosti između jedinke i okoline, kognitivni konflikt, socijalno-kognitivni konflikt. Razni oblici konflikta unutar jedinke kao pokretač razvoja. Neravnoteža, uravnotežavanje i autoregulacija.

Ilustracija: Pijažeovo shvatanje neravnoteže, opis nekoliko oblika neravnoteže i njihov značaj za mentalni razvoj.

6. Teorija psihičkog razvoja.

Nativizam - empirizam, biheoviorizam organizmičke teorije. Psihoanalitička teorija, neopsihoanalitičke teorije. Kulturalističke teorije.

7. Periodizacija psihičkog razvoja.

Problem izdvajanja perioda razvoja kontinuirani i skokovit razvoj, kvalitativne i kvantitativne promene, univerzalnost periodizacije: da ili ne.

Merila periodizacije: biološka, socijalno-kulturna, psihološka, pedagoška i njihove kombinacije.

Periodizacija celokupnog razvoja ili periodizacija razvoja pojedinih funkcija.

Kritički (prelazni) i stabilni periodi razvoja, pojam razvojne krize, značaj kritičkih i stabilnih perioda. Pregled pojedinih periodizacija.

Ilustracija: analiza Eriksonovih osam faza životnog ciklusa.

B. OSNOVNE PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE POJEDINIH RAZVOJNIH PERIODA

1. Rano detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice ranog detinjstva.

Biološke karakteristike: Novorođenče i njegova relativna kompentencija (motoričke, perceptivne, socijalne). Odojče i njegove osnovne karakteristike. Organsko sazrevanje i promene ponašanja.

Socijalni status odojčeta, deteta ranog uzrasta: nezrelost i socijalno-kulturni obrasci odnosa prema njoj: porodično i institucionalno i podizanje male dece.

Psihološka karakteristika. Ubrzan razvoj. Socijalizacija deteta. Razvoj motoričkih, saznajnih, afektivnih i socijalnih sposobnosti. Uspostavljanje efektivne vezanosti, njen razvoj razvoj samostalnosti i početak formiranja ličnog identiteta.

Poremećaji i razvojni rizici: zaostajanje u razvoju. Mentalna zaostalost, infantilni autizam, posledica afektivnog lišavanja i socijalne izolacije.

Vežba: analiza umetničkih tekstova o afektivnoj vezanosti i afektivnom lišavanju (bajke, legende i sl.) ili posmatranje socijalne interakcije i komunikacije male dece ili prikazivanja slučaja infantilnog autizma - po izboru.

2. Predškolsko detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice ovog perioda.

Biološke karakteristike; organsko sazrevanje, sazrevanje nervnog sistema, različita brzina sazrevanja pojedinih sistema, osobenosti više nervne delatnosti.

Socijalni status, širenje socijalnog okruženja deteta, ulazak u grupe vršnjaka, izlazak iz porodice, uključivanje u predškolske ustanove.

Psihološke karakteristike. Proces socijalizacije. Usvajanje socijalnih uloga, uloga pola, razvoj moralnosti, vrednosti i kulturnih normi. Intenzivan razvoj saznajnih funkcija (mišljenja, govora) i

sticanje značajnih socijalnih kompetencija. Predoperacionalno mišljenje. Dalji razvoj samosvesti, ličnog identiteta. Igra kao vodeći oblik aktivnosti deteta.

Poremećaji i razvojni rizici: minimalna oštećenja mozga, dečja šizofrenija, fobije i strahovi, efekti socijalno-kulturne deprivacije.

Grupna diskusija: Predškolska deca i odrasli - kvalitativne ili kvantitativne razlike? (tj. diskusija o razlikama u mišljenju i doživljavanju između dece i odraslih).

3. Školsko detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice školskog detinjstva.

Biološke promene: telesni razvoj, promene pri prelasku sa predškolskog uzrasta, dozrevanje viših moždanih struktura.

Socijalni status: krupne promene u socijalnom položaju deteta sa polaskom u školu, uključivanje u socijalne institucije, i prihvatanje socijalnih obaveza i školskog učenja kao oblika rada.

Psihološke karakteristike. Razvoj operacionalnog i logičkog mišljenja, usvajanje sistema znanja i kulture, izgradnja pojmovnih sistema. Socijalizacija deteta u porodici, u vršnjačkoj grupi i posebno u školi kao socijalnoj instituciji. Razvoj moralnosti i drugih socijalnih normi, razvoj samosaznanja, identiteta.

Poremećaji i razvojni rizici: nesposobnost za učenje, strah od škole (škola fobija), poremećaji ponašanja.

Vežbe: Detetova percepcija škole i nastavnika ispitivanja i diskusija.

Analiza uzoraka spomenara: leksikona i diskusija o psihološkim potrebama dece.

4. Period adolescencije (11)

Uzrasne i psihološke granice adolescencije.

Biološke promene: proces osamostaljivanja, uključivanja u šire socijalne grupe adolescent i profesija.

Psihološke karakteristike. Novine u saznajnom razvoju: promene u afektivnoj sferi. Promene socijalnih odnosa sa odraslima. Vršnjačke grupe i njihova uloga. Odnos među polovima. Potraga za identitetom i integritetom ličnosti.

Poremećaji u razvoju i rizici: adolescentna kriza i poremećaji ponašanja, adolescentna šizofrenija, depresija, delikvencija.

Vežbe: Sukob generacija: diskusija učenika sa nastavnicima sa igranjem uloga i obrtanjem uloga (teme za diskusiju: odevanje učenika, odnos prema školi, muzički ukusi mladih, disciplinski prekršaji, odnos među polovima i sl. - po izboru učenika i nastavnika).

5. Odraslo doba (9)

Uzrasne i psihološke granice, period rane odraslosti, period pozne odraslosti.

Biološki status: odsustvo krupnijih organskih promena, stanje zdravlja: problemi menopauze i klimakterijuma u periodu pozne zrelosti.

Socijalni status: društvene i profesionalne uloge. Odnos prema društvu (prihvatanje odgovornosti, konformizam, povlačenje).

Psihološke karakteristike. Razvojne promene u psihičkim funkcijama u odraslom dobu. Razlike u krivuljama razvoja različitih funkcija (funkcije koje se razvijaju, koje stagniraju i koje počinju da opadaju). Formiranje porodice i roditeljstva, socijalizacija socijalizatora (zbog povratnog dejstva dece). Profesionalno ponašanje i kreativnost. Pravljenje životnog bilansa, identitet i samosvest odraslog.

Poremećaji i rizici: životne krize (konflikti u profesiji i u socijalnoj grupi, krize porodičnih odnosa, razvodi, krize odnosa sa decom), konformizam ili izolacija: problemi prevremenog starenja.

Vežbe:

1) Kako adolescenti opažaju odrasle - ispitivanje i diskusija.

2) Sukobi roditelja i dece: ko je u pravu? (Grupna diskusija povodom nekog aktuelnog sukoba između roditelja i dece).

6. Period starenja (9)

Uzrasne i psihološke granice, individualne i socijalno-kulturne razlike u definisanju starosti.

Biološki status: početak i tok degenerativnih promena, genetičke i sredinske determinante stvaranja, velike individualne razlike u brzini starenja.

Socijalni status: povlačenje iz aktivnog profesionalnog života i posledice, promene, u porodici i socijalna izolacija starih, različiti socijalno-kulturni obrasci odnosa prema starim osobama.

Psihološke karakteristike: Opadanje nekih funkcija usled degenerativnih organskih promena i predohrana tog opadanja. Razlika u brzini promena pojedinih psihičkih funkcija. Socijalni odnosi i psihološke potrebe starih. Lični integritet naspram životnog razočarenja. Smisao života i odnos prema smrti.

Poremećaji i rizici: degenerativne promene psihičkih funkcija, senilnost i senilna demencija, staračke psihoze.

Vežba: Poseta domu penzionera i diskusija o psihičkim potrebama starih. Alternativno: akcija pomoći starim osobama sa potonjim analizama.

Završne vežbe: Diskusija o prikazu životnog ciklusa u književnosti (na osnovu referata koje pripremaju učenici o pojedinim književnim delima u kojima je prikazan neki period života). Razlike i sličnosti u prikazu karakteristika svakog životnog perioda u književnosti i psihologiji.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Pri koncipiranju nastave ovog predmeta nastojalo se da se osnovne didaktičko-metodičke zamisli ugrade u sam program jer je to najbolja garancija da će se one i ostvariti, jer se tako povećava stepen njihove obaveznosti, a s druge strane, sadržaji i načini realizacije nastave su organski povezani. Stoga će se ovde samo eksplicirati psihološka i didaktičko-metodička načela na kojima je program zasnovan.

Prva karakteristika didaktičko-metodičke zamisli jeste nastojanje da se usvajanje ovog gradiva što čvršće poveže sa znanjima koje učenici stiču u drugim predmetima. Najpre, ovaj program je

pravljen tako da se oslanja na sadržaje programa psihologije koji mu prethodi i koji sadrži elemente opšte psihologije i psihologije ličnosti. Pored toga, povezivanje i sa programom sociologije. Druga i izuzetno važna spona ostvarena je sa programom iz književnosti. Pošto se dobar deo književnosti odnosi upravo na probleme različitih životnih doba (npr. dela koja se i po naslovu odnose na detinjstvo, mladost itd.) čini se vrlo plodnim da se naučna saznanja o promenama tokom životnog ciklusa, koja sadrži razvojna psihologija, što čvršće povežu sa umetnički oblikovanim prikazom tih istih pojava. I najzad, ali možda najznačajnije, u okviru ponuđenih vežbi pokušano je da se učenje razvoja psihologije poveže sa životnim iskustvom samih učenika: sa njihovim svežim sećanjem na sopstveno odrastanje, a ličnim iskustvima stečenim u životnoj interakciji sa pripadnicima drugih uzrasnih grupa (sa starijim od sebe kao što su roditelji, nastavnici ali i sa mlađim od sebe).

Druga oslona tačka didaktičko-metodičke zamisli ovog predmeta čine nastojanja da se primene oblici aktivnog učenja ali primereni uzrastu. Zbog toga je na odgovarajućim mestima u programu predviđeno oslanjanje na očigledna sredstva (ilustracije u vidu fotografija ili shematskih prikaza, demonstracije pojava), zajednička razvojno-psihološka analiza književnih dela, vežbe samoanalize, poseta društvenim ustanovama za pripadnike različitih uzrasta (od jasala do domova penzionera), analiza sopstvenih razvojno-psiholoških problema (npr. diskusija o sukobu generacija), mala pilotska istraživanja, grupne diskusije itd.

Stepen aktivnosti učenika može se povećati i time što je u programu predviđena i mogućnost odabiranja sadržaja za obradu. Odluku o tome donosi nastavnik (vodeći računa o specifičnosti škole i generacije učenika i o mogućnostima) ili učenici na osnovu sopstvene zainteresovanosti i aktuelnosti sadržaja ili u dogovoru učenici i nastavnik. Program je tako koncipiran da omogućava i priličnu diferencijaciju rada: podela uloga učenika pri izvođenju vežbi, grupnih diskusija, i terenskih istraživanja. On daje mogućnost da se učenicima koji se posebno ističu povere veće, složenije i samostalnije uloge.

ETIKA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave etike je da učenici upoznaju osnovne sadržaje etike i probleme morala.

Zadaci fakultativne nastave ovog predmeta su da učenici:

- upoznaju mesto moralnog fenomena u svetu i osnove moralnosti;

- upoznaju osnovne moralne norme i etičke kategorije dobra i vrline sadržanim u hrišćanskom moralu i učenjima najpoznatijih filozofa.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OSNOVNI ETIČKI POJMOVI I PROBLEMI

I Definicija etike (3)

1. Odnos etike i morala

2. Dobro i vrlina kao osnovne etičke kategorije

3. Dobro uopšte i moralno dobro

4. Moral i pojedinac; moralnost i praktična životna mudrost

5. Uže i šire određenje dobra i zla

II Zadaci etike (2)

1. Problemi definisanja dobra i vrline

2. Teorijski normativni pristup i pravci u etici

3. Empirijska i normativna etika

4. Naučni status etike

III Osnove moralnosti (2)

1. Svest i znanje

2. Osećanje

3. Volja

4. Individua, individualnosti i ličnost

IV O pojmu slobode (2)

1. Sloboda kao uslov i osnov morala

2. Sloboda volje i odgovornosti

3. Sadržinsko određenje slobode

4. Oblici sloboda

V Norme (2)

1. Pojam norme i njene antropološke pretpostavke

2. Odnos normi i zakona

3. Norme i prirodni zakon

4. Vrste normi

VI Moralne norme i običaji (2)

1. Običaj i moral

2. Karakteristike običaja

3. Vrste običaja

VII Moralne i pravne norme (2)

1. Pojam i uloga prava

2. Odnos pravne i moralne norme, prava i morala

3. Odnos prava, slobode i dužnosti

4. Pravo i jednakost

VIII Vrste morala (3)

1. Problemi zasnivanja morala

2. Validnost moralnih normi i mogućnosti slobode i odgovornosti

3. Moralni stavovi i njihova validnost: empirijsko i normativno

4. Oblici morala

B. FILOZOFSKO NORMATIVNA ETIKA

I Uvod (2)

1. Opšta podela pravaca filozofsko normativne etike

2. Glavno izvorište evropske filozofske etike (Sokrat)

II Etička shvatanja u Grčkoj filozofiji (12)

1. Učenje o znanju kao vrhovnom dobru i vrlini

2. Klinički princip prirodnog života

3. Platonova etika harmonije

- učenje o pravednosti,

- učenje o vrlini kao harmoniji lepote, istine i dobra

4. Aristotelovo učenje o vrlini kao srednjoj meri

- učenje o najvišem dobru

- vrlina, sreća i zadovoljstvo

- odredba vrline

5. Stoički princip "života u skladu s prirodom"

6. Epikurov princip nepomućenosti duše

- učenje o ataraksiji (borba protiv straha od bogova i od smrti)

III Hrišćanska etika (12)

1. Odnos morala i religije

2. Određenje religije hrišćanstva

3. Istorijski odnos morala i religije

4. Logičko-ontološka teza teologa o moralu

5. Avgustinovo shvatanje dobra - ljubav kao vrlina

IV Etički pravci u novom dobu (4)

1. Racionalni egoizam

2. Etika francuskih materijalista XVIII veka

3. Spinozin etički racionalizam

4. Engleski utilitarizam

V Etika nemačkih klasičnih idealista (6)

1. Kantova kritika praktičnog uma

- etika dužnosti

- kategorički imperativ

- učenje o autonomiji i slobodi volje

- odnos moralnog zakona i slobode

2. Fihteovo shvatanje slobode

3. Šelingovo shvatanje jedinstva lepote, istine i dobra

4. Hegelova filozofija prava, istorije i morala

VI Savremena etička shvatanja (16)

1. Šopenhauerova pesimistička etika

2. Naturalističko-evolucionistička etika

3. Ničeov imoralizam

4. Novija aprioristička i intunicionistička etika

- Brentanov kriterijum evidentnosti

- hijerarhija vrednosti po fenomenološkoj etici

- kriterijum dobrog po Šeleru i Hatmanu

5. Marksistička etika

- odnos marksizma i etike

- opšti pojam otuđenja (alijenacije)

- oblici i vrste otuđenja

- putevi za prevazilaženje otuđenja

- shvatanje totalnog čoveka

6. Egzistencijalizam

- Kerkegorovo shvatanje etapa na životnom putu

- Hajdegorove odredbe ljudske egzistencije

- Sartrovo shvatanje slobode

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Etika je u okviru fakultativnih predmeta data kao posebna filozofska disciplina koja treba da omogući učenicima da upoznaju osnovne sadržaje etike i probleme morala. Sadržaji programa su podeljeni u dva dela u okviru koje su date tematske celine. Prvi deo programa ima teorijski pristup i obuhvata osnovne etičke pojmove i probleme, dok su u drugom delu hronološki i istorijski izložena pojedina učenja.

U teorijskom delu potrebno je uspostaviti odnos etike prema običaju, pravu i moralu. Na poznatim primerima treba pokazati učenicima da se moral (kao skup pravila kojima se reguliše ponašanje ljudi u zajednici) određuje vrednostima prostorno i vremenski ograničenim. Na primerima sukoba moralnih vrednosti - seoskih i gradskih sredina, različitih verskih zajednica klasnih, rasnih, nacionalnih, starosnih i drugih razlika - pokazati različite vrednosti dobra, vrline, kao i to da se isto ponašanje može odrediti kao moralno, nemoralno, amoralno ili imoralno.

U uvodnom delu posebno obraditi shvatanje slobode kao uslov i osnov morala. Kod sadržinskog određenja slobode i oblika slobode treba naglasiti kvalitet ljudskih sloboda i ukazati na odgovornost.

Polazeći od stava da se "sloboda ne daje već zadaje" ukazati na određenje čoveka i osnova moralnosti.

Pri definisanju normi treba voditi računa o svim vrstama normi u domenu prava, morala i običaja i analizirati odnose normi i zakona, prava i morala, slobode, dužnosti i odgovornosti.

Tematsku celinu filozofsko normativna etika treba obrađivati istorijski, počev od Sokrata, kao glavnog izvorišta evropske filozofske etike, pa preko različitih učenja o dobru i vrlini, označiti pravce u etici.

Istorijsko važenje etičkih učenja treba objasniti počev od Platonove etike harmonije i učenja o pravednosti, Aristotelovog učenja o vrlinama, kao srednjoj meri, i stoičkog principa života u skladu sa prirodom do istorijskog odnosa morala i religije, čemu treba posvetiti posebnu pažnju.

Hrišćansku etiku uzeti kao osnovu za razumevanje kasnijih etičkih pravaca u filozofiji i ljudskoj kulturi i civilizaciji uopšte. U okviru tematske celine etika nemačkih idealista treba naglasiti Kantovu etiku dužnosti i Fihreovo shvatanje slobode.

Savremena etička shvatanja treba prikazati u kontekstu filozofskih pravaca i njihovog međusobnog dijaloga (odnos marksizma i etike ili egzistencijalizam i marksizma i hrišćanstva).

SCENSKA UMETNOST

Cilj i zadaci

Cilj nastave scenske umetnosti je da učenike osposobi za primenu stečenih znanja u organizovanju scenskih igara i radnji.

Zadaci fakultativne nastave scenske umetnosti su da učenici:

- stiču znanja o najvažnijim epohama u istoriji pozorišta i drame;

- stiču znanja o osnovnim elementima glume, metode istraživanja i korišćenja igre i radnje.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Istorija drame i pozorišta (20)

Pojam pozorišta i drame.

Predstava i tekst.

Pozorište stare Grčke.

Pozorište starog Rima.

Pozorište srednjeg veka.

Renesansno pozorište.

Francuski teatar i pozorište XVIII veka.

Pozorište romantizma.

Građansko pozorište XIX veka.

Avangardno pozorište.

Savremeno pozorište u svetu.

Pozorište u Jugoslaviji.

II Organizacija pozorišne delatnosti (16)

Pozorište, organizacija rada i poslova.

Scenska tehnika.

Profesionalno pozorište.

Amatersko pozorište.

Institucionalno i neinstitucionalno pozorište.

Repertoarsko i producentsko pozorište.

Putujuće i stalno pozorište.

Pozorište za decu i pozorište za odrasle.

III Osnovi režije i glume (34)

Igra i zbilja.

Igra i pozorišna igra.

Participacija, simbolizacija, promena identiteta, maska.

Igra i scena.

Igre za decu.

Stvaranje lika (scenske probe).

Kompozicija uloge.

Predstava.

Igranje lika.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Program ovog predmeta omogućava učenicima da steknu znanja iz istorije drame i pozorišta koje će doprineti obogaćivanju njihove kulture i shvatanju osnovnih estetskih vrednosti pozorišnih umetnosti. Uvodne tematske oblasti treba da omoguće učenicima pojmovno određenje pozorišta, drame, predstave i igre. Kroz istorijsko sagledavanje razvoja tih pojmova učenici treba da shvate da su određene estetske vrednosti bile prisutne u svim epohama i da se zavisno od trenda vremena, razvoj drame, igre i pozorišta odvijao u afirmaciji nekog od estetskih načela (lepo-ružno, komično-tragično, uzvišeno-trivijalno). Epohe umetnosti treba prikazati u korelaciji sa znanjima učenika koja su se stekla u drugim predmetima. Da bi se izbegao istoricizam, u toku obrade pozorišta stare Grčke, Rima, srednjeg veka i ostalih pozorišta koja su prethodila avangardnom i savremenom pozorištu, treba ukazati samo na one karakteristike i estetske vrednosti ranijih epoha koje čine suštinsku vrednost scenske umetnosti.

Upoznavanje učenika sa organizacijom pozorišne delatnosti treba da se postigne osnovni cilj nastave ovog predmeta, da se učenici osposobe za primenu stečenih znanja u organizovanju scenskih igara i radnji. Uočavanjem osnovnih karakteristika i vrednosti scenskih tehnika i određenih vrsta pozorišta i načina njihovog organizovanja učenici će se osposobiti za organizovanje jednostavnijih pozorišnih delatnosti.

Ovi sadržaji, takođe, omogućuju sticanje znanja i veštine iz osnova režije i glume. Sa više naglasaka na praktičnu primenu znanja, koristeći se znanjima stečenim u programima psihologije i drugih predmeta, planirana 34 časa za ostvarivanje navedenih zadataka treba rasporediti tako da se omogući sticanje veština u stvaranju i igranju lika i organizovanju pozorišnih igara.

Znanje iz ovog predmeta treba da posluži za uspešno ostvarivanje ostalih oblika obrazovno-vaspitnog rada, kulturno-umetničkih i drugih aktivnosti učenika. U korelaciji sa muzičkom i likovnom kulturom, psihologijom, pedagogijom, istorijom, maternjim jezikom i književnošću i ostalim programima scenska umetnost će predstavljati predmet za koji će se učenici najčešće opredeljivati. Kroz dramsku, literarnu i druge sekcije učenici će već u toku školovanja primenjivati znanje stečeno u nastavi scenske umetnosti. Stoga, pri ocenjivanju vrednosti znanja učenika, treba uzimati u obzir i njihovu stvaralačku inicijativu ostvarenu u drugim oblicima kulturno-umetničkih aktivnosti.

DEMOGRAFIJA

Zadaci nastave demografije su da učenici:

- upoznaju teorijsku osnovu nauke o stanovništvu;

- uoče i shvate korelativne odnose između demografije i drugih nauka koje se bave proučavanjem stanovništva (geografija stanovništva, sociologija, ekonomske nauke, biologija, medicina, ekologija, psihologija, matematika i druge);

- shvate kompleksnost demografskog razvitka i pojedinih njegovih komponenti;

- upoznaju aktuelnu demografsku situaciju u svetu, Jugoslaviji i Srbiji.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OPŠTA DEMOGRAFIJA

Uvod (1)

I. Uvod u demografiju (8)

1. Definicija i predmet demografije: naziv nauke, savremeno shvatanje demografske nauke, ljudska populacija (prirodna i društvena svojstva) kao predmet demografije i pojam demografskog razvitka.

2. Razvoj demografije: demografija od postanka do danas; kratak osvrt na razvoj jugoslovenske demografije i demografija i druge nauke.

3. Podela demografije: teorijska demografija, demografska analiza, metodi i modeli, primenjena i posebna demografija.

4. Teorije o stanovništvu: shvatanje o međuzavisnosti razvoja stanovništva, stepena društveno-ekonomskog razvitka i prirodnih uslova i izvora; ideja o populacionom optimumu, merkantilisti i fiziokrati o stanovništvu, Maltusova teorija i teorija demografske tranzicije.

5. Izvori podataka o stanovništvu: popisi stanovništva, demografska statistika, registri stanovništva, evidencija državnih organa i drugi.

II. Prirodno kretanje stanovništva (11)

1. Plodnost stanovništva: pojam plodnosti stanovništva i faktori plodnosti - biološki, društveni i socio-psihološki.

2. Mere plodnosti stanovništva: stope nataliteta; Stope fertiliteta i stope reprodukcije.

3. Smrtnost stanovništva: uticaj društvenih činilaca na smrtnost stanovništva, mere smrtnosti stanovništva - opšta i specifične stope mortaliteta.

4. Prirodni priraštaj stanovništva: osnovne faze u razvoju prirodnog priraštaja, stopa prirodnog priraštaja.

5. Sklapanje i razvod braka: značaj ispitivanja sklapanja i razvoda brakova i bračnog stanja stanovništva u demografiji, opšte stope nupcijaliteta i divorcijaliteta.

- Vežbe: Izračunavanje stope nataliteta, fertaliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja stanovništva Jugoslavije i pojedinih njenih delova.

III. Preseljavanje stanovništva (6)

1. Osnovni pojmovi o migracijama: migrant, emigrant i imigrant, kratak istorijski pregled velikih migracionih kretanja, uzroci i demografske posledice preseljavanja stanovništva.

2. Podela migracija: unutrašnje i spoljne migracije, podela migracija prema kriterijumu distance i vremena i druge; mere migracija - stope imigracije i emigracije, bruto i neto stopa migracije, migracioni saldo.

- Vežbe: Izračunavanje veličine migracija: apsolutni saldo preseljavanja (pozitivan, negativan i uravnotežen), stopa doseljavanja i iseljavanja na primerima iz naše zemlje.

IV. Porast i teritorijalni razmeštaj stanovništva (3)

1. Karakteristike porasta stanovništva: apsolutni porast i stopa porasta stanovništva i regionalne razlike (razvijene i nerazvijene zemlje) u svetu i Jugoslaviji.

2. Teritorijalni razmeštaj stanovništva: uticaj geografskih uslova, istorijskih, ekonomskih i političkih promena na gustinu naseljenosti.

V. Strukture stanovništva (3)

1. Biološke strukture stanovništva: polna i starosna struktura stanovništva, tipovi starosne strukture - progresivni, stacionirani i regresivni tip.

2. Društvene strukture stanovništva: ekonomska, obrazovna i etnička struktura stanovništva.

VI. Porodica i domaćinstva (3)

1. Porodice: osnovne biološko-sociološke zajednice, veličina porodice; funkcije porodice, podela porodice - dvogeneracijske i višegeneracijske, potpune i nepotpune porodice.

2. Domaćinstva: pojam i glavna demografska obeležja (veličina domaćinstva, porodični sastav i ekonomsko-socijalna obeležja).

VII. Projekcije stanovništva (3)

1. Matematičke i analitičke metode: primena u izračunavanju ukupnog stanovništva i domaćinstva u budućem periodu.

- Vežbe: Projekcija stanovništva i domaćinstva matematičkim metodama na primerima iz pojedinih delova Jugoslavije.

VIII. Populaciona politika (5)

1. Pojam i ciljevi populacione politike: definicija i smisao sprovođenja populacione politike.

2. Tipovi populacionih politika: ekspanzivna, restriktivna, redistributivna i eugenična populaciona politika.

3. Međunarodni aspekti populacione politike: nastojanja da se populaciona politika uvede u svetskim i jugoslovenskim okvirima.

B. STANOVNIŠTVO SRBIJE

IX. Demografska situacija u Srbiji (25)

1. Kretanje broja stanovnika i gustine naseljenosti: pokazatelji promena u ukupnom broju stanovnika i gustini naseljenosti, zone depopulacije i koncentracije stanovništva.

- Vežbe: Izrada pregledne karte promena u gustini naseljenosti za pojedine regionalne celine Srbije.

2. Polna i starosna struktura: opšte karakteristike i demografski proces starenja.

- Vežbe: Izrada starosnih piramida stanovništva Srbije - Vojvodine, centralnog dela i Kosova.

3. Prirodno kretanje stanovništva: opšte karakteristike nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja stanovništva sa posebnim osvrtom na tipove obnavljanja stanovništva.

4. Niskonatalitetna i visokonatalitetna područja; geografski razmeštaj s osvrtom na različite etničke, religijske, socijalne i ekonomske uslove.

5. Tipovi migracija stanovništva: glavni tipovi migracija, uzroci i posledice, obim i glavni pravci.

6. Unutrašnje migracije: osvrt na migracione struje značajne za formiranje sadašnje etničke strukture Srbije i međurepubličke migracije u Jugoslaviji.

- Vežbe: Izrada pregledne karte migracionih pravaca u Srbiji.

7. Ekonomska struktura stanovništva: opšta obeležja i demografske rezerve radne snage.

8. Obrazovna struktura stanovništva: opšte karakteristike i njen značaj u oblasti planiranja porodice.

9. Etnička struktura stanovništva: promene u narodnosnom sastavu stanovništva i ispoljene tendencije u teritorijalnoj etničkoj koncentraciji.

10. Demografski aspekti planiranja porodice: stavovi stanovništva o planiranju porodice u područjima ispod nivoa potrebnog za obnavljanje stanovništva, nivoa proste zamene stanovništva i visokonatalitetnim područjima.

11. Država i stanovništvo: intervencije države u oblasti planiranja demografskog razvitka, mere u prilog rešavanju populacionih problema Srbije.

Godišnja sistematizacija (2)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Program demografije obuhvata dva posebna dela: opštu demografiju (A) i demografske odlike Srbije (B) i ima ukupno devet tematskih celina.

Da bi se olakšao rad nastavnika, ali i da bi se ostvarila ravnomerna realizacija nastavnog programa i da bi se izbegle razlike u fondu časova za realizaciju pojedinih nastavnih tema i nastavnih jedinica, izvršena je artikulacija nastavnih tema i nastavnih jedinica. Sadržaji programa podeljeni su na tematske celine i za svaku je dat ukupan broj časova.

Uz to, svaka nastavna tema artikulisana je u precizno formulisane nastavne jedinice koje su označene rednim brojevima. Uz svaku nastavnu jedinicu navedeni su glavni naučni i vaspitni zahtevi, odnosno ključni sadržaji koje treba obraditi.

Program sadržaja i posebne časove vežbi (ukupno pet časova). Ovi časovi vezani su za obradu određenih nastavnih jedinica, tako da dolaze posle njihove obrade.

Časove vežbe (izračunavanje različitih stopa i izrada preglednih karata) treba da omogući učenicima primenu stečenih teorijskih demografskih znanja i slikovito ukažu na neke tendencije u demografskom razvitku Jugoslavije i posebno Srbije.

Ostvarivanje obrazovno-vaspitnih zadataka nastave demografije ne može se posmatrati izolovano od ostalih nastavnih predmeta. Da bi što potpunije ostvarila svoj cilj i zadatke, nastava demografije treba da obezbedi maksimalno moguću korelaciju sa srodnim nastavnim predmetima. O korelaciji posebno treba voditi računa sa nastavnim predmetima koji su označeni kao nosioci sadržaja o planiranju porodice i populacionoj politici (geografija, biologija, sociologija, filozofija).

GEOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj predmeta je da učenici steknu osnovna znanja o geološkim zbivanjima u Zemljinoj kori i Zemlji kao celini.

Zadaci fakultativne nastave geologije su da učenici:

- upoznaju unutrašnje i spoljašnje sile koje stvaraju i menjaju reljef Zemljine kore;

- upoznaju prirodne pojave koje se i danas zbivaju, kao i pojave koje neprekidno traju a koje ljudi ne osećaju;

- upoznaju razvoj Zemljine kore i sve promene kroz koje je ona prošla od svog postanka do danas;

- upoznaju sve uzroke i posledice delovanja tih promena na Zemljinu koru.

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod (2)

Predmet i sadržaj osnova geologije. Predmet proučavanja i mesto geologije u privredi, posebno u rudarstvu.

Planetarna geologija (2)

Sunčev sistem (jedinstvo evolucije, sastava i građe).

Hipoteza o postanku Sunčevog sistema i Zemlje.

Sastav i građa Zemlje (8)

Fizička svojstva Zemlje (geoid, gustina i pritisak, gravitacija, magnetizam, geotermski stupanj, agregatno stanje i diskontinuiteti u litosferi).

Hemijski sastav Zemlje.

Modeli građe Zemlje (geosfera, kontinentalna i okeanska kora).

Magmatizam Zemlje (10)

Intruzivni magmatizam - plutonizam (plutoniti krupnih razmera, pukotinsko-rasedne intruzije, međuslojne intruzije).

Efuzivni magnetizam - vulkanizam (postanak, izgled i klasifikacija vulkana, produkti vulkanskih aktivnosti, postvulkanske pojave, vulkanske oblasti sveta i Jugoslavije).

Magmatski procesi i orudnjenja.

Tektonika (14)

Vrste tektonskih pokreta i struktura u litosferi (geosinklinalne i platforme).

Epirogeni pokreti (transgresije i regresije).

Orogeni pokreti (položaj slojeva u litosferi, konkordancije i diskordancije, geološki kompas u proučavanju tektonskih struktura).

Tangencijalni pokret i nabori u litosferi (vrste i elementi nabora, sinklinalne i antiklinalne, pokrovi-navlake).

Radijalni pokreti i rasedi u litosferi (vrste i elementi raseda, rasedne strukture i značaj raseda u rudarstvu).

Glavne orogeneze u razvoju litosfere i tektonske strukture Jugoslavije.

Seizmologija (6)

Trusovi (uzroci pojavljivanja i vrste potresa).

Elementi trusa (hipocentar, epicentar, trusni talasi).

Jačina trusova i skale (merenja jačine intenziteta i magnitude trusova).

Trusne oblasti sveta i Jugoslavije.

Seizmologija u istraživanjima litosfere i mineralnih sirovina.

Metamorfizam (2)

Faktori preobražaja minerala i stena u litosferi.

Tipovi metamorfizma i sredine pojavljivanja.

Egzodinamika i litosfera (18)

Osnovni pojmovi egzodinamike (uslovi i uzroci delovanja).

Procesi razaranja (mehaničko i hemijsko razaranje stena).

Geološki rad vetra.

Geološki rad površinskih tekućih voda (procesi erozije, transporta i akumulacije u rekama, fluvio-glacijalni procesi, geološko-ekonomska vrednost aluvijona).

Podzemne vode (vodopropustljivost stena i formiranje izdani, vrste izdani, podzemne vode u rudarstvu).

Akumulacioni baseni (geološki rad močvara, jezera i mora).

Sedimentacioni procesi (sredine i uslovi sedimentacije, sloj i dijageneza).

Istorijski razvoj litosfere - stratiografija (8)

Pojam i značaj izučavanja istorijske geologije.

Fosili i facije u stratigrafiji.

Metode određivanja starosti stena (relativna i apsolutna starost).

Razvoj litosfere kroz geološke ere i periode (osnovne karakteristike razvoja u arhaiku, proterozoiku, paleozoiku, mezozoiku i kenozoiku).

Geohronologija stvaranja litosfere Jugoslavije.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Sadržaji programa ovog predmeta obuhvataju sledeće tematske celine: sastav i građa Zemlje, magmatizam Zemlje, tektoniku, seizmologiju, metamorfizam, egzodinamiku i litosferu i istorijski razvoj litosfere - stratigrafiju.

Sadržaji programa su dati po logičnom redosledu, prateći sve promene i zakonitosti od postanka Zemlje: upoznavanje sa fizičkim i hemijskim karakteristikama i građom Zemlje, zatim unutrašnjim procesima dinamike Zemlje i promenama i pojavama koje ti procesi izazivaju. Nakon toga slede tektonski pokreti i posledice delovanja tih pokreta, i na kraju procesi delovanja spoljašnjih sila, odnosno sve vrste erozija i geomorfološki oblici nastali kao posledice delovanja erozija.

Pri ostvarivanju pojedinih tematskih celina nastavnik mora da vodi računa o prethodnim znanjima učenika iz odgovarajuće oblasti i uspostaviti korelaciju sa programima fizike, hemije, geografije i drugih predmeta.

Od predviđenog broja časova, 30 odsto iskoristiti za obnavljanje i utvrđivanje gradiva, a 70 odsto za obradu novih sadržaja. Da bi učenici uočili pojave kao što su: sloj, podina, povlata, razne morfološke oblike nastale radom različitih erozija, treba koristiti kao nastavna sredstva slajdove i video kasete. U ostvarivanju programa nastavnik treba da koristi: skice, crteže, karte, profile, slajdove, geološki kompas i grafoskop.

GRČKI JEZIK

#31) Može se učiti u I i II, u II i III ili u III i IV razredu.

Prva godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

Druga godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

OPŠTA LINGVISTIKA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave opšte lingvistike je da učenici shvate stvarnu suštinu jezika, njegove potencijalne moći i njegovu važnost u spoznaji sveta.

Zadaci opšte lingvistike su da učenici:

- upoznaju osnovne jezičke univerzalije koje povezuju sve jezike sveta bez obzira na tipološke razlike koje postoje;

- shvate da je svaki jezik poseban sistem koji se može strukturalno opisati i da se razlikuju po površini a da u dubinskoj strukturi imaju zajedničke osnovne odlike;

- upoznaju metode koji omogućavaju uspostavljanje korespondencije između pojedinih jezika bez obzira na njihove razlike.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Lingvistika i njen predmet

Jezik i njegova funkcija

Jezik kao sredstvo komunikacije.

Društvena funkcija.

Kognitivna funkcija.

Estetska funkcija.

Jezički stilovi.

Tipovi jezika

Prirodni jezici - živi, izumrli, veštački (esperanto i dr.).

Ostali semiotski jezici.

Povezanost prirodnih i ostalih semiotskih jezika.

Osnovne tipološke razlike u skupu prirodnih jezika.

Osnovne jezičke univerzalije.

Kontrastivni pristup.

Jezički znak.

Tipovi jezičkih znakova.

Proizvoljnost i linearnost jezičkog znaka.

Fonetika. Predmet. Zadaci.

Govorni organi.

Glas - osnovna jedinica fonetike.

Akustički elementi glasa.

Podela i klasifikacija glasova.

Glasovni zakoni i njihova funkcija.

Pismo.

Odnos grafeme i foneme.

Osnovni tipovi pisma u svetskim jezicima: slikovno, hijeroglifsko (pojmovno), slogovno, fonološko, etimološko.

Fonologija. Predmet. Zadaci

Fonema - osnovna jedinica fonologije.

Fonema i alofon.

Fonološki distinktivni činioci i njihova funkcija.

Prozodija

Osnovni tipovi prozodijskih sistema.

Funkcija prozodijskih jedinica.

Gramatika. Predmet. Zadaci

Osnovne jedinice tradicionalne gramatike (vrste reči).

Osnovne jedinice strukturalne gramatike.

Morfema - semantička funkcija, gramatička funkcija.

Derivacione morfeme: afiksi i njihova podela.

Morfema i alomorf.

Tipovi morfema u svetskim jezicima.

Morfologija. Predmet. Zadaci

Imenske reči i njihove gramatičke odlike.

Glagolske reči.

Glagolski rod.

Glagolski vid.

Priloške reči.

Funkcionalne reči: zamenice, predlozi, veznici, rečce, partikule.

Sintaksa. Predmet. Zadaci

Povezanost sintakse i morfologije.

Osnovne jedinice sintakse.

Rečenica: podela.

Suština rečenične zavisnosti.

Analiza rečenice.

Tipovi rečenica u svetskim jezicima: indoevropska, ergativna posesivna, inkorporativna.

Sintagma: suština, podela.

Rečenica i tekst.

Tekst gramatika.

Osnovne osobine generativno-transformacione gramatike i njena primena.

Dubinska i površinska jezička struktura.

Jezička kompetencija i jezička aktivnost.

Semantika. Predmet. Zadaci

Semantika reči.

Semantika rečenica.

Leksika. Predmet. Zadaci

Reč.

Aktivna i pasivna leksika.

Polisemija.

Sinonimija.

Homonimija.

Mogućnosti ideološke interpretacije značenja reči.

Standardni jezik. Jezik književnog dela

Dijalekat.

Sociolekat.

Argo.

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA [32)]

[32)] Ostvarivanje programa neće biti ni približno podjednako ako se unapred nastavnici ne dogovore i upute na određenu metodologiju. Valja imati u vidu da su nastavnici obrazovani na raznim univerzitetima, ne svi u isto vreme. Zatim, da su u svojim studijama bili upućivani na različite metodološke orijentacije. Npr. mogu se dosta razlikovati stavovima u predavanjima iz opšte gramatike, fonologije, semantike.

Program iz opšte lingvistike je obiman, pa je zbog toga veoma važno već na početku predavanja imati jasnu koncepciju kako da se ostvari*. Pre svega, mora se tačno isplanirati vreme neophodno za svaku pojedinačnu jedinicu. Zatim, neophodno je sa stručne strane, naučne i metodske strane pripremiti unapred svaki deo programa, kao i za svaku jedinicu.

U programu su sve osnovne jedinice tačno naznačene. One same po sebi impliciraju i određenu metodološku orijentaciju. Međutim, jedinica samim svojim nazivom ne može automatski dati i odgovarajuća znanja nastavniku i odrediti metod nego se mora unapred pripremiti.

Jedan od zahteva programa opšte lingvistike u najvećem delu je empirijska zasnovanost. Ukoliko se bude polazilo od čiste teorije, a teorija ne bude ilustrovana primerima, biće isključen najbitniji parametar koji obezbeđuje razumevanje teorije.

Nastavnici opšte lingvistike su najčešće, a možda i svi, završili studije na odsecima za južnoslovenske jezike. Prema tome, upućeni su na empirijski materijal iz maternjeg jezika.

Međutim, za predavanje opšte lingvistike, osobito nekih jedinica, empirijski materijal samo iz jednog jezika je posve nedovoljan. Nije dovoljan materijal ni iz više jezika iste genetske grupe, kao, na primer, kada se govori o površinskoj rečeničnoj strukturi, o morfemi, o fonemi, o sociolektima, o univerzalijama.

1. Valjalo bi ostvariti, ukoliko je to moguće, tesnu saradnju nastavnika opšte lingvistike sa nastavnicima stranih jezika i jezicima drugih nacija i nacionalnosti koje žive u našoj zemlji. Nastavnici tih jezika mogu pomoći tako što će obezbediti pomoć u jezičkom materijalu i teorijski. Mogu, zatim, pomoći i literaturom na datim jezicima, ali i da se pojedini segmenti te literature prevedu.

2. Ostvarivanje programa iz opšte lingvistike je uglavnom zasnovano na jezičkom materijalu, na strukturnim i sistemskim osobinama pojedinih jezika. Krajnji cilj je uključivanje pojedinačnog u univerzalno, odnosno shvatanje jezika kao univerzalnog fenomena. Međutim, isključivanje jezika iz vanlingvističke stvarnosti sa gledišta opštelingvističke teorije jednostavno nije mogućno. Nemali broj jedinica programa zahteva povezivanje lingvističke i vanlingvističke stvarnosti, npr. jezički znak, društvena funkcija jezika, kognitivna funkcija, estetska funkcija, različiti semiotski jezici, akustički elementi glasa, semantika itd.

Većina informacija o povezanosti lingvističke i vanlingvističke stvarnosti se nalazi u delima iz lingvistike. Ponekad je, međutim, potrebno konsultovati i stručnjake drugih nauka, npr. filozofije, istorije, etnologije, sociologije. Razume se, konsultacije su potrebne ukoliko nastavnik nalazi da je samo lingvističko objašnjenje pojedinih fenomena nedovoljno.

Opšta lingvistika, po svojoj prirodi, zahteva neprekidnu misaonu aktivnost. Prema tome, samo i čisto interpretativni metod u ostvarivanju programa neće doneti prave rezultate. Veoma je važno uvek uključivati i kreativne činioce. Najveći deo jedinica programa zahteva određeni misaoni napor da se razume, da se funkcionalizuje. Lingvistika pomaže da se shvati stvarna suština jezika, njegove potencijalne moći i njegova važnost u spoznaji sveta. Otuda jezički znak nikako ne možemo odvojiti od onoga što se tim znakom označava. U stvari, određivanje potencijalne moći jezičkog znaka pokazuje ujedno i stupanj naših saznanja o onome što se znakom obeležava. Na ovom planu se najvećim delom i ostvaruje misaona aktivnost tokom izučavanja opšte lingvistike.

ŠPANSKI JEZIK KAO FAKULTATIVNI PREDMET

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

Cilj

Cilj nastave španskog jezika kao fakultativnog predmeta u srednjoškolskom obrazovanju identičan je ciljevima nastave stranih jezika uopšte: učenicima je potrebno obezbediti mogućnosti ovladavanja komunikativnim veštinama na ciljnom jeziku, kao i mogućnosti razvijanja, odnosno unapređenja sposobnosti i metoda u učenju stranih jezika uopšte.

Cilj nastave španskog kao fakultativnog stranog jezika u srednjoškolskom obrazovanju stoga jeste: unapređivanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njihovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova, unapređenje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti, i uz insistiranje na otvorenosti u komunikaciji; produbljivanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika. Tokom nastave španskog kao fakultativnog predmeta učenici treba da usvoje osnovna znanja iz španskog jezika koja će im omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pisanoj komunikaciji sporazumevaju sa ljudima iz zemalja španskog govornog područja, odnosno da usvoje norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima španskog jezika. Učenicima takođe treba obezbediti

mogućnost da na višem nivou obrazovanja ili samostalno nastave učenje ovog ili drugog stranog jezika.

Očekivana postignuća

A/ Razvijanje komunikativne kompetencije

Razumevanje govora

Učenik treba da razume usmenu poruku (iskazanu savremenim jezikom, bez nepotrebnih leksičkih i sintaksičkih teškoća, i ne dužu od 1 minuta), to na nivou globalnog razumevanja (osnovno obaveštenje iz poruke), na nivou selektivnog razumevanja (pronalaženja tražene informacije) i razumevanja implicitnog sadržaja (intonacije poruke, odnosno namere govornika).

Usmeno izražavanje

Učenik treba da, u okviru Programom predviđene jezičke građe, bude osposobljen da savremenim jezikom, primerenim svakodnevnoj komunikaciji, iskaže jednostavnu jezičku poruku, i da bude u stanju da učestvuje u jednostavnom razgovoru.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da pročita i razume jednostavne poruke, znakove, pisane informacije i sadržaj jednostavnih, neformalnih pisama; da razume, globalno, selektivno i na nivou implicitnog, jednostavnije autentične ili adaptirane autentične tekstove pisane savremenim jezikom i vezane za svakodnevne situacije i iz domena učenikovog interesovanja.

Pisano izražavanje

Učenik treba da, u okviru Programom predviđene jezičke građe, bude sposoban da napiše svoje podatke, da napiše čestitku, razglednicu, jednostavnu poruku, kraće, neformalno pismo, da opiše mesto u kome živi, da napiše nešto o sebi i svojim interesovanjima, da napiše kratak rezime o onome što je pročitao ili video, i da iznese lični stav (dopadanje, nedopadanje, slaganje, neslaganje, itd.).

Razvijanje socio-kulturne kompetencije

Pored saznanja o osnovnim činjenicama vezanim za istoriju, geografiju, kulturu i umetnost zemalja španskog govornog područja, učenik treba da stekne uvid, u okviru svojih interesovanja i iskustva, u sličnosti i razlike koje u pogledu navika (verbalna i neverbalna komunikacija), običaja, mentaliteta i institucija postoje između naše zemlje i zemalja španskog govornog područja.

B/ Unapređenje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika

Ostvarivanje ciljeva nastave stranih jezika uključuje i učenikovo osamostaljivanje u pogledu načina učenja ovog predmeta. On stoga treba da poznaje ciljeve nastave stranog jezika uopšte i postignuća koja se od njega očekuju u pojedinim fazama učenja, vrste određenih zadataka i vežbanja i načine njihovog savladavanja, načine i kriterijume vrednovanja znanja. Učenik treba da se osposobi da u gramatici i rečniku pronađe potrebnu informaciju, da nastavnika zamoli za pomoć i kaže da nešto ne razume, da pribegne kompezacionim strategijama kada nije u stanju da se precizno izrazi.

V/ Razvijanje/unapređenje kompezacionih strategija

Na nivou razumevanja govora i pisanog teksta, učenik treba da se osposobi da:

- shvati značenja nepoznatih elemenata (posebno izraza i reči) na osnovu konteksta sa poznatim elementima;

- korektno tumači značenja tzv. internacionalnih reči koje su učeniku poznate iz maternjeg jezika;

- pronađe i shvati značenje nepoznatih reči i izraza u dvojezičnom rečniku ili listi reči uređenoj po azbučnom redu, kao i u jednojezičnom rečniku, pod uslovom da određeni vokabular sadrži uglavnom poznate elemente.

Na nivou usmenog i pisanog izražavanja, učenik treba da se osposobi da:

- zameni nepoznate elemente (gramatičke i leksičke) poznatima, odnosno koristi perifrastične konstrukcije i sinonime u cilju kompetentnog izražavanja sadržaja poruke

- zatraži pomoć i obaveštenje (Šta bi trebalo da uradim? Kako to treba da uradim?)

- izvini se zbog nesigurnosti ili nepoznavanja određene forme, strukture ili ustaljenih normi učtivosti (žao mi je, ne znam/nisam znao, itd.)

- koristi rečnike (dvojezične i jednojezične).

Teme i pojmovi

Učionica, pozdravi i predstavljanja; poreklo i nacionalnost, profesije; gradovi i načini života; snalaženje u prostoru; interesovanja mladih i svakodnevne aktivnosti; atmosferske prilike; odeća, delovi tela i zdravlje; hrana; novac; raspoloženja, dopadanje i nedopadanje; količine; smeštanje događaja u vremenu i prostoru.

Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Svakodnevni društveni kontakti Pozdraviti	¡Hola! Buenos días/Buenas tardes/ Buenas noches, etc...
Predstaviti sebe ili drugoga	Me llamo/Se llama, Te presento a mi amiga Maria/a mi hermano mayor/a mi padre/ etc...
Tražiti od drugog da se predstavi	¿Cómo te llamas?
Pitati za poreklo, nacionalnost, profesiju, posao	¿De dónde eres? ¿A qué te dedicas?
Pitati za godine i odgovoriti na slična pitanja	¿Cuántos años tienes? / Tengo 15 años, etc...
Zahvaliti se	Muchas gracias
Izviniti se	Perdón/Perdona, pero...
Izraziti posedovanje; govoriti o delovima dana, satima, i o svakodnevnim aktivnostima	Tengo... / Mi abuelo... / Tu libro.../ Son las ocho de la mañana/ Normalmente desayuno a las siete y media/ Almuerzo al mediodía/De postre normalmente como una manzana/Paso toda la mañana en la escuela/Los fines de semana voy al cine con mis amigos, etc...
Snalaženje u prostoru	

Snaći se u prostoru: identifikovati i opisati prostor i objekte u prostoru; opisati grad u kome živimo, kuću/stan i sl.	Mi ciudad es grande/pequeña/bonita, etc.../Yo vivo en la calle ____/Mi apartamento es agradable, tiene mucha luz, etc.../ Mi habitación es grande/pequeña/alegre, etc...
Tražiti i dati informacije o prostoru: smestiti osobe i objekte u prostoru; dati upustava za kretanje u prostoru.	¿Qué hay en tu habitación? ¿Dónde está la escuela ____? Para llegar a la escuela, toma la calle ____, etc...
Izražavanje ličnih stavova, mišljenja i osećanja Pitati za mišljenje, dopadanje, nedopadanje i dati svoje mišljenje	¿Te gusta? ¿Qué piensas? Me gusta/No me gusta/Me encanta/Creo/No creo/Pienso, etc.
Izraziti emocije, govoriti o trenutnim fizičkim stanjima	Estoy contenta/triste/cansada/enferma/, Me duele la cabeza, etc.
Govoriti i pisati o svojim iskustvima, prošlim događajima	El verano pasado, fui de viaje a España/Ayer estuve en casa todo el día, etc...
Govoriti i pisati o budućim događajima	Mañana voy a ir al cine para ver una película española/Para el cumpleaños de mi novio, le compraré un libro muy interesante, etc...
Izraziti potrebu, slaganje, neslaganje	Necesito/Es necesario/Hay que/(No) Estoy de acuerdo/ (No) me parece bien, justo, etc...
Prihvatiti ili odbiti poziv	Muchísimas gracias, encantada/Lo siento, pero no puedo ir porque...

Gramatički sadržaji (morfosintaksa)

Kopulativni glagoli (*Soy Maria; estoy en mi cuarto*)

Prosta i proširena rečenica (*Pedro lee; Pedro lee un periódico*)

Određeni i neodređeni član (*un, una, unos, unas, el, la, los, las*)

Jednina i množina imenica, zamenica i prideva (*casa, casas, casas bonitas; yo, tú, el/ella, nosotros, vosotros, ellos/ellas, usted/ustedes*)

Slaganje u rodu i broju imenica i prideva (*casa blanca; papel blanco, etc...*)

Opisni, prisvojni, pokazni pridevi (*bonito/mi/mío/este/ese/aquel, etc...*)

Prisvojne i pokazne zamenice (*éste/ése/aquél, etc...*)

Poređenje prideva (*barato/más barato/el más barato*)

Slaganje u broju imenica i glagola (*(yo) escribo/(tú) escribes, etc…*)

Prilozi za mesto, vreme, način (*aquí, allí, ayer, hoy, mañana, rápido, despacio, fácilmente, etc...*)

Pravilni i nepravilni glagoli (*-ar, -er, -ir*)

Prosta glagolska vremena (*Presente, Pretérito indefinido, Pretérito imperfecto, Futuro, ir a + infinitivo, etc.*)

Složena glagolska vremena (*Pretérito Perfecto Compuesto, Pretérito Pluscuamperfecto, Futuro Compuesto*)

Glagolski participi: pravilni i nepravilni (*hablado, comido, vivido, visto, escrito, etc...*)

Glagolski načini (*Indicativo, Imperativo, Subjuntivo*)

Kondicional

Lične zamenice u funkciji direktnog i indirektnog objekta (*lo, la, los, las, le, les*)

Bezlični glagoli (*hace, nieva, llueve, etc...*)

Glagoli koji zahtevaju subjekat u dativu (*(a mi) me gusta, etc...*)

Osnovne upotrebe que (*decir que, pensar que, creer que, etc...*)

Najčešće korišćene glagolske perifraze (*obligación: deber + Infinitivo; haber de + Infinitivo; tener que + Infinitivo; hay que + Infinitivo*)

Strukture u vezi sa svakodnevnim situacijama u razredu

¿quién está ausente? ¿estamos todos aqui? limpia la pizarra, por favor. ¡ven aqui! ¡vuelve a tu sitio! ¡siéntate! ¡abrir los libros! ¡escuchar el diálogo! ¡silencio, por favor! ¡atención, por favor! ¡trabajad en grupos/pares, solos! ¿estáis listos? ¿empezamos? hazle una pregunta a tu compañero. ¡busca la respuesta correcta! escucha atentamente y dime ... ¡muy bien! ¡estupendo! ¡felicidades! ¡enhorabuena! dale tu libro a tu amigo. ¿tienes un lápiz? vamos a escribir/vamos a leer/ vamos a jugar/vamos a cantar. ¿qué canción vamos a cantar? s ¿quién ha ganado?

Elementi civilizacije

Pored upoznavanja sa načinima ponašanja svojstvenim kulturama zemalja španskog govornog područja (pozdravljanje, traženje, zahvaljivanje, i sl. u različitim situacijama), učenici moraju upoznati i:

- Nazive zemalja, stanovnika i jezika

- Geografske položaje zemalja španskog govornog područja

- Glavne gradove zemalja španskog govornog područja

- Neke proizvode tipične za neke od zemalja španskog govornog područja

- Neke poznate ličnosti iz sveta umetnosti, nauke, filma i muzike zemalja španskog govornog područja

- Mladi u zemljama španskog govornog područja

- Hrana tipična za neke od zemalja španskog govornog područja

- Običaji i praznici nekih od zemalja španskog govornog područja.

Nastavni program španskog jezika kao fakultativnog predmeta nije predstavljen po razredima s obzirom da nastavu fakultativnog predmeta mogu pohađati učenici različitih razreda. Kada učenici

savladaju u potpunosti dati nastavni program španskog jezika kao fakultativnog predmeta, može se preći na realizaciju nastavnog programa španskog jezika kao drugog stranog jezika u gimnaziji.

RAČUNARSTVO I INFORMATIKA

II razred
oba tipa gimnazije

(60 časova vežbi godišnje)

1. Rad sa tabelama

- Osnovni pojmovi (prikupljanje podataka, njihovo tabelarno i grafičko prikazivanje na razne načine, kao i čitanje i tumačenje takvih prikaza).

- Osnovni pojmovi o programima za rad sa tabelama (struktura dokumenta, formati datoteka).

- Podešavanje radnog okruženja (palete alatki, prečice, lenjir, pogled, zum...)

- dodavanje, brisanje, premeštanje i preimenovanje radnih listova

- Tipovi podataka.

- Unošenje podataka u tabelu (pojedinačni sadržaji ćelija i automatske popune)

- podešavanje dimenzija, premeštanje, fiksiranje i sakrivanje redova i kolona

- unošenje formula sa osnovnim aritmetičkim operacijama, koristeći reference na ćelije

- kopiranje formula, relativno i apsolutno referenciranje ćelija

- funkcije za: sumiranje, srednju vrednost, minimum, maksimum, prebrojavanje, zaokruživanje

- logičke funkcije

- formatiranje ćelija (broj decimalnih mesta, datum, valuta, procenat, poravnanje, prelom, orijentacija, spajanje ćelija, font, boja sadržaja i pozadine, stil i boja rama ćelije)

- sortiranje i filtriranje

- namena različitih tipova grafikona, prikazivanje podataka iz tabele pomoću grafikona

- podešavanje izgleda stranice dokumenta za štampanje (orijentacija papira, veličina, margine, prelom, uređivanje zaglavlja i podnožja, automatsko numerisanje strana)

- pregledanje dokumenta pre štampanja, automatsko štampanje naslovnog reda, štampanje opsega ćelija, celog radnog lista, celog dokumenta, grafikona i određivanje broja kopija, štampanje dokumenta.

2. Računarska grafika

- Uvod u računarsku grafiku

- Načini predstavljanja slika u računaru - vektorska i rasterska grafika

- Karakteristike računarske grafike - rezolucija i broj boja
- Klasifikacija programa za rad sa računarskom grafikom
- Formati datoteka
- Ulazne i izlazne grafičke jedinice
- Primer programa za kreiranje i obradu rasterske grafike
- Uvoz slike sa kamere i skenera
- Osnovne korekcije slike
- Promena rezolucije slike i formata datoteke
- Optimizacija za veb
- Organizovanje foto-albuma.
- Štampanje rasterske grafike.
- Alati za crtanje.
- Palete boja.
- Efekti, maske, isecanje, brisanje, kopiranje delova slike, podešavanje osvetljenosti, kontrasta itd.
- Retuširanje i foto-montaža
- Dodavanje teksta.
- Izrada GIF-animacije.
- Primer programa za kreiranje vektorske grafike
- Podešavanje radnog okruženja.
- Crtanje osnovnih grafičkih elemenata - objekata.
- Transformacije objekata.
- Kombinovanje objekata.
- Dodavanje teksta.
- Kombinacija rasterske i vektorske grafike.
- Slojevi.
- Globalni pregled crteža.
- Štampanje vektorske grafike.

3. Multimedija

- Načini predstavljanja zvuka u računaru.

- Osnovni formati zapisa zvuka (WAV, MP3, MIDI,...)

- Programi za reprodukciju zvučnih zapisa

- Primer programa za snimanje zvuka

- Načini predstavljanja video-zapisa u računaru

- Osnovni formati video-zapisa

- Programi za reprodukciju video zapisa

- Uvoz video zapisa sa digitalne kamere

- Primer programa za montažu video zapisa (kombinacija slike, videa i zvuka)

- Postavljanje video zapisa na veb

4. Napredno korišćenje interneta

- Veb aplikacije za rad sa dokumentima (rad "u oblaku", engl. *cloud computing*). Deljenje dokumenata na vebu

- Blog

- Viki-alat

- Elektronski portfolio

III razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbanja, 37+30 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Rešavanje problema pomoću računara

Rešavanje problema korišćenjem računara. Osnovi algoritmizacije. Transformacija problema na oblik pogodan za rešavanje na računaru. Programski jezici i njihova sintaksa i semantika.

2. Programi zasnovani na prozorima

Osnovne karakteristike programa zasnovanih na prozorima. Elementi grafičkog korisničkog interfejsa *(Graphical User Interface)*. Programi rukovođeni događajima (događaji, izvori događaja i obrada događaja).

3. Uvod u razvojno okruženje programskog jezika

Početak rada i upravljanje razvojnim okruženjem. Prazan projekat. Čuvanje i otvaranje projekta. Forma i podešavanje njenih svojstava. Dodavanje komponenti formi. Komponenta u žiži. Jednostavne komponente: natpis *(Label)*, okvir za unošenje i prikazivanje teksta, dugme *(Button)*, časovnik *(Timer)* i okvir za grafički objekat. Svojstva komponenti i njihovo podešavanje. Događaji komponenti i obrada događaja.

4. Tipovi podataka

Celobrojni tip. Opseg celobrojnog tipa. Aritmetičke operacije, operacije poređenja i standardne funkcije definisane na celobrojnom tipu. Prioritet operacija.

Realni tip. Opseg realnog tipa. Aritmetičke operacije i standardne funkcije definisane na realnom tipu.

Logički tip.

Znakovni tip.

Nizovni tip.

String tip i osnovne funkcije za rad sa stringovima.

Nabrojivi tip.

Klasa i metode klase - osnovni pojmovi.

5. Naredbe i izrazi

Sintaksa i semantika izraza. Aritmetički izrazi. Logički izrazi.

Naredba dodele.

Konverzija tipova podataka.

Unošenje i prikazivanje podataka.

Algoritam razmene vrednosti dve promenljive. Programiranje izračunavanja po jednostavnim matematičkim formulama.

6. Naredba grananja if

Sintaksa naredbe if.

Algoritmi za:

- određivanje minimuma/maksimuma dva/tri broja;

- uređivanje dva/tri broja u monotono neopadajući/nerastući poredak;

- određivanje sutrašnjeg i jučerašnjeg datuma;

- prikaz naziva dana u nedelji na osnovu učitanog rednog broja dana.

7. Komponente izbora i kontejnerske komponente

Komponente izbora: radio-dugme *(RadioButton)*, okvir za potvrdu (*CheckBox)*, okvir s listom *(ListBox)*, kombinovani okvir *(ComboBox)*. Kontejnerske komponente: okvir za grupu *(GroupBox)*, ploča *(Panel)*.

8. Naredbe za organizaciju ciklusa

Sintaksa naredbi za organizaciju ciklusa. Primena naredbi *break* i *continue* u ciklusima.

Algoritmi za:

- tabeliranje vrednosti funkcija;

- izračunavanje suma i proizvoda;

- ispitivanje svojstava celih brojeva.

9. Opis klase

Opis metode klase (funkcije i procedure).

Formalni parametri metode. Telo metode. Sintaksa poziva metode. Stvarni parametri metode. Lokalne promenljive metode.

Polja klase.

Primeri razvoja programa korišćenjem principa "od opšteg ka posebnom".

10. Tip niza

Jednodimenzionalni nizovi.

Algoritmi sa nizovima:

- osnovne operacije sa nizovima;

- izračunavanje prosečne vrednosti;

- izračunavanje minimalne/maksimalne vrednosti niza;

- pretraživanje u nizu;

- sortiranje niza.

Dvodimenzionalni nizovi. Algoritmi za izračunavanja i transformacije na tabeli i njenim delovima.

Vizuelna komponenta za tabelarni prikaz teksta.

NAPOMENA: Četiri časa u toku godine predviđena su za izradu i ispravak dva jednočasovna pismena zadatka, po jedan u svakom polugodištu.

IV razred
oba tipa gimnazije

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbi, 32 + 30 časova godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

I. Baze podataka

1. Osnovi baza podataka

Pojam baze podataka (BP). Sistemi za upravljanje bazama podataka podataka (DBMS - *database management system*, primeri primene DMBS-a). Razlika između podatka i informacije Informacioni sistemi. Veza BP i informacionih sistema. Modeli BP. Relacione BP. Osnovni pojmovi relacionih BP (kolona, tabela, vrsta). Razlika matematičkog pojma relacije i relacije relacione baze podataka. Pojam ključa BP. Šema relacione BP.

2. Kreiranje baza podataka u konkretnom okruženju

Upoznavanje konkretnog sistema za upravljanje BP. Korišćenje unapred kreiranih BP. Planiranje jednostavnih BP. Korišćenje šablona za kreiranje jednostavnih BP.

3. Rad s tabelama

Kreiranje tabela (sa i bez čarobnjaka). Izbor tipa podataka. Postavljanje primarnog ključa. Unošenje podataka u tabelu. Izmena (uređenje) polja i slogova u relaciji. Formatiranje podataka u tabeli.

4. Veza između tabela

Pojam veze. Kreiranje veze između tabela. Opis referencijalnog integriteta. Izmene veze između tabela.

5. Forme (obrasci)

Kreiranje formi (obrazaca) sa i bez čarobnjaka. Unos podataka pomoću formi (obrazaca). Dodavanje specijalnih kontrola formi (list-boksovi, kombo-boksovi, komandna dugmad i dr.). Kreiranje multitabelarnih formi.

6. Pretraživanje i sortiranje

Traženje informacija u tabeli. Sortiranje, filtriranje i indeksiranje.

7. Upiti

Osnove SQL komandi (definicione SQL komande, kontrolne SQL komande, manipulacione SQL komande). Kreiranje upita (sa i bez čarobnjaka). Pregled rezultata upita. Kreiranje multitabelarnih upita.

8. Izveštaji

Kreiranje izveštaja (sa i bez čarobnjaka). Pregled izveštaja. Postavljanje kontrola i izračunavanja u izveštajima. Kreiranje multitabelarnih izveštaja.

9. Vizuelizacija podataka iz baze

Komponente za povezivanje *Windows*-aplikacije sa bazom podataka.

Vizuelne komponente za prikazivanje i modifikaciju podataka baze.

Komponenta za navigaciju.

II. Lokalne računarske mreže

- Pojam i prednost umrežavanja
- Lokalne mreže, formiranje i struktura
- Povezivanje čvorova mreže
- IP šema adresiranja
- Ruteri i rutiranje
- Organizacija domena i domenskih imena
- Sistem domenskih imena DNS *(Domain Name System)*
- Deljenje resursa lokalne mreže
- Navigacija kroz lokalnu mrežu
- Administriranje kućne lokalne mreže
- Funkcionisanje Interneta i osnovni Internet protokoli
- Karakteristike osnovnih tehnologija pristupa Internetu
- Internet-provajderi i njihove mreže
- Povezivanje lokalne mreže sa globalnom mrežom (Internetom)

III. Veb tehnologije

- Uvod (Funkcije Internet-a, veb portali, Elektronsko poslovanje).
- Pojam Veb
- Podela veb sadržaja na statički i dinamički veb
- Klijentske i serverske tehnologije
- Teorija veb dizajna

IV. Dizajn statičkih veb strana (Uvod u HTML i CSS)

- Osnove HTML-a
- Osnovni tagovi HTML-a
- HTML kontrole
- Stilovi u HTML-u (kaskadni stilovi - CSS)

- Metode izrade HTML dokumenata i kaskadnih stilova

- Prezentacija maturskog rada kao statičke internet prezentacije.

V. Rad sa gotovim veb dizajn rešenjima (CMS - *Content Management System*)

- Šta je CMS

- Osobine CMS-a

- Najčešće korišćeni CMS portali *(Joomla, WordPress)*

- Prezentacija maturskog rada korišćenjem nekog CMS portala.

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

I razred

Na početku teme učenike upoznati sa ciljevima i ishodima nastave, odnosno učenja, planom rada i načinima ocenjivanja

Oblici nastave: Nastava se realizuje kroz laboratorijske vežbe

Mesto realizacije nastave: Laboratorijske vežbe se realizuju u računarskoj laboratoriji

Podela odeljenja na grupe: Prilikom realizacije vežbi odeljenje se deli na dve grupe

Preporuke za realizaciju nastave:

Na početku nastave uraditi proveru nivoa znanja i veština učenika, koja treba da posluži kao orijentir za organizaciju i eventualnu individualizaciju nastave.

U uvodnom delu dvočasa nastavnik ističe cilj i zadatke odgovarajuće nastavne jedinice, zatim realizuje teorijski deo neophodan za rad učenika na računarima. Uvodni deo dvočasa, u zavisnosti od sadržaja nastavne jedinice, može da traje najviše 30 minuta. Nakon toga organizovati aktivnost koja, u zavisnosti od teme, podstiče izgradnju znanja, analizu, kritičko mišljenje, interdisciplinarno povezivanje. Aktivnost treba da uključuje praktičan rad, primenu IKT, povezivanje i primenu sadržaja različitih nastavnih predmeta, tema i oblasti sa kojima se susreću izvan škole. Aktivnosti osmisliti tako da povećavaju motivaciju za učenje i podstiču formiranje stavova, uverenja i sistema vrednosti u vezi sa razvojem jezičke i informatičke pismenosti, zdravim stilovima života, razvojem kreativnosti, sposobnosti vrednovanja i samovrednovanja.

Pri realizaciji programa dati prednost projektnoj, problemskoj i aktivnoj nastavi, kooperativnom učenju, izgradnji znanja i razvoju kritičkog mišljenja. Podsticati timski rad i saradnju naročito u oblastima gde nastavnik proceni da su prisutne velike razlike u predznanju kod pojedinih učenika. Ukoliko uslovi dozvoljavaju dati učenicima podršku hibridnim modelom nastave (kombinacijom tradicionalne nastave i elektronski podržanog učenja), pogotovo u slučajevima kada je zbog razlika u predznanju potrebna veća individualizacija nastave.

U narednom tekstu, u zagradama je naveden preporučeni broj časova za savlađivanje sadržaja.

Pri realizaciji tematske celine **Osnovi informatike** učenici bi trebalo da usvoje značenje pojmova informacija i informatika (1); ovladaju veštinom prevođenja broja iz dekadnog u binarni brojevni sistem i obratno (2); znaju da objasne kako se u računaru kodiraju tekstualna, grafička i zvučna informacija, usvoje pojmove bit, bajt, i redove veličine za merenje količine informacija (2).

Razvoj informacionih tehnologija sagledati u kontekstu značaja razvoja ovih tehnologija za razvoj i širenje pismenosti i razvoj ljudskog društva uopšte. Podstaći učenike da povezuju razvoj IKT-a sa temama iz istorije, matematike, fizike i ostalim oblastima ljudske delatnosti (2). Iz ovog ugla sagledati značaj informatike, oblasti primene računara (i njihov razvoj), i karakteristike informacionog društva (1).

Razviti kod učenika svest o opasnostima i neophodnim merama zaštite zdravlja od preterane i nepravilne upotrebe računara (1).

(ostaje 1 čas za sistematizaciju teme)

Preporuke za realizaciju:

- potrebno je objasniti gradaciju "podatak-informacija-znanje" i utvrditi značaj informatike u prikupljanju i čuvanju podataka, transformaciji u korisnu informaciju i integraciji u znanje;

- kodiranje karaktera i kodne sheme (ASCII, *Unicode*) moguće je obraditi i uz temu "tekst procesor";

- za vežbanje: prevođenja količine informacija iz jedne merne jedinice u drugu, ili prevođenja iz dekadnog brojevnog sistema u binarni i obratno, može se koristiti kalkulator (koji se nalazi u sastavu operativnog sistema);

- važno je da se na primerima (zvuka, temperature, slike) učenicima približi proces diskretizacije informacija, koja je neophodna radi obrade na računaru;

- kod upoznavanja sa razvojem informacionih tehnologija ne upuštati se u performanse računara pojedinih generacija već sagledati mesto informacionih tehnologija u razvoju nauke i tehnike u datom istorijskom periodu i uticaj tehnologije na razvoj pismenosti, privrede i ljudskog društva uopšte (realizovati kroz diskusiju);

- ukazati na osnovne profilaktičke mere pri korišćenju računara.

Pri realizaciji tematske celine **Arhitektura računarskog sistema** potrebno je da učenici steknu znanja o strukturi i principu rada računara, funkciji njegovih komponenti i uticaju komponenti na performanse računara. Ovo treba postići tako što će učenici znati da: navedu i praktično prepoznaju iz kojih se komponenti sastoji računar (2); objasne namenu operativne i spoljašnje memorije u računarskom sistemu, nabroje vrste spoljašnjih memorija i objasne njihove karakteristike (1); objasne funkciju procesora, matične ploče i magistrale u računaru, objasne kako se odvija komunikacija komponenti u toku izvršavanja programa (1); navedu parametre kojima se izražavaju performanse računarskih komponenti i objasne njihov uticaj na performanse računara (2).

(ostaje 2 časa za uvežbavanje i sistematizaciju teme)

Preporuke za realizaciju:

- učenici treba da upoznaju funkcionalne mogućnosti komponenti i princip rada računara bez upuštanja u detalje tehničke realizacije (elektronske sheme, konstruktivni detalji itd.);

- razvoj komponenti računara treba prikazati zanimljivim video isečcima i drugim materijalima sa Interneta;

- poželjno je da se učenicima pokaže redosled rasklapanja i sklapanja računara, i omogući da to sami ponove: iz komponenti sastave računar i pokrenu ga;

- korisno je da se učenicima ukaže na jednostavne kvarove koje mogu sami prepoznati i otkloniti;

- uvodeći opšte pojmove, na primer: kapacitet memorije, brzina procesora, nastavnik treba da upozna učenike sa vrednostima ovih parametara na školskim računarima (koristeći "kontrolnu tablu" operativnog sistema);

- za domaći, učenici mogu da, za kućne računare, naprave listu komponenti i njihovih karakteristika;

- radi postizanja važnog pedagoškog cilja: razvoja kod učenika navike za samostalno korišćenje pomoćne literature, u ovoj nastavnoj oblasti učenici za domaći zadatak mogu da, korišćenjem računarskih časopisa ili Interneta, opišu konfiguraciju računarskog sistema koja u tom momentu ima najbolje performanse.

Pri realizaciji tematske celine **Programska podrška računara** potrebno je da učenici steknu znanja o značaju programske podrške za funkcionisanje računara i uticaju na njegove mogućnosti. Ovo treba postići tako što će učenici naučiti da objasne osnovne funkcije operativnog sistema, razliku između sistemskog i aplikativnog softvera, navedu etape u razvoju programskog proizvoda (1); objasne karakteristike distribucija programskih proizvoda, razlikuju prava korišćenja licenciranih programskih proizvoda i informacija do kojih može doći putem mreže. Učenicima razviti pravnu i etičku svest o autorskim pravima nad informacijama koje se distribuiraju putem mreže.. Posebnu pažnju posvetiti potrebi korišćenja licenciranih programa, zaštiti programa i podataka, virusima i zaštiti od njih. Povezati gradivo sa njihovim iskustvima (1).

Pri realizaciji tematske celine **Osnove rada u operativnom sistemu sa grafičkim interfejsom** učenik treba da stekne znanja, veštine i navike bitne za uspešno korišćenje osnovnih mogućnosti operativnog sistema. Ova znanja omogućiće mu da: podesi osnovne parametre operativnog sistema (regionalna i jezička podešavanja, izgled okruženja itd.) (1); pokrene i koristi programe koji su u sastavu operativnog sistema za uređenje teksta, crtanje i jednostavna numerička izračunavanja (2); razlikuje namenu datoteke i kataloga, navede namenu tipova datoteka koji se najčešće koriste, izabere odgovarajući program za pregled ili uređivanje pojedinih tipova datoteka (podešavanje podrazumevanog programa za određeni tip datoteke) (1); primenjuje osnovne operacije koje se koriste pri radu sa datotekama i katalozima, formira hijerarhijsku strukturu kataloga, arhivira i dearhivira datoteke, kataloge i diskove (2); zna da odreaguje na najčešće poruke operativnog sistema (pri brisanju datoteka i kataloga; pri zatvaranju programa, a da nije prethodno sačuvan dokument, itd.), instalira i deinstalira korisničke programe, instalira i deinstalira upravljačke programe za periferne uređaje (1); koristi multimedijalne mogućnosti operativnog sistema (1); objasni destruktivne mogućnosti računarskih virusa, koristi i podešava antivirusni program (1). Neki elementi tematske celine Osnove rada u operativnom sistemu sa grafičkim interfejsom mogu se prožimati sa drugim tematskim celinama, tako što će se, na primer, program kalkulator (koji se nalazi u okviru operativnog sistema) koristiti kada se uči prevođenje iz dekadnog u binarni brojevni sistem i obratno, klasifikaciju programa izvršiti na konkretnim primerima, strukturu i performanse konkretnog računara sagledati kroz elemente operativnog sistema itd.

(ostaje 1 čas za sistematizaciju prethodne dve teme)

Pri realizaciji tematske celine **Tekst - procesor** potrebno je da učenik stekne znanja, veštine i navike neophodne za uspešno korišćenje programa za obradu teksta. Ovo se ogleda u osposobljenosti učenika da: podesi radno okruženje tekst procesora, unese tekst (u ćiriličnom i latiničnom pismu) (1); zna i primenjuje pravila slepog kucanja (2); koristi osnovne operacije za uređenje teksta (otklanjanje grešaka, umetanje teksta, prelom reda, spajanje susednih paragrafa; prikazivanje i sakrivanje simbola za formatiranje i njihova primena, kopiranje, isecanje i premeštanje selektovanog teksta) (1); sačuva uneti tekst na nekom spoljašnjem medijumu za čuvanje informacija, otvori tekstualni dokument, zatvori aktivni dokument, premešta sadržaj između više otvorenih dokumenata, automatski pronađe i zameni zadati tekst (1); umetne u tekst: specijalne simbole, datum i vreme, sliku, tekstualne efekte, umetne i pozicionira netekstualne

objekte (dijagrame, formule, fotografije, itd.) (1); kreira tabelu zadatih svojstava korišćenjem sredstava tekst procesora (1); primeni operacije za formatiranje teksta i paragrafa (promena svojstava simbola i paragrafa, kreiranje zaglavlja i podnožja, pretvaranje teksta u listu, pretvaranje teksta u tabelu, slaganje teksta po kolonama, itd.) (1); koristi alate za ispravljanje gramatičkih i pravopisnih grešaka (1); umetne numeraciju stranica, kreira i koristi stilove, generiše sadržaj i indeks pojmova (1); koristi gotove šablone i izradi šablone po sopstvenim potrebama (1); unese u dokument matematičke formule, pregleda tekstualni dokument pre štampe; podešava parametre za štampu, štampa (1).

(ostaje 4 časa za uvežbavanje, rad na projektu i sistematizaciju teme)

Preporuke za realizaciju:

- insistirati da se učenici navikavaju da poštuju pravila slepog kucanja i upotrebu pisma maternjeg jezika;

- učenike treba upoznati sa postojanjem dva tipa tekst procesora - onih zasnovanih na jezicima za obeležavanje teksta (npr. LaTeX, HTML) i WYSIWYG sistema kakav će se obrađivati u okviru predmeta;

- učenike treba upoznati sa logičkom strukturom tipičnih dokumenata (molbi, obaveštenja, itd.), školskih referata, seminarskih i maturskih radova;

- za vežbu od učenika se može tražiti da neformatirani tekst od bar deset strana urede po ugledu na uređenu verziju datu u formatu koji se ne može konvertovati u dokument tekst procesora (na primer, pdf-format);

- ukazati na probleme koji mogu da iskrsnu pri pokušaju da se štampa dokument kada su instalirani upravljački programi za više štampača;

- poželjno je da izradu jednostavnijih dokumenata učenici uvežbaju kroz domaće zadatke.

Pri realizaciji tematske celine **Uvod u mrežne informacione tehnologije** potrebno je da učenici shvate prednosti umrežavanja, razumeju u čemu je razlika između računara - servera i računara - klijenata, koji posao obavljaju Internet - provajderi, karakteristike osnovnih tehnologija pristupa Internetu, adresiranje na Internetu, principe funkcionisanja Interneta, čemu služe Internet protokoli, kako da poveže računar sa Internetom (2).

Preporuke za realizaciju:

- polazna tačka pri upoznavanju lokalnih mreža treba da bude konkretna školska mreža na kojoj se mogu ilustrovati njene sastavne komponente, topologija, resursi, klijent - server, itd.;

- lokalne mreže, nakon upoznavanja, treba staviti u kontekst Interneta (mreže svih mreža) i kooperativnog korišćenja raspoloživih informacionih resursa

Pri realizaciji tematske celine **Internet** potrebno je da učenici nauče da: vizualizuju veb-stranicu korišćenjem veb-čitača, kreću se veb-prostranstvom korišćenjem adresa i hiperlinkova, pronalaze i preuzimaju sadržaje sa veba, koriste Internet mape (2); otvore i podese nalog elektronske pošte (vebmejl), šalju i preuzimaju poruke i datoteke korišćenjem elektronske pošte i servisa za sinhronu komunikaciju, upoznaju se sa pravilima elektronske komunikacije *(netiqette)* (2); upoznaju se sa načinom funkcionisanja, pravilima ponašanja, prednostima i opasnostima socijalnih mreža (1); upoznaju se sa servisima za deljenje datoteka na Internetu i pojmom veb-aplikacije *(Cloud computing)* (1); otvore nalog i koriste virtuelni telefon, (npr Skajp i sl.) (2); razumeju pojmove "elektronska trgovina" i "elektronsko bankarstvo", (1) nauče kako funkcioniše elektronski podržano učenje (1). Pri svemu ovome neophodno je permanentno raditi na razvijanju svesti o važnosti

poštovanja pravnih i etičkih normi pri korišćenju Interneta, kritičkom prihvatanju informacija sa veba, poštovanju autorskih prava pri korišćenju informacija sa veba, poštovanju prava privatnosti.

(ostaje 2 časa za uvežbavanje i sistematizaciju teme, povezivanje sa drugim oblastima, upoznavanjem sa veb aplikacijama prema interesovanju učenika)

Preporuke za realizaciju:

- vežbe krstarenja (engl. *surf*) i pretraživanja trebalo bi da su u funkciji ovog, ali i drugih predmeta, kako bi se kod učenika razvijala navika korišćenja Interneta za prikupljanje informacija za potrebe sopstvenog obrazovanja;

- preuzimanje datoteka sa veba vežbati na datotekama raznih tipova (tekst, slika, video-klip);

- učenicima treba objasniti kako rade pretraživački sistemi i o čemu treba voditi računa da bi se ostvarila efikasnija pretraga;

- pri korišćenju preuzetih informacija insistirati na kritičkom pristupu informacijama i poštovanju autorskih prava na internetu.

Pri realizaciji tematske celine **Slajd-prezentacije** potrebno je da učenici shvate prednosti korišćenja slajd-prezentacija u različitim situacijama, prepoznaju situacije u kojima se može koristiti slajd-prezentacija, planiraju i izrađuju adekvatne prezentacije. Pri tome je potrebno da znaju osnovne etape pri razvoju slajd-prezentacije, osnovne principe dobrog dizajna prezentacije (broj informacija po slajdu, estetika, animacija u službi sadržaja) (2); podešavanje radnog okruženja programa za izradu slajd-prezentacija, odabir odgovarajućeg tipa "pogleda" na prezentaciju, izradu foto-album prezentacije, osnovne operacije sa slajdom, dizajniranje pozadine i "mastera" slajda na zadati način, dodavanje i formatiranje tekstualnih objekata, dodavanje netekstualnih objekata, animaciju objekata slajda, animaciju prelaza između slajdova (2); pravljenje interaktivne prezentacije, podešavanje vreme trajanja slajdova, automatizaciju prezentacije, podešavanje parametara štampe i štampanje prezentacije (2); Kroz timski rad na projektima uvežbati i utvrditi naučeno. Na kraju izvršiti zajedničku analizu i vrednovanje projekata (6).

Preporuke za realizaciju:

- tokom izlaganja gradiva od strane nastavnika na prvom dvočasu, prikazati učenicima raznovrsne primere prezentacija: dobrih i onih sa tipičnim greškama i kroz diskusiju doći do "pravila dobre prezentacije";

- rad na prezentacijama organizovati projektnom metodom;

- učenike organizovati po timovima;

- dati smernice za izradu projekta:

- odluka: tema, cilj, oblasti koje projekat obuhvata (insistirati na interdisciplinarnosti), izvori, primenljivost, izvodljivost,

- planiranje: tok projekta (koraci realizacije), scenario, dizajn,

- realizacija,

- kriterijumi za ocenjivanje projekta: Ostvarenost cilja, multidisciplinaran pristup, originalnost upotrebljenih materijala, dizajn, multimedijalnost, interaktivnost, tehnička realizacija, timski rad;

- organizovati samoprocenu i saradničko ocenjivanje;

- konsultacije sa nastavnikom i saradnju tima tokom izrade projekta realizovati putem sistema za elektronski podržano učenje ili nekim drugim vidom komunikacije i saradnje putem Interneta.

II razred

1. Rad sa tabelama

Objasniti osnovne pojmove o programima za rad sa tabelama (tabela, vrsta, kolona, ćelija,...) i ukazati na njihovu opštost u programima ovog tipa.

Pri unošenju podataka u tabelu, objasniti razliku između različitih tipova podataka (numerički formati, datum i vreme), kao i greške koje mogu iz toga da proizađu. Prilikom manipulacija sa podacima (označavanja ćelija, kretanje kroz tabelu, premeštanje, kopiranje,...), ukazati na opštost ovih komandi i uporediti ih sa sličnim komandama u programima za obradu teksta.

Kod transformacija tabele ukazati na različite mogućnosti dodavanja ili oduzimanja redova, ili kolona u tabeli. Objasniti pojam opsega.

Kod formatiranja prikaza podatka u ćeliji, prikazati na primerima mogućnost različitog tumačenja istog numeričkog podatka (broj, datum, vreme). Takođe, naglasiti važnost dobrog prikaza podataka (visine i širine ćelija, fonta, poravnanja) i isticanja pojedinih podataka ili grupa podataka razdvajanjem različitim tipovima linija i bojenjem ili senčenjem.

Ukazati na povezanost podataka u tabeli i mogućnost dobijanja izvedenih podataka primenom formula. Objasniti pojam adrese i različite mogućnosti referenciranja ćelija. Ukazati na različite mogućnosti dodeljivanja imena podacima ili grupama podataka i prednosti korišćenja imena.

Prikazati funkcije ugrađene u program i obratiti pažnju na najosnovnije funkcije, posebno za sumiranje i sortiranje.

Ukazati na različite mogućnosti automatskog unošenja podataka u seriji.

Posebnu pažnju posvetiti različitim mogućnostima grafičkog predstavljanja podataka. Ukazati na promene podataka definisanih u tabeli formulama, i grafikonu u slučaju izmene pojedinih podataka u tabeli. Ukazati na mogućnost naknadnih promena u grafikonu, kako u tekstu, tako i u razmeri i bojama (pozadine slova, skale, boja, promena veličine,...).

Ukazati na važnost prethodnog pregleda podataka i grafikona pre štampanja, kao i na osnovne opcije pri štampanju.

Sve pojmove uvoditi kroz demonstraciju na primerima. Od samog početka davati učenicima najpre jednostavne, a zatim sve složenije primere kroz koje će sami praktično isprobati ono što je demonstrirao nastavnik.

Preporučljivo je da se svi novi pojmovi uvedu u prvih 12 časova tako što će učenici raditi zadatke koje je pripremio nastavnik (tekstualnim opisom zadatka ili zadatom konačnom tabelom, odštampanom, bez uvida u formule) a zatim učenicima dati konkretne male projekte različite prirode: da naprave elektronski obrazac (na primer predračun ili nešto slično), prikupljanje i obradu podataka koji se odnose na uspeh učenika iz pojedinih predmeta, neku pojavu ili proces iz drugih nastavnih i vannastavnih oblasti rada i interesovanja učenika.

2. Računarska grafika

Uvod u računarsku grafiku (preporuka: 2 časa)

Objasniti razliku između vektorskog i rasterskog predstavljanja slike, prednosti i nedostatke jednog i drugog načina. Objasniti osnovne tipove formata slika i ukazati na razlike među njima. Ukazati na postojanje biblioteka gotovih crteža i slika.

Pri uvođenju pojmova rasterske i vektorske grafike, neka učenici na svojim računarima paralelno otvore prozore programa za crtanje koji je u sastavu operativnog sistema i npr. tekst-procesor, reći im da u oba nacrtaju elipsu i maksimalno zumiraju, nacrtaju zatim obojeni kvadrat preko dela elipse i pokušaju da ga "premeste", pri svemu tome zahtevati od njih da izvode zaključke u vezi sa karakteristikama jedne i druge vrste grafike. Napraviti paralelu između ove dve vrste grafike u odnosu na crteže vodenim bojama i kolaže od papira. Kod nastavne jedinice koja se odnosi na formate datoteka ilustrovati konkretnim primerima, urađenim od jedne fotografije, zumirati slike, porediti veličine datoteka.

Primer programa za kreiranje i obradu rasterske grafike (preporuka: 10 časova)

Pripremiti za časove digitalni foto-aparat ili mobilni telefon sa kamerom i na času praviti fotografije. Na prethodnom času dati učenicima zadatak da donesu fotografije koje će na času skenirati. Učenici mogu na svojim fotografijama da uvežbavaju tehnike osnovnih korekcija i obrade fotografije: uklanjanje "crvenih očiju", retuširanje, foto-montažu, promenu rezolucije i formata slike, a zatim naprave foto-album svih radova.

Primer programa za kreiranje vektorske grafike (preporuka: 8 časova)

Posebnu pažnju posvetiti projektovanju crteža (podeli na nivoe, uočavanju simetrije, objekata koji se dobijaju pomeranjem, rotacijom, transformacijom ili modifikacijom drugih objekata itd.), kao i pripremi za crtanje (izbor veličine i orijentacije papira, postavljanje jedinica mere, razmere, pomoćnih linija i mreže, privlačenja, uglova, itd.).

Kod crtanja osnovnih grafičkih elemenata (duž, izlomljena linija, pravougaonik, kvadrat, krug, elipsa) objasniti princip korišćenja alatki i ukazati na sličnost komandi u različitim programima. Slično je i sa radom sa grafičkim elementima i njihovim označavanjem, brisanjem, kopiranjem, grupisanjem i razlaganjem, premeštanjem, rotiranjem, simetričnim preslikavanjem i ostalim manipulacijama. Ukazati na važnost podele po nivoima i osnovne osobine nivoa (vidljivost, mogućnost štampanja, zaključavanje).

Kod transformacija objekata obratiti pažnju na tačno određivanje veličine, promenu veličine (po jednoj ili obe dimenzije), promenu atributa linija i njihovo eventualno vezivanje za nivo. Posebno ukazati na razliku otvorene i zatvorene linije i mogućnost popunjavanja (bojom, uzorkom, itd.).

Ukazati na važnost promene veličine prikaza slike na ekranu (uvećavanje i umanjivanje crteža), i na razloge i načine osvežavanja crteža. Kod korišćenja teksta ukazati na različite vrste teksta u ovim programima, objasniti njihovu namenu i prikazati efekte koji se time postižu.

Kod štampanja ukazati na različite mogućnosti štampanja crteža i detaljno objasniti samo najosnovnije.

Za uvežbavanje dati učenicima konkretan zadatak da nacrtaju grb škole, svog grada ili sportskog društva, naslovnu stranu školskog časopisa, reklamni pano i sl.

3. Multimedija

Obradu ove teme zasnovati na iskustvima učenika, rezimirati njihova znanja, zapažanja i iskustva u radu sa zvukom i videom.

Napraviti uporedni pregled nekoliko programa za reprodukciju zvuka.

Pri upoznavanju sa osnovnim formatima zapisa zvuka, napraviti paralelu između rasterske i vektorske grafike sa jedne strane i snimljenog i sintetičkog zvuka sa druge strane. Dati učenicima priliku da snime sopstveni glas i reprodukuju ga. Povezati sa temom izrade prezentacija u prvom razredu i mogućnošću snimanja naracije uz slajdove.

Napraviti uporedni pregled nekoliko programa za reprodukciju video-zapisa.

Rad sa video-zapisima zasnovati na video radovima učenika napravljenih na času ili pripremljenih unapred (u vidu domaćih zadataka). Potrebno je da učenici savladaju osnovne tehnike montaže video materijala, zvuka, efekata i natpisa.

Posebnu pažnju obratiti na problematiku autorskih prava i etičkih normi pri korišćenju tuđih zvučnih i video zapisa, kao i na poštovanje prava na privatnost osoba koje su bile akteri snimljenih materijala i tražnje njihovih dozvola za objavljivanje.

4. Napredno korišćenje interneta

Veb aplikacije i deljenje dokumenata (preporuka: 6 časova)

Upoznati učenike sa principima, prednostima i nedostacima upotrebe veb-aplikacija i radom "u oblaku" (engl. *cloud computing*). Podsticati učenike na razmišljanje i navoditi da oni izvode zaključke o ovoj temi.

Predstaviti učenicima različite sisteme za rad sa veb aplikacijama i deljenje dokumenata, a učenicima pružiti priliku da rade u jednom od njih.

Blog, viki, elektronski portfolio (preporuka: 6 časova)

Prikazati učenicima konkretne primere bloga, vikija, i elektronskog portfolija, razmotriti mogućnosti primene, učenicima pružiti priliku da kreiraju sadržaje i komentare na vebsajtovima i portalima sa slobodnim pristupom ili u sastavu školskog veb-sajta ili platforme za elektronski podržano učenje. Aktivnosti osmisliti tako da podstiču timski rad, saradnju, kritičko mišljenje, procenu i samoprocenu kroz rad na času, primenu u drugim nastavnim oblastima i domaće zadatke.

Posebnu pažnju obratiti na problematiku autorskih prava, etičkih normi, poštovanje prava na privatnost, pravilno pisanje i izražavanje i pravila lepog ponašanja u komunikaciji.

III razred

Pri sastavljanju programa i redosledu tematskih celina vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, kao i o psihofizičkim mogućnostima učenika ovog uzrasta. Primere, koji se koriste u realizaciji nastave, treba prilagoditi interesovanjima i predmetima koji preovlađuju na pojedinačnim smerovima.

Uz svaku tematsku celinu dat je orijentacioni broj časova za njeno ostvarivanje.

Realizacija programa računarstva i informatike postiže se dobrom organizacijom nastavnog procesa, što praktično znači:

- racionalno korišćenje raspoloživog fonda časova,

- dobru organizaciju praktičnih vežbi na računaru,

- dobar izbor zadataka koji se algoritamski rešavaju.

Racionalno korišćenje časova podrazumeva dobar raspored rada. Prilikom njegove izrade voditi računa da svako polugodšte ima zaokružene tematske celine.

U pogledu organizacije rada, značajno je obratiti pažnju na sledeće elemente:

- teorijska nastava se izvodi sa celim odeljenjem i, po potrebi nastavnik praktično demonstrira postupak rešavanja problema uz upotrebu računara. Na časovima teorijske nastave učenicima treba objasniti osnovne naredbe i uputiti ih kako da povezuju i primenjuju prethodno usvojena znanja i stalno podsticati učenike da povezuju poznato sa nepoznatim;

- uvežbavanje i praktičan rad izvodi se u računarskoj laboratoriji, pod kontrolom profesora ili saradnika u nastavi. Učenici izvode vežbe samostalno, pošto od profesora dobiju potrebna uputstva o načinu rada, postupcima i fazama izrade. Tokom realizacije vežbe, profesor ili saradnik u nastavi dužni su da pruže sva neophodna dodatna objašnjenja kao i potrebnu pomoć svakom učeniku posebno. Svaka vežba mora imati tačno utvrđen cilj i zadatak koji se saopštava učenicima;

- za izvođenje vežbi odeljenje se deli na dve grupe. Ocenjivanje učenika treba obavljati sistematski u toku školske godine. Elementi za ocenjivanje treba da budu usmene provere znanja, rezultati rada na računarskim vežbama, kao i ukupan učenikov odnos prema radu, izvršavanju planiranih obaveza i, poštovanju utvrđenih rokova.

U toku ostvarivanja programa, neophodno je da profesor koristi Opšte didaktičko-metodičko uputstvo za ostvarivanje programa u srednjim školama, koje je sastavni deo planova i programa.

Predlog broja časova koji je dat uz nastavne teme je orijentacioni i nastavnik može napraviti preraspodelu prema sopstvenom mišljenju.

Rešavanje problema pomoću računara

Kako je informatika jedan od baznih instrumenata za razvoj intelektualnih sposobnosti učenika, nezavisno od bilo kog drugog predmeta, kroz nastavu ovog predmeta se očekuje da se učenici upute u tehniku rešavanja problema polazeći od prikupljanja bitnih informacija, njihovog sistematizovanja, čuvanja, obrade pomoću računara i prezentiranja dobijenih rezultata. Posebnu pažnju pokloniti algoritmizaciji - postupak kroz koji učenici treba da steknu navike i veštine u rešavanju raznovrsnih problema (ne samo matematičkih) na sistematičan i precizan način. Programski jezik se ovde koristi samo kao sredstvo za realizaciju algoritma na računaru.

Pri realizaciji kursa treba imati na umu da njegov zadatak nije proizvodnja programera, kao što ni nastava matematike sa mnogo većim fondom ne daje matematičare, već "razvijanje sposobnosti za potpuno, precizno i koncizno definisanje problema i mogućih postupaka za njihovo rešavanje", kako bi lakše i efikasnije rešavali probleme sa kojima će se susretati u toku daljeg školovanja, budućem profesionalnom radu i svakodnevnom životu.

Programi zasnovani na prozorima

Pri realizaciji ove tematske celine treba istaći značaj poštovanja specifikacije koju je postavila firma **Microsoft** pri projektovanju grafičkog korisničkog interfejsa (lakše snalaženje u programu bez obzira na proizvođača). Učenicima se mogu prikazati neki od njima poznatih programa (**Word, Excel**,...) kako bi uočili šta im je zajedničko u pogledu dizajniranja (funkcionalno povezane komponente su objedinjene u grupe, svaki prozor ima neku centralnu temu, stilska usaglašenost svih prozora,...). Posebnu pažnju obratiti na pojam "događaj", na načine nastajanja "događaja" i "obradu događaja".

Uvod u razvojno okruženje programskog jezika

Pri realizaciji ove tematske celine treba objasniti najvažnije komande za rukovanje okruženjem, a zatim izloženu materiju uvežbavati na primerima sa nekoliko okvira za tekst za unos podataka, oznaka za prikaz rezultata i dugmadi za pokretanje izračunavanja. Poželjno je da se prvi primeri, dok učenici ne steknu osnovne navike za rad u integrisanom razvojnom okruženju, demonstriraju metodom "korak po korak" tako da učenici mogu detaljno da isprate sve etape u izradi aplikacije. Rukovaoci događajima za dugmad treba da budu jednostavne linijske strukture, jer pri realizaciji ove tematske celine nije akcenat na izradi logički složenih aplikacija. Nastavnik bi trebalo da insistira da se objektima koje korisnik imenuje (umesto ponuđenih imena) daju osmišljena imena koja bliže odslikavaju njihov tip i namenu korišćenjem Mađarske notacije, tj. zadavanje prefiksa u imenu koji ukazuje na tip objekta.

Tipovi podataka

Pri realizaciji ove tematske celine treba poći od matematičkog pojma celog i realnog broja, intervala njihovih vrednosti i operacija koje se mogu primenjivati. Objasniti zašto se sužava interval vrednosti kada se određeni tipovi podataka registruju u računaru i šta se dešava kada se u toku izračunavanja izraza dobije vrednost van dozvoljenog opsega. Kroz uvodni primer programa koji izračunava vrednost zbira dva cela broja demonstrirati šta se dešava ako se unesu podaci realnog tipa. Kroz isti primer ilustrovati rad sa podacima različitih tipova. Ukazati da ono što je tačno u matematici, ne mora biti tačno i u programiranju, na primer da (1/3)*3 nije jednako 1.

Pojam **promenljiva** treba tretirati kao "crnu kutiju" u kojoj se mogu čuvati podaci, bez upuštanja u njenu binarnu reprezentaciju. Za neke jednostavne primere tražiti od učenika da promenljivoj pridruže najpogodniji tip.

Insistirati da se učenici od prvih programa, radi njihove bolje čitljivosti, navikavaju da za imena promenljivih koriste osmišljena imena, odnosno imena koja asociraju na vrstu informacije koja se u njima čuva.

Naredbe i izrazi

Pri upoznavanju sa naredbom dodele važno je objasniti dodelu oblika: A:=A+1; koja je za učenike zbunjujuća zbog zbog sličnosti sa matematičkom jednačinom koja nema rešenje. Ukazati na razliku između znaka jednakosti koji se koristi u sastavu naredbe "dodele" vrednosti, za razliku od znaka jednakosti koji se koristi za označavanje relacije "jednako". Istaći da promenljiva može čuvati samo jednu vrednost, i da svaka dodela vrednosti promenljivoj poništava njen prethodni sadržaj.

Vrlo je važno objasniti šta je nedefinisana promenljiva i posledice njenog korišćenja.

Učenicima ukazati kada je neophodno realizovati konverziju ulaznih podataka, koji se učitavaju posredstvom vizuelnih komponenti, iz tipa string u odgovarajući tip i obratno (kada je potrebno da se prikažu).

Već od prvih primera programa treba izbegavati matematičke formulacije problema koji se rešavaju, kako učenici ovaj predmet ne bi doživljavali kao dodatnu nastavu iz matematike. Težiti da formulacija problema bude takva da se njom traži rešavanje problema iz drugih nastavnih oblasti i svakodnevnog života.

Naredba grananja if

U ovoj nastavnoj temi posebnu pažnju posvetiti algoritmu kojim se izračunava maksimum/minimum dva (tri) broja i ukazati zašto je za ulazne podatke **a** i **b** bolje primeniti postupak:

```
max:=a;

if max<b then max:=b;
```

umesto:

```
        if a<b

        then max:=b

        else max:=a;
```

Tražiti od učenika da sami izračunaju maksimum četiri broja kako bi se uverili u opravdanost preporučenog načina razmišljanja koji će posebno doći do izražaja pri izračunavanju maksimuma jedno ili dvodimenzionalnog niza.

Komponente izbora i kontejnerske komponente

U toku realizacije ove nastavne teme korišćenje obrađenih komponenti uvežbavati na programima razgranate strukture. Naredba grananja treba da se oslanja na stanje potvrđenosti okvira za potvrdu i radio-dugmadi. Za grupisanje komponenti u logičke celine koristiti kontejnerske komponente.

Naredbe za organizaciju ciklusa

Kako pri realizaciji ove nastavne teme algoritmi postaju složeniji vrlo je bitno da nastavnik na uvodnim primerima osim prezentiranja programa izvrši njegovo "ručno" testiranje popunjavanjem tablice vrednosti promenljivih posle izvršavanja svake naredbe programa. Ovo pomaže razumevanju logike izvršavanja programa, pa bi učenici bar kod prvih samostalno urađenih programa trebalo da obave ovakva testiranja.

Kod algoritma sumiranja (ili prebrojavanja) ukazati na posledice izostavljanja inicijalizacije promenljive za određivanje sume (broja pojavljivanja) pre ulaska u ciklus, ili što se učenicima često dešava umetanja inicijalizacije u telo cilusa. Objasniti kako se povećava efikasnost algoritma ako se u algoritmima sumiranja tekući sabirak može izračunati na osnovu prethodnog, umesto da se svaki put izračunava iznova (na primer: suma faktorijela, suma uzastopnih stepena broja, itd.).

Opis klase

Pri realizaciji ove nastavne oblasti ne treba tražiti da učenik samostalno kreira novu klasu već da klasi koju automatski generiše sistem dodaje metode (funkcije i procedure) i promenljive (kao polja klase) kako bi postupno upoznavao sastavne elemente klase i pravila njihovog kreiranja. Metode treba da budu i sredstvo koje će učenik koristiti pri upoznavanju sa tehnikom projektovanja "odozgo nadole", koja ima opšteobrazovni karakter, jer ne samo da olakšava rešavanje problema uz pomoć računara, već može da bude i efikasan metod za rešavanje problema u drugim oblastima, pa i u svakodnevnom životu. Nastavnik mora u početku (dok to ne postane navika učenika) insistirati da se problem rešava razbijanjem na logičke celine (ukazujući na njih), koje se realizuju pomoću metoda.

Tip niza

Pri realizaciji ove nastavne teme važno je istaći neophodnost uvođenja jednodimenzionalnog niza ilustrujući to problemima pri čijem rešavanju je neophodno ostvariti više od jednog prolaza kroz niz (na primer, redni broj učenika čija je visina najbliža prosečnoj visini učenika odeljenja).

Pre upoznavanja sa algoritmom sortiranja niza x[1], x[2],..., x[n] u neopadajući (nerastući) poredak poželjno je da se sastave neki pripremni algoritmi. Na primer, napraviti algoritam kojim se u nizu: i-ti element niza razmenjuje sa svakim elementom desno od njega (x[i+1], x[i+2],..., x[n]) koji je manji (veći); a zatim pokazati da se ponavljanjem prethodnog postupka za i: 1, 2,..., n-1 niz sortira u neopadajući (nerastući) poredak.

Pri obradi teme pretraživanje u nizu treba istaći potrebu da se pri kreiranju algoritma vodi računa i o njegovoj efikasnosti. Na primer, nije svejedno da li ćemo u telefonskom imeniku sa telefonima za 1000 osoba telefon neke osobe tražiti iz najviše 1000 koraka (linearnim pretraživanjem), ili primeniti algoritam (binarnog pretraživanja) koji omogućava da telefon tražene osobe (ako je ima u imeniku) pronađemo u najviše 10 koraka.

Pri realizaciji ove tematske celine za prikaz jedno i dvodimenzionalnih nizova može se koristiti vizuelna komponenta koja omogućava tabelarni prikaz teksta. Za prikaz jednodimenzionalnih nizova može da se koristi samo jedan red tabele ili dva gde bi prvi red predstavljao zaglavlje sa pojedinačnim nazivima elemenata niza.

IV razred

Sadržaj programa predmeta Računarstvo i informatika za četvrti razred svih tipova gimnazije je koncipiran tako da akcenat bude na praktičnoj primeni računara. I pored toga što je u programu izdvojeno pet celina, mogu se uočiti dve glavne oblasti zastupljene u programu - to su baze podataka i izrada veb prezentacija. Reč je o vrlo aktuelnim oblastima računarstva, čije poznavanje je potrebno za uspešno snalaženje i komunikaciju u savremenom svetu.

Pri sastavljanju programa i redosledu tematskih celina vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, kao i o psihofizičkim mogućnostima učenika ovog uzrasta.

Ostvarivanje programa računarstva i informatike postiže se dobrom organizacijom nastavnog procesa, što praktično znači:

- racionalno korišćenje raspoloživog fonda časova;

- dobru organizaciju praktičnih vežbi na računaru;

Racionalno korišćenje časova podrazumeva dobar raspored rada. Prilikom njegove izrade voditi računa da svako polugodište ima zaokružene tematske celine.

U pogledu organizacije rada, značajno je obratiti pažnju na sledeće elemente:

- teorijska nastava se izvodi sa celim odeljenjem i, po potrebi, nastavnik praktično demonstrira upotrebu računara. Na časovima teorijske nastave učenicima treba objasniti osnovne naredbe i komande i uputiti ih kako da povezuju i primenjuju prethodno usvojena znanja i stalno podsticati učenike da povezuju poznato sa nepoznatim. Prema potrebi, u toku izvođenja ove nastave, nastavnik može koristiti računar (video-projektor) za demonstraciju mogućnosti korišćenog softvera;

- uvežbavanje i praktičan rad izvode se u računarskoj laboratoriji, pod kontrolom nastavnika. Učenici izvode vežbe samostalno, pošto od nastavnika dobiju potrebna uputstva o načinu rada, postupcima i fazama izrade. Tokom realizacije vežbe nastavnik je dužan da pruži sva neophodna dodatna objašnjenja kao i potrebnu pomoć svakom učeniku posebno. Svaka vežba mora imati tačno utvrđen cilj i zadatak koji se saopštava učenicima; Prilikom izvođenja ove nastave učenike jednog odeljenja treba podeliti u dve približno jednake grupe tako da svaki učenik ima mogućnost da radi na računaru. Za vreme izvođenja praktične nastave, učenici bi uvežbavali korišćenje raspoloživih softverskih alata za rad sa bazama podataka, odnosno za pravljenje veb prezentacija. U isto vreme, vežbali bi zadatke koje su dobili na teorijskim časovima ili, neposredno, za vreme

praktične nastave. Pored toga poželjno je da svaki učenik uradi po jedan projekat iz dve glavne oblasti zastupljene u programu. U okviru prvog projekta učenici bi trebalo da kreiraju baze podataka koje se odnose na problematiku iz svakodnevnog života (telefonski imenik, katalog knjiga, računarski herbarijum i dr.). Drugi projekat bi se odnosio na neku prezentaciju. Učenik može da napravi ličnu prezentaciju na internetu ili prezentaciju svog maturskog rada. Naravno, mogu se praviti i razne druge prezentacije, ali izradu prezentacije iz drugih oblasti treba da odobri predmetni nastavnik. Projekti se, po pravilu, rade u školskoj laboratoriji za vreme praktičnih vežbi ili van redovnih časova. Za uvežbavanje gradiva učenici dobijaju domaće zadatke, koje rade kod kuće (ako imaju mogućnosti). Učenicima, koji nemaju računare kod kuće, treba omogućiti izradu domaćih zadataka u školi.

U toku ostvarivanja programa, neophodno je da nastavnik koristi Opšte didaktičko-metodičko uputstvo za ostvarivanje programa u srednjim školama, koje je sastavni deo planova i programa.

Pri realizaciji programa dati prednost projektnoj, problemskoj i aktivnoj nastavi, kooperativnom učenju, izgradnji znanja i razvoju kritičkog mišljenja. Podsticati timski rad i saradnju naročito u oblastima gde nastavnik proceni da su prisutne velike razlike u predznanju kod pojedinih učenika.

Pored svake od pet tematskih celina naveden je okvirni fond časova (kod prve celine, koja je najobimnija, naveden je okvirni fond časova i kod svake potceline).

U programu nije napravljena striktna podela između časova teorijske nastave i vežbi. Međutim, približno isti fond časova (u toku školske godine) je posvećen kako teorijskoj nastavi tako i vežbama. U zavisnosti od raspoloživih resursa škole, prepušta se nastavnicima predmeta da organizuju izvođenje nastave u učionici, odnosno, laboratoriji. To praktično znači da pojedine nastavne jedinice (koje zahtevaju intenzivan praktični rad) mogu da se u potpunosti ostvaruju u laboratoriji, dok neke druge (teorijski orijentisane) mogu u celosti da se ostvaruju u učionici.

Baze podataka

Pri realizaciji tematske celine **Baze podataka** izdvojeno je devet potcelina. Prva je nazvana **Osnovi baza podataka** i ona je, pretežno, teorijskog karaktera. Ovde učenici treba da se upoznaju sa pojmom informacionog sistema i bitnim pojmovima vezanim za baze podataka (BP). Uspešno savladavanje ove potceline je veoma važno za razumevanje koncepta BP. Ovde posebnu pažnju treba pokloniti modelima podataka, a detaljno se zadržati na relacionim BP. Objasniti pojmove kao što su: osnovni pojmovi relacionih BP (kolona, tabela, vrsta) kao i pojmove šema, podšema, primarni ključ, strani ključ itd. U ovoj podcelini objasniti da profesionalne baze podataka kreiraju dizajneri baza podataka, da unos, održavanje i dobijanje podataka obavljaju korisnici. Objasniti ulogu administratora baze.

Druga potcelina je nazvana **Kreiranje baza podataka u konkretnom okruženju**. Ovo je praktično orijentisana potcelina. Ovde učenici treba da se upoznaju sa nekim konkretnim sistemom za upravljanje bazama podataka (SUBP) kao što su: ACCESS, MySQL, SQL i dr. U okviru toga pogodno je da se upoznaju sa korišćenjem nekih BP koje su unapred formirane. U okviru ove nastavne teme treba uraditi osnovne zadatke: kako pokrenuti, ugasiti aplikaciju za rad sa bazama podataka; otvoriti, zatvoriti bazu; napraviti novu bazu i snimiti je na zadatu lokaciju; prikazati, ukloniti ugrađene palete sa alatkama; minimizovati, prikazati traku sa alatkama (ribbon); upotrebiti ugrađenu pomoć.

Treća podcelina nazvana je **Rad s tabelama**. U okviru ove podceline treba objasniti pojam tabele i njenog značaja za relacione BP. Posebno se treba zadržati na razlici između strukture tabele (šeme) i podataka u tabeli. Koristeći konkretan SUBP učenici treba da kreiraju nekoliko tabela i, po mogućnosti, da formatiraju podatke u njima. U radu sa zapisima dodati, izbrisati zapis. Dodati, izmeniti, obrisati podatke u zapisu. Napraviti tabelu i precizirati polja sa odgovarajućim tipovima podataka: tekst, broj, datum/vreme, da/ne. Podesiti svojstva polja: veličina, format broja, format datuma/vremena, podrazumevana vrednost. Napraviti pravilo za proveru unetog broja,

datuma/vremena, valute. Razumeti posledice promene tipa podataka, svojstava polja u tabeli. Postaviti polje za primarni ključ. Indeksirati polje (sa ili bez omogućenih duplikata). Dodati polje u postojeću relaciju. Promeniti širinu kolone.

Za povezivanje dve ili više tabela bitan je pojam veza. Četvrta potcelina, nazvana **Veza između tabela** odnosi se na ovu problematiku. Ovde treba objasniti veze tipa: jedan prema jedan, jedan prema više i dr. Takođe, treba objasniti da se ne mogu ažurirati podaci u jednoj tabeli ako se time narušava odnos između te i drugih tabela (referencijani integritet).

Potcelina nazvana **Forme (obrasci)** odnosi se na pregledan unos i prikaz podataka po slogovima. Forme se mogu formirati na razne načine, a relativno jednostavan način je da se za te svrhe koristi čarobnjak (ako SUBP to omogućava). Međutim, ako se forme kreiraju bez pomoći čarobnjaka, za to je potrebna i određena programerska (dizajnerska) veština, kao i poznavanje nekih komponenti karakterističnih za vizuelne aplikacije. Ovde je poželjno upoznati učenike sa načinom korišćenja nekih komponenti, ali bez zalaženja u detaljna razmatranja. U okviru ove teme treba: objasniti da se obrazac koristi za prikazivanje i održavanje zapisa; napraviti i imenovati obrazac; ubaciti nov zapis koristeći obrazac; izbrisati zapis koristeći obrazac; dodati, izmeniti, obrisati podatak koristeći obrazac; dodati, izmeniti tekst u zaglavlju ili podnožju obrasca.

Šesta potcelina je nazvana **Pretraživanje i sortiranje** i ona se, uglavnom, odnosi na rad sa jednom tabelama. Većina SUBP pruža razne mogućnosti za sortiranje i uređenje podataka. Na konkretnim primerima treba pokazati kako se vrši indeksiranje kolona za brže nalaženje podataka. U okviru ove nastavne teme treba uraditi osnovne zadatke: otvoriti, zatvoriti tabelu, upit, obrazac, izveštaj. Promeniti načine prikaza tabele, upita, obrasca, izveštaja. Izbrisati tabelu, upit, obrazac, izveštaj. Kretati se kroz zapise u tabeli, upitu, obrascu. Sortirati zapise u tabeli, upitu, obrascu u rastućem ili opadajućem, brojčanom ili abecednom redosledu.

Za svaku BP veoma je bitna mogućnost uspešnog nalaženja željenih podataka. Podaci se pronalaze postavljanjem upita.

U sedmoj potcelini nazvanoj **Upiti** treba objasniti pojam upita i način kreiranja upita. Kod pojedinih SUBP upiti se jednostavno mogu kreirati korišćenjem čarobnjaka. I ako postoji ova mogućnost, treba se zadržati na kreiranju upita bez korišćenja čarobnjaka. Ovde treba objasniti šta su osnovne SQL komande (SELECT, INSERT, UPDATE, DELETE, WHERE, ORDER BY, GROUP BY..HAVING, UNION, JOIN i TRANSFORM..PIVOT). i kako se formiraju upiti pomoću SQL -a. Uraditi kroz vežbanja osnovne operacije : pronaći zadatu reč, broj, datum u polju koristeći komandu za pretragu, primeniti filter na tabelu, obrazac. Ukloniti primenjen filter iz tabele, obrasca. Objasniti da se upit koristi za dobijanje i analizu podataka. Napraviti upit nad jednom tabelom koristeći određene kriterijume. Napraviti upit nad dve tabele koristeći određene kriterijume. Dodati kriterijume u upit koristeći jedan ili više sledećih operatora: =, <>, <, <=, >, >=. Dodati kriterijume u upit koristeći jedan ili više logičkih operatora: AND, OR, NOT. Upotrebiti džoker znake u upitu: * ili %,? ili _. Objasniti kako se upit pokreće i menja: dodati, ukloniti, premestiti, sakriti, prikazati polja.

U tematskoj celini **Izveštaji**, treba objasniti šta je izveštaj i na konkretnim primerima pokazati kako se formiraju izveštaji. Jednostavnije je kreiranje izveštaja pomoću čarobnjaka (ako SUBP to omogućava), ali ovde treba pokazati kako se mogu formirati izveštaji iz više relacija korišćenjem upita. Izgled izveštaja je dosta važan pa određenu pažnju treba pokloniti i formatiranju podataka u izveštaju. U okviru ove teme treba: objasniti upotrebu izveštaja za štampanje odabranih informacija iz relacije ili upita; napraviti izveštaj baziran na tabeli ili upitu; promeniti raspored polja za podatke i zaglavlja u izgledu izveštaja; predstaviti određena polja u grupnom izveštaju koristeći zbir, minimum, maksimum, prosek, broj, na odgovarajućim tačkama; dodati, izmeniti tekst u zaglavlju, podnožju izveštaja; izvesti (export) tabelu, rezultat upita u tabelarni dokument (.xls), tekst (.txt,.csv), XML format na zadatu lokaciju; kod štampanja promeniti orijentaciju tabele, obrasca, rezultata upita, izveštaja; Promeniti veličinu papira; Odštampati stranu, izabran(e) zapis(e), celu tabelu; Odštampati sve zapise u obliku obrasca; Odštampati rezultat upita; Odštampati stranu (strane) izveštaja, ceo izveštaj.

Poslednja potcelina (u okviru BP) je **Vizuelizacija podataka iz baze**, u okviru koje treba pokazati kako se uspostavlja veza sa bazom u integrisanom okruženju programskog jezika koji su učenici upoznali u trećem razredu. Za prikazivanje i modifikaciju podataka baze koristiti relaciju. Za ilustraciju može se koristiti demonstraciona baza iz sastava sistema za upravljanje bazom podataka.

Lokalne računarske mreže

Tematska celina **Lokalne računarske mreže** je uvedena u program za četvrtu godinu, kao logičan sled teme **Uvod u mrežne informacione tehnologije**, koja se obrađuje na prvoj godini a kao uvod u Veb tehnologije. Pri realizaciji ove tematske celine potrebno je da se učenici podsete principa umrežavanja i korišćenja Interneta kao globalne mreže. Potrebno je da učenici budu dalje upoznati sa: pojmom lokalne mreže i njenom strukturom; uređajima koji se koriste za umrežavanje korišćenjem resursa lokalne mreže; razlikom između računara - servera i računara - klijenata; ulogom rutera i pojmom rutiranja; održavanjem i administriranjem kućne lokalne mreže; principima funkcionisanja Interneta i osnovnim tehnologijama pristupanja Internetu; ulogom Internet - provajdera; Internet protokolima; razlikom između lokalne i globalne mreže; sistemom domenskih imena (DNS - Domain Name System); povezivanjem lokalne mreže sa Internetom.

Preporuke za realizaciju:

- u skladu sa resursima, učenicima treba u najvećoj meri praktično približiti sve mogućnosti umrežavanja, od umrežavanja dva računara do postavljanja male lokalne mreže(ili koristiti već postojeću školsku mrežu) i njenog povezivanja, odgovarajućom internet konekcijom, sa globalnom mrežom.

- podstaći učenike da, kroz diskusiju, povežu stečena znanja o Internetu kao globalnoj mreži iz obrađenih modula na ranijim godinama sa novim saznanjima o umrežavanju i lokalnim računarskim mrežama.

Veb tehnologije

Pri realizaciji tematske celine **Veb tehnologije** potrebno je da učenici: razumeju sve funkcije Interneta, od početne ideje globalnog umrežavanja, pronalaženja i davanja informacija, preko veb portala kao objedinjenih servisa i aplikacija, do korišćenja Interneta za Elektronsko poslovanje; da razumeju pojam Veb-a(WWW); razumeju podelu na statički i dinamički veb; razumeju podelu na klijentske i serverske tehnologije; se upoznaju sa teorijom veb dizajna (šta je veb dizajn, aspekti veb dizajna, tehnologije veb dizajna, razvoj veb sajta). Pri svemu ovome neophodno je permanentno raditi na razvijanju svesti o važnosti poštovanja pravnih i etičkih normi pri korišćenju Interneta, kritičkom prihvatanju informacija sa veba, poštovanju autorskih prava pri korišćenju informacija sa veba, poštovanju prava privatnosti.

Preporuke za realizaciju:

- učenicima treba objasniti razliku između statičke veb strane, dinamičke veb strane koja ima forme za spregu sa nekom bazom podataka i veb portala(dati primer za portal za elektronsko poslovanje i primer veb portala koji se koristi u zabavne svrhe); podeliti učenike u timove radi lakšeg i bržeg pronalaženja ovih primera u skladu sa interesovanjima učenika;

- kod podele na statički i dinamički veb podstaći učenike da sami pronađu primere pretraživanjem na Internet-u i da uoče prednosti i mane oba pristupa;

- pomenuti, bez ulaženja u detaljniji opis programskih jezika, najčešće klijentske tehnologije (Java Script, VBScript, Dynamic HTML);

- pomenuti, bez ulaženja u detaljniji opis programskih jezika, najčešće serverske tehnologije (Active Server Pages, ColdFusion, PHP);

Dizajn statičkih veb strana

Pri realizaciji tematske celine **Dizajn statičkih veb strana** učenik treba da stekne znanja i veštine bitne za uspešno korišćenje osnovnih mogućnosti najjednostavnijeg alata za veb dizajn HTML, koji predstavlja standard za veb dokumente. Učenik bi trebalo da nauči: osnove HTML-a; strukturu - osnovne tagove(<HTML>, </HTML> - zagrade HTML - teksta; <HEAD>, </HEAD> - zagrade zagljavlja, sadrži meta - definicije HTML - dokumenta; <TITLE>, </TITLE> - zagrade za naziv HTML - dokumenta i <BODY>, </BODY> - zagrade teksta obeleženog dokumenta); pisanje programa u najjednostavnijem tekst editoru; liste(numerisane i nenumerisane liste); formatiranje teksta u okviru HTML-a; tag za boje pozadine, objekta i slika; pravljenje linkova; rad sa slikom u okviru HTML-a; rad sa tabelama; rad sa frejmovima; forme i elemente forme(upiti nad bazama podataka); rad sa CSS-om(stilovi); umetanje stilova direktno u HTML fajl; korišćenje stilova u zasebnom css fajlu, koji se poziva iz HEAD tag-a.

Preporuke za realizaciju:

- pri realizaciji ove tematske celine raditi sa najjednostavnijim editorom (*Dreamweaver, Frontpage*), podstaći učenike da primene stečena znanja iz rada sa programima za obradu teksta i programima za obradu slika i tako pripreme sadržaj za kreiranje sopstvene veb strane;

- podstaći učenike da svoje teme za maturski rad obrade korišćenjem HTML-a i prezentiraju ga u obliku veb strane, pri biranju sadržaja insistirati na kritičkom pristupu informacijama i i negovanju estetike.

Rad sa gotovim veb dizajn rešenjima (CMS - *Content Management System*)

Pri realizaciji tematske celine **Rad sa gotovim veb dizajn rešenjima** potrebno je učenike upoznati sa: gotovim veb rešenjima koji se besplatno mogu naći na internetu, preuzeti i koristiti u lične i komercijalne svrhe, a objedinjeni su pod nazivom CMS; osnovnim odlikama i prednostima CMS portala (Podaci se mogu unositi ili pregledati sa bilo kojeg mesta na svetu, u geografskom smislu, samo uz pristup Internet-u; sadržaj stranice može da menja bilo koja osoba kojoj su od strane vlasnika data administratorska prava pristupa na portal; podaci su odvojeni od izgleda veb stranice, tako da je vlasnicima portala administratorski panel za unos podataka uvek isti, a prikaz tih podataka posetiocima zavisi od šablona *(template)*; odvajanje podataka od dizajna omogućava da se lako promeni izgled veb strane bez potreba ponovnog kopiranja ili unošenja podataka u stranicu, administracija se obavlja preko veoma jednostavnog grafičkog interfejsa; možete dati pravo nekim osobama da unose tekstove, ali oni neće biti objavljeni dok ih nadležna osoba ne odobri; za unos informacija koristi se tekstualni editor sličan WordPad / MS Word programu; moguć *upload* media fajlova (slike, dokumenti) na server, te njihovo jednostavno publikovanje i uređivanje); najčešće korišćenim CMS portalima (navesti Joomla, WordPress portale i primere njihovog korišćenja); postupkom *download*-a potrebnih šablona i njihovom instalacijom na računaru.

Preporuke za realizaciju:

- podstaći učenike da, radeći u timovima, već obrađene maturske radove u vidu najjednostavnijih HTML strana sada obrade u nekom šablonu izabranog CMS-a.

KOŠARKA

SADRŽAJI PROGRAMA

Druga godina učenja

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)**

Odbrana (30 časova)

Stavovi i kretanja. Odbrana igrača sa loptom. Odbrana igrača bez lopte. Odbrambene aktivnosti.

Napad (75 časova)

Kontrola i dodavanja. Dribling. Fintiranje. Prodori. Šutiranje. Demarkiranje. Individualna taktika. Saradnja dva igrača u napadu. Napadačke aktivnosti. Kontranapadi. Pozicioni napadi.

Treća godina učenja

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

Odbrana (56 časova)

Odbrambena kretanja. Odbrana na igraču sa loptom. Odbrana na igraču bez lopte. Grupna odbrana. Kolektivna odbrana. Odbrana od kontranapada.

Napad (52 časa)

Dodavanje. Dribling. Prodor. Demarkiranje. Šutiranje. Saradnja dva igrača u napadu. Kontranapad.

Četvrta godina učenja

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

Odbrana (41 čas)

Odbrambena kretanja. Odbrana na igraču sa loptom i bez lopte. Grupna odbrana. Kolektivna odbrana. Odbrana od kontranapada.

Napad (55 časova)

Pivotiranje. Fintiranje. Šutiranje. Demarkiranje. Individualna taktika. Saradnja dva igrača u napadu. Kontranapad. Košarkaška igra.

NAČIN ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Na svim časovima nastave učenici treba da stiču opšte košarkaško vaspitanje i obrazovanje, a kroz svakodnevnu intenzivnu trenažnu aktivnost - specifično košarkaško takmičarsko znanje i umeće.

Kroz svakodnevni sportsko-trenažni rad u školi (ili klubovima) specifičnim programskim sadržajima treba stimulisati:

- razvijanje osnovnih elemenata energetsko-motoričke pripreme karakteristične za ovaj uzrast kao i drugih elemenata motorne umešnosti;

- preventivno-kompenzacijski rad u smislu sprečavanja i otklanjanja potencijalnih telesnih deformaliteta;

- osposobljavanje učenika za samostalni i individualni rad;

- kroz sportsko-tehničko obrazovanje staviti poseban akcenat na učenje i usavršavanje osnova tehnike, individualne, grupne i ekipne taktike u napadu i odbrani.

Za praćenje sportsko-tehničkih dostignuća treba da posluže minimalni obrazovni zahtevi na osnovu kojih, nakon provere motornog znanja, treba vrednovati postignuti rezultat.

Rezultati provera treba da posluže trenerima i sportskim pedagozima kao osnova za programiranje rada u narednom periodu, posebno za individualni pristup i određivanje zadataka za svakog ili grupu učenika.

Vrednovanje rezultata rada učenika treba da se vrši na osnovu:

- fizičke sposobnosti učenika;

- sportsko-tehničkih dostignuća.

Pri ocenjivanju fizičkih sposobnosti učenika treba uzeti u obzir pojedinačni nivo fizičkih sposobnosti ostvaren u toku školske godine, a prema individualnim mogućnostima.

U ostvarivanju celokupne programske aktivnosti i sadržaja preporučuje se angažovanje najistaknutijih košarkaških stručnjaka (različitih profila) i trenera - specijalista za rad sa mlađim košarkašima.

OSNOVE SPORTSKOG NOVINARSTVA

Cilj i zadaci:

Cilj nastave predmeta Osnove sportskog novinarstva je da učenici savladaju osnovne elemente komunikacije sporta sa okruženjem, kako u sociološkom, tako i u društvenom i ekonomskom smislu.

Zadaci nastave predmeta Osnove sportskog novinarstva su da se:

- učenici upoznaju sa najvažnijim odnosima između sportskih organizacija, sportskih asocijacija i federacija sa jedne, kao i medija sa druge strane;

- učenicima približi način korelacije sporta i medija;

- učenici upoznaju sa specifičnostima odnosa sporta i različitih medija (štampa, radio, televizija, internet i sredstva komunikacije poslednje generacije);

- učenici upoznaju sa osnovnim procesima koji utiču na porast značaja medija u procesu razvoja i komercijalizacije svetskog sporta;

- učenicima približe oblici novinarskog izražavanja koji su karakteristični u medijskom pokrivanju sporta;

- učenicima predstavi profil sportskog novinara, kao i organizacija redakcije u kojoj on izvršava postavljene zadatke.

SADRŽAJI PROGRAMA

(1 čas nedeljno, 36 godišnje)**

Sport i sredstva masovne komunikacije (3)

Definisanje termina. Karakteristike sredstava masovne komunikacije. Vrste sredstava masovne komunikacije. Načini uticaja sredstava masovne komunikacije na sport. Vertikalne integracije u sportu. Vrste vertikalnih integracija u sportu. Budućnost odnosa sporta i sredstava masovne komunikacije.

Razvoj sportskog novinarstva (4)

Istorija novinarstva i sredstava masovne komunikacije. Etape u razvoju novinarstva. Definicija sportskog novinarstva. Faktori razvoja sportskog novinarstva. Sportsko novinarstvo u našoj zemlji. Edukacija novinara. Profesionalne organizacije sportskih novinara.

Tipologija medija u sportu (4)

Proces komunikacije u industriji sporta. Elementi procesa komunikacije. Vrste komunikacionih kanala u sportu.

Sport i štampa (5)

Definicija štampe. Kriterijumi podele štampe. Sport u štampanim medijima. Sport u dnevnim novinama. Sport u periodičnoj štampi. Specijalizovana sportska štampa. Listovi sportskih društava. Sportska fotografija.

Sport i radio (3)

Radio kao sredstvo masovne komunikacije. Prednosti radija kao sredstva masovne komunikacije. Nedostaci radija kao sredstva masovne komunikacije. Ograničenja radija kao sredstva masovne komunikacije. Prednosti kablovskog radija. Sport na radiju. Direktni radio prenosi. Ekskluzivna prava prenosa sportskih događaja. Sport na radiju kod nas.

Sport i televizija (5)

Uticaj televizije na razvoj svetskog sporta. Uticaj televizije na komercijalizaciju sporta. Specifičnosti sporta kao dela televizijskog programa. Ekskluzivna prava prenosa sportskih događaja. Sportski program na televiziji. Vrste sportskog programa na televiziji. Sport - televizija - globalizacija. Satelitska televizija. Oblici saradnje sporta i televizije. Sportska kablovska televizijska mreža - ESPN. Razlike sportskog televizijskog programa između Evrope i SAD.

Sport i internet (4)

Internet - sredstvo masovne komunikacije poslednje generacije. Istorija interneta kao medija. Prednosti interneta kao sredstva masovne komunikacije. Način korišćenja interneta od strane novinara. Odnos interneta sa drugim medijima. Sport kao jedan od internet sadržaja. Sportski sadržaj na internetu. Internet i ostala komunikaciona sredstva poslednje generacije. Fenomen sportskog klađenja na internetu.

Oblici novinarskog izražavanja (5)

Definicija novinarskih žanrova. Faktografski žanrovi. Beletrizovani žanrovi. Analitički žanrovi. Opšta pravila novinarskog izveštavanja.

Sportski novinar i sportska redakcija (3)

Profil sportskog novinara. Čelična pravila informisanja. Uloga novinara u odnosu sporta i medija. Definicija sportske redakcije. Vrste sportskih redakcija. Organizacija sportskih redakcija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta, neophodno je u toku nastave sprovesti određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno je primeniti adekvatne metode i oblike rada koji će doprineti formiranju i učvršćivanju pojmova i razumevanju uzročno-posledičnih veza izraženih u odnosu sporta i medija, na osnovu kojih će se pojačati saznanje o njegovom društvenom položaju kao i značaju medija za njegovo normalno funkcionisanje. Takođe, u jednom delu učenici treba da budu upoznati i sa osnovnim novinarskim oblicima izražavanja, čime se oni direktno upoznaju sa načinima medijske prezentacije sporta. Sadržaje ovog predmeta treba povezivati sa sadržajima srpskog jezika uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost i insistiranje na razumevanju osnove odnosa sporta i medija.

Način na koji je sport predstavljen u medijima je nemoguće razumeti bez upoznavanja sa oblicima novinarskog izražavanja. Oni učenicima treba da se predstave po opšte prihvaćenim kriterijumima i to kao: faktorgrafski, beletrizovani i analitički žanrovi. Takođe, učenici treba da ovladaju opštim pravilima novinarskog izražavanja. Na kraju, učenicima treba da bude predstavljen profil sportskog novinara, kao i organizacija redakcije u kojoj on obavlja svoje dnevne aktivnosti.

U toku izvođenja nastave poželjno je da se obezbede kao gosti, predavači koji su poznata imena našeg sportskog novinarstva koji će učenicima na konkretnim primerima približiti lepotu ove profesije. Preporučuje se sprovođenje ovakve aktivnosti u okviru planiranog broja časova po tematskim jedinicama.

Osnovna literatura:

1. Dr Radomir Živković, *Novinarski žanrovi - štampa, radio, televizija*, Institut za novinarstvo, 1993.

2. *Savremeno novinarstvo - vest, izveštaj, intervju, reportaža, TV scenario, članak, komentar, kritika*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 1998.

3. Prof. dr Sergije Lukač, *Trener - sportsko novinarstvo i PR*, Sportska akademija - Beograd, 1998.

4. Neda Todorović, *Interpretativno & istraživačko novinarstvo*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2002.

5. Cvjetin Milivojević, *Novinar vaš prijatelj*, izdanje autora, Beograd, 1999.

6. Dušan Đurić, *Novinarski leksikon*, Kompanija Novosti, Beograd, 2003.

7. Đovani Gocini, *Istorija novinarstva*, Clio, Beograd, 2001. godine

8. Martin Šingler, Sindi Viringa, *Radio*, Clio, Beograd, 2000.

9. Dejvid Mek Kvin, *Televizija*, medijski priručnik, Clio, Beograd, 2000.

10. Rolend Lorimer, *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998.

11. Endrju Bojd, *Novinarstvo u elektronskim medijima*, Clio, Beograd, 2002.

Dopunska literatura:

1. Ellis Cashmore, *... and there was television*, Routledge, New York, 1994.

2. Garry Whannel, *Fields in vision, Television sport and cultural transformation*, Routledge, London, 1992.

3. Al Lieberman, T*he Entertainment Marketing Revolution*, Financial Times, Prentice Hall, New Jersey, 2002.

4. Miquel de Moragas Spa, Nancy K. Rivenburgh, James F. Larson, *Television in the Olympics*, John Libbey, London, 1995.

5. Bruce D. Itule/Douglas A. Anderson, *News Writing and Reporting for today's media, 5th edition*, McGraw-Hill College, Boston, 2000.

OSNOVE MARKETINGA U SPORTU

Cilj i zadaci:

Cilj nastave predmeta Osnove marketinga u sportu je da učenici savladaju osnovne elemente komunikacije sporta sa svetskom privredom, kako u sociološkom, tako i u društveno-ekonomskom smislu.

Zadaci nastave osnova marketinga u sportu su da:

- učenike uvede u osnove marketinga;

- učenike upozna sa specifičnostima marketing miksa u sportu;

- učenike upozna sa najvažnijim odnosima na sportskom tržištu;

- učenicima približi proces komercijalizacije sporta;

- učenike upozna sa fenomenom globalizacije svetskog sporta;

- učenicima približi marketing Međunarodnog olimpijskog komiteta.

SADRŽAJI PROGRAMA

(1 čas nedeljno, 32 godišnje)**

Osnovni pojmovi marketinga (5)

Pojam, funkcije i značaj marketinga. Strategija marketinga. Marketing miks. Segmentacija tržišta.

Marketing u sportu (6)

Značaj marketinga u sportu. Sistem marketiranja sporta. Efekti sportskog marketinga. Merenje efekata sportskog marketinga. Sportsko tržište i sportski marketing - ekonomski aspekt.

Značaj medija za razvoj marketinga u sportu (2)

Razvoj medija u sportu. Veza između marketinga u sportu i medija. Uticaj medija na sport. Izbor adekvatnog medijskog miksa.

Marketing miks u sportu (7)

Proizvod u sportu. Imidž kluba. Sportska marka. Elementi cene sportskog proizvoda. Pojam distribucije. Promotivne strategije u sportu. Odnos sa javnošću (Public Relation) - PR u sportu.

Sponzorstvo u sportu (5)

Definisanje sponzorstva u sportu. Vrste sponzorstva u sportu. Razlika između sponzorstva i donatorstva. Interesi sponzora svetskog sporta. Efekti sponzorstva.

Globalizacija svetskog sporta (4)

Trendovi globalizacije svetskog sporta. Marketing u sportu i proces globalizacija svetske privrede. Interesi multinacionalnih korporacija i klubova, sportskih asocijacija.

Marketing Međunarodnog olimpijskog komiteta (3)

Razvoj Međunarodnog olimpijskog komiteta. Uticaj marketinga na razvoj i stabilnost Međunarodnog olimpijskog komiteta. Struktura marketinga Međunarodnog olimpijskog komiteta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta neophodno je u toku nastave sprovesti određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno je primeniti adekvatne metode i oblike rada, uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost i insistiranje na razumevanju osnove odnosa sporta i svetske privrede.

Osnove marketinga u sportu treba da pomognu učeniku u formiranju i učvršćivanju pojmova i razumevanju uzročno-posledičnih veza izraženih u odnosu sporta i privrede, na osnovu kojih će se pojačati saznanje o njegovom društvenom položaju kao i značaju sponzorskog učešća za njegovu finansijsku stabilnost, samim tim i normalno funkcionisanje. Kroz program ovog predmeta učenici treba da se upoznaju i sa marketingom Međunarodnog olimpijskog komiteta, kao najznačajnije organizacije u hijerarhiji svetskog sporta, koji predstavlja najbolji primer aktuelnog odnosa sporta i svetske privrede.

U uvodu treba predstaviti suštinu marketinga kako bi se na lakši način objasnila njegova primena u sportu. Zato izlaganje gradiva osnova marketinga u sportu počinje osnovnim pojmovima marketinga. U ovom delu posebno su istaknute marketing strategija, segmentacija tržišta i marketing miks.

Danas, sve sportske organizacije imaju dualnost u radu koja se ogleda u:

- takmičarskom delu, čime se definiše njihova misija u društvu;

- organizacionom delu, koji obezbeđuje elemente za ispunjavanje njihove misije sa aspekta poštovanja važećih društvenih normi.

Kao veoma značajan element komunikacije, sportska organizacija definiše kanale prema široj sportskoj javnosti, kao i prema privredi koja joj, kroz sponzorska ulaganja, pomaže da zadrži

dovoljno visok takmičarski i organizacioni nivo. Iz ovih razloga marketing, kao poslovna funkcija u sportskim organizacijama, dobija na značaju. Zato je u definisanju marketinga u sportu, osim njegovog značaja u finansijskom pogledu, neophodno istaći sistem marketiranja, efekte koje on ostvaruje, načine merenja ostvarenih efekata, kao i određivanje ekonomskog aspekta funkcionisanja sportskog tržišta.

Kao značajan segment komunikacije treba objasniti značaj medija za razvoj odnosa sporta i svetske privrede. Poseban akcenat treba staviti na interese sponzora u medijskoj eksponiranosti sporta.

Objašnjenje marketing miksa predstavlja najbolji način da se adekvatno razumeju odnosi na sportskom tržištu. Pri analizi specifičnosti njegovih elemenata posebno treba obraditi odnos sa javnošću (Public Relation - PR) kao jednom od najbitnijih segmenata.

Sponzorstvo je najdominantniji vid uključivanja svetske privrede u sport i ono treba da bude obrađeno sa više aspekata. Posebno je važno obratiti pažnju na razliku između sponzorstva i donatorstva zbog koje i danas postoje određene nedoslednosti u praksi i stručnoj literaturi. Učenicima treba da bude prezentovano sponzorsko tržište u sportu, kao i interesi pojedinih njegovih članova. Efekte sponzorstva, trenutno najaktuelniji segment sportskog marketinga, je potrebno obraditi iz ugla sporta i sponzora.

Dosadašnji razvoj sporta i njegov odnos sa svetskom privredom je, najviše zahvaljujući medijima, dobio globalni karakter. Trendovi globalizacije sporta, uticaj marketinga, kao i interesi multinacionalnih kompanija sa jedne i klubova i sportskih asocijacija sa druge strane, predstavljaju osnovne poluge funkcionisanja današnjeg sportskog tržišta te ih iz tih razloga treba posebno analizirati.

Osnovna literatura:

1. Milan Tomić, *Marketing u sportu - Tržište i sportski proizvodi*, IP Astimbo, Beograd, 2001.

2. Artur Takač, *Šezdeset olimpijskih godina*, Prometej, Novi Sad, 1999.

3. Stjuart Tarner, *Sve o sponzorstvu*, Clio, Beograd, 1994.

Dodatna literatura:

1. Philip Kotler, 2000. *Marketing Management Millenium Edition*, Prentice Hall International, Inc., Upper Saddle River, USA

2. Gary Armstrong, Philip Kotler, 2000. *Marketing An Introduction, 5th Edition,* Prentice Hall International, Inc., Upper Saddle River, USA

3. Philip Kotler, Gary Armstrong, John Saunders, Veronica Wong, 1996. *Principles of Marketing*, The European Edition, Prentice Hall Europe, Glasgow, Great Britain

4. Bernard J. Mullin, Stephen Hardy, William A. Sutton, 2000. *Sport Marketing, Second Edition*, Human Kinetics Publishers, Champaign, USA

5. Brenda G. Pitts, David K. Stotlar, 1996. *Fundamentals of Sport Marketing*, Fitness Information Technology, Inc, Morgantown, USA

6. Robert K. Barney, Stephen R. Wenn, Scott G. Martyn, 2002, *Selling the Five Rings*, University of Utah Press, USA

7. Al Lieberman, 2002. *The Entertainment Marketing Revolution*, Financial Times Prentice Hall, Upper Saddle River, USA

8. Christine M. Brooks, 1994, *Sports Marketing, Competitive Business Strategies for Sports*, Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, USA

9. Mark A McDonald, George R. Milne, *Cases in Sport Marketing*, 1999. Jones and Barlett Publishers Canada, Toronto, Canada

10. Matthew D. Shank, 1999. *Sports marketing - A strategic perspective*, Prentice Hall, Upper Saddle River, USA

11. Howard Schlossberg, 1997, *Sports Marketing*, Blackwell Publishers Inc, Malden, USA

12. Pico Iyer, 2000. *The Global Soul - Jet Lag*, Shopping Malls and the Search for Home, Alfred A Knopf, New York, USA

13. Phil Schaaf, 1995. *Sports Marketing - Its Not Just a Game Anymore*, Prometheus Books, Amherst, USA

14. Jerry Gorman & Kirk Calhoun, 1994. T*he Name of the Game - The Business of Sports*, John Wiley & Sons. Inc. New York, USA

15. David K. Stotlar, 1993. *Successful Sport Marketing*, Wm. C. Brown Communications, Inc. Dubuque, USA

16. David M. Carter, 1996. *Keeping Score - An inside look at sports marketing*, The Oasis Press/PSI Research, Grant Pass, USA

OPŠTE PEDAGOŠKO-DIDAKTIČKO UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE SADRŽAJA PROGRAMA U GIMNAZIJI

UVODNE NAPOMENE

Inovacije u programskim sadržajima nastavnih predmeta u srednjoj školi neće dovesti do suštinskih promena ukoliko se uz novu sadržinu ne obezbedi nova strategija nastave obogaćena raznovrsnim oblicima, savremenim modelima učenja, dinamičkim metodama rada, kao i primenom savremene obrazovne tehnologije (raspoloživa AB sredstva, film, televizija, kompjuteri i dr.).

Cilj opšteg pedagoško-didaktičkog uputstva jeste da nastavniku pruži informacije (značajne za programe svih predmeta) koji će mu koristiti u rešavanju didaktičko-metodičkih problema u pripremi, realizaciji i vrednovanju realizacije sadržaja nastave. No, ono nije zamena već prvi korak u detaljnijem proučavanju pedagoške literature.

U postavljanju strukture Uputstva stavljen je naglasak na dva zadatka: prvi, da se da sažet i potpun prikaz uzrasnih karakteristika učenika srednje škole do kojih bi nastavnici došli tek preko obimnijeg traganja u literaturi i drugi, da se da pregled oblika, metoda i sredstava rada koji su u primeni u različitim situacijama i fazama nastavnog procesa. Ukratko su prikazani oblici organizacije koji se često označavaju kao inovativna nastava (individualizovana, programirana, problemska nastava, učenje otkrićem). To su već od ranije poznati oblici rada koji treba u praksi škola i nastavnika, da nađu više mesta. O njima ima dosta literature koju nastavnici mogu da konsultuju u okviru pripreme za ovakav rad.

Pored toga u Uputstvu se obraćaju i nastavniku daju osnovne informacije o: učenju motornih veština što je značajno za nastavu u celini a posebno praktičnu nastavu; pripremajući za

neposredni rad sa učenicima (planiranje rada, pisana priprema, timski rad) vrednovanju rada i napredovanju učenika. Takođe se ukazuje na najnužniju literaturu iz ove oblasti.

Uspešnost vaspitno-obrazovnog rada zavisi umnogome kako je već istaknuto, od strategije nastave, odnosno raznovrsnosti korišćenja nastavnih oblika, metoda, sredstava i sistema.

Zato Uputstvo treba da podstakne nastavnike na korišćenje bogatstva nastavne tehnologije za veće aktiviranje učenika u nastavnom procesu a samim tim i ostvarivanje društvenih ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja u školi usmerenog obrazovanja. Kao sastavni deo ovog uputstva treba prihvatiti i objašnjenja koja se daju uz program svakog predmeta, a u kojima se bliže određuje primena pojedinih didaktičkih zahteva datih u ovom Uputstvu.

Pri opredeljivanju za sadržaje iznete u Uputstvu pošlo se od činjenica da uloga organizatora vaspitno-obrazovnog rada suočava nastavnika sa nužnošću da svakodnevno donosi brojne i raznovrsne odluke. Iz tih odluka proizilazi ono što se obično naziva praktični ili neposredni rad sa učenicima. Uspostavljanje ravnoteže između odluke i njihovih praktičnih konsekvenci je jedno od najpouzdanijih merila nastavnikove pedagoške stručnosti. Pri donošenju svojih pedagoških odluka nastavnik nema uvek isti stepen slobode i samostalnosti u odnosu na prilično veliki broj faktora koji određuju organizaciju i strukturu njegovog rada sa učenicima. Relativno najveći stepen samostalnosti nastavnik ima u donošenju odluka na kojim zasniva **didaktičko-metodičku organizaciju neposrednog rada sa učenicima**. Iako se i u toj oblasti nastavnik suočava sa mnoštvom objektivnih ograničenja i prepreka na koje ne može da utiče svojim odlukama, tu ipak postoji izvestan prostor koji mu omogućava da izrazi svoje stručne sposobnosti, iskustvo i lične osobine.

Stručni kvalitet i opšta valjanost odluka kojim nastavnik oblikuje organizaciju neposrednog rada sa učenicima zavisi od toga u kojoj meri poznaje: (1) **programske ciljeve, zadatke i sadržaje** koje treba da realizuje, (2) **savremene didaktičko-metodičke modele** koji su primenjivi u datoj situaciji, i (3) **uzrasno-razvojna svojstva učenika** sa kojim radi. Najviši domet pedagoške stručnosti nastavnika ogleda se u sposobnosti da uspostavi funkcionalnu vezu između programskih zahteva, odabrane organizacije rada i uzrasno-razvojnih kapaciteta učenika.

Uobičajeno je da se na stručnost nastavnika gleda u prvom redu kroz prizmu poznavanja "gradiva" koje predaje. U normativnom pogledu je taj zahtev najpreciznije definisan: za svaku oblast vaspitno-obrazovnog rada propisana je vrsta i stepen stručne spreme koju nastavnik mora da poseduje. Didaktičko-metodička stručnost se uglavnom podrazumeva, tokom prakse se retko i uzgred proverava i procenjuje. Poznavanje uzrasno-razvojnih svojstava učenika je u celosti privatna stvar nastavnika, pogotovo ukoliko u toku stručnog školovanja nije došao u dodir sa pedagoškim i psihološkim disciplinama. U praksi je potrebno da se dogodi eksces velikih razmera, u nekim sredinama i da se više puta ponovi, da bi se o tom aspektu stručnosti uopšte govorilo. Upravo to vrednosno potiskivanje didaktičkog i psihološkog aspekta u sklopu ukupne pedagoške stručnosti nastavnika, dovodi do toga da se vaspitno-obrazovni rad uveliko svodi na obradu "programskih sadržaja". Treba imati u vidu da su nastavnici, odlukama koje su donesene u društvenom i stručnom okruženju škole (npr. odluke o strukturi i obimu programa, fonda časova, broju učenika u odeljenju, udžbenicima, opremljenosti i ukupnom materijalnom položaju škole, sistemu praćenja, izveštavanja i vrednovanja rada i sl.), objektivno stavljeni u situaciji da se prvenstveno usredsređuju na to da obrade programske sadržaje i da obavežu učenike da te sadržaje "usvoje", a didaktički i psihološki kvaliteti tako organizovanog rada su u drugom planu.

Sadržaji koji u ovom uputstvu dalje slede, kako je već istaknuto, na jednom mestu daju prikaz didaktičkog i psihološkog aspekta nastave i ukazuju na neophodnost povezivanja programskih sadržaja, didaktičko-metodičke organizacije i svojstava učenika u nastavnom radu.

OSNOVNA PSIHOLOŠKO-PEDAGOŠKA PITANJA

UZRASNO-RAZVOJNE KARAKTERISTIKE UČENIKA SREDNJE ŠKOLE

U ovom poglavlju su prikazana najznačajnija uzrasno-razvojna svojstva učenika srednje škole. S obzirom da su osobine učenika objektivna okolnost od koje zavisi ostvarivanje zahteva i očekivanja koja čine ulogu nastavnika, očigledno je da su to momenti koje nastavnik mora imati u vidu pri donošenju odluka o organizaciji neposrednog rada sa učenicima. Nepoznavanje ili zanemarivanje uzrasno-razvojnih specifičnosti i potreba učenika neizbežno stvara raskorak između pedagoških namera i ishoda pedagoške prakse, između očekivanog i stvarnog angažovanja i ponašanja učenika u nastavi i ostalim oblicima rada u školi i u vezi sa školom. Ukoliko se dobro poznaju i jasno uviđaju njihove pedagoške implikacije, uzrasne i razvojne karakteristike učenika prestaju da budu "otežavajuća" okolnost praktičnog pedagoškog rada i postaju veoma moćan i značajan oslonac dinamičkog i produktivnog vaspitno-obrazovnog delovanja.

U daljem izlaganju biće reči o sledećim pitanjima:

1) u čemu se ogleda **principijelna promena u dinamici razvoja u adolescentskom periodu,**

2) kako se manifestuju problemi u nekim **osnovnim odnosima adolescenata i njihove socijalne sredine,**

3) koje je glavno obeležje **fizičkog razvoja** u periodu adolescencije,

4) šta novo donosi **intelektualni razvoj** u periodu srednje škole, i

5) koja su glavna **psihološko-socijalna obeležja** adolescentskog uzrasta.

Razmatranje svakog od navedenih pitanja ima zadatak da ukaže na značaj uzrasno-razvojnih svojstava učenika srednje škole za njihovo motivisano i uspešno angažovanje u nastavi i drugim oblicima vaspitno-obrazovnog rada.

I

U srednju školu učenici dolaze sa 14/15 godina, a srednjoškolsko obrazovanje završavaju sa 18/19 godina. To je uzrasni period koji se podudara sa trajanjem **srednje adolescencije**. (**Rana adolescencija** traje od 11/12 do 14/15 godine i uključuje fazu puberteta; **pozna adolescencija**, koja se često identifikuje kao rana zrelost, traje od 19/20 do 24/25 godine.)

S obzirom na znatne individualne, polne i socio-kulturne razlike u brzini razvoja i značaju koji se pridaje razvojnim promenama, u I razredu srednje škole mogu se naći učenici koji su u fazi rane adolescencije, tj. u prvim mesecima postpubertetskog perioda, dok u završnim razredima jedan broj učenika već pokazuje osobine tipične za poznu adolescenciju ili ranu zrelost. Dakle, na srednjoškolskom uzrastu ispoljavaju se sve osobine karakteristične za adolescentski razvojni period ili za doba mladosti. Individualne razlike u razvojnim potencijalima, brzini njihovog ostvarivanja i stepenu dostignute zrelosti su takođe deo objektivnih okolnosti pedagoškog rada i otuda relevantan faktor u procesu pedagoškog odlučivanja.

U osnovi razvojnih promena su procesi sazrevanja i učenja. Onaj aspekt individualnog razvoja koji je prvenstveno pod uticajem bioloških činilaca nazivamo **sazrevanjem**, a onaj na koji presudno utiču sredinski činioci nazivamo **učenjem**. Poseban, u odnosu na biološke i sredinske činioce relativno autonoman skup činilaca koji deluju i na proces sazrevanja i na proces učenja je lična **aktivnost jedinke**. Aktivnost pojedinca, naročito ona koja je izraz njegovog svesnog angažovanja, je neposredni uslov ostvarivanja razvojnih mogućnosti i osnova javljanja složenih, integrativnih razvojnih promena.

Sazrevanje i učenje su međusobno tesno povezani, te se ni jedna razvojna promena ne može isključivo ili bez ostatka pripisati samo jednom od ta dva procesa. Pod dejstvom bioloških razvojnih činilaca jedinka postepeno "dozreva" za pojedine aktivnosti (npr. za hodanje, baratanje predmetima, govor i saobraćanje, jednostavne i složene misaone operacije, sistematsko usvajanje

određenih znanja i umenja, polno-reproduktivnu funkciju, profesionalno i društveno angažovanje itd.) ali svaka od tih aktivnosti kao specifično ljudski oblik ponašanja i doživljavanja, jedinka uči, usvaja i razvija pod uticajem više ili manje razrađenog sistema sredinskih podsticaja, zahteva, ograničenja i prinuda i, konačno, putem sopstvenog spontanog ili namernog angažovanja. Sredinski činioci (svojom gustinom, podsticajnim kvalitetima i snagom) i lična aktivnost (svojom širinom, raznovrsnošću i kontinuitetom) značajno deluju i u najranijim fazama individualnog razvoja, međutim, sa odmicanjem razvoja njihov relativni značaj raste, da i posle dostizanja organske zrelosti ostali glavni pokretači daljeg razvoja, svakog značajnijeg napredovanja i socijalno-psihološkog sazrevanja jedinke. Taj prelazni i za krajnje razvojne domete presudni momenat u razvojnoj dinamici dešava se upravo u periodu srednje adolescencije.

Za adolescenta se može reći da se prvenstveno razvija kao socijalni akter. To znači da u odnosima sa drugim osobama nastoji da stekne samostalnost, da od ostalih bude prihvaćen kao ravnopravni sagovornik. Iako su porodica i škola i dalje glavni okvir socijalnog života adolescenata, radijus socijalnog prostora u kojem se oni fizički a naročito simbolički kreću naglo se povećava; krug pitanja koja privlače njihovu pažnju postaje sve širi, javljaju se novi oblici neposrednog i posrednog sticanja socijalnih iskustava. Usled toga **situacije socijalnog učenja** postaju ne samo raznovrsnije i brojnije nego i znatno složenije u pogledu sadržaja koje uključuju, aktivnosti koje zahtevaju i/ili izazivaju i ishoda do koji dovode. Porodici i školi je sve teže da održe onaj stepen uvida u ponašanje, interesovanje i iskustva adolescenata koji su uglavnom imali na prethodnim uzrastima. Nužno dolazi do širenja socijalnih iskustava, do promena u odnosu adolescenta prema sredini u kojoj živi i svom položaju u toj sredini, i prema sebi kao osobi. Glavni izraz tih promena su sve češći i uporniji pokušaji da osvoje položaj samostalnog i ravnopravnog učesnika u međuličnim, grupnim, organizacijskim i drugim vrstama socijalnih odnosa. Tako se iz opšteg saznanja o postojanju različitih socijalnih odnosa izdvaja najtipičnije adolescentsko pitanje - pitanje lične kontrole nad uspostavljanjem odvijanjem i ishodima socijalnih odnosa u koje je uključen. Adolescent postepeno uviđa - i na praktičnoj i na pojmovnoj ravni - da samostalnost u socijalnim odnosima, pored fizičke zrelosti, podrazumeva i samostalnost u mišljenju i suđenju, emocionalnu stabilnost, poznavanje tehnika socijalnog opštenja u različitim situacijama i odgovornost za sopstvene postupke i njihove posledice.

Društveni uslovi mogu podsticati i nagrađivati težnju adolescenta za ličnim angažovanjem u sopstvenom razvoju, međutim, oni je mogu sistematski osujećivati, otvoreno ili prikriveno suzbijati. U prvom slučaju, iako kritički i reformistički orjentisani, mladi se po pravilu zalažu za osnovne društvene vrednosti, u drugom, postaju veoma prijemčivi na "signale" koji nagoveštavaju bilo kakav put za prevazilaženje stanja osujećenosti, za osvajanje samostalnosti u sferi socijalnog ponašanja. Takvi signali mogu dolaziti iz pojedinih segmenata društva koji su i sami potisnuti ili spolja, često iz prostorno i kulturno udaljenih sredina, iz centara koji smišljeno deluju na ponašanje i svest mladih kako bi ostvarili svoje npr. ekonomske ili političke ciljeve.

II

Učestalost različitih tema vezanih za decu i omladinu, porodicu i školu, omladinske organizacije i društveni položaj mladih, a koji svakodnevno srećemo u produkciji različitih medija masovnog saobraćanja, stvara utisak da su opštepoznati mnogi pojmovi bitni za razumevanje uzrasnih specifičnosti i razvojnih potreba učenika srednje škole. Danas su široko poznati takvi termini kao što su: pubertet, adolescencija, razvojne smetnje, mladalačke krize, seksualni razvoj i odnosi polova, socijalizovano i nesocijalizovano, devijantno i kriminogeno ponašanje, sukob generacija, omladinska subkultura, dečje i omladinsko tržište i dr. Uprkos takvoj popularizaciji "omladinske tematike", čitav niz suštinskih pitanja, prelomnih razvojnih zbivanja i najznačajnijih uzrasnih svojstava sistematski se zaobilazi ili, moguće je, još uvek nije poznat ni onima koji se profesionalno bave omladinom.

U porodici je odnos prema adolescentu najčešće ambivalentan. U nekim situacijama dopušta mu se da ispolji svoju zrelost koliko može a u nekim mu se ne dopušta da izađe iz položaja deteta. Ta vrsta nedoslednosti je prirodna pojava, ali samo ako se ne protegne u nedogled, tj. ako je prolazna

faza. Adolescentu je potrebno izvesno vreme da ovlada svojim novim ulogama; i njemu i roditeljima je potrebno izvesno vreme da usklade svoje uzajamne odnose.

Više iz emocionalnih nego iz intelektualnih razloga, adolescentu je teško da sebe i svoje ponašanje vidi iz perspektive svojih roditelja, da pravilno proceni njihove motive i namere. Emocionalna otvorenost i spontanost, obostrano pravo na iznošenje argumenata i tumačenja stvaraju klimu poverenja i iskrenosti, a adolescenta suočavaju sa nužnošću da pokaže svoju sposobnost uočavanja, mišljenja i zaključivanja. Ako se uspostavi takav odnos sa roditeljima, onda zaokupljenost adolescenta svojim intimnim (u stvari, uzrasno-razvojnim) problemima, teškoćama u iznalaženju odgovora na pitanja o sebi, svojoj sadašnjosti i budućnosti, stvaranjem dubokih emocionalnih veza izvan porodičnog kruga, neće biti povod da se zatvara u odnosu na roditelje, da se emocionalno udaljava od svoje porodice i svega onog što je doskora bilo njegov jedini svet.

Nepoznavanje ili ignorisanje adolescentskih preokupacija osiromašuje odnose između roditelja i dece, onemogućuje roditelje da bez pozivanja na svoj roditeljski autoritet i bez prinude iole značajnije utiču na ponašanje adolescenata. U sredinama u kojima je praktično otežano da se postigne valjan uvid u celokupno ponašanje adolescenta (npr. u većim gradovima, kad učenik putuje u školu, živi u drugom mestu i sl.) to osiromašenje ili potpuno prekidanje odnosa uzajamne iskrenosti i poverenja je redovno jedan od simptoma u sindromu kao što su problemi prilagođavanja, sklonost devijantnom ponašanju i sl.

U školi, gde postoji koncentracija stručnjaka za vaspitno-obrazovni rad, moglo bi se očekivati da će uzrasno-razvojne potrebe i svojstva učenika predstavljati okolnost o kojoj se jasno i precizno misli i s kojom se računa u svakoj organizovanoj aktivnosti. Umesto toga, u školi češće nailazimo na razne vidove otvorenog i prikrivenog zanemarivanja razvojnih potreba i mogućnosti učenika. Od učenika se traži da se ponašaju kao da ne postoje pitanja i problemi s kojim ih suočava njihov uzrast i da svaki, pa i najnetaktičniji, gest nastavnika prihvataju kao jedinu pravu pedagogiju. Usled kontinuiranog osujećivanja razvojnih potreba u tradicionalistički organizovanoj školi, učenici su objektivno prisiljeni da njihovo zadovoljenje traže u situacijama koje su izvan pedagoške kontrole. Često je jedini kvalitet tih situacija što ne liče na školu, čime stvaraju makar i prividno osećanje slobodnog izbora i samostalnosti. U stvari, radi se o svojevrsnom pedagoškom paradoksu, jer bi samo sa promenom u odnosu nastavnika i učenika, a koja bi bila izraz novih oblika rada, mnoge intelektualne i socijalne potrebe adolescenata dobile adekvatne podsticaje i zadovoljenja u samoj školi.

U društvu je odnos prema omladini srednjoškolskog uzrasta krajnje pojednostavljen. To je uzrasna skupina koju su planeri društvenog standarda uglavnom zanemarili, prepustili sve njene potrebe porodici i školi. Retki omladinski domovi i sportski objekti još uvek se nisu u svim sredinama afirmisali kao kanal društvenog ulaganja u zdrav i produktivan način života omladine. Po svojoj infantilnosti omladinsko tržište je produžetak dečjeg tržišta, a po snazi uticaja glavni oslonac stvaranja potrošačkog i statusno-simboličkog mentaliteta. Šta se može reći o uticaju društvene stvarnosti na omladinu, ako srednjoškolac živi u uverenju da njegov socijalni status određuju marke modnih artikala, pri čemu, već i oni skromniji koštaju kao sve knjige za sve četiri godine srednje škole? Upiranje prstom u mlade zanete tuđim ideologijama i problematičnim vrednostima je pokazivanje u pogrešnom pravcu. Deca se rađaju da bi odrasla, a u šta će odrasti zavisi čemu ih uči sredina. Tu sredinu ne čine samo porodica i škola, pogotovo kada je njihova primarnost objektivno dovedena u pitanje.

Valja, međutim, imati u vidu da jedan broj stručnjaka raznih profila prirodnu i normalnu dinamiku razvoja u periodu adolescencije neopravdano i sasvim nepotrebno dramatizuje i prikazuje u tamnim i pretećim tonovima. Često se ponašanja koja su reakcija na spoljašnju situaciju ili neku razvojnu promenu definišu kao "poremećaji" i "problemi", te se bez nužne, etički, psihološki i pedagoški neophodne "zadrške" dovode u vezu sa patološki i devijantnim fenomenima. Stručni i savetodavni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima su potrebni, ali samo u kontekstu ukupnog vaspitno-obrazovnog rada u školi, a ne kao njegova supervizija, klinička ekspertiza ili čak alternativa. Ni pod kojim se uslovima rešavanje normalnih razvojnih problema i normalni vaspitno-obrazovni rad ne smeju zameniti raznim "terapijskim tretmanima". Kliničko-psihijatrijske,

kriminalističke, politizovane i slične kategorizacije, etikete i metode treba ostaviti u domenima odgovarajućih službi ili ustanova. Čim se one pojave kao sredstvo mišljenja i delovanja u samoj školi, više nije reč o primarnoj preventivi, tj. o organizaciji kvalitetnog vaspitno-obrazovnog rada, već o specijalizovanim akcijama koje nije opravdano primenjivati na celokupnu školsku populaciju.

III

U ranoj adolescenciji, koja počinje sa pubertetom, dominiraju **organske, anatomsko-fiziološke razvojne promene**. Promene u telesnom izgledu i ukupnom ponašanju nagoveštavaju da je doba detinjstva na izmaku i da, ulaskom u doba mladosti, počinje faza telesnog, psihičkog i socijalnog sazrevanja. Pojačana hormonalna aktivnost uslovljava nagli telesni rast, pojavu znakova polnog sazrevanja i sekundarnih polnih obeležja, promenu u senzibilitetu i interesovanjima devojčica i dečaka. Usled neravnomernog razvoja pojedinih delova tela, istaknutosti novih organskih funkcija, teškoća u koncentraciji pažnje i intenzivnog doživljavanja emocija, adolescent lako gubi kontrolu nad svojim ponašanjem, te saobraćanje sa fizičkom i socijalnom okolinom postaje izvor iznenađenja, unutar ličnih i međuličnih sukoba, nesporazuma. Još uvek se povremeno javljaju intervali "pravog" dečijeg ponašanja i doživljavanja, ali vremenom oni postaju sve ređi i kraći, ponekad nisu ništa drugo do pogodna "maska" za impulse koji iznenađuju i zbunjuju.

Do polaska u srednju školu kod većine učenika je završen tzv. "pubertetski period". U srednjoj adolescenciji dolazi do konsolidacije telesnog razvoja: konstitucionalni telesni sklop se stabilizuje, senzomotorna koordinacija dobija maksimalne vrednosti, unutrašnji organi postižu punu funkcionalnost i međusobnu usklađenost. Fizički i intelektualni kapaciteti se postepeno i ravnomerno povećavaju. Psihičke i psihosocijalne razvojne promene koje su u pubertetu uglavnom samo nagoveštene, do punog izražaja dolaze upravo u periodu srednje adolescencije, tj. na srednjoškolskom uzrastu.

Psihofizički razvoj u periodu srednje adolescencije pruža najveće mogućnosti za angažovanje već razvijenih senzomotornih sposobnosti u sticanju i usavršavanju različitih motornih aktivnosti, veština i navika. Pošto su te aktivnosti suštinske komponente tehničke kulture, neophodno je da se njihovom razvijanju i negovanju posveti velika pažnja.

IV

U toku srednje škole **intelektualni razvoj učenika** dostiže visok nivo. Mogućnosti saznajnog funkcionisanja adolescenata obuhvataju veoma širok raspon: od opažajno konkretnih do apstraktnoformalizovanih oblika mišljenja. Suštinu kvalitativne promene u saznajnoj aktivnosti adolescenta čini sposobnost da misli o mišljenju. Adolescent je u stanju da iz stečenih znanja, iz pojmova i simbola kojim je ovladao kao sredstvima i sadržajima mišljenja, formira nove pojmove i simbole bez neophodnog osvrtanja na faktografsku realnost, bez pozivanja na praktično iskustvo. U stvari, spontano otkriva različite oblike apstraktnog ili teorijskog mišljenja i uočava njegovu saznajnu i praktičnu nadmoćnost u odnosu na konkretno mišljenje i ograničenost svakodnevnog iskustva. Takva saznajna usmerenost, ukoliko ima makar umerenu podršku u aktivnostima koje dominiraju socijalnim učenjem i socijalnim ponašanjem, značajno utiče na sve sfere psihosocijalnog razvoja adolescenata. Ako takva podrška nedostaje, onda se samo povećava broj mladića i devojaka čija je obdarenost u jednom momentu blesnula, a zatim se izgubila u prosečnosti.

U operisanju iskustvenim sadržajima kod adolescenata se javljaju **nove vrste intelektualnih operacija.**

Eksperimentalno mišljenje dolazi do izražaja u jednostavnim ili složenim modelima uzročno-posledičnog zaključivanja. Ono se ogleda u sposobnosti da se u razmišljanju o jednoj pojavi izdvoje svi bitni činioci i da se sistematski varira njihovo delovanje kako bi se došlo do zaključka koji činilac ili skup činilaca izaziva posmatrani ili pretpostavljeni efekat.

Kombinatorno mišljenje ispoljava se već krajem osnovnoškolskog uzrasta a ogleda se u sposobnosti sagledavanja svih mogućih kombinacija ili permutacija elemenata nekog skupa. U srednjoj školi ovaj oblik mišljenja postaje veoma izražen i predstavlja važnu komponentu opšte tendencije ka formalizaciji intelektualnih operacija.

Probabilističko mišljenje je sposobnost da se uz pomoć principa verovatnoće i primene postupaka skraćenog induktivnog zaključivanja izvode opšti ili relativno opšti zaključci o različitim prirodnim i društvenim pojavama. Ovaj oblik mišljenja se ispoljava u spontanoj težnji adolescenata da svojim iskustvima, procenama i pretpostavkama daju egzaktne oblike i precizan sadržaj. U situacijama koje traže hitan odgovor na neko važno pitanje, ili kada se ne raspolaže svim neophodnim podacima, ili kada se posmatra projekcija nekih pojava u bližoj ili daljoj budućnosti, ovaj oblik mišljenja služi kao pouzdan i ekonomičan postupak. Kod mnogih problema koji privlače pažnju adolescenata, kao i onih s kojim se sreću u nastavi, to je jedini raspoloživ način traganja za rešenjem.

Hipotetičko-deduktivno mišljenje se najpre ispoljava u vidu spontanih interpretacija uzroka i posledica različitih zbivanja koja adolescent posmatra ili u kojim učestvuje. Iskustvene činjenice su uglavnom motiv ili podsticaj za postavljanje propozicija iz kojih se zatim putem logičkih postupaka izvode hipoteze kao teorijske mogućnosti i objašnjenja date pojave ili određenog problema.

Formalno pojmovno mišljenje je sposobnost izgrađivanja složenih, hijerahijski uređenih pojmova sistema. Težnja ka integraciji stečenih saznanja je jedna od lako uočljivih karakteristika adolescenskog mišljenja o prirodnim i društvenim pojavama. Ako se pravilno usmeri, ona može postati unutrašnji motiv za formiranje pogleda na svet.

Stvaralačko mišljenje se kod većine adolescenata javlja kao prolazna ili relativno trajna kombinacija intelektualne imaginacije i navedenih svojstava adolescenskog mišljenja. Ispoljava se u umetničkim, naučnim, tehničkim i drugim saznajno orjentisanim ambicijama. Svojstvo stvaralačkog mišljenja je da ni jedan saznajni sadržaj ne posmatra kao nešto konačno i da ne uzmiče pred prazninama u znanju, pred oskudnošću informacija o pitanjima kojim se bavi. Uočene praznine se popunjavaju novim konceptima, propozicijama, uviđanjem odnosa među empirijskim podacima i hipotetskim konstruktima. Sa razvojnog stanovišta uopšte nije važno što te "novine" do kojih dolazi adolescent po svom sadržaju nisu originalne u društveno-istorijskom smislu; bitno je da adolescent svoje intelektualne kapacitete počinje da koristi na stvaralački i produktivan način. Ukoliko se sistematski obraća pažnja na pokazatelje kreativnosti, u srednjoj školi je moguće identifikovati učenike visoke obdarenosti za pojedine oblasti rada i njihovo dodatno obrazovanje usmeriti u tom pravcu.

Navedeni oblici mišljenja, po prirodi razvojne dinamike, trebalo bi da dominiraju u savladavanju programskih zadataka i sadržaja u srednjoj školi. Da bismo to zaista i postigli, nužno je uzeti u obzir sledeće momente. **Prvo**, nove intelektualne operacije javljaju se najpre u nerazvijenoj formi kao spontan odgovor na problemske situacije bilo kojeg porekla. Tako npr. sasvim uzgredno zapažanje kontura objekata u sumrak ili snažan doživljaj rastanka sa voljenom osobom, ili na izgled mirno i rutinsko čitanje nekog teksta sa filozofskim, religijskim, političkim ili naučnim sadržajem mogu podstaći adolescenta da formira niz novih pojmova, razvije principe njihovog međusobnog povezivanja i na nov način organizuje i strukturiše iskustvene sadržaje. Da li će se i u kojoj meri će se iz tih nerazvijenih i spontanih operacija izgraditi novi oblici mišljenja i strukturisati nova intelektualna sposobnost, ne zavisi samo od adolescenta nego i od učestalosti i kvaliteta problemskih situacija s kojim ga njegova okolina suočava, odnosno od stvarne praktične vrednosti korišćenja tih operacija i značaja ishoda njihove upotrebe. Ako školske i socijalne situacije ne deluju podsticajno, ne traže angažovanje tih operacija i ne pridaju značaj njihovim rezultatima, one će se uglavnom svesti na povremeno spontano javljanje, na epizodne intelektualne igre, da bi se vremenom sve više proređivale i sasvim izostale iz strukture intelektualnih kapaciteta osobe. Intelektualno dinamična kultura i dobra škola pogoduju razvijanju upravo ovih najsloženijih i najdelikatnijih intelektualnih operacija. **Drugo**, svaku novu intelektualnu operaciju, jednako kao i svaku novu razvojnu potrebu, prati težnja da se ona upotrebljava, ispoljava, praktikuje. Intelektualne operacije deluju kao unutrašnji motivi; u dodiru sa podsticajnim iskustvenim

sadržajima, i bez spoljašnjih pritisaka, one dolaze do punog izražaja. Adekvatno intelektualno angažovanje učenika oslobađa nastavnika potrebe da ih motiviše spoljašnjim sredstvima. **Treće**, iako se mišljenje adolescenata postepeno emancipuje od konkretnih operacija i postaje apstraktno, formalizovano i sve više okrenuto opštim ljudskim problemima, neophodno je da svaki pedagoški uobličen zadatak bude povezan sa neposrednim iskustvom adolescenta, sa zbivanjima u njegovoj sredini i u njegovom vremenu. Prenaglašeno bavljenje prošlošću i društveno dekontekstualizovanim problemima ostavlja adolescenta, koji je po prirodi svojih razvojnih potreba prvenstveno u sadašnjosti, ravnodušnim ili ga čak pokreće na "aktivnu" nezainteresovanost. **Četvrto**, adolescent nastoji da formira neku vrstu ličnog odnosa prema osnovnim saznajnim (naučnim) strategijama, kao što su npr. eksploracija, deskripcija, genetsko-kauzalna analiza, eksplikacija i sl. Iz te njegove težnje može proizaći podela nastavnih predmeta na "više" i "niže", pri čemu su viši i privlačniji oni predmeti koji pružaju priliku da se ispolje intelektualne sposobnosti, zadovolji potreba za ispoljavanjem intelektualnih funkcija kojim je ovladao i čije efikasnosti je svestan, dok će niži i neprivlačni biti predmeti u kojim dominiraju faktografija, deskripcija, klasifikacija bez eksplicitnih kriterijuma, statična i kategorična tumačenja i sl. Kada se u nastavi prvenstveno ili čak isključivo insistira na recepciji, memoriji i reprodukciji, ključne intelektualne operacije ostaju po strani. **Peto**, iako sami adolescenti, zbog naglog i emotivnog uključivanja u probleme, još uvek ne prave dosledno razliku između činjenica i vrednosti, veoma su kritični kada takvu "zbrku" otkriju u udžbeniku, u argumentaciji nastavnika ili u ponašanju bilo koga ko ima ambiciju da utiče na njih.

V

Razvoj ličnosti u periodu adolescencije karakteriše usložnjavanje ili diferencijacija strukturalnih komponenti i funkcionalnih svojstava i njihovo objedinjavanje u manje ili više uravnotežen dinamički sistem. **Procesi usložnjavanja ogledaju se u tome što se uglavnom sve intelektualne, emocionalne i motivacione funkcije svojstvene odraslim osobama operativno pojavljuju u periodu adolescencije.** Praktično ispoljavanje tih funkcija predstavlja osnovu formiranja novih strukturalnih komponenti ličnosti koje spadaju u kategorije kao što su sposobnosti, znanja, potrebe, motivi, interesovanja, stavovi i vrednosti, i usmerava međusobno povezivanje tih komponenti u složenije strukturno-dinamičke sklopove kao što su npr. crte ličnosti, vrednosne orijentacije, tipološki sindromi i sl. Otuda **ponašanje adolescenata ne odražava samo trenutne situacione zahteve ili trenutno aktualizovane potrebe nego sve češće i sve doslednije izražava specifičnu strukturu karakternih crta, socijalnih stavova i vrednosnih orijentacija.** To ni u kom slučaju ne znači da sve razvojne promene odmah dostižu svoje maksimalne vrednosti, niti da se javljaju u obliku koji bi po društvenim merilima bio "zreo" ili "prilagođen". Činjenica je da se u ponašanju adolescenata počinje ispoljavati čitav niz novih psihičkih funkcija i novih socijalno-psiholoških osobina. Međutim, razvoj tih funkcija i formiranje tih osobina, kao i njihovo organizovanje u složenije strukturalno-dinamičke sklopove, zavisi od njihove socijalne relevantnosti i poželjnosti, od gustine situacija socijalnog učenja koje ih praktično angažuju ili sputavaju, prihvataju kao postignuće ili kao promašaj, kao nešto na šta se pažnja obraća redovno ili nikada.

Razvoj novih intelektualnih operacija je osnova ne samo naglom povećanju saznajnih mogućnosti adolescenata, nego i kvalitativnih promena u sferi karakternih osobina i temperamenta. Nove, složenije emocije i sve izraženije povezivanje potreba, interesovanja i motiva sa opštijim životnim ciljevima dovodi do značajnih promena u socijalnom ponašanju i angažovanju učenika srednjoškolskog uzrasta.

Osnovno obeležje **emocionalnog razvoja** u periodu adolescencije je da emocije kao odgovor na iskustvene sadržaje ili njihovu anticipaciju prolaze kroz manje ili više temeljnu "kognitivnu obradu". Usled toga one postaju staloženije, često tanano iznijansirane i sve manje dostupne jednostavnom spoljašnjem posmatranju. **Selektivno i kontrolisano ispoljavanje emocija** je osobina koja se razvija postepeno, i to kroz njihovo slobodno ispoljavanje, njihovim posmatranjem kroz prizmu reakcije drugih osoba i analizovanjem njihovih posledica. Suzbijanje emocija, falsifikovanje njihove ekspresije i cinično izvitoperavanje njihovih stvarnih značenja mogu se sporadično pojavljivati kao vidovi odbrane od stvarnog ili umišljenog nerazumevanja i neprijateljstva okoline. Od stava okoline, od kvaliteta emocionalnog života značajnih osoba zavisi kako će adolescent saznajno "obraditi"

svoje emocije. One sve više postaju način ocenjivanja objekta, aktivnosti i situacija koje su ih izazvale. Upravo ta sprega emocionalnog i intelektualnog funkcionisanja predstavlja osnovu iz koje se tokom adolescencije formira tzv. emocionalna zrelost tj. sposobnost osobe da kontroliše sopstvene emocionalne procese, stanja i reakcije. Samokontrola ni u kom slučaju ne znači sužavanje emocionalnog doživljavanja nego njegovo usklađivanje sa karakteristikama situacija. Raskorak između objektivnih svojstava situacije i npr. intenziteta emocionalnog reagovanja je jedan od pouzdanih indikatora neurotskih tendencija. To važi pre svega za odrasle osobe, a samo pod određenim okolnostima za starije adolescente. Adolescent postepeno razvija sposobnost samokontrole nad sopstvenim emocionalnim doživljavanjem i ponašanjem. Izostanak ili trajna nedovoljna razvijenost samokontrole kod nekih osoba se ispoljava kao emocionalna inhibiranost (nemogućnost da se doživi **kvalitet emocije**), a kod drugih kao impulsivna afektivnost (nemogućnost **logičkog rezonovanja** o situaciji i ponašanju).

Kvalitativno menjanje intelektualnog funkcionisanja, postizanje relativne emocionalne zrelosti i širenja dijapazona socijalnih iskustava dovodi do promene u odnosu adolescenta prema svemu što opaža kao determinantu svog ponašanja, i svoje efikasnosti u odnosu sa sredinom.

Težnja ka autonomnosti i ravnopravnosti u socijalnim odnosima povećava osetljivost adolescenta na zahtev, ograničenja i podsticaje koji dolaze iz bliže ili dalje socijalne okoline. Spoljašnje determinante ponašanja se najčešće opažaju kao prinuda i potcenjivanje, pogotovo ako su praćene autoritarnim držanjem roditelja, nastavnika i drugih osoba. Pored ličnih potreba, interesovanja, želja, motiva, namera i sl., kao "svoje" adolescenti će prihvatiti i socijalne standarde, norme, vrednosti i sl. ukoliko se prema njima mogu odnositi slobodno, preispitivati ih pomoću argumenata i kroz otvorene rasprave.

Težnja ka kompetentnosti u odnosu na sredinu, na zahteve i prepreke koje ona postavlja, jedna je od najizraženijih karakteristika adolescentskog uzrasta. Ogleda se u biranju ciljeva, uspostavljanju nivoa aspiracija, izboru standarda poređenja i standarda uspešnosti, ulaganju napora u započetu aktivnost i etapnom organizovanju vremenske perspektive. To je karakteristika koja nikada ne izostaje, koja uvek mora pronaći sadržaje kroz koje će se ispoljiti. Ona se, međutim, suočava sa mnogim unutrašnjim i spoljašnjim preprekama. Neke od unutrašnjih prepreka su nedovoljne sposobnosti, neadekvatan motivacioni razvoj, nedovoljna emocionalna samokontrola. Znatno dalekosežnije posledice izazivaju prepreke socijalnog porekla jer se one odnose ne toliko na retke pojedince koliko na čitave segmente adolescentske populacije, a neke i na generacije u celini. Tu spadaju npr. nejasni profesionalni ciljevi, niska podudarnost između zalaganja na radu i materijalnog položaja, snažno delovanje neformalnih odnosa na socijalnu promociju, podređen i zavisan položaj mladih tokom celog razvojnog doba i sl. Snažna ali pogrešno usmerena težnja ka kompetentnosti negativno deluje na ukupan razvoj ličnosti adolescenta, umanjuje kvalitet njegovog ličnog i društvenog života. Što su takve pojave u redovima mladih učestalije, to jasnije ukazuju na izvesne nepovoljne procese u društvu, i organizaciji koja određuje njegovo funkcionisanje.

Razrešavanje vrednosnih antinomija nalazi se u osnovi izbora životnih ciljeva, nivoa aspiracija i načina njihovog ostvarivanja. Adolescent lako uviđa da je dečja podela sveta na poznato i nepoznato, lepo i ružno, dobro i rđavo veoma uprošćena i da zahvata samo deo egzistencijalnih dilema koje moraju da se razreše kako na saznajnom i vrednosnom tako i na normativnom i praktičnom planu. Teško je, međutim, naći put u mnoštvu vrednosnih dilema koje prožimaju sve oblasti savremenog života. Prvo, koje će vrednosne antinomije privući pažnju najvećeg broja pripadnika jedne generacije mladih zavisi od konkretne društvene situacije, od ekonomske, političke i kulturne klime, ali i od njihovog stvarnog položaja u društvenoj strukturi i nivoa obrazovanja koje su stekli ili koji imaju u vidu. Po pravilu pažnju mladih privlače one vrednosne antinomije koje su neposredni izraz glavnih dimenzija socijalne diferencijacije (npr. ekonomske, političke, regionalne, nacionalne, kulturne, jezičke). Drugo, kako će mladi razrešavati vrednosne antinomije koje su postale njihova intimna i/ili javna preokupacija, zavisi od toga da li se uopšte u društvenom životu vode otvorene kritičke i konstruktivno intonirane rasprave o tim pitanjima, i da li se objektivno sagledavaju stvarne posledice pojedinih opštih vrednosnih opredeljenja.

Moralno mišljenje i moralno suđenje adolescenata karakteriše napor da se shvati logika moralnih pravila ili normi, razlozi njihovog postojanja i krajnji smisao njihove primene, da se uoči racionalna osnova pravnih sistema i principa socijalne organizacije. Bezrezervno poštovanje pravila i pokoravanje autoritetu nisu više valjani oblici moralnog ponašanja. Adolescent nastoji da pronađe ili prepozna principe koji na univerzalan način određuju šta je dobro a šta rđavo i koji, otuda, u istoj meri obavezuju i štite sve ljude, svakog pojedinca. Etičkim principima svoje moralne savesti adolescent nastoji da prevaziđe relativizam, krutost i druge manjkavosti moralnih pravila i pronađe put za prevazilaženje moralnih sukoba na unutarličnom, međuličnom i opštedruštvenom planu.

Suočavanje sa pitanjem sopstvenog **identiteta** je svojevrsna kristalizacija svih psihološko-socijalnih težnji karakterističnih za adolescentski uzrast. Adolescent postaje istraživač i eksperimentator, razmatra ideje o ljudskoj prirodi, o jednakosti i razlikama, samostalnosti i pripadanju, o uzorima i ulogama koje postoje oko njega. Većim delom se sav taj istraživački rad odvija u mišljenju, ali se neki od misaonih eksperimenata delimično probiju u ponašanje i u odnose sa drugim osobama. U svom doživljavanju pojedinih uzora i u reagovanju okoline na njegove nove stavove i nova ponašanja adolescent traži informacije o tome šta jeste i šta bi mogao da bude. Postepeno uviđa da je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva ali i da pripada nekom i negde. Na svoj identitet počinje da gleda kao na nešto što može biti veoma jednostavno ali vrlo složeno, razgranato. Da li će i kakvu će ravnotežu uspostaviti između **ličnog identiteta** (slike o sebi kakav jeste i kakav želi da bude) i socijalnog identiteta (svesti o pripadanju određenim društvenim grupama) zavisi od toga koje je društvene grupe prihvatio kao referentne grupe. Kako se takva pitanja razrešavaju zavisi u prvom redu od toga u kojoj meri ove grupe kojim mladi objektivno pripadaju uvažavaju njihove uzrasne i razvojne potrebe.

Razvojne tendencije koje su sažeto opisane uglavnom se javljaju spontano. Da li će se iz njih razviti trajne osobine zavisi od toga koliko i na koji način socijalna sredina podstiče njihovo ispoljavanje u svakodnevnim radnim i životnim aktivnostima učenika, kakvi su modeli ponašanja koje ona nudi i koja postignuća ceni i nagrađuje.

Ukoliko vaspitno-obrazovni rad zanemaruje uzrasne specifičnosti i razvojne potrebe učenika, oni se suočavaju sa nužnošću da svoje intelektualne, emocionalne i motivacione potencijale investiraju u neke druge situacije, u aktivnosti u kojim često samo prividno imaju status autonomnog i ravnopravnog karaktera.

DIDAKTIČKO-METODIČKA ORGANIZACIJA NASTAVE I UČENJA

OSNOVNE KARAKTERISTIKE PEDAGOŠKI ORGANIZOVANOG PROCESA UČENJA

Učenje je razvojni proces, središnja komponenta vaspitno-obrazovnog rada. Sa stanovišta pripreme, organizovanja i realizovanja neposrednog rada sa učenicima, postavlja se pitanje: koje su to karakteristike učenja koje ga čine razvojnim procesom, sredstvom delovanja na razvoj učenikove ličnosti, na razvoj onih osobina koje će biti konstruktivna i stabilna osnova individualnog i društvenog ponašanja učenika.

U odgovoru na ovo pitanje možemo poći od uobičajene definicije koja kaže da je učenje trajna ili relativno trajna promena u osobi i njenom ponašanju koja je rezultat prethodne aktivnosti ili iskustva te osobe. U normativnoj varijanti ova definicija se dopunjava odrednicom da se radi o "progresivnim promenama". Sa stanovišta rešavanja problema koji se javljaju u pedagoškoj praksi, suštinski deo navedene definicije je isticanje da su efekti učenja "rezultat prethodne aktivnosti ili iskustva". Ta, u definiciji prethodna, u pedagoškoj praksi je uvek sadašnja aktivnost. Definicija polazi od efekata, jer oni su objektivan dokaz da je proces učenja postojao, ali praksa mora doći do efekata, a verovatnoća njihovog postizanja zavisi od kvaliteta pedagoške organizacije procesa učenja.

Kada organizovanju procesa učenja prilazimo sa unapred utvrđenim programskim ciljevima, zadacima i sadržajima, kao što je to redovno slučaj u školskoj praksi, onda moramo unapred imati

sliku osnovnih i glavnih karakteristika procesa učenja kojim nameravamo ostvariti zadane ili očekivane efekte. Logično je da se unapred zadani efekti ne mogu ostvarivati bilo kojom aktivnošću, niti ma koja aktivnost pojedinačno, pa ni ona najbolja, može proizvesti sve značajne i očekivane efekte. Osnovano je pretpostaviti da među ciljevima i zadacima vaspitno-obrazovnog rada ima i takvih koji se u datim okolnostima ne mogu ostvariti ili ne mogu biti u potpunosti ostvareni. U organizovanom pedagoškom radu, učenja kao svesno i stručno oblikovanog razvojnog procesa ima onoliko koliko se mogu unapred specifikovati i koliko se stvarno unapred, uz visok stepen verovatnoće, specifikuju osnovne, ključne aktivnosti koje pouzdano u datim uslovima najracionalnije vode ostvarivanju zadatih ciljeva.

To praktično znači da ukoliko u okviru jedne celovite sekvence rada sa učenicima planiramo da se usredsredimo na ostvarivanje određenog cilja i pratećih zadataka (npr. usvajanje određenih znanja, razvijanje i ustaljivanje određenih oblika ponašanja, formiranje određenih osobina ličnosti), onda treba da unapred znamo koje su to aktivnosti koje na pouzdan i racionalan način vode ostvarivanju postavljenog cilja. Jedan opšti ili udaljen cilj može se ostvarivati samo ako su pouzdano i precizno izvedeni etapni ciljevi, a sam proces njegovog ostvarivanja otpočinje aktivnostima usmerenim na neposredne, etapno najbliže ciljeve. I onda kada nismo svesni značaja postavljanja takvih pitanja ili ih ne postavljamo iz bilo kojeg drugog razloga, mi ćemo ipak tokom planiranog ili raspoloživog vremena zaposliti učenike određenim programskim sadržajima, učenici će neizbežno upražnjavati neke aktivnosti. Ponovo se suočavamo sa istim pitanjem: zašto smo učenike doveli u situaciju da čine upravo to što čine? Vrlo je verovatno da su nam naše krajnje namere jasne, ali pitanje je da li struktura stvarnih aktivnosti učenika, mimo koje ne postoji drugi put za ostvarivanje naših pedagoških namera, zaista vodi onim efektima koji su zadani ili koje očekujemo. Možemo li stručno i precizno, iskreno i otvoreno, bar samima sebi, odgovoriti na to pitanje?

Pedagoško značenje takvog gledanja na proces učenja je višestruko. U daljem tekstu najpre se navode ona značenja koja ilustruju složenost školskog učenja, a zatim se ukazuje na dva međusobno povezana pravca razmišljanja o unapređivanju pedagoške organizacije procesa učenja i povećanju njegove efikasnosti sa stanovišta postavljenih ciljeva i zadataka. Posebno se ukazuje na proces učenja motornih veština.

Prvo: u školi se učenici svakodnevno sreću sa novim **programskim sadržajima** i zahtevima da ih usvoje. Otuda sledi da je svaka školska aktivnost prožeta učenjem, sticanjem novih iskustava.

Drugo: iako se u školi svakodnevno javljaju novi sadržaji učenja, **struktura stvarne učeničke aktivnosti** se veoma malo menja. Učenici iz dana u dan ponavljaju isti, izrazito ograničen repertoar aktivnosti, te iako su promene u sadržajima stalne i progresivne, ukupna struktura procesa učenja se malo menja ili, posle nekog vremena, više se uopšte i ne menja. Time se ograničavaju mogućnosti učenja, očekivani rezultati se ostvaruju samo delimično.

Treće: učeći ono što mu je zadano, učenik **uči kako da uči**. Ako se načinu učenja ne posvećuje pažnja, efekti te vrste biće neizvesni i verovatno kod većine učenika skromni. Često sadržaji koji se uče i neposredni razlozi učenja imaju ograničenu, a ponekad samo školsku vrednost, međutim, učenje učenja uvek ima opštu i trajnu vrednost, njegov transfer je praktično bez ograničenja.

Četvrto: posmatrajući ponašanje nastavnika i drugih učenika, prateći ono što se zbiva na času, **učenik uči i ono što nije namenjeno učenju**. Iskustveni sadržaj situacija učenja je uvek širi od tematskog sadržaja lekcija zbog kojih su te situacije organizovane. Organizacija rada na času, korišćene metode i pedagoški postupci nisu samo "tehničke okolnosti" već su činioci koji značajno određuju karakter učeničkog angažovanja i kvalitet njegovog iskustva. Npr. frontalni, grupni i pojedinačni rad, rad u kooperativnoj ili kompetitivnoj atmosferi, rad koji traži samostalnost i inicijativu, način praćenja i ocenjivanja učenika sve su to komponente koje na različite načine utiču na strukturisanje situacija učenja i aktivnosti koje se u njima stvarno odvijaju.

Peto: kroz dugi niz godina svojeg školovanja učenik je izložen uticajima **organizacije života i rada u školi kao instituciji** koja ima svoje posebne norme, vrednosti, shvatanja, tradiciju. Takve stvari kao što su stil rukovođenja školom, odnosi među nastavnicima, susretanja učenika različitih odeljenja i razreda, izgled ambijenta u kojem se radi, ugled škole u neposrednom društvenom okruženju i mnoge druge, obično se ne posmatraju kao sadržaji učenja, ali poznato je da utiču na ponašanje, intelektualno i emocionalno doživljavanje ili iskustvo učenika.

Šesto: društvena sredina u kojoj se učenici kreću ili koja dopire do njih putem sredstava masovnog komuniciranja utiče na proces učenja tako što aktivnostima učenja daje ili oduzima širi i trajniji smisao.

Sedmo: uloga školskog učenja **u razvoju ličnosti učenika** zavisi od toga u kojoj meri su u njemu zastupljene aktivnosti koje angažuju one psihičke funkcije koje u datom periodu tek ulaze u fazu sazrevanja i koje omogućavaju zadovoljenje istaknutih uzrasno-razvojnih potreba.

Nastava se može posmatrati sa stanovišta aktivnosti nastavnika. U svojoj pripremi za nastavu nastavnik će nastojati da odgovori ne samo na pitanje šta će on da čini u toku obrade određenog programskog sadržaja nego i na pitanje šta moraju da čine učenici da bi se ostvario postavljeni vaspitno-obrazovni cilj. Nastavnik će uspešno voditi proces učenja ukoliko u učeniku ne vidi samo objekat poučavanja, već i osobu koja može da svrsishodno utiče na sopstvenu aktivnost.

Subjekatska pozicija učenika je jedna od osnovnih ambicija pedagoške organizacije rada sa učenicima. Osnovni uslov da bi se ostvario subjekatski položaj učenika jeste njegovo postupno, sve izraženije i sve doslednije suočavanje sa **nužnošću da odlučuje o svom radu i o situacijama u kojim se taj rad odvija**. Tek kada učenici počnu **da odlučuju može se govoriti o razvijanju osećanja odgovornosti za rad i pokazane rezultate.** To nas opet suočava sa jednim pitanjem koje traži da se osvrnemo na svoj rad i stvari koje se zbivaju oko nas: **da li i u kojoj meri učenici učestvuju u donošenju odluka koje se tiču njihovog rada**, koje određuju njihovo stvarno mesto i ulogu u nastavnom procesu.

Učenik koji iz dana u dan dolazi u školu, ulazi u svoju učionicu, seda na svoje mesto i od nastavnika dobija definitivne, u svim aspektima i do kraja uobličene zadatke, makar ti zadaci bili veoma sadržajni i zanimljivi, ne može biti ništa drugo do njihov manje ili više disciplinovan ili oduševljen **izvršilac**. Učenik koji može ne samo danima nego i godinama započinjati, obavljati i završavati svoj rad a da pri tome ne donese ni jednu odluku bitnu po smisao, sadržaj, način i ishod tog rada, nije ništa drugo do **predmet** više ili manje dobronamerne i inteligentne "pedagoške obrade". Pedagoške odluke na kojim počiva takav rad u stvari direktno ograničavaju da se razvojne mogućnosti učenika ispolje u procesu učenja kao njegov suštinski deo. Ako su težnja ka kompetentnosti, autonomnosti, razrešavanju vrednosnih antinomija i druge uzrasne karakteristike učenika srednje škole dinamički povezane sa njihovim ponašanjem, onda isključivanje mogućnosti da učenici odlučuju o pojedinim aspektima svog rada u nastavi, usmerava ih da svoje normalne i zdrave razvojne potrebe zadovoljavaju izvan pedagoški organizovanih situacija. Sa mnogo većim interesovanjem i upornošću okreću se aktivnostima izvan škole, čak i onda kada su one veoma siromašna zamena za ono što bi škola, uz nešto malo izmenjen odnos prema učenicima, mogla da im ponudi.

Da bi učenik postupno osvojio poziciju subjekta u sopstvenom vaspitanju i obrazovanju, potrebno je da organizacija vaspitno-obrazovnog rada uvažava njegove uzrasne i razvojne potrebe. Presudan korak u ostvarivanju tog cilja jeste postupno uvođenje učenika u odlučivanje o svom radu i situacijama u kojima se taj rad odvija. U početku učenici mogu donositi jednostavne odluke o izboru između nekoliko ponuđenih alternativnih aktivnosti, da bi vremenom došli u situaciju da donose složenije i dalekosežnije odluke kojima uobličavaju plan, sadržaj i organizaciju rada u okviru veće programske i vremenske celine.

Produktivno angažovanje učenika treba da bude jedna od glavnih karakteristika pedagoško organizovanih situacija učenja. Osnovni uslov produktivnog angažovanja učenika u vaspitno-

obrazovnom procesu jeste njihovo postupno uvođenje **u individualno i zajedničko rešavanje saznajnih i praktičnih problema i sistematsko korišćenje racionalnih oblika rada.**

Kada se u nastavi koriste problemske situacije ili problemski zadaci onda su najčešće takvi da u prvom redu traže **primenu ranije stečenih znanja ili iskustava**. Bez obzira na mnoge razlike koje postoje u sadržaju i formi problemskih zadataka u različitim nastavnim predmetima, ta vrsta problemskih situacija ima nekoliko tipičnih obeležja koja ih čine "**zatvorenim**" problemima. Od učenika se traži: (1) da do rešenja problema dođu bez pomoći **sa strane**, (2) da u toku rada **ne koriste izvore** koji sadrže relevantne informacije, (3) da do rešenja **dođu direktnom primenom** ranije usvojenih znanja, (4) da **niz međusobno nepovezanih** problemskih zadataka reše **u ograničenom vremenskom periodu**. Navedene karakteristike "zatvorenih" problema ma koliko bile tipične za korišćenje problema u nastavi, nisu ni tipične ni bitne karakteristike realnih problemskih situacija u profesiji i društvenom angažovanju, ili u ličnom životu.

Osnovna odlika problemski orijentisane nastave je da se pojedine tematske celine sadržinski i metodički postavljaju kao **nizovi međusobno povezanih problemskih situacija**. Rad na jednoj programskoj sekvenci sastoji se iz različitih aktivnosti sticanja i organizovanja znanja koja su neophodna za rešenje problemske situacije. Problemski orijentisana nastava ne računa samo sa iskustvenom i intelektualnom gotovošću učenika nego u prvom redu **pokreće niz intelektualnih i praktičnih aktivnosti kojim se razvija, proširuje i oblikuje gotovost za samostalno, kritičko i konstruktivno ponašanje u svim problemskim situacijama koje su u funkciji ostvarivanja problemskih ciljeva, zadataka i sadržaja.**

Tako usmerena nastava je usklađena sa savremenim shvatanjima o razvoju intelektualnih operacija i prirodi procesa učenja. Ona je usklađena sa saznanjem da praktične radnje organizuju i strukturiraju intelektualne procese i stvaraju neposrednu iskustvenu osnovu za interiorizaciju intelektualnih i logičkih operacija koje su u tim radnjama učvršćene tokom istorijskog razvoja društvene zajednice i formiranje njenog kulturnog iskustva. Intelektualni dometi koji se manifestuju kao društveno-kulturne činjenice tako postaju najpre sadržaj a zatim i efekat individualnog učenja i individualnog razvoja u celini. Postupno učenici dolaze do onog nivoa intelektualnog funkcionisanja na kojem misaoni procesi vode praktične radnje ili ih u većoj ili manjoj meri zamenjuju. Upravo to je jedan od suštinskih ciljeva vaspitno-obrazovnog rada, a njegovo ostvarivanje je uslovljeno uvođenjem problemske orijentacije **u nastavi iz koje rezultira razvojno podsticanje struktura stvarnih saznajno-praktičnih aktivnosti učenika.**

Kada učenike suočavamo sa građom u kojoj oni nailaze na "otvorene" probleme, struktura njihove stvarne aktivnosti postaje raznovrsnija, razvojno kvalitetnija. **Prvo**, suočavaju se sa potrebom da samostalno formulišu opšti cilj rada na rešavanju uočenog problema i da postave etapne ciljeve. **Drugo**, etapne ciljeve moraju da izraze u vidu konkretnih aktivnosti koje treba obaviti da bi se ostvario opšti cilj. Te aktivnosti mogu da se odnose npr. na iznalaženje izvora informacija, utvrđivanje načina njihovog korišćenja, analizu uočenog problema u svetlosti novih informacija i saznanja, utvrđivanje operacija koje predstavljaju moguće puteve u rešavanju problema, podelu rada u okviru svake etape, itd. **Treće**, navedene i slične aktivnosti omogućuju da se u nastavu uvedu metode koje traže, podstiču i kanališu komunikaciju među učenicima i između učenika i nastavnika. Bitno je da problemska situacija, kao što je to najčešće u životu i profesionalnom radu, prestaje da bude samoindividualna činjenica, ona postaje predmet zajedničkog, grupnog ili kolektivnog angažovanja učenika. **Četvrto**, problemski orijentisana nastava zahteva ali i omogućava da se ranija i nova znanja organizuju u jedinstvenu celinu koja odmah dobija primenu u procesu rešavanja problema i procenjivanja vrednosti rešenja do kojeg se došlo.

Logika problemski orijentisane nastave praktično se ispoljava u sledećem: (1) **u instrukcijama** koje daje nastavnik, udžbenik ili posebno pripremljeni materijal, (2) **u strukturi stvarnih aktivnosti učenika**, u praktičnim radnjama koje učenici zaista izvode u situacijama bilo individualnog bilo grupnog rada, (3) **u strukturi intelektualnih, emocionalnih i motivaciono-voljnih aktivnosti** (funkcija) koje učestvuju u procesu rešavanja problema i koje formiraju neposredni, iskustveni doživljaj pedagoški organizovane situacije učenja, i konačno, (4) **u svojstvima konkretnog proizvoda koji predstavlja rešenje programske situacije**, a koja učenici utvrđuju, analiziraju i

ocenjuju sa ciljem da rekapituliraju ceo radni proces, prepoznaju činioce koji su uticali na postignuti rezultat i povećaju stepen svoje kontrole nad delovanjem tih činilaca u daljem radu.

Obično se ističe da obimnost nastavnih programa, statična i neproblemska obrada sadržaja u udžbenicima i česta oskudna opremljenost škole ne dopuštaju da se celo nastavno gradivo ili njegov veći deo obradi putem različitih modaliteta problemske nastave i problemskog učenja. To, međutim, nije ni neophodno niti bi za sve programske sekvence bilo prikladno. **Pedagoška suština** ovakvog strukturisanja aktivnosti učenika ostvarena je onda (1) kada učenici počnu da svoja rešenja **problemskih situacija prepoznaju** kao nova znanja, (2) kada uvide da ta nova znanja mogu primeniti u novim problemskim situacijama, i (3) kada shvate da **iza znanja** koja su sistematizovana u udžbeniku stoje saznajno-praktične aktivnosti i individualno-socijalne aktivnosti slične ili istovetne onim kroz koje su i sami prošli.

Bitno je uočiti da su aktivnosti na rešavanju problema i rekonstruisanje aktivnosti koje stoje iza rešenja koja učenici upoznaju u završnoj formi **komplementarni didaktičko-metodički postupci**. Njihovo kombinovanje je pouzdan i racionalan put da se učenicima omogući da nauku shvate kao stalan proces organizovanog traganja za činjenicama, preispitivanja poznatih činjenica i utvrđenih odnosa, provere ranije izvedenih zaključaka i ocena. Pravolinijsko izlaganje gradiva kao zatvorenog sistema informacija i znanja, shvatanja i tumačenja, čak i onda kada je sadržinski veoma vredno i učenicima zanimljivo, **nedovoljno koristi intelektualne, motivaciono-delatne i socijalno interakcijske potencijale učenika, zapostavlja negovanje novih oblika mišljenja i novih osobina ličnosti koje se javljaju i ispoljavaju u ponašanju učenika srednjoškolskog uzrasta**. Takođe valja imati u vidu da dobra "zaposlenost" i "zainteresovanost" učenika nisu uvek i pokazatelji širine i raznovrsnosti njihovog angažovanja u nastavnom procesu. Bitno je da se pedagoškom organizacijom situacija učenja i rada uopšte postigne da učenici angažuju ceo dijapazon razvojnih mogućnosti i da to angažovanje, da bi bilo blagovremeno i maksimalno efikasno, treba da ide ispred razvoja a ne da zaostaje za njim.

U organizaciji procesa učenja u školi usmerenog obrazovanja od značaja je **poznavanje procesa sticanja motornih veština** i to kako za organizaciju ostvarivanja programa praktične nastave, vežbi i ferijalne prakse tako i za nastavu u celini.

Veštine su namerno i dobro naučene, stabilno organizovane koordinisane motorne aktivnosti koje omogućavaju da se u odnosu na neki objekat ili određenu situaciju postigne cilj uz maksimalnu produktivnost i sa minimumom utroška energije i/ili vremena. Uspešno ovladavanje motornim veštinama uključuje čitav niz senzornih, centralnih i motornih mehanizama.

Motorne veštine mogu biti povezane u više ili manje složen sklop motornih pokreta i naučene do visokog stepena uvežbanosti (govori se o "automatizmu"). One se, međutim, odlikuju i mogućnošću menjanja i prilagođavanja u novoj situaciji, što govori o njihovoj fleksibilnosti i ulozi svesne kontrole u toku njihovog izvođenja. Ova svojstva odvajaju veštine od sličnih oblika naučenih motornih radnji koje se nazivaju navike, a koje karakteriše krutost, stalnost, nepromenljivost izvođenja i vezanost za relativno slične situacije.

Stepen postignute **senzomotorne i motorne koordinacije** je značajno obeležje dobro naučene veštine. Stvaranje predstave ili slike o organizaciji motorne veštine je jedan od najvažnijih zadataka u procesu učenja veštine. Ta slika se menja, upotpunjuje i logički strukturiše, za vreme učenja motornih pokreta. Upravo zahvaljujući tim promenama dolazi do izgradnje same veštine. Dobro naučena veština se izvodi lako, skladno, bez nepotrebnih pokreta, bez napetosti, kod svakog pojedinca ima specifičan opšti izgled, usklađen sa nekim drugim njegovim karakteristikama.

Osnovu učenja, razvoja i izvođenja motornih veština čine perceptivne i motorne sposobnosti, pri čemu dolazi najpre do spajanja ili sadejstva perceptivnih i motornih faktora, a zatim i do interakcije i sa drugim dispozicijama ličnosti (inteligencijom, motivacijom i dr.).

Da bi se stvorila slika o organizaciji veštine, postiglo optimalno trajanje, koordinisanje i povezivanje pokreta, treba obezbediti određene uslove:

1) **Obezbeđivanje potrebnih informacija** je nužan uslov sticanja motornih veština. Informacije se koriste za stvaranje plana, šeme, predstave motorne veštine, za utvrđivanje spremnosti i donošenje odluke da se ona izvede, da se proveri ispravnost njenog izvođenja itd. Važna stvar koju treba uzeti u obzir jeste fiziološka i psihološka ograničenost čoveka da registruje, primi i vrši kontrolu informacija, tj. ograničenost "kapaciteta" i "kontrole" informacija. Treba se čuvati prekomernog broja informacija pri učenju i izvođenju veština, jer one mogu da dovedu do povećanja grešaka, odlaganja izvođenja ili potpunog odustajanja od učenja. Stoga nastavnik treba da poseduje sposobnost za selekciju pravih i dovoljnih informacija, a onaj koji ih prima treba da ima visok stepen pažljivosti u određenoj situaciji.

2) **Formiranje odgovarajuće predstave** o strukturi pokreta koji treba učiti je sledeći važan zahtev u postupku obučavanja. To praktično znači da onaj koji uči neku radnju izvešće je onako kako ju je u glavi, u obliku predstave, uobličio. Razvoj i formiranje predstave ide od stvaranja vizuelne, preko vizuelno-motorne do motorne predstave učene veštine.

Osnovni način za stvaranje vizuelne predstave o nekoj motornoj veštini je demonstracija izvođenja te radnje. Demonstriranje radnje može da se izvodi na razne načine, koji moraju da zadovolje određene pedagoško-psihološke zahteve:

- demonstracija treba da bude izvedena na isti način i u istom položaju u kakvom se nalaze učenici;

- izvođenje treba da omogući da svi učenici dobro vide sve elemente i pokrete radnje;

- veštinu treba izvesti u savršenom obliku i u celini;

- cela veština ne sme da bude izvedena suviše brzo tako da učenici ne uspeju da "uhvate" sve pokrete, redosled, položaj tela itd.;

- voditi računa da emocionalni faktor ne deluje negativno. Ako je vežba složena i teška, a izvede se brzo i u celini, može da ima negativne emocionalne efekte, nesigurnost, zbunjenost, nepoverenje u sebe itd. Da ne bi došlo do eventualnih negativnih emocionalnih efekata nastavnik treba da izvede veštinu lagano po potrebi više puta, a zatim da je izvede i po delovima;

- treba koristiti motivacione podsticaje: hrabrenje, bodrenje, ulivanje sigurnosti itd.;

- demonstriranje veštine može da se izvede i pomoću filma, televizije ili drugih savremenih vizuelnih sredstava;

- postupak demonstriranja treba da prati verbalni opis koji dopunjuje i olakšava proces formiranja veštine. Verbalni opis, u obliku različitih misaonih procesa, izvodi analizu neke veštine, daje objašnjenje zašto se taj pokret izvodi na taj način, kakav položaj telo treba da zauzme, kojim mišićima se započinje pokret, koji su mišići opušteni kada se iz jednog pokreta prelazi u drugi itd. Na verbalan način treba saopštiti ono što je vaspitno i obrazovno najefektnije i najprimenljivije za učenike. Verbalni opis je put angažovanja mišljenja i govora najpre u razvoju vizuelne predstave motorne veštine, a zatim i u procesu prelaza sa vizuelne na vizuelno-motorne predstave i kasnije samo na motorne predstave.

U stvaranju motorne predstave, a zatim i u izvođenju veština, odlučujuću ulogu imaju kinestezički ili motorni osećaji. Kinestezička osetljivost (mišići, zglobovi, tetive) ispoljena u formi motornih opažaja, a zatim motornih predstava, omogućuje izvođenje motornih pokreta, ali se istovremeno u toku procesa vežbanja ova osetljivost poboljšava i razvija. Stvaranje vizuelno-motorne i motorne predstave je uslov izvođenja veštine.

3) **Ponavljanje je nužan uslov** uspešnog učenja motorne veštine. Međutim, "jednostavno", "samo" ponavljanje, ponavljanje radi ponavljanja "drilovanje", nije vrsta ponavljanja značajna za učenje motorne veštine. Ovakvo ponavljanje može da ima i suprotne efekte. Efekti ponavljanja zavise od toga koje psihološke aktivnosti prate ponavljanje motorne veštine i u kakvim se uslovima odvija. Ponavljanje kao nužni deo učenja motorne veštine ima povoljne efekte ako je plansko, sistematsko, ako ima jasno postavljen cilj kome se svesno teži. Takođe u procesu ponavljanja uspešno je samo ono vežbanje (učenje) koje je praćeno i drugim važnim činiocima učenja: podsticanje, raznovrsnost vežbanja, značenje onog što se uči, sposobnost razlikovanja elemenata u veštini itd.

4) **Znanje rezultata** tj. informacija o rezultatu i izvođenju (uspehu ili neuspehu) neke motorne veštine je ne samo značajno, već je nužan uslov za uspešnost u učenju. Da bi imale pozitivan efekat na dalje učenje, informacije o rezultatu treba da budu:

- što preciznije, tačnije i na specifičan način date;

- neposredno po izvršenoj radnji saopštene;

- da deluju podsticajno, da motivišu učenike;

- u početku učenja, kritike treba da budu retke a podsticaji i pohvale češće.

5) Veći uspeh u učenju motornih veština postiže se ako se uči **vremenski raspoređeno**, sa pauzama, nego ako se uči koncentrisano u neprekidnom vremenu. Učenje koje je vremenski raspoređeno usporava javljanje umora, sprečava monotoniju koja je često prisutna pri izvođenju repetitivnih motornih pokreta, a pauze između učenja deluju blagotvorno na ono što je prethodno učeno. Za vreme pauze onaj koji je učio sklon je da o tome razmišlja, da analizira, da dovodi u vezu sa drugim, da u "mislima vežba", što sve ima pozitivan uticaj na uspešnost učenja.

Kod motornih veština kraći vremenski periodi učenja daju uspešnije rezultate. Značenje pojma "kratki period" u učenju motornih veština određen je prirodom i zahtevima veštine, sposobnošću, motivacijom i drugim osobinama ličnosti značajnim za učenje. Kratke veštine zahtevaju kraće vreme vežbanja, ali češće. Vreme koje se koristi za vežbanje u kontinuitetu je ograničeno, jer ima situacija kada je dalje praktično vežbanje nekorisno, npr. kada se smanji interes za dalje vežbanje, kada se javi umor itd. Što se tiče dužine pauze, naročito ako se radi o složenim motornim veštinama i na ranijem stupnju učenja, korisnije je zgusnuto učenje sa kraćim pauzama, a kada se ovlada "osnovnim" ("pravim") pokretima onda periodi vežbanja mogu da budu raspoređeni u dužem vremenskom periodu, a to znači sa većim pauzama. Treba se držati pravila da pauza nikada ne bude toliko dugačka da se zaboravi ono što se prethodno učilo.

Znači, većina motornih aktivnosti najbolje se uči u kratkim periodima koji su raspoređeni kroz duži period vremena, što dokazuje da je raspoređeno učenje u svakom slučaju u prednosti nad skoncentrisanim. Dužina intervala između dva učenja u zavisnosti je od stupnja učenja, težine i složenosti veštine i osobine onog koji uči. Zato učenju svake veštine treba prići uvažavajući individualne razlike.

U vezi pitanja da li učiti metodom celine ili po delovima, valja reći da i jedan i drugi način imaju prednosti i nedostataka i da zavise od većeg broja faktora: složenost i dužina vremena potrebnog za izvođenje motorne veštine, sposobnosti, prethodno iskustvo, stepen povezanosti i koordinacije delova u veštini itd. Pretpostavlja se da je najpoželjnije da se učenje veštine počne metodom celine, posebno ako ta veština zahteva visok stepen koordinacije i povećan napor za njeno organizovanje u celinu. Potom je potrebno izvesno vreme posvetiti savlađivanju osnovnih ili "nižih" jedinica, tj. pojedinih delova, međutim, što je moguće pre treba preći na učenje veštine u celini. Kombinovana metoda celina-delovi-celina najpogodnija je za učenje.

6) **Napredovanje u učenju motornih veština** najbolje je pratiti: 1. merenjem vremena (brzine) koje je potrebno da bi se izvela neka radnja; 2. ispitivanjem tačnosti izvođenja veštine, 3. učinkom koji se postiže njenim izvođenjem.

Za učenje motornih veština, posebno onih složenijih, tipično je da se posle početnog napredovanja javlja izvestan zastoj ili plato. Uzroci javljanja platoa su različiti: smanjenje motivacije, potreba da se naučeni elementi veštine povežu u celinu (uspostavi koordinacija pokreta), umor, duže pauze u vežbanju (ponavljanju). Plato može ukazivati i na relativno krajnje dostignuće u izvođenju radnje posebno kada se radi o jednostavnijim. Međutim, kod složenih veština plato je obično jedan stupanj u napredovanju u učenju, odnosno zastoj posle koga dolazi do daljeg napredovanja. Kada kod učenika uoči pojavu platoa u učenju nastavnik mora da razmotri uzroke i proceni šta treba dalje preduzeti: motivisati učenika, zahtevati dodatno vežbanje, skratiti pauzu u vežbanju, produžiti pauzu (odmor), promeni metodologiju sopstvenog rada sa učenikom i sl.

Planiranje, organizacija i oblici nastave

Pristup planiranju nastave

Planiranje vaspitno-obrazovnog rada kako na nivou škole tako i na nivou jednog predmeta ili časa mora podjednako biti sistematično i odražavati jedan logički sled operacija.

Prvi korak jeste određivanje cilja i njegovo preciziranje - odnosno **operacionalizacija cilja** globalne ili pojedinačne pedagoške aktivnosti.

Za svaku aktivnost koja se namerava izvesti (nastavnu, vannastavnu, praktični rad, ferijalna praksa i slično) treba jasno definisati ono što se želi dobiti kao krajnji rezultat. To može biti suma znanja, razumevanja pojave ili zakona, upoznavanje operacije ili ovladavanje nekom radnom operacijom, ostvarivanje vaspitnih zadataka itd. U svakom slučaju postavljeni cilj odnosno zadaci moraju biti jednostavno i krajnje precizno definisani, suženi, koliko je to god moguće, na željeni rezultat. **Operacionalizacija cilja je posebno značajna na nivou planiranja časa ili drugih aktivnosti, jer je tu moguća potpuna konkretizacija.**

Jednom postavljen, konkretizovan cilj je krajnja tačka do koje treba doći polazeći **od početnog stanja. Precizno utvrđivanje početnog stanja** u lancu planiranja, pretpostavlja konstatovanje razvojnih i uzrasnih karakteristika učenika date grupe, poznavanje sastava grupe sa stanovišta nivoa znanja ili ovladanosti veštinama, razvijenosti sposobnosti i sociokulturnih uticaja pod kojima su učenici, navika i motivacije za određena pitanja. Pouzdano utvrđivanje početnog stanja može se postići timskim radom nastavnika i stručnih saradnika, pre svega (pedagoga, psihologa i socijalnog radnika). Precizno utvrđen cilj i precizno utvrđeno početno stanje su dve tačke (početna i završna) između kojih se odvija proces pedagoškog stvaralaštva nastavnika koji obuhvata sledeće korake:

1. **Selekcija informacija i operacija koje će biti prezentirane i prenete učenicima bilo radi informisanja bilo radi usvajanja.** Treba imati na umu da su programi okvir a ne recept za precizno utvrđenu sumu znanja, posebno kad se radi o teorijskim predmetima. Kod savladavanja praktičnih operacija programi daju precizne informacije, pa je ovde nastavniku mnogo jednostavnije. Međutim, i u takvim slučajevima, poznavanje prethodnog stanja, odnosno stepena ovladanosti pojedinim operacijama jeste korektiv za doziranje aktivnosti i izbegavanje ponavljanja vežbi i operacija koje su u okviru prethodnih aktivnosti savladane.

Izbor informacija relevantnih za problem koji se proučava znači, pre svega, čišćenje od nebitnih detalja opširnosti čime se može povećati opterećenost učenika i nastavnika ali ne i povećati efekat rada.

Selekcija informacija pretpostavlja brižljivo proučavanje programa svog i srodnih nastavnih predmeta, nastavnih sadržaja, bilo koje vrste, proučavanje udžbenika i referentne literature,

paralelno sa ovim sadržajima, da bi se ostvarila korelacija među srodnim predmetima, ustanovilo koje je informacije neophodno saopštiti na času a koje učenici mogu i dobijaju čitanjem udžbenika ili priručnika.

2. **Identifikovanje pogodnosti i smetnji** koje se javljaju u praktičnim uslovima rada svakog učenika i nastavnika je jedan od važnih koraka na putu ka ostvarenju cilja.

Isti elementi mogu biti i pogodnosti i smetnje u radu i to su:

- znanje i sposobnosti sa kojima nastavnik (teorijske i praktične nastave) stručni saradnik ili saradnik u nastavi raspolažu,

- prostor i oprema objekta u kome se aktivnost izvodi ili treba da izvede (veličina prostorije s obzirom na grupu, njena adekvatnost planiranoj aktivnosti, opremljenost prostora odgovarajućim nameštajem, nastavnim sredstvima ili mašinama i aparatima za obavljanje određenih praktičnih radnji),

- izvori informacija i znanja (literatura, nastavna sredstva, saradnici - u školi i van nje),

- vreme koje se može upotrebiti, koje stoji na raspolaganju, za određenu aktivnost.

Utvrđivanje svakog od ovih elemenata po kategorijama pogodnosti i smetnji omogućuje pravilan i adekvatan izbor informacija i operacija koje će biti prenete učenicima, izboru, metoda, oblika, sredstava i sistema rada (pedagoške strategije).

Planirati aktivnost ako za nju nema odgovarajućeg prostora ili opreme znači već unapred računati na neuspeh. Zbog toga se u planiranju mora voditi računa o izboru postupaka koji se mogu sprovesti u postojećim uslovima, imajući u vidu sve što je pobrojano kao moguće smetnje ili pogodnosti.

3. **Izgrađivanje pedagoške strategije** je ustvari didaktičko-metodička operacija koja podrazumeva:

- izbor metoda u zavisnosti od napred pomenutih elemenata,

- izbor oblika, na isti način i

- izbor nastavnih sredstava, shvaćenih u najširem smislu kao sve vrste izbora za učenje i nastavu (knjižna, neknjižna građa, aparati, instrumenti itd.).

Izbor nastavnih sredstava takođe može da bude vršen u zavisnosti od pobrojanih mogućih pogodnosti ili smetnji, ali se taj izbor po pravilu ne vrši na nivou planiranja časa ili pojedine aktivnosti, već na nivou planiranja godišnjeg ili polugodišnjeg rada.

4. **Evaluacija, primenjene strategije**, odnosno odabranih metoda, oblika, sredstava ili sistema rada je veoma važan korak u radu na planiranju i pripremanju. Ona se sprovodi u zavisnosti od postavljenog cilja, početnog stanja, izabranog sadržaja (informacija i operacija), izvora i smetnji. Tako proveravana strategija omogućuje stalno prilagođavanje postupaka datoj situaciji i datim ciljevima, te se ne može govoriti o univerzalno dobrim i odgovarajućim metodama, organizacije i oblicima rada, već samo o adekvatnim, s obzirom na cilj, pogodnosti i smetnji.

Ista sredstva, metode i oblici mogu u zavisnosti od početnog stanja, postavljenog cilja i spretnosti i znanja nastavnika dati veoma dobre ili veoma loše rezultate. Upotreba jednog nastavnog sredstva, na primer filma, može imati potpuno negativne efekte, čak i kad se radi o veoma dobrom i po

sadržaju adekvatnom filmu, ako nastavnik nije spreman za njegovu upotrebu, bilo da se javljaju problemi rukovanja sa aparatima ili da nastavnik ne pominje sadržaj filma i slično.

5. **Rezultat, ostvarenost cilja, se procenjuje** u odnosu na ceo proces uključujući u to i operacionalizaciju cilja.

Stalna evaluacija postupka planiranja i pripremanja i evaluacija svake od faza, svakog od preduzetih koraka omogućuje stalne korekcije i prilagođavanje postupka radi postizanja boljih rezultata. Vođenje evidencije o primenjenom postupku, uspešnosti tog postupka, o primenjenim sredstvima, analiza konkretizacije cilja itd., služi nastavniku kao osnova za stvaranje "lične metodike" koja kao rezultat sistematskog planiranja i analize postaje veoma vredan instrument rada nastavnika.

6. **Mesto i uloga učenika u planiranju.** Budući da se izvori znanja nalaze ne samo u školi, nego i van nje, da mladi uče posredstvom sredstava masovnih komunikacija, da nastavnici u školi gde u većoj ili manjoj meri postoje mnogobrojni izvori (biblioteke, kolekcije nastavnih sredstava, mašine itd.) nisu jedini i prevashodni izvori znanja, za planiranje rada, pripremu realizacije i izgradnju odgovarajućih odnosa među nastavnicima i učenicima, nastavnik mora imati u vidu da su njegovi položaj i uloga, kao i položaj i uloga učenika promenjeni. Najznačajnija promena je upravo u postojanju objektivnih uslova da učenik postupno preuzima i deo uloge planera i organizacije procesa sopstvenog učenja i obrazovanja.

Nastavnik u uslovima savremene tehnologije obrazovanja ima pre svega zadatak da: planira, priprema, usmerava, kontroliše, vrednuje, motiviše, objašnjava, pomaže učeniku u ličnom planiranju. Nastavno sredstvo može da: motiviše, saopštava, pokazuje, objašnjava, ilustruje, zamenjuje stvarnost, služi kao instrument.

Učenik, ako su ove "dužnosti" nastavnika i sredstava zaista podeljene onako kakve su im mogućnosti, će se obraćati nastavniku više za pomoć u planiranju i organizovanju aktivnosti dok će se sredstvom više koristiti neposredno, crpeći od njega samo informacije. Dakle, može se povećati vaspitni uticaj nastavnika, prepuštajući sredstvu ulogu informatora a učeniku planera i organizatora procesa sopstvenog učenja.

7. **Planiranje i neposredna priprema nastavnika za vaspitno-obrazovni rad.** Ove aktivnosti su uslov racionalnog raspolaganja vremenom jer obezbeđuju: ravnomernost nastavnog sadržaja, sistematičnost, postupnost u radu, selektivniji izbor i primenu nastavnih metoda i sredstava, oblika i tehnika rada. Ono nije prosto raspoređivanje nastavnih sadržaja po časovima, već je to celokupni postupak prethodno navedenih faza u radu.

Planiranje nastavnog rada karakteriše opšti pristup za razliku od programiranja nastavne teme kao konkretizovane razrade pojedinih programskih sadržaja. Planiranje možemo podeliti na više vrsta. S obzirom na vreme, ono može biti: godišnje, polugodišnje, tromesečno, mesečno i sedmično. S obzirom na stepen razrade planiranje može biti globalno i operativno; a prema postupku vremensko i tematsko.

U praksi naših škola uobičajeno je da nastavnik vrši: 1) globalno 2) operativno planiranje kao i 3) neposredno pripremanje za izvođenje nastavnog rada - priprema za čas kao i druge oblike vaspitno-obrazovnog rada koji su tesno povezani sa nastavom npr. - dodatni rad, slobodne aktivnosti i sl.

Globalno planiranje (godišnje) vrši se pre početka školske godine i obuhvata raspoređivanje nastavnih tema, broj predviđenih časova po temi, raspoređivanje časova za obradu, utvrđivanje i sistematizaciju.

Operativno planiranje obuhvata didaktičko-metodsku razradu nastavnih tema na nastavne jedinice a vremenski obuhvata najmanje jedan mesec.

Nastavnik radi na izradi operativnog plana uz uvažavanje napred navedenih elemenata i postupka (npr. korelacija sa istim predmetom po razredima, srodnim predmetima, upoznavanje uslova, predznanja učenika i sl.). Operativni plan sadrži: vreme (npr. nastavne nedelje), redosled nastavnih jedinica u okviru teme i za svaku od njih naznačen tip časa, oblik rada, metod rada, nastavna sredstva mesto rada (lokacija) primena inovativnih postupaka, saradnike u realizaciji i napomenu u koju se unosi sve ono što je važno za saopštenje o nastavnoj jedinici, odstupanje od plana itd.

Operativno planiranje zahteva veću kreativnost i elastičnost nastavnika u odnosu na usvojeni Nastavni plan i program. To podrazumeva izvesnu slobodu nastavnika u korišćenju broja časova datih u okviru nastavne teme; nastavnik će broj časova odrediti i prema uslovima škole, zahtevima koji se pred učenika postavljaju i tempu kojim učenici usvajaju te zahteve. Otuda nastavnik ima potrebu da poveća ili smanji broj časova po nastavnoj temi, odnosno nastavnoj jedinici. Ovakve razlike će postojati između nastavnika u okviru jedne i različitih škola. Poželjno je da nastavnik pri izradi operativnog plana sarađuje sa učenicima čime bi se obezbedila potpunija subjektivizacija učenika u nastavnom procesu.

Neposredna priprema nastavnika za rad podrazumeva izradu pisane pripreme koja predstavlja didaktičko-metodičko strukturiranje časa, a sastoji se u specifikovanju odgovarajuće nastavne tehnologije koja najviše odgovara unutrašnjoj logičkoj strukturi gradiva određene nastavne jedinice.

Koji će elementi biti sadržani u neposrednoj pripremi zavisi od više faktora među kojima kao značajne ističemo: složenost i težinu gradiva; iskustva nastavnika u korišćenju oblika, metoda, sredstava i sistema; ciljeve konkretnog časa i karakteristike učenika relevantne za ostvarivanje tih ciljeva; didaktičko-tehničku opremljenost škole i dr.

Osnovni zadatak pripreme i razlog za izradu je da se planira organizacija časa i što konkretnije predvide aktivnosti i odnosi nastavnika i učenika. Da bi se to postiglo pisana priprema treba da sadrži sledeće elemente:

1. predmet,

2. nastavnu jedinicu,

3. ciljeve i zadatke časa - bloka (obrazovne i vaspitne),

4. artikulaciju časa

- glavne sadržinske celine i potrebno vreme za njihovu realizaciju, a sve to povezano sa

- oblicima, metodama, sredstvima i sistemima rada,

6. saradnike u radu (ukoliko postoje).

U izradi pisane pripreme nailazimo na specifičnosti kod pripremanja časova vežbi i praktične nastave (vidi deo o motornom učenju).

Planiranje, a posebno neposredno planiranje za čas, često zahteva timski rad.

Na nivou škole timski bi se radilo na izradi strukture programa škole, postavljanju zadataka i izradi smernica za pojedine delove te strukture, postavljanju rokova objedinjavanja rada, izdvajanja zadataka za praćenje i istraživanje i sl. Planiranje, programiranje i evaluiranje pojedinih vidova vaspitno-obrazovnog rada godišnje i operativno rešavali bi timovi sastavljeni u okviru pojedinih Aktiva nastavnika. Bez timskog rada teško je uspešno ostvariti ovaj zadatak kod pojedinih oblika nastave (npr. praktične nastave).

Aktivi nastavnika rešavaju značajna pitanja nastave. Kada su organizovani za grupu srodnih naučnih disciplina oni se, po strukturi članova veoma približavaju timu. Međutim, značajno je da se niz pitanja iz delatnosti Aktiva timski rešavaju i kada je sastavljen samo iz jednog profila stručnjaka. Tim bi se formirao u zavisnosti od zadataka tako da bi ga nekada činili predstavnici svih aktiva u školi, nekada predstavnici aktiva srodnih disciplina, nekada članovi jednog aktiva a uvek prošireni uključivanjem direktora, nekog od stručnih saradnika, roditelja i sl. U vezi sa nastavom u okviru Aktiva timski bi trebalo raditi na: izboru i određivanju nivoa obrade tema u odnosu na mogućnost učenika; izboru nastavnih oblika, metoda i sredstava; razradi principa odabranih modela i razmatranju mogućnosti njihove primene na određenim nastavnim jedinicama; organizaciji oglednih časova za demonstriranje izabranih modela (oblika, metoda ili nastavnih sredstava); izradi programa osposobljavanja učenika za samoobrazovanje; organizovanje diskusija i stručnih rasprava; organizovanju takmičenja; donošenju plana pismenih i kontrolnih vežbi i pismenih zadataka; izboru sadržaja i oblika rada slobodnih aktivnosti; postavljanju didaktičko-metodičkog pristupa u organizaciji i realizaciji dodatnog rada; izradu metodologije praćenja i ujednačavanja nivoa i stepena ostvarenosti pojedinih aspekata vaspitanja i obrazovanja; timskoj obradi nekih sadržaja pri čemu različite aspekte teme obrađuju stručnjaci.

Organizacija i oblici nastave

Organizacija nastave u okviru jednog nastavnog predmeta određena je ciljevima, operativnim zadacima, specifičnom sadržinom programa, raspoloživom nastavnom tehnologijom i opredeljenjem za određenu pedagošku strategiju kao i samim subjektivnim uslovima i mogućnostima nastavnika i učenika. Po novom programu nastava se izvodi u uslovima osavremenjenog predmetno-razredno-časovnog sistema sa nizom diferenciranih oblika nastave (obavezno, fakultativne) i ostalih vaspitno-obrazovnih aktivnosti (dopunski rad, dodatni rad, slobodne aktivnosti i dr.).

Savremene didaktičke teorije, teorije učenja, razvijena obrazovna tehnologija i nastavna praksa omogućavaju da se u postojeću organizacionu osnovu unose i fleksibilniji oblici nastave i učenja koji omogućuju raznovrsnu strukturu učeničkih aktivnosti u cilju njihovog produktivnog (intelektualnog, kreativnog i praktičkog) angažovanja u uslovima ostvarene diferencijacije i individualizacije nastave, sjedinjavanja individualizovanog i zajedničkog rada i napredovanja učenika.

U cilju ostvarenja ukupnih zadataka i unapređivanja kvaliteta pa samim tim i efekata nastave, nastavnik(ci) je u mogućnosti da izgrađuje strategiju nastave kombinujući i primenjujući, kako u literaturi i praksi već ustaljene poznate oblike organizacije nastave na času - **frontalni, grupni i individualni rad**, tako i osavremenjene oblike organizacije nastave i učenja kao što su: **diferencirana nastava, individualizovana nastava, timska nastava, rad u parovima** i drugi uz adekvatan izbor načina **(sistema) učenja: predavačkog, programiran, problemskog, učenja putem otkrića i drugih.**

Svaki nastavnik u okviru postojećih uslova za nastavu predmeta koji predaje i u saradnji sa članovima radnih timova mora da traga za takvom strategijom nastave i učenja koje će biti optimalna za različite kategorije učenika (prema njihovim individualnim razlikama). Pri tom je godišnja priprema nastavnika odlučujuća. Već u toj početnoj etapi rada on se opredeljuje šta će npr. obraditi putem predavanja i frontalnim radom sa učenicima što individualizovanom nastavom, što diferenciranom nastavom po nivoima, šta problemskom nastavom (individualno i u grupi) i sl.

Takvim pristupom organizacije nastave sa diferenciranim individualnim i zajedničkim aktivnostima nastavnik će prevazići slabosti predavačko-ispitivačke nastave, kampanjskog učenja, nezdravog takmičenja i individualizma i omogućiti racionalno osamostaljivanje učenika u mišljenju i radu.

Frontalni oblik rada u nastavi je istovremeni, naporedni rad nastavnika sa svim učenicima u razredu pod istim radnim uslovima. To podrazumeva da se svi učenici stavljaju pred iste zadatke, na istom nastavnom gradivu sa istom pedagoškom strategijom. **Ovo je najčešći oblik rada**

nastavnika i primenjuje se uglavnom prilikom prenošenja novih informacija i novih znanja učenicima. U ovom obliku rada dominira nastavnik koristeći sa verbalnim metodama rada. Frontalni oblik nastavnog rada ne sme postati dominirajući oblik.

Prednost ovog oblika je u tome što je ekonomičan jer se može primeniti u odeljenjima sa relativno velikim brojem učenika i što omogućava nastavniku da u okviru raspoloživog vremena obradi veće programske celine i u uslovima manje tehnički opremljenih škola metodama demonstriranja. Ovaj rad pruža mogućnosti za stvaranje određenih emocionalnih i intelektualnih raspoloženja kod svih učenika čime se produbljuje doživljaj sadržaja gradiva (npr. obrade sadržaja koji se mogu koristiti za ostvarivanje zadataka razvijanja patriotizma i sl.).

Međutim, rad sa svim učenicima zahteva da se odmeri prema "prosečnom" učeniku i u obradi gradiva i u angažovanju, a samim tim ne zadovoljavaju se potrebe drugih kategorija učenika - obdarenih i onih sa teškoćama u razvoju. To dovodi do smetnji u procesu individualizacije rada i ometa optimalnu aktivizaciju učenika.

Individualni oblik rada sa učenicima, predstavlja pojedinačni rad učenika, uz odgovarajuću pomoć nastavnika, bilo da radi na posebnom zadatku ili na zadatku koji je deo opšteg zadatka za razred. Atmosfera individualnog rada obezbeđuje maksimalne uslove za razvoj radnih i organizacionih sposobnosti učenika, razvija samostalnost u radu i učenju i ima veliku motivaciono-aktivizacionu moć. Primena ovog oblika nastavnog rada zahteva izvesnu sistematičnost, postupnost i odgovarajuću pripremu učenika i nastavnika. Individualni rad može biti usmeren ili vođen i slobodan, skoro potpuno samostalan rad učenika na času. U ovom obliku nastavnog rada najčešće se primenjuju laboratorijske i eksperimentalne metode, metode rada na tekstu i na grafičkim radovima kao i kombinacija metoda pokazivanja i objašnjavanja, kada učenici jedni drugima ili nastavniku pokazuju i objašnjavaju odgovarajuće radne operacije ili poslove. Što se više uzimaju u obzir karakteristike učenika kao pojedinca (prethodna znanja, sklonosti i sposobnosti, nivoi motivacije i druge osobine ličnosti) u oblikovanju zadataka na čijem izvršenju treba da se angažuje to ovaj oblik rada u većoj meri, dobija karakteristike individualizovanog pedagoškog postupka.

Grupni oblik nastavnog rada je rad sa manjim brojem učenika gde se nastavno gradivo obrađuje sa precizno podeljenim radnim zadacima i obavezama a rezultati rada diskutuju u odeljenju. Primena ovog oblika rada ima sociološko, psihološko, pedagoško i didaktičko opravdanje.

Grupni rad povećava broj neposredno angažovanih i aktivnih učenika u istom momentu, omogućuje da učenici zajedničkim radom stiču znanja, veštine i navike. Ovakav rad podstiče, usmerava radne oblike komunikacije, razmene i saradnje među učenicima i između učenika i nastavnika. Grupni rad nužno zahteva zajedničko planiranje, podelu rada, povezivanje rezultata pojedinaca u rezultate grupe i često rezultate grupe u rezultate odeljenskog kolektiva. Ishodi takvog rada su mera zajedničke uspešnosti svih članova. Sve te karakteristike doprinose da nastavni proces postaje značajan faktor socijalizacije učenika.

Dobro organizovanu i pripremljenu grupu treba da karakterišu sledeća obeležja: adekvatan sastav članova u odnosu na cilj; dogovorena komunikacija između članova, sa nastavnikom i drugim radnim grupama.

Zadaci za grupni rad mogu biti: 1. istovrsni za svaku grupu, 2. diferencirani prema sadržaju kada svaka grupa rešava druge zadatke, 3. diferencirana prema interesovanju učenika i 4. diferencirani prema nivou znanja i sposobnosti učenika.

Rad u grupi se obavlja po sledećem redosledu: pripremna faza (postavljanje cilja i zadataka, podela rada, podela učenika u grupe) operativna faza (realizacija zadataka, traganje za informacijama, razmena iskustva i aktivnosti među članovima) i verifikativna faza (izveštavanje, diskusija, usvajanje zaključaka, vrednovanje). Grupni rad treba primenjivati u korelaciji sa ostalim

oblicima rada i primenjivati ga tada kada je on opravdan, odnosno racionalan u odnosu na cilj, zadatke i određene nastavne sadržaje.

Diferencirana nastava. Sa stanovišta društvene obaveze škole da omogući optimalni svestrani razvoj i osposobljavanje za rad svakom pojedincu u nastavi se moraju uvažavati individualne, odlike po sposobnostima, motivaciji, interesovanjima, tempu učenja, ranije stečenom iskustvu i znanju, kao i društveno-kulturnim vrednostima sredine u kojoj se učenik razvijao. Sa didaktičkog aspekta ovo se može postići različitim merama diferencijacije nastave kao i individualizacijom procesa učenja.

Pored toga što je novim planovima i programima izvršena spoljašnja diferencijacija nastave i ostalih oblika vaspitno-obrazovnih aktivnosti, nastavnika mora da interesuje i unutrašnja diferencijacija nastave u jednom odeljenju (ili 2-3 paralelnih) koja podrazumeva strukturiranje procesa učenja za različite kategorije učenika.

Za shvatanje oblika spoljašnje i unutrašnje diferencijacije nastave neophodno je reći da diferenciranje ne znači samo organizacione mere grupisanja učenika jer se pod tim podrazumevaju i diferencirani ciljevi, sadržaji, metode i sredstva nastave. Diferenciranje ima značaj kako za individualizaciju u kognitivnom razvoju ličnosti, tako i za socijalni razvoj učenika. U praksi se razlikuje:

1. Spoljašnje diferenciranje nastave koje podrazumeva organizaciju u kojoj se učenici iz razredne zajednice raspoređuju u nove homogene grupe bar po jednom kriterijumu, najčešće prema sposobnostima i uspehu ili, prema interesovanjima (tečajevi, ili fleksibilniji povremeni oblici diferenciranja za obradu neke nastavne celine pri čemu nastavnici rade timski).

2. Unutrašnje diferenciranje je samostalan oblik nastavne organizacije unutar odeljenske zajednice jednog razreda. Unutrašnjim diferenciranjem, koje može biti primenjeno u raznim nastavnim situacijama u odeljenju, ciljevi, sadržaji, metode itd. prilagođavaju se sposobnostima učenika. Postupci unutrašnjeg diferenciranja nastave mogu biti: socijalno diferenciranje (grupe različite po vrsti i obimu), metodsko i medijalno diferenciranje (izbor postupaka, sredstava i izvora znanja, zavisno od tempa i stila učenja); i tematsko diferenciranje (prilagođavanje sadržaja mogućnostima učenika).

Prilikom opredeljivanja za unutrašnju diferencijaciju nastave na nastavnom času ili u okviru više časova koji obuhvataju tematsku celinu nastavnik mora imati u vidu obavezu da obezbedi vreme potrebno da svi učenici usvoje zajednička fundamentalna znanja i veštine neophodne za dalje napredovanje, odnosno primenu u zanimanju; da pored toga učenici koji brže napreduju i obdareni učenici šire i produbljenije proučavaju pojedine predmete ili oblasti koje ih interesuju; da istovremeno, učenicima koji teže napreduju (izborom metoda, izvora znanja, posebnom pripremom zadataka) omogući da usvoje minimum znanja i veština potrebnih za rad.

Individualizovana nastava. Učenici se u jednom odeljenju razlikuju po svojim opštim i specijalnim sposobnostima, po nadarenosti, interesovanjima, motivima, osobinama ličnosti, pa u vezi s tim i u načinima, stilu i brzini učenja. Zbog toga se kritikuje tradicionalna nastava koja se obraća proseku u odeljenju a zahteva se prilagođavanje savremene nastave mogućnostima i potrebama svakog učenika. Individualizovati nastavu znači: 1. uzimati u obzir ukupne osobine učenika i razlike među njima; 2. varirati metode, sredstva i postupke prema tim razlikama; 3. omogućiti im da napreduju prema vlastitom tempu učenja. Individualizacijom se podstiču vlastite aktivnosti učenika u procesu učenja pa se tako ostvaruje zadatak da se učenik nauči učenju, da se razvija njegova unutrašnja motivacija, da se postepeno otkrivaju - oslobađaju njegove ukupne potencijalne sposobnosti, da naime on sam otkriva, uviđa svoje sposobnosti u raznim područjima rada.

Nastavnik treba da opaža i da shvati razliku između individualnog rada i individualizovane nastave. Pod individualnom nastavom se podrazumeva samostalno rešavanje zadatka pod rukovodstvom nastavnika ali bez razmene informacije među učenicima. Nastavnik prati tok, tempo i rezultate rada

i može da menja, preusmerava svoju pomoć u cilju osposobljavanja učenika za samostalan rad. U individualnom radu svi učenici rešavaju iste zadatke, a njihov rad i rešenja su deo zajedničkog zadatka celog odeljenskog kolektiva.

U individualizovanoj nastavi rad je prilagođen pojedincu prema njegovim sposobnostima i osobinama ali tako da odgovara potrebama, željama i načinu mišljenja pojedinaca koji u individualnom radu učestvuju. To podrazumeva oblikovanje sadržaja diferenciranih zadataka, primenu specifičnih metoda i sredstava, izvora znanja da bi se učenicima omogućilo razvijanje sopstvenih snaga i originalnosti uz uvažavanje njihovog ritma rada, stila rada, afektivnih reakcija i drugih činilaca kao što su premorenost i sl.

Pozitivne strane individualizovane nastave su u njenoj prilagodljivosti na sve predmete, na razne uzraste; što može da se primeni na raznim stepenima savladanosti nastave; što (više od ostalih oblika) doprinosi razvijanju pozitivnih stavova prema učenju; razvija inicijativu, unutrašnju motivaciju i dr. Osim toga pozitivne strane su i u tome što nastavnik pomaže učeniku da upozna svoje mogućnosti i učestvuje u samorazvoju.

U individualizovanoj nastavi nastavnik potpunije kontroliše uslove rada pa prema tome dolazi i do boljih opštih efekata; ima više vremena da sagleda šta se i kako uči, više upravlja napredovanjem učenika, pruža pomoć u prevazilaženju teškoća; ima veće mogućnosti da varira sadržinu, metode i izvore učenja prema njihovoj efikasnosti, ima mogućnosti da predvidi ishode individualizovane nastave.

Pojedini efekti individualizacije ostvaruju se raznim načinima organizovanja nastave, npr. individualizovanim radom učenika na diferenciranim zadacima (sa ili bez nastavnih listića); grupnim radom sa unutrašnjom diferencijacijom zadataka; samostalnim radom na programiranom i poluprogramiranom materijalu; učenjem putem otkrića i rešavanjem problema.

Individualizacija nastave je samo jedan od oblika organizovanja nastave i učenja i ne treba da vodi intelektualnoj, emocionalnoj i moralnoj izolovanosti jedinke. Stoga se individualizacija nastave povezuje sa raznim oblicima nastave koji obezbeđuju učenje u uslovima socijalne komunikacije i kooperacije.

Timska nastava [33)] je oblik organizacije nastave u kojoj dva ili više nastavnika i njihovi saradnici koordiniraju rad na realizaciji programa jedne veće po uzrastu (obrazovnom nivou) ujednačene grupe (npr. više odeljenja istog razreda), radeći na onim delovima programa ili aktivnost za koje su stručno najviše zainteresovani i osposobljeni. Tim zajednički realizuje pojedine programe ili teme: planira, izvodi i vrednuje aktivnosti učenika, organizuje nastavu i priprema sadržaje, zadatke i sl. koji odgovaraju njihovim potrebama i mogućnostima i na taj način nastoji da racionalizuje rad i učini ga efikasnijim.

_____

[33)] Naziva se i sistem malih i velikih grupa, kooperativna nastava, nastava u velikim grupama.

Pored grupnog organizovanja učenika i nastavnika timsku nastavu karakteriše fleksibilno raspoređivanje nastavnih sadržaja i korišćenje vremena kao i intenzivan stručni pristup obradi sadržaja uz upotrebu savremenih nastavnih sredstava.

Timska nastava se odvija. a) u velikim grupama, (više odeljenja jednog razreda) u kojima dominira nastavnik stručnjak iz tima ili doveden izvan škole. Velike grupe su pogodne za predavanje, izlaganje novog gradiva, uvođenje u veće celine, tumačenja, sistematizaciju, zaključna razmatranja, prikazivanje filmova, podnošenje izveštaja o istraživanjima i sl.; b) u srednjim i malim grupama koje se formiraju posle uvođenja učenika u rad u vidu heterogenih grupa (30 do 35 učenika). U tim grupama se ostvaruje rad na materijalu, vežbanje i utvrđivanje, da bi se posle proveravanja učenici delili u homogene grupe, gde broj učenika varira sve do malih grupa u kojima se rad diferencira prema učenicima koji su više napredovali, prema onima koji zaostaju, dok treći

produžavaju sa učenjem na istom materijalu; c) timska nastava, se kada je to neizbežno diferencira sve do samostalnog i individualizovanog rada učenika. Na ovaj način mogu se realizovati celi razredni programi, izborni programi i slično kao i pojedini delovi programa, teme unutar jednog razreda, odnosno odeljenja.

Nastavnici članovi tima odgovorni su za kvalitet nastave jednog ili više predmeta, zajednički raspravljaju o sadržaju, metodama nastave i izboru sredstava i vežbanja u malim grupama, o raspoređivanju učenika u grupe i dr. Podela rada je precizirana, kooperacija se mora ostvariti da bi se došlo do rezultata te u planovima nema neopravdanih odstupanja.

Timska nastava zahteva dobru opremljenost škole (aparatima, materijalima za grupno i individualno učenje, programiranim materijalima, bibliotekom, laboratorijama, filmovima, zbirkama i dr.).

Za primenu timske nastave u našim uslovima organizacije nastave stručnjaci preporučuju da se stručni aktivi nastavnika početkom godine opredele za timski rad na obradi kompleksnih, složenih, interdisciplinarnih tema da bi omogućili učenicima što bolje shvatanje pojava i njihovu uzročno-posledičnu povezanost i međuzavisnost. Aktiv razmatra ko o pojedinim aspektima teme može najstručnije da izlaže svim učenicima, opredeljuje se za AV sredstva (filmove, magnetofonske snimke, projekcije i slično, što odgovara radu sa velikom grupom); dogovara se o radu u odeljenju u malim grupama; predviđa koje dodatne aktivnosti (eksperimente i slično) će ostvariti u dodatnom radu, a šta u slobodnim aktivnostima.

Timski rad je nezaobilazan u ostvarivanju programa stručnih predmeta ili oblasti u srednjoj školi. Nastavni tim čini četiri do pet, a najmanje tri stručnjaka: nastavnik tehnologije, saradnik praktične nastave i instruktor u preduzeću. Njihova međusobna saradnja i koordiniran rad uslov je celovitog profesionalnog formiranja učenika i razvijanja njegovog pozitivnog odnosa prema pozivu.

Programirana nastava nastaje iz težnje za racionalizacijom procesa učenja, odnosno iz potrebe da se proces učenja učini što aktivnijim, da se kontroliše i da se unapred mogu predvideti njegovi efekti. To je dovelo do programiranja nastavnih sadržaja putem vrlo kratkih koraka.

Programirana nastava i programirano učenje polazi od pretpostavke da proces učenja ima tri bitne faze: 1. kontakt učenika sa činjenicama odnosno informacijama koje treba usvojiti (u klasičnoj nastavi to je kada nastavnik predaje, izvodi vežbe, učenik uči iz udžbenika, priručnika, literature, sluša radio, snimljena predavanja, ploče, gleda filmove); 2. vlastita aktivnost učenika na gradivu koje treba usvojiti, naučiti (na tom gradivu učenik treba da radi, da ga upotrebljava u različitim varijantama primene); 3. povratna informacija o uspešnosti ili neuspešnosti učenikovog rada na gradivu.

U tradicionalnoj, predavačkoj nastavi bitna je prva etapa. Program se smatra realizovanim ako je nastavnik sa učenicima "prešao gradivo". Izostaje učenikova samostalna aktivnost na gradivu (ili se ovaj najbitniji deo prebacuje za domaći rad gde učenik radi bez nastavnikove pomoći i usmeravanja), a povratnu informaciju koja u psihološkom smislu predstavlja, potkrepljenje (pozitivno ili negativno zavisno od odgovora) učenik dobija tek prilikom vrlo retkih odgovora za ocenu. U međuvremenu nastavnik, koji tako radi ne zna kako teče učenikov misaoni razvoj.

Programirana nastava izvodi se uz pomoć programiranog materijala (software) koji može biti izrađen za celo gradivo jadnog predmeta u vidu programiranog udžbenika, mogu biti programirane samo pojedine teme, ili nastavne jedinice, a programirani materijali mogu biti ugrađeni u mašine za učenje (nastava putem kompjutera). Učenje iz programiranih tekstova može biti praćeno i radom na drugim izvorima znanja (magnetoskopski snimci, praktične operacije, radio i TV emisije, i dr.). Programiranje je aktivnost koja zahteva vrlo stručno struktuiranje sadržaja po kratkim koracima - člancima i sekvencama - koji obezbeđuju logički redosled i postupnost u učenju na najlakši i najbrži način. Pri tom je u svakom članku ili za više članaka istovremeno obezbeđen celovit proces učenja:

1. priprema, 2. obrada novog (informisanje), ponavljanje i vežbanje i 3. proveravanje, odnosno povratna informacija.

Svaki rad pa i programirano učenje podrazumeva pripremu učenika koju može da izvrši nastavnik (tumači kako se radi na programiranim materijalima) ili se uputstvo daje uz programirani materijal. Ukoliko škola ima mašine za učenje učenici se uvode u tehniku učenja pomoću mašina koju relativno lako savlađuju.

Posle toga učenik prelazi na rad na člancima. Članak sadrži manju česticu nastavnog sadržaja - informaciju koju učenik može samostalnim radom da usvoji. Informacija može biti i indirektna i uputiti učenika na neki drugi izvor znanja. Učenik mora informaciju dobro razumeti i ponavljati je radi zapamćivanja ili obavljati neke operacije na koje ova informacija upućuje. Usvajanje, zapamćivanje informacija je uslov za rešavanje zadataka koji mogu biti jednostavniji da se odnose na svaki bitni deo informacije i složeniji kada obuhvata više informacija iz prethodnih članaka odnosno postepeno vodi do opštih pojmova.

Za nastavnike je prihvatljivije da se sami polazeći od zahteva programiranog učenja, osposobljavaju za poluprogramiranje ili delimično programiranje i da za to osposobljavaju i učenika. Bitno je da se u nastavu unosi što više samostalnog rada, aktivnosti, dvosmerne komunikacije i da učenici dobijaju češću povratnu informaciju.

U svakodnevnoj praksi moguća su dva pristupa poluprogramiranog učenja: 1. nastavnik po kraćim deonicama izlaže gradivo, vodi razgovor sa učenicima iz kojeg slede zaključci, ili projektuje informacije putem grafofolije, magneto trake, element filma i slično, zatim za svaki deo varira pitanja za vežbanje i na kraju u celini proverava rezultate petminutnim testom (prebrojavanjem tačnih odgovora, dizanjem ruke) ili još racionalnije - proverava rezultate putem respondera kojih već ima u svakoj školi; 2. drugi oblik poluprogramiranog učenja je samostalan rad učenika sa udžbenikom. To su radni udžbenici koji pre svega imaju pregledno struktuiran osnovni tekst za grafičkim isticanjem bitnog, zatim vežbe, diskusiona pitanja, tabelarne preglede i drugo a po neki i kraći ispiti znanja nakon od obrađene teme. Pravilno rešenje zadataka daje se ili u udžbeniku ili ih saopštava nastavnik. Na osnovu rada sa takvim udžbenikom učenik se uvodi u postupke rada na svakom drugom tekstu, izdvajanja i zapamćivanja činjenica, uočavanja problema, misaonog povezivanja činjenica i generalizacije, odnosno u samoprogramiranje.

Problemska nastava kao vid aktivnog učenja podrazumeva organizaciju nastave koja se zasniva na struktuiranju gradiva, na način komunikacije učenika i nastavnika i uvažavanju prethodnih znanja i iskustva učenika.

Problemski organizovana nastava odvija se kroz sledeće faze:

- postavljanje problema gde nastavnik učenicima izlaže zadatak u problemskom obliku i upućuje ih da uoče problem. Učenici potom iz ranije stečenih znanja traže ona koja im mogu pomoći u rešavanju postavljenog problema, odnosno zadatka. Da bi izvršili selekciju znanja razgovaraju sa nastavnikom koji im daje odgovarajuće smernice u traženju rešenja;

- u drugoj fazi rada učenici odabiraju moguće načine rešavanja i uz pomoć nastavnikovog vođenja proveravaju njihovu istinitost. U slučaju neuspeha traže se i proveravaju novi načini. U toku postavljanja i proveravanja istinitosti hipoteze nastavnik, posebno u situaciji pogrešnog rada, učenicima postavlja dodatna, pre svega podsticajna, pitanja čiji je zadatak da učenike usmeri ka rešenju. Često nastavnik vodi učenike do rešenja tako da centralni problem raščlani na niz manjih čiji postupni sled rešenja dovodi do glavnog rešenja;

- provera utvrđenog rešenja u praksi je završna faza rada. Proces učenja se završava donošenjem konačnog suda.

Ovakav oblik organizacije nastave doprinosi (vidi deo o aktivizaciji učenika str. 24) motivaciji učenika, povećava njihovu aktivnost čime se postiže i veći efekat u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih zadataka nastave a pre svega: razvijanje unutrašnje motivacije kod učenika (motiv radoznalosti, postignuća, samoaktualizacije i dr.), aktiviranje misaonih procesa (analize, sinteze, apstrakcije, generalizacije i sl.) kao i razvoj kreativnih komponenti mišljenja (fluentnost, originalnost, fleksibilnost, osetljivost za probleme i dr.). Na ovaj način sam nastavni proces postaje privlačniji i interesantniji a učenici se osposobljavaju za samostalni rad.

Uspeh korišćenja problemske nastave zavisi od uzrasta, motivisanosti prethodnih znanja i iskustva učenika ali i od pripremljenosti i motivisanosti nastavnika. Priprema nastavnika obuhvata: izbor i planiranje nastavnih tema odnosno nastavnih jedinica za primenu problemske nastave, izbor problema i priprema vođenja učenika za njihovo rešavanje, utvrđivanje načina motivacije učenika, priprema didaktičkog materijala i nastavnih sredstava.

Učenje putem otkrića je u stvari vrsta učenja putem istraživanja sa posebnim načinom vođenja učenika da relativno samostalno otkriju nove principe, pravila i zakone, da strukturiraju činjenice koje uče i da upoznaju metode rešavanja različitih problema.

Ova vrsta rada efikasna je u slučajevima otkrivanja novih principa i pojmova, pri organizovanju činjenica u strukture odnosno kada je moguće sekvencijalno obrađivati određene sadržaje. Reč je o malim otkrićima, za razliku od konceptualnih invencija, koje nisu predmet učenja putem otkrića u nastavi.

Proces otkrivanja je rezultat induktivnog i deduktivnog mišljenja, pri čemu su nastavnikove instrukcije osnovni instrumenat usmeravanja aktivnosti učenika. Reč je o relativno samostalnom upoznavanju od strane učenika sa novim činjenicama i generalizacijama koje mu ranije ni na jedan način nisu saopštene. U procesu primene ove vrste učenja dominiraju tragalačke i heurističke aktivnosti učenika pri usvajanju opštih pravila učenja, metoda rešavanja problema i postepeno ulaženje u proces saznavanja.

Nastava u čijoj je osnovi učenje putem otkrića utiče na: razvijanje intelektualnih sposobnosti učenika, razvijanje unutrašnje motivacije i istraživačkog stila kod učenika, neprekidno budi radoznalost, uslovljava bolju retenciju i transfer stečenih znanja, aktivira učenike i neposredno razvija njihovu sposobnost za rešavanje problema, sticanje novih informacija i dr.

Prilikom pripremanja gradiva i učenika za učenje putem otkrića nastavnik ima u vidu da pravilno odabrane instrukcije treba da podstiču razvoj individualnih dispozicija učenika, da usmeravaju aktivnost na strukturiranju znanja na specifičan način, doprinose da se materijal proučava u sekvencama i obezbeđuju povratne informacije učenika u procesu tragalačkih aktivnosti. Pri kreiranju sekvenci za proučavanje prednost treba davati onim sadržajima koji čine okosnicu pojmova strukture datog predmeta, posebno doprinose razumevanju osnovnih postavki, načela i principa.

Planiranje praktične nastave

Optimalno ostvarivanje cilja a i zadataka praktične nastave pretpostavlja pravovremen pristup planiranju i pripremi njene realizacije na nivou škole i na nivou obrazovnog profila. Složeni i različiti uslovi u kojima škole ostvaruju praktičnu nastavu nameću kao imperativ osmišljeno planiranje i solidnu pripremu.

U zavisnosti od vrste obrazovnih profila, odnosno sadržaja rada, složenosti rada, sredstava rada i ukupnih uslova pod kojima se izvodi, vrši se izbor organizacionih formi, oblika i sredstava ostvarivanja praktične nastave. U većini slučajeva nastavno-materijalna baza su pogoni, laboratorije, kabineti, radionice i sl. privrednih preduzeća i zanatskih i uslužnih radnji, čime se upotpunjuju uslovi i povećavaju mogućnosti praktične nastave.

Sadržaji praktične nastave su osavremenjeni i prilagođeni novim tehnologijama rada u uslovima organizacije, što iziskuje povećan napor u njenom planiranju i pripremanju. Time se omogućuje da njeno ostvarivanje bude racionalnije, efikasnije i svrsishodnije. To se može postići ako se na vreme predvide okolnosti pod kojima će se nastava odvijati.

Prilikom razrade plana i priprema za praktičnu nastavu polazi se od broja učenika kao kvantitativnog pokazatelja kao i specifičnosti plana i programa praktične nastave, odnosno od broja i vrste obrazovnih profila za koje treba organizovati praktičnu nastavu. Stručni organ škole vrši analizu mogućnosti za ostvarivanje praktične nastave i pri tome polazi od specifičnosti područja rada i obrazovnih profila, od odgovarajućih pedagoških, organizacionih i programskih zahteva praktične nastave za svaki obrazovni profil.

S obzirom na prostorne, materijalne, kadrovske i druge uslove sa kojima škola raspolaže, utvrđuje se u kojoj meri se mogu ispuniti cilj i zadaci praktične nastave. Većina škola može zadovoljiti uslove za početnu obuku.

Teže je sa realizacijom programa starijih razreda. U stručnoj pripremi za njih treba izvršiti selekciju tematskih celina koje će "prihvatiti" školske radionice i onih za koje je preporučljivo ili neophodno korišćenje šire nastavne baze. U njoj će se realizovati, u većini slučajeva, i programi završnih razreda u celini, uz neophodno usklađenje proizvodnih zadataka sa zadacima obrazovanja. U zavisnosti od razvijenosti sredine u kojoj je škola i njene povezanosti sa preduzećima, kao i interesa koji preduzeća pokazuju prema obrazovanju, škola je u mogućnosti da vrši izbor uslova za realizaciju praktične nastave ili je upućena na uslove koji joj se jedino pružaju. Iskustva škola iz ranijih godina u tom pogledu su dragocena za unapređivanje odnosa sa preduzećem i povećanje standarda profesionalnog obrazovanja učenika.

Na osnovu navedenih analiza, stručni aktiv škole predlaže OPŠTI PLAN ostvarivanja praktične nastave sa aspekta organizacije i drugih bitnih komponenata. Načelna saglasnost preduzeća (čiji će se pogoni koristiti za praksu učenika) na opšti plan ostvarivanja praktične nastave, pretpostavka je saradnje u pripremi ostvarivanja programa praktične nastave.

Opšti plan ostvarivanja praktične nastave sadrži, prvenstveno, sledeće elemente:

1. Broj grupa učenika i radnih mesta.

Prema planiranom broju učenika po razredima i obrazovnim profilima treba iskazati koliko će se za svaki obrazovni profil formirati grupa učenika i koliko i kojih radnih mesta je potrebno obezbediti.

2. Mesto ostvarivanja sadržaja programa.

Na osnovu razrađene i analizirane strukture sadržaja programa, materijalno-tehničke i kadrovske opremljenosti i broja učenika i njihovih grupa utvrđuje se mesto ostvarivanja praktične nastave (škola, preduzeće ili kombinovano - škola i preduzeće).

3. Vremenska artikulacija praktične nastave.

Nastavnim planovima i programima, pored nedeljnog rasporeda časova praktične nastave, koji se kontinuirano realizuje u toku godine, predviđena je i organizaciona forma koja zahteva godišnji plan raspodele časova (blok-sistem). Ova forma nastave je zastupljena u svim područjima rada i obrazovnim profilima, a razlike su u trajanju (broju nedelja) i vremenskoj raspodeli. Bez osmišljeno i precizno isplanirane dinamike njene realizacije u toku godine ona može da postane puka formalnost.

4. Materijalno-tehnički uslovi.

Detaljna analiza materijalno-tehničke opremljenosti kabineta, laboratorija i radionice, kako škole tako i preduzeća, predstavlja važnu komponentu planiranja i pripreme. To omogućava sagledavanje materijalno-tehničkih uslova i mera koje treba preduzeti, bilo u školi ili u široj nastavnoj bazi, da bi se obezbedili neophodni uslovi za rad. Pre svega potrebno je:

- odabrati mašine, uređaje i sredstva i označiti njihovu funkciju u određenoj strukturi programa;

- dovesti u ispravno stanje postojeće mašine, uređaje, pribor i dr. i pripremiti ih za rad;

- predvideti nabavku neophodnih nastavnih sredstava, mašina i uređaja koji nedostaju ili, umesto toga, korišćenje odgovarajućih sredstava koja pripadaju drugoj organizaciji;

- kompletirati alat i pribor u skladu sa potrebama didaktičkih i proizvodnih vežbi;

- klasifikovati materijal potreban za realizaciju programa;

- predvideti pripremu potrebne tehničke i druge dokumentacije.

5. Kadrovski uslovi.

Analizom zastupljenosti nastavnog kadra, s obzirom na strukturu programa, fond časova i normative nastavnog kadra, utvrđuje se nedostatak ili višak profila nastavnika i ukazuje na mere koje treba preduzeti.

Potrebe za stručnjacima iz preduzeća koje treba uključiti u obrazovno-vaspitni rad takođe treba predvideti i obezbediti uz pomoć i saglasnost kadrovsko-obrazovnih službi.

Raspodela fonda časova praktične nastave na nastavnike, saradnike u nastavi, koordinatore ili organizatore, vrši se u skladu sa Zakonom i normativom nastavnog kadra škole i odlukama fonda za srednje obrazovanje.

Za stručnjake iz preduzeća koji se uključuju u nastavu, kao i za ostale nastavnike i realizatore prakse, treba planirati stručnu i metodičku pripremu.

6. Ostali elementi.

U planu realizacije praktične nastave treba predvideti i sledeće:

- definisati načine i uslove pod kojima škola može da ostvaruje dobit od praktične nastave a da se pri tome ne naruše didaktičko-metodički principi;

- obezbediti vođenje dokumentacije o realizaciji i praćenju praktične nastave (koja se može razvrstati u kategoriju pedagoške i tehničke dokumentacije);

- sačiniti pravila rada i ponašanja za vreme realizacije praktične nastave, kojima se regulišu: organizacija rada, postupak zaduživanja i razduživanja učenika sredstvima rada, posebni i specifični zahtevi, ponašanja učenika i sl.;

- sačiniti normativni akt-pravilnik o zaštiti na radu, za izvođenje praktične nastave, koji naročito razrađuje pitanja bezbednosti učenika u uslovima određene tehnologije rada;

- sačiniti proizvodni ili uslužni plan školske radionice (kao poseban segment plana realizacije praktične nastave), ukoliko radionica ima svoj proizvod i plasman ili kooperativni odnos sa preduzećem za koji sprema kadar, odnosno sa trećim licem radi pružanja usluga.

Proizvodni plan radionice mora biti usaglašen sa planom i programom praktične nastave, tako da je moguće proizvodni proces uklopiti u radne vežbe učenika, pri čemu obrazovni efekti moraju imati prednost nad ekonomskim.

Elementi iz opšteg plana ostvarivanja praktične nastave zauzimaju značajno mesto u godišnjem programu rada škole. U saglasnosti sa godišnjim programom škola će sačiniti periodično razrađene segmente programa rada za pojedine aktivnosti, a posebno za praktičnu nastavu.

Operativni plan nastavnika

Program praktične nastave dat je kao generalizacija iskustva i naučnog saznanja. Nastavnik vrši didaktičku razradu kompleksa tema i programa, formira vežbe, kao najmanje didaktičko-logičke celine (koje se usvajaju u odgovarajućoj vremenskoj jedinici, čije je trajanje različito a može da obuhvata i čitav radni dan), raščlanjuje ih na elemente - od zahvata i operacija do složenih radova i proizvodnje.

U operativnim planovima nastavnici praktične nastave planiraju i programiraju svaku vežbu i nastavnu jedinicu, razrađuju sadržinu rada, određuju tip vežbe, planiraju nastavne metode, oblike, mesto realizacije, vremensku dinamiku, sredstva rada, potrošni materijal, za praksu u preduzeću definišu svako radno mesto, periodičnu zamenu učenika na radnim mestima i dr. Paralelno sa ovim utvrđuju i funkcionalne odnose i povezanost sa odgovarajućim stručnim nastavnim predmetima kao i koordinaciju sa drugim nastavnicima. Najefikasnije je zajedničko operativno planiranje, jer obezbeđuje jedinstven pristup u realizaciji programa nastavnika stručnih predmeta i praktične nastave.

Pri definisanju didaktičkih vežbi, kad god je moguće, treba težiti da one budu u funkciji produktivnog rada i da imaju upotrebnu vrednost. Ovim učenik stiče motivaciju za brže i bolje osposobljavanje, jer može sagledati rezultat svoga rada i njegovu vrednost.

Na osnovu operativnog plana nastavnik za svaku vežbu sačinjava operativno-tehničku pripremu, koja podrazumeva celovitu pripremu svih tehničkih elemenata radionice - mašina, alata, materijala, tehničke i druge dokumentacije i dr.

Operativne planove realizacije programa utvrđuju stručni aktiv na predlog predmetnog nastavnika. Oni su sastavni deo godišnjeg plana rada škole.

Organizacija i ostvarenje praktične nastave

Organizaciju obrazovno-vaspitnog procesa u srednjoj stručnoj školi karakteriše profesionalno-radna komponenta. U tome praktična nastava zauzima centralno mesto. Različiti uslovi u kojima škole rade i brojni faktori uslovljavaju različite organizacione forme ostvarivanja praktične nastave, kojima treba postići približno isti nivo osposobljenosti učenika.

Kao bitni činioci koji utiču na organizaciju i realizaciju praktične nastave ističu se:

Materijalno-tehnički uslovi i mesto realizacije

Obezbeđivanje i usavršavanje materijalno-tehničkih uslova za ostvarivanje praktične nastave je stalni i najteži zadatak škole. Kao što je navedeno, škola te uslove obezbeđuje u svojim, školskim, nastavno-radioničkim kapacitetima ili koristi tzv. širu nastavnu-materijalnu bazu (u privrednim i uslužnim preduzećima, zdravstvenim ustanovama, državnim i društvenim ustanovama, zanatskim preduzećima i dr). Zavisno od sadržaja programa, prirode izvršilačkog rada i od mogućnosti koje pruža društveno i privredno okruženje škola organizuje praktičnu nastavu u odgovarajućem prostoru, koje se označava kao: školska radionica, kabinet ili laboratorija, proizvodni pogon, odeljenje ili laboratorija preduzeća, uslužni servis, poljoprivredno dobro, gradilište i dr. Svako od

ovih mesta nameće odgovarajuće organizacione forme praktične nastave za odgovarajuće obrazovne profile.

Za većinu područja rada i obrazovnih profila praktičnu nastavu je poželjno organizovati u školi radi punog ostvarivanja, pre svega didaktičkih zahteva (uz uslov da prostor i opremljenost škole nastavnim sredstvima obezbeđuje optimalan tok nastavnog procesa).

U savremenim školskim radionicama radi neposrednog povezivanja teorije sa praksom, pored praktične nastave treba uvoditi i razvijati i kabinetsku nastavu odgovarajućih tehnologija rada. Zbog toga ih, u zavisnosti od prostornih mogućnosti, treba dopunjavati sredstvima i opremom kabinetske nastave (đačkim klupama, tablom, grafoskopom, odgovarajućim uzorcima, modelima, slikama, šemama i sl.). To je posebno važno za programe kod kojih je predmet tehnologija obrazovnog profila ili zanimanja utkan u program praktične nastave i sa njim čini integralnu celinu. Međutim, ako se ovako koncipiran program ostvaruje van škole, u organizaciji individualno raspoređenih učenika u jednom ili više preduzeća i njihovih pogona i tako fizički odvojenih jednih od drugih, moguće je stručnu teoriju ostvariti frontalnom nastavom, sa grupom ili odeljenjem učenika. Tada se stručna teorija, koja prethodi praksi, održava u školskom kabinetu.

Početnu praktičnu nastavu trebalo bi, po pravilu, organizovati u školskim radionicama. Ona je, u okviru jednog područja rada, za većinu obrazovnih profila identična, jer uvodi učenike u struku i sagledavanje složenosti rada odgovarajućih tehnoloških procesa, omogućuje sticanje osnovnih početnih praktičnih znanja i veština koja će se kasnije praktičnom obukom kod učenika razvijati i usavršavati. Zbog toga je u svakoj školi potrebno oformiti radionicu za početnu praktičnu nastavu. Ona bi bila predstavljena modelom tipske radionice određenog područja rada ili grupe obrazovnih profila, njen bi standard optimalno zadovoljavao didaktičko-metodičke i proizvodne zahteve sadržaja praktične nastave.

U uslovima u kojima su školske radionice tako opremljene da mogu praktičnu nastaviti razvijati, pored uobičajenih didaktičkih vežbi i u okviru proizvodnih programa, organizacija obuke učenika ima i niz dodatnih elemenata. To su: tehničko-tehnološka priprema proizvodnje, nabavka i priprema materijala, usluge za finalnu obradu proizvoda, tehnička kontrola proizvoda i dr.

Rad u ovakvim radionicama treba da se zasniva na savremenim principima proizvodnje, pri čemu uvek treba imati u vidu da je njen ponovni cilj usvajanje sadržaja predviđenog nastavnog programa i osposobljavanje učenika.

U principu, praktičnu nastavu van škole (u odgovarajućim privrednim i drugim preduzećima i ustanovama) treba organizovati samo kada to iziskuje specifičnost programa (struktura rada i tehnološki razlozi), odnosno kada u školi nije moguće takvu nastavu organizovati. (Ovakve škole, obično, i prihvataju obrazovanje onih profila za koje im preduzeća omogućuju ostvarivanje praktične nastave u svojim pogonima, bilo zbog rešavanja kadrovskih potreba preduzeća, bilo zbog opštedruštvene obaveze i tradicionalno dobrih odnosa sa školom).

Škola može da ostvari program praktične nastave i kombinovano. Deo sadržaja programa (za koje ima odgovarajuće uslove) ostvaruje u školi, a segmente programa, naročito one u završnom razredu, ostvaruje u autentičnim uslovima tehnološkog procesa preduzeća. (Često je ovo prednost i zbog toga što se u preduzeću koristi savremena tehnologija, koju učenici ne mogu da vide u školi, a u koju treba da se uključe po završetku školovanja).

Škola može koristiti preduzeće kao širu nastavnu bazu za realizaciju programa praktične nastave uz utvrđene uslove i precizan dogovor, u više organizacionih varijanti, od kojih su najčešće:

a) uključivanje učenika u neposredni proces rada preduzeća, po utvrđenoj posebnoj dinamici, uz prilagođenu složenost i ritam rada. Učenici se postepeno osposobljavaju za složenije operacije u procesu rada. Međutim, ovim načinom osposobljavanja učenika često se zanemaruje didaktički aspekt nastave i ostvarivanje programa u celini;

b) izdvajanje posebnih delova proizvodnih, uslužnih i drugih kapaciteta preduzeća, koja se stavljaju na raspolaganje školi, u kojima učenici obavljaju didaktičke vežbe u autentičnim uslovima rada. Sredstva preduzeća koriste se za nastavu odvijanjem prilagođenog proizvodnog programa ili drugog rada, obično i uz učešće u dogovorenoj raspodeli ostvarenog dohotka;

v) organizovanje rada u preduzeću u posebnoj smeni (ukoliko preduzeće radi u jednoj smeni), odnosno ustupanje prostora i sredstava rada školi, za praksu učenika, u vreme kada pogon ne obavlja redovnu delatnost.

Proces osposobljavanja učenika u ovom slučaju je isti kao i u prethodnom, s tim što se u obaveze škole uključuje i primena i uređenje pogona za narednu redovnu proizvodnu aktivnost preduzeća.

Organizacione forme korišćenja šire nastavno-materijalne baze škole su različite i uslovljene mnogim faktorima. Razlikuju se od jedne do druge sredine i ne mogu se poistovećivati i jednako primenjivati. Prednosti i nedostaci svake organizacione forme su vidljivi. U principu, sistematična i dobro pripremljena organizacija ostvarivanja praktične nastave, razrađena u dinamici do detalja (uz punu saradnju i saglasnost odgovarajućih faktora preduzeća) obezbediće da se nedostaci svedu na najmanju meru.

Raspored rada

Praktična nastava se odvija prema utvrđenom rasporedu rada i određenom broju nedeljnih i godišnjih časova. On je veoma važan regulator organizacije života i rada u školskoj radionici. Sadržaj i cilj praktične nastave uslovljavaju oblik, strukturu i raspored nastavnih časova i zato ne treba utvrđivati univerzalnu standardnu organizacionu formu rasporeda i njoj podređivati savremene sadržaje rada, odnosno nastavnog programa.

U nedeljnom nastavno-časovnom sistemu moguće je dnevno kombinovati teorijske i praktične nastave ili njihovo dnevno smenjivanje. Bitna odlika prvog načina rasporeda je u tome što postoji jedan ili više dana kada jedan deo nastave pripada teoriji a drugi praksi. Rasporedom se nastava može kombinovati u paralelnim odeljenjima tako da imaju istovremeno zastupljenu teorijsku i praktičnu nastavu. (Kad jedno odeljenje ima teorijsku, drugo ima praktičnu nastavu i obratno). U početnoj praktičnoj nastavi (u prvom i, eventualno, drugom razredu) nedeljni fond časova je obično manji od sedam, pa je ovakav (kombinovani) raspored u tim slučajevima i uslovljen.

S obzirom na to da se nedeljni fond časova praktične nastave, u središnjem i završnom delu obrazovanja većeg broja obrazovnih profila (naročito proizvodnih), kreće od sedam do 14, moguće je primeniti i drugi način rasporeda, odnosno celodnevnim smanjivanjem teorijske i praktične nastave. Tada učenici jednom ili dva puta nedeljno ostvaruju isključivo praktičnu nastavu, koja se po svom trajanju približava profesionalnom radnom vremenu. Dobrim rasporedom odmora (pauza) i raznovrsnom proizvodnom angažovanošću i motivacijom učenika, moguće je održati zadovoljavajući efekat obuke u toku njenog dnevnog trajanja. Posebna pogodnost (često i jedina mogućnost) ovakvog načina rasporeda jeste u slučajevima kada se praksa ostvaruje van škole u pogonima preduzeća, kada se učenici uključuju u tekuću proizvodnu tehnologiju. Takođe, kada ne postoji mogućnost da se u toku dana učenici vrate u školske radionice.

U svakom slučaju, karakter praktične nastave uslovljava radnu realizaciju sistemom povećanih časova, u dnevnoj nastavi, zadovoljavajući time zahteve kontinuiteta radnog ciklusa. Međutim, većina nastavnih planova sadrži i tzv. nastavu u bloku, u trajanju od dve i više nedelja u toku godine koje, za razliku od nedeljnog nastavno-časovnog sistema, omogućava niz organizacionih kombinacija u realizaciji praktične nastave.

Nastava u bloku je činilac koji, u odnosu na ustaljene organizacione forme, organizaciju rada u srednjoj školi čini znatno složenijom. Način organizacije uslovljen je, prvenstveno, prirodom sadržaja programa praktične nastave i brojem časova (odnosno nedelja) za njeno ostvarivanje. Izvodi se u periodičnim ciklusima u toku nastavne godine ili u dužem kontinuitetu u određenom

periodu nastavne godine (na primer, na kraju prvog i drugog polugodišta), po posebnom rasporedu. On se utvrđuje na početku godine i usaglašava se sa razredno-časovnim sistemom. Ovakvom fleksibilnošću rasporeda moguće je zadovoljiti zahteve koji proističu iz specifičnosti kako programskih sadržaja i strukture rada, tako i drugih uslova, kao što su:

- uvežbavanje i usavršavanje stečenih početnih veština i radnih navika;

- sticanje navika za rad u autentičnim uslovima tekuće tehnologije preduzeća ili procesa rada uslužne ili druge delatnosti;

- postizanje poželjne vremenske i sadržajne korelacije određenih tematskih celina stručno-teorijske i praktične nastave;

- potreba za dužim kontinuiranim praktičnim radom van škole ili mesta;

- zahtevi za dužim kontinuiranim praktičnim radom za potrebe sezonskih radnih aktivnosti;

- ostvarivanje kontinuirane završne prakse, kao predspreme praktičnog rada za završni ili maturski ispit (ukoliko je to programom predviđeno) i dr.

Pored navedenih mogućih rasporeda rada u praktičnoj nastavi, treba imati u vidu i mogući raspored radnog ciklusa učenika. Da bi svaki učenik savladao program praktične nastave u celini često se pribegava tzv. izmeni radnih mesta. Ovo se koristi najčešće na praksi u preduzeću, gde su radna mesta tehnološki fiksirana za određene radne operacije i zahteve, čime se ne obezbeđuje obrazovanje za celinu profila. Tada se pravi poseban operativni raspored radnog ciklusa svakog učenika i plan premeštaja, koji omogućuje "prolaz" učenika kroz sve faze predviđene nastavnim programom.

Podela učenika na grupe

Nastavni plan i program definiše, za svaki obrazovni profil, broj učenika koji u grupi ostvaruju program praktične nastave. Veličina grupe uslovljena je prvenstveno didaktičkim razlozima i specifičnostima obrazovnih profila, odnosno strukturom i složenošću rada. Zahtev o veličini grupe učenika mora biti poštovan, jer on ne uzima u obzir samo didaktičke uslove za optimalan nastavni proces, već i stalni nadzor nad potencijalnim opasnostima od povreda u praktičnom radu.

U praksi se dešava da broj učenika u grupi za praktičnu nastavu bude i manji od zahtevanog (uz saglasnost finansijera), ukoliko škola nije u stanju da obezbedi za svakog učenika odgovarajuće radno mesto. Nedovoljan broj skupocenih mašina i opreme kompezira se manjom grupom učenika, što uslovljava zanemarljivo povećanje troškova u odnosu na troškove za kupovinu dodatnih mašina i opreme.

Pri formiranju odeljenja učenika na početku godine, moguće je strukturu odeljenja postaviti tako da bude "čista" (jedan obrazovni profil) ili kombinovana (dva ili tri obrazovna profila). Ukoliko je broj učenika jednog obrazovnog profila nedovoljan da se formira odeljenje (32 učenika), tada ono mora biti kombinovano, ili se formira sa manjim brojem učenika. Međutim, često je korisno, iz organizacionih razloga, formirati kombinovano odeljenje učenika (sa dva ili tri profila), tako da broj učenika svakog obrazovnog profila odgovara veličini grupe za praktičnu nastavu. Tada je moguće praktičnu nastavu realizovati istovremeno za celo odeljenje a pri tom da svaka grupa učenika ostvaruje "svoju" praktičnu nastavu. Ovim se racionalnije koriste radionički i kadrovski kapaciteti, broj mašina i nastavnika ne mora se uvećavati, a raspored teorijske nastave moguće je optimalnije i lakše sačiniti.

Ostali uslovi rada

Za sistematsko formiranje i razvoj radnih sposobnosti učenika potrebno je uzeti u obzir složene fiziološke procese koji se odvijaju u njihovom organizmu za vreme praktične nastave, odnosno praktičnog rada. Rad se odvija u školskoj radionici i zato je zadatak škole da ga organizuje u najpovoljnijim uslovima za učenike. Zahtevi za to su brojni i raznoliki, ali prvenstveno treba istaći: higijenske, tehničke, didaktičke i estetske.

a) U higijenskom pogledu školska radionica mora obezbeđivati uslove koji omogućuju zaštitu zdravlja učenika. Prvenstveno je u pitanju sanitarno-higijensko stanje neposredne sredine, enterijer, čistoća, obezbeđenost propisanog radioničkog prostora, uređenost i održavanje sanitarnih uređaja i dr.

b) U tehničkom pogledu školska radionica treba da ostvari tehnološke, radne i organizacione zahteve koji omogućuju racionalan, efikasan i bezbedan rad učenika. Reč je o primeni savremenih sredstava rada (smanjenje utroška mišićne energije, ušteda u suvišnim pokretima u radu, blagovremena priprema za rad, optimalna podela rada i dr.), sredstava zaštite na radu i prve pomoći.

v) U didaktičkom pogledu školska radionica treba da ima uslove za savremen radionički nastavni rad. Organizacija radnih mesta, raspored mašina i opreme moraju omogućiti efikasnu obuku učenika. Savremena didaktička nastavna sredstva su neophodan pratilac teorijskih objašnjenja, koja u školskoj radionici prethode neposrednom praktičnom radu.

g) Estetski zahtevi školske radionice značajno utiču na stvaranje prijatnog radnog ambijenta i razvijanja estetskog smisla učenika. Time se i samom radu i njegovim produktima daje emotivno jače, plemenitije i vrednije značenje.

Treba istaći i to da za siguran i bezbedan rad u školskoj radionici ima poseban značaj i pravilan raspored osvetljenja. Pri organizaciji radnog mesta mora se imati u vidu da dobro osvetljenje doprinosi bržem procesu rada i poboljšanju njegovog kvaliteta, dok loše dovodi do većeg naprezanja i brzog zamaranja organa vida, do pogoršanja kvaliteta rada i povećanja broja povreda.

Buka i vibracije veoma nepovoljno utiču na organizam učenika zbog čega je, u takvim uslovima rada, neophodna primena savremenih sredstava koji ih smanjuju ili neutrališu (prigušivači buke, apsorberi zvuka, zvučni filteri i dr.).

Nastavne metode

Nastavnici primenjuju određene postupke (metode) u svim etapama nastavnog procesa od uvođenja do evaluacije u cilju sticanja znanja, razvijanja sposobnosti, ovladavanja praktičnim radnjama, razvijanja motivacije za rad, sticanja određenih ličnih osobina. Izborom i kombinacijom metoda obezbeđuje se najekonomičniji put ostvarivanja postavljenih vaspitno-obrazovnih ciljeva.

Funkcija nastavnih metoda je u ostvarivanju saznajnih ali i vaspitnih ciljeva nastave. Stoga unutrašnju osnovu nastavnih metoda čine logičke operacije indukcije, dedukcije, analize, sinteze, uopštavanja, generalizacije, čime se obezbeđuje dijalektička povezanost čulnog iskustva, mišljenja i prakse. Nastavne metode se neposredno oslanjaju na psihološke zakonitosti učenja. One motivišu, obezbeđuju pozitivni doživljaj vrednosti učenja, a u korelaciji sa određenim sadržajima i sredstvima angažuju učenikove pozitivne emocije i stvaralačke sposobnosti. Svakom nastavnom metodom postižu se neki zadaci, i u određenim nastavnim situacijama svaka metoda postiže svoj optimum onda kada najviše odgovara prirodi gradiva. Stoga nastavnik treba da poznaje sve metode i da se u skladu sa raspoloživim uslovima i mogućnostima (videti: Planiranje i pripremanje za nastavu) opredeli za one koje će učenika optimalno **angažovati u produktivnim aktivnostima.**

Nastavnim metodama praktično se rešavaju problemi postupanja u nastavnom radu, ali one nisu šabloni i nemoguća je njihova šematska primena.

Metode koje nastavniku stoje na raspolaganju u kombinaciji sa radnim oblicima aktivnog učešća učenika u samostalnom radu na raznim izvorima znanja i u međusobnoj saradnji. Primenjene u induktivno-deduktivnom i analitičko-sintetičkom misaonom vođenju i osposobljavanju učenika za praktičan, teorijski i istraživački rad, pomoći će nastavniku da se oslobodi predavačko-ispitivačko (receptivne) nastave.

Uzimajući od svake metode ono o čemu je njena prednost umesto redukovane aktivnosti slušanja, čitanja, pojaviće se bogatstvo učeničkih aktivnosti kao pretpostavka razvoja njegove ličnosti.

1. **Verbalne metode ili metode žive reči** su: metoda izlaganja (ili monološka) i metoda razgovora ili dijaloška. Živa reč je značajan izvor znanja o prirodi, društvu, čoveku i pratilac je svih drugih nastavnih metoda. Ona je uslov pedagoške komunikacije koja ima informativnu vrednost i zajedno sa svojom emocionalnom komponentom ostvaruje određen vaspitni uticaj na učenika. Živa reč razvija govor koji je oblik i izraz misli. Svaka reč je već simbol, ona uopštava. Razvoj govora utiče na razvoj apstraktnog mišljenja. Govorom se izražavaju i osećanja, doživljaji, prepoznaju umetnički izrazi reči, ali i umetničkom rečju nastavnika, u pozorištu, na radiju, filmu - pobuđuju se osećanja učenika u skladu sa humanim porukama umetničkog dela.

Metoda usmenog izlaganja sastoji se u sistematskom verbalnom izlaganju delova gradiva koje može da ostvari nastavnik ili učenik. Pozitivne strane ove metode su sistematičnost, ekonomičnost, mogućnost isticanja bitnog u izlaganju, mogućnost uticanja na osećanja, mogućnost prilagođavanja stila i složenosti izlaganja prethodnim znanjima učenika. Nedostaci ove metode su u tome što su učenici manje aktivni, nemoguće je pratiti da li učenici shvataju izlaganje, iznošenje gotovih oblikovanih činjenica i generalizaciju stavlja u receptivni odnos.

Oblici ove metode su: **pripovedanje** koje se najčešće primenjuje u nastavi jezika i humanističkih predmeta; **opisivanje** primenjuje se u cilju verbalnog slikanja svojstava predmeta, objekata, pojava pri čemu naučno opisivanje mora biti objektivno, svestrano, tačno, detaljno, dok umetničko opisivanje zahteva poznavanje jezičko-stilskih sredstava i subjektivnog doživljavanja; **obrazlaganje** se pojavljuje kada je u vezi sa nekom konstatacijom došlo do nejasnoća o uzrocima pojava, o uzročno-posledičnoj povezanosti pojava, kada je potrebno argumentovati dokaz, obrazložiti pravilo primerima; **objašnjavanje** je najsloženiji oblik izlaganja i odnosi se na objašnjavanje pravila, principa, metoda, zakona, teoriju, aksiome, sisteme, simbole, socio-kulturne vrednosti i dr. Nastavnik prilikom objašnjavanja tih apstrakcija primenjuje složene misaone operacije opisivanje, izdvajanje, upoređivanje, uopštavanje i istovremeno izaziva iste misaone funkcije učenika, što dovodi do shvatanja apstraktnih pojmova. Racionalnom shvatanju objašnjavanja pomaže primena ostalih nastavnih metoda (dijaloška) kao i nastavna sredstva. Misaona aktivnost nastavnika je model misaone aktivnosti učenika.

Izlaganje može da ostvari nastavnik, učenik, neki drugi učesnik u nastavi (npr. stručnjak iz udruženog rada, poznati umetnik i dr.), može takođe da se koristi reprodukcija govora uz pomoć ploča, magnetofona, radija, televizije itd.

Metoda razgovora (ili dijaloška metoda) se sastoji u obradi gradiva (ponavljanju, proveravanju) putem pitanja i odgovora i diskusije. Ovom metodom učenici se uspešnije aktiviraju, podstiču se na uviđanje odnosa među pojavama, zaključivanje i uopštavanje što doprinosi kritičnosti, samostalnosti i samopouzdanju. Znanja učenici lakše shvataju i trajnije pamte. Komunikacija sa nastavnikom i među učenicima sjedinjuje individualni i kolektivni rad. Kroz razgovor nastavnika najbolje upoznaje osobine i kognitivni stil učenika (način mišljenja i zaključivanja učenika).

Metodom razgovora gradivo se ne izlaže sistematično kao pričanjem. Ukoliko nastavnik nije spreman da vodi tok dijaloga učenici mogu da skrenu pravac diskusije te se obradi manje činjenica. Dijalogom se ne mogu tako uspešno obraditi sadržaji koji treba da obezbede emocionalni doživljaj.

Kvalitet razgovora zavisi od kvaliteta nastavnikovog pitanja. U praksi dominiraju jednoznačajna i dopunska pitanja koja kao odgovor traže reprodukciju znanja. Produktivni dijalog obuhvata pitanje i impulse kao što su: Ko? Kako? Zašto? Opiši! Uporedi! Analiziraj! Obrazloži! Dokaži da je ...! Pretpostavi da je ... i sl. Produktivni oblici razgovora su: **heuristički razgovor** u kojem nastavnik postupno uz pomoć pitanja vodi učenike od pojedinosti, do otkrivanja opšteg zbog čega je za ovaj razgovor potrebno iskustvo i predznanje učenika (čitanje, posmatranje radnih procesa i dr.); **slobodan razgovor** (gde pitanje postavljaju i nastavnik i učenici o slobodnoj temi, o temi koja će se obrađivati, kao i na završetku obrade neke teme da bi se objasnile neke dileme, potkrepile dokazom neke konstatacije pa i proverili usvojeni stavovi i uverenja) i **diskusija** - polemika, debata, rasprava (u kojoj učenici međusobno i nastavnik i učenik) suprostavljaju mišljenja iznose i pobijaju argumente osvetljavaju probleme sa novog stanovišta. Uslovi za korišćenje ovog oblika razgovora (diskusija) su poznavanje teme, interesovanje, sposobnost izlaganja, nadograđivanja misli na izlaganje prethodnika, kao i pozitivna svojstva ličnosti - tolerancija i međusobno uvažavanje stavova učesnika u diskusiji.

U korišćenju dijaloške metode bitno je da učenik bude oslobođen da postavlja pitanja, da nastavnik kroz razgovor dobija povratnu informaciju o tome da li su učenici shvatili postavljene probleme, ideje i slično.

2. **Metode rada na tekstu, pisani i grafički radovi učenika.** Primena ovih metoda podrazumeva rad učenika-nastavnika na raznim izvorima znanja kao i na mnoge misaone i praktične aktivnosti. Savremena škola uvodi učenike u upotrebu udžbenika priručnika, leksikona, bibliografija, štampe, enciklopedija, monografija; zatim vizuelnog materijala slika, crteža, shema, dijagrama i mnogobrojnih simbola savremene vizuelne komunikacije. Kako je jedan od ciljeva obrazovanja osposobljavanja za samoobrazovanje, učenika u procesu nastave valja naučiti ne samo da čitaju lepu književnost već da rade na informativnom i naučnom tekstu da bi ga razumeli, njegove informacije ugradili u svoj sistem znanja i iskustvo u cilju primene u praksi. Stoga učenike (putem individualnog rada, grupnog rada, učenja putem rešavanja problema, poluprogramiranju i sl.) učimo da upoznaju sadržaj, informativne elemente teksta i njihov odnos da izdvajaju važne delove (podatke, pojmove) da upoređuju, da strukturiraju sadržaj u jasan pregled, da ocenjuju vrednost pročitanog i drugo. Osim toga bitno je da učenik o tekstu raspravlja sa drugima (što može da organizuje nastavnik), da posmatra pojave u životu o kojima je čitao i da konačno ostvaruje odluke o primeni shvaćenih informacija u praktičnom radu ili ponašanju.

Grafički i pismeni radovi upravo omogućavaju ilustrovanje a time i produbljivanje i trajnije zapamćivanje tekstovnog gradiva, kao i bolje shvatanje uzročno-posledičnih i kvantitativnih i kvalitativnih odnosa. Integralnom primenom ove metode učenici se osposobljavaju za izradu skica, planova, referata i samostalnih pisanih, grafičkih i drugih radova.

Pismeni i grafički radovi prate nastavni proces i na njima praktično u toku nastave rade i učenici i nastavnici.

3. **Metoda pokazivanja** sastoji se u sistematizaciji učenikovog čulnog iskustva i davanju novih znanja putem pokazivanja objekata, predmeta, i pojava i procesa u prirodi i društvu i učenikovog vođenog usmeravanog opažanja i posmatranja. U cilju formiranja dijalektičko-materijalističkog pogleda na svet ova metoda zasnovana na principu očiglednosti, primeni savremene nastave tehnologije i povezivanja škole sa životom, organizacijama u proizvodnji i dr. čini polaznu osnovu u sticanju mnogih stručnih i drugih znanja. Ova metoda se takođe primenjuje radi pokazivanja radnih aktivnosti i operacija.

Metoda pokazivanja doprinosi sticanju znanja na najbrži način - neposrednim i posrednim opažanjem, razvija sposobnost sistematskog posmatranja, uvodi učenike u praćenje pojava i procesa, razvija sposobnost preciznog izražavanja o opaženom i izveštavanja, doprinosi trajnosti znanja, a kod učenja radnji ostvaruje se povezanost žive reči (instrukcije - komentar) uz dopunu radom na tekstu i opažanja i praktične aktivnosti, pri čemu se angažuje više senzornih i mentalnih funkcija.

No, apstraktni pojmovi, ideje, unutrašnje strukture predmeta i pojava ne mogu se neposredno opažati te njihovom objašnjavanju doprinosi posredna očiglednost, formiranje predstava i pojmova na osnovu učenikovog iskustva i uz pomoć: umesto izazivanih procesa i kontrolisanih uslova tj. (eksperimenata), pokazivanjem dinamičkih modela, statičkih modela, zatim slika (dijaslike, dijapozitiv, filmovi, fotografije i drugo), naročito crteža, skica, dijagrama i shema. Putem savremenih medija učenici treba da budu vođeni ka savladavanju sve apstraktnijih simbola vizuelne komunikacije uključujući i informatičku pismenost.

Prilikom **pokazivanja aktivnosti** nastavnik pokazuje radnju u celini, laganim tempom i obrazlaže njenu strukturu zatim je ponavlja još nekoliko puta bržim tempom. Za vreme pokazivanja opisuje se premet rada, sredstva rada, tok rada sa redosledom upotrebe sredstava i praktičnih operacija (Vidi deo o učenju motornih veština).

Učenicima se pokazuju i aktivnosti izražavanja (govorom, linijom, zvukom, pokretom, mimikom), a takođe i intelektualne aktivnosti. Iako se intelektualne aktivnosti učenika mogu pratiti posredno, nastavnik koristi sve nastavne situacije u kojima analizira (problem, zadatke, umetničko delo, sistem), dovodi u međusobni odnos podatke, upoređuje, objašnjava transformacije, pri čemu ukazuje učenicima na modele mišljenja i misaonih operacija i trudi se da prati tok njihovog mišljenja.

Adekvatan izbor i upotreba nastavnih sredstava, pravilno pokazivanje i izvođenje posmatranja i pokazivanih aktivnosti od strane učenika dobar su uzor za samostalni rad učenika i, što je krajnji cilj vaspitanja i obrazovanja, za sticanje radnih sposobnosti učenika.

4. **Metoda praktičnih radova** je širi pojam od metode laboratorijskog i eksperimentalnog rada. Ovaj naziv je prihvatljiv stoga što se njime obuhvata potreba da se u svakom predmetu (kao npr. geografija, istorija i dr.) organizuje praktični rad kada je to neophodno, da se njime obuhvati praktični rad u laboratoriji, radionici u školi i preduzeću.

Praktični rad se organizuje: a) u predmetima gde je direktno određen programom i b) u predmetima gde nije određen programom ali iz prirode nastavne jedinice proizilazi da bi učenje bilo najbrže ako bi se ostvarilo praktičnim radom.

Metoda praktičnih radova se najčešće primenjuje u predmetima gde se osobine i strukture supstanci i materijala, oblikuje i transformiše materijal ili organizuje delatnost. Učenici u praktičnom radu upoznaju niz radnji, koje im omogućavaju da shvataju primenu ručnog oruđa, mašina radilica, alatljika, upotrebu energije i automatske regulacije. Za izvođenje praktične radnje koja se sastoji iz radnih operacija učenik treba da poznaje: a) osobine materija na koju deluje ili predmet (projekat) rada; b) potrebna sredstva (alat, oruđa) i njihovu funkciju i upotrebu; v) strukturu praktične radnje (s obzirom na broj i redosled praktičnih operacija i dr.) osnovne karakteristike procesa učenja motornih radnji.

Savlađivanje motornih radnji i sticanje veština prolazi određene faze (vidi deo o učenju motornih veština): početno, osnovno i završno vežbanje. Za pojedine učenike ponekad je potrebno organizovati dopunsko i kolektivno vežbanje.

Primena metode praktičnih radova zahteva materijalnu opremljenost škole (prema normativima) i snalažljivost nastavnika da nađe mesto rada i van škole kada za to postoje uslovi i potreba čak i kada to programom nije određeno.

Cilj praktičnog rada je što neposrednije osamostaljivanje učenika i stoga se izvodi u kombinaciji različitih oblika rada - kolektivno, grupno u parovima i individualno do osposobljavanja učenika za samostalno planiranje, realizaciju i verifikaciju. Praktični rad aktivira učenika u potpunosti jer obuhvata posmatranje, mišljenje i praksu, intenzivnije deluje na formiranje pozitivnog odnosa prema radu, na motivaciju, interesovanja i vrednovanje rada. U jedinstvu sa metodama objašnjavanja, pokazivanja, metoda praktičnih radova ima bitnu ulogu u određivanju

najracionalnijih puteva profesionalnog formiranja ličnosti učenika. Pojednostavljena primena i svođenje ove metode na fizički rad učenika u nekim predmetima može dovesti do dualizma u razvoju moralnih vrednosti ličnosti, do zapostavljanja potrebe jednako moralnog vrednovanja svake vrste društveno potrebnog i korisnog rada.

Nastavna sredstva

Nastavna sredstva su organski vezana za savremeno koncipirane nastavne programe, savremeno koncipiranje nastave i u funkciji su optimalne realizacije vaspitno-obrazovnih zadataka.

Iz ovakvog mesta i uloge nastavnih sredstava proizilaze već široko prihvaćeni zahtevi da se prevaziđu jednostranosti u vaspitno-obrazovnoj praksi kao što su shvatanja da su nastavna sredstva puki izvori za sticanje **novih** znanja, neobavezan **dodatak** nastavnikovom izlaganju, očigledna sredstva za jačanje čulne komponente saznajnog procesa i sl.

Novi pristupi u njihovom izboru i korišćenju u prvi plan stavljaju:

- programiranje pedagoške strategije, aktivnosti učenika i nastavnika u svim etapama vaspitno-obrazovnog procesa njihovim posredstvom,

- postepeno osamostaljivanje učenika u procesu sticanja novih znanja i njihove praktične primene pri čemu je rad sa različitim izvorima znanja **osnova** za podsticanja perceptivnih, praktičnih i misaonih aktivnosti učenika, bez kojih nema usvajanja novih znanja, formiranja stavova i uverenja,

- omogućavanje šireg uvođenja diferenciranih oblika rada i savremenih didaktičkih sistema nastave i učenja,

- revalorizovanje u većem stepenu metode sticanja znanja neposrednim iskustvom učenika kao i permanentnog sticanja sekundarnih informacija putem savremenih medija i materijala kao najznačajnijeg vida obogaćivanja neposrednog iskustva učenika i

- osposobljavanje učenika za selektivni pristup informacijama i samoobrazovanju.

Škola memorisanja, sa dominacijom verbalne predavačke nastave treba da ustupi mesto - zahvaljujući velikim delom i korišćenju savremenih medija i materijala - školi kultivisanja učenikovih misaonih i voljnih snaga, stvarajući mnogobrojne stimulativne situacije nastave i učenja u okviru škole, društvene i radne sredine i kod kuće u čemu korišćenje različitih izvora znanja igra odlučujuću ulogu.

S obzirom na intenzivnu industrijsku produkciju audiovizuelnih i drugih elektronskih medija i materijala poslednjih decenija, valja naglasiti da i najsavremeniji mediji i materijali mogu biti u službi prevaziđene receptivne nastave ako se ne primenjuju po konceptu savremene vaspitno-obrazovne tehnologije sa aktivnom ulogom učenika u njihovom izboru i korišćenju.

Nastavna sredstva (štampana, auditivna, vizuelna, audiovizuelna, pa ni ona najsavremenija za delimičnu automatizaciju nastavnog procesa) ne mogu izolovano obezbediti realizaciju ciljeva i zadataka nastavne teme ako nisu integralni deo šire grupe nastavnih sredstava (programskih zahteva, udžbenika, sredstava za laboratorijske eksperimente, predmeti i objekti neposredne stvarnosti) uključujući i nastavnika kao najvažnije "nastavno sredstvo" - najznačajniji činilac nastave.

U postupnom savladavanju apstraktnih pojmova (od neposredne stvarnosti do verbalnih i apstraktnih simbola) u pedagoškom iskustvu posebnu ulogu po svojoj životnosti imaju audiovizuelna iskustva učenika stečena putem savremenih medija i materijala nalazeći se na sredini između objekata neposredne stvarnosti i apstraktnih vizuelnih i verbalnih simbola. Bez ovih

iskustava koja danas čine nezaobilazno okruženje naših učenika, nemoguće je danas punije izraziti savremeni svet, aktuelizovati događaje u njemu i snažnije ga doživeti.

Međutim, nastavnik ostaje mera svih pedagoških preobražaja, programator i procenjivač vrednosti SOFTWER-a, animator i organizator vaspitno-obrazovnog procesa i naporedni nosilac vaspitnih zadataka.

Postoje više klasifikacija nastavnih sredstava, a ovde je data jadna od njih.

Verbalna nastavna sredstva (živa i izgovorena reč - govor i reprodukovana reč i govor).

Tekstualno nastavno sredstvena sredstva (odgovarajući štampani i posebno pisani tekstovi iz različitih oblasti ljudskog stvaralaštva).

Vizuelno nastavna sredstva (sva ona sredstva koja se u toku nastavnog procesa primaju - opažaju čulom vida: - predmeti, fotografije, dijaslike, crteži, karte, sheme, grafikoni, dijagrami, simboli itd.).

Auditivna nastavna sredstva (sva ona sredstva koja primamo pomoću čula sluha izuzev govora i to: razni šumovi u prirodi i akcetične pojave, muzički i tonski efekti, razni zvučni efekti, reprodukovani - veštački i prirodni efekti itd.).

Audiovizuelna nastavna sredstva postavljaju sintezu elemenata auditivnih i vizuelnih sredstava, kao na primeri - dijafilm praćen odgovarajućim tekstom, muzikom, šumovima ili drugim zvučnim efektima; tonski filmovi; TV emisije, video kasete i dr.

U okviru ove grupe posebno bi istakli savremene elektronske uređaje koji omogućuju celovitiju indirektnu komunikaciju, upravljanje pa i delimično regulaciju vaspitno-obrazovnog procesa (školska televizija, nastavni film, nastava uz pomoć kompjutera i sl.). Ova sredstva nisu samo neobavezni dodatak nastavnikovom predavanju već, u sredinama gde ima uslova i iskustva u njihovoj primeni, preuzimaju, u većoj ili manjoj meri, funkciju nastavnika. Ovo tim pre što u piramidi pedagoškog iskustva, od neposredne stvarnosti do verbalnih simbola, audiovizuelni izvori informacija su na sredini po stepenu apstraktnosti i životne bliskosti učenicima. Bez njih danas, teško da se može svet potpunije aktuelizovati i doživeti. Otuda je njihovo šire korišćenje pedagoški neophodno i celishodno.

Manuelna nastavna sredstva čine posebnu grupu sredstava. Ona služe za izvođenje raznovrsnih radnih operacija, zahvata ili radi kao na primer: - raznovrsni alati, mašine, instrumenti, aparati, predmeti, materijali i dr.

Eksperimentalna i demonstraciona nastavna sredstva. Ovde spadaju sva sredstva koja obezbeđuju izvođenje eksperimenata i demonstracija. U reprezentovanju određenih sadržaja nastavnih predmeta, ova sredstva su usko povezana sa manuelnim nastavnim sredstvima, s tim što se primenjuju u posebnim okolnostima i postupcima, sa posebnim ciljem i zadacima. Primenjuju se u nekim opšteobrazovnim, a naročito u stručnim nastavnim predmetima.

Pomoćno-tehnička nastavna sredstva omogućavaju uspešnu primenu ostalih, glavnih nastavnih sredstava. Raznovrsna su i mnogobrojna kao na primer: raznovrsne table, stolice, aplikatori, aparati, pokazivači i dr.

Nastavna sredstva (od klasičnih preko audiovizuelnih do najsavremenijih elektronskih medija i materijala, uključujući i korišćenje mikrokompjutera), stavljena u službu sve punijeg izgrađivanja subjekatske pozicije učenika, mogu veoma značajno da doprinesu ostvarivanju ciljeva i zadataka srednje škole. Savremeni mediji, istovremeno oslobađaju vreme nastavniku da se više bavi pitanjima vaspitanja i razvoja ličnosti učenika.

Normativima prostora, opreme i nastavnih sredstava koje je doneo prosvetni savet, predviđena su potrebna sredstva za ostvarivanje programa svih nastavnih predmeta i ostalih vaspitno-obrazovnih aktivnosti učenika u školi. Ovi normativi su pomoćni instrument nastavniku i stručnom saradniku u planiranju dopune i inoviranja opreme kabineta, specijalizovane učionice, radionice, laboratorije i specijalizovanog prostora a prema koncepciji nastave na koju nastavnika obavezuje novi program nastavnog predmeta, planiranom unapređivanju (menjanju) pedagoške strategije i materijalnim mogućnostima škole. Otuda je normativ nastavniku osnovni priručnik pri programiranju rada (godišnjem a posebno operativnom i neposrednoj pripremi za čas). Ma kako dobro bio opremljen specijalizovani prostor, nastavna sredstva neće ostvariti svoju integrativnu ulogu u sticanju znanja i profesionalnom formiranju i vaspitavanju učenika ukoliko nastavnik ne ostvari njihovo struktuiranje i pripravnost za funkcionisanje u skladu sa planiranom organizacijom i oblicima nastave i učenja - sa planiranim podizanjem kvaliteta nastave.

Otuda je normativ nastavniku osnovni priručnik pri programiranju rada (godišnjem a posebno operativnom i nesporednoj pripremi za čas).

Sva nastavna sredstva koja nastavnik želi da primeni ili upotrebi na času, moraju biti tehnički ispravna a njihova primena potpuno bezbedna u odnosu na nastavnike i učenike.

Vrednovanje rada i napredovanje učenika

Praćenje rada, napredovanje i ocenjivanje postignutog uspeha u svakom predmetu organizuje se tako da bude u funkciji praćenja ukupnog razvoja ličnosti učenika. Stoga je opravdano da se prati i vrednuje ukupna aktivnost učenika u vezi sa programom nastavnog predmeta u nastavi, profesionalnoj praksi, dopunskom radu, dodatnom radu, slobodnoj aktivnosti i sl. Nastavnik će na osnovu svestrano prikupljenih informacija da proceni, vrednuje i oceni nivo koji je učenik u svom vaspitno-obrazovnom radu i razvoju postigao i to u znanju, mišljenju, osposobljavanju za rad, stavovima i ponašanju (spremnost, aktivnost, odgovornost).

Nastavnik uz pomoć programa, uputstava, udžbenika, literature, upoznaje teorijsku i praktičnu ulogu svoga predmeta u formiranju ličnosti učenika: da li su to opšta znanja koje učenik treba da stekne, komponente marksističkog pogleda na svet i moralne svesti, radne navike, profesionalne sposobnosti, estetski ukus i sl. Stoga on razrađuje bliže i dalje operativne ciljeve nastave u vidu očekivanih rezultata. Sa postavljenim ciljevima nastavnik na početku godine, ali i prilikom obrade svake teme i nastavne jedinice, upoznaje učenike. Oni o ciljevima rada diskutuju, prihvataju ih kao ciljeve svoga rada i učenja, a istovremeno i kao kriterijume vrednovanja i samovrednovanja pojedinačnih i zajedničkih dostignuća. Na taj način odeljenske zajednice se na početku godine, a zatim etapno koncentrišu na zajednički predmet rada. Time i vrednovanje rada dobija kooperativni karakter.

Međutim, ocena mora biti individualizovana i pokazati koliko je učenik napredovao ne samo u odnosu na zahteve programa već i u odnosu na svoje mogućnosti i zalaganje. Ocena treba da odrazi napredak u znanju, stečenim sposobnostima, veštinama, u ukupnom razvoju ličnosti posredstvom rada i zalaganja u određenom predmetu. Pošto je u nas usvojena vrlo uopštena petostepena brojčana skala ocenjivanja sa ocenama: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1), donošenje opšteg pedagoškog suda (vrednovanje i ocenjivanje) se osmišljava primenom poznatih didaktičkih postupaka od kojih je bitno imati u vidu sledeće:

1) da svakom ocenjivanju, donošenju opšteg pedagoškog suda, prethodi kontinuirano i svestrano praćenje rada, učenja i napredovanja učenika;

2) da se u cilju individualizacije i objektivizacije ocene i pomoći učenicima u samovrednovanju kao sastavna komponenta uključuje i povremeno "merenje" učenikovih znanja, stečenih sposobnosti i sl. primenom neformalnih testova znanja i drugih raspoloživih instrumenata;

3) da se tokom praćenja ocene razlažu na nekoliko bitnih komponenata koje omogućavaju da se u ocenu putem vrednovanja uključi i procena nekih osobina ličnosti koje bitno utiču na postizanje vaspitno-obrazovnih rezultata.

Te bitne komponente ocene su:

- kvantitet i kvalitet znanja (kako i koliko poznaje činjenice, pravila, zakone, kako misli i zaključuje);

- radne navike, osposobljenost za primenu znanja, osposobljenost za praktični rad;

- interesovanje, zalaganje u radu, usvojene vrednosti i stavovi u vezi sa određenim nastavnim sadržajima.

Prilikom praćenja i vrednovanja nastavnik ima u vidu sposobnost učenika za određene aktivnosti, stvaralačke sposobnosti, eventualne teškoće u razvoju i objektivne uslove učenika za rad - porodične, socijalne i dr.

Ocena profesionalne osposobljenosti treba da obuhvata elemente:

- vrstu i složenost operacije za koje je učenik osposobljen;

- stepen povezivanja teorije i prakse u rešavanju praktičnih zadataka;

- metode, postupaka i tehnike koje učenik primenjuje u radu (kako vrši izbor, koliko ih racionalizuje);

- poznavanje sredstava rada i stepen usvojenosti odgovarajućih psiho-motornih sposobnosti u rukovanju sredstvima rada;

- organizaciju rada (planiranje rada, raspored, ušteda vremena);

- ekonomičnost u trošenju materijala;

- odgovornost u radu i odnos prema društvenoj imovini;

- estetski izgled predmeta izrade.

Ovde valja naglasiti da se ocena iz stručnih predmeta donosi jedinstveno za predmet sintezom ocene teorijskog znanja i praktične osposobljenosti.

U sistemu vrednovanja u školi i u svakom predmetu poštuju se pravila da je ono plansko, kontinuirano, svestrano (praćenje svih komponenata ocene primenom raznih postupaka i tehnika), objektivno, stimulativno i javno (da se ocena učeniku saopšti i obrazloži u odnosu na upoznate kriterijume). Primenom ovih pravila, uz aktivno učešće i saradnju nastavnika i učenika u vrednovanju, konačni akt - donošenje opšteg pedagoškog suda i evidentiranje ocene postiže svoju punu vaspitnu vrednost.

Operacionalizacijom ciljeva i zadataka nastave, nastavnik će se opredeliti za odgovarajuće metode i oblike rada, a u skladu s tim planiraće i način, postupke i tehnike proveravanja i vrednovanje uspeha i razvoja učenika. U godišnjem, globalnom planu rada nastavnik se opredeljuje, u zavisnosti od gradiva, kada će primeniti usmeno proveravanje, pismeno proveravanje (putem testa, kontrolnih zadataka ili pismenog rada - ove odluke se često donose na nivou aktiva nastavnika) kako će i kada ocenjivati grafičke i praktične radove (kako će opisati ocene ili bodovati operacije).

Na početku godine planira se proveravanje prethodnih znanja i umenja (usmeno, testom, praktičnim radom), zatim sledi obrada tema (područja) i tematsko proveravanje sa sistematizacijom bitnog i na kraju polugodišnja i godišnja sistematizacija gradiva (po temama i u celini), proveravanja i ocenjivanja ukupnih rezultata rada i napredovanja učenika.

Prilikom obrade svake teme, dok teče vežbanje, ponavljanje, sistematizacija sadržaja, nastavnik svakodnevno vrši tekuće usmeno proveravanje, ponekad petminutno proveravanje, prati domaći rad učenika i vannastavne aktivnosti vezane za temu ili šira interesovanja učenika, prati uspeh u vežbama, odnosno - prati ukupnu aktivnost učenika, odnos prema radu i tempo učenja. Tokom ovog rada nastavnik na svakom času usmeno kompleksnije ispita (proveri) znanje (umenje) dva do tri učenika, organizuje pismeno proveravanje (ili vežbe), grafičke radove i sl. (zavisno od predmeta) obraćajući pažnju na povezivanje znanja u okviru obrađenih tema. Na kraju obrade teme organizuje sistematizaciju znanja, umenja i navika gde ponovo usmeno proveri znanja 5-6 učenika. Ova sistematizacija je i priprema za konačno proveravanje uspeha putem nastavnog testa ili drugog instrumenta za objektivno merenje postignutih rezultata. Ovim se izbegava jednostrana primena ili samo testova znanja ili samo usmenog ispitivanja što je česta greška u nastavi teoretskih predmeta. Istovremeno, ovako organizovano kontinuirano i svestrano praćenje omogućuje nastavniku da ima uvid u kvalitet rada svakog učenika na određenoj temi, da koriguje sebe u radu i pomaže onim učenicima kojima je to potrebno.

OSNOVE PROGRAMA VASPITNOG RADA U GIMNAZIJI

UVOD

Pod vaspitanjem se, najčešće podrazumeva planski i organizovani proces u toku koga društvo, preko svojih institucija, grupa i pojedinaca, utiče na formiranje ličnosti mladih. Ovako određeno vaspitanje uključuje obrazovanje kao proces sticanja znanja, umenja i navika. Uz to, u školi, koja je najorganizovaniji činilac u lancu društvenih uticaja na mlade, obrazovanje i vaspitanje predstavljaju jedinstven nedeljiv proces.

U koncipiranju Osnova programa vaspitnog rada pošlo se od dostignuća pedagoških psiholoških i drugih nauka; dosadašnjih dokumenata - Osnova za unapređivanje vaspitnog rada u srednjim školama u SRS i Osnova vaspitnog rada u SAP Vojvodini, rezultata praćenja njihove primene u praksi srednjih škola.

Osnovama vaspitnog rada se postavljeni cilj i vaspitni zadaci bliže određuju i dalje konkretizuje njihovo ostvarivanje u nastavi i vannastavnim aktivnostima. S obzirom na to da su zadaci, sadržaji i uputstva za ostvarivanje zadataka nastave dati u programima pojedinih predmeta, u ovom dokumentu se ukazuje samo na neke od faktora koji doprinose ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi, a bliže se razrađuju cilj, zadaci, sadržaji i realizacija vaspitnih zadataka u vannastavnim aktivnostima.

Gimnazija i četvorogodišnja stručna škola

OBLICI		I razred		II razred		III razred		IV razred		UKUPNO	
OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA		ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	go
I	Obavezni nastavni predmeti	30-32		30-32		30-32		30-32		128	
II	Fakultativni nastavni predmeti	do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 16 časova	

III	Obavezne vannastavne aktivnosti					
1.	Ferijalna praksa i praktični rad*					
2.	Dodatni rad	do 60 časova	do 60 časova	do 60 časova	do 60 časova	do 240 časo
3.	Pripremni i dopunski rad**	do 60 časova	do 60 časova	do 60 časova	do 60 časova	do 240 časo
4.	Društveno-korisni rad	2 radna dana	2 radna dana	2 radna dana	2 radna dana	8 radnih dan
IV	Fakultativne Vannastavne aktivnosti					
1.	Stvaralačke i slobodne aktivnosti	30-60 časova	30-60 časova	30-60 časova	30-60 časova	120-240 časo
2.	Društvene aktivnosti - zajednice učenika i učeničke zadruge	15-30 časova	15-30 časova	15-30 časova	15-30 časova	60-120 časo
3.	Ekskurzije	do 5 dana	do 5 dana	do 5 dana	do 5 dana	do 20 dana
4.	Hor	2 časa nedeljno za učenike, 140 časova godišnje za školu				
5.	Kulturna i javna delatnost škole	2 radna dana				

NAPOMENA: *) Ako je utvrđeno za područje rada
**) Ako se u toku godine ukaže potreba
(Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Trogodišnja stručna škola

OBLICI		I razred		II razred		III razred		UKUPNO	
OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA		ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje
I	Obavezni nastavni predmeti	do 32 časa		do 32 časa		do 32 časa		do 96 časa	
II	Fakultativni nastavni predmeti	do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 12 časova	
III	Obavezne vannastavne aktivnosti								
1.	Ferijalna praksa i praktični rad*								
2.	Dodatni rad	do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 180 časova	

3.	Pripremni i dopunski rad**	do 60 časova	do 60 časova	do 60 časova	do 180 časova
4.	Društveno-korisni rad	2 radna dana	2 radna dana	2 radna dana	6 radnih dana
IV	Fakultativne Vannastavne aktivnosti				
1.	Stvaralačke i slobodne aktivnosti	30-60 časova	30-60 časova	30-60 časova	90-180 časova
2.	Društvene aktivnosti - zajednice učenika i učeničke zadruge	15-30 časova	15-30 časova	15-30 časova	45-90 časova
3.	Ekskurzije	do 5 dana	do 5 dana	do 5 dana	do 15 dana
4.	Hor	2 časa nedeljno za učenike, 140 časova godišnje za školu			
5.	Kulturna i javna delatnost	2 radna dana			

NAPOMENA: *) Ako je utvrđeno za područje rada
**) Ako se u toku godine ukaže potreba
(Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

U složenoj strukturi vaspitno-obrazovnih aktivnosti škole sa bogatstvom diferenciranih programa i oblika rada stvoreni su uslovi za organizaciju vaspitnog rada u kojoj se mogu ravnomerno razvijati individualne sklonosti i sposobnosti učenika (individualizacija) i jačanje mnogobrojnih učeničkih, radnih i interesnih kolektiva (socijalizacija).

Istovremeno, ovako postavljene Osnove vaspitnog rada omogućuju veće jedinstvo vaspitno-obrazovnog procesa izraženog u povezanosti nastave i vannastavnih aktivnosti.

Činjenice i vrednosti usvojene u nastavi učenici proveravaju u okviru slobodnih i drugih aktivnosti, stiču životu bliža iskustva i samostalno se opredeljuju za određene oblike ponašanja.

Ostvarivanje cilja, zadataka, oblika i sadržaja navedenih u Osnovama vaspitnog rada je obaveza za svaku srednju školu. Budući da je ovo otvoren program, navedeni sadržaji prevazilaze mogućnosti realizovanja u okviru vremena datog u planu u jednoj školi i jednoj školskoj godini. Škola iz ovih Osnova programa vrši izbor oblika i sadržaja za godišnji program rada, prema potrebama i interesovanjima svojih učenika i sredine u kojoj se nalazi, prema svojim kadrovskim i materijalnim mogućnostima. Izbor, svakako, zavisi i od vrste škola, odnosno od zahteva područja rada i obrazovnih profila za koje obrazuje ta škola. Škola će Osnove vaspitnog rada ostvarivati uspešnije ako unapređuje kvalitet nastave, neguje samostalnost učenika i zajednički radi sa drugim činiocima vaspitanja mladih u društvenoj sredini.

Cilj i zadaci vaspitnog rada

Cilj vaspitnog rada jeste razvijanje sposobnosti i interesovanja učenika u različitim ljudskim delatnostima; izgrađivanje stvaralačkog odnosa prema radu, materijalnim i duhovnim dobrima; osposobljavanje za aktivno uključivanje mladih u društveni život.

Vaspitnim radom sa učenicima ostvaruju se posebno sledeći zadaci:

- izgrađivanje pravilnog odnosa prema učenju, radu, proizvodima ljudskog rada, formiranje radnih navika i ljubavi prema budućem zanimanju;

- razvijanje svesti kod učenika o sopstvenom položaju u obrazovanju kao subjekta koji može da utiče na uslove i rezultate rada;

- vaspitanje za društvenu aktivnost, za učešće u razvoju demokratskog društva;

- razvijanje tolerantnosti, uzajamnosti i opšteljudske solidarnosti;

- podsticanje i razvijanje samoinicijative, samostalnosti, stvaralaštva, intelektualne razdoznalosti i istraživačke sklonosti ka novim saznanjima, u nauci, tehnici, kulturi, umetnosti, sportu i društvenom životu;

- osposobljavanje učenika za uključivanje u rad, racionalnu organizaciju, programiranje i planiranje rada i slobodnog vremena;

- negovanje i razvijanje patriotskih osećanja i pripadnosti svome narodu, zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti i zajednici naroda sveta;

- razvijanje ekološke svesti i aktivnog odnosa prema zaštiti i unapređivanju životne sredine;

- razvijanje ljubavi prema čoveku i osećanja poštovanja ljudske ličnosti, negovanja drugarskih odnosa sa vršnjacima, razvijanje plemenitih osećanja, pažnje i brige za mlade, stare i nemoćne osobe;

- razvijanje humanih odnosa među polovima i izgrađivanje odgovornosti za ulogu budućih roditelja, razvijanje i čuvanje zdravlja emocionalne stabilnosti i izdržljivosti;

- negovanje navika kulturnog ponašanja i ophođenja u skladu sa normama našeg društva i civilizovanog sveta, razvijanje kulturnih potreba i navika, kao i zaštita kulturnih dobara.

Ostvarivanje vaspitnog cilja i zadataka u nastavi

Nastava je najdominantniji oblik organizovanog vaspitno-obrazovnog rada. U njenom domenu odvija se aktivnost učenika koja je od najpresudnijeg uticaja na njihov razvojni put. Prostorom koji zauzima u strukturi obrazovno-vaspitnog rada, bogatstvom sadržaja, metoda, oblika, sredstava i postupaka koje koristi, mogućnostima za uspostavljanje interakcijskih odnosa, nastava ima presudnu ulogu u ostvarivanju cilja i zadataka vaspitanja. Zbog toga je neophodno da se ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi prilazi što je moguće svestranije, planski i organizovanije; da se ne oslanja na automatizam delovanja nastave tj. mišljenje da ona doprinosi vaspitanju samim ostvarivanjem i da znanja time što ih je učenik upamtio postižu vaspitne efekte.

Cilj i zadaci nastave date su u okviru nastavnih planova i programa za svaki predmet i razred pojedinačno. Oni se ostvaruju u okviru sadržaja programa. Pri izboru ovih sadržaja vodilo se računa o njihovoj naučnoj zasnovanosti, logičkoj povezanosti i praktičnoj primenljivosti. Uz svaki program data su objašnjenja koja mogu doprineti boljem ostvarivanju vaspitnih zadataka u okviru nastave.

Nivo i stepen vaspitnog uticaja nastave nije uslovljen samo izborom sadržaja programa već zavisi i od: načina konkretizacije cilja i zadataka koje treba ostvariti; primene oblika metoda i sredstava koji se koriste u obradi sadržaja; društvenih odnosa koji se u nastavi uspostavljaju, posebno odnosa nastavnika i učenika i od ličnosti nastavnika, njegovih shvatanja, ubeđenja i ličnih stavova prema sadržajima koje tumači i prenosi.

Rad na konkretizaciji vaspitnog cilja i zadataka zahteva od nastavnika da upozna cilj i zadatke koji su dati uz predmet ali i one koji su navedeni u prethodnom poglavlju ovih Osnova, da analiziraju nastavne teme i procene koji od sadržaja pružaju više mogućnosti za ostvarivanje pojedinih zadataka. Konkretizacija vaspitnog cilja podrazumeva raščlanjavanje postavljenog cilja na jednostavnije komponente: znanja, odnose i ponašanja. Vaspitavaju samo oni sadržaji koji izazovu pozitivna osećanja kod učenika i postanu deo njihovih ubeđenja. Da postignu takve efekte više imaju izgleda oni sadržaji koje učenik razume i koje proceni da mogu da doprinesu njegovom napretku, da zadovolje njegova interesovanja, odnosno sadržaji u kojima učenik vidi sredstvo za

ostvarivanje interakcije (sa nastavnikom ili drugom) odnosno oni koje učenik proceni da su vredni. Nastavnik treba da učeniku omogući, svojim radom, takvu procenu.

Više mogućnosti za uspešnu konkretizaciju vaspitnih zadataka i njihovo povezivanje sa sadržajima programa imaju oni nastavnici koji mogu da sagledaju funkciju svoga predmeta unutar ukupnih zahteva za učenike određenog razreda, odnosno obrazovnog profila. Tako se uspostavlja neophodna korelacija zahteva svih programa koje učenik treba da savlada, i izabiraju odnosno u žižu interesovanja nastavnika dolaze, oni vaspitni zadaci za čije ostvarivanje je predmet koji predaje povoljniji od drugih.

Već je istaknuto da se u procesu konkretizacije vaspitnog cilja i zadataka teži da se za svaki zadatak bliže odrede znanja koja treba učenici da usvoje ali i koje emocije da dožive, koje stavove treba podsticati, koje vrednosti treba sugerisati i koje oblike ponašanja razvijati.

Didaktičko-metodičko pitanje nastave doprinose ostvarivanju vaspitnih zadataka izborom onih oblika, metoda i sredstava rada koji aktiviraju učenika, koji ga stavljaju u situaciju da samostalno odlučuje o svom radu, koji ga dovode u okolnost da individualno ili uz saradnju sa drugim učenicima rešava praktične i saznajne probleme različitim oblicima učenja. Ovim zahtevima najviše odgovaraju individualizovani oblici organizacije nastave (na primer: nastava po nivoima, poluprogramirana i programirana nastava, heruistički modeli nastave i učenja) i grupni oblici rada.

Nastava treba da se zasniva na strategiji postupnog uvođenja učenika u odlučivanje o svom radu i situacijama u kojim se taj rad odvija. Odlučivanje se može, po svom značaju i složenosti, kretati od donošenja relativno jednostavnih odluka o izboru između nekoliko konkretnih alteranativa do donošenja složenih i dalekosežnijih odluka koje uobličavaju plan i organizaciju rada u okviru veće programske i vremenske celine i koje utvrđuje oblike praćenja i vrednovanja efekata tog rada. Tako, npr. umesto suočavanja učenika sa jednim zadatkom, nastavnik treba u početku, da predoči učenicima dva ili više zadataka koji su pedagoški jednako vredni u odnosu na postavljene obrazovne i vaspitne ciljeve ali se u izvesnoj meri međusobno razlikuju bilo u sadržaju i načinu izvršavanja bilo u vrsti ishoda i standardima na osnovu kojih će se ishodi vrednovati (ocenjivati). U tako organizovanom radu od suštinskog su značaja "povratne informacije", tj. utvrđivanje i analiza posledica (očekivanih-neočekivanih, pozitivnih-negativnih i sl.) donetih odluka. Neophodno je da učenici donošenje odluka, njihovo izvršavanje i dobijanje rezultata sagledaju kao celinu. Na taj način se kod njih neguje sposobnost donošenja realnih odluka i osposobljavaju se za odlučivanje u složenijim i manje strukturiranim situacijama. Učenicima treba omogućiti da praktično ovladaju operacijama iz kojih se sastoji proces rešavanja različitih vrsta problema i problemskih situacija (problemsko učenje). Kada učenike suočavamo sa građom u kojoj oni otkrivaju problem, praktične implikacije tog "otkrića" biće prikupljanje dodatne građe, sistematizovanje raspoloživih informacija, analiza i ocenjivanje vrednosti različitih izvora i korišćenih sredstava, procenjivanje karakteristika alternativnih načina rešavanja problema, povezivanje ranije stečenih znanja i iskustava sa novim uvodima, sprovođenje planiranih postupaka, specifikacija i vrednovanje njihovih ishoda.

Pedagoška suština ovog postupka je ostvarena onda kada učenici počnu da svoja rešenja prepoznaju kao nova saznanja, kada uvide da su u postupku rešavanja problema i na osnovu rešenja do kojih su došli stečena nova saznanja i kada shvate da iza znanja (formulacija) sistematizovanih u udžbeniku i predavanjima stoje saznajne aktivnosti slične ili istovetne onim kroz koje su sami prošli.

Aktivnosti na rešavanju problema i rekonstrukcije aktivnosti koje stoje iza rešenja koje učenici direktno upoznaju su komplementarni didaktičko-metodički postupci. One su najsigurniji put da učenici shvate nauku kao stalan proces organizovanog traganja za činjenicama, preispitivanja ranije utvrđenih činjenica, utvrđenih odnosa, izvedenih zaključaka i ocena, važećih tumačenja i shvatanja. To je ujedno, put za radikalno smanjivanje obima i značaja verbalističkih znanja, za prevazilaženje raskoraka ne samo između razvojnih mogućnosti učenika srednje škole i karakteristika pedagoških zahteva nego i između školske delatnosti i stvarnog društvenog života. Pravolinijsko izlaganje gradiva kao zatvorenog sistema pitanja i odgovora, čak kada je ono

saznajno vredno i učenicima zanimljivo, nedovoljno koristi intelektualno i motivaciono-delatne potencijale učenika, zapostavljaju nove i složene oblike mišljenja koji se javljaju na srednjoškolskom uzrastu. Dobra "zaposlenost" i "zainteresovanost" učenika nije uvek i pokazatelj širine i raznovrsnosti njihovog praktičnog angažovanja. Bitno je da se u pedagoški organizovanim situacijama angažuje čitav dijapazon intelektualnih i radnih mogućnosti učenika, da se ne insistira isključivo ili pretežno na njihovim receptivnim sposobnostima.

Sticanje znanja i razvijanja ličnih potencijala učenika u nastavi prerasta u tačan rezultat pedagoške delatnosti, tek onda ako je u funkciji postupnog razvijanja učeničke društvene angažovanosti. Aktuelni problemi neposredne i šire društvene sredine, lični problemi i problemi savremenog sveta su sadržaji koji privlače pažnju učenika srednje škole, koji okupiraju njihova razmišljanja, podstiču ih na tumačenja i ocene. U razumevanju i sagledavanju različitih implikacija tih problema oni se služe shvatanjima, ideologijama, građom i formama raspravljanja koje ih okružuju, koje posredno ili neposredno upoznaju u onim segmentima društvenog života koji su im pristupačni. Ne postoji nijedan valjan pedagoški argument protiv da se razvojna tendencija ne uzme u obzir u stručnom planiranju, organizovanju i izvođenju nastave i ostalih oblika organizovanog rada sa učenicima. Što se manje te uzrasne specifičnosti uvažavaju u školi ili se čak uporno ide protiv njih (npr. fetišizovanje programa kroz normu da mora biti "usvojen u celini" svođenje usvojenosti sadržaja na njihovo memorisanje, stavljanje učenika u receptivan položaj i sl.) sve više se stiču okolnosti za intimno i generacijsko distanciranje učenika od škole i za njihovo senzibilnije otvaranje prema drugim izvorima znanja, uverenja i shvatanja.

Za jačanje vaspitnih efekata nastave značajno je da se pažnja naročito usmeri na organizaciju grupe i izbor metoda i oblika rada. Dosadašnja praksa je pokazala da se upravo u ovoj oblasti slabo primenjuju inovacije u radu. Mnoge inovacije koje su do sada uvedene vezane su za izvore informacija i sredstava rada. Nastavni rad koji organizuju grupe i metod rada stavlja u centar osmišljavanja aktivnosti zahteva veći stupanj metodičke i stručne spreme nastavnika, njegovu kreativnost i inovaciju; zahteva da nastavnici ovladaju različitim didaktičko-metodičkim modalitetima u okviru onog dela vaspitno-obrazovnog programa koje realizuju.

Nastavna aktivnost isključivo se odvija u okviru odeljenja kao stalne učeničke i učeničko-nastavničke grupe. Među njima se razvijaju manje ili više složeni i raznovrsni spletovi međusobnih odnosa u kojima svaki član grupe traži svoje mesto. Ostvarivanje vaspitnog cilja i zadataka upravo je i omogućeno tim interakcijskim odnosima koji se u vaspitno-obrazovnom procesu (nastavi) uspostavljaju.

Interakcijski odnosi u vaspitno-obrazovnom radu nisu dobili značajnu pažnju. U nastavi, učenik ne samo da nije podstican da stupi u interakciju sa drugim učenicima već je i sputavan u tome, a interakcija sa nastavnikom je uglavnom receptivno-reaktivne prirode.

Rad sa grupama i kolektivom se pojavljuje kao uslov podsticanja interakcije i postizanja većih vaspitnih efekata nastave.

Podsticanje interakcije omogućava razvijanje socijalnih (komunikacijskih i interakcijskih) sposobnosti kod učenika i to: sposobnosti socijalnog opažanja (sopstvenog ponašanja i doživljavanja, ponašanja i doživljavanja drugih pojedinaca i grupa), kao i sposobnosti za razumevanje strukture i dinamike društvenih aktivnosti i zbivanja (lično-zajedničko, privatno-javno). U biti interakcijskih odnosa nalazi se saradnja i kooperativnost. Ovaj odnos treba da bude pedagoški osmišljen i podstican. To znači da u sadržaje programa treba uključiti, odnosno među njima pronalaziti zadatke čija će realizacija zahtevati interakcijske odnose među učenicima i nastavnicima.

Saradnja se razvija: uspostavljanjem zadataka čija je realizacija uslovljena podelom rada među pojedincima ili među grupama; razmenom iskustava i aktivnosti u procesu realizovanja zadataka; pristupačnošću cilja svim članovima grupe, s tim da je njegovo vrednovanje jednako za sve.

Razvijanjem saradnje čitavog odeljenja sputava se i neutrališu odnosi individualizma, grupašenja, socijalnog distanciranja i pasivizma koji su već zapaženi kod srednjoškolske omladine. Ove pojave, iako su socijalno nepoželjne na srednjoškolskom uzrastu, naročito u I i II razredu su neminovne, jer se javljaju kao izraz traganja za sopstvenim identitetom i socijalnom proverom sopstvenih sposobnosti, znanja, vrednosti i stavova. Zbog toga treba da neka individualna interesovanja i napori postanu briga čitavog odeljenja, kako bi se stvorili uslovi da se postignuti rezultati pojedinca dožive kao uspeh čitavog kolektiva.

Da bi socijalna interakcija dovela do željenih i umanjila neželjene pojave neophodno je da se posveti veća pažnja vrednovanju rezultata. Vrednovanje ocenjivanja samo obrazovnih rezultata, i to isključivo individualnih, umanjuje vaspitne efekte nastavnog rada. Zbog toga je i neophodno uvesti i vrednovanje vaspitnih efekata, kolektivnih zadataka i kolektiva učenika.

Uloga nastavnika u ostvarivanju vaspitnih zadataka u okviru nastave i komponente nastave (sadržaj; objedinjavanje obrazovnog i vaspitnog; oblici, metode i sredstva rada; međusobni odnosi u nastavi) je nesumnjivo bitna i višestruka. Nastavnik se pojavljuje u ulozi rukovodioca odeljenja i člana grupe a njegovi zadaci obuhvataju planiranje i programiranje, organizovanje, aktiviranje učenika, praćenje i vrednovanje njihovog i svog rada. Kao organizator procesa sticanja znanja učenika, nastavnik uvodi učenike u najznačajnija dostignuća nauke; neguje i razvija njihova interesovanja za one naučne discipline za koje imaju sklonosti i sposobnosti, osposobljava ih za praktičnu primenu znanja.

Nova koncepcijska rešenja sistema i programa obrazovno-vaspitnog rada podrazumevaju širu primenu načela individualizacije u nastavi i selektivni pristup u ostvarivanju zadataka programa, u zavisnosti od ličnih mogućnosti učenika. Nastavnik prati učenikov razvoj, a ishod praćenja obezbeđuje višestruko selektivno usmeravanje učenika u daljem obrazovanju i za izabranu profesiju. Individualizovanim pristupom nastavnik obezbeđuje brže napredovanje darovitih učenika i njihovu motivaciju za rad, ali isto tako i zadovoljavajuće uspehe za omladinu koja postiže skromnije rezultate.

Vaspitni uticaj nastavnika je daleko širi i složeniji. Nastavnik je izvor socijalnog učenja i delovanja jer je u ulozi modela za oponašanje i identifikovanje. Mladi srednjoškolskog uzrasta u procesu izgradnje sopstvenog identiteta traže uzor za svoje ponašanje, često u nekoj zrelijoj ličnosti sa kojom dolaze u dodir. Tako su nastavnici u situaciji da kao uzori pomažu izgradnju učenikove ličnosti, ne samo onim što predaju i kako predaju već i onim što predstavljaju, što jesu, onim zašto se zalažu i čemu teže. Nastavnici vrše uticaj na učenike osobinama svoje ličnosti i svojim reakcijama (ponašanjem stavovima, sistemom vrednosti).

Veće vaspitne efekte postižu oni nastavnici koji naklonost prema mladima i afinitet prema pozivu manifestuju dubokim razumevanjem ličnosti učenika, tolerancijom i razumevanjem njihovih problema, smislom za komuniciranjem i interakciju, za otkrivanje, produbljivanje i održavanje interesovanja i sposobnosti učenika i podsticanje njihovog razvoja i inicijative. To su oni nastavnici koji učenicima pomažu da složene situacije jasnije sagledaju, da odrede granice konflikta i tako spreče njegov razvoj nalazeći konstruktivno rešenje. Takvi nastavnici postaju izvor emocionalne stabilnosti i sigurnosti učenika a time njihovi uzori i vođe. Proučavanje načina vođstva ukazuje na povoljne vaspitne efekte nastavnika kao tipa demokratskog vođe koga karakteriše nastojanje da sve osnovne uloge i vrste moći, koje su za njega vezane, što šire i ravnomernije raspoređuje u grupi a za sebe više zadržava ulogu koordinatora nego naredbodavca i ocenjivača.

Programske i metodičke osnove rada odeljenjskog starešine

Funkcije odeljenjskog starešine

Nastavničko veće određuje, između članova odeljenskog veća a na zajednički predlog direktora škole i pedagoško-psihološke službe odeljenjskog starešinu kao rukovodioca odeljenja. Kao

individualni stručni organ, odeljenjski starešina je u školi zadužen za sprovođenje plana i programa obrazovno-vaspitnog rada i ostvarivanje cilja i zadataka vaspitanja u odeljenju.

Njegove funkcije su: pedagoška, organizaciona i administrativna. One su međusobno povezane i ostvaruju se integralno. Međutim, pedagoška funkcija dominira.

Suština pedagoške funkcije odeljenjskog starešine je u stvaranju uslova za podsticanje razvoja ličnosti svakog učenika, njegovih sposobnosti, odgovornosti, pravilnog odnosa prema radu, stvaralaštvu, slobodi i moralnoj autonomiji, zatim formiranje i razvijanje odeljenjskog kolektiva i njegovo osposobljavanje za samostalan rad i učeničko samoupravljanje u procesu realizacije programa obrazovno-vaspitnog rada. To se ostvaruje samoaktivnošću učenika, interakcijom sa drugim učesnicima u obrazovno-vaspitnom radu odeljenja.

Da bi ostvario ovu funkciju, odeljenjski starešina posebno upoznaje individualni razvoj svakog učenika (zdravstveno stanje, fizički, socijalni, emocionalni i intelektualni razvoj, ekonomske, socijalne, porodične, kulturne i druge uslove tog razvoja); vaspitni cilj, grupnu dinamiku i metode usmeravanja grupne komunikacije, prirodu i načine ostvarivanja kvalitetne interakcije i komunikacije u međusobnim odnosima, te mogućnosti i načine ostvarivanja u uslovima školskog života i rada.

Odgovornost za pravilno formiranje odeljenjske zajednice, njeno samoorganizovanje, samostalan rad i ostvarivanje funkcija kao osnovnog radnog i samoupravnog kolektiva učenika, zahteva od odeljenjskog starešine i poznavanje Programa društvenih i slobodnih aktivnosti učenika u srednjoj školi. Za ostvarivanje drugih sadržaja pedagoške funkcije potrebno je da poznaje i programe društveno-korisnog rada, zaštite i unapređivanja zdravlja, profesionalne orijentacije, kulturne i javne delatnosti. U ovim programima nalaze se sadržaji za rad sa odeljenjskom zajednicom, grupni i individualni rad sa učenicima. Takođe je neophodno da orijentaciono poznaje i programske sadržaje nastave.

Organizaciona i administrativna funkcija odeljenjskog starešine ostvaruje se planiranjem i programiranjem, rukovođenjem i radom sa odeljenjskim većem, organizacijom, koordinacijom, praćenjem realizacije ukupnog obrazovno-vaspitnog rada; usklađivanjem delovanja svih činilaca vaspitnog rada u odeljenju; organizacijom saradnje sa roditeljima, stručnim saradnicima, stručnim organima i rukovodiocima škole i ostvarivanjem poslova analize i vrednovanja kvaliteta i rezultata obrazovno-vaspitnog rada u odeljenju, vođenje, prikupljanje i sređivanje dokumentacije odeljenja i sl.

Programski sadržaji i zadaci odeljenjskog starešine

U radu sa učenicima odeljenjski starešina:

- upoznaje, prati i proučava zdravstvene, materijalne, socijalne, porodične prilike i uslove života i rada učenika naročito nekih posebnih kategorija (darovitih, učenika sa ozbiljnim zdravstvenim problemima, povratnika iz inostranstva, putnika, učenika iz doma, podstanara i dr.);

- upoznaje individualne sposobnosti, sklonosti i osobine ličnosti i tendencije u razvoju učenika sistematskim posmatranjem, intervjuom, proučavanjem dokumentacije i rezultata ispitivanja; prati i podstiče individualni razvoj; rad i napredovanje učenika u odnosu na njegove sposobnosti, sklonosti i interesovanja (znanja, motivaciju, aspiraciju, odnos prema učenju i radu, uspeh, profesionalno i osposobljenost za samostalno i racionalno učenje, socijalno ponašanje, zdravstvenu kulturu, razvoj moralne autonomije, kreativnost, kulturu ponašanja i dr.);

- primenjuje individualizovane vaspitne postupke i pedagoške mere (stimulativne, vaspitno-disciplinske i druge); procenjuje njihovu efikasnost i vrednuje napredovanje učenika u nastavi i individualnom razvoju; pruža pomoć, savetuje, usmerava i daje instrukcije učenicima;

- upoznaje učenike sa zadacima i sadržajima nastave, pravilima obrazovno-vaspitnog rada kriterijumima ocenjivanja; podstiče učenike na uključivanje u proces pripremanja i realizacije nastave i poboljšanju uslova izvođenja nastave;

- radi na formiranju odeljenja kao zajednice učenika, organizaciji i sprovođenju izbora za odbor odeljenjske zajednice i predstavnika u zajednicu učenika škole i stvaranju uslova za demokratske izbore; uvođenju u proceduru demokratskog odlučivanja; pruža pomoć odboru odeljenjske zajednice; podstiče dinamično grupno organizovanje unutar odeljenjske zajednice i obezbeđuje angažman svakog učenika u aktivnostima odeljenjske zajednice, društvenih organizacija i dr.;

- doprinosi osposobljavanju za samostalno planiranje, programiranje, organizaciju, realizaciju i vrednovanje rada odeljenjske zajednice; ostvarivanju predstavničke uloge u stručnim i drugim organima škole; informiše o uređenju odnosa u školi, godišnjem programu rada škole i sl.;

- podstiče formiranje odeljenjskog kolektiva kao grupe u kojoj je uspostavljena ravnoteža između ličnog cilja pojedinca i cilja kolektiva i interpersonalnih odnosa između svih učenika u obrazovno-vaspitnom procesu;

- pomaže i podstiče odeljenjsku zajednicu da se, u saradnji sa nastavnicima i stručnim saradnicima zalaže za unapređivanje rada i učenja, poboljšanje uspeha u nastavi i drugim učeničkim aktivnostima;

- sa odeljenjskom zajednicom, u saradnji sa pedagoško-psihološkom službom priprema i realizuje delove sadržaja programa zaštite i unapređivanja zdravlja i životne sredine, profesionalne orijentacije; sadržaje kojima se učenici vaspitavaju u duhu humanosti, solidarnosti, ljubavi prema otadžbini i zajednici naroda sveta, kulturnog ponašanja i brige o svojoj, tuđoj i društvenoj imovini i sl.;

- pomaže realizaciju kulturno-zabavnih, sportskih i drugih aktivnosti odeljenske zajednice u slobodnom vremenu; podstiče i pomaže saradnju sa drugim odeljenjskim zajednicama; organizaciju, izvođenje i analiziranje rezultata ekskurzije;

- brine o standardu učenika (stipendije, kredit, udžbenici itd.);

- prati, proučava i obrađuje pojedine pojave i probleme u obrazovno-vaspitnom radu (odeljenja i pojedinaca); prati razvoj obrazovno-vaspitne situacije u odeljenju i njen uticaj na rezultate obrazovno-vaspitnog rada.

U radu na realizaciji plana i programa u saradnji sa odeljenjskim većem i nastavnicima, odeljenjski starešina:

- koordinira nastavne i druge aktivnosti u odeljenju, usklađuje vaspitno delovanje svih članova odeljenskog veća, usklađuje odnose između učenika i nastavnika; podstiče stil demokratskog vođenja i izgrađuje stav poverenja u učenikove snage i poštovanja dostojanstva njegove ličnosti kroz kolektivne oblike rada i individualni rad sa nastavnicima;

- vodi brigu o stvaranju neophodnih uslova za rad i ostvarivanje operativnih planova nastavnih i vannastavnih aktivnosti u koje se učenici uključuju;

- prati realizaciju obaveznih (nastavnih i vannastavnih) i fakultativnih (nastavnih i vannastavnih) programa u odeljenju, predlaže, primenjuje i koordinira primenu različitih vrsta objektivnog proveravanja znanja i instrumenata za vrednovanje drugih rezultata obrazovno-vaspitnog rada, pismenih zadataka, radi na ujednačavanju kriterijuma ocenjivanja, prati opterećenost učenika, brine o korelaciji sadržaja obrazovanja;

- podstiče unapređivanje nastave i uvođenje inovacija u nastavu;

- upoznaje odeljensko veće sa karakteristikama razvoja učenika; predlaže pedagoške mere za delovanje svih nastavnika i uključivanje roditelja i drugih činilaca u rad sa učenicima;

- sa odeljenjskim većem analizira i vrednuje ostvarivanje cilja i zadataka srednjeg obrazovanja i vaspitanja (najmanje dva puta godišnje);

- organizuje rad odeljenjskog veća; predlaže operativni program njegovog rada, saziva i rukovodi radom sednica, predlaže dnevni red, priprema predloge, odluke, zaključke i potrebne podatke, prati realizaciju donetih zaključaka, pomaže učenicima da se pripreme za učešće u radu sednice odeljenjskog veća.

U okviru saradnje sa roditeljima odeljenjski starešina:

- priprema, organizuje i realizuje roditeljske sastanke kao oblik grupne saradnje sa roditeljima (najmanje četiri puta godišnje);

- priprema, programira i organizuje rad odeljenjskog saveta roditelja;

- informiše roditelje o zahtevima koje postavlja škola pred učenika, o rezultatima koje učenici postižu u ukupnom obrazovno-vaspitnom radu (najmanje četiri puta godišnje), zajednički radi sa roditeljima na poboljšanju rezultata učenja, rada i razvoja učenika;

- inicira, podstiče i uključuje roditelje u ostvarivanju programa rada škole (profesionalne orijentacije, društveno-korisnog rada, slobodnih aktivnosti i drugih kulturnih aktivnosti škole i dr.) i prihvata inicijative roditelja;

- u saradnji sa padagoško-psihološkom službom i drugim stručnjacima radi na podizanju nivoa pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja;

- radi sa grupama roditelja čija deca imaju iste probleme (prema potrebi);

- individualno radi sa roditeljima (jednom nedeljno);

- uključuje u saradnju sa roditeljima školskog pedagoga, psihologa, socijalnog radnika i druge stručnjake izvan škole u skladu sa konkretnim potrebama:

Sa stručnim saradnicima i institucijama, stručnim organima i direktorom škole odeljenjski starešina:

- sarađuje sa školskim pedagogom, psihologom i drugim saradnicima na realizaciji zadataka i sadržaja utvrđenih ovim Programom i Osnovama programa rada stručnih saradnika;

- sarađuje sa nastavničkim većem i direktorom škole od čijih odluka, zaključaka i uputstava polazi u ostvarivanju svojih programskih zadataka i rešavanju problema; sa drugim stručnim organima i obezbeđuje njihovu podršku na unapređivanju rada u odeljenju;

- sarađuje sa školskim dispanzerom, stručnjacima i specijalizovanim institucijama, vaspitačima u domu i drugima u rešavanju vaspitnih i drugih problema pojedinaca u odeljenju.

Odeljenjski starešina vodi dokumentaciju i obavlja administrativne poslove svog odeljenja:

- formira, prikuplja i sređuje ukupnu dokumentaciju o radu odeljenja: dnevnik obrazovnog rada, matičnu knjigu, đačke knjižice i svedočanstva, evidenciju o popravnim, završnim, maturskim i drugim ispitima, izveštaje rada odeljenjskog veća i odeljenskog starešine, o rezultatima rada učenika, stimulativnim i vaspitno-disciplinskim merama, o radu odeljenjske zajednice i drugu neophodnu dokumentaciju.

Svoje zadatke i sadržaje u radu sa učenicima odeljenski starešina ostvaruje u vremenu između časova, na ekskurziji, izletima, posetama, akcijama društveno-korisnog rada, u različitim aktivnostima slobodnog vremena (posete pozorištu, bioskopu, izložbama, itd.), sastanku (času) odeljenjske zajednice; planiranim individualnim razgovorima sa učenicima za koje bi bilo poželjno obezbediti vreme od makar 15 minuta za svakog učenika mesečno i sl. Za sastanak (čas) odeljenjske zajednice pravilnicima o planu obrazovanja i vaspitanja za gimnazije i srednje stručne škole predviđeno je od 15 do 30 časova godišnje. S obzirom na potrebu intenzivnijeg rada u I i II razredu treba predvideti svih 30 časova, a u III i IV razredu najmanje 15 časova, već prema potrebi.

Za ukupan rad odeljenjskog starešine svaka škola planira potrebno vreme.

OSTVARIVANJE VASPITNOG CILJA I ZADATAKA U VANNASTAVNIM AKTIVNOSTIMA

A. Obavezne vannastavne aktivnosti

DODATNI RAD

Cilj: dodatnog rada je da omogući odabranim i talentovanim učenicima da prošire i da produbе svoja znanja i veštine iz nekih nastavnih oblasti i predmeta u skladu sa svojim interesovanjima, sposobnostima i sklonostima, kao i da podstiče učenike na samostalni rad, razvoj logičkog, stvaralačkog i kritičkog mišljenja i da doprinese njihovom osposobljavanju za dalje samoobrazovanje.

Zadaci:

- zadovoljavanje individualnih osobenosti učenika, sklonosti, interesovanja, sposobnosti za učenje;

- podsticanje individualnog razvoja učenika (adekvatnog tempa), pre svega njihovih intelektualnih karakteristika, što omogućava brže napredovanje učenika (akceleracija);

- proširivanje i produbljivanje obima i sadržaja pojedinih predmeta za koje učenici pokazuju interesovanje i sposobnosti;

- grupisanje učenika prema sposobnostima i interesovanjima čime se stvaraju uslovi za individualizaciju dodatnog rada;

- identifikovanje obdarenih i talentovanih učenika.

Sadržaji dodatnog rada polaze od redovnog plana i programa, ali se, shodno interesovanjima i potrebama učenika, proširuju, produbljuju i dopunjuju novim sadržajima, određenih nauka, i kao takvi važe samo za učenike obuhvaćene ovim oblikom rada. Samim tim, sadržaji dodatnog rada su individualizovani, kako u odnosu na učenika, tako i u odnosu na nastavnika.

Objašnjenje za realizaciju

Dodatnim radom treba obuhvatiti učenike: koji postižu izuzetne rezultate u savladavanju sadržaja programa, koji pokazuju interesovanje za proširivanje i produbljivanje znanja i veština koji su obdareni i talentovani za određene oblasti i predmete.

Jedan učenik, se po pravilu, može uključiti u dodatni rad samo iz jedne nastavne oblasti, odnosno predmeta. Međutim, ukoliko učenik postiže izuzetne rezultate iz više nastavnih oblasti, odnosno predmeta, može biti uključen u dodatni rad iz dva predmeta ako oni pripadaju srodnoj grupi

(prirodna, društvena i sl.) i ako učenik izričito ispolji želju. Učenici koji su obuhvaćeni dodatnim radom iz jedne nastavne oblasti, odnosno predmeta mogu biti angažovani i u radu jedne sekcije, naučne grupe, družine i sl.

Razredni starešina, predmetni nastavnik, pedagoško-psihološka služba škole, odeljenjska zajednica učenika predlažu učenike za uključivanje u dodatni rad. Konačno odluka o izboru učenika, za uključivanje u dodatni rad po nastavnim oblastima i predmetima pojedinih odeljenja i razreda, donose odgovarajuća odeljenjska ili razredna veća i obrazovno-vaspitno veće škole.

Program dodatnog rada treba planirati i organizovati u okviru nedeljnog rasporeda časova obrazovno-vaspitnog rada. Časovi mogu da traju kraće ili duže od 60 minuta, zavisno od sadržaja koji se ostvaruju.

Treba nastojati da se prema mogućnostima dodatni rad organizuje: pre početka redovne nastave u suprotnoj smeni, za vreme radnih subota i sl. Pri tome se mora voditi računa o prostornim, materijalnim i organizacijskim mogućnostima škole, kao i o tome koje vreme najbolje odgovara učenicima i nastavnicima, a pogotovo učenicima-putnicima.

S obzirom na primenu i funkciju dodatnog rada nastavnik treba da preporuči najraznovrsnije oblike, metode i postupke rada koji će učenicima omogućiti da njihove kreativne sposobnosti i interesovanja maksimalno dođu do izražaja (individualni i grupni oblik; problemska, individualizovana i drugi oblici nastavnog rada).

Nastavnik treba da upućuje učenike da samostalno ispituju razne pojave, da se služe literaturom, priručnicima, alatima i instrumentima, kao i da sačine zapise, analize, zaključke i sl.

Pripremni i dopunski rad*

* Ako se u toku godine ukaže potreba (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Pripremni rad se ostvaruje za učenike koji polažu razredni ili popravni ispit i za vanredne učenike.

Dopunski rad se organizuje za učenike koji stalno ili povremeno zaostaju u savlađivanju obrazovno-vaspitnih sadržaja u redovnoj nastavi.

Cilj: omogućavanje učenicima koji zaostaju u savlađivanju obrazovno-vaspitnih sadržaja da se lakše uključuju u redovni vaspitno-obrazovni proces.

Zadaci:

- bliže određivanje programskih sadržaja u kojima učenici ne postižu dobre rezultate;

- savlađivanje ovako utvrđenih sadržaja treba više uskladiti sa potrebama i mogućnostima učenika za koje se organizuje ovakav rad;

- pružanje pomoći učenicima da se lakše uklope u redovnu nastavu i praćenje njihovog napredovanja.

Sadržaji su identični propisanom nastavnom planu i programu. Izbor, širina i dubina obrade, kao i didaktičko-metodički postupci, u ovim oblicima rada su, više nego obično, pod uticajem individualnih karakteristika učenika uključenih u dopunski i pripremni rad.

---

* Ako se u toku godine ukaže potreba (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Objašnjenje za realizaciju

Pre izdvajanja učenika za dopunski rad treba utvrditi uzroke i teškoće koje učenici imaju u savlađivanju gradiva. U samom identifikovanju učenika za koje treba organizovati dopunski rad učestvuju školski psiholog i pedagog, predmetni nastavnik, odeljenjski starešina, roditelj, a prema potrebi i školski lekar.

Uzimajući u obzir uzroke zaostajanja pojedinih učenika u savlađivanju sadržaja nekih nastavnih područja (predmeta), dopunskim radom se obuhvataju:

- učenici koji dolaze iz drugih škola, a pogotovo iz drugih republika, s obzirom na to da se programi razlikuju;

- učenici koji su pohađali nastavu u inostranstvu;

- učenici koji su zbog bolesti, porodičnih i drugih opravdanih razloga duže odsustvovali sa nastave;

- učenici koji permanentno zaostaju i teško savlađuju nastavno gradivo;

- učenici koji u toku nastavne godine više puta u kontinuitetu dobiju negativne ocene iz nekog nastavnog područja (predmeta), a posebno ako su iz tog predmeta u prethodnom razredu pokazali nedovoljan uspeh ili išli na popravni ispit;

- učenici koji u dovoljnoj meri ne poznaju jezik na kojem se obavlja nastava.

Dopunski rad treba, po pravilu organizovati u toku čitave nastavne godine, s tim što za neke učenike ili grupe učenika može da traje duže ili kraće vreme, što zavisi od uzroka zaostajanja i potrebnog vremena za savlađivanje sadržaja programa nekih nastavnih područja u redovnoj nastavi.

Pripremni rad se organizuje, po pravilu, u avgustovskom ispitnom roku, izuzev za učenike završnog razreda za koje se organizuje u junskom ispitnom roku.

Prilikom planiranja dopunskog rada mora se voditi računa o sledećem:

- jedan učenik, koji zaostaje u savlađivanju sadržaja iz više predmeta može biti uključen u dodatni rad istovremeno samo iz dva predmeta;

- dopunski rad organizovati sa grupom učenika ili sa pojedinim učenicima, a broj učenika u grupi ne treba da bude veći od 10 i zavisi od uzroka zaostajanja učenika i prirode sadržaja programa pojedinih predmeta;

- grupa učenika za dopunski rad može se obrazovati u okviru jednog odeljenja ili u okviru jednog razreda;

- grupe po pravilu, treba da obuhvataju one učenike koji imaju iste probleme i teškoće u savlađivanju sadržaja nekih predmeta;

- sastav pojedinih grupa ne treba da bude stalan u toku čitave godine, budući da neki učenici koji otklone propuste koje su imali u praćenju napuštaju ih, ali da se u njih uključuju neki novi učenici;

- orijentaciono planirati sadržaje za svakog učenika i za svaku grupu, vodeći računa pri tome da se dopunski rad može održati u okviru jednog ili dva časa nedeljno.

Trajanje dopunskog rada se mora elastičnije organizovati. U zavisnosti od propusta u znanju, nivoa usvojenosti gradiva, psihofizičkih mogućnosti učenika kao i opterećenosti učenika u toku dana, dužina rada sa pojedinim učenicima u grupama može trajati kraće ili duže od 45 minuta.

Društveno-koristan rad

Cilj društveno-korisnog rada je da vaspitava učenike da dobrovoljnim radom samostalno i u okviru društveno-organizovanih aktivnosti u slobodnom vremenu, doprinose stvaranju i unapređivanju uslova života i rada ljudi u užoj i široj društvenoj zajednici.

Zadaci su:

- razvijanje navika učenika da stalno i racionalno obavljaju različite poslove rada zadovoljavanja ličnih potreba, potreba porodice i društvene sredine;

- sticanje navika i odgovornosti za čuvanje i estetski izgled sredine u kojoj učenik uči, radi i živi; razvoj i negovanje urbane i komunalne kulture;

- razvijanje svesti o potrebi kolektivnog rada i principima koji se primenjuju u akcijama i aktivnostima društveno-korisnog rada;

- razvijanje osećanja odgovornosti za preuzete obaveze i radne zadatke uz negovanje radne kulture učenika i spremnosti za saradnju.

Sadržaji i oblici rada:

Održavanje školskog prostora: uređenje učionice; uređenje zajedničkih prostorija (hol, stepenište, sale, biblioteka, terena za fizičko vaspitanje i sport); negovanje zelenila u zgradi i van nje (rasađivanje, negovanje cveća, drveća, ukrasnih biljaka); uređivanje i održavanje prostora za odmor u zgradi i van nje.

Uslužne delatnosti: rad u pripremanju i izdavanju školskog lista; rad u školskoj biblioteci; pomoć u školskoj kuhinji ili trpezariji; dežurstvo u školi prilikom pojedinih akcija, priredbi, takmičenja, smotri; prodaja školskog pribora i sopstvenih proizvoda; rad u školskom rasadniku cveća i bilja.

Izrada ukrasnih i upotrebnih predmeta: u saradnji sa preduzećima izrada predmeta od: tkanine, kože, vune, keramike, stakla, metala, glinamola, plastike i gipsa; izrada panoa i zidnih novina; izrada šema, grafikona i drugih nastavnih učila.

Humanitarne i druge aktivnosti: dobrovoljno davanje krvi; otklanjanje posledica od elementarnih nepogoda; sakupljanje knjiga za školsku biblioteku; akcije sakupljanja dobrovoljnog novčanog i drugog priloga za obolele ili postradale; akcija "Drug-drugu"; priredba za obolelu decu po bolnicama, za decu radnika škole povodom Nove godine; sakupljanje sekundarnih sirovina (stara hartija, flaše...).

Akcija na teritoriji mesne zajednice: saradnja i pomoć preduzećima (uređenje, ozelenjavanje terena, uključivanje u proizvodnju i sl.); saradnja i pomoć poljoprivrednim preduzećima (proizvodnja i ubiranje useva i sl.); održavanje i uređenje spomen-obeležja i spomenika; čišćenje snega; učešće u akcijama pošumljavanja, ozelenjavanje i sl.; ostale aktivnosti na molbu mesne zajednice.

Aktivnosti po izboru škole: sve aktivnosti koje nisu obuhvaćene prethodnim celinama a pokažu se kao društveno i pedagoški opravdane (aktivnosti vezane za profesionalno osposobljavanje i sl.).

Objašnjenje za realizaciju

Ponuđeni orijentacioni program svaka škola treba da prilagodi svojim uslovima, potrebama, interesovanjima i da donese svoj globalni program koji ulazi u sastav godišnjeg programa škole.

Na osnovu globalnog programa, svaka odeljenjska zajednica treba da donese svoj program aktivnosti, vodeći, pri tome računa o sledećem:

- da učenici odeljenja uzmu učešće u planiranju i programiranju društveno-korisnog rada;

- da ponuđene aktivnosti budu još više konkretizovane zavisno od svojih uslova i interesovanja;

- da se aktivnosti ravnomerno raspodele po mesecima;

- da se orijentaciono predvidi broj časova za svaku celinu;

- da se predvide saradnici, nastavnici i drugi subjekti koji će učestvovati u realizaciji zadataka;

- da se planira onoliko aktivnosti koliko učenici mogu da urade kako ova aktivnost ne bi išla na štetu nastave.

Neposrednim planiranjem i pripremanjem konkretne aktivnosti treba obuhvatiti sledeće: utvrđivanje trajanja rada, mesta rada, sastava i broja grupa, konkretnog zaduženja za grupu, odgovornog učenika grupe, rezultati koji se očekuju po obavljenom poslu, analize ostvarenih rezultata, pojedinci koji su najviše doprineli, ali i isticanje onih koji nisu ispunili očekivanja.

B. Fakultativne vannastavne aktivnosti

DRUŠTVENE I SLOBODNE AKTIVNOSTI UČENIKA

Društvene i slobodne aktivnosti učenika u srednjoj školi obuhvataju rad zajednica učenika, učeničkih zadruga, kulturnih, sportskih, pronalazačkih, tehničkih, humanitarnih i drugih društvenih organizacija i oblika slobodnih aktivnosti.

Zajednice učenika su obavezni oblik društvenog angažovanja učenika dok se za rad u društvenim organizacijama i slobodnim aktivnostima učenici opredeljuju na osnovu svojih interesovanja. Za rad slobodnih aktivnosti škola stvara neophodne uslove (prostor, voditeljski rad nastavnika i dr.).

Zajednice učenika

Zajednice učenika se osnivaju kao odeljenjske, razredne i školske i one treba da doprinesu realizaciji programa vaspitno-obrazovnog rada i da omoguće učenicima da se organizovano uključe u život i rad škole.

Rad zajednica učenika u školi zasniva se na pravilima i programima rada.

Programi rada se donose u skladu sa ovim dokumentom a na osnovu interesovanja učenika.

Pored opštih zadataka vaspitnog rada u srednjoj školi zajednice učenika imaju i specifične zadatke:

- omogućuju učenicima da učestvuju u odlučivanju o pitanjima iz života i rada škole ličnim izjašnjavanjem i preko predstavnika u savetu škole;

- obezbeđuju učenicima da samostalno donose programe rada svojih kolektiva, da biraju svoja rukovodstva i svoje predstavnike u savet škole;

- osposobljavaju učenike za demokratsku proceduru: predlaganje, razmatranje, zauzimanje stavova, donošenje odluka i zaključaka;

- razvijanje smisla za međusobnu saradnju učenika i nastavnika.

Odeljenjske zajednice

Odeljenjsku zajednicu učenika čine svi učenici jednog odeljenja. Ona je osnovni radni i samoupravni kolektiv učenika.

Učeničke odeljenjske zajednice se konstituišu na početku svake školske godine izborom odbora (rukovodstva), dogovorom o programu rada i izborom predstavnika u odbor zajednice učenika škole i druge organe.

U odeljenjskoj zajednici učenici ostvaruju svoja prava i dužnosti neposrednim učešćem u raznim aktivnostima na savlađivanju programa vaspitno-obrazovnog rada i aktivnostima u slobodnom vremenu, raspravljanjem, dogovaranjem i odlučivanjem o pitanjima značajnim za pojedince i zajednice.

Funkcije odeljenjske zajednice su:

- donošenje programa i pravila rada odeljenjske zajednice;

- učestvovanje u planiranju, pripremanju i realizaciji teoretske i praktične nastave, slobodnih aktivnosti, izgrađivanje odgovornog odnosa pojedinca i cele odeljenjske zajednice prema postojećim i usvojenim obavezama i učešće u proceni rezultata, uspeha i vladanja učenika;

- organizovanje radnih aktivnosti i akcija kojima odeljenjska zajednica učestvuje u ostvarivanju tekućih zadataka - programa društveno-korisnog rada, profesionalne orijentacije, opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, zdravstvenog vaspitanja, zaštite i unapređivanja životne sredine, vaspitanje za humane odnose i među ljudima, polovima i odgovorno roditeljstvo;

- razmatranje aktuelnih društvenih pitanja iz oblasti društveno-političkih i drugih zbivanja;

- kritičko i samokritičko razmatranje rada i ponašanja svakog pojedinca, rešavanje nesporazuma i izgrađivanje saradničkih odnosa među učenicima i sa nastavnicima;

- organizovanje raznovrsnog društveno-zabavnog, kulturnog, rekreativnog života odeljenja.

Uvažavajući karakter i ulogu učenika odeljenjskih zajednica u srednjoj školi, njeni okvirni sadržaji se mogu podeliti u nekoliko oblasti:

a) unapređivanje nastave i drugih aktivnosti učenika;

b) čuvanje zdravlja, humanizacija odnosa među polovima, zaštita i unapređivanje životne sredine;

v) razvijanje humanosti, solidarnosti, kulture ophođenja i ponašanja, usklađivanje ličnih i društvenih interesa, briga o ličnoj tuđoj i društvenoj imovini;

g) razvijanje patriotskih osećanja prema otadžbini i zajednici naroda sveta;

d) organizovanje kulturno-zabavnih, sportskih i drugih aktivnosti u slobodnom vremenu; pravilno korišćenje slobodnog vremena;

đ) profesionalna orijentacija;

e) učestvovanje u odlučivanju o pitanjima iz domena prava učenika koja se razmatraju na organima upravljanja i stručnim organima škole.

Razredne zajednice

Razredne zajednice se formiraju u školama koje imaju dva i više odeljenja u jednom razredu kako bi se ostvarila saradnja i povezivanje učenika jedne generacije.

U okviru razredne zajednice pokreću se i koordiniraju zajedničke akcije i inicijative na nivou generacije koje mogu biti usmerene prema organima upravljanja i stručnim organima škole, zatim na planu zajedničke realizacije sadržaja po pojedinim područjima rada odeljenjskih zajednica.

Razredne zajednice ne biraju posebna rukovodstva, a zajedničke aktivnosti koordiniraju predsednici odbora odeljenjskih zajednica ili drugi zaduženi članovi.

Zajednica učenika škola

Zajednicu učenika škole čine svi učenici organizovani u odeljenske zajednice.

Zajednica učenika škole deluje preko zborova učenika i odbora. Odbor sačinjavaju predstavnici odeljenjskih zajednica.

Odbor zajednice učenika škole je izborna jedinica iz koje se biraju učenički predstavnici u stručne organe upravljanja školom.

Zajednica učenika škole svoje zadatke ostvaruje donošenjem odluka, zaključaka i preporuka, pokretanjem određenih akcija i inicijativa u okviru organa i putem svojih predstavnika u organima škole.

Rad zajednica učenika škole se bliže određuje pravilima organizovanja, orijentacionim programima rada i drugim dokumentima.

Zajednica učenika ostvaruje svoje funkcije:

a) neposrednim izjašnjavanjem o:

- načinu organizovanja i radu zajednice učenika;

- korišćenju sredstava koje učenici ostvaruju svojim radom (proizvodnim i društveno-korisnim);

- merama za poboljšanje uspeha u učenju i ponašanju učenika škole;

- izboru svojih predstavnika u samoupravne i stručne organe škole i izvan škole;

- statutu i drugim samoupravnim aktima škole kojima se regulišu pitanja od interesa za učenike;

- pohvalama i nagradama učenika koje dodeljuje škola;

- izveštaju i oceni uspeha, vladanja i primeni disciplinskih mera prema učenicima;

- pokretanju i prihvatanju određenih akcija u školi i društvenoj sredini;

b) preko svojih predstavnika u telima i organima škole o:

- donošenju planova i programa razvoja škole;

- donošenju godišnjeg programa rada škole;

- usklađivanju delatnosti škole sa potrebama udruženog rada;

- donošenju statuta škole i statusnim promenama;

- uslovima i načinu prijema učenika u školu;

- potvrđivanju odluke o izboru nastavnika i stručnih saradnika;

- prigovoru na odluku o isključenju učenika iz škole;

- razmatranju i utvrđivanju programa i analiza uspeha u nastavi i vannastavnim aktivnostima učenika;

- potvrđivanju pravila zajednice učenika;

- razmatranju i usvajanju izveštaja škole o ostvarenim rezultatima;

- saradnji sa preduzećima i ustanovama.

Učeničke društvene organizacije

Radi stvaranja uslova za zadovoljavanje raznovrsnih interesovanja učenika u slobodnom vremenu, povezivanju škole i društvene sredine, usklađivanju društvenih i ličnih interesa, učenici organizuju osnovne oblike delovanja društvenih organizacija. Uslov za osnivanje društvenih organizacija u srednjoj školi je da su one svetovnog karaktera i da su nezavisne u odnosu na političke partije.

Kao dobrovoljna sindikalna i interesna organizacija mladih u srednjim školama deluje **Savez učenika**. Način organizovanja i sadržaji rada Saveta učenika zasnivaju se na normativnim i programskim dokumentima ove organizacije.

Pored ove opšte sindikalne organizacije učenika u srednjoj školi se mogu osnivati i druge **društvene organizacije** koje omogućuju mladima da zadovolje raznovrsna interesovanja u oblasti kulture, sporta, naučno-tehničkog stvaralaštva, ekologije, zdravstva, humanitarnih i drugih društvenih aktivnosti. Radom u ovim organizacijama učenici se na svojevrstan način uključuju u društveni život.

Posebno mesto i ulogu u srednjim školama imaju društvene organizacije preko kojih se ostvaruju i širi društveni zadaci:

1. Učeničke zadruge

2. Omladina Crvenog krsta

3. Pokret gorana

4. Klub za Ujedinjene nacije

5. Mladi istraživači

6. Savez izviđača

7. Ferijalni savez

8. Muzička omladina

9. Pokret nauka mladima

10. Narodna tehnika Saveza za fizičku kulturu

11. Savezna organizacija za fizičku kulturu

12. Književna omladina

Sve ove organizacije se organizuju u srednjoj školi saglasno svojim statutima i programima rada uz neposredno povezivanje sa rukovodstvima opštinskih organizacija.

Učešće učenika u radu ovih organizacija je dobrovoljno ali je dužnost škole da stvara uslove za njihov rad. Tu se pre svega misli na obezbeđivanje mentora iz redova nastavnika i drugih radnika škole.

Učeničke zadruge

Učenička zadruga je radno tehnička organizacija u okviru slobodnih društvenih aktivnosti učenika. Ona je značajan interesni kolektiv.

U učeničku zadrugu se dobrovoljno udružuju i postaju članovi, pre svega, učenici ali i nastavnici, roditelji i saradnici škole radi zajedničkog organizovanja radnih aktivnosti koje su društveno-korisne, ekonomski i pedagoški opravdane.

Rad se organizuje u školskom vrtu, ekonomiji škole ili zadruge, preduzećima, školskim radionicama, radionicama preduzeća, u školskom dvorištu, mesnim zajednicama i dr.

U pogledu organizacije, izbora sadržaja i načina rada posebno se vodi računa o sledećim principima: vaspitna usmerenost; dobrovoljnost; samoupravnost; prilagođenost području rada za koje škola obrazuje; povezanost sa nastavom i drugim oblicima vaspitno-obrazovnog rada; saradnja sa preduzećima i ustanovama i lokalnom (mesnom) zajednicom; društveno-korisna usmerenost i ekonomičnost; naučna i stručna zasnovanost; racionalnost i produktivnost; planiranje; stvaranje dobre atmosfere, drugarstva, kooperativnosti; zajedništvo; zavisnost sadržaja od oblika rada; stimulativnost; bezbednost na radu; prenošenje nekih iskustava na porodicu i dr.;

Oblici zajedničkog rada zadrugara (uključujući nastavnike i saradnike) mogu biti: radni čas, radni pohod, radna akcija, radni sastanak, seminar, zadružna svečanost, javni nastup, radni logor, rad u odboru i dr.

Nastavnici (i drugi odrasli) i zadrugari iz srednje škole, kao aktivni članovi zadruge i mentori, odnosno stručni savetnici posebno se staraju da se razvija zadružni duh i atmosfera. Oni vode brigu o bezbednosti na radu, zatim o povezivanju sadržaja u nastavi sa aktivnostima u zadruzi i u angažovanju stručnih konsultanata iz preduzeća. Nastavnici vode brigu i o organizovanju saradnje sa zadrugama i drugim mestima (dopisivanje, razmena zadrugara i razmena radova).

U skladu sa zakonskim odredbama i sa društvenim i pedagoškim principima, učenička zadruga donosi, kao svoj osnovni opšti akt - pravila o radu učeničke zadruge. Osnivanje i pravila učeničke zadruge odobrava savet škole.

Učeničku zadrugu može osnovati grupa od 30 učenika ili nastavnika na podsticaj organa škole ili društvenih organizacija.

Pripreme za osnivanje obavlja inicijativni odbor.

U učeničkoj zadruzi postoje samoupravni organi: skupština (ili konferencija), izvršni odbor ili savet, organ samoupravne kontrole. Moguće je da se pri zadruzi formira i stručni savet zadruge sastavljen od saradnika zadruge iz reda odraslih kao konsultativni organ.

U neposrednom rukovođenju (pedagoškom, stručnom) iz reda nastavnika, roditelja i učenika učestvuju: instruktori za određenu vrstu posla, mentor (nastavnik odgovoran za grupu poslova); pedagoški rukovodilac učeničke zadruge (koji vodi brigu o svim poslovima). Iz reda učenika - zadrugari su sledeći stručni rukovodioci: predvodnik (manje radne grupe); vođa grupe, upravnik (pogona, podružnice zadruge).

Sredstva učeničke zadruge se pribavljaju iz članarine, dohotka zadruge i članova, poklona i dr.

Slobodne aktivnosti učenika

Slobodne aktivnosti predstavljaju vannastavni fakultativni oblik rada škole.

Neposredan vaspitno-obrazovni cilj učeničkih slobodnih aktivnosti jeste da doprinesu razvoju ličnosti na obrazovnom, saznajnom, kreativnom, društvenom i ličnom planu. Zadaci slobodnih aktivnosti su:

- proširivanje i produbljivanje, kao i sticanje novih znanja i umenja a prema interesovanjima učenika;

- zadovoljavanje specifičnih interesovanja učenika uz aktivno usmeravanje njihovih sklonosti, sposobnosti interesovanja i podsticanje profesionalnog razvoja;

- motivisanje i osposobljavanje učenika za samostalan i kreativan rad;

- omogućavanje učenicima organizovanje zabave i rekreacije, kao i drugih uslova da samostalno koriste slobodno vreme i organizuju duhovni, kulturni i društveni život u sredini u kojoj žive i rade.

Slobodne aktivnosti su mnogobrojne i raznovrsne i omogućavaju uključivanje svakog učenika u pojedine oblike rada. U srednjim školama se najčešće organizuju kao:

- naučno-istraživačke aktivnosti;

- naučno-tehničke i radno-proizvodne aktivnosti;

- kulturno-umetničke;

- sportsko-rekreativne.

Naučnoistraživačke slobodne aktivnosti

Posebni zadaci naučnoistraživačkih slobodnih aktivnosti su:

- razvijanje sklonosti i sposobnosti učenika u odgovarajućoj naučnoj disciplini, posebno stvaralačkih sposobnosti i saznajnih mogućnosti učenika;

- razvijanje logičkog i kritičkog mišljenja učenika;

- stvaranje uslova i podsticanje kreativnog rada učenika;

- navikavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje naučnopopularne i stručne literature, priručnika i leksikona;

- uvođenje učenika u metode naučnog istraživanja i upoznavanje učenika sa multidisciplinarnim i interdisciplinarnim pristupom rešavanju naučnih problema;

- razvijanje spretnosti učenika za eksperimentalni i praktičan rad.

Oblici i sadržaji - u zavisnosti od interesovanja učenika, oblike i sadržaje rada treba izabrati u sledećim oblastima:

Sekcija za matematiku

Teme iz istorije matematike; logičko-kombinatorni zadaci; racionalni postupci računanja i transformacije izraza; zanimljive konstrukcije; elementi topologije; razne primene tabela i dijagrama; brojevi sistema; informatika i računarstvo; metodičke igre; matematičke zanimljivosti.

Sekcija za fiziku

Fundamentalni ogledi iz fizike; osnovne interakcije u prirodi; savremene fizičke aparature; misaoni eksperimenti u fizici; fizički eksperimenti i tehnika; uloga fizičkih teorija; značajne epizode iz istorije fizike; zanimljivi fizički ogledi; konstruisanje i izrada fizičkih uređaja i instrumenata, kao i nekih tehničkih uređaja; zanimljivi fizički zadaci; fizički paradoksi; problemski i stvaralački zadaci u fizici; metode fizičkih istraživanja; astrofizika; fizika i hemija; biofizika; geofizika, fizika i kibernetika; naučna i tehnička revolucija; fizika i filozofija, fizika kao proizvodna snaga u društvu.

Sekcija za hemiju

Teme iz istorije hemije; kvalitativna i kvantitativna ispitivanja i merenja u hemiji; provera hemijskih zakonitosti; analitička hemija; biologija; hemijska kinetika; totohemija; radiohemija; elektrohemija; korozija i zaštita metala; primenjena hemija; hemija i hemijska tehnologija; zanimljivi hemijski zadaci; kvantni zakoni u hemiji; metode istraživanja u zemlji; hemija i filozofija.

Sekcija za biologiju

Eksperimentalno dokazivanje delovanja biljnih hormona; eksperimentalno dokazivanje delovanja hormona prema vrstama endokrinih žlezda ili prema metaboličkom efektu; izrada kariograma i kariotipa; uticaj mutagenih, teratogenih i kancerogenih supstancija na rast i razviće; istraživanje zagađivača čovekove sredine; izrada katastra zagađivača; sagledavanje mogućnosti korišćenja divlje flore i faune kao dopunskog izvora hrane; uloga algi u dobijanju hrane i stvaranju veštačkih ekosistema; dobijanje novih sorti semenskih kultura; dentifikacija vrsta algi u termalnim vodama; uticaj životne sredine na proces specijalizacije; identifikacija veštačke selekcije sa prirodom; izdvajanje ćelijskih funkcija; senzibilizacija organizma pod uticajem specifičnih alegrena; kloniranje mikro organizma; homozomske aberacije; tehnike prenošenja genetičkih informacija u cilju dobijanja odgovarajućih proteina i hormona; uticaj hemijskih regulatora na rast i razviće čoveka; izrada karata rasprostranjenosti značajnih vrsta biljaka i životinja jednog područja; biologija i društvo; teme iz istorije biologije; biologija i proizvodnja; biologija i filozofija; metode istraživanja u biologiji.

Sekcija za geografiju

Proučavanje lokalne sredine - uži zavičaj ili prostor opštine radi upoznavanja kraja u kojem je škola. Preduzimanjem malih istraživačkih radova proučavati sledeće: pojam lokalne sredine, užeg zavičaja i njegovog geografskog položaja; sastav zemljišta i reljef kraja; klima, hidrografija, tlo sa biljnim i životinjskim svetom; stanovništvo i naselja sa istorijatom njihovog nastanka; privredne odlike kraja. Tokom tih istraživanja na terenu učenici bolje upoznaju primenu planova, izradu geografskih karata; utvrđuju orijentaciju u prirodi i obučavaju se u rukovanju instrumentima (busola, sat i dr.), sakupljaju odgovarajuću dokumentaciju, pišu referate, crtaju planove i karte, slikaju pejzaže i drugo. Od izabranog materijala u školama treba stvoriti zavičajni kutak.

Prikupljanje podataka: o temperaturi vazduha; o pritisku i vlažnosti; oblačnosti, padavinama i vetrovima. Slobodnim rukovanjem učenici upoznaju instrumente, termometar, barometar - aneroid, kišomer, heliograf, higrometar, vetrokaz i dr. Rad grupe mora biti svrsishodan i koristan za sredinu u kojoj se obavlja.

Sekcija za istoriju

Prikupljanje, obrada i prezentovanje istorijske građe i izvoda; pisanje i saopštavanje radova o istorijskoj problematici; učešće u održavanju spomenika i spomen-obeležja; učešće u obeležavanju značajnih istorijskih datuma i jubileja vezanih za poznate ličnosti, kao i druga pitanja iz oblasti istorije kao nauke.

Naučno-tehničke i radno-proizvodne slobodne aktivnosti

Tehničke slobodne aktivnosti, su mnogobrojne, raznovrsne i kao takve pružaju najšire mogućnosti za angažovanje omladine. Ove aktivnosti pripremaju mlade da se brzo orijentišu u uslovima savremene proizvodnje koja se pod uticajem naučno-tehničkog progresa stalno menja.

Posebni zadaci naučno-tehničkih i radno-proizvodnih aktivnosti u srednjoj školi su:

- razvijanje sposobnosti za naučno-tehničko stvaralaštvo, racionalizaciju i pronalazaštvo i podsticanje na kontinuiran stvaralački rad;

- osposobljavanje za uspešno povezivanje teorijskih i praktičnih znanja;

- izgrađivanje političke kulture i interesovanja za proizvodni i drugi društveno-korisni rad;

- osposobljavanje za pravilnu primenu: pribora i alata, aparata, mašina i uređaja, za primenu mera zaštite na radu, primenu stečenih znanja u svakodnevnom životu i radu, kao i osposobljavanje za samoobrazovanje;

- navikavanje na kolektivan - timski rad i zajedničko rešavanje tehničkih i radno-proizvodnih problema;

- formiranje radnih navika, razvijanje istrajnosti, smisla i sposobnosti za sistematičnost, urednost i tačnost u radu.

Oblici i sadržaji rada:

Mašinska sekcija:

- osnovi mašinstva (Istorijski razvoj i značaj mašinstva u tehnici i tehnologiji. Materijali. Energija. Osnovni elementi proračuna i prikaza mašinskih konstrukcija);

- tehnologija obrade metala i mašine alatke (Obrada materijala - postupak alat-mašina. Mere zaštite na radu);

- mašine i uređaji (Princip rada, konstrukcija, eksploatacija najčešće korišćenih mašina i uređaja raznih mašinskih grupacija);

- tehnološki sistem i automatizacija procesa proizvodnje (Tehnološki sistemi i njihova struktura. Osnovne karakteristike tehnoloških sistema mašinske industrije. Automatizacija procesa rada i proizvodnje mašinskih sistema. Roboti u mašinskoj industriji).

Elektrotehnička sekcija:

Sadržaji rada su iz sledećih područja:

- razvoj elektrifikacije i električnih postrojenja,

- mikroelektronske komponente i elektronski sastavni delovi,

- generatori,

- transformatori,

- elektromotori za neizmeničnu struju,

- električne instalacije,

- pretvarači električne energije u toplotnu energiju,

- hemijsko dejstvo električne struje,

- visokofrekventne struje,

- usmerivači,

- sistem mera-miksa sistem, Osnovni zakoni u elektrotehnici,

- praktičan rad učenika.

Hemijsko-tehnološka sekcija

Rad učenika u ovoj sekciji obuhvata:

- upoznavanje proizvodnih procesa hemijske industrije i srodnih industrijskih grana,

- priprema maketa, modela, uređaja za dobijanje nekih supstanci, njeno odvajanje, i dokazivanje,

- sklapanje aparature i demonstriranje nekih tehnoloških procesa.

Sekcija za poljoprivrednu tehniku:

- savremena poljoprivreda i najnovija dostignuća u svim poljoprivrednim delatnostima,

- upoznavanje zemljišta, biljaka, agrotehnike, semena, đubriva i zaštita biljaka,

- praktično upoznavanje mašina za setvu, sadnju i rasađivanje, međurednu obradu, za zaštitu bilja, za navodnjavanje i mašine i oruđa za ubiranje plodova i transport,

- konstruisanje, izrada i vrednovanje izrade funkcionalnih modela poljoprivrednih mašina i uređaja,

- praktičan rad učenika na školskoj ekonomiji.

Sekcija za foto-tehniku:

- pregled najvažnijih događaja koji su omogućili razvoj fotografije,

- fizički i hemijski osnovi fotografija,

- oprema neophodna za realizaciju fotografije - njeno upoznavanje,

- upoznavanje foto-materijala,

- proces snimanja, i izrada fotografije (negativ, pozitiv, tonska skala),

- funkcija fotografije (informacija, dokument, kreacija),

- praktični radovi.

Saobraćajna sekcija:

- saobraćaj (vrsta i njihove karakteristike. Dostignuća u drumskom saobraćaju),

- način i sredstva regulisanja saobraćajnih tokova,

- saobraćajne nezgode (uzroci, uvođenje i veštačenje),

- savlađivanje profila, propisa i veština vožnje: bicikla, mopeda, automobila.

Auto-moto sekcija:

- saobraćaj (vrste i njihove karakteristike. Dostignuća u drumskom saobraćaju),

- goriva i sagorevanje kod motora SUS,

- podmazivanje i maziva kod motora SUS,

- hlađenje i rashladna sredstva kod motora SUS,

- motori SUS,

- motorna vozila (podela, karakteristike, sastavni delovi, princip rada),

- saobraćajna pravila i propisi,

- saobraćajni znaci,

- praktični rad na izradi modela i maketa iz ove oblasti.

Sekcija za brodotehniku:

- potreba čoveka za savlađivanjem vodenih prostora i istorijski razvoj plovila prema nameni i potrebama,

- upoznavanje vrste brodova svih veličina prema nameni,

- brodomodelarstvo (najnovija dostignuća, materijali, alati i pribor. Čitanje članova. Izrada plana modela. Izrada modela prema planovima),

- brodotehnika u odbrani i zaštiti,

- takmičenja izrađenim modelima.

Vazduhoplovna sekcija:

- najnovija dostignuća u oblasti vazduhoplovne tehnike, motora i modela vazduhoplovstva,

- poznavanje materijala, alata i pribora koji se koristi u izradi vazduhoplovnih modela i uređaja,

- leteće igračke (vrste, čitanje plana i izrada modela, aerodinamika i mehanike leta),

- gradnja modela jedrilice,

- izrada modela za kružno i dirigovano-komandovani let,

- upotreba avio-motora za kružno i dirigovano komandovanje, poligoni i drugi objekti za korišćenje u vazduhoplovu,

- takmičenje učenika izrađenim modelima.

Sekcija za kibernetiku, automatiku i elektroniku:

- kibernetika (definicija, oblasti proučavanja),

- automatika, automatizacija,

- sistemi automatskog upravljanja (vrste, karakteristike, prednosti),

- pretvarači, regulatori, prekidači (vrste, karakteristike, značaj, praktična izrada),

- pojačivači, pojačivači i automatici (vrste, karakteristike, primena, praktična izrada),

- brojni sistemi vrste, prelazak jednog u drugi),

- logika kola (vrste, funkcionisanje, primena, praktična izrada),

- razvoj računarskih sistema (osnovni delovi, primena),

- memorije, brojači, oscilatori (pojam, vrste, funkcionisanje, primena),

- mikroprocesor i računar,

- praktični radovi.

Sekcija za programiranje:

- tehnički sistem računara,

- upoznavanje delova računara, njihove funkcije i rukovanja,

- algoritam i program,

- algoritmizacija problema,

- programski jezici (svojstva, korišćenja, pisanje programa),

- BASIC, PASCAL, FORTRAM (osnovne naredbe jezika i njihovo korišćenje),

- datoteka (vrste, svojstva, programiranje uz korišćenje datoteke),

- programi (vrste, svojstva, korišćenje),

- programiranje grafike i zvuka,

- prevođenje i povezivanje programskih jedinica,

- programiranje na mašinskom jeziku i na ostalim jezicima (ukoliko ih računar ima),

- praktični, samostalni rad učenika na računaru.

Sekcija za konstruktorstvo i pronalazaštvo:

- osnovni pojmovi i istorijski osvrt na tehničke pronalaske, pronalazače i perspektive tehničkog razvoja,

- organizacioni oblici rada,

- sadržaji i oblici tehničkih zadataka,

- energija (oblici, zakoni, prelazi),

- kretni mehanizmi i završni organi,

- mehanizmi prenosa snage i obrtnog momenta,

- mehanizmi i sistem upravljanja,

- komponovanje konstrukcije modela,

- komponovanje spoljnog oblika konstrukcije - modela (industrijsko oblikovanje - dizajn),

- montaža - povezivanje elemenata u konstrukciji,

- tehnička i eksploataciona dokumentacija.

Radio - sekcija:

- istorijski razvoj radija,

- osnovni pojmovi iz elektrotehnike,

- radio-pravopis, simboli i oznake u radio-tehnici,

- osnovni radio-tehnički elementi,

- spojevi i uređaji u elektronici, radio-uređaji,

- merenje i merni instrumenti,

- radio-uređaj,

- alati i pribor za radio-amatera,

- praktični radovi.

Sekcija za raketnu tehniku:

- istorijat raketne tehnike,

- pogonski materijali, podela i principi,

- dinamika leta, aerodinamika, spoljna balistika,

- raketna tehnika jednostepenih raketa (Gradnja. Priprema za lansiranje. Pogonska goriva, podela raketnih motora, konstrukcija motora na čvrsto gorivo),

- lansiranje i opremanje raketa (probna lansiranja i otklanjanje nedostataka, zemaljska i oprema u raketi, oprema za tele merenje, bezbednost pri lansiranju),

- raketna tehnika dvostepenih raketa (gradnja, izrada dodatne opreme, lansiranje),

- tipovi satelita i kosmičkih brodova (telekomunikacioni, meteorološki i sateliti posebne namene, kosmički brodovi sa ljudskom posadom i za ispitivanje planeta),

- praktični radovi.

Energetska sekcija:

U okviru rada ove sekcije učenici grade modele i makete iz oblasti energetike: hidroelektrane, termoelektrane, nuklearne elektrane, solarni sistem, bioenergetska postrojenja, geotermalna postrojenja, postrojenja za eksploataciju mineralnih i fosilnih goriva, sistem za konzerviranje i racionalizaciju energije i dr.

Ekološka sekcija:

- građenje jednostavnih uređaja za utvrđivanje i kontrolu štetnih elemenata i materija u vazduhu, vodi, hrani i zemlji,

- demonstracija rada uređaja kojima se prečišćava voda metodama aeracijan, taloženjem, dezinfekcijom, omekšavanjem i dr.,

- izrada uređaja za merenje SO4 i dima i merenje buke i dr.

Postoji bogatstvo tehničkog i radno-proizvodnog angažovanja učenika u srednjoj školi. Zbog toga se u srednjim školama, posebno u srednjim stručnim školama formiraju i razvijaju svi oni oblici i aktivnosti tehničkog i radno-proizvodnog angažovanja u odgovarajućim područjima rada. Sadržaji mogu da budu delovi programa stručnog predmeta, grupe stručnih predmeta ili pojedinih oblasti, definisani tako da izazivaju radoznalost, obogaćuju znanja, umenja i veštine i podstiču kreativnost učenika i stvaralačke sposobnosti. Na primer, takve sekcije u oblasti geodezije i građevinarstva mogu biti:

Maketarstvo i modelarstvo:

- izrada maketa građevinskih objekata (srednjovekovna arhitektura Srbije - seoska kuća, manastir, kameni most, maketa većeg urbanističkog kompleksa i dr.),

- izrada modela konstruktivnih elemenata objekata na osnovu prethodno izrađenih crteža.

Sekcija za unutrašnje uređenje prostora:

- adaptacije tipskih projekata ili učeničkih radova (individualna stambena zgrada ili stan) uz analizu poboljšanja funkcionalnih, konstruktivnih ili estetskih vrednosti.

Solarna arhitektura:

- sunčeva energija i njena primena u arhitekturi,

- primena solarne energije u projektovanju,

- adaptacija postojećeg projekta uz analizu poboljšanja uslova života i cene koštanja izgradnje.

Uređenje škole i školskog prostora:

- izrada shema, tabeli i grafičkih prikaza (očigledna nastavna sredstva za razne predmete ili oblasti u okviru područja rada),

- obeležavanje važnih događaja iz bliže ili dalje prošlosti (tematske izložbe fotografija ili učeničkih radova).

Istorija arhitekture-građevinarstva:

- građevinarstvo kroz vekove,

- životi i dela neimara,

- nova naselja, prednosti i nedostaci,

- građevinarstvo na tlu Srbije,

- zelenilo i njegov značaj u arhitekturi,

- zaštita čovekove okoline,

- posete izložbama, fakultetima, Salonu arhitekture.

Računarska tehnika u građevinarstvu i geodeziji:

- automatska obrada podataka,

- rešavanje stručnih zadataka iz pojedinih oblasti primenom računara (crtanje, proračuni elemenata, projektovanje). Ili u oblasti šumarstva i obrade drveta:

Sekcija za šumarstvo

Okuplja zainteresovane učenike za sticanje znanja i umenja u oblastima:

- podizanje i nega zelenih površina,

- cvećarstvo,

- zaštita šuma,

- lovstvo i sl.

Konkretne sadržaje rada u ovim oblastima utvrđuje škola godišnjim programom rada.

Sekcija za obradu drveta

Okuplja zainteresovane učenike za oblasti:

- drvomodelarstvo,

- stolarstvo,

- izrada muzičkih instrumenata,

- izrada pletenog nameštaja,

- tapetarstvo i sl.

Konkretne sadržaje rada u ovim oblastima određuje škola godišnjim programom rada.

Slobodne kulturno-umetničke aktivnosti učenika

Slobodne aktivnosti jezičko-umetničkog vaspitno-obrazovnog područja

Pored cilja i zadataka koje imaju slobodne aktivnosti učenika u srednjoj školi, u aktivnostima jezičko-umetničkog područja ostvaruju se i posebni zadaci:

- razvijanje i negovanje radoznalosti i otvorenosti za nove, aktuelne pojave u jeziku, umetnosti i kulturi uopšte;

- vaspitanje opažanja, kritičkog mišljena i slobodnog kreativnog izražavanja učenika.

Slobodne aktivnosti ovog područja ostvaruju se u okviru sekcije (grupa, družina, amaterskih društava). Za svaku pojedinu aktivnost utvrđuju se posebni cilj, zadaci i okvirni sadržaji rada.

Oblici i sadržaji rada:

Filološka sekcija

Cilj: razvijanje osećanja za maternji književni jezik.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje jezičkog osećanja i interesovanje učenika za maternji jezik; negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja; podsticanje interesovanja za samostalan istraživački rad u oblasti maternjeg jezika (savremenog književnog jezika, govornog jezika kraja, jezika književne epohe ili pisca, jezika sredstava masovne komunikacije); upućivanje u osnove metodologije istraživačkog rada; upoznavanje jezičke situacije u SFRJ (jezici naroda i narodnosti, nacija i dijalekti srpskog jezika), kursevi jezika naroda i narodnosti SFRJ (jezik društvene sredine i drugi); izrada diferencijalnog rečnika lokalnog govora, prikupljanje i obrada reči za rečnik maternjeg književnog jezika; saradnja s fakultetima, institutima, stručnim društvima i časopisima; briga o jezičkoj korektnosti školskih publikacija i programa; saradnja sa srodnim sekcijama u školi i van nje; osposobljavanje za rukovanje magnetofonom i kasetofonom i dr.

Literarna sekcija

Cilj: proširivanje književne kulture i negovanje samostalnog literarnog stvaralaštva učenika.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: podsticanje kreativnosti i želje za samostalnim književnim stvaranjem, upućivanje u zakonitosti književnog stvaranja; pisanje prikaza, rasprava, kritika i eseja o piscima i delima jugoslovenske i svetske književnosti; prikupljanje i proučavanje dela usmene književnosti, proučavanje stvaralaštva pisaca iz uže društvene sredine (zavičaja); organizovanje literarnih konkursa u školi, učestvovanje na raznim vanškolskim literarnim konkursima; čitanje i procenjivanje samostalnih radova učenika; pripremanje priloga za razne školske i vanškolske publikacije i medije; susreti i razgovori sa istaknutim piscima i književnim kritičarima i istoričarima javni nastupi u školi i van nje; razmena posete i saradnje s literarnim sekcijama preduzeća, mesnih zajednica i škola s drugim nastavnim jezicima; saradnja s redakcijama omladinskih listova, časopisa i radiotelevizijskih emisija, kao i sa drugim sekcijama u školi; osposobljavanje za rukovanje raznim sredstvima za umnožavanje i dr.

Recitatorska sekcija

Cilj: usavršavanje sposobnosti učenika za izražajno čitanje i kazivanje raznih vrsta tekstova.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje osećanja za razne vrste izražajnog i umetničkog čitanja i kazivanja; čitanje, govorenje i recitovanje književnih i drugih tekstova; upućivanje u razne oblike usmenog i pismenog izražavanja (pripovedanje, opisivanje, monolog, dijalog i dr.); negovanje govorništva (besedništvo); diskusije o određenim temama; kursevi dikcije; pripremanje programa za školske i mesne svečanosti i priredbe; učestvovanje na školskim i vanškolskim takmičenjima i smotrama u recitovanju, čitanju, pripovedanju i govorništvu; susreti sa istaknutim recitatorima, glumcima, spikerima, govornicima, piscima i sl.; saradnja s drugim sekcijama u školi, radnim organizacijama, školama s drugim nastavnim jezicima, mesnim zajednicama i dr.; osposobljavanje za korišćenje raznih tehničkih uređaja i pomagala i dr.

Dramska sekcija

Cilj: uvođenje učenika u dramsko stvaralaštvo i scensku umetnost.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje smisla za dramski izraz; sistematsko upoznavanje dramske i pozorišne umetnosti (vrste, odlike, sličnosti i razlike u odnosu na druge umetnosti); kursevi glume i režije; praktična primena znanja, umenja i veštine u pripremanju pozorišne predstave i drugih scenskih programa škole; analize pozorišnih predstava i drugih scenskih programa škole; analize pozorišnih predstava i dramskog programa radija i televizije; dramatizovanje raznih književnih i drugih tekstova; pripremanje programa za školsku i mesnu radio-stanicu, učešće na omladinskim smotrama i festivalima; susreti sa istaknutim dramskim piscima i pozorišnim radnicima, saradnja s kulturno-umetničkim društvima, amaterskim i profesionalnim pozorištima i drugim institucijama u užoj i široj društvenoj sredini, prikupljanje i izrada raznih materijala o dramskim piscima i pozorišnim umetnicima (kritike, monografije, fotosi i sl.), kao i dekora, rekvizita i dr.); saradnja s drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Bibliotečka sekcija

Cilj: razvijanje ljubavi prema knjizi i osposobljavanju učenika za rad u biblioteci i samostalno korišćenje raznih izvora saznanja.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko osposobljavanje učenika za rad u školskoj biblioteci i samostalno korišćenje knjižne i neknjižne građe u različitim situacijama, izbor, nabavke, evidentiranje, katalogiziranje i izdavanje knjižne i neknjižne građe; učešće u raznim oblicima informativno, obrazovno-vaspitne i kulturne delatnosti školske i mesne biblioteke; prikupljanje knjiga i drugih publikacija; upoznavanje raznih vrsta biblioteka i njihovog uređenja; organizovanje takmičenja za čitalačku značku, izložbi knjiga i drugih programa u školi; zaštita dotrajalih knjiga i drugih publikacija; saradnja s drugim bibliotekama i sekcijama; osposobljavanje za rukovanje aparatima za snimanje, umnožavanje i reprodukovanje i dr.

Novinarska sekcija

Cilj: upućivanje učenika u razne oblike novinarskog izražavanja.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja maternjim književnim jezikom; sistematsko upućivanje, pripremanje i izrada raznih vrsta novinskih napisa (vest, izveštaj, komentar, beleška, intervju, članak, reportaža i dr.); rubrika, strana, stubac; naslov, nadnaslov, podnaslov; vrste ilustracija i slova; stil; uređivanje novina i drugih glasila (osnovni principi, izbor i raspored materijala, tehnika uređivanja, prelom, lektura, korektura); štampa kao sredstvo masovne komunikacije (štamparstvo, štampa, novinarstvo kod nas i u svetu, štampa - vrste, jezik, značaj); uređivanje školskih novina i drugih publikacija; pripremanje priloga za omladinska glasila i emisije radija i televizije; saradnja s redakcijama, novinsko-izdavačkim preduzećima i drugim institucijama; organizovanje pretplatničke mreže i distribucije omladinske štampe i periodike u školi; organizovanje susreta sa istaknutim novinarima i drugim javnim radnicima; osposobljavanje za razne reporterske i uredničke poslove, kao i za rukovanje aparatima za snimanje i umnožavanje; saradnja sa ostalim sekcijama u školi, te novinarskim sekcijama škola s drugim nastavnim jezicima i dr.

Filmska sekcija

Cilj: proširivanje i produbljivanje filmske kulture učenika.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko upoznavanje filma kao umetnosti i sredstva masovne komunikacije; filmska umetnost (razvoj, žanrovi, karakteristike, funkcija, značaj - kod nas i u svetu); analize raznih vrsta filmova i filmskog repertoara; upućivanje u filmsko stvaralaštvo (sinopsis, scenario, knjiga snimanja; režija, vrste planova, sekvenca, kadar, slika, govor, zvučni i drugi efekti, scenografija, kamera, montaža, autori filma i dr.); osposobljavanje za rukovanje kamerom i projektorom, snimanje kratkih filmova; učešće na filmskim smotrama; saradnja sa filmskim kućama i drugim stručnim institucijama; učešće u snimanju filmova (statiranje, gluma, organizacija i dr.); prikupljanje i izlaganje raznog filmskog materijala, analize i pisanje filmskih prikaza, kritika i eseja; saradnja s drugim sekcijama u školi i van nje.

Radio-televizijska sekcija

Cilj: proširivanje saznanja učenika o radiju i televiziji kao sredstvima masovne komunikacije.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko upoznavanje radija i televizije kao sredstva masovne komunikacije u svetu i kod nas (razvoj, karakteristike, vrste programa, funkcija, značaj, osobenosti jezika radija i televizije, sličnosti i razlike u odnosu na druga sredstva masovne komunikacije i dr.); praćenje i analiziranje RTV-emisije; pripremanje priloga za školsku i mesnu radio-stanicu i TV-centar; osposobljavanje učenika za rukovanje školskom radio-stanicom i internom televizijskom, video-rekorderom i dr.; prikupljanje i pisanje prikaza i kritika o raznim RTV-programima i emisijama; posete RTV-centrima, susreti sa tvorcima RTV-emisija; praćenje stručne literature i periodike o radiju i televiziji; saradnja sa stručnim institucijama i drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Sekcija za strane jezike

Cilj: podsticanje učenika na potpunije usvajanje određenog stranog jezika (živog, mrtvog).

Zadaci i okvirni sadržaji rada: obogaćivanje leksičkog fonda; negovanje raznih oblika kulture izražavanja; osposobljavanje učenika za nesmetano usmeno i pismeno komuniciranje u različitim situacijama; izražajno čitanje i kazivanje raznih vrsta tekstova; pripremanje programa na stranom jeziku; gledanje-slušanje i komentarisanje filmova i radio-televizijskih emisija na stranom jeziku; podsticanje interesovanja za proučavanje jezika i kulture odgovarajućih naroda i zemalja; dopisivanje s vršnjacima na određenom stranom jeziku; učešće na raznim takmičenjima i

smotrama; saradnja sa odgovarajućim stručnim institucijama i časopisima, kao i sa drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Slobodne muzičke aktivnosti:

Slobodne muzičke aktivnosti treba da omoguće:

- proširivanje kulturnih horizonata i obogaćivanje estetskog vaspitanja učenika;

- razvijanje ljubavi učenika prema muzici i kolektivnom stvaralačkom činu;

- pripremanje učenika za uključivanje u društveni i kulturni život radne i životne sredine.

Oblici i sadržaji rada:

Oblici muzičkog, muzičko-scenskog i igračkog izražavanja

Negovanje narodnih pesama i igara. I pored postojećeg interesovanja za strane moderne igre i pokrete, narodne igre (to je kod nas dokazano) trajnije i snažnije vezuje omladinu, pogotovu ako joj se pruži prilika da ih upozna. Škole treba planski da osnivaju folklorne sekcije obezbeđujući im, pored stručnog rukovodioca-konsultanta (ako to već nije sam nastavnik), i odgovarajuću garderobu, koja će poslužiti nizu generacija. Razgranatost mreže folklornih sekcija u kulturno-umetničkim društvima u našoj Republici osigurava potrebnu stručnu pomoć školi i omogućava razne oblike međusobne saradnje.

Klub ljubitelja muzike je oblik delatnosti koji omogućava održavanje sastanaka na kojima se slušaju razna muzička dela, kao i vode razgovori o njima i muzici uopšte, ne isključujući nijednu vrstu, žanr ili period. U okviru ove delatnosti nastavnik treba da bude voditelj, da usmerava, ali i da bude otvoren i pripremljen da učenicima stručno odgovara na pitanja i zahteve iz svih oblasti muzike (ne samo iz "zvanične" istorije muzike). Ako shvati smisao ovakvih susreta, ako prilazi učenicima bez predrasuda i van uskih okvira nastavnog programa, nastavnik će imati zahvalnu i pravu ulogu vaspitača koji pomaže učenicima da postepeno izgrađuju kriterijume sopstvenog vrednovanja muzičkih dela, da umeju - na osnovu poznavanja - da ih svrstaju u kategoriju kojima pripadaju.

Instrumentalne grupe

Sposoban i inventivan nastavnik-voditelj treba da od najraznovrsnijih instrumenata i sa sviračima skromnih sposobnosti razvije draž grupnog muziciranja, stvarajući posebne aranžmane poznatih dela i melodija. Treba povezati takve ansamble sa školskim horom i drugim sekcijama u zajedničkim nastupima.

Neosporna je privlačnost savremene muzike za mlade. Veoma je pogrešan odbojni stav škole ili predmetnog nastavnika prema ovoj vrsti muzike koju mladi spontano doživljavaju i s najvećom ljubavlju izvode (najčešće loše). Nastavnik treba da pruži stručnu pomoć, da upozna učenike sa osnovnim muzičkim zakonitostima, tehničkim problemima i njihovim savlađivanjem, da učestvuje u izboru i vrednovanju kompozicija, da utiče na muzičko vaspitanje i pravilnu muzičko-estetsku orijentaciju učenika i na negovanje smisla za lepo. Takođe, treba nastojati da školske priredbe i igranke postanu najprivlačnije sastajalište mladih.

Slobodne likovne aktivnosti:

Zadaci su:

- podsticanje i upućivanje učenika na stvaralački rad,

- razvijanje interesovanja učenika za aktuelne likovne probleme svoje sredine, za rad na upoznavanju i uobličavanju prostora u kojem žive i rade,

- podsticanje interesovanja učenika za aktuelna umetnička istraživanja,

- razvijanje sposobnosti učenika za primanje i korišćenje likovnih informacija u svakodnevnom životu i radu.

Likovna sekcija (grupe)

Okvirni sadržaji rada likovnih sekcija su:

Crtanje: crtanje po modelu; smeštaj crtanog predmeta u određeni format hartije; pokret; položaj posmatranog predmeta; proporcije; analiza prostora; principi centralne perspektive, "gledanje kroz mrežu", crtanje enterijera, zgrada, geometrijskih tela, delovi nameštaja koji podsećaju na geometrijska tela; vazdušna perspektiva; rad na analizi prostora, linearna i vazdušna perspektiva, planovi, mesta preklapanja planova kao važne odrednice prostora; indikacije prostora; usredsređeno (izoštreno) i periferno opažanje i uloga njihovog preplitanja u obličavanju crtanog prizora (informacija); skraćenje.

Slikanje: slikanje po modelu; tonsko slikanje; analiza odnosa svetlog-tamnog, studija bojenog odnosa svetlog-tamnog, studija bojenih odnosa u najširim potezima; postepeno prelaženje na studiranje prizora sa složenijim koloristićkim odnosima celine i detalja; uticaj šire okoline i svetlosnih uslova na viđenje odnosa lokalnih tonova posmatranih površina (predmeta); slikanje istih predmeta pod različitim osvetljenjem i različitim širim okolinama.

Vajanje: rad na modelu; pravljenje konstrukcije; pokret, položaj mase u prostoru, proporcije, planovi; portret; karakter i sličnosti; odnos detalja i celine; "puna" plastika, reljef - odnos ispupčeno-udubljeno, služiti se pretežno modelovanjem kao postupkom dodavanja s plana na plan i građenja oblika, odnosno mase, za razliku od klesanja kao oduzimanje od mase; rad na modelu; potenciranje karakterističnih odnosa, produbljenje, traženje bitnih karakteristika, isticanje važnih detalja.

Grafika: pripremanje crteža i rad u materijalu: crteži predviđeni kao priprema za grafiku, tj. za izvođenje u tehnici linoreza i drvoreza, produžavanje istraživanja likovne problematike, inače prisutne u nastavi crtanja; dvobojna grafika; boje - bilo koja - kao svetlosna vrednost, siva između crne i bele; geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme; kombinovanje površinskih i linearnih preklopa, crna i jedna boja, zatim dve boje bez crne itd.

Sportsko-rekreativne aktivnosti

Osnovni **cilj** sportsko-rekreativnih aktivnosti je da se u slobodnom vremenu organizuje aktivnost učenika u ovoj oblasti, tako da im obezbedi zdravu i kulturnu zabavu i razonodu, da zadovolji njihove posebne želje, da im pomogne da razviju pozitivan odnos prema fizičkoj kulturi, formiraju čvrste navike za redovnim telesnim vežbanjem.

U okviru sportsko-rekreativnih aktivnosti se ostvaruju sledeći konkretni **zadaci**:

- obuhvat što većeg broja učenika posebnim programom fizičkog vežbanja, koji, zajedno sa opštim programom čini jedinstvenu celinu, odnosno jedinstven sistem školskog fizičkog vaspitanja;

- zadovoljenje novih i sve raznovrsnijih želja i interesa školske omladine za bavljenjem raznim granama fizičkog vežbanja u slobodnom vremenu;

- otkrivanje mogućnosti i lepote stvaranja u fizičkoj kulturi, u sportu, gimnastici, igri, plesu i pomaganje učenicima da svestrano razviju svoje prirodne sposobnosti za ovaj ili onaj vid fizičkog vežbanja;

- podsticanje učenika da nauče kako da fizičko vežbanje integrišu u svoj svakodnevni život i da aktivnost u ovoj oblasti razviju kao svoju trajnu potrebu i obavezu.

Sportsko-rekreativne aktivnosti podrazumevaju one sportsko-rekreativne aktivnosti i discipline koje obavezna nastava fizičkog vaspitanja ne može da obuhvati.

Sadržaj rada čine: sportsko-rekreativne aktivnosti neformalnih grupa u sportovima za koje se grupa samostalno opredeli (sve sportske igre, stoni tenis, streljaštvo, plivanje i sl.); treninzi i takmičenja u sportovima za koje se učenici samostalno na osnovu želja i predispozicija opredele (atletika, vežbe na spravama, rukomet, fudbal, odbojka, košarka, stoni tenis, plivanje i sl.); zabavna takmičenja i nadmetanja, izleti i druge aktivnosti radi zabave i razonode; specijalni tečajevi za osnovno upoznavanje nekih grana fizičkog vežbanja i sportskih disciplina, koje učenici ranije nisu upoznali ili u njima žele da prodube svoja znanja (rvanje, karate, džudo, klizanje, šah, itd.).

Streljačka sekcija

U streljačkoj sekciji učenici se osposobljavaju i pripremaju za uspešno izvođenje gađanja vazdušnom puškom i puškom M-48, kao i za učešće na raznim nivoima takmičenja.

Objašnjenje za realizaciju programa društvenih i slobodnih aktivnosti

U školi se organizuju one slobodne aktivnosti za koje postoje interesovanja učenika i neophodni kadrovsko-materijalni uslovi. Zavisno od broja zainteresovanih učenika i postojećih uslova, sekcije (grupe i sl.) mogu da budu organizovane kao samostalne, uključene u klubove ili društva škole ili, pak, kombinovane (na primer: literarno-novinarska, recitatorsko-dramska i sl.). Ukoliko postoje potrebe i uslovi, sekcije se mogu deliti na grupe (uža opredeljenja - grupa za radio, grupa za televiziju, na primer).

Pri organizovanju slobodnih aktivnosti važno je da se poštuju sledeći principi:

- slobodno i dobrovoljno opredeljivanje učenika u izboru aktivnosti i udruživanju na osnovu individualnih interesovanja i sposobnosti;

- aktivno učešće učenika u organizovanju rada, planiranju i programiranju sadržaja, metoda i postupaka u sekcijama, analizi ostvarenih rezultata;

- povezanost i jedinstvo slobodnih aktivnosti sa ostalim obrazovno-vaspitnim aktivnostima uz koordiniran rad svih vaspitnih činilaca.

Za slobodne aktivnosti učenici se sami opredeljuju. Zato je potrebno na početku školske godine izvršiti uvid u njihova interesovanja za rad u pojedinim sekcijama, odnosno slobodnim aktivnostima. Na osnovu dobijenih rezultata analize uspešnosti u prethodnoj godini, kao i interesovanja učenika, zatim kadrovskih i materijalnih uslova škole, treba izvršiti izbor vrste i oblika slobodnih aktivnosti.

Slobodne aktivnosti treba organizovati tokom čitave školske godine u okviru godišnjeg fonda časova koji je utvrđen godišnjim programom vaspitno-obrazovnog rada škole.

Svaka sekcija treba da ima svoje članstvo, demokratski izabrano rukovodstvo pravila i program rada, kao i dokumentaciju o svom radu. Formiraju se početkom školske godine, uz maksimalnu pomoć i podršku svih školskih organa. Sekciju (grupu i sl.) treba da čine najmanje pet članova,

učenika I - IV razreda; ukoliko je manji broj zainteresovanih, onda ih priključite srednjoj školskoj sekciji (kombinovanoj) ili uključiti u sekciju koja se formira od učenika dveju ili više škola u gradu.

U rukovodstvo sekcije svake godine se biraju novi članovi (broj i postupak utvrđuje se pravilima sekcije). Pravila (pravilnik) o radu sekcije sadrže: cilj i zadatke sekcije, oblike organizovanja, metode i sredstva rada, prava i dužnosti članova, okvirni broj sastanaka, sastav i način izbora rukovodstva, način donošenja programa te vođenja evidencije i finansijskog poslovanja sekcije i dr. Konkretan godišnji program i kalendar rada sekcije se utvrđuju početkom septembra. O realizaciji programa i kontinuiranom radu sekcije brinu se njeno rukovodstvo i stručni voditelj-instruktor, kao i određeni školski organi.

Instruktori u radu navedenih sekcija (grupa i dr.) nastavnici su odgovarajućih struka, afiniteta i sposobnosti, ali to mogu da budu i stručni saradnici (npr. školski bibliotekar - bibliotečka sekcija i sl.), kao i druga podobna i stručna lica izvan škole (roditelji i drugi građani - stručnjaci za pojedine oblasti, umetnici i drugi afirmisani stvaraoci koji poseduju kvalitete neophodne za rad sa omladinom). Zavisno od specifičnosti sadržaja rada, u radu sekcije može biti angažovano i više instruktora (timski rad stručnjaka).

Nastavnik se u kulturno-umetničkim aktivnostima angažuje stručno i konsultativno. On pomaže učenicima u identifikovanju njihovih sklonosti (u saradnji sa školskim pedagogom-psihologom, odeljenskim starešinama, predmetnim nastavnicima, zajednicama učenika, roditeljima) i opredeljivanju za rad u određenoj sekciji. U skladu sa željama učenika i zadacima sekcije on pomaže članstvu u koncipiranju i ostvarivanju programa rada i sadržaja s drugim sekcijama, organima. Nastavnik posebno prati rad i razvoj učenika, podstiče i usmerava (nenametljivo) aktivnosti sekcije i pruža stručnu pomoć u njenom radu. U ovim aktivnostima nastavnik je savetodavac i konsultant, inspirator i instruktor; njegova podrška u radu učenika je nužna, ali je njegova ličnost manje istaknuta. U sekciji je on stručni saradnik, instruktor i koordinator, ali nije član njenog rukovodstva.

Učenici se ne smeju preopterećivati radom u sekcijama (jedan učenik - član najviše dveju sekcija) jer su i inače dosta angažovani raznim vidovima vaspitno-obrazovnog rada. U protivnom, slobodne aktivnosti gube smisao i razlog svog postojanja. Učenik je član sekcije onoliko dugo koliko to sam želi da bude. Učenik ima pravo, kad zadovolji svoja interesovanja u jednoj oblasti da je napusti i pređe u drugu. To, međutim, ne znači da treba odobravati, brzo, često i neopravdano menjanje aktivnosti. Učeniku se ne može uskratiti učešće u slobodnim aktivnostima zbog slabog uspeha u učenju. Ovakvom učeniku treba skretati pažnju na njegove obaveze u nastavi i stimulisati ga za pojačan rad i odgovornost imajući, pri tom, u vidu da angažovanje u slobodnim aktivnostima predstavlja snažno sredstvo za rad i pojačanu odgovornost, da stvara priliku za afirmaciju pozitivnog u ličnosti.

Sekcije i članove koji se ističu svojim radom i rezultatima treba posebno stimulisati (pohvale, nagrade i druga priznanja), a njihove voditelje-nastavnike - moralno i materijalno nagrađivati i podržavati.

Slobodne naučno-istraživačke aktivnosti treba organizovati u raznovrsnim aktivnostima: sekcije, kružoci, grupe, klubovi, školska amaterska društva ili ogranci društva grada, mesne zajednice ili neke druge institucije. U okviru svakog od navedenih oblika organizuju se drugi oblici rada kao: diskusione tribine, večeri posvećene nekoj temi predavanja, kvizovi, smotre i takmičenja, izložbe radova, izdavanje časopisa, izrada zbirki, uređivanje zidnih novina i panoa, posete i izleti i dr. Značajnu formu rada predstavlja praktični rad učenika u laboratorijama, radionicama, kabinetima, školskim ekonomijama. Izbor iz mogućih oblika vrši se prema sadržajima rada.

Pri uvođenju učenika u metode naučno-istraživačkog rada treba primeniti simulaciju procesa naučnog istraživanja. Za mlađi uzrast učenika predlaže se jedna od mogućih shema za takav "procesni prilaz" istraživanju u prirodnim naukama: posmatranje pojave - postavljanje problema; korišćenje prostorno-vremenskih odnosa; kvantifikacija karakteristika pojava (proračun); merenje;

klasifikacija dobijenih podataka, povezivanje podataka; predviđanje rezultata; izvođenje zaključaka (interpretacija).

Za stariji uzrast učenika treba koristiti složenije (integrisane) postupke naučnih aktivnosti po sledećoj shemi: interpretacija podataka; formulisanje pretpostavki (hipoteza); kontrola promenljivih veličina (varijabli); određivanje (definisanje) operacija; izvođenje eksperimenta.

Ponuđeni program ne iscrpljuje sve oblike, metode i sadržaje slobodnih naučno-istraživačkih aktivnosti pa treba organizovati i neke druge nove oblike rada.

Istraživanja mogu da budu interdisciplinarna - da okupljaju učenike različitih sekcija i time obezbede svestraniji pristup u izučavanju nekog problema. Isto tako, istraživanja mogu da okupe i učenike različitih razreda, tako da stariji učenici uvode u istraživanje mlađe učenike koji tek počinju sa takvim aktivnostima.

Slobodne aktivnosti naučno-tehničkog i radno-proizvodnog karaktera ostvaruju se u saradnji sa drugim organizacijama kao što je Organizacija za naučno-tehničko vaspitanje i obrazovanje mladih, sportske, humanitarne i druge.

Pri tome, škole u zavisnosti od svojih specifičnosti, a pre svega od područja rada za koje obrazuju kadrove, razvijaju i programiraju rad svojih sekcija.

Stručni organi škole u skladu sa zadacima plana i programa treba da obezbede pedagošku, didaktičku i stručnu zasnovanost rada sekcija, i stoga, sadržaji i oblici rada za koje se škola opredeli treba da bude sastavni deo godišnjeg plana i programa rada škole.

Slobodne kulturno-umetničke aktivnosti imaju posebno mesto i značajnu funkciju u ukupnom procesu vaspitno-obrazovnog rada u školama. Za znatan broj učenika srednje škole bavljenje kulturno-umetničkim radom često predstavlja poslednju priliku da - organizovano, sistematski i stručno vođeni - prošire svoje estetsko vaspitanje i kulturne horizonte, da obogate svoj emocionalni život novim doživljajima i saznanjima, da utvrde potrebu i naviku aktivnog sudelovanja u stvaranju i oblikovanju kulturnog i umetničkog čina. Upravo zato srednja škola treba da bude onaj poslednji zajednički beočug koji će - prirodno i planski - povezati podsticanje interesovanja učenika za pojedine aktivnosti, koje su se razvijale u osnovnoj školi, s kulturno-umetničkim amaterizmom u njihovoj budućoj radnoj i životnoj sredini.

Slobodne muzičke aktivnosti zauzimaju jedno od vodećih mesta u pogledu prihvatljivosti i mogućnosti masovnog okupljanja učenika. Razvoj ovih aktivnosti u srednjoj školi zavisi od niza činilaca: stručnog kadra i njegove aktivnosti i spremnosti za rad; odnosa škole prema ovim aktivnostima; obezbeđivanja uslova za njihovu delatnost povezanosti škole s društvenom sredinom i odgovarajućim institucijama i dr. Stručna zastupljenost nastave muzičke kulture obezbeđuje kadar za stručno vođenje slobodnih aktivnosti u ovoj oblasti. Škola će omogućiti stručni rad, razvoj napredak muzičkih aktivnosti samo ako angažuje "celog" nastavnika (puno radno vreme, bez obzira na fond časova u redovnoj nastavi muzičke kulture; ravnopravan položaj s nastavnicima drugih predmeta).

Postojanje muzičkih aktivnosti u školi uslovljeno je i obezbeđivanjem odgovarajuće prostorije za njihovo odvijanje, za pripremanje i okupljanje učenika. To ne bi trebalo da bude učionica u kojoj se izvodi nastava, već muzički kabinet ili specijalizovana učionica ili prostorija određena samo za te namene, u kojoj će učenici biti "kod kuće", koju će urediti po svom ukusu, ukrasiti je fotografijama muzičkih velikana iz prošlosti i sadašnjosti, ali i posterima i slikama svojih ljubimaca. U njoj su učenici domaćini, a svi ostali - gosti.

Bavljenje likovnim delatnostima jedan je od najpogodnijih načina za razvijanje mašte, za oslobađanje kreativnih sposobnosti za negovanje ukusa i oplemenjivanje mnogih vidova života.

Program likovne kulture u srednjoj školi daje učenicima solidnu osnovu za dalje razvijanje njihovih sklonosti i sposobnosti: stručni kadar u srednjim školama može veoma da doprinese njihovom svestranijem razvoju i unapređenju. U okviru slobodnih aktivnosti učenika srednje škole zastupljene su gotovo sve osnovne oblasti likovne umetnosti.

Postojeće likovne aktivnosti treba razvijati, obogaćivati i više koristiti u kulturnoj i javnoj delatnosti škole, uz prethodno obezbeđivanje prostornih, materijalnih i kadrovskih uslova neophodnih za njihov normalan, nesmetan rad.

Sportsko-rekreativne aktivnosti svoj rad treba da orijentišu prvenstveno na zadovoljavanje onih želja i interesovanja učenika, koje obavezna nastava fizičkog vaspitanja ne može da reši. Naime, one treba da proširuju i produbljuju fizičko obrazovanje u onim sportskim disciplinama za koje učenici pokazuju posebno interesovanje, da se kroz njih zabave, da se u njima takmiče i da u njima postižu viši nivo od onog koji se može postići na redovnim časovima.

Kao što se vidi, sportsko-rekreativne aktivnosti predstavljaju nadgradnju osnovnog fizičkog vaspitanja, koje se ostvaruje u redovnoj nastavi. Oba ova oblika međutim, moraju koordinirano da deluju u pravcu ostvarivanja jedinstvenog programa fizičkog i sportskog obrazovanja učenika. Radi toga, ove aktivnosti ne treba shvatiti kao pomoćni ili bolje rečeno kao dopunski oblik obavezne nastave. Mada deluje u pravcu ostvarivanja opštih zadataka fizičkog vaspitanja, ove aktivnosti imaju svoje specifične zadatke, sadržaj i oblike preko kojih se taj sadržaj i ostvaruje.

U programu fizičkog vaspitanja za ovaj uzrast se predviđa da se rad ovih aktivnosti odvija na osnovu posebnog programa koji stručni aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja razrađuje za svaku organizacionu grupu (ekipu, sekciju), na osnovu orijentacionog programa koji je dat za: atletiku, vežbe na spravama i tlu, rukomet, košarku, fudbal, odbojku i plivanje.

Sadržaj i program ovih aktivnosti mogu dakle da budu sportska rekreacija neformalnih grupa, zatim sportski treninzi ekipa ili sekcija, mnogobrojna sportska takmičenja u okviru škole, opštine, grada, regiona i republike, kao i pripremanje amaterskog stručnog kadra kao što su organizatori rekreacije, sportski instruktori, sudije i drugi amaterski stručnjaci, koji se nakon osposobljavanja uključuju u rad ovih aktivnosti.

Dosadašnja iskustva govore, da je rad ovih sportsko-rekreativnih aktivnosti u školama, bez obzira na koji način bile organizovane i kako se zvale, davao najbolje rezultate onda, kada su one bile otvorene i za druge učenike van škole, za bivše učenike - sada istaknute sportske radnike i stručnjake, kao i za đačke roditelje i društvene sportske radnike iz sredine u kojoj živi i radi škola.

EKSKURZIJA

Pojam ekskurzije

Ekskurzija je fakultativna vannastavna aktivnost koja se ostvaruje van škole.

Cilj ekskurzije

Cilj ekskurzije je neposredno upoznavanje pojava i odnosa u prirodnoj i društvenoj sredini, upoznavanje kulturnog nasleđa i privrednih dostignuća koja su u vezi sa delatnošću škole.

Zadaci ekskurzije

Zadaci ekskurzije su: proučavanje objekta i fenomena u prirodi; uočavanje uzročno-posledičnih odnosa u konkretnim prirodnim i društvenim uslovima; razvijanje interesovanja za prirodu i izgrađivanje ekoloških navika; upoznavanje načina života i rada ljudi pojedinih krajeva; razvijanje pozitivnog odnosa prema: nacionalnim, kulturnim i estetskim vrednostima, sportskim potrebama i

navikama, pozitivnim socijalnim odnosima, kao i shvatanje značaja zdravlja i zdravih stilova života; podsticanje ispoljavanja pozitivnih emocionalnih doživljaja.

Sadržaji ekskurzije

Sadržaji ekskurzije ostvaruju se na osnovu nastavnog plana i programa obrazovno-vaspitnog rada i sastavni su deo godišnjeg programa rada škole.

Program ekskurzije

Odeljenjska i stručna veća škole predlažu program ekskurzije, koji dostavljaju nastavničkom veću, radi razmatranja i donošenja.

Ekskurzija može da se izvede ako je savet roditelja dao saglasnost na program i cenu ekskurzije i izbor agencije.

Program ekskurzije sadrži: obrazovno-vaspitne ciljeve i zadatke; sadržaje kojima se postavljeni ciljevi ostvaruju; planirani obuhvat učenika; nosioce predviđenih sadržaja i aktivnosti; trajanje, putne pravce, tehničku organizaciju i način finansiranja.

Izvođenje ekskurzije

Nosioci pripreme, organizacije i izvođenja programa ekskurzije su direktor škole, stručni vođa, odeljenjski starešina ili drugi nastavnik, koji je najmanje jednu godinu izvodio nastavu u određenom odeljenju i koga odredi direktor ustanove. Stručnog vođu putovanja određuje direktor škole.

Odeljenjski starešina obezbeđuje organizaciono-tehničke uslove za izvođenje putovanja i koordinira ostvarivanje sadržaja i aktivnosti predviđenih programom ekskurzije, stara se o bezbednosti i ponašanju učenika.

Stručni vođa putovanja priprema i sprovodi program koji se odnosi na ostvarivanje postavljenih obrazovno-vaspitnih ciljeva i zadataka i odgovarajućih sadržaja.

Stručni vođa putovanja bira se iz reda nastavnika koji ostvaruju nastavni plan i program. Izuzetno, ako se ekskurzija organizuje za najviše dve grupe učenika, stručni vođa puta može biti i odeljenjski starešina ili drugi nastavnik.

Uslovi za izvođenje ekskurzije

Ekskurzija se organizuje i izvodi, uz prethodnu pismenu saglasnost roditelja, po pravilu za najmanje 60% učenika istog razreda, ukoliko su stvoreni uslovi za ostvarivanje ciljeva i zadataka. Izuzetno, ekskurzija može da se organizuje ako pismenu saglasnost da najmanje 60% roditelja učenika odeljenja.

Izvođenje ekskurzije za učenike istog razreda organizuje se sa istim sadržajem, po pravilu istovremeno.

Ako nisu ispunjeni navedeni uslovi, direktor škole obustavlja izvođenje ekskurzije.

Priprema i izvođenje ekskurzije

Putni pravci, objekti, manifestacije, krajevi i predeli određuju se u skladu sa ciljem i zadacima putovanja. Ekskurzija se, po pravilu, izvodi u okviru državnih granica.

Izuzetno, za učenike trećeg i četvrtog razreda, ekskurzija može da se organizuje u inostranstvu.

Ekskurzija može da traje:

- za učenike prvog razreda - do tri dana;

- za učenike drugog razreda - do pet dana;

- za učenike trećeg i četvrtog razreda - do pet nastavnih dana.

Ako je ekskurzija organizovana u vreme nastavnih dana, nastava se nadoknađuje za sve učenike, u skladu sa školskim kalendarom i godišnjim programom rada.

Izbor agencije

Izbor agencije sprovodi se u skladu sa ovim pravilnikom.

Škola blagovremeno raspisuje oglas za putovanje učenika, imajući u vidu vreme potrebno da se obezbede najbolji uslovi za realizaciju predviđenog putovanja.

Škola je dužna da objavi oglas u najmanje jednim novinama koje imaju tiraž na teritoriji cele Republike Srbije. Oglas mora da sadrži sve putne pravce predviđene programom, za svaki razred posebno. U oglasu se navode svi sadržaji koji bi trebalo da budu ostvareni za vreme putovanja učenika. Oglas ne sadrži fakultativne sadržaje.

U tekstu oglasa škola navodi gde i do kog roka turističke agencije podižu uputstvo za formiranje ponude (u daljem tekstu: uputstvo), radi učešća na oglasu.

Rok za preuzimanje uputstva ne može biti duži od 10 ni kraći od pet dana od dana objavljivanja oglasa, a za podnošenje ponuda - 10 dana od dana isteka roka za preuzimanje uputstva. Rok za donošenje odluke o izboru turističke agencije ne može biti duži od 10 dana od dana isteka roka za podnošenje ponuda. Ponuđači sačinjavaju ponudu na osnovu uputstva.

Agencija mora da poseduje odgovarajuću licencu ministarstva nadležnog za poslove turizma i da ispunjava druge uslove propisane zakonom kojim se uređuje delatnost turizma, kao i dokaze o iskustvu u đačkom i omladinskom turizmu.

Turistička agencija dostavlja ponudu u zatvorenoj koverti sa naznakom: "Za oglas - ne otvarati".

Pripremu oglasa, uputstva i otvaranje ponuda i izbor ponuđača vrši komisija škole.

Komisiju škole čine direktor škole i članovi saveta roditelja odeljenja za koje se organizuje ekskurzija.

Radu komisije prisustvuju sekretar i šef računovodstva škole radi pružanja stručne pomoći.

Komisija donosi odluku o izboru ponuđača većinom glasova od ukupnog broja članova.

Otvaranju ponuda mogu da prisustvuju predstavnici ponuđača.

Izbor najboljeg ponuđača vrši se kada se utvrdi da postoje najmanje tri ponude koje ispunjavaju sve uslove predviđene uputstvom. Ukoliko ovaj uslov nije ispunjen oglas će biti ponovljen.

Posle izbora ponuđača, na osnovu usaglašenog predloga roditelja učenika svakog odeljenja za koje se organizuje ekskurzija, savet roditelja odlučuje o visini dnevnica. Pravo na dnevnicu ostvaruju nastavnik - odeljenjski starešina, stručni vođa puta, a lekar - pratilac, u zavisnosti od

programa putovanja. Dnevnice se obračunavaju u bruto iznosu i isplaćuju u skladu sa zakonom, na teret roditelja učenika koji putuju.

Radi obezbeđivanja veće sigurnosti učenika na ekskurziji, roditelji čija deca putuju mogu većinom glasova da donesu odluku na roditeljskom sastanku da, osim odeljenjskog starešine, ekskurziju prate još najviše dva nastavnika koji izvode nastavu učenicima tog odeljenja. Ovi pratioci ostvaruju pravo na dnevnicu na isti način kao i odeljenjski starešina.

Odeljenjski starešina obaveštava roditelje o programu i ceni ekskurzije, izboru agencije, bruto iznosu dnevnice za pratioce i ostalim uslovima putovanja.

Direktor škole je dužan da izda putni nalog zaposlenom koji putuje.

Višednevna putovanja ugovaraju se najmanje na bazi polupansiona.

Program putovanja i opšti uslovi putovanja moraju da sadrže sve elemente propisane zakonom kojim se uređuje delatnost turizma. Pismene saglasnosti su sastavni deo ugovora koji direktor škole zaključuje sa odabranom agencijom.

Agencija je dužna da se pridržava utvrđenih opštih uslova putovanja i programa putovanja.

Ugovor koji zaključuju direktor škole i agencija, osim osnovnih elemenata, treba da sadrži sledeće elemente:

- pojedinačnu i ukupnu cenu prema broju putnika;

- način plaćanja (broj rata), uslove zadržavanja iznosa garancije;

- podatke o vodiču, zdravstvenoj zaštiti i broju gratisa;

- vrsti, tipu i kategoriji smeštaja;

- broju obroka;

- vrsti i tipu prevoza.

Bezbednost putovanja

Prilikom ugovaranja putovanja, direktor je obavezan da ugovorom sa agencijom obezbedi potrebne uslove za udoban i bezbedan prevoz učenika u odnosu na angažovani broj autobusa i raspoloživi broj sedišta, odnosno odgovarajući broj rezervacija, ako se prevoz obavlja železnicom.

Prevoz autobusom ne obavlja se noću, u vremenu od 22 do 5 časova.

Prilikom zaključivanja ugovora sa agencijom koja organizuje prevoz, direktor škole je obavezan da obezbedi da prevoznik pre otpočinjanja putovanja podnese:

- zapisnik o izvršenom tehničkom pregledu autobusa, ne stariji od pet dana;

- tahografske uloške za prethodna dva dana - za vozače koji su angažovani za prevoz učenika.

Direktor škole je obavezan da organizuje konsultativne razgovore pre izvođenja putovanja, što podrazumeva uključenost svih interesnih grupa u procesu odlučivanja i planiranja.

Direktor škole je obavezan da najkasnije u roku od 48 sati pre otpočinjanja putovanja, obavesti nadležni organ unutrašnjih poslova o: prevozniku, mestu i vremenu polaska učenika, broju angažovanih autobusa i prijavljenih učenika, nastavnika i drugog osoblja koje putuje, koji će izvršiti kontrolu dokumentacije, tehničke ispravnosti vozila predviđenih za prevoz, neposredno pre otpočinjanja putovanja.

Ukoliko nadležni organ unutrašnjih poslova utvrdi neispravnost dokumentacije, tehničku neispravnost vozila ili bilo koji drugi razlog u pogledu psihofizičke sposobnosti vozača, direktor ili stručni vođa puta obustaviće putovanje do otklanjanja utvrđenih nedostataka.

Pre putovanja direktor saziva zajednički sastanak svih učenika koji putuju i njihovih roditelja, kome prisustvuju i stručni vođa puta i odeljenjske starešine. Na sastanku se svi učesnici upoznaju sa pravilima ponašanja kojih su dužni da se pridržavaju.

Zabranjeno je pušenje, konzumiranje alkohola i opojnih sredstava za sve učesnike putovanja.

Plan dežurstva učenika i nastavnika za vreme putovanja sastavni je deo programa ekskurzije.

Obaveza nastavnika i učenika je da se pridržavaju propisa države u koju putuju.

Dnevne aktivnosti utvrđene programom ekskurzije moraju biti realizovane do 24 časa.

Za putovanja u zemlji duža od jednog dana, neophodno je obezbediti lekara - pratioca, ukoliko u mestima boravka učenika ne postoji organizovana zdravstvena služba.

Za putovanja učenika u inostranstvo, obavezno je obezbediti lekara - pratioca.

Za putovanja duža od dva dana neophodno je da roditelj, odnosno staratelj dostavi zdravstveni list.

Zdravstveni list sadrži podatke o zdravstvenom, fizičkom i psihičkom stanju učenika, a izdaje ga ordinirajući lekar na osnovu zdravstvenog kartona.

Tajnost podataka iz zdravstvenog lista mora biti obezbeđena i o ovome se stara direktor škole, odeljenjski starešina i lekar.

Izveštaj o izvođenju ekskurzije

Posle izvedenog putovanja, stručni vođa putovanja i predstavnik turističke agencije sačinjavaju zabelešku o izvođenju putovanja posle čega stručni vođa u roku od tri dana sačinjava izveštaj, koji podnosi direktoru, sa ocenom o izvođenju i kvalitetu pruženih usluga.

Nakon izvedenog putovanja učenici popunjavaju anketni list.

Izveštaj se dostavlja savetu roditelja i nastavničkom veću radi razmatranja, a školskom odboru radi razmatranja i usvajanja.

Odeljenjski starešina upoznaje roditelje sa izveštajem na roditeljskom sastanku. Izveštaj o putovanju je sastavni deo godišnjeg izveštaja o radu škole.

Ukoliko se prilikom razmatranja izveštaja o ostvarivanju putovanja oceni da predviđeni program nije ostvaren ili da turistička agencija nije ispoštovala ugovorne obaveze, škola je dužna da u roku od osam dana, od završetka putovanja, podnese prigovor agenciji i da o tome obavesti Ministarstvo prosvete i ministarstvo nadležno za poslove turizma.

HOR I ORKESTAR
(SKUPNO MUZICIRANJE)

Cilj: skupnog muziciranja (pevanje ili sviranje) je postizanje umetničkog doživljaja, razvijanje humanističkog odnosa i estetskog doživljaja, kao i formiranje osećanja kolektivnog rada.

Zadaci:

- skupno muziciranje, razvijanje muzikalnosti, pevačkih i instrumentalnih sposobnosti, muzičkog ukusa i umetničkog doživljaja;

- upoznavanje muzičke literature neposrednim kontaktom sa muzičkim delima;

- razvijanje takmičarskog duha i osposobljavanje za selektivni pristup u estetskom vrednovanju umetničkog dela;

- razvijanje saradnje i drugarstva na istom poslu i zajedničkim zadacima.

HOR (30-60 učenika od I-IV razreda)

za školu - 4 časa nedeljno - 140 godišnje

Sadržaji rada:

- odabiranje i razvrstavanje glasova;

- vežbe disanja, dikcije i intonacije;

- horsko raspevavanje i tehničke vežbe;

- intonativne vežbe i rešavanje pojedinih problema iz horske partiture (intervalski, harmonski, stilski);

- muzika i psihološka obrada kompozicije,

ORKESTAR (10-30 učenika od I-IV razreda)

za školu - 4 časa nedeljno - 140 godišnje

Sadržaji rada:

- izbor instrumenata i izvođača u formiranju orkestra;

- izbor kompozicija prema mogućnostima izvođača i sastavu orkestra;

- tehničke i intonativne vežbe;

- raspisivanje deonica i uvežbavanje po grupama (prstomet, intonacija, fraziranje);

- spajanje po grupama (I-II; II-III; I-III i sl.);

- zajedničko sviranje celog orkestra, ritmičko-intonativno i stilsko oblikovanje kompozicije.

Objašnjenje za realizaciju

Svaka škola prema planu i programu obrazovnog rada i Zakonu o srednjem obrazovanju ima hor. Ako postoje uslovi (zainteresovani učenici i instrumenti) škola može da oformi i orkestar.

Hor ili orkestar u školi se realizuje u kontinuiranom radu tokom čitave školske godine. Učenici koji žele da pevaju u horu ili sviraju u orkestru dobrovoljno se prijavljuju na početku svake školske godine, a nastavnik od prijavljenih učenika pravi selekciju i tako formira hor ili orkestar.

Hor kao i orkestar obeležava se u rasporedu časova škole, a nastavniku ulazi u njegov fond nastavnih časova.

(Hor - 4 časa nedeljno =140 godišnje, orkestar 4 časa nedeljno =140 godišnje).

Horske, kao i orkestarske probe se izvode odvojeno po glasovima (ili po deonicama) zajedno. Svaki učenik, bilo da peva u horu ili svira u orkestru ima dve probe nedeljno. Nastavnik održava probe po obaveznom rasporedu četiri časa nedeljno (bilo 2x2 vezana ili odvojena četiri časa), tj. 140 časova godišnje u gimnazijama i srednjim stručnim školama IV stepena.

U srednjim stručnim školama III stepena obaveza za učenike je ista a za nastavnike i školu 3 časa nedeljno - 114 godišnje.

Primer mogućnosti održavanja proba hora ili orkestra nedeljno:

časovi	1	2	3	4
glasovi	I	II	III	svi
ili	I i II	II, III	I, III	svi
probe pred nastup	1 i 2 čas (svi)		3 i 4 čas (svi)	

Sličan raspored se ostvaruje i sa orkestrom.

Za normalan rad u nastavi, horu, orkestru i muzičkim sekcijama je neophodan muzički kabinet ili specijalizovana učionica.

KULTURNA I JAVNA DELATNOST ŠKOLE

Kulturna i javna delatnost škole, u svojoj suštini, predstavlja manifestaciju celokupnog vaspitno-obrazovnog rada koji se ostvaruje u školi. Škola je značajan faktor kulturne transmisije u kojoj dolazi do uzajamnog delovanja sredine na školu i škole na društvenu sredinu. Tu aktivnu interakciju škola ostvaruje kroz programe saradnje sa organizacijama, institucijama kulture (muzeji, galerije, pozorišta, Muzička omladina, domovi kulture, sekcije, klubovi, udruženja, sportska društva i dr.) i roditeljima.

Osnovni **cilj** ovih aktivnosti je organizovano delovanje škole na sredinu i obratno. Pored opštih vaspitnih zadataka, **posebni zadaci** kulturne i javne delatnosti škole bili bi:

- osposobljavanje učenika da koriste sve vrednosti koje im pruža sredina za njihov svestrani razvoj i bogatiji lični život u slobodnom vremenu kao i prezentiranje onih rezultata kojim škola bogati kulturni i društveni život sredine (radne akcije, proslave, jubileji, manifestacije, društveno-koristan rad);

- afirmisanje škola kao kulturnih centara u mestu i stvaranje pedagoških i društvenih uslova za realizaciju cilja i zadataka vaspitanja i obrazovanja u školi i bogaćenju kulturnog života sredine.

Sadržaj rada

Korišćenje uslova koje pruža društvena sredina:

- organizovanje korišćenja programa biblioteka, pozorišta, muzeja, domova kulture, omladinskih domova, radničkih i narodnih univerziteta, rekreativnih i sportskih centara; organizovano korišćenje programa naučnih tribina, javnih predavanja, stručnih rasprava, tematskih ciklusa na fakultetima i drugim školama i dr.; angažovanje istaknutih naučnih, kulturnih, javnih radnika za razgovor sa učenicima po želji i programima učeničkih organizacija i klubova; organizovanje seminara, kurseva, tečajeva u kabinetima i laboratorijama škole, organizovanje međuškolskih takmičenja i smotri iz raznih naučnih i stručnih oblasti; organizovanje izleta i ekskurzija i drugih oblika međusobne saradnje sa školama iz drugih sredina i republika; saradnja sa društvenom sredinom u programiranju i korišćenju sportskih objekata u školi za rekreaciju i fizičko vaspitanje omladine.

Upoznavanje društvene sredine sa načinom organizovanja i rezultatima vaspitno-obrazovnog rada škole:

- upoznavanje opreme: kabineta, savremenih audiovizuelnih sredstava, mašina u školskoj radionici i dr.: organizovanje izložbi na kojima se prikazuju praktični laboratorijski i drugi radovi, zbirka simbola, shema, grafikona, proizvoda praktične nastave koje su učenici u toku obuke napravili; stvaralaštvo na praktičnom radu; prikazivanje stvaralaštva sekcija i grupa vannastavnih aktivnosti, a koje su vezane za pojedine nastavne oblasti, kulturno-umetničke priredbe, smotre, i dostignuća i stvaralaštvo (dramsko, horsko, muzičko, likovno, proizvodno i drugo); sportske manifestacije (priredbe, javni nastupi, takmičenja); školske manifestacije (proslave, jubileji i drugo); aktivnosti u okviru međuškolske saradnje (proslave, smotre, priredbe, izložbe i drugo).

Saradnja sa roditeljima:

- rad i saradnja sa roditeljima u realizaciji pojedinih aktivnosti; informisanje roditelja o zahtevima koji se postavljaju učenicima; o rezultatima učenika i dr.; zajednički rad na podizanju efikasnosti učenika u učenju i radu; uključivanje roditelja u ostvarivanje obrazovno-vaspitnih poslova i zadataka iz pojedinih programa i svih oblika saradnje škole i društvene sredine (sekcije, profesionalna orijentacija, društveno-koristan rad, manifestacije i sl.); rad na podizanju nivoa pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja.

Učešće škole u aktivnostima društvene sredine:

- učešće učenika u obeležavanju i proslavljanju značajnih datuma i jubileja (akademije, izložbe, održavanje spomenika i dr.); organizovanje radnih akcija solidarnosti u mesnoj zajednici i široj društvenoj sredini uz učešće učenika; učešće učenika na sastancima u mesnoj zajednici, široj društvenoj sredini, i dr.; uključivanje talentovanih učenika u kulturno-umetnička, sportska i druga društva sredine, kao i obezbeđivanje mogućnosti da ta društva imaju svoje sekcije u školi; organizovano uključivanje u masovne akcije sakupljanja letine, dobrovoljnog davanja krvi, pružanja pomoći starima, akcije Crvenog krsta i druge akcije koje se organizuju u društvenoj sredini.

Škola kao centar kulturnog i društvenog života:

- organizovanje raznih oblika podizanja opšte stručne i profesionalne kulture mladih i odraslih (predavanje, kursevi, seminari i dr.); vaspitanje mladih za humane odnose među polovima, pripremanje za brak i odgovorno obavljanje roditeljskih dužnosti (škole za roditelje, savetovalište, predavanje i dr.); negovanje amaterizma i slobodnog kreativnog ispoljavanja mladih u slobodnom vremenu (kulturno-umetnička i sportska društva, klubovi tehnike, sekcije stvaralaca i dr.) u svojim prostorijama (sportskim halama, kabinetima, laboratorijama).

Objašnjenja za realizaciju

Ostvarivanje zadataka škole u kulturnom i društvenom životu sredine zavisi od razvijenosti sredine i materijalnih i drugih mogućnosti škole. U razvijenim sredinama škole se uključuju u delovanje postojećih stručnih institucija u oblasti obrazovanja, vaspitanja i kulture.

Na ostvarivanje kulturne funkcije škole treba gledati sa stanovišta prožimanja svih sadržaja nastave i drugih oblika vaspitno-obrazovnog rada i ukupnih odnosa u školi sa vrednostima i dostignućima kulture.

Otvorenost ka svim progresivnim kulturnim strujanjima traži od škole da učenike vaspitava kao animatore kulturnih vrednosti, ali i da se afirmiše bogatom produkcijom u oblasti umetnosti, nauke, sporta i sl. To dalje upućuje školu da otvori svoje prostorije (uveče, u dane vikenda i sl.) za kulturna zbivanja i samoorganizovanje u učeničkom kolektivu (priredbe, tribine, susreti, izložbe, učenički univerzitet i sl.) ali i za manifestacije šireg društvenog značaja (likovne izložbe, takmičenje, jubileji i sl.).

Postoje raznovrsne aktivnosti koje škola organizuje za učenike u saradnji sa privrednim, kulturnim i javnim ustanovama radi ostvarivanja svoje kulturne funkcije.

Saradnja škole i porodice deo je šireg područja rada škole, označenog kao saradnja škole sa sredinom.

Nosioci aktivnosti saradnje sa roditeljima su svi učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu. Posebno je značajno mesto i uloga razrednog starešine i stručnih saradnika škole - školskog psihologa i pedagoga.

Sadržaji saradnje proističu iz potrebe škole, porodice, razvojnih karakteristika mladih na ovom uzrastu i individualnih potreba pojedinaca.

Saradnja škole i porodice mora se zasnivati na poštovanju najopštijih principa: rad mora biti planiran i programiran - sadržajno, po strukturi i vremenu. Sa planom i programom saradnje roditelji moraju biti upoznati na početku školske godine ili kod eventualnih promena u toku godine, ali uvek unapred; rad mora biti zasnovan na poštovanju ličnosti roditelja; u kontaktima treba uvažavati znanja i iskustva roditelja sa njihovom decom, a takođe neophodna je i obostrana taktičnost.

Naznačeni sadržaji ostvaruju se u okviru neposredne i posredne saradnje.

Neposredna saradnja može biti individualna i grupna. Individualno sarađuju sa roditeljima: odeljenski starešina, stručni saradnici, nastavnici, direktor škole i drugi učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu o pitanjima značajnim za pojedine učenike, roditelje, nastavnike i odeljenskog starešinu. Grupna saradnja odvija se u okviru: roditeljskih sastanaka, tribine za roditelje, saveta roditelja, škole, sastanaka roditelja učenika o specifičnim problemima na nivou savetodavnog rada (slabi učenici, sa poremećajima u ponašanju, učenici koji izbegavaju časove i dr.).

Ovi oblici saradnje se odvijaju primenom metoda razgovora, savetovanja, demonstracija, poseta, analiza dokumentacije, tehnika dijagnostičkog istraživanja, predavanja za roditelje i dr.

Škola je obavezna da roditelje informiše o zahtevima koje postavlja učenicima u realizaciji pojedinih aktivnosti, kao i o svim pozitivnim i negativnim pojavama vezanim za učenike kao pojedince ili grupu pojedinaca. Roditelja treba da informiše odeljenski starešina. Škola i njeni predstavnici ne treba da svoje informacije zasnivaju na iznošenju samo negativnih pojava, poželjno je uvek početi sa pozitivnim a kada se daju negativne, one moraju biti argumentovane i da ih prate rešenja za njihovo prevazilaženje.

Informisanje roditelja moguće je ostvariti i drugim oblicima, na primer, izložbama, priredbama, takmičenjima i sličnim manifestacijama.

Poseban problem je saradnja sa roditeljima učenika koji imaju teškoća u postizanju uspeha u učenju i ponašanju čiji su uzroci više u detetu (adolescentne smetnje, bolest, delikvencija i sl.) više u porodici (razvod roditelja, novi brak kod roditelja, doseljenje porodice i sl.), više u školi (autoritaran odnos, rad bez poštovanja individualnih osobenosti učenika i roditelja, nizak nivo stručne i pedagoško-psihološke osposobljenosti nosilaca aktivnosti) ili više činilaca. Najpogodnije je da se ova saradnja ostvaruje uz učešće školskog psihologa i pedagoga da se odvija tehnikom savetodavnog, grupnog i individualnog rada, uz već navedeno pedagoško-psihološko obrazovanje roditelja.

Od grupnih oblika rada najdužu tradiciju i najčešću primenu imaju redovni roditeljski sastanci, koje, po pravilu, pripremaju i realizuju odeljenjske starešine kada su organizovani na nivou odeljenja, a direktor škole sa stručnim saradnicima kada se organizuje na nivou razreda ili odseka obrazovnog profila.

Za intenzivniji vaspitni rad sa učenicima pripremanje i podsticanje roditelja za zajedničko delovanje neophodno je posvetiti veću pažnju pripremi roditeljskih sastanaka. To je posebno značajno za utisak roditelja u školi kao celini, a posebno o vaspitno-obrazovnom radu u njoj.

Za informativne sastanke pogodno je predvideti, u prvom delu sastanka, teme od opšteg značaja za školu i roditelje (iz oblasti pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja), bilo kao predavanje ili kao podsticaj za vođenje diskusije, a u drugom delu informacije vezane za učenike.

Posredna saradnja škole i roditelja odvija se preko delegata roditelja u organu upravljanja škole, savetu roditelja, kao i u okviru svih drugih oblika saradnje škole sa sredinom.

U programu rada škole postoji program rada saveta roditelja koji se donosi svake godine. Savet roditelja se sastaje jedanput mesečno, a njegove aktivnosti se odvijaju preko komisija (za uslove života i rada u školi, za organizaciju društveno-korisnog rada i slobodnih aktivnosti, za nastavna pitanja, za socijalnu i zdravstvenu brigu o učenicima i dr.).

OSNOVE PROGRAMA PROFESIONALNE ORIJENTACIJE ZA UČENIKE SREDNJE ŠKOLE

Radi podsticanja profesionalnog razvoja učenika i njihovog osposobljavanja da donesu odluku o izboru daljeg obrazovanja i životnog poziva Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (u članu 2. alineja 4. i članu 31. - "Službeni glasnik" br. 5/90) obavezuje školu da "podstiče profesionalni razvoj učenika u skladu sa individualnim mogućnostima i društvenim potrebama za kadrovima" kao i da "prati razvoj učenika, njegove sklonosti i sposobnosti u toku obrazovanja i pomaže mu u izboru daljeg obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja".

Cilj i zadaci

Cilj rada na profesionalnoj orijentaciji u srednjoj školi je podsticanje profesionalnog razvoja učenika i pružanje pomoći pojedincu da formira realnu sliku o svojim sposobnostima, osobinama ličnosti, interesovanjima i da u odnosu na sadržaj, uslove i zahteve pojedinih obrazovnih profila i zanimanja što uspešnije planira svoj profesionalni razvoj.

U skladu sa postavljenim ciljem zadaci srednje škole su:

1. Upoznavanje, praćenje i podsticanje razvoja individualnih karakteristika ličnosti učenika značajnih za usmeravanje njihovog profesionalnog razvoja i njihovo podsticanje da i sami svesno doprinose sopstvenom profesionalnom razvoju;

2. Informisanje učenika o svetu rada i zanimanja, sistemu obrazovanja i njihovo osposobljavanje za samostalno prikupljanje informacija koje se odnose na svet rada i sistem obrazovanja;

3. Formiranje pravilnih stavova prema radu;

4. Podsticanje učenika na ispitivačko ponašanje prema sebi i svetu rada;

5. Osposobljavanje učenika za planiranje svog profesionalnog razvoja i donošenje realnih i zrelih odluka u vezi sa izborom zanimanja i pravcima stručnog osposobljavanja.

Okvirni programski sadržaji za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije

1. Upoznavanje, praćenje i podsticanje razvoja individualnih karakteristika ličnosti učenika značajnih za usmeravanje njihovog profesionalnog razvoja i njihovo podsticanje da i sami svesno doprinose sopstvenom profesionalnom razvoju.

Ostvarivanje ovog zadatka podrazumeva:

a) U početnim razredima (I i II)

- upoznavanje karakteristika razvoja učenika u toku osnovnog obrazovanja;

- utvrđivanje psihofizičkih sposobnosti, sklonosti, interesovanja, crta ličnosti, potreba, vrednosti, navika i drugih osobina ličnosti: preduzimanje mera za njihov optimalni razvoj i osposobljavanje učenika da realno procenjuju ove svoje karakteristike i u skladu sa njima da planiraju pravac svog profesionalnog razvoja;

- identifikovanje učenika koji nisu u mogućnosti da prate i usvajaju predviđene programske sadržaje pojedinih obrazovnih profila i preduzimanje mera za njihovo odgovarajuće profesionalno preusmeravanje;

- identifikovanje i usmeravanje opšteg i profesionalnog razvoja učenika koji poseduju opštu obdarenost, kao i onih koji se odlikuju posebnim vrstama obdarenosti (iz pojedinih predmeta ili oblasti);

- uspostavljanje saradnje sa učeničkim roditeljima u cilju prikupljanja potrebnih podataka o osnovnoškolskom razvoju dece i preduzimanje zajedničkih mera za celishodnije podsticanje i usmeravanje njihovog opšteg i profesionalnog razvoja.

b) U završnim razredima (III i IV)

- dalje praćenje karakteristika bio-fiziološkog, psihološkog, obrazovnog i zdravstvenog razvoja učenika, utvrđivanje njihove usklađenosti sa ispoljenim profesionalnim željama i interesovanjima: po potrebi podsticati ih da realnije sagledaju ove svoje karakteristike i da u skladu sa njima planiraju svoj dalji profesionalni razvoj;

- preduzimanje daljih mera za rad sa učenicima koji postižu nadprosečne rezultate iz više nastavnih predmeta i donošenje posebnog programa za usmeravanje profesionalnog razvoja ovih učenika;

- utvrđivanje profesionalnih interesovanja učenika gimnazije i učenika srednje škole koji nameravaju da nastave dalje školovanje, sagledavanje usklađenosti tih interesovanja sa individualnim mogućnostima učenika i preduzimanje mera za njihovo preusmeravanje ukoliko su njihove namere u suprotnosti sa ispoljenim sposobnostima, osobinama ličnosti, opštim

zdravstvenim stanjem postignutim uspehom ili aktuelnim objektivnim činiocima (npr. potrebe za kadrovima);

- uključivanje učenika u pojedine delove radnog procesa odgovarajućih preduzeća i ustanova radi razvijanja njihovih potencijalnih sposobnosti (naročito onih učenika koji se odlikuju izraženim opštim i posebnim sposobnostima);

- podsticanje roditelja da realno sagledava individualne mogućnosti svoje dece i da zajedno sa njima prave moguće planove daljeg profesionalnog razvoja bilo da se radi o zapošljavanju ili nastavku školovanja na odgovarajućim višim školama i fakultetima;

- objedinjavanje saznanja o ličnosti učenika i podsticanje učenika da i sami realno i kritički sagledaju svoje karakteristike radi daljeg planiranja pravaca svog profesionalnog razvoja;

2. Informisanje učenika o svetu rada i zanimanja, sistemu višeg i visokog obrazovanja i osposobljavanje za samostalno prikupljanje informacija koje se odnose na svet rada i sistem obrazovanja.

Ostvarivanje ovog zadatka podrazumeva:

a) I i II razred

- omogućavanje učenicima da neposredno upoznaju obrazovne profile za koje mogu da se opredeljuju u daljem školovanju (gimnazija) ili zanimanje koja mogu da obavljaju nakon završetka izabranog obrazovnog profila (stručna škola);

- osposobljavanje učenika za uočavanje promena koje nastaju u svetu rada i zanimanja (izumiranje nekih zanimanja, pojava novih ili transformacija postojećih, promene u tehnološkom procesu proizvodnje ili vršenju usluga, promena u zdravstvenim, fizičko-fiziološkim psihološkim i obrazovnim zahtevima itd.) i usklađivanje profesionalnih želja i namera sa tim promenama;

- sagledavanje faktora od kojih zavisi produktivnost rada (pre svega radnih sposobnosti, odgovarajućih osobina ličnosti, potrebnih zdravstvenih pretpostavki, motivacije za rad, stručne osposobljenosti) i motivisanje učenika da se opredeljuju za one poslove ili zanimanja u kojima procenjuju da mogu da postižu maksimalne radne rezultate;

- uspostavljanje saradnje sa preduzećima i ustanovama radi omogućavanja učenicima da i neposredno sagledaju faktore od kojih zavisi produktivnost rada, uvide promene koje nastaju u mnogim zanimanjima pod uticajem novih radnih tehnologija, bolje upoznaju zanimanja za koje osposobljavaju izabrani obrazovni profili ili zanimanja ka kojima će usmeriti svoj dalji profesionalni razvoj;

- upoznavanje učenika sa mogućnostima horizontalne prohodnosti, odnosno prelaska iz jedne vrste škole u drugu, iz jednog obrazovnog profila u drugi, mogućnost istovremenog pohađanja dva obrazovna profila ili dve vrste škola;

- informisanje učenika o nastavnim planovima i zahtevima programskih sadržaja u cilju postizanja veće motivacije za dalje obrazovanje i rad;

- upoznavanje učenika sa primenom znanja koja se stiču u pojedinim nastavnim predmetima i oblastima i njihovo povezivanje sa područjima rada i zanimanjima u kojima se ta znanja praktično primenjuju;

- upoznavanje roditelja sa mogućnostima horizontalne i vertikalne prohodnosti, kao i njihovo podsticanje da prate uspešnost napredovanja svoje dece u izabranim obrazovnim profilima i

planiraju dalji profesionalni razvoj i da, po potrebi, zajedno sa njima pristupe blagovremenom profesionalnom preusmeravanju;

b) U završnim razredima (III i IV)

- dalje osposobljavanje učenika da uočavaju promene koje nastaju u svetu rada i zanimanja, sagledavaju faktore koji utiču na produktivnost rada i upoznaju područje rada i zanimanja u kojima se praktično primenjuju znanja koja se stiču iz pojedinih nastavnih predmeta i oblasti;

- informacije učenika o nomenklaturi zanimanja: područja rada, grupe zaimanja po vrsti rada i složenosti, karakteristični poslovi i zadaci pojedinih zanimanja;

- upoznavanje društvenih potreba u kadrovima, odnosno obrazovnim profilima, posebno za zanimanja za koja se ispoljavaju posebna interesovanja;

- detaljno upoznavanje zanimanja za koja obrazuje obrazovni profil; područje rada kome zanimanja unutar profila pripadaju priroda i sadržaj rada; sredstva rada; uslovi rada; fizičko-fiziološki, zdravstveni, psihološki i obrazovni zahtevi; potrebni stepeni stručne spreme; kadrovske potrebe za tim zanimanjima; uslovi zapošljavanja i napredovanja itd.;

- upoznavanje organizacione i programske strukture višeg i visokog obrazovanja (posebno za učenike gimnazije): područja rada i obrazovni profili za koje se pripremaju studenti na pojedinim višim školama i fakultetima, nastavni planovi i programi, mreža viših škola i fakulteta, planovi upisa, uslovi i kriterijumi upisa, itd.;

- ukazivanje roditeljima na potrebu da se u porodičnim uslovima češće razgovara o profesionalnim planovima, da se realno sagledavaju mogućnosti zapošljavanja ili daljeg obrazovanja, da se deca koja nastavljaju školovanje podstiču da bolje upoznaju željene obrazovne profile i odgovarajuća zanimanja i da na osnovu toga donose profesionalne odluke;

- uspostavljanje saradnje sa preduzećima (posebno onim za koje škole osposobljavaju kadrove) radi obezbeđivanja neposrednog upoznavanja osnovnih karakteristika i zahteva pojedinih područja rada i zanimanja, omogućavanje zainteresovanim učenicima (naročito obdarenim) da se bave jednostavnijim poslovima iz željenih zanimanja.

3. Formiranje pravilnih stavova prema radu

a) I i II razred

- razvijanje kulture rada (metode uspešnog učenja i rada; proizvodne, tehničke i intelektualne veštine; pozitivna motivacija prema izabranom području rada i obrazovnom profilu);

- razvijanje svesti o uređenosti ljudskog rada i prevazilaženje zabluda o pojedinim vrstama rada (naročito o manjem društvenom statusu proizvodnog - manuelnog rada, podeli zanimanja na "muška" i "ženska", i "laka" i "teška" itd.);

- sagledavanje i uočavanje uloge rada (učenja, obavljanja raznih proizvodnih aktivnosti, obavljanje poslova i radnih zadataka u pojedinim zanimanjima itd.) u zadovoljavanju potreba za aktivnošću, stvaranjem i realizacijom potencijalnih sposobnosti, interesovanja, potreba i drugih karakteristika ličnosti;

- podsticanje na racionalnu organizaciju i planiranje učenja i rada, slobodnog vremena i sl;

- razvijanje pozitivnih stavova prema izabranom obrazovnom profilu i zanimanjima za koje on osposobljava (kod učenika stručnih škola);

b) III i IV razred

- dalji rad na izgrađivanju kulture rada, razvijanju svesti o društvenoj i individualnoj vrednosti rada i sagledavanju i uočavanju uloge rada u zadovoljavanju ljudskih potreba;

- osposobljavanje za kritičko procenjivanje rezultata svog i tuđeg rada;

- utvrđivanje, i po potrebi, preusmeravanje radnih vrednosti (ciljevi koji se žele ostvariti putem rada), koje, pored ostalih karakteristika ličnosti, treba imati u vidu, prilikom pružanja pomoći u usmeravanju profesionalnog razvoja učenika);

- ispitivanje stavova prema pojedinim područjima rada, sagledavanje eventualnih predrasuda i preduzimanje mera za njihovo suzbijanje (gimnazije);

- razvijanje profesionalne etike kod učenika stručnih škola;

4. Podsticanje ispitivačkog ponašanja prema sebi i svetu rada i zanimanju.

a) I i II razred

- podsticanje učenika da sami tragaju za dodatnim i širim informacijama o područjima rada i zanimanjima i obrazovnim profilima o kojima razgovaraju u okviru redovnog nastavnog procesa, vannastavnih oblika rada ili u krugu porodice;

- uključivanje učenika u različite aktivnosti (sekcije, klubove, udruženja i slično) kako bi proverili svoja interesovanja, sposobnosti i ostale karakteristike ličnosti i otkrili one karakteristike ličnosti koje su jače izražene.

b) III i IV razred

- dalje razvijanje potreba da se samostalno traga za dopunom, proširivanjem i sticanjem novih podataka o pojedinim područjima rada, zanimanjima, obrazovnim profilima, višim i visokim školama, a naročito o onima koji su predmet njihovog posebnog interesovanja i dalje uključivanje u različite aktivnosti (ili izučavanje određenih sadržaja) u školi, porodici ili neposrednoj društvenoj sredini;

- proveravanje stabilnosti profesionalnih interesovanja u dužem vremenskom periodu: naročito kod učenika gimnazije i učenika stručnih škola koji nameravaju da nastave dalje školovanje;

- organizovanje učenika da samostalno i grupno prikupljaju informacije i obaveštenja o mreži viših i visokih škola, njihovoj programskoj strukturi, planovima i kriterijumima upisa itd.;

- motivisanje učenika, pre svega gimnazije da se što češće kako u školi (školski psiholog), tako i van škole obraćaju stručnim službama koje se bave profesionalnom orijentacijom (službe zapošljavanja) i zajedno sa stručnjacima analiziraju individualne mogućnosti i namere u odnosu na zahteve pojedinih područja rada i da identifikuju ona zanimanja (obrazovne profile) koji najviše odgovaraju postojećim sposobnostima, osobinama ličnosti, stečenim zanimanjima i veštinama, preferiranim vrednostima, kao i aktuelnim kadrovskim potrebama.

5. Osposobljavanje učenika (početnih i završnih razreda) za planiranje svog profesionalnog razvoja i donošenje profesionalnih odluka.

Za ostvarivanje ovog zadatka potrebno je:

- utvrđivanje stepena profesionalne zrelosti, odnosno osposobljenosti učenika za donošenje realnih i zrelih odluka, o izboru odgovarajućeg zanimanja i pravaca stručnog osposobljavanja na osnovu aktivnog bavljenja pitanjima vezanim za izbor zanimanja ili zapošljavanja, stepena obaveštenosti o karakteristikama, zahtevima i uslovima sticanja željenog zanimanja; utvrđivanje nivoa izraženosti i stabilnosti pojedinih osobina ličnosti i stepena usklađenosti profesionalnih interesovanja sa individualnim mogućnostima;

- pružanje savetodavne pomoći učenicima;

- osposobljavanje učenika da samostalno planiraju više profesionalnih mogućnosti u opredeljivanju koja odgovaraju individualnim mogućnostima i kadrovskim potrebama što treba blagovremeno imati u vidu prilikom upisa u više škole i fakultete;

- pružanje pomoći učenicima u izradi plana profesionalnog razvoja i aktivnosti koje treba preduzimati za njegovu realizaciju (izbor aktivnosti kroz čije bavljenje treba da se isprobaju vlastite mogućnosti i kompetencije u odnosu na željena zanimanja i stekne što realniji pojam o sebi);

Objašnjenje za realizaciju Osnove programa profesionalne orijentacije

Programski zadaci i sadržaji profesionalne orijentacije koji treba da se ostvare u srednjoj školi realizuju se:

- u okviru svih vidova obaveznih i fakultativnih oblika obrazovno-vaspitnog rada sa učenicima, a posebno u okviru nastave slobodnih i društvenih aktivnosti;

- saradnjom sa preduzećem i ustanovom, posebno stručnim koji se bave profesionalnom orijentacijom;

- zajedničkim radom i saradnjom sa učeničkim roditeljima.

Za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije koriste se, uglavnom, svi oni oblici, metode i sredstva koji se koriste i za ostvarivanje zadataka ostalih područja obrazovno-vaspitnog rada.

Oblici koji će se koristiti u radu na profesionalnoj orijentaciji zavise od zadataka koji žele da se ostvare. Tako, kada se organizuju opšte aktivnosti na upoznavanju učenika (ili roditelja) sa svetom rada i sistemom obrazovanja, onda se za ostvarivanje tog zadatka mogu da koriste frontalni oblici rada (rad sa jednim odeljenjem, više odeljenja jednog razreda, grupom roditelja itd.).

Grupni oblici su naročito pogodni za ostvarivanje zadataka koji se odnose na razvijanje ispitivačkog ponašanja prema sebi i svetu rada. Ovaj oblik treba naročito da se koristi u radu odeljenskih zajednica i drugih interesnih grupa učenika, mada u većoj meri treba da se primenjuje i u redovnoj nastavi kada se postavi ostvarivanje zadataka iz programa profesionalne orijentacije.

Radom u parovima se ostvaruju zadaci koji su karakteristični i za grupne oblike, ali je ovaj oblik naročito podesan za vođenje dijaloga o raznim pitanjima koja se odnose na poznavanje sveta rada i zanimanja, kao i zajedničko rešavanje određenih zadataka itd.

Individualni oblici rada koriste se pri upoznavanju i podsticanju profesionalnog razvoja učenika (posebno njihove profesionalne zrelosti) a u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima i potrebama.

Metode koje treba primeniti u radu na profesionalnoj orijentaciji, takođe, zavisi od prirode zadataka koji žele da se ostvare.

U dosadašnjem radu, najčešće korišćena metoda bila je predavanje. Ova metoda ima i dalje svoje mesto u radu na profesionalnoj orijentaciji i treba je koristiti uvek kada je reč o davanju opštih informacija o svetu rada i zanimanja, sistemu srednjeg obrazovanja, upisnoj politici i slično. Međutim, mora se imati u vidu da savremena saznanja iz oblasti učenja, motivacije i profesionalne orijentacije pokazuju da se znatno bolji rezultati u upoznavanju, podsticanju i usmeravanju opšteg i profesionalnog razvoja postižu korišćenjem aktivnih metoda rada u okviru kojih učenici vlastitim naporima i zalaganjem stiču potrebna saznanja, pojmove i stavove. Tako, na časovima onih predmeta (ili drugih vidova rada sa učenicima) na kojima se češće koriste principi aktivnih oblika učenja: (učenje putem rešavanja problema, učenje putem otkrića, heuristički razgovori, programirano učenje i slično), lakše i jasnije se uočava nivo i stepen izraženosti pojedinih individualnih karakteristika, efikasnije se deluje na njihovo podsticanje i razvoj, učenici samostalno uviđaju (sagledavaju) područja rada u kojima se praktično primenjuju znanja koja stiču iz pojedinih predmeta, realnije sagledavaju svoje individualne mogućnosti i mogu i sami uticati na njihovo dalje podsticanje i razvoj.

Za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije posebno su karakteristične i sledeće metode i instrumenti, koje su u dosadašnjem radu u ovoj oblasti bili korišćeni: razgovori, diskusije, izložbe, samostalni radovi učenika (pisani, likovni, proizvodno-tehnički, istraživački i slično), posete preduzećima i školama, ankete, škole, procene, testovi itd.

Profesionalno savetovanje među metodama, koje se koriste u radu na profesionalnoj orijentaciji ima posebno mesto i značaj. Ono je, po pravilu potrebno svim učenicima, ali pre svega onima: koji imaju telesne ili senzorne nedostatke i hronična oboljenja, koji ne uspevaju u savlađivanju vaspitno-obrazovnih programa, koji su neodlučni u pogledu profesionalnog izbora; kod kojih postoji nesklad između želja i psihofizičkih mogućnosti ili između želje učenika i roditelja, koji se odlikuju izraženijim opštim ili posebnim intelektualnim sposobnostima koji imaju emocionalno-socijalnih teškoća u razvoju i slično.

Realizacija zadataka profesionalnog savetovanja pretpostavlja: identifikovanje profesionalnog problema učenika; procenjivanje individualnih osobina (zajedno sa učenikom) na osnovu interpretacije rezultata testiranja i drugih podataka značajnih za postizanje uspeha i zadovoljstva u zanimanju, kao i podataka o područjima rada i obrazovnim profilima; sagledavanjem različitih mogućnosti izbora, procenjivanje ishoda (zajedno sa učenikom) sa aspekta njegovih individualnih osobina, potreba, vrednosti, kao i realizacije odgovarajućeg stručnog obrazovanja i zapošljavanja. S obzirom na različite činioce koji utiču na profesionalni razvoj, ovo savetovanje zahteva interdisciplinarni pristup i saradnju stručnjaka različitih profila (psihologa, lekara, pedagoga, nastavnika, socijalnog radnika) koji obezbeđuju informacije o učeniku. Savetovanje takođe zahteva saradnju sa roditeljima.

Profesionalno savetovanje je stručno vođen proces usmeren na menjanje ponašanja u pravcu optimalnog profesionalnog razvoja učenika. Time se ovo savetovanje razlikuje od ostalih savetovanja usmerenih na druge aspekte ponašanja (terapeutsko, bračno, mentalno-higijensko i sl.). Stihijno, dobronamerno savetovanje roditelja, prijatelja, nastavnika zainteresovanih da pojedincu pomognu pri izboru mogućnosti vezanih za profesionalni razvoj razlikuju se od pojma profesionalno savetovanje kao organizovanog stručno vođenog procesa. Po pravilu, ovo savetovanje vodi psiholog uz saradnju interdisciplinarnog tima stručnjaka - lekara, pedagoga, nastavnika, socijalnog radnika i dr. U školi u kojoj ne radi psiholog, poslove profesionalnog savetovanja obavlja škola, uz saradnju sa zajednicom za zapošljavanje, odnosno sa psihologom i drugim stručnjacima iz društvene sredine.

U profesionalnoj orijentaciji koriste se raznovrsna didaktičko-metodička sredstva:

1. Vizuelna: fotografije zanimanja, dijafilmovi, monografije zanimanja, letci, bilteni, plakati, pregledi, brošure, listovi, testovi, ankete, pisani radovi, dosijei itd.

2. Auditivna: zvučni snimci na magnetofonskoj traci, ploče, radio-emisije, školske radio-stanice itd.

3. Audiovizuelna sredstva: film, video, televizija.

4. Elektro-automatska sredstva: računari raznih tipova, koji se sve više koriste i u ovoj oblasti.

Kad je reč o ovim didaktičko-metodičkim sredstvima, u njihovoj nabavci, a pre svega u izradi neke od njih, pored pojedinih nosilaca rada na profesionalnoj orijentaciji, treba aktivno da učestvuju i samo učenici.

Nosioci navedenih poslova, zadataka rada na profesionalnoj orijentaciji učenika su: predmetni nastavnici i odeljenjske starešine, stručni saradnici, stručni organi škole i učeničke organizacije.

Školski psiholog i pedagog imaju posebnu ulogu jer obavljaju poslove koordinatora profesionalne orijentacije (predlažu godišnje programe rada škole iz ove oblasti, prikupljaju, izrađuju i dostavljaju informativni materijal, predlažu stručno usavršavanje u ovoj oblasti).

U okviru praćenja razvoja učenika psiholozi ispituju opšta profesionalna interesovanja i namere učenika, opšte i specifične sposobnosti i druge osobine ličnosti i vode profesionalno savetovanje i dokumentaciju o učenicima koji su bili obuhvaćeni profesionalnim savetovanjem, a pedagog prati pedagoški razvoj učenika (uspeh iz pojedinih oblasti i predmeta i sl.).

Planiranje i programiranje rada na profesionalnoj orijentaciji srednja škola, kao i sve druge oblike rada, vrši na tri nivoa: godišnje, mesečno-operativno i na nivou neposrednog izvođenja (izrada dnevnih priprema - skica).

Godišnji program rada škole na profesionalnoj orijentaciji se donosi kao samostalni deo u okviru godišnjeg programa rada škole. Njegova operativna razrada (mesečna ili tematska), kao i neposredna priprema za realizaciju vrši se na nivou nosilaca, odnosno ugrađuje se u pojedinačne operativne poslove pojedinih oblika obrazovno-vaspitnog rada na primer nastave, zajednice učenika, pojedinih oblika slobodnih aktivnosti, rada društvenih organizacija i dr.

ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ZDRAVLJA UČENIKA

Zdravstveno-vaspitni rad

Složena zdravstvena problematika, karakteristična za populaciju mladih, zahteva intenzivan i sistematski obrazovno-vaspitni rad u srednjoj školi. Planovima i programima obrazovanja, zdravstveno vaspitanje i obrazovanje koncipirano je kao princip celokupne obrazovno-vaspitne delatnosti škole a pojedini zahtevi programa ostvaruju se u okviru pojedinih nastavnih predmeta i drugih oblika koje organizuje škola. Organizator i koordinator rada u području zdravstvenog vaspitanja i obrazovanja je stručni saradnik/zdravstveni radnik.

Cilj zdravstvenog vaspitanja je da doprinese izgrađivanju telesne, psihički i socijalno zdrave i zrele ličnosti osposobljene da se brine za očuvanje, zaštitu i unapređivanje sopstvenog zdravlja i zdravlja drugih ljudi.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: razvijanje i formiranje svesti učenika da je zdravlje osnovni izvor ljudske sreće, svesti o zdravlju kao punom fizičkom, psihičkom, i socijalnom blagostanju i uslovi za uspešan rad, napredovanje i ekonomsku egzistenciju; podizanje zdravstvene kulture učenika tako da briga o zdravlju postane sastavni deo svakodnevnih navika, potreba i postupanja, odnosno zdravstveno-higijenskog režima života: razvijanje svesti učenika o značaju fizičkih aktivnosti (normalni rad, sport, igra, kretanje), za pravilno funkcionisanje i očuvanje funkcija pojedinih organa, organizma i zdravlja u celini i da fizičku aktivnost - rad usvajaju kao sopstveni stil življenja;

- osposobljavanje i motivisanje učenika da budu nosioci zdravstveno vaspitnih akcija u školi i društvenoj sredini i doprinose unapređivanju zdravlja stanovništva; razvijanje interesovanja i

podsticanje učenika da usvajaju i proširuju znanja o negovanju i čuvanju zdravlja, o bolestima i mogućnostima lečenja kada je to potrebno;

- razvijanje svesti o odgovornosti pojedinca za sopstveno zdravlje kao dužnosti prema sebi i drugima; suzbijanje higijensko-zdravstvene nemarnosti i zapuštenosti, nebrige prema sopstvenom fizičkom razvoju i zdravlju; negovanju navika održavanja lične higijene i estetske nege tela i upoznavanje poremećaja koji se javljaju kao posledica nedovoljne lične higijene, zatim higijene ishrane i nehigijenskog načina življenja, bolesti kao posledica nedovoljne lične higijene (pojava vaši, šuge, gljivičnih oboljenja i dr.); epidemiološki lanac širenja zaraznih bolesti, "bolesti prljavih ruku" i drugih epidemijskih zaraza; zaštita od kožnih i veneričnih bolesti menzebolesti i metabolizma, posebno uslovljenim nepravilnom ishranom - gojaznost, vaskularna oboljenja; primena kontraceptivnih sredstava, prednosti i nedostaci oralnih i drugih kontraceptivnih sredstava; negovanje i razvijanje kulture odevanja i upoznavanja učenika sa higijensko-estetskim zahtevima u odevanju; upoznavanje karakteristika mentalno zdrave i zrele ličnosti, negovanje humanih i harmoničnih međuljudskih odnosa među drugovima, u školi, porodici, na radu, upoznavanje psihofizičkih karakteristika adolescenata; uzroka i oblika adolescentske krize i osposobljavanje za njihovo prevazilaženje, za prevazilaženje konflikata i unapređivanja mentalnog zdravlja; sprovođenje primarne prevencije od bolesti zavisnosti;

- sticanje znanja o štetnom uticaju psihoaktivnih supstanci na zdravlje; upoznavanje učenika sa društvenim korenima bolesti zavisnosti i njihovim pojavnim oblicima, o štetnom uticaju na potomstvo i sl.; podsticanje učenika da prihvataju mere protiv bolesti zavisnosti i da se sami uključuju u organizovane akcije protiv pušenja, uživanja alkohola, širenja droge i narkomanije, formiranje pozitivnih stavova i osposobljavanje učenika da aktivno učestvuju i budu nosioci zaštite i unapređivanja higijensko estetskog uređenja škole i životne sredine; sticanje znanja o potrebi održavanja higijene u stanu, školi, na ulici, u parkovima, u prirodi gde borave i žive ljudi.

Vaspitanje za humane i odgovorne odnose među polovima.

Zadaci:

- izgrađivanje svesti da se odnos muškarca prema ženi i žene prema muškarcu javlja kao prirodni odnos čoveka prema čoveku;

- formiranje shvatanja da se čovek kao svesno stvaralačko biće samopotvrđuje u izvršavanju svojih prava, dužnosti i odgovornosti ne na osnovu polne pripadnosti već na osnovu sposobnosti i rada;

- formiranje stava da je ravnopravnost između polova moguća u društveno-ekonomskim uslovima potpune ravnopravnosti u svim oblastima života: u radu, društvenim i kulturnim aktivnostima;

- vaspitanje učenika za jednako vrednovanje sposobnosti i rezultata rada oba pola, suzbijanje predrasuda o inferiornosti jednog pola;

- razvijanje drugarskih prijateljskih odnosa, međusobnog uvažavanja i poštovanja dostojanstva ličnosti suprotnog pola;

- razvijanje odgovornosti prema sebi i partneru, spremnosti za slobodno odlučivanje o rađanju dece, ostvarivanje odgovornog roditeljstva, negovanje porodičnih odnosa i vaspitanje dece.

Sadržaji:

Humanizacija odnosa među ličnostima različitih polova. Odnos muškarac-žena kao prirodan odnos čoveka prema čoveku. Humanizacija odnosa među partnerima kao izraz humanizacije ukupnih međuljudskih odnosa. Ravnopravnost ljudi (muškarca i žene) u svim oblastima života: u radu, društvu, u porodici i najintimnijim odnosima. Poštovanje dostojanstva ličnosti suprotnog pola i

prava na slobodu odlučivanja o intimnoj sferi života, rađanju, roditeljstvu i međusobna odgovornost u tome. Moralni aspekti seksualnih odnosa.

Upoznavanje učenika sa stepenom fizičke i psihičke zrelosti u doba adolescencije i njihovog jedinstva. Seksualnost kao sastavna komponenta života. Pojava ljubavnog osećana (ljubav psihički, socijalno i fizički zrelih osoba, spajanje ljubavnih osećanja sa seksualnim i pretvaranje u doživljaj trajnije ljubavi). Zabavljanje, odgovornost prema partneru i sebi.

Odnos prema svojoj porodici i uzajamno poverenje. Zdravstvene i druge posledice preranog polnog opštenja: Rana trudnoća, pobačaj, teškoće zrelog vezivanja i nestabilnost osećanja. Venerične bolesti.

Priprema za porodicu i brak. - Zrelost za brak i porodicu (fizička, psihička i socijalna zrelost). Faktori koji utiču na stvaranje srećne porodice.

Upoznavanje učenika sa pojavom trudnoće, njenim tokom i pripremama za materinstvo, odnosno odgovorno roditeljstvo oca i majke.

Sociološki aspekti porodice i braka: mesto porodice u društvu:

- uloga porodice u vaspitanju dece, društvena briga o porodici kao celini i zaštita pojedinih njenih članova; odnosi u porodici i braku, ravnopravnost oba pola u pravima i odgovornostima, negovanje emocionalnih odnosa u porodici; rađanje željenog deteta; planiranje porodice, demografski razvoj i populaciona politika, savremena kontraceptivna sredstva; predbračna i bračna savetovališta i škole za roditelje.

Pravni aspekti braka i porodice: definicija porodice i braka; zakonske odredbe o dužnosti i obavezama u porodici i braku; patološki odnosi u porodici i negativne posledice po partnere, decu i društvenu zajednicu, razvod kao lek za poremećene odnose u porodici odnosno braku.

Navedeni sadržaji služe kao osnova za izbor. Oni se ostvaruju u okviru svih oblika vaspitno-obrazovnog rada obaveznih i fakultativnih aktivnosti u školi ali i u sredini. Izbor iz sadržaja se vrši prema potrebama sredine.

Zaštita i unapređivanje životne sredine

Cilj vaspitanja i obrazovanja u oblasti zaštite i unapređivanja čovekove sredine jeste da učenicima, u skladu sa njihovim uzrastom, obezbede sticanje znanja, razvijanje interesovanja, formiranje stavova sistema vrednosti i ponašanja, koje će im omogućiti razrešavanje tri osnovna protivrečna problema na relaciji savremeni čovek-priroda: ekološki, kulturno-socijalni i ekonomski. Prvi problem pretpostavlja znanja i druge karakteristike značajne za održavanje i stvaranje optimalnih uslova ekološke ravnoteže u čovekovoj sredini; drugi - značajne karakteristike za pravilan odnos, zaštitu i unapređivanje lepote predela, životne, radne i rekreativne sredine kao i očuvanje prirodne kulturne baštine za sadašnje i buduće generacije; a treći - znanja o ekonomskoj valorizaciji prirodnih izvora i prirodnih uslova imajući u vidu i štete koje mogu da nastanu usled njihovog ugrožavanja, zagađivanja, neracionalnog korišćenja, degradiranja i sl.

Za ostvarenje navedenog cilja potrebno je da se ostvare i sledeći složeni zadaci:

- ukazivanje na moralno-estetske aspekte odnosa čoveka prema prirodi i razvijanje kod učenika ideje harmonije između čoveka, društva i prirode i podsticanje kreativnosti;

- ukazivanje na potrebu zajedničkog življenja ljudi u biosferi jer je u njoj nastao nedeljivi spoj duhovnosti sveta čoveka i prirode koja ga okružuje i inspiriše ga na stvaralaštvo;

- upoznavanje raznolikosti biosfere našeg jugoslovenskog prostora, ambijentalnih pejzaža, obilja flore, faune, vode (mora, jezera i reka) ili ambijentalne surovosti življenja u urbanim i ruralnim sredinama kroz prostor i vreme;

- mogućnost povezivanja literature, poezije, filozofije i nauke u otkrivanju istine o prirodi i odnosu čoveka prema prirodi;

- razvijanje odgovornog odnosa učenika na osnovu ekoloških znanja i kriterijuma prema prirodnoj i graditeljskoj baštini i geografskom prostoru;

- upoznavanje učenika sa različitim vidovima prirodnih bogatstava koji se mogu obnoviti ili neobnoviti na nacionalnom i globalnom nivou i njihov značaj i vrednost za život ljudi, kao i na posledice njihovog neracionalnog korišćenja sa stanovišta ekoloških i ekonomskih šteta i evidencije prirodne sredine;

Zadaci kulturne i javne delatnosti škole u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine su:

- uspostavljanje saradnje sa bibliotekama, pozorištima, domovima kulture, galerijama, muzejima, rekreacionim centrima, turističkim organizacijama i dr., i aktivno učestvovanje u donošenju i ostvarivanju njihovih programa radi osposobljavanja i navikavanja učenika da u svom samoobrazovanju i slobodnom vremenu koriste sve one izvore kulture koji će ih podsticati na stvaralački rad i unapređivanje čovekove sredine;

- organizovanje učešća učenika u radnim akcijama zaštite i unapređivanja životne sredine;

- organizovanje predavanja o temama iz ove oblasti;

- organizovanje javnih manifestacija i propagiranje akcija u ovoj oblasti;

- omogućavanje učenicima da učestvuju na konkursima koje raspisuju društvene i stručne organizacije sa temama iz ove oblasti;

- obaveštavanje javnosti preko mesnih i drugih javnih glasila i informativnih institucija, o svim svojim aktivnostima iz ove oblasti.

Zadaci društveno-korisnog rada u ovoj oblasti su:

- učestvovanje učenika u održavanju i stvaranju povoljnih uslova za rad u školi i uređivanju sredine u kojoj žive čime se doprinosi izgrađivanju kulture rada, stambene i urbane kulture,

- organizovanje akcije u kojoj bi učenici aktivno i neposredno održavali neki javni prostor, deo naselja ili zelenih površina na teritoriji mesne zajednice,

- organizovanje da učenici učestvuju u akcijama sakupljanja sekundarnih sirovina, pošumljavanja, suzbijanja šumskih i poljskih štetočina, i u akcijama na otklanjanju posledica od elementarnih nepogoda i drugim akcijama na zaštiti i unapređivanju životne sredine,

- uređivanje i održavanje prostora spomen-obeležja u svom mestu i bližoj okolini.

Zadaci društvenih i slobodnih aktivnosti u ovoj oblasti su:

- razvijanje stvaralačkog potencijala na organizovan način da dobrovoljno biraju i samoupravno organizuju oblike za kreativno korišćenje slobodnog vremena;

- organizovanje odmora, putovanja, izleta, susreta, pohode i druge aktivnosti koje doprinose obogaćivanju iskustava i formiranju vrednosnih kriterijuma za ocenjivanje prirodnih i građenih vrednosti;

- organizovanje praktičnih akcija za poboljšanje životnih i estetskih uslova neposredne sredine (dom, škola, fabrika i sl.).

Objašnjenja za realizaciju sadržaja i oblika rada na zaštiti i unapređivanju zdravlja učenika

Fizičko i psihičko zdravlje učenika je osnovni preduslov njihovog uspešnog rada i napredovanja, te otuda zdravstveno-vaspitni rad treba shvatiti kao princip celokupnog vaspitno-obrazovnog procesa.

Pojedini zadaci ovog područja obuhvaćeni su programima nastavnih predmeta i ostalih obrazovno-vaspitnih aktivnosti. Poseban značaj u njegovoj realizaciji ima nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja, biologija, psihologija, zatim, od vannastavnih aktivnosti akcije u odeljenjskoj zajednici, kao i aktivnost omladine Crvenog krsta. U okviru radnih sastanaka odeljenjske zajednice treba obraditi značajne teme iz oblasti zdravstvenog vaspitanja. Više tematskih celina potrebno je realizovati i sa roditeljima.

Zdravstvenom vaspitanju mogu da doprinesu predavanja, diskusije, razgovori, pitanja i odgovori u nastavi, na tribinama, seminarima, susretima, kao i samostalni radovi učenika (referati, ilustracije, crteži, video, dijaslike, i sl.). Ovi oblici rada realizuju se uz pomoć filma, literature, analizama TV-programa i sl.

Za formiranje pozitivnih stavova, vrednosti i ponašanje učenika bitni su: 1. uslovi života i rada u školi; organizacija rada, ponašanje i postupci nastavnika, negovanje pozitivne klime, međusobni odnosi nastavnika i učenika, odnosno ukupan mentalno higijenski aspekt vaspitnog procesa, i, 2. kao što uvek biva, učenici se za zaštitu i unapređivanje zdravlja mogu vaspitavati u samim zdravstvenim aktivnostima i doslednim zahtevima nastavnika za pravilno ponašanje: angažovanje u svakodnevnoj zdravstveno-higijenskoj kontroli, realizovanje programa Crvenog krsta, učešće u akcijama čuvanja zdravlja, u higijensko-estetskom uređenju sredine, održavanje higijene na radnom mestu, na letovanju, logorovanju i sl.

Ovo vaspitno područje treba da bude ostvareno tako da učenici shvate prirodu i slobodu ljubavi kao jedinstva telesnog i duhovnog u čoveku, da prihvate odgovornost ne samo za roditeljstvo već i za sve društveno-ekonomske funkcije života u okviru kojih mogu graditi sreću i slobodu svojih ličnih (uključujući i intimne) i društvenih odnosa.

Vaspitni rad na formiranju ovih stavova ne treba izdvajati od ukupnog vaspitno-obrazovnog uticaja. Na izgrađivanju stavova o humanim odnosima među polovima (koji su u suštini moralni stavovi) naročito treba ostvariti u nastavi književnosti i umetnosti i dr., a navike odgovarajućeg ponašanja formirati u praktičnom svakodnevnom humanom ponašanju i odnosu mladih međusobno.

Programsko područje "Vaspitanje za humane odnose među ljudima i odgovorne odnose između ličnosti različitih polova" dato je u pet celina sa najosnovnijim informacijama koje treba obavezno izložiti za sve učenike srednje škole. Poneki sadržaji iz ovog programa već su uključeni u programe obrazovanja za neke struke te ih u tom slučaju nije potrebno ponavljati. Međutim, potrebno je obezbediti i ovde i u svim drugim strukama individualni kontakt sa vaspitanicima da bi se proverio nivo usvojenih higijenskih i zdravstvenih navika, prihvatanje dužnosti i odgovornosti za očuvanje zdravlja, kao i proces razvoja učenika u zrele ličnosti, što je uslov za stabilne odnose u porodici.

Za realizaciju sadržaja ovog dela programa (koji se obavezno uključuje u program rada odeljenjske zajednice) škola treba da angažuje odgovarajuće stručnjake s tim da što je moguće više sadržaja obrade sami učenici radeći na potrebnom materijalu (iz literature) i učešćem u diskusiji u kojoj stručnjak - pedagog, psiholog, lekar, učestvuje kao moderator.

Škola je obavezna da dopuni ovo područje informacijama o specifičnostima vezanim za celokupnu oblast zdravstvenog vaspitanja, fizičkog vaspitanja za humane odnose među ličnostima oba pola, koje proizlaze iz prirode pojedinih profila. O značaju i sadržajima vaspitanja za humane međuljudske odnose i odnose među polovima, škola treba da upoznaje i roditelje i tako utiče na menjanje i odnosa roditelja prema vaspitanju dece (omladine) za jednu od osnovnih funkcija života - humanizaciju reprodukcije čoveka.

Programski sadržaji u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine ostvaruju se u srednjem obrazovanju u okviru svih predmeta, dodatnog rada, slobodnih i društvenih aktivnosti, kulturne i društvene delatnosti škole, društveno-korisnog rada, odeljenjskih zajednica i ostalih oblika obrazovno-vaspitnog rada.

Iskazani cilj i zadaci odnose se na sve ponuđene sadržaje programa. U zavisnosti od vrste aktivnosti i organizacionih formi (sekcija, kružoci, klubovi, časopisi, izložbe, tribine i sl.) vrši se izbor ponuđenih sadržaja programa uz pomoć zadataka koji se na njih odnose.

Sticanje znanja i veština učenika treba da se zasniva na multidisciplinarnom pristupu a što znači da je celovito, kompleksno, problemski određeno i kao takvo sadržano u svim delatnostima, jer se tako može ostvariti neophodna međusobna povezanost kao dijalektička osnova u sticanju novih znanja, umenja i navika za dalji razvoj i upravljanje čovekovom sredinom na lokalnom, regionalnom i globalnom planu.